

میژووی ویژهی کوردی

به‌رگی به‌که‌م

نووسینی: سدیق بۆره‌که‌یی (سه‌فی زاده)

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میژووی ویزهی کوردی

به رگی په که م

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی

زنجیره‌ی روشنییری

*

خواه‌نی نیمتیا: شه‌وگه‌ت شیخ یه‌زدین

سه‌رتووسیا: به‌دران شه‌همه‌د شه‌یب

***

ناوونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنه‌وهی ئاراس، شه‌قامی گولان، هه‌ولێر

میزووی ویزهی کوردی

به رگی یه که م

نووسینی:

سديق بۆره که یی (سه فی زاده)

ناوی کتیب: میژووی ویتھی کوردی - بهرگی یه کم
نووسینی: سدیق بۆره کهیی (سه فی زاده)
بلاوکراوهی ئاراس - ژماره: ۷۲۰
ههله گری: شێرزاد فهقی ئیسماعیل + فههاد نه کهیری
دهرهینانی هونه ریی ناوه وه: ئاراس نه کهرم
به رگ: مریم موته قییان
چاپی دووهم، ههولیر ۲۰۰۸
له بهرپوه به رایه تیی گشتیی کتیبخانه گشتیییه کان له ههولیر ژماره ۹۴۱ ی سالی ۲۰۰۸ ی
دراوه تی

پیشه‌کی

له ناو نه‌ته‌وه‌کانی جیهاندا که‌متر نه‌ته‌وه‌یه‌ک هه‌یه که وه‌کو کورد هه‌ز له هۆنراو و وێژه بکا. هه‌ر به‌م هۆیه‌وه‌یه که له هه‌ر خول و ده‌وریکدا گه‌لێ هۆنهر و هه‌ستیاری له ناو کورده‌واریدا هه‌لکه‌وتوون و ئه‌و هۆنهرانه له‌م پێگه‌وه توانیویانه پاژه و خزمه‌تیکه‌ی گه‌وره به‌زمان و وێژه‌ی کوردی بکه‌ن. هه‌روه‌ها ئه‌و په‌رتووکانه‌ی که به‌زمانی کوردی نووسراون و به‌یادگار ماونه‌ته‌وه، له ئه‌ژمار به‌ده‌رن، به‌لام به‌داخه‌وه زۆربه‌یان له چاپ نه‌دراون.

نه‌ته‌وه‌ی کورد به‌هۆی دیمه‌نی جوان و په‌نگاوپه‌نگی خۆپسکاوێ کوردستان، به‌سروشت هۆنهرن، وه، دیمه‌نه جوان و دل‌په‌ینه‌که‌ی کوردستان و ژبانی ساکاری خه‌لک و پووداوه‌کانی میژوویی ولات، هه‌میشه سه‌رچاوه‌ی کورتژم بوون بۆ هۆنهران و هانیان داون که هه‌ستی ده‌روونیان به‌هۆنراوه، به‌هۆننه‌وه.

گه‌لی کورد سه‌ره‌پای ئه‌و هه‌موو ته‌نگ‌چه‌له‌مانه‌ی بۆی پێکه‌وترا بوون و زه‌بروزه‌نگه‌ی که له لایه‌ن رژیمی سه‌تمکاری پاشایه‌تییه‌وه ده‌ره‌قی ئه‌نجام ده‌دا، با وه‌کو نه‌یده‌وێرا که به‌زمانی زگمکی خۆی بخوێنێ و بنووسی، له‌گه‌ڵ ئه‌م هه‌موو کۆسپانه‌دا گه‌لێ هۆنهر و زانا و وێژه‌وانی لێ هه‌لکه‌وتوو که شوێنه‌واره‌کانی خۆیانیان به‌زمانی کوردی داناوه و ته‌نانه‌ت هه‌ندێ له‌و شوێنه‌واره‌ش وه‌رگیراونه‌ته سه‌ر زمانه زیندووه‌کانی جیهان.

سه‌ره‌پای ئه‌مانه ئه‌توانین بڵێین که دامه‌زرانی ده‌وله‌ته‌کانی: (هه‌سنه‌وییه و عه‌یاری و شوانکاره و جاوانی و ئه‌تابه‌گی و ئه‌رده‌لان و بابان و سۆران) یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک له‌ به‌شی خۆره‌ه‌لات و باشووری کوردستاندا بووه هۆی ئه‌وه‌ی که وێژه‌پێکی کوردی پێک‌هێنێک په‌یدا ببێ و شوێنه‌واره‌که‌ی به‌پاریزی.

وێژه‌ی کوردی له‌ نێوانی دوو وێژه‌ی فارسی و عه‌ره‌بیدا، وه‌ک نه‌مامیکه له‌ نێوانی دوو داری سه‌ر به‌ئاسمان چوودا و گه‌لی کورد له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی خزمه‌تی به‌وێژه و ئه‌ده‌بی خۆی کردووه و پاراستوویه، شان به‌شانی دوو نه‌ته‌وه‌ی فارس و عه‌ره‌ب، پاژه و خزمه‌تی وێژه‌ی ئه‌و دوو نه‌ته‌وه‌یشی کردووه و گه‌لێ په‌رتووک و نامیلکه‌ی به‌و دوو زمانه نووسیوه که ئه‌گه‌ر ناوی ئه‌و هۆنهر و وێژه‌وانانه که به‌زمانی فارسی و عه‌ره‌بی خزمه‌تیان کردووه به‌یه‌ن، ده‌بێ هه‌ر بۆ تۆمارکردنی ناوه‌کانیان چه‌ند به‌رگ په‌رتووک بنووسین.

بنج و بناوانی کورد

کورد یه کۆ له نهتهوهکانی ئێرانییه و بزوتنهوهی دهکهڕێتهوه بۆ سێ ههزار سال بهر له زاین. بهپێی بهلگهکانی میژوویی، نهتهوهی کورد سێ ههزار سال بهر له پهیدا بوونی عیسا له داوێنی شاخهکانی زاگرۆسدا بهناوانی: "گووتی، لۆلق، کاسی، میتانی، سۆباری، نایری، مانایی، کوردۆک، خالدى" زۆرتر بهشیوهی کۆچهرايهتى ژیاوه و پاشان له سالانى ۷۰۰ تا ۵۵۰ ی پیش زایندا دهولهتیکى بههیز و دهمهلاتداری بهناوی دهولهتى ماد پێک هێناوه.

ههندى له میژوونوسان لایان وایه که ئاریاییهکان له ههزارهى سێیهى پیش زاین له باشوورى ڕوسهوه بهسەر باکوورى قهوقاس و دهريای ڕهشدا کۆچیان کردووته خۆرئاوای ئاسیا و لهوێدا بوون بهدوو بهشهوه که بهشێکیان چوونهته ئورویا و نهتهوهکانی ئورویایی ئیستایان لێ کهوتوووتهوه و بهشهکهی تریان هاتوووته خۆرئاوای ناوهراست و ماوهی ههزار سال لهوێدا ماونهتهوه و پاشان ڕویان کردووته باکوورى ئێران، وه، له پاش ماوهیهک ئهم بهشهش بوون بهدوو دهستهوه، دهستهیهکیان ڕویان کردووته هیند و له پهناجیدا نیشتهجێ بوون و گهلی هیندیان لێ کهوتوووتهوه، دهستهکهی تریان بهناو ئێراندا بلأو بوونهتهوه و بهناوی ئێرانی ناویانگیان دهرکردووه. ئهو دهستهی که وا له ئێراندا بلأو بوونهتهوه، بهره بهره زۆر بوون و بوون بهدوو پێچکهوه، پێچکهیتکیان له دهستهکانی ئێراندا نیشتهجێ بوون و بهناوی (پارسی) ناو و ناویانگیان دهرکردووه. ئهوانهشیان که ههر بهرهوشتی کۆچهرايهتى ماونهتهوه، لهسەر شاخهکانی زاگرۆس یا ئاراراتدا پهل پهل بوونهتهوه و ئهوسا دهولهتیکیان بهناوی (ماد) دامهزراندووه. فارسهکانیش پاشان پهريان سهندووه و دهولهتیکیان بهناوی (ههخامنهشی) پێک هێناوه و دهولهتى مادیان له سالى ۵۵۰ ی پیش زایندا ڕووخاندووه. کهوا بوو فارسهکان دهچنهوه سهر ههخامنهشییهکان و کوردهکانیش دهچنهوه سهر ماد.

ژیانی کۆمهڵایهتى کورد

کوردستان له بهرئوهی شوێنیکى شاخ و داخ و کۆیستانییه، بيشه و دارستانی زۆره و تا حهز کهى تافگه و قهڵوزه و چهى و ڕووبارى تيا ههیه. لهگهڵ ئەمانهشا زهویوزارى بۆ کشتوکال و لهوهرگا و بزوينى زۆره و ئەمانه ههموو بوونهته هۆی ئهوه که زۆربهی

کوردەکان بە کشتوکاڵ و ئازەلدارییەوه خۆیان خەریک کەن و ژیاڵی خۆیان لە پێی وەرزی و ئازەلدارییەوه ببەنە سەر.

ئەوێ که پوونە، نەتەوێ کورد لەبەرئەوێ ئازەلداریی کردووە، هەر لەمێژەوێ ژیاڵی بەکۆچەرایەتی بردووەتە سەر و بەشوێن لەوەرگا و بژوێندا گەراوە و قشلاخ و ئیلاخی کردووە و هەر شوێنی خۆش بوو و لەوەرێ تیدا بوو، ماوەیک لەویدا ماوەتەوێ. جا لە خوری و بەرگنی مەروماڵاتەکان پانک و چۆغە و کەپەنەک و جلۆبەرگیان بۆ خۆیان دروست کردووە و ماست و پەنیر و دۆ و پۆنی مالاڵاتەکان کردووەتە سەرمايە بژوێ ژیاڵیان وە بەم چەشنە پیاوی کورد بەشەو لە پال پانەکیەو، لە گۆشە و قوژینی دەوارەکیەو سەیری جریوێ ئەستێرەکانی ئاسمانی کردووە و بەپۆزیش لە لەوەرگەکان و بژوێنەکاندا، سەرنجی گۆل و گۆلە و سروشتە جوانەکی کوردستانی داو و گوێی بۆ هاژە ناوی چەم و پووبار و سرو و شەنە با و جریو و جووکی مەلان شل کردووە و ئەمانە هەموو کاریان کردووەتە سەر رەگ و دەماڵی تا کەم کەم هۆنراوی بەسروشتا هەلووتوو و بەیادگار بۆ چینهکانی دواي خۆی بەجێی هێشتوو.

نەتەوێ کورد لەبەرئەوێ سەرەتا ژیاڵی بەئازەلداري و مالاڵدارییەوه بردووەتە سەر، دیارە هەر لەسەر شاخ و کێو و دەشتا ژیاو و بۆ بەختوکردنی مەروماڵاتەکی هەزاران کۆسپی گەورە هاتووێ پێش و ئەویش بۆ پاراستنی ئازەلەکی گیانی خۆی خستووێ مەترسی و لەگەڵ دۆژمن و نهیاری خۆی و ئازەلەکیدە بەشەر هاتوو، وە بەم هۆیەو کورد لە پلەویایە یەکەمدا، بەجەرگ و نەترس و شەرکەر پەرورەدە بوو و بۆیە لە هیچ شتیک سەل ناکا و پەرۆی لە کەس نییە.

گەلی کورد پاش ئەو ژیاڵە کە لە دەشت و چیا دا بردیە سەر، بەرە بەرە لە شوێنێکا ستاری گرت و نیشتهجێ بوو و ئەوسا بەدەم ئازەلدارییەوه خەریکی کشتوکاڵ بوو و ئیتر سەرگەرمی ئاوەدانکردنەوێ زەوی و کشتوکاڵ و ئازەلداري بوو و بەدەم ئەمانیشەو، فێری خەت و نووسینیش بوو و کەم کەم بۆ پەرەدانی فەرەنگ و وێژەکی خۆی هەنگاوی هەلگرت و شان بەشانی نەتەوێکانی تر بۆ پێشخستنی فەرەنگ و هونەر تی کۆشا و خۆی نواند.

مێچەر سوون کە یەکی لە خۆرەلاتناسانە، لە گەشتنامەکی خۆیدا دەلی: کورد زۆر ئازا و بەجەرگ و نەترسن، حەز لە پاووشکار و یاری دەکەن. پێیان خۆشە کە لە دەشت و دەور و شاخ و کێوا ژیاڵ بەرنە سەر، وە لە ژێردەستەیی و ئۆکەری پقیانە و قسەیان یەکە و زۆر زیرەک و وریان، زوو فێری زمان و کار و پیشە دەبن و نیشتمان و مەلەبەندی خۆیانان

زۆر خۆش دەوێ و لەسەری، خۆیان دەدەنە کوشت. گەلی بەخشندە و دلای و جوامێر و لێبووردو و میواندار و میوانپەرورەن. ژن لە ناو کورددا پایەیهکی بەرزى هەیە و پیاوی کورد گەلی پێزی ژنەکەى دەگرێ و لە کاروباری خۆیا پرسی پێ دەکا. ژنیش شان بەشانی مێردەکەى کار دەکا: لە جووتکردن و ئازەلداری و مالداری و مندال بەختوکردن و خەرمان هەلگرتن شان بەشانی مێردەکەى تێ دەکوژی. ژنی کورد زۆر داوێن پاکە و ئەگەر داوێن پێسی لێ پوویدا ئەوا دەیکوژن. کچ بەئارەزووی خۆی شوو دەکا. دلدارى و پەشەلەک لە ناو کوردەواریدا باوە و هەموویان حەز لە شایى و زەماوەن و هەلپەپکێ دەکەن. ئەمە ئەوە پیشان دەدا کە کورد دلتەپ و پووخواش و بەهۆش و وریان.

ئاین و بڕوا لە ناو کورددا:

نەتەوێ کورد لە هەموو خول و دەورێکا پابەندی دین و ئاین بوو. کوردەکان لە بەرەبەیانى میژوودا سەرەتا وەک نەتەوێ ئاریاییەکانى تر سروشتیان بەخوا زانیووە و پەرستوویانە و خۆیانیان بەپەرستنى خۆر و مانگ و ئەستێرە و ئاو و بار و برووسکە و ئەم جۆرە شتانەوێ خەریک کردووە و لاشە و کەلاکی مردووێکانیان سەرەتا بەخاک نەسپاردووە و نایاننەتە بان تاشە بەردەکان و لووتکە بەرزەکان، تا لاشخوران و درندەکان بیانخۆن و ویستوویانە بەم جۆرە دیسانەوێ خۆیان بخەنە ناو لەشی جانەوێرەکانەوێ. لە پاشا ئەم پەوشتەیان لەناوبردووە و مردووێکانیان ناوێتە ناو هەوێن و لە کێتوێکانا بەخاکیان سپاردوون.

پاشان زەردەشت لە بنەمالەى ئەسپیتمانى ماد لە ئازەربایجاندا پەیدا بوو و خەلکی بۆ پەرستنى خۆى تاق و تەنیا بانگهێشت کردووە و خەلکیش ئاینەکیان وەرگرتوو و بڕوایان پێ هێناوە و ئەوسا لەسەر پێ و پچەى ئەو پۆشستوون.

زەردەشت یازەرتوشتەرە کۆری پووڕووشەسپ و لە بنەمالەى سپیتەمەیه، کە بەپێى وتەى ھەرتسفلد، سپیتەمە یا سپیتامە یەکی لە بنەمالەکانى مادە کە لە شارى پەگا یا پەیدا فەرمانرەواییان دەکرد. پلینووسی گەرەیش کە لە (۲۳ - ۹۷ زاین) دا ژیاوە، لە پەراوی (میژووی خۆرپسکی) دا زەردەشتی بەناوی (زەردەشتى مادى) ناوبردووە. لە پەراوی (انجمن آرای ناصري) دا ھاتوو کە زەردەشت لە کەنارى گۆمى شێز کە لە نزیکى تیکانتەپەى ھەوشاردایە لە دایک بوو و پاشان چووێتە کێوی سەبەلان و لەوێدا خوا کردوویەتە پێغەمبەر و ئەوسا چووێتە پەى و لە پەییەوێ رۆشستووێتە پایتەختى لوھراسپ و گۆشتاسپ و خەلکی ئەو ناوچەیه هێناوێتە سەر ئاینەکەى خۆی. ھەندیکیش لە میژوونووسان لایان وایە کە زەردەشت خەلکی لای دەریاچەى ورمێ بوو.

له باره‌ی میژووی له دایک بوونی زهرده‌شته‌وه له نیتوان میژوونووساندا جیاوازی هه‌یه. گه‌لئ له میژوونووسانی یۆنانی وه‌کو ئهره‌ستوو و ئه‌فلاتوون و ئیکزان تووس لایان وایه که زهرده‌شت له نزیکه‌ی ۶۵۰۰ سالی پێش زاین له ئازهریایاندا له دایک بووه. به‌لام گه‌لئ له میژوونووسان و لیکۆله‌رانی هاوچه‌رخ، ئهم بیرورایه‌یان رهد کردووه‌ته‌وه ئهم میژووه‌یان به‌هه‌له زانیوه.

دوکتۆر محهمه‌دی مووعین له پاش لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک له باره‌ی میژووی ژیا‌نی زهرده‌شته‌وه که کردووه‌تی، لای وایه که زهرده‌شت له سالی ۶۶۰ی به‌ر له زاین پێی ناو‌ته مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه و له ته‌مه‌نی بیست سالی‌دا گۆشه‌گیر بووه و له سی سالی‌دا له لایه‌ن خواوه بووه‌ته پیغه‌مبه‌ر و له نزیکه‌ی که‌ناری گۆلی ورمیدا له‌سه‌ر کیتی سه‌به‌لاند س‌روشی بۆ هاتووه و له چل و دوو سالی‌دا واته له سالی ۶۱۸ی به‌ر له زایندا چوو‌ته به‌لخ و که‌ی گ‌وش‌تاسپی ه‌یناو‌ته سه‌ر ئاینه‌که‌ی و له سالی ۵۸۳ له ته‌مه‌نی ه‌فتا و ه‌وت سالی شه‌رتک له نیتوان ئهمان و ئه‌رجاسپی تۆرانیدا پرووی داوه و زهرده‌شت له‌و شه‌رده‌دا له ئاته‌شکه‌ده‌ی به‌لخ کوژراوه.

ئه‌گه‌ر ئهم قسه‌ه‌ راست بێ و زهرده‌شت له سالی (۶۶۰ - ۵۸۳ی پێش زاین) دا ژیا‌بی دیاره‌ ئه‌و له‌گه‌ل دوو پاشای هه‌ره‌ گه‌وره و به‌ه‌یزی مادا واته: فه‌روه‌رتیش (۶۴۷ - ۶۲۵ی پێش زاین) و هووه‌خشه‌ته‌رده‌دا (۶۲۵ - ۵۸۵ی پێش زاین) هاوچه‌رخ بووه. ئه‌ی بۆ له په‌راوه‌که‌یدا ناوێکی له‌وان و شاری هه‌گم‌تانه‌وه نه‌بردووه؟ و ئه‌مانه هه‌مووی بووه‌ته هۆی ئه‌وه که هه‌ندئ له لیکۆله‌ران و میژوونووسان، میژووی ژیا‌نی زهرده‌شت گه‌لئ کۆن‌تر له‌م به‌رواره دانین. بۆ وینه‌ دالای پارسی لای وایه که زهرده‌شت له سالی ۱۰۰۰ی به‌ر له زایندا له دایک بووه.

ه‌رتل لای وایه که زهرده‌شت له ده‌وری ویش‌تاسپی هه‌خامه‌نشیدا له دایک بووه و لمان هاو‌یت بیرورای ئه‌وه‌یه که زهرده‌شت له زمانی داریووشی هه‌خامه‌نشیدا سه‌ری هه‌لداوه. به‌لام وست و جاکسن و هه‌ندیکی تر ئهم بیرورایه‌یان پێ دروست نییه و لایان وایه که زهرده‌شت له (۶۶۰ - ۵۸۳ به‌ر له زاین) دا ژیاوه، وه، ئهم میژووه‌ش له په‌راوه‌کانی (ب‌ونده‌شن) و (ئه‌رتای وێراف‌نامه) و هه‌ندئ په‌راوی تر که به‌زمانی په‌له‌وی نووسراون، هاتووه.

زهرده‌شت له نامیلکه‌ی گاتا‌کاندا له به‌شی زهما‌وه‌نی که‌هه‌یا، خۆی له بنه‌ماله‌ی سپیته‌مه‌ داده‌نئ که یه‌کئ له بنه‌ماله‌کانی ماده. پلینووسی گه‌وره‌ش، زهرده‌شتی به‌ناوی زهرده‌شتی مادی ناو‌بردووه و گه‌لئ له میژوونووسان و لیکۆله‌رانیش هه‌ر ئهم بیرورایه‌یان هه‌یه. که‌وابوو له مادی بوون و کوردبوونی زهرده‌شت شک و گ‌ومانئ نامی‌تیه‌وه چکه

لهوئش زۆربهی میژوونوووسانی ئیسلامی و خۆره لاتناسان لایان وایه که زهردهشت له نازهربایجاندا سهری ههڵداوه و پهراوی ئافیتستاشی بهزمانی زگماکیی خۆی نووسیوه که لهگهڵ زاراوهی گۆزانیی ئیستادا تۆفیرتکی وای نییه. ئافیتستای کۆن نهماوه و لهناوچووه، بهلام ئهو ئافیتستایهیی که ئیستا له ناو زهردهشتیهکاندا باوه، داگری پینچ جزم یا پینچ بهشه بهناوانی: یهسنا، یهشتهکان، ویسپهره، وهندیدار، خورده ئافیتستا.

زهردهشت له ئافیتستادا خهڵک بۆ پهڕستنی خوای تاق و تهنیا (ئهههورامهزدا) بانگ دهکا و داوا له خهڵک دهکا که قسه و بیر و کردوهیان چاک بێ و له کاری کشتوکال و ئاژه‌لداریدا تیکۆشن و ههتا دهتوانن زهوی بکێلن تامرۆ و پهله‌وه‌ر سوودی لی وهرگرن. ههر کهستیک ده‌بی خه‌ریکی کاریک بێ و له ته‌مه‌لی و ته‌وه‌زلی خۆی بپاریزی.

له نامیلکه‌ی (وه‌ندیدار)دا زهردهشت له خوای مه‌زن ده‌پاریته‌وه و ده‌لی: "ئهی خوای تاق و ته‌نیا و ئهی داهینه‌ری زه‌وی، پیم نالێی که خۆشترین شوینی زه‌وی له کویدایه؟ ئه‌ههورامه‌زدا وتی: ئهی زهردهشتی ئه‌سپیتمان، خۆشترین شوینی زه‌وی ئهو شوینه‌یه که پیاوی پارێزگار ده‌بی مالێ دروست کا که ناگردانکی تیدا بێ و هه‌روه‌ها گا و مه‌ر و ژن و مندال و خاوخیزانی زۆری تیدا بێ. وه‌ باشترین جێ ئه‌وه‌یه که ئاردی زۆر و سپلۆتی زۆر و ژن و مندالی زۆر و ئاگری زۆر و که‌لوپه‌لی پاک و خاوپنی به‌زۆری تیدا بێ. خۆشترین شوینی زه‌وی، شوینیکه که خه‌ڵک خه‌له و ئالف و داری میوه‌ی زۆریان هه‌بی و له زه‌ویی وشک ئاو ده‌رکه‌ن و زه‌ویی زۆنگاو نه‌هێلن. زهردهشت به‌ئه‌ههورامه‌زدای وت: ئایا خۆشترین جێگای تر له کویدایه؟ ئه‌ههورامه‌زدا، وه‌لامی دایه‌وه و وتی: ئهی زهردهشتی ئه‌سپیتمان، ئهو جێگا و شوینه‌یه که چاروای جو‌راوجۆری تیدا به‌خێو بکړی و پتر زاوژی بکا، ئهو شوینه‌یه که مه‌رومالات کوودی زۆرتر بدا ئهو شوینه‌یه که خه‌ڵک پتر کشتوکال بکا و دار بنیژی و زه‌وی تیراو کا و ئاو له زه‌وی ده‌ربینی. زه‌وینیک که کشتوکالی تیدا نه‌کړی، وه‌کو ژنیکي جوان و پتکه‌وتوو وایه که زک نه‌کا و مندالی نه‌بی.

هه‌روه‌ها وتمان به‌شی له په‌رتووکي ئاویتستا به‌ناوی "گاتا‌کان" به‌هۆنراوی هیجایی هۆنراوه‌توه که هی زهردهشته. که‌وابوو زهردهشت به‌یه‌که‌مین هۆنه‌ری کورد ده‌ژمێرێ. ئه‌مه‌ش نمونه‌یه‌ک له هۆنراوه‌کانی ئهو که ده‌لی:

یه‌مه‌ ^(*) خشته‌ر ئاوروه‌ه	نویت ئه‌وته‌م ئانه‌ه نویت گه‌رمه‌م
نویت زووروو ئانه‌ه نویت مرتیوش	نویت ئه‌ره‌س‌کوو دیوه ئه‌وداتوو

(*) یه‌م: جهم. خشته‌ر: شا، پادشایی. ئاوروو: ناودار، به‌ناوبانگ. ئه‌وت: سه‌رما. زووروو: زو‌په‌انی، پیری. مرتیوش: مه‌رگ. ئه‌ره‌س‌ک: پ‌ژدی، ق‌رنوسی. دیوه: دیو.

١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم
 ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم
 ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم
 ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم ١٣٠٠ سەدەم

واته: له پادشایی جهمی به ناویانگ، نه سههما بوو نه گههما

نه پیری بوو نه مهرگ، نه قهرووسی و پژدی دیوان.

له پاشا که ئاینی بیرۆزی ئیسلام بۆ پیغه مبهری گهوهی ئیسلام هاتوه، کوردهکان باوهشیان کردووه تهوه بۆ ئیسلام و به گیان و دل بریایان پێ هیناوه و له پتی ئیسلامدا خۆیان داوه ته کوشت و بۆ په ره سەندنی ئاینه که یان له گیانی، خۆیان بوردوون، ئیستاش کهم دێ و گوند و شاروچکه ههیه که مزگهوتی تیا نه بێ.

شوێنی کورد

ئه و شوێنه ی که کوردی تیدا دهژی پتی ده لێن کوردستان. له "دائرة المعارف الاسلامی" دا هاتوه که کوردستان پارچه زهویهکی بجووکه له باشووری خۆره لاته که له لورستانه وه دهست پێ دهکا تا مالاته به لای باکووری خۆرئاواوه. دوکتۆر محهمه دی موعین ده لێ: کوردستان پارچه زهویته که له ئاسیای خۆرئاوا که له نیوان ئێران و عێراق و تورکیه و سوریا و رۆسدا دابهش کراوه. ههتا هه زکه ی شوێنتیکی پر پیت و پێزه و کانی زۆری وهکو: کانی نهوت و کانی مس و گوگرد و جیوه و زیر و زیوی تیدایه. وشه ی کوردستان له زهمانی سه لجوقیه کاندا باو بووه. (حه مدوللا مسته وفی) ئه م شوێنانه ی له ریزی شاره کانی کوردستاندا هیناوه: "ئالانی، ئه لیشه تر، به هار، خه فتیان، ده ربه ندی تاج خاتوون، ده ربه ندی زهنگی، دزییل، دینه وه ر، سولتان ئاوی چه مچه مال، شاره زوور، کهنگاوه ر، قه میسین، کرند و خۆشان، مایده شت، هه رسین و وه ستام".

کوردستان شوێنتیکی شاخاوییه و جێی کشتوکالیشی زۆره و گه لێ دارستان و بێشه و چه م و رۆوبار و تافگه ی تیدایه و هه واکه ی بۆ مرۆ و گیاندار سازگاره. له کشتوکالدا ئه م دانه وێلانیه ی تیدا دیته به ره هم: "که نم، جۆ، برنج، گه نمه شامی، گال، نۆک، نیسک، کونجی، ماش" و ئه م چه شنه دانه وێلانیه.

له میوه دا ئه م میوه یانه ی تیدا دیته به ره هم: "سیو، هه نار، هه نجیر، قه یسی، گوێز، زه یتوون، هه رمی، هه لوژه، ترێ، سنجوو" و ئه م چه شنه میوه یانه. له ئاژه ل و مالاته ئه مانه

به‌خێو ده‌کریڤ: مه‌ی، بزێ، گا، مانگا، ئه‌سپ، ئیستر، که‌ر" و ئه‌م جۆره مالا تانه. ئه‌و شتانه‌ی که وه‌رزێران و جووتیاران دیتنی به‌ره‌م و ده‌یفروشن ئه‌مانه‌یه: "گه‌م، جۆ، تووتن، خوری، پۆن، که‌ره، په‌نێر، ماست، هه‌نگوین، مه‌ی، بزێ، گا، مانگا، ئه‌سپ، به‌په، رایه‌خ" و ئه‌م جۆره شتانه. هه‌مه‌چه‌شنه په‌له‌وه‌رێکیش به‌هۆی ئاوه‌وه‌ی سازگاریه‌وه له کوردستاندا هه‌یه.

شاره‌کانی کوردستانی ئێران بریتین له: "سنه، کرماشان، به‌هار، سه‌لماس، سابلاخ، بۆکان، میانداو، خۆی، شنۆ، سه‌رده‌شت، بانه، بیجار، تیکان ته‌په، ساینقه‌لا، ورمی، قوروه، کرند، سه‌حنه، سونقور، خۆره‌م ئاوا، شاری کورد" و هه‌ندێ شاری تر. شاره‌کانی کوردستانی عێراق بریتین له: "سلێمانی، که‌زکووک، هه‌ولێر، ده‌وک، ئاکری، زاخۆ، کۆیه، کفری، په‌واندن، پێنجوێن، هه‌له‌بجه، به‌دره، مه‌نده‌لی، خانه‌قین، مووسل" و هه‌ندێ شاری تر.

شاره‌کانی کوردستانی تورکیه بریتین له: "دیاره‌که‌ر، بدلیس، ئه‌رزپۆم، بایه‌زید، قارس، ئه‌رزنجان، دێرسم، ئۆرفه، مووش، ئه‌خلات، ماردین، باشقه‌لا" و هه‌ندێ شاری تر. کورده‌کانی سووریاش پتر له شاری (قامشلی) دا نیشته‌جێن و کورده‌کانی پروسیه‌ش له شاری (ئیره‌وان) دا ده‌ژین.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- خلاصه تاریخ الكرد وکردستان - تالیف محمدا مین زکی بک - قا‌هره ۱۹۳۹.
- ۲- تاریخ الامارات والدول الكردیه - تالیف محمدا مین زکی بک - قا‌هره ۱۹۴۸.
- ۳- القضیه الكردیه، تالیف دکتور بلج شیرکۆ - قا‌هره ۱۹۳۵.
- ۴- الاکراد تالیف مینورسکی - ترجمه معروف خزنده‌ار - بغداد ۱۹۶۸.
- ۵- الاکراد فی به‌دینان - تالیف انور المائی - بغداد ۱۹۶۰.
- ۶- المسالك والممالك، تالیف ابوالقاسم ابن خرداده - لیدن ۱۹۲۶.
- ۷- اخبار الطوال، تالیف ابوحنیفه الدینوری - لیدن ۱۸۸۸.
- ۸- نزهه القلوب، تالیف حمدالله مستوفی قزوینی باهت‌مام محمد دبیرسیاقی - تهران ۱۳۳۶.
- ۹- تاریخ مردوخ تالیف ایه الله مردوخ کردستان - تهران ۱۳۲۴.
- ۱۰- شرفنامه تالیف امیر شرف خان بتلیسی به‌هت‌مام محمد عباسی - تهران ۱۳۴۲.
- ۱۱- تاریخ ماد تالیف دیاکونوف، ترجمه‌ی کریم کشاورز - تهران ۱۳۴۶.
- ۱۲- زمان زرتشت، تالیف پروفیسور کاتراک - تهران ۱۳۴۵.

- ۱۳- گاتاها - گزارش پورداود - تهران ۱۳۲۹.
  - ۱۴- زرتشت و تعالیم او، تالیف هاشم رضی - تهران ۱۳۴۴.
  - ۱۵- مزدیسنا و تاثیر آن در ادبیات فارسی تالیف دکتر محمد معین - تهران ۱۳۳۸.
  - ۱۶- انجمن آرای ناصری، تالیف رضا قلی خان هدایت - تهران ۱۳۲۸ هـ.
  - ۱۷- تاریخ ادبیات ایران، تالیف دکتر رضا زاده شفق - تهران ۱۳۲۴.
  - ۱۸- کورد و کوردستان نووسینی محهمه دئه مین زهکی - بهغدا ۱۹۳۱.
  - ۱۹- میژووی ئهده بی کوردی - نووسینی عه لادین سهجادی - بهغدا ۱۹۵۶.
- 20- Plin' Histoire Naturelle, traduit par M. E. Littré. Lome 2 Paris 1883.
- 21- M. N. Dhalla' Zoroastrian thedogy. New York, 1914.

میژووی فەرھەنگ و وێژە ی کوردی

بەپێی ئەو بەلگانهی که له دەستدان، وا دەردهکهوێت که نهتهوهی کورد شارستانییهتیکی بەرزى ھەبووه و ھەر لەمێژەوه خەت و نووسین و فەرھەنگی ھەبووه و شان بەشانی نهتهوهکانی تر بۆ پێشخستنێ زانست و فەرھەنگ ھەنگاوی ھەلگرتووه. بەلام زۆربەى شوێنەوارەکانی بەھۆی تێپەڕینی زەمان و پشیتی و ئازاوەی جیھانەوه، لەناوچوون، ئەو نووسراوانەش که ماونەتەوه گرنگترین بەلگەن بۆ پێشاندانی شان و شکۆ و فەری نهتهوهی زانستپەرەری کورد.

ھرمیپوس که له سەدەى سێیەمى پێش زایندا ژیاوه و ھاوچەرخى ھەخامەنشییەکان بووه، دەلى: ئێرانییەکان پەراوێکیان ھەیه بەناوی (ئافیتستا) که بەزمانى مادى نووسراوه. ھێرۆدۆت میژوونووسى بەناویانگی یۆنانى له میژووهکەى خۆیدا نووسیویە دیائەکو دامەزرێنەری زنجیرەى پادشایەتى ماد له پێش دادپرسیندا سکالای دەخوێندەوه. کیتزیاسى یۆنانى که پزیشکى دەربارى ئەرەشتری بابەکان بووه. پەرتووکیکی میژووییى نووسیوه و له پۆژنامەکانى دەربارى شاھانە دەدوێت و ئەم ھەوالە ئەو ھەمان بۆ پوون دەکاتەوه که لەو سەردەمەدا پروداوھەکانیان له پۆژنامەى تایبەتى دەربارىدا تۆمار دەکرد. گەزنەفۆنى یۆنانییش له پەراوھەکەى خۆیدا که ناوی (پەرورەدەکردنى کوورش)ە باسى قوتابخانە و خوێندن و پراھێنان له ئێران دەکات، ھەروەھا ئەفلاتوونى زانا و پلوتارکى میژوونووس و چەند میژوونووستیکى تریش لەم بارەوه گەلى چتیاں نووسیوه.

ئەو بەشەى له تەورات که له زەمانى ھەخامەنشییەکاندا نووسراوه، باسى یاسا و خوێندن و نووسین و فەرھەنگى مادەکان دەکا، وە بەپێى ئەم بەلگانه وا دەردهکهوێت که له کوردستاندا نووسین و خوێندن و سکالا و پۆژنامە و فەرھەنگ و دادگا و دادپرسین ھەبووه و نهتهوهی کورد خواھەنى دەسەلات و فەرھەنگ و زانیارى بووه و ھەروەھا سەرەشقى پێشکەوتن و فەرھەنگ و ھونەریان بۆ ھەموو نهتهوهکانى جیھان داداوه و ھەرچەند زۆربەى شوێنەوارەکانى پێشوومان بەھۆی تێپەڕینی پۆژگار، تیاچوون، سەرەپای ئەو ھەش تەختە بەردەکانى بێستوون و سەرپێلى زەھاو و تەختى سلیمان و شوێنەوارەکانى تری کوردستان که ماونەتەوه گەورەترین بەلگەن بۆ پێشاندانی ژیار و شارستانیەتى نهتهوهی کورد.

سهره‌تای په‌یدا‌بوونی زمان

زانایان تا ئیستا بۆیان دهرنه‌که‌وتوو که مرقّ سهرتا له چ شوئینکی جیهاندا په‌یدا بووه و یا له‌وتوه بۆ کووئ پۆیشستوو و له کویدا نیشته‌جی بووه؟ ئه‌وه‌ی پوون و ئاشکرایه مرقّ سهرتا له شوئینکدا ژیاوه و به‌زمانیک قسه‌ی کردوو و پاشان به‌ره به‌ره زۆر بووه و په‌لوپۆی لئ بووته‌وه و ناچار به‌ملا و به‌ولای جیهاندا بلّاو‌ه‌ی کردوو و ئه‌وسا دابه‌ش بووته‌ چه‌ند گرۆ و ده‌سته و کۆمه‌ل و هر کۆمه‌لیک شیوه‌ زمانیکی تاییه‌تی بۆ خۆی په‌یدا کردوو. زمانناسان له‌سهر ئه‌و بیروپرایه‌ن که زمان سهرتا ساده‌ بووه و له‌ ده‌نگی با و باران و گیاندار و جان‌وهر و کرده‌وه‌ی ئاده‌میزاده‌وه په‌یدا بووه و له‌ پاشا به‌ره به‌ره که مرقّ پیش که‌وتوو و شارستانییه‌تی په‌یدا کردوو، زمانه‌که‌یشی پیش که‌وتوو. بۆ بیروپرای ئه‌و زانایانه ده‌توانین ئه‌م ده‌نگانه که له‌ زمانی کوردیدا هه‌یه‌ بخه‌ینه به‌رچاو وه‌کو:

"(لوهره‌ی کورگ و (وه‌ره‌ی سه‌گ و (بۆره‌ی گا و (نه‌ره‌ی شیر و (باره‌ی مه‌ر و (قاره‌ی بز و (حيله‌ی نه‌سپ و (واقه‌ی پۆی و (قووقه‌ی که‌له‌شیر و (قرته‌ی مریشک و (قاسپه‌ی که‌و و (جریوه‌ی مه‌ل و (هاژه‌ی ئاو و (گفه‌ی با و (گرمه‌ی تۆپ و (ته‌قه‌ی تفه‌نگ و (جووکه‌ی جووجه‌له‌ و (جیره‌ی دهرگا و (چرکه‌ی سرمیچ و (خرته‌ی مشک و (خرچه‌ی شسووتی و (خوشه‌ی شیر و (خوپه‌ی ئاو و (زرمه‌ی پئ و (زیره‌ی پلنگ و (زرنکه‌ی پاوان و (کیفه‌ی مار و (قلبه‌ی گۆزه‌ و (قۆره‌ی مانگا و (گرمه‌ی هه‌ور و (منگه‌ی لووت و (میاوه‌ی بشيله‌ و ئه‌م جوهر ده‌نگانه که له‌ کوردیدا وێنه‌یان زۆره‌.

زانایان و زمانناسانی کورد له‌سهر ئه‌و بیروپرایه‌ن که زمانی کوردی لکیکه‌ له‌ زمانه‌کانی هیندوئورپایی و بنچینه‌ی زمانی کوردی زمانی ئارییه‌. ئاری به‌پیتی په‌راوه‌کانی کۆنی هیند، ناوی یه‌که‌مین نه‌ته‌وه‌یه‌ک بووه که به‌و زمانه‌ قسه‌یان کردوو و دوو هه‌زار سال پیش زاین له‌ مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆیان به‌ره‌ و لا‌ته‌کانی تر وه‌کو هیند و ئیران کۆچیان کردوو و له‌وتدا نیشته‌جی بوون و ئه‌وسا زمانه‌که‌یان به‌ره به‌ره گۆراوه‌ و لک لک بووته‌وه. به‌لام به‌پیتی وته‌ی هه‌ندێ له‌ زانایانی ئیرانی، مه‌لبه‌ندی بنه‌ره‌تیی ئاریاییه‌کان هر ئیران بووه و زمانی مادی و پارسی له‌و سه‌رچاوه‌ په‌یدا‌بوون و ئه‌وسا به‌پیتی تپه‌رینی پۆزگار هر کام له‌و دوو زمانه‌ چه‌ند لکیان لئ بووته‌وه و گۆرانیان به‌سه‌رداها‌توو.

سهره‌تای په‌یدا‌بوونی خه‌ت له‌ ئیراندا:

ئه‌وه‌ پوون و ئاشکرایه که ئاده‌میزاد سهرتا نه‌یتوانیوه‌ بنووسێ و خه‌تیکێ بۆ نووسین نه‌بووه و بۆ تیگه‌یانندی مه‌به‌ستی خۆی هر له‌ قسه‌ که‌لکی وه‌رگرتوو. میژووی خه‌ت و

نووسین نازانری، به لام وا دیاره که یه کهمین خهت و نووسینی مرق زور ساده و منالانه بووه و به ئەم چهشنه خهته خهتی وینهییان وتووه، واته وهکو وینه کیشاویانه و مه بهستی خویان بهم چهشنه بهیه کتر راگه یاندوه.

خهت له ناو نه ته وهکاندا بهره بهره گۆراوه و ئەلف و بێیان بۆی داناوه و ئەوسا خهتیکیان به ناوی خهتی میخی داهیناوه و پروداوی شه رهکانیان له سهر تاشه بهردی کتیهکان، بهو خهته، هه لکه ندووه. خهتی میخی ئیرانی له تهواوی خهته میخییهکانی بابلی و ئاشووری سادهتر و جوانتره و ههروهها له گه ل خهتی بابلی و ئاشووری و عیلامیدا زور جیاوازی ههیه. چونکه زانایانی ئیرانی له پروی خهتی میخی بابلییهکان، خهتیکێ ریکوپیکێ میخییان داهینا و ئەو بهرده نووسراوانه ی که له تهختی جهمشید و بیستوون و هه مه دان و شوینهکانی تری ئیراندا پهیدا بوون، نمونه یهکن لهو چهشنه خهته. تهواوی بهرده نووسراوهکانی دهووری هه خامه نشی به خهتی میخی نووسراون که ئەلف و بێی ئەو خهته داگری ۳۶ پیت بهم چهشنه:

ئەلف و بیی پارسی

Nevine mixt va taränevica an

III A, k	I<- Me
II Ba (-e,-o)	II<- Ma
II Ca (-e,-o)	II< Ka (-e)
III Ča (-e)	<<III No
II Da	<II O, U
III De	III Fa (-e,-o)
<II Do	II Fa (-e)
II E, I	-<< Ko
I<< Fa	I< Sa (-e,-o)
<II Ga	II Ša (-e,-o)
<III Go	III Ta (-e)
<II Ha (Ho)	III To
-I< Ja (Ža)	I<! Ťa (-e,-o)
-<III Je	-I< Va
I< Ka	II Ve
<I Ko	<<II Xa
-<II L	I<- Ya (-o)
-II Ma	I...I Za (-e,-o)
< \ vāšējodāxon	

دیاکۆنۆف لە پەراوی (مێژووی ماد) دا دەلێ: پێکخستن و شیوهی نووسینی بەرده نووسراوەکانی پارسی کۆن بەتایبەت دابەشکردنیان بەچەند بەش و ھەر بەشێک بەچەند پرستە لە بابل و عیلام و ھریان نەگرتوو، بەلکو لە (ئۆزارتوو)، خوازاوەتووە و ئەوێ خۆی بۆمان دەردەخا کە پارسەکان خەتی مێخییان لە (مادەکان) وەرگرتوو و دیارە زمانی مادی زۆر کاری کردووەتە سەر زمانی پارسی و پەنگە ئەلف و بیکیشیان ھەر لە مادەکان وەرگرتی. بەلام تا ئێستا بەرده نووسراویک بەخەتی مادی پەیدا نەبووە کە ئەو مەبەستەمان بۆ پوون کاتووە.

زمانی یارسی کۆن:

زمانی پارسیی کۆن، زمانی ئه‌و ده‌سته ئاریاییانه‌یه که له ناوچه‌ی (پارس) یا (فارس)دا نیشته‌جی بوون. شوێنه‌واری زمانی پارسیی کۆن هه‌ر به‌رده نووسراوه‌کانی پاشایانی هه‌خامنه‌شین که له هه‌موویان گرنه‌گتر و به‌ناوبانگه‌تر به‌رده نووسراوه‌که‌ی (داریوش)ه که له‌سه‌ر شاخی بێستووندا هه‌لکه‌نراوه. داریوش له‌م به‌رده نووسراوه‌دا یاسی سه‌رکه‌وتن و پیرۆزیی خۆی به‌سه‌ر دوژمندا ده‌کات و به‌ئه‌ه‌وورامه‌زدا هه‌لده‌لی و ده‌لی: "خوایا ئه‌م وڵاته له‌ درۆ و ناپاک‌ی و نادروستی بپاریزه". ئه‌وا چه‌ند رسته له شوێنه‌واری زمانی پارسیی کۆن که له‌سه‌ر کتۆی بێستووندا هه‌لکه‌نراون وه‌ک نمونه دێنینه‌وه:

[illegible]

"داره یوه ټووش خښایه تیه وه زمرکه خښایه تیه خښایه تیا نام خښایه تیه ده هیو نام هشتاسپه یا پوتر هه خامه نشیا هی ئه مه تمه چهره م نکه ونووش".

واته: داریووش شای که وره شای شایان، شای ولاته کان، کوری گوشتاسپی هه خامه نشی که ئه م کۆشکه یی دروست کرد.

زمانی ئاقیستایی:

ههروهه وتمان زۆربهی زانایان و خۆرهلانسان و لیكۆلهران لایان وایه كه سهراچاوهی زمانی كوردی زمانی (مادی)یه، وه زهردهشت ئافهستای به و زمانه نووسیهوه. مێجهرسون دهلی: سهراچاوهی زمانی كوردی زمانی مادیه و بهپیتی ههدهئ بهلگه كه له م دواییهه دا كهوتوهته دهست، ئافهستای زهردهشت بهم زمانه هاوتوهته خوارهوه.

دارمستتر خۆره لاتناسی به ناویانگ دهلی: ئافیس تا له زمانی ماده کانا به زمانی مادی له لایه ن خواوه ناردراوه و زمانی کوردی پاشماوهی زمانی مادییه که ئافیس تایی پئی نووسراوه. نۆلکهش دهلی: ئه گهر بهره نووسراوی له پاشایانی مادهوه بیتته دهست، شک دهروا و هکو خهت و زمانی بهره نووسراوهکانی پارس پئی.

هترتسفلد خورره لاتناسی، به ناویانگ دهلی: زهردهشت له بنه ماله‌ی سییتامه‌ی ماده که له

ره‌گایا شاری ره‌یدا خه‌ریکی ولاتداری بوون. وشه‌ی سپیتامه که ناوی بنه‌ماله‌ی زهرده‌شته له (گاتا) دا به‌چه‌شنی "سپیتمه" هاتوو که له پرواله‌تدا به‌واتای ره‌گه‌زی سپی یا له بنه‌ماله‌ی سپیه. پلینووسی گه‌وره‌ش که له (۲۳ - ۷۹ ی پیش زاین) دا ده‌ژیا، له جزمی سپیه‌می به‌ندی دووی په‌پاوه‌که‌ی که به‌ناوی (میژووی خورسکی) دای ناوه، ده‌لئ: زهرده‌شت، له بنه‌ماله‌ی ماده و ئافیتستای به‌زمانی مادی نووسیوه.

بابه یادگار که یه‌کئ له پیران و هونه‌رانی به‌رزی سه‌ده‌ی هه‌شتمی ئاینی یارییه، له په‌راوی "زولان زولان" دا ده‌لئ: زهرده‌شت که له بنه‌ماله‌ی ئه‌سپیمانه له زمانی پاشایه‌تی گوشتاسپ شای که‌یانیدا سه‌ری هه‌لداوه و خه‌لک ده‌سته ده‌سته له ده‌وری ئه‌وا کو‌بوونه‌ته‌وه و پئ و په‌وشته‌که‌یان وه‌رگرتوو و ئه‌ویش ئاگرگا‌کانی روشن کردوو‌ته‌وه و خه‌لکی بۆ ناسینی خوای تاقانه هان داوه.

مینۆرسکی ده‌لئ: گه‌رچی له زمانی مادیه‌وه جگه له چه‌ند ناویکی تایبه‌ت شتیکی تر به‌جئ نه‌ماوه، به‌لام به‌پئی ئه‌و به‌لگانه‌ی که که‌وتوو‌نه‌ته ده‌ست، ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌که‌وئ که کورد پاشماوه‌ی ترومی ماده و دیاره زمانه‌که‌شیان لکێکه له زمانی مادی که په‌راوی ئافیتستای پئ نووسراوه. هێرژدۆت له میژوو‌ه‌که‌یدا چه‌ند وشه‌ی مادبی هیناوه که ئه‌و وشانه ئیستاش له زمانی کوردیدا به‌ده‌ق به‌کار ده‌برێن. بۆ وینه هێرژدۆت ده‌لئ: ماده‌کان به‌دیل‌ه‌سه‌گ وتوو‌یا‌نه: سپاکۆ Sipako. که ئیستاش له زاراوه‌کانی کوردیدا به‌سه‌گ ده‌لێن: سپاک، سپا، سپه، سپلۆت. له‌به‌رئ‌ه‌وه‌ی بۆمان پروون بیت‌ه‌وه که زمانی ئافیتستایی و کوردی هه‌ر له‌یه‌ک ریشه‌ن، ئه‌وا چه‌ند وشه‌ی ئافیتستایی له‌گه‌ل کوردی ئیستادا دینین تا بزانی که له پاش تپه‌رپینی پۆزگاریکی دوورودریژ، زمانی کوردی له‌گه‌ل ئاوتستاییدا توفیر و جیا‌وازییه‌کی زۆری په‌یدا نه‌کردوو‌ه:

"نەسە: دەرەزە : نەسب - ناخشتی: سەنەزە
 ئاشتی - ئافەزە: سەنەزە : ئافەزە - ئوخشت: دەرەزە و شتر
 بەنگە: دەرەزە : بەنگ - هاشنە: سەنەزە - هازنە - تەنووڕە:
 تەنووڕە: سەنەزە - خەم‌ووڕە: دەرەزە - خەم‌ووڕ - رانە: (سەزە
 ران - گەنۆشوارە: سەنەزە - گۆشوارە - مارتە: سەزە
 مانگ - ماسە: سەزە - ماسی - مووشە: سەزە
 شت - نەنیزە: سەزە - نەزە - نەجەن: دەرەزە : جەنەن -
 نەفرە: دەرەزە : نەفرەن - وارتە: سەزە - دەرەزە: باران
 وەج: سەزە : وەج - وەرازە: سەزە - وەراز - وەرتشە:
 سەزە: سەزە - سەزە: سەزە - سەزە: سەزە - سەزە: سەزە."

به‌پێی ئەو بەلگانه‌ی که ئاماژه‌مان پێ کردن، بۆمان پوون بووه‌وه که زمانی کوردی پاشماوه‌ی زمانی مادییه و زمانی ئاوێستایی که زه‌رده‌شت په‌راوه‌که‌ی خۆی پێ نووسیوه هه‌ر زمانی مادییه. چونکه هه‌روه‌ها وتمان پلینووسی پۆمی که له (٢٣ - ٧٩ ی. پ. ز) دا ژیاوه له په‌راوه‌که‌یدا وتوویه زه‌رده‌شت له بنه‌ماله‌ی ماد بووه و ئافێستای هه‌ر به‌و زمانه نووسیوه. جا له داها‌توودا ئه‌گه‌ر ولاتی مادستان یا کوردستان بخه‌ریته ژێر هه‌لکۆلێن و به‌رده نووسراوی یا شوینه‌وارێک بکه‌وێته ده‌ست، ئەو مه‌به‌ستانه‌مان به‌ته‌واوی بۆ پوون ده‌بیته‌وه.

زمانی په‌هله‌وی:

زمانی په‌هله‌وی که زمانی دیوانی پوژگاری پارته‌یه‌کان و ساسانییه‌کان بووه له زمانی کوردی ده‌چێ و نزیکترین زاراوه‌ی کوردی که له‌گه‌ڵ ئەم زمانه‌دا هاوچه‌شنه زاراوه‌ی گۆرانی و لوریه. مامۆستا گیو موکریان ده‌ڵێ: کۆنترین په‌رتووکی کوردی ناوی «دین که‌رد» که به‌زمانی په‌هله‌وی نووسراوه که زمانی لور و که‌له‌ووێ و شوانانه. ئازهر بود له پاش په‌یدا‌بوونی ئیسلام ده‌ڵێ: «من که ئازهر بودی کورێ هه‌مه‌د و پێشه‌وا‌ی بادینام، په‌رتووکی "دین که‌رد"م له‌و قاقه‌زه‌ دریا‌وانه کۆ‌کرده‌وه و به‌یاریکاری خودا دووباره هه‌موویانم نووسینه‌وه».

به‌پێی به‌لگه‌کان و نووسراوه‌کانی کۆن، بۆمان ده‌رده‌که‌وێ که زمانی په‌هله‌وی لکێکه له زمانی کوردی. شه‌مسی قه‌یسی رازی که له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی حه‌وته‌می کۆچیدا ژیاوه، له په‌راوی "المعجم فی معاییر اشعار العجم" دا ده‌ڵێ: باشت‌ترین و خۆشت‌ترین کیشی هۆنراو فه‌هله‌ویاته که به‌هه‌واکه‌ی هه‌ورامانی ده‌لێن. دیاره مه‌به‌ستی له هه‌وا‌ی هه‌ورامانی هه‌وا و ئاهه‌نگی خه‌لکی هه‌ورامانی کوردستانه که به‌زاراوه‌ی هه‌ورامی یا گۆرانی ده‌دوێن.

ئێبنی خوردا‌دبه و هه‌ندێ له جو‌غرافیزانانی ئیسلامی، ولاتی په‌هله‌وی زوانانیان به "بلاد البهلویون" ناو بردووه. ئەم ناوه تا چه‌ند سه‌ده‌ی پاش ئیسلام له ته‌نیشتی ناوی "الجبال" یا کوێستان له سه‌رچاوه‌کاندا ده‌بینرێ. پاشان ئەم ناوه به‌ناوی «هه‌ورامان» ناوبانگی ده‌رکرد و له پاش ماوه‌یه‌کی تر به‌شێ‌وه‌ی «هه‌ورامانات» به‌به‌شێکی بچووک وتراوه. ئێبنی خوردا‌دبه، ناوی شاره‌کانی "بلاد البهلویون" که به‌زمانی په‌هله‌وی قسه‌یان کردووه به‌م چه‌شنه ناوێر کردووه: "رە، ئەسپه‌هان، هه‌مه‌دان، ده‌ینه‌وهر، نه‌هاوه‌ند، ماسیدان، سووره وهر، شاره‌زوور، میهر جانقذف".

مامۆستا مه‌ردوو‌خیش ده‌ڵێ: «زمانی په‌هله‌وی یه‌کێ له شێ‌وه‌کانی کوردی بووه که گه‌لێ

له سهردهمی جه جاجدا ته وای دیوانه کانی دهولهتی له ژیر چاوه دیری کوردیکذا بوو بهناوی زادن فهروخ که پیاویکی تریش بهناوی سالح کوری عه ورهمانی سیستاتی له نووسینی دیوانه کاندایارمهتیی ئهوی دها. ئهم پیاوه کهوته بیرئوهی که دیوانه کان له پهله ویهوه بکاته عهرهبی، وه له پاش مهرگی ماموستاکهی نووسینی دیوانه کانی دهولهتی گرته نهستو و به پتچه وانهی بیروپای زادن فهروخ هه مووی دیوانه کانی دهولهتی وهرگیرایه سهر زمانی عهرهبی. دهلین که مهردانشای کوری زادن فهروخ کاتی له بریاره کهی سالح ئاگهدار بوو، پتی وت: خوا ریشهت له دنیا هه لکه نی و په نجه کانت هه لهرنی، ههروهکو ریشهی زمانی کوردیت له رهگ و ریشه وه دهرهیتا. دهلین که کورده کان چوونه لای سهر هه زار دره میان پی دا که ئه و کاره نکا، به لام سالح پرووی خوشی پتیا پیشان نه دا و له سهر بریاره کهی خوی سهر بوو.

زاراوه کانی کوردی:

زمانی کوردی که یه کیکه له لقه کانی زمانه کۆنه کانی ئیران، بی گومان پاشماوهی زمانی مادییه و به درژایی پوژگاردا گۆرائیکی زوری به سهردا هاتوه، وه به هوی گۆرائی باری کۆمه لایهتی و پامیاری و ئابووری مه لبه نده کان و دراوسییهتی و تیکه لیبوون له که ل زمانه کانی تردا، به سهر چند زاراوهی ناوچه ییدا دابهش بووه، وه زمانی کوردیی ئیستا داگری پتینج زاراوهی گهریه که بریتین له:

۱- زاراوهی کرمانجیی باکوور: که ئهم مه لبه نده دهگریته بهر: ماکو، ورمی، خوی، سه لماس، هه ندی دتی هه وشار، قووچان، بجنورد، که لات، دهره گز، شیروان، فاراب، پرویار، دهماوند، له ئیران، بادینان، دهوک، ئاکری، بارزان له عیراق. ئیره وان و به شی له ئهرمه نستانی رووسییه و قارس و دیاربه کر و وان و ئهرزه رۆم و بتلیس و ئه خللات و سهرد له تورکیه و به شیک له سووریه و لبنان. ئهم زاراوه بریتییه له شیوه کانی: "بۆتانی، بادینانی، بایه زیدی، شه مدینانی، زازایی، قووچانی".

۲- زاراوهی کرمانجیی باشوور: که ئهم مه لبه نده دهگریته بهر: سنه، مه ریوان، جوانی، سه قز، بانه، سابلآخ، سهردهشت، بۆکان، میاندوا، شنۆ، ساینقه لا، هه وشار له ئیران. په واندز، حهریر، هه ولیر، پژدهر، کهرکووک، سلیمانی، پتینجوتین، له عیراق. ئهم زاراوه بریتییه له شیوه کانی: سۆزانی، بابانی، موکریانی، ئهرده لانی.

۳- گۆزانی یا هه ورامی: که ئهم مه لبه نده دهگریته بهر: ژاوه رۆ، هه ورامانی، به تهخت، نه و سوود، پاوه، له ئیران. ته وێله، بیاره، ئیلان پی له عیراق. وه هه ندی له هۆزه کانی

گۆران و هه‌وشار و خانه‌قین و زهنگه‌نه و سیامه‌نسور له ئێران و عێراقدا به‌م زاراوه‌ دهموێن. ئهم زاراوه بریتییە له شێوه‌کانی: هه‌ورامانی ته‌خت، له‌وێنی، ژاوه‌رویی.

٤- له‌کی: که ئهم مه‌لبه‌ندانه ده‌گریته‌ به‌ر: کرماشان، مایده‌شت، کولیایی، دینه‌هر، قه‌سر شیرین، بیجار، نه‌ریز له ئێران، خانه‌قین، مه‌نده‌لی، به‌دره، کووت له عێراق. ئهم زاراوه بریتییە له شێوه‌کانی: که‌له‌ووری، ئیلامی، کووده‌شتی، شیروانی.

٥- لوری: که بریتییە له شێوه‌کانی: فه‌یلی، به‌ختیاری، هه‌فتگی، سووسه‌نگردی. ئهم زاراوه له‌ بنه‌ره‌تا به‌دوو شێوه‌ دابه‌ش ده‌کری. یه‌که‌م شێوه‌ی لوری به‌ختیاری که مه‌لبه‌نده‌کانی: دزفول، شاری کورد، چوار مه‌حال، پشتکۆ و ناوچه‌کانی تری به‌ختیاری ده‌گریته‌ به‌ر. دووهم شێوه‌زاری لوری فه‌یلی که له‌م مه‌لبه‌ندانه‌دا وتووێژی پێ ده‌کری: خوره‌ماوا، ئه‌لشته‌ر و ناوچه‌کانیان.

ده‌بێ ئه‌وه‌ش ب‌تین که میر شه‌ره‌فخانی بتلیسی که په‌راوی "شه‌ره‌فنامه"ی له‌ سالی ١٠٠٥ی کۆچیدا نووسیوه، زمانی کوردیی به‌چوار زاراوه به‌م چه‌شنه‌ دابه‌ش کردووه: "کرمانجی، لوری، که‌له‌ووری، گۆرانی". که به‌دریژایی پۆژگار و گۆرانی باری کۆمه‌لایه‌تی و پامیاری، کرمانجی بووه به‌دوو به‌شه‌وه: کرمانجیی خوارو و کرمانجیی ژوروو یا کرمانجیی باکوور و کرمانجیی باشوور. وه که‌له‌ووریش ئیستا شێوه‌یه‌که له‌ زاراوه‌ی له‌کی.

سه‌ره‌تای داها‌تانی وێژه‌ی کوردی:

هه‌روه‌ها وتمان یه‌که‌مین په‌رتووک که به‌زمانی کوردی نووسراوه له‌ لایه‌ن زه‌رده‌شته‌وه‌یه که ناوی ناوه ئافیتستا و ئهم په‌راوه که په‌راوێکی ئاینیه، ده‌بێ به‌بناغه‌ی وێژه‌ی کوردی دانرێ. ئاینی زه‌رده‌شت هه‌ر ئه‌و ئاینه‌یه که له‌ پێش ئیسلامه‌تیدا کورد و فارس پرۆایان پێ بووه و له‌سه‌ری پۆشیتوون، دوو نوسخه له‌م په‌راوه هه‌بووه، یه‌کیکیان که له‌ ته‌ختی جه‌مشیدا بوو، له‌ په‌لاماره‌که‌ی ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌قدونی به‌سه‌ر ئێران، سووتا و ئه‌و پتریشیان هه‌ر که‌وته ده‌ستی یۆنانیه‌کان و له‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی که هه‌ندێ مه‌به‌ستی پزیشکی و ئه‌ستیره‌ناسییان لێ وه‌رگرت، ئه‌و نوسخه‌شیان له‌ناو برد.

پاشایانی ئه‌شکانی که‌رچی بۆ زیندووکردنه‌وه و کۆکردنه‌وه‌ی ئافیتستا تێ کۆشان، به‌لام وێژه و فره‌هنگی یۆنانی له‌ ده‌رباری ئه‌واندا تا ئه‌ندازه‌یه‌ک به‌روی په‌یدا کرد. که که‌وته ده‌ور و خولی ئه‌رده‌شیری پابه‌کان (٢٢٤ - ٢٤١ی زاین)، فه‌رمانی دا یه‌کێ له‌ موویه‌ده‌کانی به‌ناوی (ته‌نسر) که ئافیتستا کۆکاته‌وه، ئه‌ویش به‌پارمه‌تی موویه‌ده‌کانی تر ئافیتستای

کۆکردوه و پاشان راهه پیکشيان بۆ نووسی و ناویان نا (زهندانفايستا). به شیک له ئافیتسا که به ناوی (گاتاگان) ناسراوه، به هۆنراوی هيجاییه و ده لێن ئه و هۆنراوانه هی زهردهشتی مادییه.

جگه له په راوی ئاویستا، گهلی په راوی تریش له باره ی پامیاری و له ش ساخیی، میژوویی، وێژهیی، پیشه سازی و ئهفسانه، چیرۆک، یاری، کشتوکال، ئهستیره ناسی و پیتۆلییه وه به زمانی په هلهوی ماونه ته وه که ههر وهک وتمان، زمانی په هله ویش گهلی به زاراوه کانی لوری و گۆرانی و له کییه وه نزیکه و په یوه ندییه کی به تهوی له گه ل زاراوه کانی تری کوردیشدا هیه و ناتوانین له زمانی کوردی جیای کهینه وه. له په راوی (سه رنه نجام) دا هاتوه که باربه له درباری خه سه ره په روژ (۵۹۰ - ۶۲۷ ی زاین) دا به دهنگ و ئاوازه خۆشه که ی خۆی هه لبه ست و هۆنراوی کوردیی به دهم هه وای ته نبوره وه ده چری. ههر ئه و بوو که سی هه وای کوردیی دا هینا.

په راوه کانی کوردی:

ئه وهی که روون و ناشکرایه، وێژه و فره ههنگی پیشکه و تهوی هه موو گه ل و کۆمه لیک بناغه و بنه په تیکی هیه که ئیستا پتی دهوتری فۆلکلۆر یا زانیاریی ئه و گه ل و کۆمه له. ئه و زانیارییه که پتیشینه یه کی میژوویی کۆنی هیه، له هه زاران ساله وه تا ئیستا پشت به پشت و دهم به دهم هاتوه ته خواره وه، وه بووه ته گه نجینه یه کی به نرخ و هیژا، بۆ سوود وه گرنتی کاروباری کۆمه لایه تی و ئابووری و په ره سه ندنی هه موو جوړه زانیارییه کی پیشکه و ته و، چوونه سه ری پله و پایه ی شارستانیه تی و گه لی شتی تریش که بنج و پیشه ی پامیاری و خو و خده ی باشی پی قایم و پته و ده کریت و ده بیته هۆی دامه زاندنی هه موو جوړه شتیه و په وهشتیکی مرۆفایه تی.

له پۆژگاران پشوو دا، زانیاریی کۆمه ل یا فۆلکلۆر به لای زاناکانه وه بایه خ و به هایه کی زۆری نه بووه، به لām له م دواییانه دا، کۆمه لی له زانیان، پاش وردبوونه وه و لیکۆلینه وه یه کی زۆر، په ییان به وه برد که فۆلکلۆری ههر نه ته وه یه ک به هه موو چه شه کانییه وه بۆ ناساندنی ئه و نه ته وه یه و، پشاندانی که له پوره نه ته وایه تییه کان له پیره وی ژیا نی کۆمه لایه تی و ئابووری و پامیاری و زانیاری دا، نهخش و ده ورێک ده گێرێ، ئه نجا ئه و زانیانه ده ستیان کرده کۆکردنه وه و نووسینه وه ی فۆلکلۆر.

گه لی کورد له به ره ئه وه ی گه لیک کی کۆن و پتیشینه یه کی میژوویی دووردریژی هیه، له بواری فۆلکلۆره گه لی ده ولته مه نده، به لām به داخه وه له به ره ئه وه ی ژیا نیکی دانه مرکا و

شپرزه‌ی بووه، نه‌یتوانیوه تا ئیستا ئه‌و گهنجینه نه‌ته‌وايه‌تییه‌ی خۆی به‌ته‌واوی کۆ بکاته‌وه، وه له‌ زیانی خۆیدا که‌لکی لێ وه‌ربگرێ.

فۆلکلۆری کوردی له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا که به‌شێکی زۆری له‌ناوچووه، به‌لام له‌ هه‌ر باب‌ه‌تیکه‌وه ئه‌وه‌نده‌ی ماوه‌ته‌وه که ئه‌گه‌ر زاناکانی کورد بۆ کۆکردنه‌وه‌ی تێ بکۆشن، له‌وانه‌یه که گه‌له‌که‌مان له‌ گشت باریکه‌وه بێ نیاز بکات و له‌ پێبازی ژياندا پێشی بخت.

به‌شی له‌ فۆلکلۆری کوردی بریتییه له (به‌یت) که دانه‌ری زۆربه‌ی به‌یته‌کان، نه‌ناسراون. به‌لام به‌یته‌کان له‌ پۆزگاریکی کۆنه‌وه‌ سینه به‌سینه هاتوونه‌ته‌ خواره‌وه و هه‌ندیکیان وه‌کو: (مه‌م و زین) و (له‌یلا و مه‌جنوون) و (یوسف و زلیخا) کراون به‌هۆنراوه و، هه‌ندیکێی تریشیان له‌ قالبی هۆنراوی فۆلکلۆریدا ماونه‌ته‌وه.

به‌یتی کوردی له‌ چاوی ناوه‌ڕۆکه‌وه به‌چه‌ن چه‌شن دابه‌ش ده‌کریته‌. هه‌ندێ له‌و به‌یتانه له‌ جوارچێوه‌ی هۆنراوی ده‌ هه‌یجاییدا پێک خراون و هه‌ندێ تریان کیش و پاشلێکی دیاریکراویان نییه. به‌شێکی تر له‌ به‌یتی کوردی کیش و پاشلی تایبه‌تیان هه‌یه و هه‌ریه‌که‌یان به‌هه‌وا و ئاهه‌نگێکی تایبه‌تی خۆیان ده‌خوێنرێن و دیاره هه‌ر کام له‌و چه‌شنه به‌یتانه شیوه‌یه‌کی هۆنراوی تایبه‌تیان هه‌یه. ناوی هه‌ندێ له‌و به‌یتانه که له‌م دواپه‌یه‌دا به‌هۆی هه‌ندێ له‌ وێژه‌وانانی کورد کۆ کراونه‌ته‌وه به‌م چه‌شنه‌یه:

نازیزه، ئاسکۆله، ئاسمان و زه‌وی، ئاغای به‌مێزه‌ریان، ئاگری، ئایشه‌گۆل، ئه‌حمه‌د شه‌نگ، ئه‌سمه‌ر خان، ئه‌وداڵ ئۆمه‌ر، ئه‌وسانه، ئه‌هه‌سه‌او به‌هه‌سه‌ا، ئیمامی هه‌مزه، بابکۆ، باپیره، بارام و گۆله‌ندام، بازاری، باشووری زۆزانان، باوانم، برایمۆک، برایمی مه‌لا زێندینان، برزوو و قلامه‌رز، بله، بۆری میر سێودینی، بۆزه‌گ، بۆلبۆل، بۆهۆزی برینداری، به‌بری به‌یان، به‌درخان پاشا، به‌هاره، به‌هه‌سه‌ا، به‌یتی سالحی قاوه‌چی، به‌یتی عه‌لی به‌رده‌شانی، بێژهن و مه‌نیجه، بیلندانه، بێماله، پایزه، په‌ریزی پێمه‌ردان، پیاده‌ی که‌له‌وێ، پیر بوداغ، شیخ فه‌رخ و خاتوو ئه‌ستی، پیر و بايز، پیرۆزه، پیریژن و سه‌ی بۆر، پیری ژیر، تاقه‌ سوواره، ترکانه، تیری گه‌رووماری، جانۆ، جمبالی، جمجه، جوانمیر و دایکی، جولندی، جه‌غفه‌ر ئاغا، جه‌نگنامه‌ی که‌هیا پاشا، جیهانگیر و پۆسته‌م، چیرۆکا ماله‌ فارس ئاغا، هه‌تەم، هه‌مه‌ هه‌نیفه، هه‌نیفه، هه‌وت په‌یکه‌ر، هه‌وت خوانی پۆسته‌م، هه‌وت ده‌رویش، هه‌وسه‌ت، خالید ئاغا، خانی به‌قه‌یغان، خوازی، خورشید و خاوه‌ر، خه‌ج و سیامه‌ند، خه‌زاڵ، خه‌زال و کاکه‌ لاس، خه‌زیم، خه‌یاڵ، دادوه‌ره، دره‌ختنامه، دم دم، دوانزه‌ سوازه‌ی مه‌ریوان، دۆنۆمایمۆ، ده‌لایلو، رآوه‌ پلینگ، رۆپۆی یای گۆلی، پۆسته‌م، پۆسته‌م به‌گ، پۆسته‌م و زه‌رده‌هه‌نگ، پۆسته‌م و زۆراو، پۆله‌ په‌وادێ، پۆله‌ی دایکی، پۆله‌ی نه‌به‌ز،

رویل، پەشەپاو، زازایی، زالم، زستانه، زۆزانا کورمانجی، زەردەشتی، زەردەههنگ، زەمبیل
 فروش، زەینهەل، سایل، سترانا جاسمۆ، سترانا فەرخۆ، سمکۆی مەزن، سنوور، سوارۆ،
 سواره، سواری جوانۆ، سوورەگۆل، سەعید و میر سەیفەدین، سەگی کورمانجەتی،
 سەلاحەدین، سەیدەوان، سیاپۆش، سیاچەمانە، شابازی موکری، شارباژێری، شاریار،
 شازادەیی شادی، شاگەو مەسور، شا مەیموون، شا هەلۆی پەوهندی، شای زەند، شوانە،
 شۆر مەحموود و مەرزینگان، شۆرەلاو، شۆرەلاوی زەند، شەپە تۆلە، شەپەهای شەپە،
 شەپی ئوسەزاری، شەریفە، شەریف هەمەوێن، شەم و شەم زین، شەمێ، شەنگە، شەو و
 نیوەشەو، شیت و ژیر، شیتخ عوبەیدوڵلای شەمزینان، شیتخ عەبدولقادر، شێرکۆ، شێرۆ،
 شێر و شەپال، شیرین و شەفی، شێری نەبەز، شینی جوانمێری، عوسمان پاشای بەبە،
 عەبدوڕحمان پاشای بابان، عەتا نامە، عەزیز داسنی، عەلی هەریری، عەودالی، عیزەدین
 شیر، فریشتە، فەرمان و گۆل، فەرهاد و شیرن، فەرھەت ناغا، قارەمان و قەیتەران، قر و
 گۆلەزەرد، قۆچی وەتمانی، قەبری، کاک باپییری مەنگۆ، برایم دەشتی، کاک سەعیدی بەبە،
 کاک سەلیمی ئازادخانی، کاکۆ، کاکەسوار و کاکەمیر و کاک باپییر، کاک ھەمزە، کاک
 ھەمزە ناغای مەنگۆ، کانبەبی، کانبەبی و خوازی، کانبەبی و نوعمان، کوردستان، کورد و
 گۆران، کوڕکەمالی کورمانجی، کۆرە کەچەلە، کوللە و عاینەمەل، کولینگۆ، کویتستانی، کەل
 و شیر، کەلە ئەسپ، کەویار، کیسەل، کاسمۆ، گۆران، گۆرانشا، گۆرانی، گۆلان گۆلان،
 گۆلناز و کەلاش، گۆلەزەرد، گۆلی گۆلی، گۆلی و کا بەنگەرۆو، گەلباغی، گەلۆ، گەنج خەلیل
 پاشا، گەنجۆ، لاس و خەزال، لای سووربەش، لوپ و سۆزان، لەشکری لایەلایە، ماینی شی،
 محەمەد خان، مزگەوت و میرزا، مەلای گۆرەمەرێ، مەم و زین، مەمی ئالان، مێرامە، میری
 پەوهندی، میری موکریان، مێھر و وەفا، نادر شا، نادر نامە، ناسر و مال مال، نەخشی
 بیست و یەک، نیوەشەو، وەرمان، وەرەق و گۆل، وەنەوش و بەرەزا، وەنەوشە، ھاوینە، ھەراوہ
 راوہ، ھەسپی رەش، ھەلپەپینەوہی کورمانجەتی، ھەلۆی کوردەواری، ھەورامانی، یاری،
 یای ئەستی، یای گۆل، یوسف بازاری، یوسف و زلیخا، یوسف و سەلیم.

ھەرwa دەزانین کە لە ناو نەتەوہی کوردا لە پەوپەوہی مێژوودا گەلی ھۆنەر و نووسەر و
 زانا و پیتۆل و بژیشک و مێژوونووس ھەلکەوتوون و راژە و خزمەتیان بەزمان و وێژە
 کوردی کردووە. بەلام لەبەرئەوہی گەلی کورد لە ژبانی، کۆمەلایەتی و پامیاری بێ بەش
 بوو ئەو بەرھەمانە بایەخیان پێ نەدراوہ و زۆربەیی شوێنەوارەکانیان تیا چووہ. ئەو
 شوێنەوارانە کۆنانە کە بەداخوہ زۆرتریان لەناوچوون بریتین لە ھەندێ شوێنەواری وێژەیی
 و ئایینی کە لە لایەن ھەندێ کوردپەرور و وێژەپارێزەوہ پارێزراون و ماونەتەوہ.

نه ته وهی کورد به پیتی به لگه کانی میژوویی له هه موو خول و سه رده می کدا پټ به ندی ناین بووه، که ناینی پیرۆزی ئیسلام پهیدا بووه، به گیان و دل نهو ناینه یان وه ریگرتووه و خزمه تی کردووه و گه لټی پیاوی ناینی وه کو شاره زوورییه کان و دهینه وه رییه کانی تیدا هه لکه وتووه و که بلیمه تی خول و زهمانی خۆیان بوون، جا به ره به ره زمانی عهره بی به هوئی ناینی ئیسلامه وه له ناو کورده واریدا پهره ی سه ندووه و به م چه شنه زمان و وټزه ی کوردی وای لټی هاتووه نهو که سه ی بیهوئ له بنج و بناوانی زمانه که و وټزه که ی تی بگا و لټی بکوئته وه ده بی ناشنایی و شاره زایییه کی ته و اویشی له گه ل زمانی عهره پیدا هه بی.

هونه رانی کورد له میژوه هه ندی له و چیرۆک و نه فسانانه که ده ماو ده م ده گټیرانه وه و نوښته گی زیانی کوژه لایه تی و نازایه تی و رامیاری گه له که یان بوون، له پاش داهاتنی ناینی ئیسلام کردیانه نووسراو و به هه لبه ست هۆنیه یانه وه. نه م چه شنه چیرۆکانه که به هه لبه ست هۆنراونه ته وه زۆرن و ناوی هه ندیکیان بریتین له:

"مه م و زین، خه سه ره و شیرین، شه مال و زه لان، خورشید و خاوه ر، له یلا و مه جنوون، به رگ و گوڵ، دره ختنامه، قاره مان و قه یته ران، شیرین و شه فی، مزگت و میرزا، ئاسمان و زهوی، حه یدر و سه نه و به ر، یازده ره زم، که نه یزه ک و یازده ره زم، نو ره زم، ده ره زم، وه نه وش و به ره زا، یوسف و زلیخا، فه له ک ناز، شیخ سه نعان، بارام و گوڵنه ندام، شیرین و فره اد، به بری به یان، بټژهن و مه نه یژه، نه رچه و شټیرو، بلوقیا، هه زار ده ستان، حه وت خوانی پوسته م، پوسته م و زۆراو، جیهانگیر و پوسته م، خاوه ران، حه مه حه نیفه، نادر و توپال، نادرنامه، میرزا که هیا پاشا، وه ره ق و گوڵ، برزوو و فلامه رز، به هه نه سا، عه تانامه، حه وت په یکه ر، پوسته م و نه سفه ندیار، شکاری که یخه سه ره و، خورشید و خه رامان، زه ریری خه زایی، جوامټیری چه له وی، گورگ و پټوی، به هه من و فلامه رز، مشک و پشی، شه تره نج نامه، نه سه که نده رنامه، شانامه، نوفل نامه."

له سه ره تای په یدابوونی ناینی ئیسلامدا کورد وه کو هه موو که لانی تری ئیسلامی، نووسراوه کانی خۆیان به زمانی عهره بی ده نووسی و له م باره شه وه گه لټی خزمه تیان به زمانی عهره بی کردووه. له سه ده ی دووه می کوچیدا که پټی و پچه ی یاری له ناو کورده واریدا باوی سه ند و په نگ و بوئی ئیسلامی گرته خوئی، هۆنه رانی یاری نووسراوه کانی خۆیانیان به زاراوه ی گۆزانی ده نووسی و گه لټی په رتووکیان به یادگار بۆمان به جټی هټشتووه که ناوی هه ندی له و په رتووکانه به م چه شنه یه:

"دهوره ی بالوول، دهوره ی بابه سه ره نه نگ، دهوره ی شاخوهشین، دهوره ی بابه ناووس، دهوره ی بابه جه لیل، دهوره ی پیرعالی، دهوره ی دامیار، دهوره ی شا وه یسقولی، دهفته ری

پرديوهر، دهفتهري ساوا، دهفتهري ديوان گه وړه، زولال زولال، كه لامى سهى خاموش، كه لامى عيل بهگى، كه لامى خان نلماس، كه لامى شتيخ تهيموور، كه لامى شتيخ نيمير، كه لامى نولفه قار، كه لامى قاسد، كه لامى نوروز، كه لامى حهيدرهى، كه لامى دهر ویش قولى، كه لامى جهناب، كه لامى موجرم، مارفه تى پيرشاليار."

نه فسانه ی کوردی:

نه فسانه له ناو نه ته وى کوردا بایه خيکى زورى بووه و ئیستاش له ناو کورده واریدا هه موو دهم، دهم به دهم نه فسانه دهگيرينه وه. نه فسانه له ناو گه لى کوردا پله ویاپه یه کى به رزی هیه و ناوینه یه کى بالانمايه بۆ شيگردنه وه ی چشنى ژيانى کورد، نه فسانانه هى پژگاريکى زور کونن و کاره ساتى نه شکوته کان و ژيانى ساويلکه ی نه و دهمه ی کوردمان بۆ دهگيرنه وه. بۆ نمونه یه کى له نه فسانه کانى کوردی به ناوى: (به ختیار و به دبخت) دینن:

"دوو برا بوون بریاریان دا كه برۆن بۆ پوول پهيدا كردن، كه وتنه پى و له سه ر كانیهك لایان دا بۆ حه سانه وه. به دبخت به دبختیاری وت، با تویشوو هكه ی تو بخوین و تویشوو هكه ی منیش بۆ جارى دووم. به ختیار وتى باشه و هه رچیكى پى بوو پتکه وه خواردیان، پاش برینى ماوه یه کى دورى تر، برسییان بوو، به ختیار به دبختى وت: نۆره ی تویشوو هكه ی تویه بیخوین، به دبخت له وه لامدا وتى من به شى تو ی لى نادم هه ر به شى خۆم دهكات. به ختیار كه نه فسانه یه کى له براكه ی دى، پتى وت كه واته له م كاته وه من هاو پتى سپله یه کى وهكو تو ناکه م و له م دور پتیانه دا جیا ده بینه وه.

به دبخت و به ختیار هه ریه کى یان ملی ریگه یه کى یان گرت. پاش ماوه یه کى به ختیار تووشى ئاشه کوڼیک بوو، نه وشه وه تیا ستارى گرت، وه له پشت دۆلیانه كه وه خۆى مات دا، نه وهنده ی پى نه چوو شتريک، وه له دواى نه و پلنگيک، كه متیاريک، چه قه ليک و پتویه ک یه له دواى یه ک خۆیان كرد به ژوروى ئاشه كه دا و له به رده مى دۆلیانه كه دا دانیشن. شتير پووى كرده پتوى و وتى: نه وه بۆچى ماوه یه کى هيج دهنگو باسيكك بۆ نه گير اومه ته وه؟ پتوى وه لامى دایه وه وتى: به لى قوربان تازه دوو هه و آل دهست كه وتوو كه نه مه یه مشكيك له م ئاشه كوڼه دا دوازه پارچه زپرى هیه هه موو به یانییه ک كه خۆر ده كو پته ناو ئاشه كه وه ده یانه پتینه دهر وه، وه له به ر خۆره كه یارى و گه مه یان پى دهكات، كه خۆره كه ش لاجوو ده یانباته وه كونه كه ی خۆى، نه م ته پۆلكه بچو كه ی پشت ئاشه كه یش حه وت كووپه له ی پر له زپرى تیدا شاررا و مه ته وه. پاش چه ند وتوژیكى تر نه نجوومه نى درندان بلاوه یان لى كرد.

بۆ بهیانی که ههتاو ههلات مشکه که زیرهکانی هینایه دهرهوه و بهختیار پهلاماری دا و ههلی گرتن و چوو کوویه له زیرهکانیشی له تهپۆلکه کهدا دهرهینا و له زهوینتیکدا کۆشکیکی نایابی بهههموو تفاقیکهوه دروست کرد و کۆشکه که چوارده دهرهوهی ههبوو له بهردهمی ههر دهرهوهیهکا ژوریتک ههبوو ئاوی ساردی بۆ رتبهوار تۆ دانابوو و ئامۆژگاریی نۆبهچییهکانی کردبوو که نهگهر چاویان بهیهکیک کهوت ئاوی خواردوه و ههناسهیهکی ههلکیشا بیهینن بۆ لای.

پاش ماوهیهک ئهو پیاوه که بهختیار ویستبووی، هاته بهردهستی نۆبهچییهکان و بردیان بۆ لای بهختیار، بهختیار که چاوی بهرتیوار که کهوت ناسییهوه که بهدبهختی برایهتی، دهستی کرده ملی و دلخۆشیی دایهوه و بهلێنی پتی دا، که سامانه کهی بکا بهدوو بهشهوه بۆ ههر دووکیان، بهلام بهدبهخت لهباتی سپاس وتی ئهم سامانهت له کوێ بوو تا منیش برۆم وهکو تۆ پهیدای بکه. بهم چهشنه بهختیاری ناچار کرد که سههرگوزهشته کهی خۆی بۆ بگيریتهوه. ئینجا بهدبهخت وهکو برا کهی چووو پشت دۆلانی ههمان ئاشهوه، له پاش ماوهیهک نهجومه نه کهی پیتشوو له لایه درندهکان گتیرایهوه و شیر له رتویی پرسى، بۆچی ماوهیه که دهنگوباسم بۆ ناهیتی؟ له وهلامدا رتوی وتی قوربان! جاری پیتشوو ئهوه بوو که قسه کهمان کرد ئادهمیزادیک له پشت دۆلانی ئاشه کهوه خۆی مات دابوو وه گویتی له ههموو قسه کهمانه وه بوو، بۆ بهیانی کوویه له زیرهکان و پارچه زیرهکانی برد و کردی بهکۆشک و تهلار، ئیستاش هیچ نالیم تا ناو ئاشه که نهپشکنی و شیر فرهمانی دا که بگهڕین بهههمووی ئاشه کهدا و له پاش کهمیک بهدبهختیان دۆزییهوه و هینایانه دهرهوه و لهتهپهتیان کرد و خواردیان.

چیرۆکی کۆن و نویی کوردی:

له چیرۆکی کۆنی کوردیدا له بهرئهوهی نهتهوهی کورد سه رهتا ژيانى بهکۆچهرايه تیه وه بردووته سه ر، زۆرتر ئهو شتانه بهرچاو دهکهن که پیاو و ژن له بهزم و ههرا و شهروشهردا هه میشه هان بهیه کهوه و شان بهشانی یهک تۆ دهکۆشن. هیچ چیرۆکیک له کوردیدا دهست ناکهوی که ئهمانهی تیا نه بی، چیرۆک له بهرئهوهی شان بهشانی نهتهوهی نه بهز و پالهوانی کورد هاتووته خوارهوه، پهردهی ژیری و وریایی کورد و ژيانى کۆمه لایهتی له مهیدانی بیرکردنه وهی شارستانیه تیدا دهرده برۆ کهواته چیرۆکی کوردی ئاوێنه یه که بۆ پله و پایه ی بهرزى نهته وه کهمان له بارى کۆمه لایه تی و خو و خده و په وشته وه، گه لی کورد له چیرۆکی کۆندا زۆر دهوله مهنده بهلام بهداخه وه چیرۆکهکانی کۆنه کراوته وه و تا ئیستا بایه خیان پتی نه دراوه، ئه وهی پوونه که ئهم چیرۆکانه ئیستاش

دهماوډدم دهيانگيږنهوه، له هر دڼ و ناوچه و شار و شاروچکه يه کی کوردستانی پيروزدا، هزاران چيروک دم بهدم دهگيږينهوه که پرن له چونه تي رابردوی ژيانی کومه لايه تي نه ته وه که مان وه ئو چيروکانه پرن له پند و ناموزگاری و له ناو هندی له م چيروکانه دا ژيانی دهر به گايه تي کون و زور و سته می زوردارانمان بډ دهر ده که وئ. بډ نمونه يه کی له چيروکه کونه کانی کوردی دينين:

گردالی و سهفه رالی دوو برا بوون. نه خشالی باوکیان مرد، کوشکيک و دوو بهر يه ههنگوين و دوو بهرانيان به که له پور بډ ما يه وه. گردالی به سهر يانه وه ته خشان و په خشانی دهکرد، سهفه رالی هه ژار يش هيچ! ناخري که يشته گیانی و وتی: کاکه! با ماله که مان بهش که ين. گردالی و تې زور چاکه گیان کاکه ی. خوت دهرانی من هر شتيک چاک بډ بډ توم دهوئ. پډ ناوئ که سی بيگانه له نيوانمانا بډ. گردیل و وردیل و بهر دیل خرمی خومانن، دهيانکه ين بهر يش سپی و له نيوانمانا بن. سهفه رالی و تې باشه.

کومه لی ناوبژيکهر يان کورده وه و له رووی نه واند دستان کرد به مال بهشکردن. گردالی وتی: له پتيا بډينه سر کوشکه که، ئو کوشکه جوانه له سر زهويه وه تا سهر يانه که هه مووی په نجا گز نابډ بډ من، له سهر يانه که وه تا ئاسمان که په نجا هزار گزه، بډ تو. دوو بهرانه که که هيچ تاميکیان تيدا نييه بډ من، شهره قوچه که يان که زور خوشه بډ تو، هر سهر يان بکه و بترقيتروه! دوو بهر ههنگوينه که که نه وندهی مسته کوله يه که بډ من، شيرينييه که ی که پر به دنيا يه که بډ تو و هر دمی بډ بته قينه! گیان کاکه ی هيچی ترمان نييه تا بهشی که ين، هر ئمانه بوو. ئه گز له بهر قسه ی خه لکی نه بوو يه من ئه م توزه شم هه لنده گرت، به لام قه ی ناکا، با هه موو که سيک بزانی که من توم چنده خوش دهوئ و چون به ته نگته وه ديم و به شه زوره که ت بډ دهنيم؟

کومه لی ناوبژيکهر خيرا له پتيا نه وده که سهفه رالی بډينه قسه موړيان کرد و وتيان به خوا بهشکردنيکی چاکه! به لام گردالی! شتيکی تر ماوه که تو بهشت نه کردوه و ئو يش قسه کردنه، قسه کردنيش بهش که ن. گردالی وتی: من دلې برای خوم ناشکينم وه ئو ناگوړمه وه به هزار قسه، هرچی قسه هه يه هه موو هر بډ ئو و من هيچم ناوئ!!

نيتر سهفه رالی ئه م بهشکردنه ی ئيجگار پډ خوش بوو، وه خو ی به مير دهرانی. گردالی گواستيه وه ناو کوشکه که و له بهرهمی سامان و داراييه که ی دهخوارد و بهدميه وه ورده ورده له ههنگوينه که شی دهخوارد و دمی خو ی شيرين دهکرد، نيتر هيچ قسه ی نه دهکرد، سهفه رالی ش هه موو پوژئ دهجوو له دوروه ته ماشای سهر يانی کوشکه که ی تا ئاسمان دهکرد و به شه پرکردنی بهرانه کان که شه که دهپرگرت که گردالی ههنگوينه که ی

دهخوارد ئه‌ميش دهمى بۆ ئه‌ته‌قان.

هه‌روه‌ها وتمان چيرۆكى كۆنى كوردى پره‌ له‌ پهند و ئامۆزگارى و بارى كۆمه‌لايه‌تى و سته‌م و زۆرى زۆرداران و دهره‌به‌گايه‌تيمان پى پيشان دهدا، وه‌ له‌م چيرۆكه‌دا ئه‌وه‌مان بۆ دهره‌كه‌وئى كه‌ پياوى ساويلكه‌ هه‌ميشه‌ به‌شخوراو و سته‌م لىكراو بووه‌، وه‌ له‌ ژيانا بى به‌ش و داماو بووه‌ و ته‌نانه‌ت برى له‌و ئه‌ندامه‌ ساويلكانه‌ش به‌هۆى ئه‌وه‌وه‌ كه‌ هه‌ميشه‌ له‌ ناو كۆمه‌لايكى سته‌م لى چوو و چه‌وساوه‌دا ژيان و بارهاتوون، هه‌ستيان به‌وه‌ نه‌كردوو كه‌ ده‌توان به‌هه‌ول و كۆششى خۆيان ژيانىكى باشتىر بۆ خۆيان پىك بىن، وه‌ ده‌ستى زۆردارى له‌سه‌ر خۆيان كۆتا كه‌ن، به‌لكه‌ وه‌هايان چووه‌ته‌ مېشكه‌وه‌ كه‌ ئه‌و چۆره‌ كه‌سانه‌ هه‌ر بۆ ئه‌و ژيانه‌ په‌ست و پر له‌ سته‌مى ئه‌ندامه‌ زۆردار و بى به‌زه‌يبه‌كان بارهاتوون، وه‌ ئه‌و ئه‌ندامه‌ زۆرداران هه‌ر بىانچه‌وسىننه‌وه‌ و زۆريان لى بكه‌ن و ئه‌وان له‌ خۆشى و تىروته‌سه‌ليدا بژين و ئه‌مان له‌ هه‌ژارى و داماويدا.

به‌لام چيرۆكى نوێى كوردى گۆرانىكى ترى به‌سه‌ردا هاتوو و به‌چه‌شنىكى تر دهرهاتوو و له‌ چيرۆكى نوێشدا بارى ناله‌بارى كۆمه‌لايه‌تيمان بۆ دهره‌كه‌وئى كه‌ چۆن دهره‌به‌گ، وه‌رزىران و جووتيارانى چه‌وساندوو ته‌وه‌ و بىگارى پى كردوون و سته‌مى لى كردوون و خۆى له‌ تىروته‌سه‌ليدا ژيان بردوو ته‌ سه‌ر و كه‌چى وه‌رزىرانىش له‌ ئه‌وه‌په‌رى به‌دبه‌ختى و بى‌هواييدا ژيان بردوو ته‌ سه‌ر. ئه‌م چيرۆكه‌ كه‌ نموونه‌يه‌كه‌ له‌ چيرۆكى نوێ، سته‌م و زۆرى پڙىمى پادشايه‌تيمان بۆ دهره‌خا.

"هه‌تاوى پۆژپه‌رى پايىز ده‌لى بزه‌ى نابه‌دلى مالاواييه‌. خوايه‌ ئه‌م‌رۆ چن زووتى په‌رى. ديسانوه‌ شه‌و، ديسانوه‌ ياوى گه‌رمى ئه‌م مندا له‌ بى گونا هه‌. بارام له‌ به‌ربه‌رۆچكى مرگه‌وت هه‌ستا و خۆى ته‌كاند و كه‌مى چاوى گىرا كه‌ مائىئاوايى بكا و به‌ره‌و مال بىته‌وه‌، كه‌سى نه‌دى. پىكه‌نينىك وه‌ك بزه‌ى نابه‌دلى هه‌تاوى پۆژپه‌رى پايىز كه‌وته‌ سه‌ر لىوى. وا دياره‌ من له‌مىزه‌ سه‌رم به‌رداوه‌ ته‌وه‌ و خه‌رىكى بىركردنه‌وه‌م. هه‌موو پۆيشتوون و من به‌ته‌نيا ماومه‌ته‌وه‌.

هاته‌وه‌ بىرى كه‌ هه‌ميشه‌ ته‌نيا بووه‌ و كه‌س نيه‌ هه‌والى تىكشكاو بى. راستى هه‌ژار بۆ مردن باشه‌. سه‌رى هه‌لىنا له‌سه‌ر ئاسۆ چاوى به‌دارى وشكى چاك كه‌وت، بايه‌كى نه‌رم په‌رۆ شىنى داره‌كه‌ى ده‌شه‌كانده‌وه‌، ئه‌م په‌رۆيه‌ خۆى دوىنى له‌ داره‌كه‌ى هالانده‌بو. ده‌يزانى هيج ناكا، به‌لام باش بوو بۆله‌ى له‌ خىزانى ده‌بىرى كه‌ پى ده‌وت. تۆ هيج ناكه‌ى نابزوويه‌ هيو له‌شى وه‌ك پۆلوو ده‌گرى، تۆش هه‌ر ده‌سته‌ئەژنۆ دانىشتووى. ئاخىر نووشته‌يه‌ك، پىرىك.

- کچی ئافرمت نه خویشی چی داوه به سهر نووشته و پیره وه، هیوا سه رمای بووه، هه موو گيانی رووته ده بی بیبهینه لای دوکتور. کاتی بیره که ی بهم جیگاهه گه یشت. پتکه نین گرتی، کام دوکتور؟ به کام دراو؟ هه ناسه یه کی ساردی هه لکتیسا وه ک بیه وی له دهس ئەم بیره ئالۆزانه راکا، ههنگاوی هه لپری به ره و مال.

- هیوا چۆنه ئافرمت. زۆر بۆ وه لامه که ی رانه وه ستا له به یانییه وه چوو بووه دهر وه که پوولیک پهیدا کا. به لام هیچی بۆ نه کرا بوو. چوو به سهر سهری هیوا لیفه یه کی شری به سهره درابوو، هه لی داوه ئاره ق زهنگۆل زهنگۆل له سهر گۆنای گهرمی هه لنیشتبوو، هه ناسه ی باشتتر ده هات و ده چوو.

خیزانی پرسیی کاریکت بۆ کرا؟ بارام سهری به رداوه و به ئەه سپایی وتی: نه ئەم ریۆ گزیری ئاغا هاته دهرکی مزگهوت و دهنکی دام بۆ بیتگار. به یانی جۆماله. خیزانی به نالینه وه وتی: خوایه هه لی نه گری. بارام وه ک که سیک له بهر خویه وه قسه بکا وتی: ئەمه راسپیری سه رشانی خۆمانه.

په ندی پیشینانی کوردی:

که لی کورد له بواری په ندی پیشینانه وه که لی دهوله مهنده و له م باره وه وێه یه کی به رزی هه یه. په ندی پیشینان بریتین له چه ند قسه یه کی کورتی کوردی که واتایه کی به رزیان هه یه. ئەم په ندانه له رۆژگارێکی زۆر کۆنه وه به که له پوور بۆمان ماونه ته وه. له م په ندانه دا چۆنیه تی ژیان و ری و ره وشت و بیرو پڕوای کۆنی نه ته وه ی کوردمان له باری کۆمه لایه تی و پامیاری و مالداریدا بۆ دهر ده که وی.

داهاتنی په ندی پیشینان له کاتی خۆیدا سه رچاوه که ی ئەمه بووه که یه کی پووداویا کاره ساتیکێ چاوی پێ که وتوو و قسه یه کی کورتی به پیتی ئەو پوودا و کاره ساته کردوو و قسه که ی ده ماو ده م که وتوو و ماوه ته وه و بووه به په ندی پیشینان.

په ندی پیشینانی کوردی زۆرن، به لام به داخه وه هه موویان کۆنه کراونه ته وه، ئەوانه ی که له م دوا ییه دا خه ریکێ کۆکردنه وه ی په ندی پیشینان بوون، بریتین له م که سانه:

۱- مامۆستا سمایل حه قی شاوه یس که نزیکه ی ۶۱۳ په ندی کۆکردوو ته وه، وه له سالی ۱۹۳۳ ی زاینیدا له چاپی داو.

۲- مامۆستا مه عرووف جیاووک که نزیکه ی هزار په ندی گرد کردوو ته وه و به ناوی هه زار بیتژ و په ند له سالی ۱۹۳۸ ی زاینیدا به چاپی گه یاندوون.

۳- مامۆستا پیره مێرد ۶۴۴۸ په ندی هه ریه که به هۆنراوه یی له دوو رۆژنامه ی (ژین) و

(ژيان)دا بلأو كردووهتهوه.

۴- مامۆستا مهردووخ نزيكهى ههزار پهन्दى كۆ كردووهتهوه و له بهرگى دووهى فهرههنگه كوردبيهكهى له سالى ۱۹۴۲ى زاینیدا له چاپى داوه. له گوڤارى (كه لاويز) و (دهنگى گيتى تازه) و (ديارى كوردستان) و (ديارى لاوانيش) نزيكهى چوار سهه پهنديك له چاپ دراوه.

ئوهنده ههيه ئهمانه له يهكيان وهگرتهوه، وه نهبي ههموو جيا بن، وا ههيه پهنديكه و له ههمويانا نووسراوه، ئهه پهندانه نمونهييكى بهرزن بۆ بناغهى بههيز و بههوى ويژهى كوردى. ئهوا ئاماژه بهچهند پهنديك دهكهن تا پلهويايهى ئاوهزى پيشينانمان بۆ دهركهوي. "دووگا له دوليكدا بن پهنگى يهك نهگرن خووى يهك دهگرن. هاوين بهرگى ههزاره. زۆرهملئ مل شكانى له دوايه. بهقسهى خووش مار له كون دپته دهر. سوار ههتا نهگلي نابي بهسوار. دۆستت ئهوهيه بگريئي، دوژمنت ئهوهيه بتهكهنيني. پياوى پير كهوچكى ماله. چهيله بهدهسيك لي نادري. خوا تهختهتاش نيه تهخته پيكههه. دار كرمى له خوئى نهبي ههزار سال دهرى. درك بكتلي درك دپته ريت. رزدي ريسوايى ها بهشوئنيهوه. رتوى نهدهچوووه كونادا، ههژگتيكه بهستبووه خوئيهوه. شهه له شيف و ئاشتى له خهرمان. كيويك ئهرووخى و كهنده لانيك پر دهبيتتهوه. گيا لهسهه بنجى خوئى سههز دهبي. نه پيالوى تهنگ، نه مالى بهجنگ. يهز دووره و گهز نزيك."

هۆنراوى كوردى:

ئهوهى كه روون و ئاشكرايه له پيش داهاتنى ئيسلامهتيذا، هۆنراو بهزمانى كوردى هۆنراوهتهوه، وه هۆنراوى كوردى سههه بهگهلي دهركادا كردووه و زۆر شوئيني ديوه. ناميلكهى (گاتاكان) كه بهشيكه له پهرتووكى (ئافيتستا) ههمووى بهههلبهستى هيجايى و تراوه كه ئيستاش ئهه چهشنه ههلبهستانه له ناو كورداندا باون، بهتايهت ههلبهستى ده هيجايى له ئافيتستادا زۆر دهبينري و هۆنهرانى كوردش زۆربهى هۆنراوهكانيان لهسهه هيجا هۆنيوهتهوه.

بهپي ئهه بهلگانهى كه له دهست دايه، وا دهردهكهوي كه له پيش ئيسلامدا گهلي هۆنهر له ناو كوردا ههلهكهوتوون كه بهكوردى هۆنراويان هۆنيوهتهوه.

مامۆستا ئههوهه مايى له لاپهههه ۱۹۶۱ى پهرتووكهكهيا (الاكراد فى بهدينان) دهلي: دوكتۆر بههچ شيركو له يادداشتهكانى خويدا نووسيووه، كه خوهره لاتناسى بهناوى فليامينوف بهردهنووسراويكى له باكوورى ئيراندا پهيدا كردووه كه لهسهه ئهه بهردهدا دوو

بەيت ھۆنراو لە ھۆنەرئى بەناوى بۆرابۆز ھەلکەندراو ھە ئەو ھۆنەرە لە دەورووبەرى سالى
 ٢٣٠ ي پيش زايىندا ژياو ھ. ئەو دوو ھۆنراو ھەيە:

خوازىدى ئەر توو بەيىفرا بىن
 بەيىفرا ھىرىن خورىنى
 وەردى بەيىرىن کووترا بىن
 بانگىگ دىن بەيىفرا نارىنى

واتە: خۆزگە من و تۆ بەيەكەو ھەژيانىن،
 ھە لەگەڵ يەکا دەريشتىنە کويتستانان،
 وەرە با لە کاتى دەمەدەمى بەياندا برۆينە دەرەو،
 ھە گۆرانىتىكى خۆش بۆ يەكتەر بلتين.

لەسەر قسەى مامۆستا دوکتۆر سەعید خانى کوردستانى. نزيكەى سەد سال لەمەوپيش
 پارچە چەرمىك لە ئەشكەوتى جیشانەى سلیمانیدا دۆزراو ھەتەو ھە چەند ھۆنراو ھەيەكى
 بەزاراوى گۆرانى تیدا نووسراو ھ، گوايە لەو سەردەمەدا كە موسلمانان شارەزور و
 ديكانى دەورووبەرى داگير دەكەن، ئەم ھۆنراوانە چۆنەتییەكى ئەو دەمە دەگيريتەو ھ. ئەم
 ھۆنراوانە كە نزيكەى ھەزار و چوار سەد سال لەمەوپيش وتراون، ئەو دەگەيىتى كە
 ھۆنراو لە ناو كوردەواریدا لە پيش ئىسلاميشا ھەر بەچەشنى ئىستاكە باو بوو ھ و
 تۆفيرىكى وايە نەكردوو ھ. ھۆنراو ھەكان ئەمەيە:

٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥
 ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩
 ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣
 ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧
 ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١
 ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥
 ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩
 ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣
 ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧
 ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١
 ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥
 ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩
 ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣
 ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧
 ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١
 ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥
 ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩
 ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣
 ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧
 ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١
 ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥
 ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩
 ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣
 ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧
 ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١
 ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥
 ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩
 ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣
 ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧
 ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١
 ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥
 ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩
 ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣
 ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧
 ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١
 ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥
 ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩
 ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣
 ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧
 ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١
 ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥
 ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩
 ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣
 ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧
 ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١
 ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥
 ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩
 ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣
 ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧
 ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١
 ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥
 ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩
 ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣
 ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧
 ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١
 ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥
 ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩
 ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣
 ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧
 ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١
 ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥
 ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩
 ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣
 ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧
 ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١
 ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥
 ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩
 ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣
 ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧
 ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١
 ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥
 ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩
 ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣
 ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧
 ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١
 ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥
 ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩
 ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣
 ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧
 ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١
 ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥
 ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩
 ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣
 ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧
 ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١
 ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥
 ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩
 ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣
 ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧
 ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١
 ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥
 ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩
 ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣
 ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧
 ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١
 ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥
 ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩
 ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣
 ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧
 ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١
 ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥
 ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩
 ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣
 ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧
 ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١
 ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥
 ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩
 ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣
 ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧
 ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١
 ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥
 ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩
 ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣
 ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧
 ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١
 ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥
 ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩
 ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣
 ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧
 ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١
 ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥
 ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩
 ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣
 ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧
 ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١
 ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥
 ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩
 ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣
 ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧
 ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١
 ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥
 ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩
 ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣
 ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧
 ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١
 ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥
 ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩
 ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣
 ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧
 ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١
 ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥
 ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩
 ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣
 ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧
 ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١
 ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥
 ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩
 ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣
 ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧
 ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١
 ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥
 ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩
 ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣
 ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧
 ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١
 ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥
 ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩
 ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣
 ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧
 ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١
 ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥
 ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩
 ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣
 ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧
 ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١
 ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥
 ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩
 ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣
 ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧
 ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠ ١٠٠١
 ١٠٠٢ ١٠٠٣ ١٠٠٤ ١٠٠٥
 ١٠٠٦ ١٠٠٧ ١٠٠٨ ١٠٠٩
 ١٠١٠ ١٠١١ ١٠١٢ ١٠١٣
 ١٠١٤ ١٠١٥ ١٠١٦ ١٠١٧
 ١٠١٨ ١٠١٩ ١٠٢٠ ١٠٢١
 ١٠٢٢ ١٠٢٣ ١٠٢٤ ١٠٢٥
 ١٠٢٦ ١٠٢٧ ١٠٢٨ ١٠٢٩
 ١٠٣٠ ١٠٣١ ١٠٣٢ ١٠٣٣
 ١٠٣٤ ١٠٣٥ ١٠٣٦ ١٠٣٧
 ١٠٣٨ ١٠٣٩ ١٠٤٠ ١٠٤١
 ١٠٤٢ ١٠٤٣ ١٠٤٤ ١٠٤٥
 ١٠٤٦ ١٠٤٧ ١٠٤٨ ١٠٤٩
 ١٠٥٠ ١٠٥١ ١٠٥٢ ١٠٥٣
 ١٠٥٤ ١٠٥٥ ١٠٥٦ ١٠٥٧
 ١٠٥٨ ١٠٥٩ ١٠٦٠ ١٠٦١
 ١٠٦٢ ١٠٦٣ ١٠٦٤ ١٠٦٥
 ١٠٦٦ ١٠٦٧ ١٠٦٨ ١٠٦٩
 ١٠٧٠ ١٠٧١ ١٠٧٢ ١٠٧٣
 ١٠٧٤ ١٠٧٥ ١٠٧٦ ١٠٧٧
 ١٠٧٨ ١٠٧٩ ١٠٨٠ ١٠٨١
 ١٠٨٢ ١٠٨٣ ١٠٨٤ ١٠٨٥
 ١٠٨٦ ١٠٨٧ ١٠٨٨ ١٠٨٩
 ١٠٩٠ ١٠٩١ ١٠٩٢ ١٠٩٣
 ١٠٩٤ ١٠٩٥ ١٠٩٦ ١٠٩٧
 ١٠٩٨ ١٠٩٩ ١١٠٠ ١١٠١
 ١١٠٢ ١١٠٣ ١١٠٤ ١١٠٥
 ١١٠٦ ١١٠٧ ١١٠٨ ١١٠٩
 ١١١٠ ١١١١ ١١١٢ ١١١٣
 ١١١٤ ١١١٥ ١١١٦ ١١١٧
 ١١١٨ ١١١٩ ١١٢٠ ١١٢١
 ١١٢٢ ١١٢٣ ١١٢٤ ١١٢٥
 ١١٢٦ ١١٢٧ ١١٢٨ ١١٢٩
 ١١٣٠ ١١٣١ ١١٣٢ ١١٣٣
 ١١٣٤ ١١٣٥ ١١٣٦ ١١٣٧
 ١١٣٨ ١١٣٩ ١١٤٠ ١١٤١
 ١١٤٢ ١١٤٣ ١١٤٤ ١١٤٥
 ١١٤٦ ١١٤٧ ١١٤٨ ١١٤٩
 ١١٥٠ ١١٥١ ١١٥٢ ١١٥٣
 ١١٥٤ ١١٥٥ ١١٥٦ ١١٥٧
 ١١٥٨ ١١٥٩ ١١٦٠ ١١٦١
 ١١٦٢ ١١٦٣ ١١٦٤ ١١٦٥
 ١١٦٦ ١١٦٧ ١١٦٨ ١١٦٩
 ١١٧٠ ١١٧١ ١١٧٢ ١١٧٣
 ١١٧٤ ١١٧٥ ١١٧٦ ١١٧٧
 ١١٧٨ ١١٧٩ ١١٨٠ ١١٨١
 ١١٨٢ ١١٨٣ ١١٨٤ ١١٨٥
 ١١٨٦ ١١٨٧ ١١٨٨ ١١٨٩
 ١١٩٠ ١١٩١ ١١٩٢ ١١٩٣
 ١١٩٤ ١١٩٥ ١١٩٦ ١١٩٧
 ١١٩٨ ١١٩٩ ١٢٠٠ ١٢٠١
 ١٢٠٢ ١٢٠٣ ١٢٠٤ ١٢٠٥
 ١٢٠٦ ١٢٠٧ ١٢٠٨ ١٢٠٩
 ١٢١٠ ١٢١١ ١٢١٢ ١٢١٣
 ١٢١٤ ١٢١٥ ١٢١٦ ١٢١٧
 ١٢١٨ ١٢١٩ ١٢٢٠ ١٢٢١
 ١٢٢٢ ١٢٢٣ ١٢٢٤ ١٢٢٥
 ١٢٢٦ ١٢٢٧ ١٢٢٨ ١٢٢٩
 ١٢٣٠ ١٢٣١ ١٢٣٢ ١٢٣٣
 ١٢٣٤ ١٢٣٥ ١٢٣٦ ١٢٣٧
 ١٢٣٨ ١٢٣٩ ١٢٤٠ ١٢٤١
 ١٢٤٢ ١٢٤٣ ١٢٤٤ ١٢٤٥
 ١٢٤٦ ١٢٤٧ ١٢٤٨ ١٢٤٩
 ١٢٥٠ ١٢٥١ ١٢٥٢ ١٢٥٣
 ١٢٥٤ ١٢٥٥ ١٢٥٦ ١٢٥٧
 ١٢٥٨ ١٢٥٩ ١٢٦٠ ١٢٦١
 ١٢٦٢ ١٢٦٣ ١٢٦٤ ١٢٦٥
 ١٢٦٦ ١٢٦٧ ١٢٦٨ ١٢٦٩
 ١٢٧٠ ١٢٧١ ١٢٧٢ ١٢٧٣
 ١٢٧٤ ١٢٧٥ ١٢٧٦ ١٢٧٧
 ١٢٧٨ ١٢٧٩ ١٢٨٠ ١٢٨١
 ١٢٨٢ ١٢٨٣ ١٢٨٤ ١٢٨٥
 ١٢٨٦ ١٢٨٧ ١٢٨٨ ١٢٨٩
 ١٢٩٠ ١٢٩١ ١٢٩٢ ١٢٩٣
 ١٢٩٤ ١٢٩٥ ١٢٩٦ ١٢٩٧
 ١٢٩٨ ١٢٩٩ ١٣٠٠ ١٣٠١
 ١٣٠٢ ١٣٠٣ ١٣٠٤ ١٣٠٥
 ١٣٠٦ ١٣٠٧ ١٣٠٨ ١٣٠٩
 ١٣١٠ ١٣١١ ١٣١٢ ١٣١٣
 ١٣١٤ ١٣١٥ ١٣١٦ ١٣١٧
 ١٣١٨ ١٣١٩ ١٣٢٠ ١٣٢١
 ١٣٢٢ ١٣٢٣ ١٣٢٤ ١٣٢٥
 ١٣٢٦ ١٣٢٧ ١٣٢٨ ١٣٢٩
 ١٣٣٠ ١٣٣١ ١٣٣٢ ١٣٣٣
 ١٣٣٤ ١٣٣٥ ١٣٣٦ ١٣٣٧
 ١٣٣٨ ١٣٣٩ ١٣٤٠ ١٣٤١
 ١٣٤٢ ١٣٤٣ ١٣٤٤ ١٣٤٥
 ١٣٤٦ ١٣٤٧ ١٣٤٨ ١٣٤٩
 ١٣٥٠ ١٣٥١ ١٣٥٢ ١٣٥٣
 ١٣٥٤ ١٣٥٥ ١٣٥٦ ١٣٥٧
 ١٣٥٨ ١٣٥٩ ١٣٦٠ ١٣٦١
 ١٣٦٢ ١٣٦٣ ١٣٦٤ ١٣٦٥
 ١٣٦٦ ١٣٦٧ ١٣٦٨ ١٣٦٩
 ١٣٧٠ ١٣٧١ ١٣٧٢ ١٣٧٣
 ١٣٧٤ ١٣٧٥ ١٣٧٦ ١٣٧٧
 ١٣٧٨ ١٣٧٩ ١٣٨٠ ١٣٨١
 ١٣٨٢ ١٣٨٣ ١٣٨٤ ١٣٨٥
 ١٣٨٦ ١٣٨٧ ١٣٨٨ ١٣٨٩
 ١٣٩٠ ١٣٩١ ١٣٩٢ ١٣٩٣
 ١٣٩٤ ١٣٩٥ ١٣٩٦ ١٣٩٧
 ١٣٩٨ ١٣٩٩ ١٤٠٠ ١٤٠١
 ١٤٠٢ ١٤٠٣ ١٤٠٤ ١٤٠٥
 ١٤٠٦ ١٤٠٧ ١٤٠٨ ١٤٠٩
 ١٤١٠ ١٤١١ ١٤١٢ ١٤١٣
 ١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦ ١٤١٧
 ١٤١٨ ١٤١٩ ١٤٢٠ ١٤٢١
 ١٤٢٢ ١٤٢٣ ١٤٢٤ ١٤٢٥
 ١٤٢٦ ١٤٢٧ ١٤٢٨ ١٤٢٩
 ١٤٣٠ ١٤٣١ ١٤٣٢ ١٤٣٣
 ١٤٣٤ ١٤٣٥ ١٤٣٦ ١٤٣٧
 ١٤٣٨ ١٤٣٩ ١٤٤٠ ١٤٤١
 ١٤٤٢ ١٤٤٣ ١٤٤٤ ١٤٤٥
 ١٤٤٦ ١٤٤٧ ١٤٤٨ ١٤٤٩
 ١٤٥٠ ١٤٥١ ١٤٥٢ ١٤٥٣
 ١٤٥٤ ١٤٥٥ ١٤٥٦ ١٤٥٧
 ١٤٥٨ ١٤٥٩ ١٤٦٠ ١٤٦١
 ١٤٦٢ ١٤٦٣ ١٤٦٤ ١٤٦٥
 ١٤٦٦ ١٤٦٧ ١٤٦٨ ١٤٦٩
 ١٤٧٠ ١٤٧١ ١٤٧٢ ١٤٧٣
 ١٤٧٤ ١٤٧٥ ١٤٧٦ ١٤٧٧
 ١٤٧٨ ١٤٧٩ ١٤٨٠ ١٤٨١
 ١٤٨٢ ١٤٨٣ ١٤٨٤ ١٤٨٥
 ١٤٨٦ ١٤٨٧ ١٤٨٨ ١٤٨٩
 ١٤٩٠ ١٤٩١ ١٤٩٢ ١٤٩٣
 ١٤٩٤ ١٤٩٥ ١٤٩٦ ١٤٩٧
 ١٤٩٨ ١٤٩٩ ١٥٠٠ ١٥٠١
 ١٥٠٢ ١٥٠٣ ١٥٠٤ ١٥٠٥
 ١٥٠٦ ١٥٠٧ ١٥٠٨ ١٥٠٩
 ١٥١٠ ١٥١١ ١٥١٢ ١٥١٣
 ١٥١٤ ١٥١٥ ١٥١٦ ١٥١٧
 ١٥١٨ ١٥١٩ ١٥٢٠ ١٥٢١
 ١٥٢٢ ١٥٢٣ ١٥٢٤ ١٥٢٥
 ١٥٢٦ ١٥٢٧ ١٥٢٨ ١٥٢٩
 ١٥٣٠ ١٥٣١ ١٥٣٢ ١٥٣٣
 ١٥٣٤ ١٥٣٥ ١٥٣٦ ١٥٣٧
 ١٥٣٨ ١٥٣٩ ١٥٤٠ ١٥٤١
 ١٥٤٢ ١٥٤٣ ١٥٤٤ ١٥٤٥
 ١٥٤٦ ١٥٤٧ ١٥٤٨ ١٥٤٩
 ١٥٥٠ ١٥٥١ ١٥٥٢ ١٥٥٣
 ١٥٥٤ ١٥٥٥ ١٥٥٦ ١٥٥٧
 ١٥٥٨ ١٥٥٩ ١٥٦٠ ١٥٦١
 ١٥٦٢ ١٥٦٣ ١٥٦٤ ١٥٦٥
 ١٥٦٦ ١٥٦٧ ١٥٦٨ ١٥٦٩
 ١٥٧٠ ١٥٧١ ١٥٧٢ ١٥٧٣
 ١٥٧٤ ١٥٧٥ ١٥٧٦ ١٥٧٧
 ١٥٧٨ ١٥٧٩ ١٥٨٠ ١٥٨١
 ١٥٨٢ ١٥٨٣ ١٥٨٤ ١٥٨٥
 ١٥٨٦ ١٥٨٧ ١٥٨٨ ١٥٨٩
 ١٥٩٠ ١٥٩١ ١٥٩٢ ١٥٩٣
 ١٥٩٤ ١٥٩٥ ١٥٩٦ ١٥٩٧
 ١٥٩٨ ١٥٩٩ ١٦٠٠ ١٦٠١
 ١٦٠٢ ١٦٠٣ ١٦٠٤ ١٦٠٥
 ١٦٠٦ ١٦٠٧ ١٦٠٨ ١٦٠٩
 ١٦١٠ ١٦١١ ١٦١٢ ١٦١٣
 ١٦١٤ ١٦١٥ ١٦١٦ ١٦١٧
 ١٦١٨ ١٦

زۆركار ئەرەب كەردنە خاپوور
 گناۋ پالەيى ھەتا شارەزور
 شن و كەنيكان ۋە دىل بەشىنا
 ميسرد ئازا تلى ۋە رووى ھوينا
 رەۋشت زەرتۈشتەرە مانەۋە بى دەس
 بەزىكا نىكا ھۆرمز ۋە ھىۋچ كەس

ۋاتە: شارى ھۆرمزگان پما، ۋە ئاۋرى ئاورگاكانى كوزىترانەۋە، گەرە گەرەكان خۇيان
 شارەدەۋە، ۋە نامۇيان بەزۆر ۋە ستەم ۋە گناۋ پالە يا دى ۋە شاريان تا شارەزور خاپوور كورد،
 ژنان ۋە كچانيان بەدىل برد ۋە پياۋى ئازا ۋە نەبەز لە ناۋ خوتنا دەتلايەۋە. رەۋشت ۋە ئاينى
 زەردەشت بى دەس مايەۋە، ئەھوورامەزدا بەھىچ كەسىكا بەزەيى نەھات.

ھۆنراۋ لە ۋىژەي كوردیدا دەكرىن بەچوار بەشەۋە: ھۆنراۋى رەزمى يا شەپوشۆر،
 ھۆنراۋى دلدارى ۋە گۆرانى، ھۆنراۋى خواناسى، ھۆنراۋى لاسايى. ھۆنراۋى رەزمى لە
 كوردیدا كارەساتى رەزم ۋە نەبەردى پالەۋانان ۋە قارەمانانى گەلى كورد دەگىرنەۋە، ۋە ئەم
 چەشنە ھۆنراۋە لە كوردیدا ۋىتەيان زۆرە ۋەكو: كورد ۋە گۆران، برزۋ ۋە فلامەرن، دوازە
 سوارەي مەريوان ۋە سەدان پەراۋى تر.

ھۆنراۋى بەزمى ۋە گۆرانى، برىتييە لە ھۆنراۋى دلدارى ۋەكو پياھەلگوتن ۋە لاۋاندەۋە ۋە
 ئەم چەشنە ھۆنراۋانە. جا ئەم جۆرە ھۆنراۋە لە كوردیدا زۆرە ۋەكو ھۆنراۋى ھۆنەرانى
 كۆن ۋە نوپى كورد بۆ ۋىتە: ھۆنراۋەكانى مەلاي جىزىرى ۋە مەۋلەۋى ۋە نالى ۋە گۆران ۋە سەدان
 ھۆنەرى تر.

ھۆنراۋى خواناسى، برىتيين لە ھۆنراۋانە كە لە بارەي ئاين ۋە رى ۋە رچە ۋە رىبازەۋە
 ۋە تراۋن ۋە مەبەستەكانى رىبازەكەي پى شى كراۋەتەۋە. ۋىتەي ئەم چەشنە ھۆنراۋە لە
 كوردیدا زۆرە ۋەكو ھۆنراۋەكانى بالوول ۋە بابە سەرھەنگ ۋە بابە گەرچەك ۋە دايە تەۋرىز ۋە
 سەدان ھۆنەرى تر.

ھۆنراۋى لاسايى، برىتيين لە ھۆنراۋانە كە لە بارى ژيانى كۆمەلايەتى ۋە خوۋ ۋە رەۋشتى
 كوردەۋارىيەۋە بەچەشنى لاسايى ۋە نامىشنامە سەرچاۋەيان گرتوۋە، ئەم چەشنە ھۆنراۋە
 لە پىشا لە ناۋ كوردا نەبوۋن، بەلام لەم دوايىيەدا لە لايەن ھۆنەرانەۋە بەچەشنى چىرۆكى
 لاسايى ھۆنراۋەتەۋە. يەككى لە ھۆنەرانە كە ئەم چەشنە ھۆنراۋانەي ھۆنىۋەتەۋە،
 خوالىخۆشبوو سوارەيە كە بەرھەمەكەي ھىشتا لە چاپ نەدراۋە.

هۆنراو له وێژەى کوردیدا سێ رێچکەى لى دەبێتەو، رێچکەىەکی بەچەشنى عەرووزە و داگرى دیوانى هۆنەرانى سەدەى دوازدەم و سێزدەمى کۆچییە وەکو هۆنراوەکانى حاجى قادری کۆبى و کەیفى و نالى و کوردی و گەلى له هۆنەرانى تر که دەورێکی بەرزىان له میژووی وێژەى کوردیدا گێراوه.

رێچکەى دووهم، بەیتە کە ئەم چەشنە هۆنراو بەهۆنراو و پەخشان و تراوہ کە هەم هۆنراوەکەى و هەم پەخشانەکەى کێش و پاشلیان هەیه و دەتوانین ئەم چەشنە هۆنراوہ لەگەڵ هۆنراوی نوێدا پێک بگرین و بەهاوچەشنیان بزانی.

رێچکەى سێیەم هۆنراوی هيجاییە، کە هۆنراویکی خۆماليیە و له کوردیدا وێنەى زۆرە وەکو هۆنراوی هۆنەرانی پیشووی کورد وەک: هۆنراوەکانى مەولەوى و بێسارانى و خانای قوبادى و سەدان هۆنەرى تر.

ئەم چەشنە هۆنراو واته هۆنراوی هيجایی له پەراوی ئافیتستادا زۆرە، له ئافیتستادا هۆنراوی یازدە هيجایی و دوازدە هيجایی و شانزە هيجایی و نۆزدە هيجایی و هەشت هيجایی و حەوت هيجایی و دە هيجایی زۆرن، له وێژەى کوردیى ئیستاشدا هۆنراوی دە هيجایی و یازدە هيجایی و هەشت هيجایی و حەوت هيجایی زۆرن، وە زۆربەى هۆنەرانی کۆن و تازەى کورد لەم چەشنە هۆنراوانەیان هۆنیوەتەو.

بۆ وێنە هۆنراوی دە هيجایی بریتییە لە دە هيجا یا سیلاب کە هەر خشتێکی داگرى دە هيجایە وەکو ئەم هۆنراوەیەى گۆران کە دەلى:

له ئاسمانەوہ ئەستێرەم دیوہ
وہ یا مەولەویى نەمر دەلى:

هەم دەردان ئامان ئەر مەندەن هۆشم
وہ یا شامیى هەرسینی دەلى:

مەردم باینە دیار ئى بەدبەختییە
وہ یا جگەر خوێن دەلى:

یى شەپ دخوازى بمرى بکەفى
بژى ئازادى بژى وەک هەفى

هۆنراوی یازدە هيجاییش وێنەى له کوردیدا زۆرە وەکو هۆنراوەکانى بابە تایەرى هەمەدانى کە بەشێوہ و زاراوہى لوړى و تراون، گۆرانى نەمریش گەلى له هۆنراوەکانى بەچەشنى یازدە هيجاییە وەک لەم بەیتەدا دەلى:

زۆر قزى زەرد سەرنجى پاکیشاو
زۆر چاوى شین داویە پرشنگ له چاوم

قه چاخى مورادى ئىترهوانىيىش دەلى:

گەلى كوردا تىرىك دل مەب گور
گەش ھەر ئالىيا بەھار دەرتى ژ بوھور
ھۆنراوى ھەشت ھىجايىش لە وىژەى كوردىدا لاپەرھەىكى زۆريان لە ديوانى ھۆنران
داگىر كردووه. بۆ وىنە گۆرانى نەمر دەلى:

نەورۆژ ئەكەم، نەورۆژ ئەكەم
نەورۆژىكى بەسۆژ ئەكەم
جەژنى گەلى پىرۆژ ئەكەم
وھك كوردىكى دلسۆژ ئەكەم

ھۆنراوى ھوت ھىجايىش لە وىژەى كوردىدا بەتايەت لە فۆلكلۆردا زۆرە، وە ئەم چەشنە
ھۆنراوہ لە ئافىستادا بەزۆرى پەيدا دەبى. ھۆنرانى كوردىش لەم دوايىيەدا بەئەم كىشە
خۆمالىيە ھۆنراويان ھۆنىوہتەوہ. بەشىكى زۆر لە ھۆنراوہكانى كامەران لەسەر ئەم
كىشەيە. وەكو لەم ھۆنراوانەدا دەلى:

مانگ دەمى ماچ كردم گەش
ھات و من گرتمە باوھش
شەمال بەبەستەى شىرىن
دەريا شەپۆلى رەنگىن
سرووديان ئەوت بۆ دل
گەشامەوہ وەكو گۆل
ھەندى لە ھۆنراوہكانى عوسمان عوزىريش لەسەر ئەم كىشەن. وەكو لەم ھۆنراوہ دەلى:
ئەپۆين بەرەو پرووى مەبەست
ھەموو دەست ئەدەينە دەست
تاکو ھەموو وەك يەك چىن
بەبەختيارانە ئەژىن

وىژە و فەرھەنگى كوردى لە پاش ئىسلام:

بەپىتى بەلگەكانى مۆزويى لە سالى ھەفدەى كۆچىيەوہ ئاينى پىرۆزى ئىسلام لە ولاتى
كوردەوارىدا دەستى كرد بەبلاوبوونەوہ. بەلام كوردەكان لەبەرئەوہى زەمانىكى دووردورژ
بەئاينى پىشوو ھۆگر بوون، ديارە بەئاينى تازەى ئەو دەمە كە ئىسلامە پرووى خۆشيان
پيشان نەداوہ و ئەوانەى كە ھۆنەر و بوژبوون بەرہەرەكانىيان لەگەل پەوشتە تازەكە
كردووه. بۆ نمونە پارچە ھەلبەستەكەى ئەشكەوتى جىشانە وىنەيەكە لەو چەشنە
ھۆنراوانە. بەلام ئەم بەرہەرەكانىيە ئەوہندەى نەخاياندووه و ھىچى پى نەكراوہ و زۆربەى
گەلى كورد بەگيان و دل ئاينى پىرۆزى ئىسلامى وەرگرتووه و گەلى پياو زانا و بلىمەت و
خواناسى لى ھەلكەوتووه كە راژە و خزمەتى ئىسلاميان كردووه و لەم بارەوہ گەلى
پەراوى بەنرخ و بايىداريان سەبارەت بەئىسلام و ئىسلامەتییەوہ داناوہ كە بەرھەمەكانيان
ئىستا لە دەستدان.

کوردان له سهردهمی ئیسلامه تیدا له ژێر سایه و فهرمانی ئیسلامدا وهکو برا دهژيان و به گیان و دل بۆ پهره پیدانی ئیسلام و فرههنگی ئیسلامی تێ دهکۆشان. به لām نهوهندهی نه خایاند که نه مهوییه کان هاتنه سهر کار و دهسه لاتیان پهیدا کرد و دهستیان کرده زۆر و ستهم و کوردهکانیان دهچه وسانه وه، وه بهم چهشنه هه موو جوړه به لگه یه کی میژوویی و وێژهیی و زانیاریی نیشتمانه که مان که وتنه دهستی ئه وان و زۆر به یشیان تیا چوون. له وانه بوو که ئه و زمانه یش که گه لی نیشتمان قسه ی پێ دهکرد، هه چی پێ نه ده نووسرا، به تابه تی ئه و شوێنه ی که ناوده برێ به شوێن و نیشته گه ی کورده واری وهکو شوێنه کانی تری نیشتمان له ژێر فهرمانی ئه وانا بوو و وێژه و فرههنگ و زانیاری هه موو لایان به هۆی ئه مه وییه کانه وه روو له ئاوابوون و تیاچوون بووه.

ئیسلام دینی ناشتی و به رابه ری و براهه تییه، په پره وان و لایه نگرانی ئه م ئاینه له هه ر نه ته وه و هۆز و تیره یه ک بن، توفیریکیان له گه ل یه کدا نییه و ته نیا ئه و که سه لای خوا به ریز و خۆشه وسته که له خوا بترسی و پارێزگار بێ. هه روه ها که خوای مه زن له ئایه تی ۱۳ ی سووره ی حوچوراتدا ئه فرمێ: "یا ایها الناس انا خلقناکم من ذکر وانثی وجعلناکم شعوبا وقبائل لتعارفوا ان اکرکم عند الله اتقکم ان الله علیم خبیر". واته: خه لکینه ئیمه ئیوه مان له نێر و مییه ک خسته وه و کردیشمانن به چه ندین گه ل و هۆز بۆ ئه وه ی یه کتر بناسن. هه ر که سه ی پارێزگارتر بێ له لای خوا خۆشه وسته تره.

خوای مه زن له م ئایه ته دا داوا له خه لک ده کا که یه کتر بناسن و دوژمنایه تی له گه ل یه کتر نه که ن و یه کتر دانه پاچن. وشه ی خه لک هه موو تیره و هۆزی بنه چه که ی ئاده م ده گریته وه، جا ئه و بنیاده مه: عه ره به، کورده، فارسه، سه ییه، ره شه، زهرده، سووره، هه ر چی و هه ر په نگ و زمانیکه هیه، به ر ناوی خه لک ده که وێ و ده بی یه کتر بناسن و له گه ل یه کتر دا دوست و ناشنا بن. که چی ئه مه وییه کان هه ر له سهرده می په یدا بوونیان که وتنه چه وسانده نه وه ی خه لک و که سیان جگه له عه ره ب به بنیاده م نه ده زانی و ته واوی کاروباری ولاتیان تابه تی عه ره به کان کرد و هه موو کاریکیان خسته ژێر ده سه لات ی خۆیان و گه لانی تریان به په ست ده زانی و هه موو بزوو تنه وه یه کیان سه رکوت ده کرد و ده رفه تیان به که س نه ده دا که وست ه ی لیوه بێ.

ئه مانه هه مووی بوونه هۆی ئه وه که ئیرائیه کان له به رامبه ری ئه مه وییه کاندایه پهن، وه له سا لی ۶۵ ی کۆچیدا (مختار الثقفی) له کووفه پا په ری و له به رامبه ری ئه مه وییه کاندایه راوه ستا و ئیرائیه کانیش یارمه تیان دا. له سا لی ۱۲۹ ی کۆچیشدا ئه بوو موسلمی خوراسانی که کورد بوو، له شکرێکی گه وره ی له هه موو چینه کانی ئیرائی کۆکرده وه و

ئەمەوییەکانی لەناوێرد و عەباسییەکانی هێناوە سەر کار، بەلام عەباسییەکانیش ھەر ئەرێتگەیانە گرت کە ئەمەوییەکان گرتبوویان وە بەدلی ئێرانییەکان نەجوولانەووە تەنانەت ئەبوو موسلیمیشیان کوشت و زۆربەی لایەنگرانی ئێشیان لەناوێرد و بەم چەشنە بنەمالەیی ئەمەوی لە شام و بنەمالەیی عەباسی لە بەغدادا لە تیکۆشان و کۆکردن و تیابردنی مێژوو و وێژە و زانیاری و فەرھەنگی گەلی ئێران کۆتایییان نەکرد. ھەر لەو سەردەمانەدا ھەلگرانی بنەمالەیی تایەری (۲۰۵ - ۲۵۹ی کۆچی) و سەفاری (۲۴۵ - ۲۹۰ی کۆچی) لە ئێراندا بوونە پشتیوانییەکی گەورە بۆ زیندووکردنەوەی وێژە و زمانی فارسی و لە سەردەمی ئەماندا ھۆنەران وژدە وژدە خەریکی زیندووکردنەوە و بووژاندنەوەی فەرھەنگ و وێژەیی ئێرانی بوون کە تا ئەو خولانە لە ئاوابووندا بوو ھۆی پەیدا بوونی. ئەلبەت زمانی کوردی و فارسی سەرچاوەکەیان یەکە و لە پێشە و بنجیکەووە ھاتوون و سەرچاوەی وێژە و فەرھەنگی ھەردوو زمانەکە پەرتووکی ئافیتستایە و بۆیە گەلی لە ھۆنەرائی کوردیش ھاوێڕی لەگەڵ ھۆنەرە ئێرانییەکانی تردا کەوتنە تیکۆشان و بەرزکردنەوەی وێژە و فەرھەنگی ئێرانی.

عەباسییەکان بەو کەسانەیی کە بۆ نیشتمان و وڵات و گەلەکیان خەبات و تەقەلا و کۆششیان دەکرد (شەعوبیە)یان دەوت. بۆ زیندووکردنەوە و بووژاندنەوەی پەروەشت و فەر و شکۆی ئێران، گەلی کەس وەکو: بافەرید و سەندیباد و رۆژی و بابەک لە زمانی عەباسییەکاندا پەیدا بوون و لەگەڵ عەباسییەکاندا بەر بەرھەکانتیان کردووە و گیانی خۆیانیان بۆ نیشتمانە پیرۆزەکیان لە دەست داوە. ھەر لەو سەردەمانەدا واتە لە سەدەی دووھەم و سێھەمی کۆچیدا، پێبازی یاری یا کاکەیی لە کوردستاندا دامەزرا و ئەم پێبازە بوو پشتیوانیکی گەورە بۆ زیندووکردنەوەی زمان و وێژەیی گەلی کورد.

سەدەی دووھەم و سێھەمی کۆچی خولیکی سەرھاتییە بۆ وێژەیی کوردی لە سەردەمی ئیسلامەتیدا. لەم چەرخەدا ھۆنەران و پیاووە ئایینیەکانی یاری کەم کەم دەستیان دایە زیندووکردنەوە و بووژاندنەوەی وێژە و فەرھەنگ و زمانی کوردی.

بەپێی ئەو بەلگەنەیی کە لە دەستدان، لە ناوھەراستی سەدەی دووھەمی کۆچیدا گەلی ھۆنەر و بوێژ ھەلکەوتوون کە ھۆنراویان بەزاراوی گۆرانی ھۆنیموتەو، بەلام بەھۆی تەنگوچەلەمی پۆزگارەو زۆربەی شوێنەوارەکانیان تیا چوون و نەماونەتەو جگە لە شوێنەوارێکی چەند پیاویکی ئایینی کە ئەویش بەھۆی بەختوکردنی پەڕەوانی ئەو پێبازەو ماونەتەو.

ئەلبەت ئەو ھەش دەبی بزانی کە جیگا و شوێن و زەمان و چۆنیەتی ژیان و ئاین و پێباز

دەستىكى بالايان ھەيە لەۋەدا كە خورپە و كارەساتى خۆيان بەبويژ و ھەستىيار بۆ ھۆننەۋەي ھۆنراۋەكانى بگەيىن. واتە كارەساتى ھەر شوئىنك ھەلبەست و ھۆنراۋ دادەنئى و ھەر ئەو كارەساتەيشە ھۆنەرەكە ھان دەدا كە ھۆنراۋ بھۆنئىتەۋە بۆ ئاگەدارى و ھەست بى كىردنى خەلكى ئەو شوئىن و ناۋچەيە.

ئەۋەندە ھەيە كارەساتى رەبىتتە ھۆى ئەۋە كە ھۆنەرئى ھۆنراۋ بھۆنئىتەۋە، بەتايىبەت ئەۋ شوئىنەي كە شوئىن و مەلبەند و نىشتىنگاى كوردە بەھۆى سىروشتە جوانەكەيەۋە، كەلى ھۆنەر و ھەستىيارى بەدى ھىناۋە و پەرۋەردەي كىردوون كە ھۆنراۋەكانيان ئاۋئىنەيەكن بۆ چۆنىيەتتى بىر و ژيان و بىروا و باۋەرى زەمانى خۆيان. لە دەۋرۋەرى سەدەي دوۋەمى كۆچىدا پى و رەۋىشت و رىبازى يارى لە ناۋ كوردەۋارىدا بەتايىبەت لە لورستان و ھەراماندا، بنجى داکوتا و پاشان بەزۆربەي ناۋچەكانى تى كوردستاندا بلاۋ بوۋەۋە.

ناۋەپۆكى ھۆنراۋى ھۆنەرانى كورد:

بەپىي ئەۋ بەلگانەي كە لە دەستدايە ھۆنەرانى سەدەي دوۋەم تا پىنجەمى كۆچى بەم لاۋە، زۆربەيان پەيرەۋانى رىبازى (يارى)ن، ۋە ئەم ھۆنەرانە بەدوۋ دەستە دابەش دەكرىن: دەستەي يەكەم داگرى رابەران و پىرانى يارىن، ۋە دەستەي دوۋەم برىتىن لە پەيرەۋانى رابەران و پىرانى ئەۋ پى و چچەيە.

بەپىي بەلگە نووسراۋەكان، ھۆنەرانى سەدەي دوۋەمى كۆچى تا سەدەي ھەشتەم زۆرتىران برىتىن لە رابەران و پەيرەۋانى يارى كە زۆربەي ھۆنراۋەكانيان خواناسىن و لە پچى خواناسىدا لە يەكتەر پەيرەۋىيان كىردوۋە. ۋە لە ھەندىۋا تا ناۋەپۆكدا بەرەۋ پىرى يەكتەرەۋە چوون.

لە سەدەي ھەشتەمى كۆچى بەم لاۋە تا سەدەي سىئىزەم، زۆربەي ھۆنراۋى ھۆنەرانى كورد لە بارەي دىمەنى سىروشتى و دلدارى و رەزىمى و چىرۆكى و ئەفسانەيى و خواناسى و دەرۋىشىيەۋە و تراۋە، ۋە ھۆى ئەمەش ئەۋە بوۋ كە دىمەنى جوانى نىشتىمان و بىرۋاۋەرى بەتىنى ئاينى و دلگەرمى بە خوۋوخدەي كۆمەلايەتى بەچەشنى كارى كىردوۋەتە سەر بىرۋاۋەرى ئەۋان كە نەيانپەرژاۋەتە سەر ئەۋە لە بارەي مەبەستەكانى ترەۋە بدوئىن، ۋە دىمەنى سىروشتى و لاتىش ۋەكو بەرچاۋى يەكتىكيان دىكەۋت و ستايشى لىۋە دىكەرد، ھەر بەۋ جۆرە بەرچاۋى ھەمىۋىيان دىكەۋت، ۋە ئەۋانىش پىشۋازىيان لە ستايش و پىيا ھەلگوتنەكەي ئەۋ دىكەرد. ھەرۋەھا لە بارى دەرۋىشى و خواناسىيەۋە كە دەچوونە ناۋ خانەقا و مزگەۋتەۋە نوقمى ئەم باسە دەبوون، ۋە ھۆنراۋەيان لەم بارەۋە دەھۆنىيەۋە. جا

هەر که دەرویش یا ھۆنەرێ بەپیرهکەى خۆیا ھەلیدەوت و ستایشی دەکرد، ئەوانى تریش پیتشوازییان لە ستایشەکەى دەکرد، وە زۆربەى ئەم ھۆنراوانەیش کە لە بارەى خواناسییەو دەھۆنرانەو بەچەشنى دووبەیتی دادەنران.

دەستى دووم زۆرتریان ستایشى رابەرانى دەستى یەكەمیان لەو پچەیدا کردووە وە لە ھەلدان و دەرخستنى ئەو ستایش و پەسندانەدا جۆرە زاراوگەلیكى خواناسییان بەکارھێناون کە کەم کەس جگە لە خۆیان لە مانای ئەو زاراوانە و مەبەستى ئەو ھۆنەرانە تى دەگا. ھەر و ھاش بەشیکى زۆرتى ناوەرۆکى ھۆنراوەکانیان گۆشە و پلارى خواناسییە و پێ و پەوشتى تاییبەتى پێبازەکانیان پیشان دەدا وە یا دیاردییە بەرپووداوتى پێبازەکەى خۆیان.

ھەندێ تر لە ھۆنەرانى دەستى دووم، لە ھۆنراوەکانى خۆیاندا، ئەو پەوشتەیان بوو کە ھەندە ناوەرۆکى خواناسیدا پیتشوازییان لە ھاوێلەوپایەى خۆیان کردووە و بەپیری ئەوانەو چوون. لە ھۆنراوەکانى ئەم ھۆنەرانەدا مەبەستى خواناسى و دەرویشى و بیروباوەر بەرۆژى دواى و چۆنیەتیی پێ و پەوشتى پێبازەکە دەرخواوە.

لە ھەندێ لە ھۆنراوانەشدا دیاردییە بۆ قارەمانان و پالەوانان و سەردارانى کۆنى ئێران وەکو کەیکاوس و کەرخەسەر و کەیقوباد و رۆستەم و زۆراو و گیو و گۆدەرز و پەھام و مەنێجە کراوە و لەم دیاردیانەدا ھەر کام لەو قارەمانانە بەیەكێ لە پیران و پێبەرانى پێبازى یارى ھەلسەنگراوە، وە بەھاوتای یەکتریان زانیووە.

جا ئەم ھۆنراوانە کە باسیان لێو کرا، زۆربەى ئەوانە لە پەراوى (سەرئەنجام)دا تۆمار کراوە. ئەم پەراوە گەلى مەبەستى میژووبى و ئاینیمان بۆ روون دەکاتووە. تەنانت ئەو مەبەستانەى کە لە پەراوى (ئافیتستا) و (فیدا)دا ھاتوون لە پەرتووکى (سەرئەنجام) بەدریژى باسیان لێو کراوە.

تا ئەم شوێنە بەکورتى باسمان لە بارەى بنج و بناوانى گەلى کورد و داھاتنى وێژەى کوردییەو کرد، ئیتەر لەمەودا لە بارەى چۆنیەتى ژيان و شوێنەوارى ھۆنەرە ھەرە گەورەکانى کوردەو دەدوێن و بەپیتی وزى خۆمان لە ھۆنراوەکان و نووسراوەکانیان دەکۆڵینەو.

سەرچاوەکان

- ١- قواعد اللغة الكردية - تأليف توفيق وهبى - بغداد ١٩٥٦.
- ٢- المسالك والممالك - تأليف ابن خردادبه - لیدن ١٨٨٨.
- ٣- الاكراد فى بهدينان - تأليف انور المائى - بغداد ١٩٦٤.

۴- المعجم فی معانی اشعار العجم - تألیف شمس الدین محمد ابن قیس الرازی - تهران ۱۳۳۵.

۵- تاریخ هروودوت، ترجمه دکتر هادی هدایتی - تهران ۱۳۳۶.

۶- ایران از آغاز تا اسلام - تألیف دکتر گیرشمن ترجمه دکتر محمد معین - تهران ۱۳۳۶.

۷- ایران در زمان ساسانیان - تألیف کریستن سن ترجمه رشید یاسمی - تهران ۱۳۳۲.

۸- کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او - تألیف رشید یاسمی - تهران ۱۳۱۶.

۹- تاریخ مردوخ تألیف آیه الله مردوخ - تهران ۱۳۲۴.

۱۰- فرهنگ مردوخ تألیف آیه الله مردوخ - تهران ۱۳۲۴.

۱۱- سبک شناسی - تألیف ملک الشعرای بهار - تهران ۱۳۲۷.

۱۲- کورش نامه تألیف گزنفون ترجمه مهندس رضا مشایخی - تهران ۱۳۴۲.

۱۳- نرانی - مرزگانی - به قلم دکتر سعیدخان کردستانی - تهران ۱۳۰۹.

۱۴- تاریخ ریشه‌ی نژادی کرد تألیف احسان نوری پاشا - تهران ۱۳۳۳.

۱۵- مم و زین تألیف و ترجمه عبیدالله ایوبیان - تبریز ۱۳۴۱.

۱۶- تاریخ ادبیات ایران تألیف ادوارد براون ترجمه فتح الله مجتبائی - تهران ۱۳۴۱.

۱۷- همانندی واژه‌های پهلوی و کردی تألیف صدیق صفی زاده (پوره‌که‌ئی) - تهران ۱۳۵۲.

۱۸- مشاهیر اهل حق تألیف صدیق صفی زاده (پوره‌که‌ئی) - تهران ۱۳۶۱.

۱۹- نامه پهلوانی - خودآموز خط و زبان ایران پیش از اسلام - گزارش: فریدون جنیدی - تهران ۱۳۶۰.

۲۰- شیعر و نوده‌بیاتی کوردی نووسینی: رفیق حیلمی - به‌غدا ۱۹۵۶.

۲۱- همیشه به‌هار نووسینی: عه‌لادین سه‌جادی - به‌غدا ۱۹۶۰.

۲۲- فره‌ه‌نگی خالّ دانراوی شتخ محمه‌دی خالّ - به‌غدا ۱۹۵۹.

۲۳- فره‌ه‌نگی مه‌هاباد - دانراوی گیو موکریان - به‌ولتر ۱۹۶۱.

۲۴- هه‌زار بێژ و په‌ند - مه‌عرووف جیاووک ۱۹۳۸.

۲۵- گوژاری کۆری زانیاری کورد، به‌رگی یه‌که‌م - به‌غدا ۱۹۷۳.

۲۶- به‌ه‌شت و یادگار هۆنراوی گۆزان - سلیمان ۱۹۷۱.

۲۷- دیوانی مه‌وله‌وی کۆکردنه‌وه‌ی مه‌لا کهریمی موده‌پرپرس - به‌غدا ۱۹۶۱.

28- A Kurdish English Dictionary By Taufiq wahby. London, 1966.

29- The land of pars by Sayyed mostafavi Tehran, 1959.

هۆنه‌رانی ده‌وری به‌نی دوله‌ف ۲۱۰ - ۲۸۵

به‌نی دوله‌ف له سه‌ده‌ی سی‌یه‌می کۆچی له کوردستاندا فه‌رمانه‌واییان ده‌کرد. دامه‌زرینه‌ری ئەم زنجیره‌یه‌کێ له سه‌رداره‌کانی مه‌ئموون به‌ناوی ئەبوو دوله‌ف بوو که له ساڵی ۲۱۰ی کۆچیدا له لایه‌ن مه‌ئموونه‌وه‌ کرایه‌ فه‌رمانه‌وای هه‌مه‌دان و پاشان شوینه‌کانی تری کوردستانیشیان خسته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیان. له پاش ئەبوو دوله‌ف وڵکه‌ی کوردستان به‌که‌له‌پوور بۆ بنه‌ماله‌ی ئەو مایه‌وه‌ و ئەم بنه‌ماله‌یه‌ تا ساڵی ۲۸۵ی کۆچی له کوردستاندا فه‌رمانه‌واییان کرد و سنووری ولاته‌که‌یان تا ئەسپه‌هان درێژه‌ پێ دا، وه‌ به‌م چه‌شنه‌ خاکی ژێر قه‌له‌مه‌ری‌ی ئەوان هه‌موو مه‌لبه‌ندی شاره‌زوور و ده‌ینه‌وهر و نه‌هاوهند و ئەسپه‌هان و گه‌لێک شوینی تریشی ده‌گرته‌وه‌.

به‌نی دوله‌ف که له بنه‌ره‌تدا عه‌ره‌ب بوون، له‌به‌ره‌ئه‌وه‌ی له ناو کوردا ژیا‌نیان برده‌ سه‌ر، به‌ره‌ به‌ره‌ تاوانه‌وه‌ و ئەوانیش خوو و خه‌ و پێ و په‌وشتی کوردیان وه‌رگرت و بوون به‌کورد. زۆربه‌ی هۆنه‌رانی کوردی یاری یا کاکه‌بی له‌م سه‌رده‌مه‌دا سه‌ریان هه‌لداوه‌ و به‌زاراوه‌ی شیرینی گۆرانی هۆنراویان هۆنیوه‌ته‌وه‌ و به‌یادگار بۆ نه‌ته‌وه‌که‌یان به‌جێیان هێشتووه‌. ئەو هۆنه‌رانه‌ی که له سه‌ده‌ی دووهم و سی‌یه‌می کۆچیدا ژیاون و ناوونیشان و هۆنراویان به‌جێ ماوه‌، بریتین له: "بالوولی ماهی، باب‌ه‌ لوپه‌ی لوپستانی، باب‌ه‌ په‌جه‌بی لوپستانی، باب‌ه‌ حاته‌می لوپستانی، باب‌ه‌ نجوومی لوپستانی" که ئەوا باسیان لێوه‌ ده‌که‌ین.

بالوولی ماهی

۱۴۶ - ۲۱۹ی کۆچی

بالوولی ماهی، هۆنه‌ری‌کی کوردی سه‌ده‌ی دووهم و سی‌یه‌می کۆچییه‌. ناوی ئەم هۆنه‌ره‌ خواناسه‌ عه‌مر کوری له‌هه‌ب و نازناوی به‌هللول یا بالووله‌. به‌پێی په‌رتوکی ده‌ستنوسی سه‌ره‌نجام، بالوول له‌ ساڵی ۱۴۶ی کۆچی له‌ دینه‌وهر لوپستان پێی ناوته‌ مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه‌، وه‌ له‌ ساڵی ۲۱۹ی کۆچیدا له‌ ده‌وربه‌ری ته‌نگه‌گۆل کۆچی دوا‌یی کردووه‌ و له‌وێدا نێژراوه‌. ته‌نگه‌گۆل ناوی کێوێکه‌ له‌ دێی چه‌شمه‌ سفید که له‌ شازده‌ کیلومه‌تری ئیسلام ئاوا دایه‌. به‌پێی په‌راوی (سه‌ره‌نجام)، بالوول یه‌که‌مین که‌س بووه‌ که‌ پێبازی (یاری)ی له‌

هه وراماندا داناوه و پاشان له گهڼ هندی له یارانی لورستانیدا پوښتووه ته به غدا و له خزمه تی ئیمام جه عفری سادق (۱۱۹ - ۱۸۵ ی کۆچی) دا ماوه یهک ماوه ته وه و پاشان چوو ته قرماسین (کرماشان) و خهریکی پهره پیدانی رتبانزه که ی بووه و لایه نگریتی زوری پهیدا کردووه.

قازی نوروللای شووشتهری له په رتوکی (مجالس المؤمنین) دا ده لئ: بالوول له ناوهراسنی سده ی دووه می کۆچیدا له دایک بووه و له سالی ۲۱۹ دا مردووه به یه کئ له قوتابییه کانی ئیمام جه عفری سادق دپته نه ژمار. بالوول له بهر نه وه ی رازی دهر وونی خوی بی پهرده دهر ده خست، هندی به لای هارونه رهشید (۱۷۰ - ۱۹۳ ی کۆچی) وه به دگۆبیان لپوه کرد و هارون، خه لپه ی عه باسی، فه رمانی کوشتنی نه ی دا. به لام بالوول هه رکه فه رمانه که ی بیست، پوښته لای ئیمام جه عفر و پرووداوه که ی بۆ گتیراپه وه. ئیمام ده ستووری دا پتی که خوی بکاته شیت تا له مهرگ پرزگاری بی. بهم چه شنه بالوول بۆ نه وه ی کهس له کاری سهر دهر نه هیتن و رازه که ی ناشکرا نه بی خوی له شیتی داوه و خه لکیش نه ویان به شیتۆکه داناوه.

کا کار دایی که یه کئ له نوو سه رانی سده ی نه یه می کۆچی ئاینی یارییه له یاد داشته که ی خۆیدا ده لئ: بالوولی ماهی که له (ماه الکوفه) دا^(۱) له دایک بووه و بی گه شتووه، یه کئ له کورده کانی ئیرانه و له گهڼ چه ند کهس له یاره کانی بۆ پهره پیدانی رتبانزی یاری، پوښتووه ته به غدا و له ویدا ماوه یهک له خزمه تی ئیمام جه عفر بووه و پاشان به پتی ده ستووری نه و خاوه ن شکۆیه، خوی داوه له شیتی و له په نامه کیدا له گهڼ یاره کانی دا راز و نیازی کردووه و له خوښییه کانی جیهان چاوی پوښیوه و ویرانه یه کی به کۆشکی هارون نه گزړپوه ته وه.

ده بی نه وه ش بزاین که له مپژوودا چه ند بالوولی تریشمان هه یه. یه که م بالوولی خارجی که ناوی که شاره ی کورپی شه بیانی بووه، وه یه کیک بووه له سه رانی یاخی خه وارچ و

(۱) (ماه الکوفه) به ولکه ی دینه ور و تراوه، چونکه خه راج و سه رانه ی نه و ولکه یان بۆ کووفه دهر برد، وه بهم چه شنه ناوی نه و هه رتیمه یان نا (ماه الکوفه). واته ماهی کووفه یا مادی کووفه. وشه ی (ماه) پاشماوه ی وشه ی (ماد) و (مای) به که به هوزی ماد و خاکی ماد و تراوه. نه م شوینانه ی که ئیمه ئیستا کوردستان و نازه ربایجان و هه مه دان و کرماشان و نه هاوهند و پیشکوی پی ده لئین، له رابردوودا ولاتی مای یا مادیان پی ده وت، عه ره به کان کاتی له ئیراندا ده سه لاتیان پهیدا کرد، نه م وشه یان بۆ دوو شوین به کار برد. (ماه الکوفه) و ماه لبه سره وه مه به ستیشیان له (ماه الکوفه)، دینه ور و کرماشان و هه لوان، وه نیازییشان له (ماه البصره)، نه هاوهند و سه یمه ره بوو. له چیرۆکی (وهیس و رامین) دا که له په هله وییه وه. کراوته فارسی، وشه ی (ماه) له جیاتی ماد هاتوه.

گوایه له کوردهکانی ده‌روبه‌ری مووسل بووه که له سالی ۱۱۹ ی کۆچی له ده‌روبه‌ری مووسلدا شۆرشیکی هه‌لگیرساندوه، تا هه‌ریمی کووفی داگیر کردوه و پاشان کوژراوه. دوهم بالوولی شۆلییه که یه‌کیک بووه له و پیاوه قه‌له‌نده‌رانه‌ی که زۆر به‌م‌ردانه ژیاون و سه‌ریان بۆ که‌س شۆر نه‌کردوه‌ته‌وه و عه‌رب پتیا و توون به‌هالیل. ئەم بالوله گوایه خه‌لکی لو‌رستان بووه و "ابن بطوطه" له گه‌شته‌که‌ی خۆیدا ئه‌وی له لو‌رستاندا دیوه. به‌لام مه‌به‌ستی ئیتمه له بالوولی هۆنه‌ر هه‌ر ئه‌و بالوله‌یه که خه‌لک به‌شیتۆکه‌یان داناوه و لایان وا بووه که ئه‌و شیت و دیوانه‌یه که‌چی له وته‌کان و هۆنراوه‌کانیدا ئاوه‌ز و بی‌ری به‌ری ئه‌ومان بۆ ده‌رده‌که‌وئ. ده‌رویش نه‌روژی سۆزانی که له سه‌ده‌ی سێزده‌می کۆچیدا ژیاوه، له باره‌ی بالوله‌وه وا ده‌لی:

بالوول زاتیوه‌ن زات یه‌که‌دانه   عامیان ماچان بالوول دیوانه
کۆ دی دیوانه وه‌یته‌ور دانا بۆ   مه‌رکه‌و نه‌مه‌یدان گه‌ردوون پانا بۆ

واته: بالوول بریتییه له تیشکی خوا، که‌چی هه‌ندێ بێ ناگا و نه‌خوێنده‌وار، ئه‌و به‌شیتۆکه‌ داده‌نێن. کۆ دیویه‌تی که شیت ئه‌مه‌نده ورد و دانا و ژیر بێ، وه ئه‌سپی زانستی خۆی له مه‌یدانی چه‌رخه‌ی گه‌ردوونا غاربدا.

ناوی چه‌ند که‌س له یارانی بالوول که خه‌لکی لو‌رستان بوون، به‌م چه‌شنه‌یه:

"بابه‌ لو‌ره‌ی لو‌رستانی، بابه‌ نجوومی لو‌رستانی، بابه‌ ره‌جه‌بی لو‌رستانی، بابه‌ حاته‌می لو‌رستانی." له بالوول و یارانییه‌وه گه‌لێ هۆنراو به‌زاراوه‌ی گۆزانی به‌جی ماون که له په‌راوتێکدا به‌ناوی: "ده‌ره‌ی بالوول" کۆکراوه‌ته‌وه که هیتشتا له چاپ نه‌دراوه.

بالوول جگه له هۆنینه‌وه‌ی هۆنراوی کوردی، له هۆنینه‌وه‌ی هۆنراوی عه‌ره‌بیشدا ده‌ستیکێ به‌رز و بالا‌ی هه‌بووه، و ئه‌و هۆنراوانه‌ی که به‌عه‌ره‌بی هۆنیوه‌ته‌وه له په‌راوه‌کانی عه‌ره‌بیدا تۆمار کراون. ئه‌وه‌ش ده‌بی بزاین که هۆنراوی کوردی له سه‌ره‌تای داها‌تنی ئیسلامدا زۆتر به‌چه‌شنی دووبه‌یتی بووه، وه هۆنراوه‌کانی بالولیش هه‌مووی دووبه‌یتییه و زۆربه‌ی ئه‌م دووبه‌یتییه‌نه‌ راز و نیازی ئاینیه‌، وه‌ها که له‌م هۆنراوانه‌دا بۆمان ده‌رده‌که‌وئ:

ئه‌ز به‌هلوه‌لنه‌نانه‌ جه‌ رووی زه‌مینئ   چار فریشتانم چاکه‌ر که‌رینئ
نجووم، صالح، ره‌جه‌بم بینئ   چه‌نی لو‌ره‌ بیم جه‌ ماو هه‌فتینئ

واته: من به‌هلوه‌ل و له‌سه‌ر ئه‌م زه‌وییه‌دا چوار فریشته‌م هه‌یه به‌ناوانی: نجووم و صالح و ره‌جه‌ب و لو‌ره‌ که نۆکه‌ریم ده‌که‌ن و به‌فه‌رمانی من خه‌ریکی نۆکه‌ری و ریتنموونی خه‌لک.

له گه ل لوره له مانگ و چه و ته وانه دا خه ريكی راز و نیاز بووین. له دووبه یتیه کی تر دا ده لی:

ئهو واته ی یاران، ئهو واته ی یاران   ئیمه دیوانه یین ئهو واته ی یاران

هه نی مه گیلین یهک یهک شاران   تا زینده که ریم ئایسن ئیران

واته: به پیتی و ته و قسه ی هه ندی له یاران، ده بی ئیمه شیت و دیوانه بین، به لام ئیمه به یهک یهکی شاراندا ده سوو پینه وه، تا کو ئاینی ئیرانی کۆن زیندوو بکه ینه وه.

به پیتی ئهم دووبه یتیه و ده رده که وئ که بالوول مه به ستی زیندوو کردنه وه ی ئاینی ئیرانی کۆن بووه که دیاره ئهو ئاینیشه، ئاینی زه رده شتییه و ده لی قه یناکا خه لک با هر به شیتیش ده رمه کن، خو من مه به ستم زیندوو کردنه وه ی ئاینی ئیرانی کۆنه، له دووبه یتیه کی تر دا ده لی:

دیوانه ی زایر، دیوانه ی زایر   دانای یارانم دیوانه ی زایر

زایر وه عه به س که فته ن نه بایر   ره جه به م نه سیم، لۆر مه ن ئایر

واته: من له چاوی هه ندی که سدا شیت و دیوانه م و له رواله ندا که وتومه ته کتو و ده شت، به لام له راستیدا زانای یارانم و رتبه رییان ده که م. ره جه به م بای شه ماله بو دۆستان و لوره یشم بو دۆرمنان وه کو ئاگره. له یه کی له دووبه یتیه کانی تر دا ده لی:

ئهو واته ی یاران، ئهو واته ی یاران   وه قانون شهرط ئهو واته ی یاران

چه ندی مه ولا بیم گر دمان شاران   یارانم که رده ن وه قه وای ماران

واته: هه ندی له یارانم ده زانن و ئاگیان لی یه که ئیمه به پیتی یاسا و قانونی پیتازه که مان، ماوه یهک مه ولا و سه رو کی خه لک بووین، وه به هو ی پتی خواناسییه وه که گرتوو مانه، شاره کانمان گرت و خو مان له له شی یاره کاندا جی کردوو ته وه. له یه کی له دووبه یتیه کانی تر دا ده لی:

سوجه دی جه م به ردین، سوجه دی جه م به ردین

ئارو نه جه م دا سوجه دی جه م به ردین

هیمه ت نه ده رگای یار طه لپ که ردین

زه یئ نه ئاو که وه سه ره رش وه ردین

واته: ئهمو له جه م دا کر نۆشمان له یار کرد و له ده رگا و ئاسانه ی ئه ودا دا وای یار مه تی و کو مه کمان کرد و تو زقالی له ئای که وه سه ری ئه ومان خو ارده وه و که میک ئه وه ن بووینه وه.

ده بی ئه وه ش بلتین که زۆر به ی هۆنرا وه کانی بالوول تیا چوون، وه ئه و هۆنرا وانه ی که

به‌كوردی ماونه‌ته‌وه، له پێنج شه‌ش دووبه‌یتی زیاتر نین، ئه‌ویش به‌هۆی په‌راوی سه‌ره‌نجامه‌وه پارێزراون و ماونه‌ته‌وه. به‌لام وا دیاره که بالوول هۆنراوی زۆری به‌كوردی داناوه که به‌هۆی تێپه‌رینی زه‌مانه‌وه تیاچوون. چونکه له سه‌ره‌نجامدا نووسراوه که بالوول و یاره‌کانی هه‌موو وتووێژه‌کانیان به‌هۆنراو و گو‌شه و پلار بووه تا دۆزمنانی رێبازه‌کیان لێیان تێ نه‌گه‌ن و به‌رازه‌کیان نه‌زانن. ئه‌و هۆنراوانه‌ش که به‌ده‌ستی ئێمه که‌یشتوون له چه‌ند نوسخه‌دايه و له‌گه‌ڵ یه‌کدا که‌مێک جیاوازییان هه‌یه. هۆی ئه‌و جیاوازییه‌ش ئه‌وه‌یه که ئه‌و که‌سانه‌ی وا ئه‌م دووبه‌یتیانه‌یان نووسیونه‌ته‌وه، که‌م سه‌واد بوون، وه مانای وشه‌کانیان نه‌زانیوه و به‌هیوا و ئاره‌زووی خۆیان نووسیویه‌ته‌وه و له‌و نووسینه‌وه‌دا به‌هه‌ڵ چوون. به‌لام ئێمه دووبه‌یتییه‌کانمان له‌گه‌ڵ یه‌کدا هه‌ڵسه‌نگاندووه و به‌پێی نوسخه‌کان تا راده‌ی هه‌له‌کانمان راست کردووه‌ته‌وه.

به‌پێی ئه‌و دووبه‌یتیانه‌ی که له به‌هلوه‌وه هێنمان، بۆمان ده‌رکه‌وت که به‌هلوه‌ول هه‌ستیاریکی ده‌روێشی رهن‌دی بێ په‌روا و خواناس بووه، ئه‌و رێچکه‌یه که گرتویه‌تی رێچکه‌یه‌کی ساده‌ی بێ گرتی خواناسی و ده‌روێشی بووه، وه ویستویه‌تی ده‌روبه‌ری خۆی به‌بیروباره‌ری خۆی تێ بگه‌یشتی، وه له هۆنراوه‌کانیدا وشه‌ی ساده‌ی کوردی به‌کار بردووه و ویستویه‌تی هه‌موو کوردێک له هۆنراوه‌کانی تێ بگات.

سه‌رچاوه‌کان

- ١- الکامل فی التاریخ، تألیف ابن الاثیر - لیدن ١٨٦٦.
- ٢- وفیات الاعیان وانباء ابناء الزمان، تألیف ابن خلکان - مصر ١٩٢٥.
- ٣- مجالس المؤمنین، تألیف قاضی نورالله شوشتری - تهران ١٣٢٤.
- ٤- بوستان سعدی با شرح محمد علی ناصح - تهران ١٣٥٤.
- ٥- دائره المعارف الاسلامی، تألیف بطرس البستانی - بیروت ١٩٦٥.
- ٦- اعلام المنجد فی اللغة والادب، تألیف لويس معلوف - بیروت ١٩٦٥.
- ٧- سفرنامه‌ی ابن بطوطه، تألیف ابن بطوطه، ترجمه‌ی محمد علی موحد - تهران ١٣٣٧.
- ٨- برهان الحق، تألیف نور علی الهی - تهران ١٣٤٣.
- ٩- شاهنامه‌ی حقیقت، اثر حاج نعمت الله جیحون ابادی، به‌اهتمام دکت‌ر محمد مکری - تهران ١٣٥٥.
- ١٠- دوره‌ی بهلول - تفسیر و تألیف صدیق صفی زاده (بوره‌که‌ئی) - تهران ١٣٦٣.
- ١١- ویس ورامین فخرالدین گرگانی با تصحیح مجتبی مینوی - تهران ١٣٥٧.

۱۲- مشاهیر اهل حق، تالیف صدیق صفی زاده (بوره‌که‌ئی) - تهران ۱۳۶۰.

۱۳- سهرئه‌نجامی ده‌ستنوس که له سالی ۱۳۴۲ی کۆچیدا نووسراوته‌وه.

۱۴- دیوانی ده‌رویش نه‌ورۆزی سۆزانی (ده‌ستنوس).

۱۵- ده‌وره‌ی بالوولی ماهی که له‌سه‌ر پێستی ئاسک نووسراوه.

۱۶- یادداشتی کاکارپادی که له سالی ۱۳۱۵ی کۆچی له کرماشاندا نووسراوته‌وه.

17- Dawray Buhlul, texte gourani etabli, traduction, noteset commentaires. Paris. 1974.

بابه لۆره‌ی لۆرستانی

سه‌ده‌ی دووهم و سییه‌می کۆچی

بابه لۆره‌ی لۆرستانی، که یه‌کێ له هۆنه‌رانی سه‌ده‌ی دووهم و سییه‌می کۆچیه، به‌یه‌کێ له یاران و لایه‌نگرانی بالوولی ماهی دیته ژمار. ئەم پیاوه ئایینییه که قه‌له‌نده‌ریکی خواناس و بێ په‌روا بووه، به‌پیتی نامیلکه ده‌ستنوسه‌کانی یاری و په‌رتووکی سهرئه‌نجام، له ناوه‌راستی سه‌ده‌ی دووهمی کۆچی له ولاتی لۆرستاندا پیتی ناوه‌ته مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه، وه له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی سییه‌می کۆچیدا له گیتی ده‌رچووه.

له بابه لۆره‌وه هه‌ندێ دووبه‌یتی به‌زاراوه‌ی گۆزانی ماونه‌ته‌وه که له په‌راوی (ده‌وره‌ی بالوول)دا نووسراوه. ئەم دووبه‌یتیانه راز و نیازیکه له نیوانی ئەو و بالوولدا. وه‌کو له‌م دووبه‌یتییه‌دا که ده‌لێ:

جه‌مێمان نیان وه هه‌فتینه‌وه

وه هه‌فتینه‌وه، وه هه‌فتینه‌وه

به‌هلوول گه‌وره‌ما وه ئەمینه‌وه

شکاریم ئاوه‌رد نه که‌مینه‌وه

واته: چه‌وت که‌س له یاران له شوێنیکه جه‌مێکمان پێک هێنا و، له‌ویدا کۆبووینه‌وه و کۆپیکمان پازنده‌وه تا راز و نیازی تیدا بکه‌ین، من له‌و کۆردها به‌ئاواتی خۆم گه‌یشتم و له‌ویدا نیچیر و شکاری خۆم له ته‌نیشته خۆمه‌وه دۆزییه‌وه. ئەو نیچیره‌م بالوول بوو که به‌گه‌وره و سه‌رۆکی کۆره‌که‌مان دیته ئەژمار.

نیاز له‌م دووبه‌یتییه ده‌ربیرینی جۆش و خروشیکی ده‌رویشیه که ده‌رویشیک راز و نیازی ده‌روونی خۆی بۆ پیره‌که‌ی ده‌رده‌برێ، وشه‌ی هه‌فتین که له‌م دووبه‌یتییه‌دا هاتووه، به‌پیتی په‌راوی سهرئه‌نجام، به‌چه‌وت فرێشته ئەوترێ که خوا ئەوانی به‌ر له به‌دیه‌تانی جیهان، هێناوته دی. جه‌میش به‌شوێنیک ده‌لێن که په‌یره‌وانی ئایینی یاری له‌و شوێنه‌دا بۆ به‌دیه‌تانی پێ و په‌هوشتی تابه‌تی ئایینی کۆ ده‌بنه‌وه.

بابه لوړه لهم دووبه یتیه دا باسی فرمانبهرداریی خوئی و گوره یی و شکوئی پیره کی دهکا و دهلی:

نئو سهرابه رده، نئو سهرابه رده   جبره نیله نان نئو سهرابه رده
محهمه د بېردم نئو پشت پېرده   قهولئوهم چهنی به هلولم که رده

واته: هر لهو کاته وه که جبره نیل له رڼوئی به ریندا له لاین یه زندانه وه کرابوه پاسپیراو، له سهرابه ردهی ناسمانه وه هاته خوارئ و به فرمانی خوای مه زن هافی محهمه دی برده پشتی پېردهی نه یتیه وه. منیش هر لهو رڼو وه، به هوئی نئو به لینه وه که له رڼوئی به ریندا بووم، فرمانه که کی به هلولم به جئ هینا.

بابه لوړه لهم دووبه یتیه دا دیاردیه دهکاته سهر ئایه تی ۱۷۲ی سووردهی (اعراف) که باسی بهر له جیهانی داهاتو دهکات و وا دهگه یتنی که خوای گوره و گران لهو دهمه دا له گهل رڼح و پړوانی مرویاندا که وتووته و تووئژ، وه له نئوان دهپرسی: "آلست بریکم؟" واته ئایا من پهرور دگاری ئیوه نیم؟ نئوانیش وه لام دده نه وه و ده لئین: "بلی" واته: به لئ تو پهرور دگار و خوای ئیمه ی. نئوسا خوای گوره له وان به لئین و په یمان وهره گرئ که له دواى سروشکر دنیان له جیهانی به دی هاتوودا رتگی چاک بگرنه بهر و به چاکه وه بژین و خواپه رستی له دهست بهر نه دن.

بابه لوړه نهم پېردانه داده داته وه و خوئی دمخاته جیهانی تره وه و دهچپته مه خانه ی دهر ویشانه وه و له مه یگتیري مه خانه ی نه له ست داواى جامئ مه ی دهکا تا بیخواته وه به شکو به هوئی خوار دنه وهی نئو پیاله مه یوه زام و برینی دهر وونئ سارپژ ببئ و بگه یتته کام و ناره زووی دلی خوئی که وا دهلی:

ساقی ناکام، ساقی ناکام   جامئ بدهز پټم، ساقی ناکام
جهو مه یی کڼه برپژ نه جام   هانا سا به لکه ساریش بڼ زام

واته: نئی مه یگتیر، جامئ مه یم پټ بده، چونکه من ناکام و ناشادم. دهخیلم لهو مه یه کڼه برپژه ناو پیاله که م تا بیخو مه وه، به شکو و زام و برینی دهر وونمی پټ سارپژ بیت و دهر دی دلمی پټ دامرکئ.

به پټی نئو هڅورانده کی که له بابو لوړه وه هینامان و باسما ن لټوه کرد، ده توانین بللین که نهم هڅنره، هڅنره یکی قه له ندر و فله سه فه چیه کی ئاینی بووه له گهل هه سستیکی پاک و به رزدا که له دووبه یتیه کانیدا دهر یبرپوه.

به داخه وه زږ به ی دووبه یتیه کانی بابو لوړه به هوئی تیپه رپوونی زه مانه وه تیا چوون و جگه لهو دووبه یتیه نه کی که هینامان، نئوانیتریان نه ماون. له پړاوی سهر نه نجامدا هاتوه

که ئەم هەستیاری، دووبەیتی زۆری ھۆنیووتەو و گواپە لە تەنبوور لێدانیشدا دەستیکی بەرز و بالایی ھەبوو.

سەرچاوەکان

- ۱- مشاہیر اهل حق، تالیف: صدیق صفی زادە.
- ۲- دورە، بەلول تالیف و تفسیر صدیق صفی زادە - تەرەن ۱۳۶۱.
- ۳- سەرئەنجام (دەستنوو).
- ۴- دەورە بالوولی ماہی (دەستنوو).

بابە رەجەبی لورستانی

سەدەدی دووہم و سێیەمی کۆچی

بابە رەجەبی لورستانی، کە یەکی لە ھۆنەرانی سەدەدی دووہم و سێیەمی کۆچی، بەیەکی لە یارانی بالوولی ماہی دیتە ژمار. بەیتی پەراوی سەرئەنجام، بابە رەجەب لە ناوہ راستی سەدەدی دووہمی کۆچیدا لە لورستان لە دایک بوو و لە سەرەتای سەدەدی سێیەمیشدا مائناوایی لە جیھان خواستوو.

لە ئەم پیاوہ ئاینیەو، ھەندێ ھۆنراو بەزاراوی گۆرانی ماووتەو کە گەلی دلنشین و بەرز و نازکن. بابە رەجەب لە تەنبوور لێدانیشدا مامۆستا بوو، وە ھۆنراوہکانی خۆی بەئەھنگی تەنبوورەو لە جەمخانەدا خۆندوووتەو.

ئەلبەت ئەو ھەش دەبی بزاین کە چەشنی ژین و رابواردنی ھەموو عێل و خێل و تیرە و ھۆزی نوینگەییەکی کۆمەلایەتی و ئاینی و پەوشتی ئەو عێل و خێل و تیرە و ھۆزەش پیشان دەدا و شوین و جیگا و مەلەند و ئاو و ھەواش کار دەکەنە سەر ئەو ئاین و پەوشتە و لە پۆژگارە داھاتووہکاندا گەلی گۆران لە ناو ژیاندا بەدی دین. ئەو خاکەیی کە گەلی کوردی تیدا دەژیت، شویتیکی کویتستانی و شاخ و چیا و کێو و ھەرد و زەرد و باخ و بیتشە و دارستان و چەم و تاڤگەیی زۆرە. جا ئەمانە ھەموو کاریان کردوووتە سەر چەشنی ژیا، و بەبۆنە ئێم سروشتە جوانەو گەلی ھۆنەر و بوژ تیدا ھەلکەوتوون.

ئاین، کە ھەموو گەلێک پابەندیەتی لە ناو کوردەواریشدا لەمێژەوہ پایەختیکی زۆری بوو و پیتش لە داھاتنی ئاینی زەردەشت، کوردەکان گەلی بیروای جۆرەجۆری ئاینیان بوو و گەرەترین ئاینی کوردەکان لە پیتش ئیسلامدا، ئاینی زەردەشتی بوو. ئیستاش ناگرگاگان و ئاتەشکەدەکان لە شویتە کوردنشینەکانا ئەو راستییەمان بۆ روون دەکەنەو.

پێبازی یاری یا کاکهیی که پێبازیکی کوردیه و له پاشماوهی ئاینهکانی زهردهشتی و مانهوی و مهزدهکی و ئاینه کۆنهکانی تری ئێرانوه بهدی هاتوه، له بهرئوهی سه رها له لورستان و هه وراماندا پهیدا بووه، سه رۆکهکانی ئه و پێبازه مه بهست و خو رپه ی دهروونیان به زمانی زگماکی خۆیان ده ربپوه، وه شتیه ی زمانی ئه وان هه ر ئه و شتیه گۆرانییه یه که بالوول و یارهکانی له سه ده ی دووه می کۆچیدا هۆنراویان پێ هۆنیوه ته وه. ئیتر ئه م په وشته پاشان هه ر به و شتیه زمانه بلآو بووه ته ناوچهکان و شوێنهکانی تری کوردستان.

جا بابه رهجه بیهش له و چهشنه هۆنه رانه بووه که په پره یی له پیره که ی کردوه و له پێ و پێبازی ئه وه وه پۆشیستوه و ئه ی به گه وره و سه رۆکی خۆی زانیوه بۆیه له م دووبه یتییه دا ده لێ:

ئاسوودم که رده ن، ئاسوودم که رده ن   به هلوول گه وره ما ئاسوودم که رده ن

صا لَح نه زریه ی قولزم ئاوه رده ن   داناوه ن مه ردوم دێوانه ش که رده ن

واته: به هلوول گه وره و سه رۆکه مه، وه له هه موو قۆرت و کۆسپێک ئاسوودم کردوه. به هلوول زانایه، به لآم مه ردم ئه ویان شیت و دێوانه کردوه و به شیتی داده نین.

وه کو ده زانین له ناو کورده واریدا بلآو بووه ته وه که ده لێن بالوول شیتۆکه بووه و ژینی خۆی به شیتۆکه یی رابواردوه و گه لێ داستان و ئه فسانه ییش له باره ی شیتۆکه یی به هلووله وه ده گێر نه وه. جا بابه رهجه ب له م دووبه یتییه دا ئه و چاو وراوه ده خاته درۆوه و ده لێ: به هلوول ئه و که سه یه که منی له هه موو کۆسپ و دلّه خورپیتیک ئاسووده کردوه و سألحیشی له زرێ و زه ریای قولزم هینا وه ته ناومان، که چی خه لک ئه و به شیت و دێوانه ده زانن. به لآم ئه و مرۆپێکی، ته وا و عه یاره و له هه موو شتیک نیه نێی ئاگه داره.

بابه رهجه ب له دووبه یتییه کی تر دا، بیرو پای خواناسی و ده رویشی خۆی ده رده برێ و ده لێ:

رهجه ب نه ی جا، رهجه ب نه ی جا   شه مال بیانی، رهجه ب نه ی جا

چه نی فه رهیدوون بیانی هامتا   به هلوول دێوانه ی زام دانا ی سه ما

واته: من لیتره دا رهجه ب، پۆچی من وه کو با ی شه مال گه راوه و له گه لێ له شدا شنیاو ته وه، من له گه ل فه رهیدوونی که یانیدا هاوتا و ها ورا ز بووم. به هلوول شیت و دێوانه ی زه وییه و زانا و دانا ی ئاسمانه.

پێبازی یاری وه کو ئاینی ئاریاییه کان، به پیتی یاسای (دوونادوون) دانراوه. دوونادوون ئه وه یه: هه ر مرۆپی که له دایک ده بێ و دێته جیهانه وه، پۆچه که ی ده بێ هه زار و یه ک له ش بگه رێ تا پاشان جاویدانی و نه مر بێ. به و مه رجه ی که له له شی یه که مدا کاری خراپ و

نارپه‌وای به‌پېچه‌وانه‌ی یاسای ئایینی و مرؤق‌ایه‌تی نه‌کردبئی. ئه‌گه‌ر له‌ له‌شی یه‌که‌مدا به‌پېچه‌وانه‌ی ئه‌م یاسایه‌ پرفتاری کزدبئی، ئه‌وا پرؤحه‌که‌ی ئه‌رواته له‌شی درنده‌کان و زینده‌وه‌رانه‌وه، وه‌هه‌زار و یه‌ک له‌ش ده‌گه‌رئ تاکو به‌سزای خۆی ده‌گا.

لیره‌دا باب‌ه‌ ره‌جه‌ب ده‌لئ: پرؤح و گیان و په‌وانی من وه‌کو بای شه‌مال شنیاو‌ه‌ته‌وه و گه‌راوه، ته‌نانه‌ت چووه‌ته له‌شی فه‌ره‌یدوون و ئه‌ژده‌هاکی ناپاکی تیا بردووه و گه‌لی ئیرانی له‌ ده‌ست ئه‌و بېگانه‌ خوینمژه‌ بزگار کردووه. به‌هلوولیش که ئیستا دانیش‌تووانی زه‌وی به‌شیتتی ئه‌زانن، زانایه‌کی پرؤحانی ئاسمانیه‌ و ئه‌و له‌و پرئگایه‌دا، رتبه‌ریی منی کردووه. باب‌ه‌ ره‌جه‌ب ئه‌و په‌رده‌ی پېشووه‌ داده‌اته‌وه و له‌ باسی باده‌نۆشی له‌ مه‌یخانه‌ی خواناسیدا وینه‌یه‌کی تر دینیتته‌ ناوه‌وه و ده‌لئ:

ساقیا ده‌ستم، ساقیا ده‌ستم جامئ تر باوه‌ر بگیره‌ ده‌ستم

ئه‌ز جه‌ مه‌یخانه‌ی رۆی ئه‌له‌ست مه‌ستم وه‌ مه‌ستی په‌یمان ئاینم به‌ستم

واته: ئه‌ی مه‌یگیر، جامئ تر مه‌ی و باده‌ بینه‌ و بمده‌رئ و ده‌ستم بگه‌ره، چونکه‌ من سه‌رخۆشی باده‌ی مه‌یخانه‌که‌ی پرۆژی ئه‌له‌ستم و به‌مه‌ستییه‌وه په‌یمانی ئایینی خۆم به‌ستووه.

باب‌ه‌ ره‌جه‌ب له‌م دووبه‌یتیه‌دا پرۆ ده‌کاته مه‌یگیر پراسته‌قینه‌ و ده‌لئ: ئه‌ی مه‌یگیر، من له‌ باده‌ی مه‌یخانه‌ی پرۆژی به‌ر له‌ به‌دیهنانی جیهان و پرۆ مه‌ست بووم، ده‌سا تۆیش جامئ ترم پئ بده‌ و ده‌ستم بگه‌ره و یارمه‌تیم بده‌، چونکه‌ من به‌مه‌ستییه‌وه له‌و پرۆده‌ا په‌یمانی ئایینی خۆم به‌ستووه.

سه‌رچاوه‌کان

۱- سه‌ره‌نجام (ده‌ست‌نوس).

۲- ده‌وره‌ی بالوولی ماهی (ده‌ست‌نوس).

باب‌ه‌ حاته‌می لوړستانی

سه‌ده‌ی دووهم و سټیه‌می کۆچی

باب‌ه‌ حاته‌می لوړستانی که یه‌کئ له‌ هۆنه‌رانی سه‌ده‌ی دووهم و سټیه‌می کۆچیه‌، به‌یه‌کئ له‌ لایه‌نگرانی بالوولی ماهی دیته‌ ژمار. به‌پټی په‌رتووکي سه‌ره‌نجام، باب‌ه‌ حاته‌م که هاوچه‌رخي به‌هللول بووه، به‌یه‌کئ له‌ یارانی ئه‌و دیته‌ ئه‌ژمار و بالوول گه‌لئ خۆشی ویستووه و هه‌موو دم له‌گه‌ل ئه‌ودا بووه. گوايه له‌ ده‌وری جوانی و لاویدا له‌ لوړستانه‌وه

چووهته بهغدا و لهویدا بالوولی دیوه و پټبازهکئی وهرگرتووه.

بابه حاتم له هونراو وټن و تهنبور لیدانیښدا ماموستایهکئی تهردهست بووه و لهوهوه
تهنیا دوو دووبهیتی بهجی ماون. پهنگه هونراوهی تری ههبی، بهلام نیمه تا نیستا هر نهو
هونراوانه مان کهوتووهته دهست. بابو حاتم له یهکئی له دووبهیتییهکانیدا بیروباوهی
خویمان بهتهواوی بۆ دردهخا و دهلی:

پهزم دیتوانه، پهزم دیتوانه

حاتمه نانئی پهزم دیتوانه

دانای عامه نان وه بی بهانه

نهن وټلم چهنی نی رهوو و رانه

واته: من حاتم و پهیرهوی له پیرهکهی خومهوه دهکم، دیاره له سایهی پیرهکهمهوه
زانای ههمووی خه لکم و کهس ناتوانی په لپ و بیانوم پی بگری. من له گهل پهوه و پانی نه
چه وټلم و دهگه پیم. مه بهستی بابو حاتم له دووبهیتییه، دهربرینی جوش و خروشتیکی
دهریشیه که دهیوهی خوی به هیما و پازی بههلول پیشان بدا، وه یهکیه تی خوی و
پیرهکهی دهربری تا ژهنگی دلی خوی پاک و خاوین کاتهوه و بگاته گولستانی خواناسی.

ویژه و نهدهبی کوردی وها که دهبینرئ، پله به پله دیته خوارهوه، وه له هر پلهوپایه کدا
به پتی گورانی زه مان، گورانیک له میژووی ویژه کیدا دهبینرئ. له سهرتا دیاره گهل شت
کاریان له ویژه کهی کردووه: یه کم زالبوونی ویژه و زمانی عهرمی به سهر ویژه و
زمانه کیدا، دووم نه بوونی کومه لیه کی دلسوز بۆ پاراستنی ویژه کهی. له گهل نه دوو
کوسپه شدا ویژه کوردی به هوئی چهکانی یاری و نیژیدییه وه تا نه اندازه یک پاریزراوه و
هندی له بهرهمه ویژه بییهکانی به دیاری بۆمان ماوهته وه.

نهو بهرهمانهی که بۆمان ماوهته وه، نهوهمان بۆ روون دهکه نه وه که زۆربه یان له بارهی
خواناسی و دهریشی و بیروباوهی ئاینیه وه و تراون. جا له بیر و که لکه لهی خاوهنی نهو
بهرهمانه دا، له هر سهرده می کدا به بۆنه یه که وه گورانیک به سهر ناوه رۆکی هونراوهکانیدا
هاتووه. بۆ وینه له سهدهی دووهمی کوجیدا زۆربهی هونهرانی یاری له یهک پهیره وییان
کردووه. واته: له بارهی سکالای دهروونی خویناوه که نه یاننوانیوه چه و پټبازه کهی
خوین به ئاشکرای دهربرن، باسیان کردووه، وه پئ و رهوشتی نه تینی پټبازه که یان
به ترس و له رزه وه له هونراوهکانیدا دهربریوه و یا هونهریک سهارت به مهی نوئی
هونراو ټکی هونیوهته وه، هونهرانی تریش کهوتونه ته شوین نهو باسه.

جا بابو حاتمیش وهکو هونهرانی تری دهری خوی نهو پهردانه داده داته وه و خوی
دهخاته جیهانیکئی ترهوه. لهویدا له مهیگری زه مان داوای پیاله یهک مهی له جامی کهی
دهکا، تا په ژارهی دلی دهرکا و زام و ریشی دهروونی ساریژ بیته وه، وها که دهلی:

ساقی جام مهی، ساقی جام مهی
 په ږیم باوړه ساقی جام مهی
 جه و مهیهی کونه پهی ریشم سادهی
 بدهر ږیم جامی جه جامه کهی کهی
 واته: نهی مهیگڼر، پیاله یی باده و شهرابم بۆ بیتنه، لهو مهی و شهرابی کونهم پئی بده که
 زام و ریشی دهر وونمی پئی سارپژ ببیته وه، بهمهرجی که له پیاله و جامی کهی شهرابه کهم
 بۆ تیکه ی و ږیم دهی و بیخومه وه.
 وشه ی (جامی مهی) و (جامی کهی) که بابو حاتهم له دووبه یتیه کهیدا هیتاویه و
 دیارده ی پئی کردوه، بریتیه له دلی خواناس و پاریزگار که پرې له باده و شهرابی
 خواناسی، وه به پرشنگی خوی مه زن روون ده بیته وه.

سهرچاوه کان

۱- سهرئ نجام (دهستنوس).

۲- دهوړه ی بالوولی ماهی (دهستنوس).

بابه نجوومی لوړستانی

سده ی دووهم و سټیه می کۆچی

بابه نجوومی لوړستانی که یه کی له هونهرانی سده ی دووهم و سټیه می کۆچییه، بهیه کی
 له یارانی تاییه تی بالوولی ماهی دټه نه ژمار. به پئی په راوی سهرئ نجام بابو نجووم له
 لوړستاندا له دایک بووه و هر له ویتشدا پئی گه یشتووه و خه ریکی خویندن بووه و پاشان
 رۆیشتووه ماهرکوفه یا دینه وهر و له ویتدا بالوولی چاو پئی که وتووه و شاگردی کردوه و
 له پاش ماوهیه که گه راوته وه لوړستان و پاشماوه ی ژیان خوی له ویتدا به سهربردووه تا
 کۆچی دواپی کردوه.

له بابو نجوومه وه هه ندی هونراو به زاراوه ی گۆرانی به جی ماون که گه لی بهرز و په وان و
 پاراون و پتری ئو هونراوانه له باره ی پئی و ږچه ی یارییه ویه و لهو هونراوانه دا نه ومان
 بۆ دهرده که وئ که ئاینی مانه وی و مه زده کی و زهرده شتی گه لی کاریان کردووه ته سهر پئی و
 ږچه ی یاری، بۆیه هونهران له ناو هونراوه کانیدا دیارديه یان پئی کردوه.

بابو نجووم له یه کی له دووبه یتیه کانیدا دیاردی کردووه ته سهر زهروان و له وده
 بیروباوهری خۆیمان به ته وای بۆ دهرده خا و ده لی:

زهروان بیانی، زهروان بیانی

نه دهوړه ی وهرین زهروان بیانی

نه هری وهرمز و یاران دیانی

کالای خاس یار نه و دم شیان

واته: ئەمن زەروان بووم، له دەوری کۆندا ئەمن زەروان بووم. ئەهریمەن و ھۆرمز و یارانم چاوی کەوت و کالای چاکی یارم لەو دەمدا ھەلبژارد. لە پەراوی ئافیتستادا ھاتووێه کە ئەھوورامەزدا بەزەردەشت دەلی کە بەزەرواندا ھەلبلی و ستایشی بکە و ھەندێ لە نووسەرانی نووسیویانە و دەلێن کە زەروان ھەزار سال قوربانیی کرد تا خوا کورپکی چاکی پێ بدا. وە لەبەرئەوێ منداڵەکەیی درەنگ لە دایک بوو، لە دلی دایکیدا دوودلی و شک پەیدا بوو، لەم شکە ئەهریمەن ھاتە دی. زەروان لای وابوو کە فەرمانرەوایی جیھان دەداتە کورپکەیی، ئەو بوو کە ئەهریمەن بەمەیی زانی و پاشان ھۆرمز لە دایک بوو، ئەهریمەن داوای لە باوکی کرد کە بەبەلێنەکەیی پەفتار بکا و بیکاتە فەرمانرەوای جیھان و زەروان ناچارکەوت کە جیھان لە نێوان ئەهریمەن و ھۆرمزدا دابەش بکا. بەلام رای گەیاندا کە ھۆرمز دەبێ جیھانی بەدەستەوێ بێ.

شارستانی لە پەراوی (الملل والنحل)دا دەلی: زەروان لەبەرئەوێ دوودل بوو، ئەهریمەن ھاتە دی و، بەشویتنیا ھۆرمز لە دایک بوو، ئەو بوو کە ئەم دووانە لەگەڵ یەکدا کەوتنە بەر بەرەکانی، بەلام سەرئەنجام ھۆرمز بەسەر ئەهریمەندا سەرکەوت.

بابە نجووم، لە دووبەیتیێکی تردا دەلی:

بەرەیی ویم کردەن، بەرەیی ویم کردەن   نە بەرەیی یاری بەرەیی ویم کردەن
چەنی ھەم یاران زمايشت وەردەن   ساوەر و ئەرژەنگ یۆشتمان وەردەن

واته: بەشی خۆم وەرگرتوو، ئەمن لە دەرگای یاردا بەشی خۆم وەرگرتوو، ھەموومان بەیەکەوێ لەگەڵ یاراندا تاقی کراوینەتەو. بۆیە ساوەر و ئەرژەنگ گۆشتی لەشمانیان خواردوو.

ساوەر و ئەرژەنگ ناوی دوو دێن. بەپێی پەراوی ئافیتستا، ساوەر یەکی لەو دێوانە کە یارمەتی ئەهریمەن دەدا بۆ ئەوێ خەلک دزی و جەردەیی و درۆ و خراپە بکەن و جیھان بکەوێتە ناو توولانەو و خراپە و پشیوی. ئەرژەنگیش یەکی لەو دێوانە کە خەلک گومرا دەکا و ئەوان بۆ ملھوری و زۆرکاری و ستەم ھان دەدا تا خەلک بەجاری بکەوێ ناو کاری خراپ و بەم جۆرە لە جیھاندا داد و دادگەری نەمێنی و ستەم پەرە بستینی و ئەهریمەن بەسەر خەلکدا زال بێ.

سەرچاوەکان

- ۱- یشت ھا - گزارش پورداود - تهران ۱۳۴۶.
- ۲- یسنا تفسیر و تالیف پورداود - تهران ۱۳۱۲.

۳- گاتاها - گزارش پورداود - تهران ۱۳۵۶.

۴- سه‌رئه‌نجام (دهستنوس).

۵- ده‌وره‌ی بالولی ماهی (دهستنوس).

هۆنه‌رانی ده‌وری هه‌سنه‌وییه

۴۰۶ - ۳۳۰.

به‌پتی به‌لگه‌کانی میژوویی، میر حوسه‌ینی به‌زیکانی که له عیلى گۆران بوو، له سالى ۳۳۰ى كۆچیدا گه‌لیك له هۆزه‌کانی كورد شاره‌زووری له ده‌وری خۆیا كۆ كرده‌وه و گه‌لى شوینی قهرمسین (كرماشان) و لوړستانی داگیر كرد و پاشان خه‌لیفه‌ی به‌غدا له‌شكریكى ناردە سه‌ری، به‌لام له‌شكره‌كه‌ی خه‌لیفه‌ تى شكا و میریش گه‌لى شوینی تری داگیر كرد و په‌ره‌ی دایه‌ ولاته‌كه‌ی خۆی. پاشان وه‌نداد و غانم براكانی میر، دینه‌وهر و هه‌مه‌دان و نه‌هاوه‌ند و ساموغان و هه‌ندى شوینی تریان له‌ نازره‌بایجان خسته ژیر ده‌سه‌لاتی خۆیان. له پاش مردنی میر حوسه‌ین، هه‌سنه‌وییه له سالى ۴۸۸ى كۆچیدا له جیى باوكی دانیشیت و پاشان مامه‌كانیشی مردن و ئیتر كه‌له‌پووری باوك و مامه‌كانی به‌ته‌واوی بۆ ئه‌و به‌جی ما، وه‌ خاكی ژیر قه‌له‌م‌په‌ره‌ی هه‌مووی مه‌لبه‌ندی خووزستان و هه‌مه‌دان و شاره‌زوور و دینه‌وهر و نه‌هاوه‌ند و گه‌لى شوینی تریشى ده‌گرت‌وه.

ئیبنی ئەسیر ده‌لى: پایته‌ختی هه‌سنه‌وییه له سه‌رماجی نزیکى بیستووندا بووه، وه‌ ئه‌و له سالى ۳۶۹ى كۆچى هه‌ر له‌ویدا كۆچى دوايى كردووه. وه‌كو ده‌لین: هه‌سنه‌وییه پیاوێكى جوامیر و به‌خشنده و به‌به‌زه‌مى و خیره‌ومه‌ند بووه و زۆر هه‌زى له زانست كردووه، وه‌ له په‌نادانى بى په‌نا و په‌ستیوان، هه‌رگیز درێغی نه‌كردووه. له پاش ئه‌و به‌درى كورپى بووه‌ته جینشینی و له شوین به‌در، هیلال و پاشان تا هه‌ر تا سالى ۴۰۶ى كۆچى به‌سه‌ر ده‌وله‌تى هه‌سنه‌وییه‌دا فه‌رمانه‌روایىیان كردووه و له پاشا ده‌وله‌ته‌كه‌یان به‌هۆى بۆیه‌كانه‌وه له‌ناوچووه.

فه‌رمانه‌روایان و میرانى هه‌سنه‌وییه گه‌لى په‌ره‌یان به‌ئاوه‌دانى و كشتوكاڵ و فه‌ره‌ه‌نگ و وێژه و زانست داوه. به‌درى كورپى هه‌سنه‌وییه خۆی دادى خه‌لكى پرسى‌وه و له سكا‌لا‌یانى كۆلیوه‌ته‌وه. هه‌روه‌ها گه‌لى مزگه‌وت و گه‌رماو و پرد و كاروانسه‌رایان دروست كردووه و ئیستاش هه‌ندى له شوینه‌واره‌كانیان به‌جى ماون. له سه‌رده‌مى ئه‌وانا گه‌لى هۆنه‌ر و بوێژ هه‌لگه‌وتوون كه به‌زمانى كوردی و فارسى و عه‌ره‌بى هۆنراویان هۆنیوه‌ته‌وه. هه‌ندى له هۆنه‌رانه‌ی كه له ده‌ورى ئه‌واندا سه‌ریان هه‌لداوه و هۆنراویان به‌زمانى كوردی هۆنیوه‌ته‌وه

و بهرهمه کانیان به دهسته وه ماون، بریتین له: "بابه سهرههنگی دهودانی، بابه قهیسهری ههورامی، بابه سرنجی کهلاتی، بابه گهرچهکی ههورامی، دایه تهوړیزی ههورامی" که نهوا له باره یانه وه ددهوړتین.

بابه سهرههنگی دهودانی

۳۲۴ی کۆچی

بابه سهرههنگی دهودانی که یهکتی له هۆنه رانی سهدهی چواره می کۆچییه، بهپتی یادداشتی دهستنوو سی کاکه پردایی له سالی ۳۲۴ی کۆچیدا، له دهوړوبه ری کتوی شاهۆ که له دوازده فرسههنگی باشووری شاری سنهیه، له دایک بووه. وهکو لهه هۆنراوه دا دهلتی:

وه سهنه ی سیصه د بیست و چوار هجری   هاتف نام نهو جه شاهۆ چری

واته: له سالی ۳۲۴ی کۆچی، سرۆشی خوایی ناوی نهوی له سهر کتوی شاهۆ که گیتیدا بلاو کرده وه. بابه سهرههنگ سهرهتا به دهرویشی ژیاوه و پاشان دارودهسته یهکی ناوته یه که وه و خۆی به نوښته کی تیشکی خوا واته: پیری پری و چهی خوایی زانیوه و خه لکی بۆ وهرگرتنی رهوشته که ی خۆی هان داوه. ناوی هندی له یارهکان و پهیره وانی نهو، بهم چهشنه یه: "پوتاف، قه لهم، رۆم، خونکار، نهوا، یورنج، قهیسهر، گهرچهک، تهوړیز، سه بووره، نهحمه د، سرنج". دهگونجی نهو ناوانه هیما و په مز بن بۆ نهو نهو نه دمانه به لای ناحه زه کانه وه نه ناسرین.

بهپتی په راوی سهره نهجام، نه پیاوه ئاینیه له ئاخو و ئۆخو سهدهی چواره می له دتی تهوړله ی ههوراماندا له جیهان دهروچه و ئارامگاهه ی ئیستا دیتنگه ی خاوه ند دلانه، له بابه سهرههنگه وه هندی هۆنراو ماوته وه که کهلتی بهرز و ناسک و دلنشین. هۆنراوه کانی نهو و یارانی له په راوړیکدا به ناوی (دهوره ی بابه سهرههنگ) کۆکراوته وه و هیستا له چاپ نه دراوه. بابه سهرههنگ لهه دووبه یتیه دا دهلتی:

په ی ئامانتان، په ی ئامانتان   گرد ئاماده بان په ی ئامانتان

نه ز مه له هم مه نیه و نه زامانتان   مه پرسم وه حق ئیمامانتان

واته: هه مووتان خۆتان ئاماده کهن و کۆبنه وه تا منیش بگمه فریا و هانانتان و مه له هم بنمه سهر زامه کانتان و تۆله ی رابه ره کانتان بسینمه وه.

له نه دووبه یتیه دا چۆنیه تی بیروباوه ری بابه سهرههنگمان بۆ درده که وئ که دهلتی: ئیوه که هاوارتان لی بهرز بووته وه و هانانتان بۆ من هیناوه، دهسا خۆتان بۆ شه ی و نه به ردی بیگانه ئاماده کهن تا منیش مه له هم بنمه سهر برینه کانتان و تۆله ی نهو

پیشه وایانه و گه ورانه ی که له بهر ئهم ریبازه گیانیان له دهست داوه، وهرگرم.

بابه سهرهنگ له دووبه ییتییه کی ترده، به ته وای بیرى خویمان بۆ دهردهخا و ده لئى:

سهرهنگ دهودان، سهرهنگ دهودان   ئهن که نامهن سهرهنگ دهودان

چهنى ئیرمانان مه گیللم ههردان   مه کۆشم پهری ئاین کوردان

واته: من که سهرهنگی دهودانم و ناوم سهرهنگی دهودانه، له گه ل مریدهکان و خولامانی خووما به هه موو شوین و جیگایه کا ده سوورپتمه وه، وه بۆ زیندووکردنه وه و بووزاندنه وه ی ئاینی کۆنى کوردان تى ده کۆشم.

مه به ست لهم دووبه ییتییه ئه وه یه که ده لئى: من له گوندی دهودانی جوانپۆ له گه ل مریدان و ژێردهستهکانی خووما به هه موو لایه کی کوردستاندا، بۆ زیندووکردنه وه و پهره دان به ری و رهوشتی کۆنى کوردان له تیکۆشان و تهقه لا دام و مه به ستی من راگرتنی ئهم رهوشت و ریبازه یه.

بابه سهرهنگ ئهم پهرانه داده داته وه و خو ی دهخاته جیهانیکی تره وه و ده لئى:

ها یاگهم چۆلهن، ها یاگهم چۆلهن   وه وینه ی فهرهاد ها یاگهم چۆلهن

لالم نه بالهن پۆستم نه کۆلهن   ههمدهم کۆفهن، یاران نه هۆلهن

واته: ئه و جیگه و شوینم بووته چۆلی و به وینه ی فهرهاد که وتوومه ته دهشت و بیاوان و ئاواره بووم، وه لال و بازیه ونی خواناسی له بالمه و پیست و که لپۆسم له کۆله و هاودهم و هاویرازم کیتوه و یارانم هان له تیکۆشانی پهیدا کردندا و هه موویان بی ئارام بوون. وا دهرده که وئى که بابه سهرهنگ ئهم هۆنراوانه ی له سهرده می دهر ویشیدا وتووه، وه که وتووته دهشت و بیاوان و وه کو فهرهاد که لپۆسی له بهر کردووه و هاوده می بووته کیتو و کیتوی و یاران لایه نگرانی به بی ئارامی له دووی گه راوین و ئه ویش په ژاره ی ترس و له رزی ئه وانی له دل بووه. له دووبه ییتییه کی ترده ده لئى:

هه فتم سهرخیلهن، هه فتم سهرخیلهن   جه ئاسماندا هه فتم سهرخیلهن

ههر یه که وه رهنگی نه گهشت و گیلهن   ههر یه که کار ی ئاواره و ویلهن

واته: حهوت که سم له ئاسماندا سهرخیلن و ههر کامیان به جۆریک له گهشت و گیل و گه راندان و به کاریکه وه خهریکن، چونکه کاروباری ئاسمانم سپاردووته دهستی ئه وانه وه. ههفت یا حهوت لهم دووبه ییتییه دا بریتییه له حهوت فریشته که له ری و رهوشتی یاریدا پتی دهوتری: (ههفتهن). به پتی په راوی سهر نه نجام ئهم حهوت فریشته یه کاروباری ئاسمان و جیهانیان پتی سپێرراوه و ههر کامیان به کاریکه وه خهریکن. ههفتهن له ئاینی زهردهشتدا

به پیتی ئافیتسا، (ئەمشەسپەنتە) ی پتی دەوتری که له فارسیدا (ئەمشاسپەندان) ه. بەشتیکی ئافیتساش بەناوی (هەفتەن یەشت) ه. که له بارەى ستایشی ئەمشاسپەندانەوهیه.

ئەمشاسپەندان بریتییه له شەش فریشتە و ئەهوورامەزدا. ناوی ئەو فریشتانە بەپیتی پەرتووکی ئافیتستا ئەمەیه: "وھوومەنەنگە، ئەشەوھەشتە، خشەترەو ئیریە، سپەنتەئارمەئیتی، هەئوورەتات، ئەمرتات". فریشتەى یەكەم که ناوی وھوومەنەنگە یا بەھمەنە، یەكەمین فریشتەیه که ئەهوورامەزدا یا خوای گەرەى زانا ئەوی بەدی هیناوه و ئەو هیمای ژیری و زانایی و زانستی خوایییه. که ئەشیر که دەمی بەیانیان بەقووھەى خۆی دتوی تاریکی دەرەکا و خەلک بۆ هەستان و خواپەرستی و کشتوکال بانگ دەکا. نیشانە و نوێنگەى ئەم فریشتەیه.

دووەمین فریشتە که ناوی ئەشەوھەشتە یا ئوردبەهەشتە، هیمما و رەمز و نیشانەى راستی و دروستی و پاکی و پارێزگاری و خواپەرستییه، ئەو خاوەنى هەموو ئاگر و ئاگرگاکانى پروی زەوینە. سێیەمین فریشتە که ناوی خشەترەو ئیریە یا شەهریوهرە، پۆزی هەموو بەندەکانی خوا بەدەستی ئەو، وە زێو و زێری جیهانیش دراوتە دەستی ئەو.

چوارەمین فریشتە که ناوی سپەنتەئارمەئیتی یا سپەندارمەزە، پاسەوانی و دیدەوانی گۆی زەوی بەئەو دراوه. کار و کرداری ئەو سەوز کردن و ئاواکردنەوی زەوییه. هەر کەسێک خەریکی کشتوکال و ئاواکردنەوی زەوی بێ، ئەم فریشتەیه نزیکى دەبێتەو. پێنجەمین فریشتە که ناوی هەئوورەتات یا خورداوه، هیمما و پەرمزی شادی و خۆشییە و ئەو بەرەوان و پۆخی چاکان شادی و خۆشی دەبەخشێ. سەرچاوه ئاوهکانی پروی زەوی بەدەستی ئەو دراوه که دیدەوانی و پاسەوانیان لێو دەکات.

شەشەمین فریشتە که ناوی ئەمرتات یا ئەمورداوه، هیمما و نیشانەى شیناوەردی و سەوزاییه، وە ئەو سەوزییهکان و شیناوەردییەکانی پروی زەوی ئیوت دەکات و دیدەوانی و پاسەوانیان لێو دەکات. هەر کەسێک نەمامی بنێژی، ئەم فریشتەیه له خۆی نزیک دەکاتەو. ئەهوورامەزدایش که بەدیھێنەری فریشتەکان و مژ و ئاسمان و ئەستێرەکان و جیهانە، ئەو له هەموو شتێک ئاگەدارە و بەهەموو شتێک زانایە و سەرچاوهی بوونی هەموو شتێکە و له هەموو شوێنێکدا هەیه و ئاگەداری هەموو پاز و نەپتییەکیشە و هیچی لێ ون نابێ.

سەرچاوهکان

۱- الکامل فی التاریخ، تالیف ابن الاثیر - لیدن ۱۸۶۶.

۲- خرده اوستا تفسیر وتالیف پورداود - بمبئی ۱۳۱۰.

۳- یادداشتی کاکه‌رداری (ده‌ست‌نوس).

۴- سه‌ره‌نجام (ده‌ست‌نوس).

۵- ده‌ره‌ی باب‌ه سه‌ره‌نگ (ده‌ست‌نوس).

باب‌ه قه‌یسه‌ری هه‌ورامی

سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچی

باب‌ه قه‌یسه‌ری هه‌ورامی که به‌یه‌کۆ له ئه‌ستیره‌گه‌شه‌کانی ئاسمانی وێژه‌ی کوردی دێته ئه‌ژمار، به‌پێی په‌رتووکی (سه‌ره‌نجام) له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچی له هه‌وراماندا پێی ناوه‌ته مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه و له ئاخ‌ر و ئۆخ‌ری سه‌ده‌ی چواره‌م له جیهان مائ‌ئا‌وایی خواست‌وه و هه‌ر له هه‌وراماندا نێژراوه.

له سه‌ره‌نجامدا هات‌وه که باب‌ه قه‌یسه‌ر ماوه‌یه‌ک له ته‌وێله و پاشان له دێی ده‌وداندا خه‌ریکی خۆت‌دنی زانست بووه و پاشان بووه‌ته مرید و ده‌روێشی باب‌ه سه‌ره‌نگ و له پاش ماوه‌یه‌ک خه‌رق‌ی لی وهرگرت‌وه و ئه‌وسا خه‌ریکی پێنموونی خه‌لک بووه.

باب‌ه قه‌یسه‌ر له ته‌نبوور لێدان و هۆنراو هۆنینه‌وه‌دا ده‌ست‌تێکی به‌رزى هه‌بووه، وه هۆنراوه‌کانی خۆی که له باره‌ی پێ و په‌وشتی یاریه‌وه ده‌یه‌هۆنینه‌وه، به‌ده‌م ئاهه‌نگی ته‌نبووره‌وه له جه‌مخانه‌دا ده‌یخوێنده‌وه. له ئه‌م پیاوه ئاینیه‌وه هه‌ندێ دووبه‌یتی به‌یادگار ماوه‌ته‌وه که له په‌راوی (ده‌ره‌ی باب‌ه سه‌ره‌نگ)دا تۆمار کراون، ئه‌م هۆنراوانه پله‌وپایه‌ی بووژیتتی و هه‌ستیاربی باب‌ه قه‌یسه‌رمان به‌ته‌واوی بۆ ده‌رده‌خا که ده‌لێ:

زوانم لال بۆ، زوانم لال بۆ   وه بێ نام تو زوانم لال بۆ
ئه‌ز که لال تو‌م هه‌نی نه‌بال بۆ   بێ باکم یاگه‌م ئه‌ر که وروهاڵ بۆ

واته: به‌بێ هه‌لنان و په‌سندی ناوی تو یاخوا زمانم لال بێ. من که لال و گه‌وه‌ری به‌نرخ‌ی تو‌م له بال بێ، ئیتر ئه‌گه‌ر جێگه‌یشم له ناو ئه‌شکه‌وت و گرداویشدا بێ، ده‌بێ چ باک و مه‌ترسیه‌کم هه‌بێ؟

مه‌به‌ست و نیاز له‌م دووبه‌یتییه‌ ئه‌وه‌یه که باب‌ه قه‌یسه‌ر به‌پیره‌که‌ی ده‌لێ: هۆنراوه‌کانی من له باره‌ی په‌سندی تو‌یه و به‌ناوی تو‌وه هۆنراو ده‌هۆنمه‌وه، به‌بێ هه‌لگوتن و په‌سندی تو، یاخوا زمانم لال بێ. من که به‌هاتنی تو په‌وشته‌که‌تم وهرگرت و سه‌رتم پێ سپارد و ئیستا که باز به‌ندی ئه‌م رێبازه‌م له لایه‌نی تو‌وه له باله، ئه‌گه‌ر جێگایشم ناو ئه‌شکه‌وت و هال بێ و له گێژاودا ژین به‌رمه‌ سه‌ر، چ باک و په‌روایه‌کم هه‌یه؟

له دووبه‌یتییه‌کی تردا ده‌لێ:

گونای بئی شمار، گونای بئی شمار   قهیسره نانئی، گونای بئی شمار

که ورم سهرهنگا، یورتشهن هزار   چهنی هزاره، بیام وه شابر

واته: من به گونای بئی ئەژماره وه ناوم قهیسره و گه وره و سه رۆکم بابە سهرهنگه و کورتهک و کراسی هزاره و له گه‌ل هزاره‌ی ئەوا منیش سهرم هه‌لداوه و په‌یدا بووم.

مه‌به‌ست لهم دووبه‌یتییه ئەوه‌یه که ده‌لی: من گه‌لی سووچ و گوناھم کردووه و دیاره گوناھم بئی ئەژماره. بابە سهرهنگ که گه‌وره و سه‌رۆکه، پۆحه‌که‌ی گه‌لی له‌ش و هه‌ندامی دیوه و ئیستا له‌ هزاره‌مین له‌ش دایه و منیش له‌ گه‌ل هزاره‌مین گه‌شت و گیتی ئەودا په‌یدا بووم و په‌وانم له‌ گه‌ل په‌وانی ئەودا جاویدانی و نه‌مر ده‌بی. لی‌ره‌دا ده‌بی ئەوه‌ش پوون بکه‌ینه‌وه که له‌ په‌راوی سهر‌ئه‌نجامدا هاتووه: پۆح ده‌بی هزار و یه‌ک له‌ش بکه‌پێ و هزار و یه‌ک کراس بکاته به‌ری و له‌ دوا‌ی گۆپینی هزار و یه‌ک کراس، هزار و یه‌که‌مین کراسی خۆی که بریتییه له‌ ژیا‌نی هه‌میشه‌یی، بکاته به‌ر تا هه‌موو دهم بمی‌نیت‌ه‌وه.

بابە قهیسەر پاش هه‌لدانی ئەو په‌ردانه، به‌جۆری مه‌ست و سه‌رخۆشی باده‌ی بالای یاره راسته‌قینه‌که‌ی ده‌بی، ده‌که‌وێته له‌تردان و ناگای له‌ خۆی نابێ و هانا بۆ یاره‌که‌ی دینی و ده‌لی:

دیوانه و مه‌ستم، دیوانه و مه‌ستم   په‌ری بالای تو دیوانه و مه‌ستم

مه‌ست باده‌که‌ی پۆح ئەله‌ستم   بگێره ده‌ستم، ئەر خاس، ئەرکه‌ستم

واته: ئە‌ی یار، من شیت و مه‌ست بووم و بۆ به‌ژن و بالای تو وام لی هاتووه دیاره مه‌ستی باده‌که‌ی پۆژی ئەله‌ستم، ده‌سا ئەگه‌ر به‌چاکم ده‌زانی یا خراب، ده‌ستم بگه‌ر و ببه‌ به‌ده‌ستگرم و ده‌ستگرویم لێوه بکه‌ تا ئەه‌وه‌ن ببه‌مه‌وه.

نیاز لهم دووبه‌یتییه ئەوه‌یه که ده‌یه‌وێ به‌یاره راسته‌قینه‌که‌ی بلی، پۆح و په‌وانی من له‌ پۆژی به‌ریندا، کاتی که په‌یمانی ئاینیی خۆی به‌ست، مه‌ستی باده‌ی ئەو پۆژه بوو، ئەوه‌ بوو که من شیت و دیوانه و مه‌ستی بالاکه‌ت بووم و بۆیه ئیستا به‌مه‌ستییه‌وه ده‌تلی‌مه‌وه و له‌تر ده‌دم. ده‌سا ئەوا چونکه هاتوومه‌ته ئەم جیهانه‌وه، ئەگه‌ر به‌خاس و چاکم ده‌زانی یا به‌خراب، بئی ده‌ستم بگه‌ر تا پزگارم بئی.

بابە قهیسەر ئەم په‌ردانه داده‌داته‌وه و خۆی ده‌خاته جیهانیکی تره‌وه، له‌وێدا گۆل و گۆلزار و گۆلستان و لاله‌زاریکه، باخ و چیمه‌ن و به‌هه‌شتیکه، دلێ هزار دل سهرسام و سه‌رگه‌ردانییه، هزار ده‌ستان و بالنده‌کانی جۆربه‌جۆر له‌سه‌ر چلی داره‌کانه‌وه خه‌ریکی ئەوا خوانین. یاران له‌وێدا کۆبوونه‌ته‌وه و به‌زمیکیان سازداوه و گوێیان بۆ جریوه و چریکه

و نه‌وای بالنده‌کانی سهرچلی دار و دره‌ختانی نه‌و به‌هسته راگرتووه. داخو نه‌و به‌هسته له کوئی بی که دلی باب‌ه قه‌یس‌ری راکی‌شاوه؟ با له زمانی خو‌یه‌وه ببیسین که ده‌لی:

نه‌وورامانه‌ن، نه‌وورامانه‌ن به‌هشت به‌رین، نه‌وورامانه‌ن

مووروان، هه‌زاران نه‌و سهر دارانه‌ن نه‌واشان په‌ری به‌زم یاران‌ه‌ن

واته: به‌هشتی راسته‌قینه له هه‌ورامان‌دایه، بالنده‌کانی جو‌ریه‌جو‌ر و بول‌ولان له سهرچلی دره‌خته‌کان و دارانه‌وه خه‌ریکی نه‌واخوانین و یارانیش به‌زم‌یکیان یتک هیناوه و گو‌تیان له نه‌وای بالنده‌کان و په‌له‌وره‌انه‌وه شل کردووه و بالنده‌کانیش هه‌ر ده‌جریوتن و نه‌واخوانی ده‌که‌ن.

هه‌لبه‌ست که سهره‌تا له ناو کورده‌واریدا به‌زاراوه‌ی گۆرانی یا هه‌ورامی وتراوه، چه‌ند هۆیه‌کی هه‌یه: یه‌که‌م زاراوه‌ی گۆرانی که کو‌نترین زاراوه‌ی کوردیه و خه‌لکی ناوچه‌کان و شو‌ینه‌کانی هه‌ورامان و یارسانه‌کان کرماشان و کړند و هه‌ندئ له عیله کورده‌کانی تر پیتی ده‌دون، ده‌توانین بل‌تین که نه‌م زاراوه‌یه پاشماوه‌ی زمانی په‌هله‌ویه. شه‌مسی قه‌یسی پازی له په‌راوی (المعجم فی معاییر اشعار العجم) دا که له سهره‌تای سه‌ده‌ی حه‌وته‌می کو‌چیدا نووسیویه، ده‌لی: باشت‌رین کیشی هۆنراو فه‌له‌ویاته که به‌ناهه‌نگ و هه‌واکه‌ی نه‌ورامانه‌ن ده‌لین. دیاره‌ ناهه‌نگی نه‌ورامانه‌ن بریتیه له هه‌وای خه‌لکی هه‌ورامان.

دووهم، هه‌ورامان که شو‌ینیکی شاخ و داخ و کو‌یستانیه، یتگانه‌ خۆی بو‌ نه‌کو‌تاوه و به‌ته‌نگیه‌وه نه‌چوو و خه‌لکی ناوچه‌که‌ش نه‌وه‌نده ئاشنای شو‌ینه‌کانی یتگانه‌ نه‌بوون، به‌جو‌ریکی وه‌ها که زمانی نه‌وان سوار زمانه‌که‌یان ببیت. هه‌رکه دل و ده‌روونیان هات‌یتته جو‌ش و خرو‌شه‌وه، به‌شپوه‌ی زمانه‌که‌ی خۆیان ده‌رده دل‌یان کردووه و مه‌به‌ستی ده‌روونیان به‌هۆنراو هه‌ل‌پ‌ژاوه.

سپیه‌م، له سه‌ده‌ی دووه‌می کو‌چیدا، ر‌ت‌باز و ر‌ئ و ره‌وشتی یاری داها‌تووه و سه‌رو‌که‌کانی ر‌ت‌باز‌ه‌که، نووسراوه‌کانی خۆیان‌یان هه‌ر به‌شپوه‌ی زمانه‌که‌یان نووسیویه، وه‌کو له پ‌تش ئیسلامیشا نووسراوه، ئاینه‌کانی کو‌نی ئیزان هه‌ر به‌م زاراوه‌ نووسراون. که زمانی عه‌ره‌بیه‌ش له ناو مزگه‌وته‌که‌انه‌وه سه‌ری هه‌ل‌داوه، بیزیان له زمانه‌که‌یان نه‌ها‌تووه‌ته‌وه، بو‌یه‌ش بیزیان له زمانه‌که‌یان نه‌ها‌تووه، چونکه له پ‌تش هاتنی زمانی عه‌ره‌بی بو‌ ناو مزگه‌وته‌کان، هۆنه‌ران و هه‌ستی‌ارانئ نه‌و ناوچانه‌ هۆنراویان به‌م زاراوه‌ ده‌هۆنییه‌وه. نه‌مه‌ ب‌ت‌ج‌گه له‌وه‌ی که دایکیان له ب‌ش‌که‌دا هه‌ر به‌و شپوه‌یه لایه‌ لایه‌یان بو‌ ده‌کړدن. که ده‌چوونه ده‌رو‌تش، له‌سه‌ر هه‌ل‌په‌رکئ، له‌سه‌ر کانی، له‌به‌ر به‌ر به‌رو‌چکه، له‌سه‌ر کار، هیچی تریان کو‌ئ لی نه‌بوو ته‌نیا هه‌لبه‌ست و هۆنراوی زمانه‌که‌ی خۆیان نه‌بی. ئیتر

نهمانه هموو کاریان ده کرده سهر هستی دانیشتونانی ئه و شوتینانه.

هرچه نده زمانی عهرمی له سهرتاسهری کوردستاندا بلّو بووه وه، به لام شیوهی زمانه کهی خویان له دهست نهدا و هونراویان پی هونیه وه و ویزه کهی خویانان پتر پتهوتر کرده وه. ته نانهت زاراوهی گۆرانی له سه دهکانی دوایدا که وته ناوچه کوردنشینهکانی تریشه وه، وه بوو به زمانی زانست و ویزه ی ئه وانیش.

سهرچاوه کان

۱- المعجم فی معاییر اشعار العجم تالیف قیس الرازی - تهران ۱۳۳۵.

۲- سهرته نجام (دهستنوس).

۳- دوره ی بابیه سهرهنگ (دهستنوس).

بابه سرنجی کهلاتی

سه دهی چواره می کوچی

ویژه و ئه ده ب که به ره می هستیکی ناسک و له جهرگی په رهکانی دله وه هه لئه قولی، خورپه یه که ده که ویتته ناویه وه. که وتمان دل هموو گیانله به ریک دلی هیه و ده بی هموی بگریته وه. به لئی هموی ده گریته وه، بالنده یه که، گیانداریک، مروفتیک. ده توانین بلین نهمانهش هموو ویژه یان هیه. ئه وهنده هیه مروفتیکی تری تیدایه. ئه ویش هیزی دوان و دهربرینی خواسته کهی به زمانه که یه تی. وهکو چۆن مروفتیکی بیرکردنه وهی هیه، ئه وانی تر ئه م هیزه یان نییه و مروفت به م هویه وه ده توانی هیزه کهی دهربری و به هموی راگه یه نی.

بالنده یه که ده فری و گیانله به ریک که باز دهبا و یا مروفتیک که هه لده په ری نهمانه چی پالین پیوه دهنی که ئه م کارانه بکه ن؟ بیگومان هستی دله، که پالین پیوه دهنی بق ئه م کرده وهیه. که وابوو ویژه نه وه که له گه ل په یابوونی مروفا به دی هاتوو، به لکو وهکو خوینی که تیکه لاه به گه وههری هموو گیانله به ریکه وه، ئه ویش به و جوره له گه لیاندا تیکه لاه بووه. ئه وهنده هیه جگه له مروفت که ده توانی هست و خورپه ی دهررونی به هوی زمانه که یه وه دهربری، گیانله به رانی تر ناتوانن ئه م خورپه و هسته که له ناو دل و دهررونیانه وه هه لده قولی دهربرین.

نهمهش هیه که هه لبه ست سهرتا رووت و ساده بووه و به ره به ره پوخته تر و پتهوتر بووه و به پیتی گۆرانی باری زیان و پیشکوتنی مروفت له جیهاندا ویزه کهشی گۆراوه. که زیانی مروفت ساده و ساویلکه بووه، هونراو و ویزه کهیشی ساویلکه بووه. جا مروفت که ورده

ورده له ژياندا پيش كهوت و بهرهو پيش چوو و سهرۆك و پاشاي بۆ خۆي ههلبژارد، هۆنه رانېش خۆيان به باره گاي ئه و سهرۆك و پاشايانه نزېك كرده وه و تهنا نهت بوون به نامۆزگارېكه ر و پتېهريان و له كاروباري پامياريشدا يارمهتريان دان.

هه ندى جاريش ده بېنين كه زانايهك، وه يا هۆنه ريك، هاتووه و پتېاز و رهوشتيكي داناوه و كۆمه لتيك په پره و لايهنگري رڼ و پتېازهكې بوون و پاشان بهره بهره زۆر بوون و دارودهسته يهكي گهرهيان پتيك هتياوه و مه بهستيشيان له م كرده وه، بهديهتنيان ياسا و رهوشتيكي نوڅ بووه. بۆ نمونه دهتوانين له زهردهشتي مادي ناو بېين كه بهيهكه مين زانا و پتېه مبهري كورد دپته ژمار و پاشان گوشتاسپ شا ئاينهكه ي په سهند كرد و ئهوسا كه لي ئيرانيش ئاينهكه يان به گيان و دل و هرگرت. جا زهردهشت خورپه و ههستي دهرووني خۆي له (كاتاكان) دا كه به شيكه له په راوي ئافيسستا، به هۆنراوي كورد يي هيجايي هۆنيوهته وه.

جا ههروهها وتمان كه هۆنراو سهرتا وهكو ژياني مرق ساده بووه، بهره بهره به پتي كۆراني ژيان، مرق هۆنراو و ويژهكه ي شي كۆراوه و پله به پله و شان به شاني پيش رهوتي مرق رويشتووه ته پتېه وه. له ناو كورده واريشدا هۆنراو و ويژه هه به م چه شنه بووه و كه لي كۆراني به سهردا هاتووه. سهرتا به چه شنيكي ساده پهيدا بووه و پاشان جوانتر و پوخته تر بووه. كه زانيمان هۆنراو يه كه م دهركاي ويژه بووه، ده بۆ ئه وهيش بزانيه كه يه كه م جار پياوه ئاينييه كان دهركاي ويژه يان كردووه ته وه. بۆ وپنه له ناو كورده واري دا زهردهشت به كه مين كه س بوو كه ئه م دهركايه ي كرده وه، كه ئايني پيرۆزي ئيسلاميش پهيدا بووه، پياوه ئاينييه كان ياري بوونه ته دهركه واني ويژه ي كورد و بيروباوه ري خويانيان خستووه ته قالبي هۆنراوي كورد ييه وه و كۆشكيكيان بۆ دوا پۆزي لايهنگران و په پره واني خويان و نه ته وه ي كورد دروست كردووه.

يه كي له و پياوه ئاينييه كه وهكو ئه ستيره يه كي گهش و پرشنگدار له ئاسماني ويژه ي كورده واري دا ده رهوشپته وه، باب به سرنجي كه لاتيه كه به پتي په راوي سهر نه نجام، له سهرتاي سه ده ي چواره مي كۆچيدا هاتووه ته جيهانه وه، وه له ناخر و ئوخر ي سه ده ي چواره دا له هه ورامان كۆچي دوايي كردووه و له ويدا نيژراوه.

باب به سرنج به يه كي له ياران و لايهنگراني باب به سهرهنگ دپته ئه ژمار. هه ندى دووبه يتي لتيه وه به جيماره كه له په راوي (دهره ي باب به سهرهنگ) تۆمار كراون كه كه لي جوان و بهرز و ناسكن. باب به سرنج له تهن بوور ليدانيشدا ماموستا بووه و هۆنراوه كان ي خۆي به دم ئاههنگي تهن بووره وه له جه مخانه دا خويندووه ته وه. ئه م هۆنراوانه پله وپايه ي بوژيتني باب به

سرنجمن پئی پیشان ددها که دهلئی:

دهروونم که یلهن، دهروونم که یلهن
به ری دوما رۆچ دهروونم که یلهن
هانا و ئومیدم ئانه وه له یلهن
چمکه جه میتمان به ستهن وه مه یلهن

واته: دهروونم که یله و بۆ دوارۆژی (یارسان) هکان دلم پر له خهم و په ژاره به. هانا و ئومید و هیوام ئهوا به یاره که مه، چونکه جه میتمان به ست و یار لهو جه مه دا هیوای دوارۆژی پیمان دا و ئه و جه مه م به دل بوو.

بابه سرنج له م دووبه یتییه دا دهلئی: بۆ دوارۆژی رتبانزی یاری دهروونم که یله و دياره که له پاشه رۆژدا تارما یییه که ده که ویتته به رچاوی یاران و رتگیان پئی وین دهکا، به لام لهو ده مه دا هانا بۆ یار ده بن و یار هیواداریان دهکا و هۆش و بیران دیتته وه سه ر خۆیان و بینایان پروون دهکاته وه، چونکه له م دوا یییه دا جه میتمان به ست و یار هیوای پیمان دا و ئه وسا که میک ئه هوه ن و ئارام بوومه وه. له دووبه یتییه کی تر دا دهلئی:

یا شا هانامهن، یا شا هانامهن
یاران گرد ماتهن یا شا هانامهن
په ی سه ردیی ده مان، وه تق په نامهن
میهرت بنمانه سه ره نگت نامهن

واته: ئه ی شا، من هانام هتانه وه بهر تق، چونکه یاران هه موو مات و زویرن، وه بۆ کاتی ساردی ده مان، واته ئه و کاته ی که مرۆ ده مرئی و ده می سارد ده بیتته وه، په نا ده هینمه بهر تق و تۆیش به زه ییت پیمانه وه بئی و به زه ت بنوینه، چونکه سه رگه وره و سه رۆکی جه ممانی. له دووبه یتییه کی تر دا دهلئی:

سرنج سه ره نگ، سرنج سه ره نگ
که لاتیییه نان سرنج سه ره نگ
په ی نه ورد زام شه ستمهن خه ده نگ
سه ره نگ ئه و که سه ن، بیگانان ئه رزنگ

واته: من سرنجی که لاتیم و خه لکی که لاتم و په یه و ی له بابه سه ره نگه وه ده که م که پیر و رتبه رمه، وه بۆ نیشتمان که م شان به شانی بابه سه ره نگ له که ل بیگانه کانا به شه ی هاتم. بابه سه ره نگ ئه و که سه یه که چه ند بیگانه ی ئه رزه نگ ی له ناو برد و به سه ر دوزمندا سه رکه وت.

وشه ی ئه رزه نگ که له م دووبه یتییه دا هاتوه، ناوی دتۆیک بووه له مازنده ران که له که ل رۆسته می زالدا شه ری کردووه و پاشان رۆسته م ئه و ی کوشکوه، وه لیتره دا گو شه و پلاره له دوزمندی که وره و سه رسه خت. جا بابه سرنج دهلئی: من بۆ شه ی و نه وردی بیگانه کان که له ئه م زه و ییه دا پرووی دا، شان به شانی پیره که م له که لیاندا به شه ی هاتین، وه بابه سه ره نگ وه کو رۆسته می پاله وان، بیگانه ئه رزه نگ یه کانی کوشت و ئیمه ی له به لا و

ئاپۇرى ئەوان رزگار كرد. له دووبهيتيهكى تردا سەبارەت بەرئ و پچە و پىبازى يارييهوه دهلى: ئەم پىبازە پىبازىكى راستە و ئەگەر كەسئ راست و خواناس و وردىين بئ، دهزانئ كه ئەم پئ و پەوشته كه له ناو كۆشى كوردەوارىيهوه پەيدا بووه، چەندە چاكە و بىگومان وەرى دەگرئ و سەرى پئ دەسپىرى. وەكو خۆى دهلى:

ئى راگە راسەن، ئى راگە راسەن   ياران، ياوەران، ئى راگە راسەن
ئەر كەسئ راس و خودا شناسەن   مەزانق راگەى يارى چ خاسەن

سەرچاوەكان

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- دەورەى بابە سەرەنگ (دەستنوس).

بابە گەرچەكى هەورامى

سەدەى چوارەمى كۆچى

بابە گەرچەكى هەورامى كه يەكئ له هۆنەرانى بەرزى ئاسمانى كوردەوارىيه بەپىي پەراوى سەرئەنجام، له سەرەتای سەدەى چوارەمى كۆچى له هەوراماندا پىي ناوئە مەيدانى ژيانەوه، وه له ئاخىر و ئۆخرى سەدەى چوارەم هەر له هەوراماندا كۆچى دوايىي كردوو و لەوێدا نێژراوه.

بابە گەرچەك بەيەكئ له ياران و لايەنگرانى بابە سەرەنگ دیتە ئەژمار. هەندئ هۆنراو بەشپۆه دووبهيتى له ئەوهوه ماوئەتوه كه گەلى دلگر و بەرز و شیرين. ئەو له تەنبور لێدانیشدا دەستىكى بەرزى هەبووه و هۆنراوەكانى خۆى بەدەم هەوا و ئاهەنگى تەنبوروه له جەمخانەدا دەخوێندەوه. بابە گەرچەك لەم دووبهيتىيەدا بىروياوەرى خۆيمان بۆ دەرەخا و دەلى:

گەرچەك ئەوگەر، گەرچەك ئەوگەر   خواجام سەرەنگا گەرچەك ئەوگەر

نەخجیرە وانئ یورنجى پەیکەر   پەرى نەخجیرم گردنەش لەنگەر

واتە: من گەرچەكى ئەوگار و دل پەشپۆم، كه خواجە و گەرە و سەرۆكم بابە سەرەنگە، نىچیرەوانئ له پەیکەر و شپۆه یورنجدا، بۆ نىچیرم لەنگەرى داخستوو و دەیهوئ نىچیرم بکا.

بابە گەرچەك لەم دووبهيتىيەدا دهلى: ئەمن كه ناوم گەرچەكە، خواجە و گەرەم بابە سەرەنگە، بەلام من هەمیشە پەشپۆ و پەرىشانم، ئەویش لەبەرئەوهيه كه نىچیرەوانئ له

په يکړ و قالبی یورنجا بۆ نیچیر و شکارم خۆی په نا داوه و دهیهوئ نیچیرم بکا و دهستم له دهستی خواجه و گهرهه بکاتهوه و لهو دوورم بکاتهوه. یورنج یهکتی له یارانې بابا سهرهنگ بووه و بابا گهرچک له دووبهیتیکی تردا ئو بهیاری خۆی دهزانئ، وهکو دهلتی:

لالم لالتی وا، لالم لالستی وا   ویم قهیس لیتوه، لالم لالتی وا
لهیلیم یورنجهن، حالم حالتی وا   لالم خواجهما، ئی خه یالتی وا

واته: لال و گهرهه زۆر جوان و بایدداره و، خۆم وهکو قهیس شیت و لیتوه بووم، یارهکهه یورنجه و ئارامی لئ سهندووه و، لال و گهرهه ریشم خواجه و گهرهه که بابا سهرهنگه و، هه میسه بیر و ئه ندیشهه به لای ئه وهویه.

بابا گهرچک له دووبهیتییدا خۆی کردووه ته قهیس لیتوه که بۆ یارهکهی شیت و وێل و ئاواره بووه و ئارامی نه ماوه. ئه یاریه که ئارامی لئ بریوه ناوی یورنجه، به لام چونکه لال و بازو بهندی خواجه و سه رۆکی له باله، هه میسه بیر و ئه ندیشهی به لای ئه وهویه بیر لئ دهکاتهوه. واته ئه گهرچی یورنج منی نیچیر کردووه، به لام بیروباوه یم هر ها به لای خواجهماوه که بابا سهرهنگه. بابا گهرچک ئه م پهردانه داده داتهوه و به جوړتیکی ورد دهچته ناو باسی مهیخانهی شاری نهینییه وه و دهلتی:

پیاله م پره، پیاله م پره   ویم مهست و ئانه پیاله م پره
مهستیم وه مهیل ئه و خاوهن دوړه   مهیخانهه نه دل شاره کهی سپره

واته: ئه و من مهستم و کهچی پیاله کهیشم پر له بادهی خواناسییه. مهستی یه کهه به ئاره زوی خوی خاوهن دوړه، مهیخانهه له ناوه راست و نیوانی شاری نهینییه.

بابا گهرچک له دووبهیتییدا دهلتی: ئه و من ئیستا مهستم و کهچی پیاله کهیشم پر له مهی و بادهیه. مهست بووم و پرپوونی پیاله و جامه کهه له مهی و باده به ئاره زوی خوی خاوهن دوړه، وه ئه و مهیخانه که من تیتیدا مهست بووم، له ناوه راستی شاری پشتی پردهی نهینییه وهیه.

وشه (دوړه) که له دووبهیتییدا هاتووه، به پتی په رتوکی سه رنه نجام، خوی گهره که داهینهی هه موو شتیکه، سه رتا له ناوی دوړتکدا بووه و پاشان له دوړه که هاتووه ته دهره وه و به فرماني ئه و دوړه ورد بووه و دووکه لئکی لئ به رز بوو ته وه و ئاسمان و زهوی و ئه ستیره کان و مانگ و خۆر و شه و رۆژ به دی هاتوون. له به رنه وهی هه مووی جیهان ئا و دای پو شیه، ئاوهکانی له جیگایه کا کو کردووه ته وه و دریا و وشکی له یه که جیا کردووه ته وه و له پووی زهویدا شیناوه ردی و درهختانی جوړ به جوړی سه وز کردووه و له دریا شدا ماسی و گیاندارانی جوړ به جوړی هیناوه ته دی، پاشان له کهفی دریا

که وهه ریکی گرساندووه و تهختیکی بۆ خۆی دروست کردووه و ناوی خۆی ناوه خاومند کار.

له فهرمایشت و هه دیسی قودسیشدا وشه ی دوو بریتییه له گهنجی شاراوهی خوا له رۆژی بهریندا که له زمانی خواوه دهلی: "کنت کنزاً مخفیاً، فاحبیت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف" واته: من گهنجیکی شاراووه بووم و، ده مویست بناسریم، پاشان خه لکم به دیهینا تا بناسریم. پیغه مبهری گه وهی ئیسلامیش دروودی خوی له سه ره بۆ له باره ی دوو وه ده فره می: "اول ما خلق الله الدرہ البیضاء". واته: یه که مین شتیک که خوا دای هیناوه، دوو ی سپیه.

جا به هۆی پیرۆز بوونی ئه و دوو که باسی لیه کرا، مندالی هه ر (یاری) یه که که له دایک ده بی، ده بی له دوی تیه پبوونی هه فته یه که له جه مخاندا گوێزکی هیندی بۆ بشکین و به ره وشتی یاری سه ری پۆ بسپیرن و ئه و مندا له پاش گه وه بوونی، ده بی په یمان بدا که تا ما وه ریبازه که ی له ده ست به رندا و به پیتی یاسا و ده ستووره کانی په راوی سه ره نجام ره فطار بکا. بابا گه رچه که له دوو به یتییه کی تر دا باسی دوو مان به ته واوی بۆ روون ده کاته وه و ده لی:

نه دلی دوو ی، نه دلی دوو ی   شام ئاما و شی نه دلی دوو ی

هه دوو به ر ئاما وه ئه دوو خوهر ی   سازنا زام و ئاسمان و هوهر ی

واته: شام یا خوا م هات و رۆیشه ن ئوانی دوریکه وه و پاشان له دوو که هاته ده ره وه و خوهریه سه ریا و دوو که ورد و خاش و پرش پرش بوو وه و له پرشه کانی زهوی و ئاسمان و مانگ و خۆر و ئه ستیره کانی به دی هینا.

سه رچاوه کان

۱- سه ره نجام (ده ستنوس).

۲- دوو ره ی بابا سه ره نگ (ده ستنوس).

دایه ته وریزی هه ورامی

سه ده ی چواره می کۆچی

شارستانییه ت و ئاوه دانی و فره نگ و وێژه و زانیاری له هه ر شوێن و ناوچه و هه ریم و شار و ولایتکدا، ته نیا به باهۆ و بازووی پیاوان به دی نه هاتووه و به ته نیاش هیه کاری ناکریت و ئه نجام نادریت. به لکو ئا فره تانیش شان به شانی پیاوان له م باره وه هه نگاویان

هه‌لگرتوو و تیدا به‌شداربوون و خۆیان ماندوو کردوو و به‌پیتی توانایان بۆ پهرسه‌ندنێ شارستانییه‌ت و ئاوه‌دانی و فهره‌نگ و زانیاری و وێژه و ته‌قه‌لا و کۆششیان کردوو و ئه‌سه‌پی خۆیان له‌و مه‌یدانه‌دا تاو داوه، وه‌ گه‌لێ له‌و ئافره‌تانه‌یش له‌ مه‌یدانی زانیاری و فهره‌نگ و وێژه‌دا گه‌لێ به‌ره‌می به‌که‌لک و به‌نرخیان لێ به‌جێ ماوه و لا‌په‌ره‌کانی میژووی وێژه‌ی کوردییان پێ پاراندوو‌ته‌وه.

یه‌کێ له‌و ئافره‌ته‌ وێژه‌وانانه‌ که‌ پاژه و خزمه‌تی به‌زمان و وێژه‌ی کوردی کردوو، ناوی دایه‌ ته‌ورێزی هه‌ورامیه‌. ئه‌م ئافره‌ته‌ پۆشنبیره‌ که‌ گه‌وه‌ریکی شه‌وچه‌رایه‌ له‌ سه‌راوه‌ردی شاخه‌کانی به‌نده‌نی به‌رزێ هه‌ورامانه‌وه و نازداریکی بێ په‌روا و رهنډیکی خواناس و پارێزگار و هه‌رده‌گه‌ی بووه، به‌سۆزی ئه‌وینیکی راسته‌قینه‌ دلی هاتوو‌ته‌ جۆش و نه‌وای ته‌نبووری له‌ جه‌مخانه‌دا دڵ و ده‌ماری یارانی هێناوه‌ته‌ خرۆش و سۆزی هۆنراوه‌کانی ئه‌وانی هێناوه‌ته‌ هۆش.

ئه‌م ئافره‌ته‌ پهنده‌ به‌پیتی په‌رتووکی سه‌ره‌نجه‌م، له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچی هاتوو‌ته‌ کۆپی ژیا‌نه‌وه و له‌ ناوه‌راستی سه‌ده‌ی چواره‌م له‌ هه‌وراماندا مائناوایی له‌ جیهان خواستوو و هه‌رله‌ویدا نێژراوه. دایه‌ ته‌ورێز به‌یه‌کێ له‌ یارانی باب‌ه‌ سه‌ره‌نگی ده‌ودانی دێته‌ ئه‌ژمار. ئه‌م ئافره‌ته‌ یه‌که‌مین ئافره‌ت بووه‌ که‌ هۆنراوی له‌ په‌رتووکی سه‌ره‌نجه‌مدا بووه. ئه‌و هۆنراوانه‌ که‌ له‌ ئه‌و به‌جێ ماون به‌شی‌وه‌ی دووبه‌یتیین. هۆنراوه‌کانی گه‌لێ به‌رز و دلنشین و شیرین. ئه‌م دووبه‌یتییه‌ نموونه‌یه‌که‌ له‌ هۆنراوه‌کانی ئه‌و که‌ ده‌لێ:

پازهن پیاڵه‌م، پازهن پیاڵه‌م   سه‌رسام نه‌ به‌زم پازهن پیاڵه‌م
 باده‌ی پیاڵه‌م، یاوا وه‌ ناڵه‌م   جمکه‌ ناڵه‌که‌م به‌رز بێ نه‌ عاڵه‌م

واته: پیاڵه‌ی، مه‌یه‌که‌م له‌ شاری نه‌ینیه‌وه‌ پێم دراوه. من له‌ به‌زم و جه‌می جه‌مخانه‌ی خواناسیدا سه‌رم سوپماوه، به‌راستی ئه‌و مه‌یه‌ی که‌ له‌ ناو پیاڵه‌که‌مدا بوو گه‌یشه‌ فریام، چونکه‌ ناڵه‌ و بلێسه‌ی ده‌روونم له‌ جیهاندا به‌رز بووه‌وه و به‌جاری هه‌مووی وریا کرده‌وه و پاشان به‌هۆی خواردنه‌وه‌ی ئه‌و مه‌یه‌ که‌مێک ئه‌هه‌ون بوومه‌وه.

دایه‌ ته‌ورێز له‌م دووبه‌یتییه‌دا ده‌لێ: له‌ پۆژی به‌ریندا که‌ گه‌وه‌ری هه‌موو به‌نده‌کان په‌یمانیا‌ن به‌ست، پیاڵه‌یه‌که‌ باده‌ له‌ نه‌ینیه‌وه‌ به‌من درا. به‌راستی من له‌ به‌زمی یارانی جه‌مخانه‌دا واقم و پوماوه‌ که‌ هه‌میشه‌ هان له‌ بیر و ئه‌ندیشه‌ی شاری پشتی په‌رده‌ی نه‌ینیه‌وه. چاک بوو ئه‌و پیاڵه‌ مه‌یه‌ی که‌ له‌ ناو جامه‌که‌مدا بوو گه‌یشه‌ فریای ناڵه‌ی ده‌روونم. چونکه‌ ناڵه‌م له‌ جیهاندا به‌رز بووه‌وه و به‌جاری هه‌مووی وریا کرده‌وه و پاشان

به هۆی خوارده نه وهی بادهی ئه و پیا له وه که می که هه وهن بوومه وه و که می که ناله و بلیسهی دهروونم داساکا و ئارامی گرت.

زۆربهی دووبه ییتییه کانی دایه ته ورێز پرن له زاراهه ی خواناسی. وه ئه م زاروا نه هه ر له کۆنه وه، هۆنه رانی کوود و فارس له هۆنرا وه کانیاندا به کاریان بردوون و هه ر کام له و وشانه واتایه کی تایبه تیان هه یه. واتای هه ندێ له و زاروا نه به م چه شنه یه: "راز به واتای ته ماشاکردن و راز خا وهن کردنه. پیا له: بریتییه له یار و دلدار و ده لێن هه ر تۆز قالی که له تۆز قاله کانی هه سگه ل پیا له یه که که له نا و ئه ودا پیاوی خواناس و پارێزگار، شه راب و باده ی زانیاری و خواناسی ده خواته وه. باده به واتای کۆمه کی خوایی و ئه وینی به رز و گه وره یه. ناله: بریتییه له راز و نیاز کردن و پارانه وه و لاله وه."

دایه ته ورێز له دووبه ییتییه کی تر دا ده لێ:

جه م په ی راسانه ن، جه م په ی راسانه ن یاران، یا وهران جه م په ی راسانه ن

هه ر که س نێوه کی که رۆ ئاسانه ن جه م په ی رۆشنی زێل خاسانه ن

واته: ئه ی یاران، کۆبوونه وه له جه مخانه دا بۆ راستان و چاکانه. هه ر که سێک له ویدا چاکه بکا، کاری سووک و ئاسان ده بێ و ئه م جه م و کۆبوونه وه بۆ رۆشنی دل و ده روونی خواناسان و چاکانه. وشه ی (نێوه کی) که له م دووبه ییتییه دا هاتوه، به واتای چاکیه.

جه م که له م هۆنرا وه دا هاتوه، به پیتی په رتووکی سه ره ئه نجام، هه قه کان ده بێ هه ر هه فته یه که جارێ له شوێنێکدا که ناوی جه مخانه یه کۆ ببنه وه و خه ریکی خوێندنی هۆنرا وه کانی سه ره ئه نجام بن. سه ره تا پیر یا سه رۆکی جه م ته نبوو ر لێ ده دا و به ده نگێکی دلته زین و پاکێشه ر چه ند هۆنرا و له هۆنرا وه کانی په رتووکی سه ره ئه نجام ده خوێنیته وه و دانیشتوو ه کانی هۆنرا وه کان دووپاته ده که نه وه. رۆشیتن بۆ جه مخانه و کۆبوونه وه له ویدا له به ره ئه وه یه که هه ر که سێک به گۆرته ی توانا و ده سه لاتێ خۆی نیاز و قوربانی بکا تا دلێ پروناک ببیته وه و به م جوړه خۆی نزیکي خوای مه زن بکاته وه.

جا دایه ته ورێز له دووبه ییتییه که یدا ده لێ: جه م بوون و کۆبوونه وه له جه مخانه دا بۆ چاکبوونه وه و راستبوونه وه ی مرۆیه، که له ویدا به هۆی پارانه وه و راز و نیاز کردن، دلێ پروون ده بێ و خۆی به خوا نزیک ده کاته وه. هه ر که سێک له جیهاندا ده بێ کاریکی چاکه ئه نجام بدا، تا کاری دوا رۆژی سووک و ئاسان ببێ.

له دووبه ییتییه کی تر دا ده لێ:

زێل که ران ره وه شن، زێل که ران ره وه شن یاران وه خو مره زێل که ران ره وه شن

سه ر سه په رده بان وه یاری وه شن بسازن په رێ وێستان یوو جه وه شن

واته: ئەي یاران! بەخۆره و تیشکی خوایی دلتان پووناک بکەنەوه و سەری خۆتان بسپێرنە ئەم پێبازە. چونکە پەوشتی خوایی پەوشتیکی جوانە، وە بۆ دواپۆژی خۆتان کراستیکی زۆی دروست کەن.

وشەي خۆره که لەم دووبەیتییدا هاتوو، بریتییه لە تیشکیک که لە لای خوای گەورهوه دهکهوێته دلی مرۆڤهوه، وە بههۆی ئەو تیشکهوه مرۆدهتوانی بگاته پایەي زانیاری و خواناسی و پارێزگاری و فەق و شکۆی ئێزەدی. خۆره ناوی نەخۆشییهکی تایبەتیشه.

جا دایە تەوێز دەلی: ئەي یاران، بەخۆره و تیشکی خوایی که لە لایەنی خوای گەوره و گرانهوه دهکهوێته ناوهقی دل و دەروونتان، دهتوانن دلتانی پێ پوون بکەنەوه و سەرتان بسپێرنە پێبازی خوایی. هەروەها زۆی و جەوشەنی لە چاکە بۆ دواپۆژی خۆتان دروست بکەن، تا هەمیشە پۆخ و پەوانتان لە خوشی و شادیدا بمێنێتهوه.

سەرچاوەکان

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- دەورەي بابە سەرھەنگ (دەستنوس).

۳- یادداشتی کاکەپدایی (دەستنوس).

هۆنەرانی دەوری عەبیاری

۵۱۰ - ۳۸۰

بەپێی بەلگەکانی میژوویی، ئەبۆولفەتح که سەرەک هۆزی شاننجانی بووه، لەبەر ناکۆکی و ناتەبایی ئەبۆولشوکێ کۆری خۆی بەلەشکرهوه ناردە سەر تاهیری کۆری هیلالی حەسنەوی، بەلام لەم شەپەدا ئەبۆولشوک تێ شکا و سەعدی براشی لە شەپدا کوژرا و شارەزور دیسانەوه کهوتەوه دەستی تاهیری حەسنەوی. سەرئەنجام تاهیر و ئەبۆولشوک ئاشتبوونەوه و تاهیر خوشکی ئەبۆولشوکێ خواست و بوون بەخزم. بەلام ئەبۆولشوک کوژرانی براکەي هەر لە بیر نەدەچوووه و هەتا لە هەلیکدا لە تۆلەي براکەي ئەوی لە سالی ۴۰۵ی کۆچیدا کوشت و ئیتر دەولەتی حەسنەوییە کهوتە کەنەفتی و کزی تا بنەمالەي عەبیاری لە سالی ۳۸۰ هاتە سەر کار و تا سالی ۵۱۰ی کۆچی بەسەر شارەزور و دیمەنەر و کرماشان و لوپستاندا فەرمانرەواییان کرد.

بەپێی ئەو بەلگانەي که لە دەست دان، عەبیارییهکان گەلی حەزیان لە ئاوهدانی و کشتوکال و فەرھەنگ و وێژە و زانست کردوو، چونکە زۆربەي میران و فەرمانرەواییانی

عهیاری عه‌ره‌ببیان نه‌ده‌زانی و حه‌زیان له هۆنراوی کوردی ده‌کرد و گه‌لی بایه‌خیان به‌فه‌ره‌نگ و زمانی کوردی دهدا. هه‌روه‌ها گه‌لی مزگه‌وت و کاروانسه‌را و پرد له زهمانی ئه‌واندا دروست کراوه و ئه‌و شوینه‌وارانه‌ی که له‌وانه‌وه له کوردستاندا ماوه‌ته‌وه به‌لگه‌یه‌که بق ئه‌م قسانه.

هه‌ندێ له‌و بوێژ و هۆنه‌رانه‌ی که له خولی ئه‌واندا په‌یدا بوون و شوینه‌واره‌کانیان به‌ده‌سته‌وه ماون، بریتین له: "جه‌لاله‌ خانمی لو‌رستانی، شاخه‌شینیی لو‌رستانی، پێحان خانمی لو‌رستانی، فاته‌مه‌ لو‌ره‌ی گۆزان، لزا خانمی جاف، خاتون مه‌ی زه‌رد، بابه‌ تایه‌ری هه‌مه‌دانی، پیر شالیاری هه‌ورامی، کاکه‌ ڕدای لو‌رستانی، سولتان چه‌له‌بی، بابه‌ بوزورگی لو‌رستانی، پیر حه‌یده‌ری لو‌رستانی، بابه‌ هندوو، بابه‌ ناووسی جاف، دایه‌ خه‌زانی سه‌رگه‌تی، قازی نه‌بی سه‌رگه‌تی، ئه‌حمه‌دی جاف، پیر ئه‌حمه‌دی که‌رکوکی".

ئهم هۆنه‌رانه هه‌موویان له په‌یره‌وانی ئاینی یارین و هۆنراوه‌کانیان به‌هۆی (یاری)یه‌کانه‌وه پارێزراون و له ده‌فته‌ره‌کانیاندا ماوه‌ته‌وه. ناخۆ ئه‌و هۆنه‌رانه‌ی که نه‌ ناویان ماوه‌ته‌وه و نه‌ نیشانیان گه‌یشته‌وه‌ته چه‌ند که‌س؟ ئه‌مه‌ مه‌گه‌ر هه‌ر خوا خۆی بزانی. چونکه له هه‌ر ده‌ور و خولێکدا که بیگانه هێرش هیناوه‌ته سه‌ر وڵاته‌که‌مان، هه‌مووی شوینه‌واری هۆنه‌ران و نووسه‌ران و زانایان و پیتۆلانی گه‌لی کورد به‌جاری له‌ناوچوون و فه‌تاوون. ئه‌وه‌ش که مابێته‌وه به‌هۆی پیاوه ئاینیه‌کانه‌وه پارێزراون.

شاخه‌شینیی لو‌رستانی

٤٠٦ - ٤٦٧ ی کۆچی

شاخه‌شینیی لو‌رستانی که یه‌کێ له ئه‌ستیره هه‌ره گه‌شه‌کانی ئاسمانی وێژه‌ی کورده‌وارییه، ناوی مباره‌ک شا و کو‌ری جه‌لاله‌ خانمی لو‌رستانیه. په‌رتووکی سه‌ره‌نجام که له چۆنیه‌تی پێباز و پێ و په‌وستی یارییه‌وه ده‌دوێ، چیرۆکی که له باره‌ی په‌یدا‌بوونی شاخه‌شینیه‌وه هه‌یه که ئه‌وا کورته‌ی ئه‌و چیرۆکه‌ دینین و پاشان بیروباوه‌ری خۆمان ده‌رده‌برین.

له په‌راوی سه‌ره‌نجامدا هاتوه، میرزا ئامانای فه‌رمانه‌روای لو‌رستان، کچیکی به‌ناوی جه‌لاله‌ خانم هه‌بوو که له شوخی و شه‌نگیدا بێ وێنه‌ بوو. جه‌لاله‌ خانم ڕۆژێکیان که له خه‌و هه‌لده‌ستێ ده‌رواته به‌ر به‌ره‌رۆچکه و ڕاده‌وه‌ستێ، که کو‌تو‌پێ تۆزقالی له تیشکی هه‌تاو ده‌رواته ناو ده‌می و له گه‌روویه‌وه ده‌چیته‌ خواره‌وه، هه‌رچه‌نده ئه‌م‌وستی ده‌باته ناو گه‌روویه‌وه که‌لکی نابێ، ئه‌وسا به‌په‌ریشانی و په‌شیویه‌وه چۆنیه‌تی کاره‌ساته‌که بق

دایکی دهگپړته وه. دایکی ژور په یجوری قسه کې نابلې. چنده مانگیک به سهر دهچې تا نیشانې زکپړې جه لاله دردهکوه وئ وئ هم باسه به هممو لایه کدا بلو ده بیتوه و هممو کسه ئی ناگه دار دهبی. باوکی جه لاله له ترسی به دناوی و ریسوایی و نابرووی خوئی دستور دداته کورپه کانی که جه لاله ببه نه شویتیکې نهئی و بیکورن.

کورپه کانی میرزا نامانا به فهرمانی باوکیان خوشکه که یان دبه نه دهشتیکې چولو هوژل تا بیکورن. له کاته دا برا گچکه که ی جه لاله به زهیی دپته وه به خوشکه که یدا و به براکانی تری ده لی دست مه دهنه خوینی ئه وه، لیره دا به جیی بیلن تا درنده و جړ و جانده و به بیخوا. براکانی جگه له برایه کی نه بی ئه قسه یان چوه دله وه، ئه و برایه وتی من له فهرمانی باوکم سهرینجی ناکم، ئیوه بگه پته وه، خوم به تهنایای دهیکورم و ئه و ریسوایی به خوینی خوئی ده شورمه وه.

براکانی تری له بهر ئه وهی دهستیان نه چپته خوینی خوشکه که یان هممو یان گه پانه دواوه. ئه و برایه وایه ددهست و پتی خوشکه که ی بهست و شمشیره که ی له کیلان دهره یتا و ویستی خوشکه که ی بکوژی که له پر دهنگی هاته گویتدا که جه لاله خانم کچیکې بی گونا و داوین پاکه و منداله که ی زکی له تیشکی خوا به دی هاتوه و بهم زوانه بقرینموونی خه لک پی دهنه ئه جیهانه وه.

براکه ی هرکه ئه دهنگی بیست ترس و لرز له شی داگرت و که و ته سهر دست و پتی خوشکه که یدا و داوی لیبور دنی لی کرد و پاشان هردوکیان گه پانه و مال. ئه و سا براکه ی چوینی ته کارساته که ی بواوکی گپراوه، باوکی بوی درکه و ته که ئه کاره له لایه نی خواپه وه و ئیتر شتیکې پی نه کرا.

جه لاله خانم پاش ماویمه ک کورپکی بوو که ناویان نا (مبارک شا). هر له پوژانه دا پیایکی پاریزگار به ناوی (کاکه ردا) هاته لای جه لاله خانم و مزگینیی داهاتوی کورپه که ی بی دا و وتی له داهاتوویه کی نزدیک، ئه کورپه ده بیته رینموونی خه لک و خه لک ده خاته پتی خواپه رستی. له دمه دا هوالیان بقر میرزا نامانا هینا که له شکری پوم نزیکی ولکه ی لورستان بووه ته وه و ده یانه وئ شالو به رنه سهر دانیش توانی هریمه که. هه ندی به هو ی بیستن و ژنه فتنی ئه هه واله وه هه له اتن و دهسته یه کیش بار و بنه یان پتچاپه وه تا کوپچه شوپنه کانی تری لورستان. جه لاله یش ده ستوری دایه نوکه رانی خوئی منداله که یان خسته ناو ته شتیک و خستیانه بان گایه ک و که و ته پئ تا گه ی نه شویتیکې خوش و بهر ژه و نه دندار و له ویدا دابه زین و نیسته جی بوون.

مبارک شا ورده ورده له ویدا گه وړه بوو و پوژ به پوژ به فهرپدارتر و شکو دارتر و

خۆشه‌ويستتر ده‌بوو. هەر له‌به‌ر ئه‌وه‌ بوو که له‌ منداڵيه‌وه‌ نازناوی (شاخوه‌شين)يان پێ دابوو. به‌پێی يادداشتی ده‌ستنووسی کاکاردایی، شاخوه‌شين له‌ سه‌رده‌می منداڵیدا له‌ وڵکه‌ی لورستان خه‌ريکی خويندن بووه‌، وه‌ له‌ تافی لاويدا پوڤيشتووته‌ هه‌مه‌دان و له‌ لای زانایانی ئه‌و شاره‌ کۆتايی به‌خويندنه‌که‌ی هه‌ناوه‌ و گه‌راوته‌وه‌ لورستان و له‌ سی و دوو ساڵیدا خۆی به‌تیشک و نوڤنگه‌ی خوا زانیوه‌ و گه‌لێ لایه‌نگر و په‌يره‌وی بۆ خۆی په‌یدا کردووه‌. ئه‌وه‌نده‌ لایه‌نگری هه‌بووه‌ که ياره‌کان و لایه‌نگرانی خۆی به‌نۆ سه‌ده‌ ده‌سته‌ دابه‌ش کردووه‌، ده‌ور و خولی ئه‌و به‌نۆ سه‌ده‌ ده‌ناسراوه‌. وه‌کو نووسراوه‌ که پوڤژيکیان له‌ گه‌ل هه‌ندێ له‌ ياران و هاوه‌لائيیدا بۆ مه‌له‌کردن پوڤيشتووته‌ پووباری گاماسب و له‌ ئاوی ئه‌و پووباره‌دا نوقم بووه‌. ئه‌م پووباره‌ له‌ نزیکي هه‌رسینی شاری کرماشان دایه‌.

ئه‌م چيڤۆکه‌ ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌خا که جه‌لاله‌ خانم به‌کچيه‌تی شاخوه‌شینی بووه‌ و ئه‌مه‌ش ديارديه‌ بۆ له‌ دايک بوونی هافي عيسا که خواي مه‌زن له‌ قورئانی پيروزدا ده‌فه‌رمی: "فنفخنا فيه من روحنا..." واته‌: پوڤی خۆمان تیدا ده‌ماند و له‌ پاش ماوه‌یه‌ک عيسا له‌ دايک بوو.

له‌ باره‌ی ميژووی ژيانی شاخوه‌شینه‌وه‌ ئه‌م به‌لگانه‌ش هه‌یه‌ که هەر کام قسه‌یه‌کیان لێ کردووه‌ که به‌پێی ئه‌م به‌لگانه‌، ميژووی ژيانی ئه‌ومان به‌ته‌واوی بۆ ده‌رده‌که‌وی:

له‌ په‌راوی (برهان الحق)دا هاتووه‌ که شاخوه‌شين له‌ سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچیدا ژياوه‌ و يه‌کێ له‌ لایه‌نگرانی ئه‌و، بابه‌ تايه‌ری هه‌مه‌دانیه‌، دوکتۆر محه‌مه‌دی موکری له‌ سه‌رته‌ای په‌راوی (شانامه‌ی حه‌قيقه‌ت)دا ده‌لێ: مباره‌ک شا که به‌شاخوه‌شين ناسراوه‌، به‌پێی ئه‌و به‌لگانه‌ی که له‌ ده‌ست دایه‌، ئه‌و له‌ سه‌ده‌ی چواره‌می کۆچیدا له‌ کچيکی لور له‌ دايک بووه‌.

له‌ په‌راوی کورته‌ی (سه‌رئه‌نجام)يشدا هاتووه‌ که شاخوه‌شين له‌ ساڵی ٤٠٦ی کۆچی له‌ لورستاندا له‌ دايک بووه‌ و له‌ ساڵی ٤٦٧ له‌ ته‌مه‌نی ٦١ ساڵیدا له‌ جيهان مائناوايی خواستووه‌. ناوی هه‌ندێ له‌ يارانی شاخوه‌شين بريتييه‌ له‌: "بابه‌ تايه‌ر، بابه‌ فه‌قی، بابه‌ زورگ، بابه‌ حه‌سه‌ن، کاکه‌ ردا، قازي نه‌بی، خواداد، قرندي، هندۆله‌، خووبيار، حه‌يده‌ر، پير خدر، پير شاليار، ريحان خانم، لزا خانمی جاف، خاتوو مه‌ی".

له‌ شاخوه‌شين و يارانييه‌وه‌ هه‌ندێ دووبه‌یتی به‌جی ماون که گه‌لێ ناسک و به‌رز و دلنشينه‌ن. هۆنراوه‌کانی ئه‌و و ياره‌کانی به‌ناوی (ده‌وره‌ی شاخوه‌شين) ناسراوه‌ و هه‌شتا له‌ چاپ نه‌دراوه‌.

هۆنراوه‌کانی شاخوه‌شين هه‌مووی له‌سه‌ر پيڤازی ياری هۆناراونه‌ته‌وه‌ و به‌م چه‌شنه‌ ئه‌م هۆنه‌ره‌مان سوۆزی که‌يشتووته‌ باره‌گای خواي مه‌زن و دلخوازيی راسته‌قينه‌ی بووه‌

به‌تیشکی پاکی بینایی چاوان. ئیتر هه‌موو هۆنراوه‌کانی له پهرده‌ی خواناسیدا ده‌برپوه،
ئه‌وا هه‌ندی له دووبه‌یتیه‌کانی ده‌خه‌ینه به‌ر باس و لیکۆلینه‌وه:

یارسان وه‌ را، یارسان وه‌ را   رای حه‌ق راسیه‌ن پرانان وه‌ را

پاکی و راستی و نیستی و پدا   قه‌ده‌م وه‌ قه‌ده‌م تا وه‌ مه‌نز لگا

واته: ئه‌ی (یارسان)ه‌کان، پێگای حه‌ق و راستیه‌ی و ده‌بێ به‌م پێگه‌یه‌دا برۆن و پاکی و
راستی و له‌ناوبردنی فیز و هه‌وا و به‌خشین هه‌تا پۆژی په‌سلان بکه‌نه دروشمی خۆتان.

شاخوه‌شین له‌م دووبه‌یتیه‌دا ده‌لێ: ئه‌ی یارییه‌کان، پێگای خوا و هه‌ق ته‌نیا راستی و
دروستیه‌ی و تا ماون به‌م پێگه‌یه‌ برۆن. پایه‌ی پێبازی یاری چوار شته: یه‌که‌م پاکی، دوهم
راستی، سێیه‌م چاکه، چوارهم به‌خشین. جا ئه‌م چوار ئه‌ستوونه هه‌تا هه‌وارگه‌ی پۆژی
په‌سلان بکه‌نه دروشم و نیشانه‌ی ره‌وشته‌که‌ی خۆتان.

جا لی‌ره‌دا ده‌بێ له‌م چوار وشه‌ که‌ پایه و ئه‌ستوونی پێبازی یاریین بکۆلینه‌وه وه‌ به‌پێی
په‌راوی سه‌ره‌نجام باسیان لی‌وه بکه‌ین: یه‌که‌م پاکی. هه‌ر (یاری)یه‌که‌ ده‌بێ له‌ش و ده‌روون
و جلو به‌رگ و شوێن و جێگای دانیشتن و خۆرد و خۆراک و وته و کردار و ره‌وش و هه‌موو
شته‌یکه‌ی پاک و خاوی‌ن بێ و خۆی له‌ چلک و چه‌په‌لی و پیسی بیاریزی تا گۆزه‌رانی
به‌خۆشی و کامه‌رانییه‌وه بباته سه‌ر. بنیاده‌می پاک و خاوی‌ن له‌ نه‌خۆشی دوور ده‌که‌وتته‌وه
و ته‌مه‌ن و ژینی خۆی به‌له‌ش ساخی و ته‌ندروستی راده‌بۆی. جا که‌سێ که‌ هه‌میشه له‌ش
و ده‌روونی پاک و خاوی‌ن بوو، ئه‌و که‌سه‌ پێگای راست ده‌دۆزیتته‌وه و به‌مه ژیا‌نیکه‌ی پر له
کامه‌رانی و خۆشی بۆ خۆی به‌دی دینیت. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌م هۆانه‌یه‌ که‌ پێغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی
ئیسلام دروودی خوای له‌سه‌ر بێ فه‌رموویه‌تی: "النظافه من الایمان" واته: پاکی و خاوی‌نی
به‌شیکه له‌ بره‌وا و باوه‌ری موسلما‌نه‌تی.

دوهم راستی: هه‌ر (یاری)یه‌که‌ ده‌بێ راست و دروست بێ و له‌ پێگای چه‌وت و چه‌وێل و
ناله‌باره‌وه نه‌پوا، وه‌ له‌ درۆده‌له‌سه‌ خۆی بیاریزی تا نزیکه‌ی خوای تاق و ته‌نیا بیتته‌وه،
ئه‌وسا خواش ده‌بیتته‌ یار و یاوهری و به‌زه‌یه‌ی پێیدا دیت.

سێیه‌م له‌ناوبردنی فیز و هه‌وا و که‌وته‌ دووی چاکه: هه‌ر (یاری)یه‌که‌ ده‌بێ فیز و هه‌وای
نه‌بێ و ده‌ستی یارمه‌تی و مرۆفایه‌تی هه‌بێ و له‌ چاکه‌کردن و یارمه‌تیدانی خه‌لک کۆتایی
نه‌کا و سوود و قازانجی بۆ هه‌موو که‌سێ بێ و ده‌ستی یارمه‌تی بۆ هه‌موو که‌سێک درێژ
بکاته‌وه. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مانه‌یه‌ که‌ پێغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام دروودی خوای له‌سه‌ر بێ،
فه‌رموویه‌تی: "خير الناس انفعهم للناس" واته‌ چاکترین مرۆ که‌سێکه‌ که‌ سوودی بۆ مرۆ
زۆتر بێ.

چوارم بهخشیش: هر (یاری) یهک دهبی بهخشنده و جوامیر بی و تا ماوه یارمه‌تی
 خه‌لک بدا و ده‌ستگرۆیی له چینی هه‌ژار و لیقه‌وماو بکات. هر له‌به‌ر ئه‌مانه‌یه که
 زه‌رده‌شتی مادی خه‌لکی بۆ بیری چاک و ته‌ی چاک و کرده‌وه‌ی چاک هان داوه.

شاخوه‌شین له دووبه‌یتییه‌کی تردا ده‌لی:

مامام جه‌لاله، کاکام رهنگینه   دوون وه دوون ئامام چینه وه چینه

ها ئیسا یوورت و نامم خوه‌شینه   هر کهس بشناسۆم پاکش مه‌و کینه

واته: دایکم ناوی (جه‌لاله) یه و کاکه‌م ناوی (ره‌نگینه) ه. رۆحه‌که‌م له ناو گه‌لی له‌ش و
 قالدبا چینه‌ی کردووه تا گه‌یشتووته ئه‌م له‌شه، ئیستا له ئه‌م له‌شه‌دا ناوم خوه‌شینه. هر
 که‌ستیک من بناسی و برۆای پیم بی، کینه‌ی دلی پاک و خاوین ده‌بیته‌وه.

له دووبه‌یتییه‌کی تردا ده‌لی:

شه‌هریار دین، شه‌هریار دین   ئه‌ن چه‌نی تۆمه‌ن، شه‌هریار دین

جله‌و دوودم وه ده‌ستن نگین   وه وارمای شا به‌ورت که‌ره زین

واته: ئه‌ی پیر شالیاری دین، من له‌گه‌ل تۆمه، ئه‌وا به‌ده‌می دووکه‌ل و هه‌ناسه‌مه‌وه نگین و
 که‌وه‌هری منت به‌ده‌سته‌وه‌یه، ده‌سا به‌فه‌رمانی شات ئه‌سپی به‌ورینت زین که و دوژمنانی
 ئه‌م پئی و ره‌وشته له‌ناویه‌ره.

له دووبه‌یتییه‌کی تردا دیسانه‌وه به‌پیر شالیار ده‌لی:

ئه‌ن چه‌نی تۆمه‌ن شه‌هریار بی گه‌رد   قه‌لای که‌نگاوه‌ر ئانه بی وه گه‌رد

دو‌ نه‌ تای ده‌ریا ئیمه‌ی به‌رئاوه‌رد   نامه‌که‌ی مه‌شیه ئیمه‌ی به‌رد ئه‌و فه‌رد

واته: ئه‌ی پیری شالیاری بی گه‌رد و خاوین، ئه‌وا قه‌لای که‌نگاوه‌ر بووته‌ تۆز و ته‌م، وه
 ئه‌و تۆز و ته‌مه نیشانه‌ی په‌یدا‌بوونی منه، ئیمه له ناوه‌راستی ده‌ریادا له ناوی دو‌ره‌وه
 ده‌رچووین و به‌هۆی په‌یدا‌بوونی مه‌شیه و مرۆقه‌وه ره‌وانمان که‌وته‌ فرین و چینه‌کردن، وه
 به‌ته‌نیایی رۆحه‌که‌مان باله‌وازه‌ی بوو.

به‌پیتی په‌رتووکی (بوندوه‌یشن): که‌پیوومه‌رت یا که‌پیوومه‌رس یه‌که‌مین ئافه‌ریده‌ی
 ئه‌هوورامه‌زدا بووه. که‌پیوومه‌رت ماوه‌ی سی سال به‌ته‌نیایی له کۆساران و کێواندا ژینی
 بر‌دووته‌ سهر، له سه‌ره‌مه‌رگیدا نتکی تۆمی لی ده‌تکیته‌ زه‌وی و ئه‌و تۆمه به‌هۆی تیشکی
 خۆره‌وه پاک و خاوین بووه‌وه و ماوه‌یه‌ک له تۆی خاکدا مایه‌وه. پاش چل سالی تر له رۆژی
 جه‌ژنی مێهره‌گاندا تۆمه‌که له په‌یکه‌ری گیایه‌ک ر‌وا و ئه‌وسا به‌شێوه‌ی دوو لاسکی ر‌یواس
 پێچان به‌یه‌که‌وه. پاش ماوه‌یه‌کی تر له‌و قالدبه‌ گۆران و بوون به‌دوو مرۆفی نیر و می وه

ناوی (مەشیه) و (مەشیانە)یان لێ نرا. ئەو دووانە پاشان بوون بەژن و میترد و لە دواى نۆ مانگ کچیک و کورپیکیان بوو کە زنجیرەى پەگەزە جوړبەجوړەکانى حەوت کیشوهرى جیهان لە پشتى ئەوانەوهیه.

شاخوەشین لە دووبەیتی تردا پروو دەکاتە خاتوو مەى و دەلێ:

ئەى (مەى)ى بێ گەرد، ئەى (مەى)ى بێ گەرد
 راستیم دا وە تۆ ئەى (مەى)ى بێ گەرد
 راستیم دا وە تۆ شەرطم ردای بەرد
 نام مەشیانە ئیمەى بەرد ئەو فەرد

واتە: ئەى خاتوو مەى، تۆ بێ گەرد و پاک و خاوینی، وە من راستیم دا بەتۆ و پەیمانم دا بەکاکە ردا کە لە کاتى خۆیدا بێمە جیهان و خۆم دەرخەم. ناوی مەشیانە منى بەتەنیایی بردە ناو دورەکە و ئەوە بوو کە بۆ پێنۆینی خەلک کەوتەمە قەلبی مرقۆقەوه.

لە دووبەیتی تردا پروو دەکاتە بابە هیندوو و دەلێ:

هیندوو پیاڵەت، هیندوو پیاڵەت
 مەى پەرەن جە ناو جام و پیاڵەت
 ئەر بریندارەنى با پاک بۆ نالەت
 میتردان دورشناس مەشناسان کالەت

واتە: ئەى هیندوو، مەى و بادە پری پیاڵەکەت، ئەگەر بریندارى چەند قوم لەو بادە بخۆرەوه تا نالەى دەروونت داساکى و برینەکانت ساریژ بێتەوه. پیاوانى دوو و گەوهەرناس کالاکەت باش دەناسن و لە وتەکانت تى دەگەن و لى ورد و قوول دەبنەوه.

لە دووبەیتی تردا پروو دەکاتە بابە حەیدەر و دەلێ:

حەیدەر نازار، حەیدەر نازار
 ئەز چەنى تۆمەن حەیدەر نازار
 پەرى قەبالە مەکەرە ئینکار
 لزا ماوەرۆش بگێرە قەرار

واتە: ئەى حەیدەرى نازار، من لەگەڵ تۆمە و بۆ کۆدە و قەبالەى پازى یارى بێ پروا مەبە، ئەوا لزا خانمى جاف ئەو قەبالە دینى و ئەم رازە بۆ هەمووتان پروون دەکاتەوه.

لە دووبەیتی تردا دەلێ:

غولامان داو، غولامان داو
 پەرى قەبالە مەکەن داواى داو
 قەبالەم نیا نە ئى تاش کاو
 هەر کەس بەرئاورد ئانەخوەشین باو

واتە: ئەى پەیرەوان و لایەنگرانى من، بۆ بنچاخ و قەبالەى پازى یارى لە نیتوانى خۆتاندا قەرە و هاوار مەکەن. قەبالەکەم ناوەتە نیتوانى ئەم کێتو، هەر کەسیک ئەو قەبالە دەرپێنى، ئەوا ئەو خۆشەویستى خوەشینە.

شاخوهشین له دووبهیتی تردا دهلی:

یاران نهو بهسوو، یاران نهو بهسوو

وه تیژی شمشیر، وه باریکی موو

واته: نهی یاران، هه مووتان وهرنه کتوی بهسوو و کوښنه وه، به لام وا دیاره بابه هیندوو له هه مووتان براتره و دهیخاته بهر هه مووتانه وه، نهو له شمشیر تیژتر و له موو باریکتره و هیچ کهس ناویرئ بکهوښته بهریه وه.

سه رچاوه کان:

۱- شرفنامه تالیف امیر شرفخان بدلیسی باهتمام محمد عباسی - تهران ۱۳۴۳.

۲- شرفنامه - ترجمه محمد علی عونی - قاهره ۱۹۵۸.

۳- تذکره اعلی به اصلاح ایوانف - تهران ۱۳۳۸.

۴- برهان الحق تالیف نور علی الهی - تهران ۱۳۵۴.

۵- شاهنامه حقیقت تالیف حاج نعمت الله جیحون آبادی - تهران ۱۳۶۶.

۶- مشاهیر اهل حق، تالیف صدیق صفی زاده - تهران ۱۳۶۱.

۷- بزرگان یارسان، تالیف صدیق صفی زاده - تهران ۱۳۵۲.

۸- فرهنگ پهلوی، تالیف دکتر بهرام فره وشی - تهران ۱۳۴۶.

۹- سه رنه نجام (دهستنوس).

۱۰- ده وره ی شاخوهشین (دهستنوس).

۱۱- زو لال زو لال (دهستنوس).

۱۲- ده وره ی پیر عالی (دهستنوس).

بابه تایه ری هه مه دانی

۲۹ - ۴۵۰ ی کۆچی

بابه تایه ری هه مه دانی که یه کئی له هۆنهره گه وره کانی کورد دیته ژمار، به پیتی نهو به لگانه ی که له دهستدایه له سه ده ی پینجه می کۆچیدا ژیاوه. له باره ی چۆنیه تی زیان و شوینه واری بابه تایه ره وه گه لی کهس دواوه و هر کام به گویره ی سه لیه ی خۆی شتیکی نووسیوه و له هۆنراوه کانی کۆلیوه ته وه.

پهزا قولی خانی هیدایهت که له سالی ۱۲۸۸ ی کۆچیدا کۆچی دواپی کردوه، له په راوی (مجمع الفصحاء) دا دهلی: بابه تایه ری هه مه دانی که به (عوریان) به ناویانگه یه کیکه له

خواناسانی هره گهره‌ی خول و زهمانی خوئی، ههرچنده گه‌لی له زانایان لایان وایه که بابیه هاوچه‌رخ‌ی سه‌لجووقیه‌کان بووه به‌لام وا نییه و له راستیدا له سهرده‌می ده‌یله‌مییه‌کاندا ژیاوه و له سالی ٤١٠ی کۆچیدا مائئاوایی له جیهان خواستوه.

میرزا مه‌دی خانی که‌وکه‌بیش و تاریکی له باره‌ی ژیا‌نی بابیه تایه‌روه له گۆفاری کۆمه‌له‌ی ئاسیایی له به‌نگا‌دا له سالی ١٩٠٤ی زاینیدا بلاو کردووه‌ته‌وه و ده‌لی: میژووی له‌دایک‌بوونی بابیه تایه‌ر به‌پیتی ئەم دووبه‌یتییه‌ی خوئی له ٣٢٦ی کۆچیدا بووه و له سالی ٤٠١ی کۆچیشدا مردووه. دووبه‌یتییه‌که‌ی ئەمه‌یه که ده‌لی:

مۆ ئان به‌حروم که دهر ظه‌رف ئامه‌دوستوم

مۆ ئان نوقطه‌ک دهر حه‌رف ئامه‌دوستوم

به‌هه‌ر ئەلفی ئەلف قه‌دی به‌ر ئایۆ

ئەلف قه‌دوم که دهر ئەلف ئامه‌دوستوم

واته: من وه‌کو ئه‌و زریه و ده‌ریایه‌م که له پیا‌له‌یه‌کدا دهرکه‌وتووم، وه‌ من ئەو نوخته و خاله‌م که له سه‌ری پیتیکدا په‌یدا بووم، له پایان و دوا‌یی هه‌ر هه‌زار سال‌دا ئەلف ئەندامی دهرده‌که‌وی، وه‌ من ئەو ئەلف، ئەندام و بالا‌راسته‌ی وه‌ک ئەلفه‌م که له ئەلف یا هه‌زاره‌دا هاتوومه‌ته جیهانه‌وه.

جا میرزا مه‌دی خان ئەم دووبه‌یتییه‌ی له‌سه‌ر ژماره‌ی ئەبجد لی‌کداوه‌ته‌وه و ده‌لی: وشه‌ی (ئەلف قه‌د) و (به‌حر) هه‌ریه‌کتیکیان به‌ژماره‌ی ئەبجد ده‌کا (٢١٥)، ئینجا ئەگه‌ر ژماره‌ی (ئەلف قه‌د) که ٢١٥یه له‌گه‌ل ژماره‌ی (ئەلف)دا که ١١١یه بخه‌ریته سه‌ریه‌ک ژماره‌ی ٣٢٦ په‌یدا ده‌بی و ئەم ژماره‌یه له‌گه‌ل وشه‌ی (ئەلف)دا یه‌ک ده‌گرێته‌وه و لایشی وایه تا ٤٠١ی کۆچی ژیاوه و له‌م باره‌شه‌وه به‌لگه‌یه‌کی نه‌هێناوه.

مامۆستا (عه‌لئه‌دین سه‌جادی)ش له میژووی ئەده‌به‌که‌یدا ده‌لی: بابیه تایه‌ر هۆنه‌ریکی کوردی سه‌ده‌ی سێیه‌می کۆچی بووه و به‌پیتی هه‌ندێ به‌لگه‌ی میژوویی ده‌ره‌ی (صاحبی کوری عباد) و (ئین سینا)ی دیوه که ئەمانه له زهمانی فه‌رمانه‌ه‌وایی (بو‌یه)کاندا ژیاون. پاشان بیروبا‌ه‌ری میرزا مه‌دی خانی که‌وکه‌بی کردووه‌ته به‌لگه‌ و لای وایه بابیه تایه‌ر له سالی ٣٢٦ له دایک بووه و له سالی ٤٠١دا کۆچی دوا‌یی کردووه. به‌لام ئەم بیروبا‌ه‌ره هه‌له‌یه، چونکه بابیه تایه‌ر له‌و دووبه‌یتییه‌دا که میرزا مه‌دی خان لی‌کی داوه‌ته‌وه له هه‌ندێ وشه‌ی خواناسی وه‌کو: نوخته و حه‌رف و ئەلف قه‌د با‌سی کردووه که له پچه‌ی خواناسیدا (نوخته) به‌واتای تیشکی خوا‌یی و (حه‌رف) به‌واتای له‌ش و ئەندامی خا‌وین و (ئەلف قه‌د)یش به‌واتای پیا‌وانی خوا و پارێزگاره.

کۆنترین په پرتووکې که له بابۀ تایهروهه دواوه و خول و سهردهمی ژيانی ئهوی بۆمان دهرخستوه، په پرتووکې (راحه الصدور) ی راوهندییه که له سالی ۵۹۹ی کۆچیدا نووسراوه. له ئهم په پرتووکهدا له باره دی دیداری توغزل بهگی سه لجووقی و بابۀ تایهروهه وها نووسراوه: "کاتیک توغزل بهگ هاتبووه ههمدان، له پاریزگاران و خواناسان سی پیر لهویدا بوون: بابۀ تایه، بابۀ جه عفر، شیخ حه مشاد. کیتیک له ههمدان هیه که کتوی خدری پی دهلین، ئهوان له سهر ئه کتوه دا ویتستابوون. توغزل بهگ که سپایه کی گهره ی لهگه لدا بو، ههرکه چاوی بهوان کهوت له ئه سپه که ی دابه زی و لهگه ل وهزیره کهیدا (ابونصر الکندی) چوه لایان و دهستیانی ماچ کرد. بابۀ تایه که ناگر پارهیه کی دل پاکیشهر و دلرفین بوو به توغزلی وت: ئه ی تورک لهگه ل بهنده کانی خوادا چی ده که ی؟ توغزل وتی: ههر چی تو بفهرموویت، من ئه وه ده که م: بابۀ وتی ئه وه بکه که خوا ده فهرمی: ان الله یأمر بالعدل والاحسان. توغزل به قسه که ی بابۀ دهستی کرده گریان و وتی: وا ده که م. بابۀ دهستی گرت و وتی که وا بوو به لین دده ی بهو جوړه که خوا ویستوویه تی رهفتار بکه ی؟ توغزل وتی به لی به لین دده م. بابۀ تایه سهری لوله ئافتاوه یکی قورینی شکاو که سا لها دهستوویزی پی ده گرت و به سهر ئه مووستیه وه بوو دهریه پنا و کردیه ئه مووستی توغزله وه و پتی وت: ئه وا ولکه ی جیهانم کرده ئه مووست و په نجه ی تو، توش لهگه ل بهنده کانی خوادا خاوه نی داد به. توغزل دوا ی ئه وه هه موو دم بۆ پیرۆزی ئه و سهره لوله ئافتاودیه ی هه لده گرت و ده یکرده په نجه یوه و ده گریا".

ئهم پرووداوه میژووییه واته دیداری توغزل و بابۀ تایه که ههروه ها پله وپایه ی بابۀ تاریهرمان بۆ دهردهخا، میژووی ژيانی ئه ویشمان بۆ پروون دهکاته وه.

پویشتنی توغزل بهگ بۆ شاری ههمدان به پتی په پرتووکې (راحه الصدور) له سالی ۴۴۷ی کۆچیدا بووه که وا بوو بابۀ تایه ده بی لهو دمه دا ته منی له په نجا سال زیاتر بی. واته پیره میتردیکی به ته من بووه که میریکی خاوه ن دادی وه کو توغزل پیزی گرتوه و پهنده که ی کاری لی کردوه. ههر به پتی ئهم لی کۆلینه وه ده توانین بلین که بابۀ تایه له ده وروبه ری سالی ۳۹۰ی کۆچیدا پتی ناوته مهیدانی ژیان ه وه، وه له ده وروبه ری سالی ۴۵۰ی کۆچی له گیتی مالئاوایی خواستوه و له ههمه داندان نیتراوه.

له م باره وه هه ندی به لگی تریش هه ن که میژووی ژيانی بابۀ تایه رمان بۆ پروون ده که نه وه، وه کو له په پرتووکې (سهر ئه نجام) دا که په پرتووکیکی دهستنووسی ئاینیه، بابۀ تایه به یه کی له یاران و فریشته کانی شاخوه شینی لوپستانی داده نی.

شاخوه شین (۴۰۶ - ۴۶۷ی کۆچی) یه کی له پته رانی یاری دپته ئه ژمار.

ئەو پەراوە چىرۆكىكى لە بارەى دیدارى بابە تايەر و شاخوەشینەو ھىناوہ کورتەى ئەو چىرۆکە ئەمەيە: "شاخوەشین لەگەڵ پەيرەوان و سوارانى خۆيا لە لورستانەو دەرۋاتە ھەمەدان. گەرەکان و پياو ماقوولانى ھەمەدان دیتە بەرەو پىرپىرەو و پىژى لى دەرگرن و پىشۋازىيەكى گەرمى لىوہ دەرگەن و ھەموويان داواى لى دەرگەن کە بىيتە مێوانيان. شاخوەشین بۆ ئەوہى جىي گەلە بۆ کەسى نەمىنى دەرگەن: لەغاوى ئەسپەکەم بەردەدەم، ئەسپەکە بۆ ھەر کوئى بىروا دەرۆمە ئەوئى. پياوہ گەرەکانى ھەمەدان ئەم قسەيان بەدڵەوہ دەرچى. ئەسپەکەى شاخوەشین ھىدى ھىدى دەرگەوتە پى و لە شار دەرەدەچى و بەرەو خانەقاي بابە تايەر ئەروا و لە بەردەم خانەقاکەدا رادەووستى. بابە تايەر دیتە پىشۋازىي مێوانەکەى و دەيباتە ناو خانەقاکەيەوہ. بابە تايەر تيانەيەكى گچکەى دەبى کە چارەکى برنج دەرگى. فاتمە لورە کە لە عىلى بىرى شايى گۆزان بووہ، لەویدا بابە تايەر ژياوہ، چونکە وازى لە جىھان ھىناوہ و خەريکى خزمەتى ئەو بووہ. ئەنجا بەفەرمانى بابە تايەر، فاتمە لورە وەکو جارەن تيانە گچکەکەى پىر لە برنج کرد و کردیە پلاو. سوارەکان و ھاوړتيەکانى شاخوەشین ھەموويان بەشى خۆيانيان لە تيانەکە ھەلگرت و تىريان خوارد و ئەو تيانە بچکۆلە بەشى ھەموويانى کرد کە لە راستەقینەدا تەنیا بەشى دوو کەسى تىدا جى دەبووہوہ. شاخوەشین دەيوست دارايى و سامانک بەگەيەنیتە بابە تايەر، بەلام پىرى خواناس و بلند پايە، وەلامى دايەوہ کە بەزەيى و شکۆى تۆ بۆ من لە گەنج و سامان باشتەر.

فاتمە لورە ويستى لەگەڵ شاخوەشیندا، بىروا، بەلام بابە تايەر کە ماوہيەكى زۆر گراو و دلبراي ئەو بوو، لە دلى خۆيدا بىرى کردەوہ کە بەشاخوەشین بللى فاتمە لورەى بۆ مارە کا. شاخوەشین لەبەرئەوہى ئاگای لە بىر و دلى بابە تايەر بوو، مزگىنى دايى کە پەيوەندى ژن و مێردى ھەردووکیان لە پۆژى پەسلاندا وەکو لەيلا و مەجنون ئەنجام دەرئى.

بابە تايەر بەيەکى لە ھۆنەرانى ھەرە گەرەى کورد دیتە ئەژمار. ھۆنراوہکانى کە بەشيوہى دووبەيتىيە، بەزاراوى لورى ھۆنراونەتەوہ، بەلام زۆرەى دووبەيتىيەکانى کە لە چاپ دراو، دەستيان تى براوہ و وشەى فارسىي زۆريان تى خراوہ. خوا و راستان لەم دوايىيەدا ھەندى لە دووبەيتىيەکانى بابە تايەر بەلورپىيەكى پەتى کەوتە دەست کە لە سالى ٨٤٨ى کۆچيدا نووسراو، وە ئەمە ئەو مەبەستەمان بۆ پوون دەکاتەوہ کە دووبەيتىيەکانى بابە تايەر لورپىيەکى پەتى بوون و تاکوتراک وشەى فارسىيان تىدا بووہ.

بابە تايەر جگە لە کۆمەلە دووبەيتىيەکانى دوو پەراوى تری بەناوى (کلمات القصار) و (الفتوحات الربانى فى اشارات الهمدانى) داناوہ کە لەوانەدا، پلەوپايەى بەرزى و یژەيى و

موسه لسهل زولف بهر پروو پښته دیری
 گول و سونبول به هم ئامیته دیری
 پهریشان چون کهری ئان تار زولفان
 به هر تاری دلی ناوښته دیری
 واته: زولفت بهرنجیره پړانووه ته سهر پروومه ت، پروومه تی وهکو گولت و زولفی سونبولت
 تیکه لالو و ناوښته کردووه. کاتی هودای زولفه کانت بلالو و پهریشان دهک هیته وه، له سهر هر
 هودایه که وه دلک هه لو اسراوه.

بی ته سهر دهر گریبانوم شهو و پوچ
 سرشک نه دیده بارانوم شهو و پوچ
 نه بیماروم نه جایوم می که رو دهر د
 همی دانوم که نالانوم شهو و پوچ
 واته: شهو و پوچ له دووری تودا سهرم له بهر و کمدايه و نه سرین له چوانم وهکو باران
 به خوړ دمباری، نه نه خوښم و نه جیگه یه کم دیشی، هر نه وه ده زانم که شهو و پوچ دمهالینم
 و دهر دم دهر دی نه وینه و ناله م له بهر دووری تویه.

نه زونوم مو که رازوم واکه وازوم
 غم سووز و گودازوم وا که وازوم
 چ وازوم؟ هر که زونوم می که رو فاش
 دگر راز و نیازوم وا که وازوم
 واته: نازانم رازی دلی خوښم به کی بلیم؟ وه په ژاره ی سووز و توانه وهی دل له بهر تین و
 گرمای نه وین، به کی بلیم، هر که سی پتی بزانی ئاشکرای دهکا. که واته ئیتر راز و نیازم
 به کی بلیم؟

دلوم مهیل گول و باغ ته دیره
 سهراسهر سینه نوم داغ ته دیره
 بشوم ئالاله جاران دل که روم شاد
 دیوم کالاله هم داغ ته دیره
 واته: دلُم ئاره زوی گول و باخی توی هیه، له سهراسهری سینه مدها، داخی توی تیدایه،
 هاتم بچم بچ جاری گولان تا به لکو نه ختی دلُم خوښ و شاد بی، دیم گولاله یش داخی
 توی هیه.

گهروم پوونی وهروم خوونی ته زروونی   وهروم ئاخر بسوزوونی، ته زوونی
 وهروم بهرسره نه هی نه لوهند و مهیمه‌ند   نه می واروم خودا زوونی ته زوونی
 واته: نه گهر دهرمکه‌یت و نه گهر بانگم که ی تق خوت دهیزانی، نه گهر سه‌ره نه‌نجام
 بمسووتینی تق خوت دهیزانی، نه گهر له‌سهر سه‌رم نه لوهند و مهیمه‌ند دابنتی و سزام بده ی
 به‌لامه‌وه گران نییه و فهرمانبه‌رداری فهرمانتم و هر ده‌لیم خویه تق خوت دهیزانی.

خودایا واکیان شوم واکیان شوم   مق که بی دهست و پایوم واکیان شوم
 همه نه‌زده‌ر برانون وهر تو ئایوم   تو گهر نه‌زده‌ر بروونی واکیان شوم
 واته: خویه، له‌گه‌ل چ که‌سانیکدا بچم، من که بهم نه‌توانییه و بی دهسه‌لاتییه له‌گه‌ل چ
 که‌سانیکدا بچم، نه‌گهر هه‌موو له‌ده‌رگا دهرمکه‌ن، دیمه لای تق، نه‌گهر تق له‌ده‌رگا‌کات
 دهرمکه‌ی، و ئانوم‌یدم بکه‌ی له‌گه‌ل چ که‌سانیکدا بچم.

نه‌گهر دل دلبهر و دلبهر کودوومه   وه‌گهر دلبهر دل و دل را چه نوومه
 دل و دلبهر وه‌هم ئاویتته وینوم   نه زوونوم دل که‌و دلبهر کودوومه
 واته: نه‌گهر دل دلبهره، نه‌ی دلبهر کامه‌یه؟ نه‌گهر دلبهر دل نه‌ی دلبهر ناوی چییه؟ دل و
 دلبهر پیکه‌وه تیکه‌لاو و ئاویتته ده‌بینم. نازانم دل کام و دلبهر کامه‌یه؟

خوه‌شا ئانان که هر شامان ته وینون   سوخه‌ن واته که رون واته نشینون
 نه‌گهر ده‌ستوم نه‌وی کایوم ته وینوم   بشوم ئانان بوینوم که ته وینون
 واته: خۆزگه‌م به‌وانه‌ی که هر ئیواره‌یه‌ک تق ده‌بینن، قسه له‌گه‌ل تق ده‌که‌ن و له‌گه‌ل تودا
 داده‌نیشن، نه‌گهر ده‌ستم نه‌گات که بیم تق ببینم، ده‌چم نه‌وانه ده‌بینم که تق ده‌بینن.

یاکیم دوردی هه‌نی ده‌ریه نه‌بود، یار   یاکیم خوه‌ر دی، گتیه‌ان په‌یدا نه‌بود، یار
 من نه‌ئ ئان رو به‌دامان ته زه‌د ده‌ست   دگه‌ردوونت په‌رو پاییی نه‌بود، یار

واته: ئۇ يار لەو جىگەدا كە دورم دى، دەريا نەبوو، لەو جىگەدا كە خۆرم دى، جىهان نەبوو، مەن لە ئۇ رۆژەو دەستم گرتە داوینت، لە گەردوونت هیچ نىشانەيەك نەبوو. بابە تايەر لەم دووبەيتىيەدا دياردييە دەكاتە وشەي (دور) و دەلتى: ئۇ خاوى گەورە و بەبەزەي، لەو جىگەدا كە دور بوو، منىش لە رۆژى بەرىندا لەوئى بووم و ئۇ دورەم جاوئى كەوت. ئۇ دەمە هېشتا دەريا و زەوى و ئاسمان و ئەم جىهانەت بەدى نەهتەنابوو، وە لە جىهانى روون و خاوينى خاويى تۆدا كە مەتاوى خاويتم دى و گەوهرى ھەموو بەندەكان بۆ سرشت بوون و بەدبەتەن بەلەن و پەيمانەن دا و بەگەورەيى و شكۆى خاويى تۆگەوايان دا، منىش دەستم گرتە داوینت و بەلەنم دا.

۱۲

پەنج رۆيى ھەنى خورپەم گىھان بى زەمەن خەندان بەرمان ئاسمان بى
پەنج رۆيى ھەنى ھازىد و سامان نە جىنان نام و نەژانان نشان بى
واته: ئىستا پىنج رۆژىك جىهان خوشە، وە زەوى و ئاسمان لە پىكەنەندان، پىنج رۆژى
تر لە ئەم زىد و سامان و نىشتەمانە، نە لەمانەو ناوئىك ھەيە و نە لەوانەو نىشانى پەيدا
دەبى.

مەبەستى بابە تايەر لەم دووبەيتىيە، وەرزی بەھار و ھاوینە كە زەوى پى لە شىناوهردى و سەوزايى دەبى، وە خەلك لە جوانى سىروشت كەلك وەرەگەرن و شادمان دەبن. پاش ماوھەك سەرما و سۆلەي پاز و زستان دىت و ئۇ ھەموو جوانىيە دەبا، ئىتر لە گول و بولبول و جریو و جووگەي بالەندان و سروھى شەمال و ئۇ ھەموو جوانىيە نىشانى نامىنى و رۆژگارى گۆشەگىرى و گۆشەنشینی دىتە بەرەو، ژيانى مرقەش ھەر بەو جۆرەيە، واتە بەھار و ھاوینی ھەيە. ماوھەك بەخۆشى و شایى راي دەبوئى و جىهان بزەي بۆ دەگرتەو. کوتوپر خولى ئەم خۆشییە تى دەپەرى و لە جىهان دەرەجى و ناوونىشانىكى لى بەجى نامىنى.

۱۳

ئەز ئان ئەسپیدە بازوم ھەمدانى بەتەنھایی كەروم نەچىرەوانى
ھەمە بە منە و دیرند چەرغ و شاهین بە نام مەن كەرنە نەچىرەوانى
واته: مەن ئەو بازە سىبىيە ھەمدانىيەم كە بەتەنھایی نىچىرەوانى دەكەم ھەموو بەمنەو
چەرغ و شاھىتەيان ھەيە و بەناوى منەو نىچىرەوانى دەكەن. وشەي (ئەسپیدە باز) یا

(بازی سپی) که بابه تایەر له هۆنراوه که یدا هیناویه. نازناویکه بۆ خواناسانی بهرز که له سه‌رده مه‌دا به خواناسانیا ن داوه.

13

يا كه نهژ ميهر توم دهم مي زهد نهی يار

خویش و بیگانه‌گان سه‌نگوم زهد نهی یار

جورم ئىنە كە ئەژ تە دوست داروم

نه خوونوم که رد و نه راهی زهد نهی یار

واته: ئه‌ی یار، له‌وێدا که من له میهر و به‌زه‌یی تو ده‌دوام، خزم و بیگانه به‌ردیان بۆ دمخستم و ئازاریان ده‌دام، تاوانم ئه‌وه‌یه که من توَم خوێش ده‌وێ، نه‌ خوێنم کردووه و نه‌ رێگه‌م به‌کەس گرتووه، ته‌نیا هه‌ر توَم خوێش ده‌وێ.

10

بشوم به ئەلوهند دامان مه و نشانوم
دامهن ئەز هەر دوو گیتی هاوشانوم

نشانوم تووله و موویوم به زاری   بی که بولبول هه نی و اول نشانوم

واته: بچم بۆ کټوی ئهلوهند و داوئنی میو بهم و لهویدا بینم. تووله میوهکان بهناھ و زاری و شیوهن بنیژم، بهلکو بولبولیکیش بټه لای گول و وهکو من له تهنیشتی ئهو میوانه بنالټنټی. بابه تایه له شاری ههمه داندان کۆچی دواایی کردوه و ههر له وټ له سههر ته پۆلکهیه کدان نټزراوه و ئټستا ئارامگهیهکی جوانیان به سه رهوه دروست کردوه. لهو ئارامگهیه که بابه تایه ری تیدا نټزراوه، دوو کهسی تریشی تیدا نټزراوه که یه کټکیان دایه نی خۆیه تی و شیر ی داوه تی و ناوی فاته مه یه و ئه و یتریشیان فاته مه لوره ی دلخوازییه و گۆری هه رسیکیان زیاره تگای خاوهن دلان و موسلمانانی خاوهن بر وایه. کۆنترین په راوټک که باسی ئهم ئارامگهیه ی کردوه په راوی (نزه القلوب) ی حه مدلولای مسته وفیه که له سال ی ۷۵۰ ی کۆچیدا نووسیه تی.

سه رجاوہ کان

- ۱- مجمع الفصحاء، تألیف رضا قلی خان هدایت - تهران ۱۳۳۹.
- ۲- راحة الصدور وایه السرور تألیف: راوندی - لیدن ۱۹۲۱.
- ۳- شرح احوال واثار و دوییتی های بابا طاهر عریان باهتمام دکتر جواد مقصود - تهران ۱۳۵۶.

- ۴- نزه القلوب تألیف حمدالله مستوفی، باهتمام لسترنج - لیدن ۱۹۱۵.
- ۵- دیوان بابا طاهر عریان به تصحیح وحید دستگردی - تهران ۱۳۴۷.
- ۶- مجلهء دانشکدهء ادبیات تهران - شماره ۲ - سال چهارم دیماه ۱۳۳۵.
- ۷- نوشته‌های پراکنده دربارهء یارسان، تألیف صدیق صفی زاده - تهران ۱۳۶۱.
- ۸- میژووی ئه‌دهبی کوردی - عه‌لانه‌دین سه‌جادی - به‌غدا ۱۹۵۲.
- ۹- دووبه‌یتییه‌کانی بابه تایه‌ری همه‌دانی - وه‌رگپراوی صدیق بۆره‌که‌یی تاران ۱۳۶۰.
- ۱۰- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنوس).
- ۱۱- ده‌ره‌ی شاخوه‌شین (ده‌ستنوس).
- ۱۲- دیوان بابا طاهر عریان (ده‌ستنوس).

جه‌لاله خانمی لورستانی

۳۸۷ی کۆچی

جه‌لاله خانمی لورستانی که یه‌کێ له ئه‌ستیره‌گه‌شه‌کانی ئاسمانی لورستانه و له ولکه‌ی لورستاندا سه‌ری هه‌لداوه، ناوی جه‌لاله و کچی میرزا ئامانای لورستانی و دایکی شاخوه‌شین. ئه‌م ئافه‌رته پۆشنبیره به‌پیتی په‌راوی سه‌رئه‌نجام له سالێ ۳۸۷ی کۆچی له لورستاندا له دایک بووه و له نیوه‌ی سه‌ده‌ی پینجه‌مدا چاوی له جیهان پۆشیوه و له‌ویدا نێژراوه.

جه‌لاله خانم هه‌روه‌ها له هۆندنه‌وه‌ی هۆنراودا ده‌ستیکێ به‌رز و بالایی هه‌بووه، له تهن‌بوره‌و لێدانیشدا مامۆستا بووه و هۆنراوه‌کانی خۆی به‌ده‌م نه‌وا و ئاهه‌نگی تهن‌بوره‌وه له جه‌مخانه‌دا خوێندووه‌ته‌وه. له ئه‌م ئافه‌رته‌وه هه‌ندێ دووبه‌یتی به‌جێ ماون که له په‌رتووکی (ده‌ره‌ی شاخوه‌شین)دا نووسراوه.

جه‌لاله خانم وه‌کو هۆنه‌رانی تر شه‌یدای دیمه‌نی ئیلاخان و سروشته جوانه‌که‌ی لورستان بووه، وه‌ چاوه‌نداز و دیمه‌نی جوانی زنده‌که‌ی ده‌روازه‌ی هۆنراوی بۆ کردووه‌ته‌وه و له پال ئه‌مه‌شه‌وه کورپه‌که‌ی که له ناو خه‌لکدا به‌تیشکی خوا ناسرا بوو، ئه‌وه‌نده‌ی تر ئاوری خورپه و کورته‌مه‌که‌ی خۆش کردووه و بلیسه‌ی ئاگری هۆنراوی به‌رز کردووه‌ته‌وه. له لایه‌کی تریشه‌وه شاخوه‌شینی کورپه‌ی ئه‌وی به‌یه‌کێ له فریشته‌کان داناوه که ده‌بێ ده‌ستور و یاسا بۆ په‌یره‌وانی پێ و پچه‌که دابنێ، وه ئه‌مانه هه‌موو ده‌بیته هۆی ئه‌وه که جه‌لاله خانم هۆنراو دابنێ و سۆزی ده‌روونی هه‌لپێژێ.

هۆنراوهكانى جه لاله خانم كه وهكو هۆنه رانى ترى دهورى خۆى به چه شنى دووبه يتى
هۆنيوه ته وه، گه لى پاراو و دلنشين و دلراكي شه رن، وه ئهم دووبه يتييانه نمونه يه كن له
هۆنراوهكانى ئهو كه ده لى:

١

ئهى كاكه ردا، سوار دانا
خهلق لورستان وه زوش مه زانا
ئى فه رمان ئاما چه ههفت ئه سمانا
پاكهن جه لاله ي ميرزا ئامانا
واته: ئهى كاكه ردا، ئهى شا سوارى زانا، ئهم فه رمانه كه له كهوت ئاسمانه وه هاتوه و
كه ده بى من شاخوه شينم بى و توش مزگي نيمت پى دا و منت له م پازه ئاگه دار كرد،
كه چى خه لكى لورستان ئهو به شه لووف و زول ده زانن، به لام جه لاله ي كچى ميرزا ئامانا
داوين پاكه.

جه لاله خانم له م دووبه يتييه دا دياردييه ده كاته سهر پرووداى له دايك بوونى شاخوه شين
كه به پى پى پراوى سهر نه نجام جه لاله خانم به هوى تونقالتى تيشكى خوره وه دووگيان و
تولددار بووه و پاشان كورتيكى بووه و ناويان ناوه شاخوه شين و ئهم مه به سته له چاوى
زانستيه وه دروست نيه، چونكه ميچكه به بى نزيكى كردن له گه ل نيردا ناتوانى تولدار و
ئاوس بى.

جه لاله خانم له دووبه يتييه دا تردا ده لى:

٢

نه به ره ي شايى، نه به ره ي شايى
ميردان و ژه نان مه شين وه شايى
ئاوړو نيشته بيم نه به ره ي شايى
په رى شاخوه شين مه دان گه وايى
واته: ئه وړو له به رده رگاي ديوانى شايدا دانيشتبوم، ديم كه پياوان و ژنان يه كه
به شايى و خوشى ده جوونه ناوه وه و پروايان ده هتايه شاخوه شين و سهريان ده سپارده پى
و چه كه ئهى ئهو. منيش له خوشيدا ئه وه نده ي تر ده گه شامه وه و شانازيم ده كرد.
له دووبه يتييه كي تردا ده لى:

٣

ياران په رى بۆ، ياران په رى بۆ
ئز ئه و وله نان ئامام وه لاي تو
زارى كه ن چه نى بولبول په رى بۆ
ئانه په ييمان و يم وهستم جه نو

واته: ئه‌ی یاران، له‌گه‌ڵ بَلْبَلدا بۆ بۆن بگرین و بنالێنن و زاری و شیوه‌ن بکه‌ن. ئه‌ی بَلْبَلی فرشته! من ئه‌و گوله‌م که هاتوومه‌ته لای تۆ و ئه‌وا سه‌رله‌نوێ له‌گه‌ڵ تۆدا په‌یمانم به‌ست که بۆنی خۆمت پێ بدهم.

چه‌لاله‌ خانم له‌م دووبه‌یتییه‌دا دیاردی ده‌کاته سه‌ر ئه‌فسانه‌ی گول و بَلْبَل که له‌ ناو یارسانه‌کاندا ده‌م به‌ده‌م ده‌یگێڕنه‌وه و ده‌لێن: گول و بَلْبَل هه‌ردووکیان له‌ به‌هه‌شتدا بوون و له‌سه‌ر کانیاوێکدا ده‌ژیان. گول په‌ری بوو، بَلْبَل فریشه‌ته. گول که په‌یمانی له‌گه‌ڵ کانیاهه‌که‌دا به‌ستبوو، به‌که‌س مێرد نه‌کا، ده‌مێک بوو دلی له‌ بَلْبَل چوو، وه‌ نه‌یده‌وێست په‌یمانه‌که‌ی بشکێنێ، به‌لام به‌بَلْبَلی وت کچیکم له‌ سکدایه و ناوم ناوه (بۆ). هه‌ر کاتی ئه‌وم بوو ده‌ته‌ده‌می. ده‌بی تۆیش په‌یمانم بده‌یتی که به‌لای که‌سه‌وه ئه‌م پازه‌ نه‌درکێنی. ئه‌ویش به‌لێنی پێ دا که پازدار بێ و پازه‌که هه‌ر له‌ دلی خۆیدا بمێنێته‌وه.

سه‌ر له‌ ئێواره گول چوو هه‌ر کانیاهه‌که و پیتی وت که من بپاریکی وام به‌بَلْبَل داوه. ئه‌ویش وتی باشه بَلْبَل فریشه‌ته‌یه‌کی جوان و پێکه‌وتووه. گول گه‌پایه‌وه و چوو هه‌ریان و چاوی نا‌یه‌کا و ڕاکشا بۆ ئه‌وه‌ی که‌که‌ی بپێت. بَلْبَل هاته سه‌ری و له‌ خۆشیدا چریکانی. جار جار گول له‌ ژێر لێوه‌وه چاویکی ده‌کرده‌وه و ده‌یوت: کۆره مه‌چریکینه با که‌س پێمان نه‌زانێ. به‌لام ئه‌و زیاتر گه‌رم ده‌بوو، وه‌ ده‌یچریکان هه‌تا که‌وته ده‌مه ده‌می تاریک و لێله‌ی به‌یانی، که‌وته ئه‌و کاته که گول که‌که‌ی بپێ. (با) له‌ دووره‌وه گوتی له‌ چریکه‌ی بَلْبَل بوو، ئه‌ویش ماوه‌یی بوو دلی چوو، (بۆ). به‌شنه و سه‌روه‌یه‌ک هات. بَلْبَل که ئه‌وه‌نده‌ی چریکاندبوو ماندوو بوو، چاوی چوو، وه‌ خه‌وی پیا که‌وتبوو. (با) کردی به‌(بۆ) دا و ڕفاندی. بَلْبَل که ڕیا بووه‌وه سه‌رنجی دا بۆی خۆشه‌وێستی نه‌ماوه. له‌ گولی پرسى، ئه‌ویش وتی مه‌گه‌ر نه‌مگوت مه‌چریکینه؟ (با) که دلی به‌بۆوه بوو هه‌رکه چریکاندی هات و بردی.

گول و بَلْبَل سه‌رله‌نوێ په‌یمانیان به‌سته‌وه. به‌لام بَلْبَل هه‌ر وازی نه‌هێنا و چریکاندی و هه‌تا له‌ به‌هه‌شت هه‌ردووکیان ده‌رکرد. ئێستا بَلْبَل بۆ (بۆ)ی خۆشه‌وێستی هه‌ر ده‌نالێنی و ده‌چریکێنی و ئێستا و ئه‌وساش هه‌ر نه‌گه‌یییه بۆ.

چه‌لاله‌ خانم له‌ دووبه‌یتییه‌که‌یدا ده‌لی: له‌گه‌ڵ بَلْبَلدا بۆ (بۆ) بچریکێن و بنالێن و ببه‌ هاواری. منیش ئه‌و گوله‌م که له‌گه‌ڵ بَلْبَلدا له‌ به‌هه‌شت ده‌رکرام و ئه‌وا سه‌رله‌نوێ په‌یمانم به‌ست که بۆنی خۆمی پێ بدهم، به‌لام به‌مه‌رجی پازدار بێ و پازه‌که نه‌درکێنی.

چه‌لاله‌ خانم ئه‌م په‌ردانه داوه‌داته‌وه و ده‌که‌وته کۆری مه‌ی نۆشانی مه‌یخانه‌ی ڕۆژه‌که‌ی به‌رین و له‌ جۆشی کوره‌ی ده‌روونیکی به‌سۆز و خروشه‌وه ده‌لی:

مهستم چه باده‌ی رۆی ئەه‌ست تۆ   وه‌سه‌ن یه‌ک جامی مه‌ی جه‌ ده‌ست تۆ

ئاینه‌ی زۆلم رو‌شنه‌ن چو‌ن مه‌ی   چه‌و بۆن بی‌ه‌نم مه‌ی په‌ره‌ست تۆ

واته: ئە‌ی خ‌وایا، له‌ باده‌ی پۆژه‌که‌ی ئە‌ه‌ست که‌ له‌و پۆژه‌دا گه‌وه‌ری هه‌موو ب‌نده‌کان په‌یمان‌یان بۆ ب‌ه‌یه‌ینه‌نی مرۆ ب‌ه‌ست و ب‌ه‌گه‌وره‌یی و یه‌کتایی تۆ گه‌وایان ه‌ینا، ئە‌وا من ب‌ه‌خ‌واردنه‌وه‌ی ئە‌و باده‌یه‌ مه‌ستم و ئە‌گه‌ر ته‌نیا جامی تر له‌و باده‌مه‌ ب‌ه‌دیت‌ی ب‌ه‌سمه‌ و ئە‌و جامه‌ مه‌یه‌ د‌لم د‌ینیت‌ه‌ سه‌ر خ‌ۆی، ب‌ه‌لام ب‌ه‌مه‌رج‌ئ که‌ دا‌ینی جامه‌ مه‌یه‌که‌ ب‌ه‌فه‌رمان‌ی خ‌ۆت ب‌یت. ئی‌ستا ئاو‌ینه‌ی د‌لم وه‌کو مه‌ی پ‌روونا‌که‌ و هه‌ر له‌ ب‌ه‌رئه‌وه‌یه‌ که‌ من بوومه‌ته‌ مه‌ی په‌ره‌ستی تۆ.

سه‌رچاوه‌کان

۱- تذکره‌ء اعلى، به‌ اصلاح ایوانف - ته‌هان ۱۳۳۸.

۲- برهان الحق، تالیف نور علی الهی.

۳- مشاهیر اهل حق، تالیف: صدیق صفی زاده.

۴- بزرگان یارسان، تالیف صدیق صفی زاده - ته‌هان ۱۳۵۲.

۵- سه‌رئه‌نجام (ده‌ست‌نووس).

۶- ده‌وره‌ی شاخ‌وه‌شین (ده‌ست‌نووس).

۷- ده‌وره‌ی دامیار (ده‌ست‌نووس).

رێحان خانمی لو‌رستانی

سه‌ده‌ی پ‌ینجه‌می کۆچی

ئهم ئافه‌رته‌ ه‌ۆنه‌ره‌ که‌ خه‌رقه‌پۆش‌ئێکی مه‌ی نۆشی ئه‌وینی یه‌زدانی بووه‌، ده‌روونی ب‌ه‌پ‌رووناکیی دا‌ه‌ینه‌ری گیتی پ‌رووناک بووه‌ و، د‌لی له‌ ژه‌نگی پۆژگار پ‌روون و پاک بووه‌. ئهم ئه‌ستیره‌ گه‌شه‌ که‌ له‌ ئاسمانی لو‌رستاندا سه‌ری هه‌له‌یناوه‌، ناوی رێحان خانمی لو‌رستانییه‌ که‌ ب‌ه‌پ‌تی په‌رتووک‌ی سه‌رئه‌نجام له‌ سه‌ده‌ی پ‌ینجه‌می کۆچی له‌ ده‌رووبه‌ری یافته‌کۆ له‌ لو‌رستاندا هاتووه‌ته‌ جیهانه‌وه‌.

ب‌ه‌پ‌تی په‌راوی سه‌رئه‌نجام، رێحان خانم ب‌ه‌یه‌ک‌ئ له‌ نزیکان و لایه‌نگرانی شاخ‌وه‌شین ده‌ژمێر‌ئ، وه‌ ژۆربه‌ی ه‌ۆنراوه‌کانی ئە‌و له‌ باره‌ی په‌سن و ستایشی شاخ‌وه‌شین‌وه‌ن. له‌ رێحان خانمه‌وه‌ هه‌ند‌ئ دووبه‌یتی له‌ په‌راوی (ده‌وره‌ی شاخ‌وه‌شین)دا ب‌ه‌ج‌ئ ماون که‌ گه‌ل‌ئ شیرین و به‌رز و ناسکن، ئە‌و له‌ ته‌نبوور ل‌یدانیشدا ده‌ست‌ئێکی به‌رز و بال‌ئ هه‌بووه‌ و

هۆنراوهكانى خۆى به دەم هەواى تەنبوورەوه لە جەمخانەدا خۆپندووەتەوه. ئەم دووبەيتيانە نموونەيەکن لە هۆنراوهكانى ئەو:

١

خوەشين ئەلەست، خوەشين ئەلەست   سەرم جە سەوداى تۆ بيهن سەرمەست
گۆل و شەمامەم هەر دووھا نە دەست   گەواھى مەدەن چ خاس و چ گەست
واتە: ئەى خوەشينى پۆژەكەى بەرىن، سەرم لە سەوداى تۆدا مەست بوو و هۆشم بەلاى
خۆمەوه نەماوه. ئەوا گۆل و شەمامەم وا بەدەستەوه، وه هەموو كەسێك لە هەموو چينى
چاك و خراب بروات پى دىتن و گەوات لەسەر دەدەن كە تۆ تيشكى خوايت.
نياز لەم دووبەيتيە ئەوەيە كە دەلى: ئەى شاخوەشين، تۆ نيرراوى ئەو كەسەيت كە بەر
لە سرشتبوونى جيهان و مرۆ پەيمانى لە زات و گەوهەرى بەندەكان سەند بۆ ئەوى مرۆ
بەيتيەتە دى، بەمەرجى كە رێگای راست و دروست بگرەن پيش و ئەوسا هەموو بەندەكان
بروايان بەيەكتايى و گەورەيى ئەو هينا، وه من سەرمەستى سەوداى تۆم. گۆل و شەمامە
كە بریتيە لە جەلالە خانم و كاكە ردا، ئەوان هان بەدەستەوه و بەقسەم دەكەن، وه هەموو
كەسێك لە هەموو چينى بروا و باوەرت پى دىتن و رېبازەكەت وەرەگرن و سەرى پى
دەسپێرن.

٢

جە بالا تايى، جە بالا تايى   ئاما سواری جە بالا تايى
خەتايى خوەشين خوەشين خەتايى   تىغش مەورۆ جە گاو تامايى
واتە: لە سەرەوه تاقە سواری وەكو ئاسكى خەتا و خوتەن هات و شمشیرەكەى لە (كا و
ماسى) دا برشتى هەيه. مەبەست لە كا و ماسى ئەوەيە كە بەپى ئەفسانەكانى كۆن گۆى
زەوى لەسەر شاخى گايەك دانراوه و كاكەش لەسەر ماسيەك لە دەريادا راوێستاوه و بەم
چەشنە چارەنووسى خەلكى جيهان پەيوەندى بەم كا و ماسيەوه بوو كە ئەمەش لەگەڵ
ئاوێزدا جۆر دەرنایە و جگە لە پرۆپوچ شتێ تر نيبە.
رېحان خانم لەم دووبەيتيەدا دەلى: لە ئاسمانەوه تاقە سواری وەكو ئاسكى خەتا و
خوتەن هات و قسەكانى نيشتە دلى هەموو خەلك، وه بۆيە زۆربەى خەلك رېبازەكەيان
وەرگرت و سەريان پى سپارد.

بیانی ردا، بیانی ردا   توف رۆی ماتیان بیانی ردا
موورو نه خری خیز ئه سماني ردا   ئاگادار نه راز نیانی ردا

واته: ئه ی کاکه ردا، توف و شه پۆلی رووباری مادیانی، ئه رووباره ی که کاتی شاخوهشین بارگا که ی له و ئی دانابوو، توف خرۆشایت و کهوتیته ستایشی و پاشان گهوا و پروات به ریبازه که ی هینا. توف بالنده ی به یانی خیزی ئاسمانی وه توف ئه بالنده یته که له بهههشتدا چه ندین ههزار سال کار و پیشهت ستایش و پهسندی خوا بوو، توف له هه موو نهینی و رازیکی ریبازی یاری ئاگه داری و له پێ و پهوشتی ئاین شارهزای.

ئو رۆی ماتیان، ئو رۆی ماتیان   بارگهی شام وستهن ئو رۆی ماتیان
ئو رۆ نیشته بیم نه کۆشک کیان   دیم ئاوی ئو رۆ گهوا دا وه گیان
واته: باره گای شا و سانه کهم نیشته سه رووباری ماتیان، ئو رۆژه من له کۆشکی کیاندا دانیشتبووم و روانیم که ئاوی رووباره که خرۆشا و پاشان به گیان و دل برخوا و گهوا ی هینایه سه رووباره ی شاخوهشین.

رووباری مادیان که له سهرده مه دا ماتیان ی پێ دهوتر که وتوووته نیوانی کۆدهشت و مهلاوی خو پریم ئاوا، وه ئه م رووباره به لای پهیره وانی ئاینی (یاری) یه وه رووباریکی پیروژه. وایاره ئه م ناوه ماده کان به سه ر ئه م رووباره یانه وه ناوه.

پێحان خانم له م دووبه ییتییه دا ده لێ: باروبنه و باره گای شام له سه ر ئاوی ئو رووباره وه دامه زرا و منیش ئه و رۆژه له کۆشکی کیاندا بووم و روانیم ئاوی رووباره که له تاوی خویشی بارگهی شام کهوته شه پۆل لێدان و پاشان شه پۆله که ی کهم کهم نیشته وه و کپنۆشی کرد و برخوا و گهوا ی به شاخوهشین هینا.

سه رچاوه کان

۱- برهان الحق تألیف نور علی الهی.

۲- مشاهیر اهل حق.

۳- سه رئه نجام (دهستنووس).

۴- دهوره ی شاخوهشین (دهستنووس).

فاتمه لوره‌ی گۆران

سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی

ئهم ئافهرته ئاینیه که رهند و خواناس و پاریزگار و شه‌یدای باره‌گای په‌روه‌ر دگار و مه‌ی نۆشی باده‌ی یه‌زدانی و گراو و ئه‌وینداری باب‌ه تایه‌ری هه‌مه‌دانی بووه، له سه‌راوه‌ردی ماه و په‌وه‌زکانی کوردستان، نه‌وای هۆنراوه‌کانی خرۆشی له دڵ هه‌ستان، ئهم ئافهرته که نازدارێکی مه‌ست و به‌هه‌ست بووه، بیرره جوانه‌که‌ی خورده و خۆراکی ده‌رویشانی خواپه‌رست بووه.

ئهم ئه‌ستیره‌گه‌شه که ناوی فاتمه و کچی لوره و له تیره‌ی (بیری شاه‌ی) ی گۆران بووه. به‌ناوی فاتمه لوره به‌ناوبانگه، به‌پیتی په‌راوی (ده‌وره‌ی شاخوه‌شین) فاتمه لوره له سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی له هه‌مه‌داندا سه‌ری هه‌لداوه و هه‌ر له‌ویش ماله‌ئاوایی له جیهان خواستوو و له ته‌نیشته‌ گۆره‌که‌ی، باب‌ه تایه‌ری هه‌مه‌دانیدا نێژراوه.

له په‌راوی سه‌ره‌نجامدا هاتوو: کاتێ شاخوه‌شین ده‌رواته هه‌مه‌دان و ده‌چێته خانه‌قای باب‌ه تایه‌ری هه‌مه‌دانی، فاتمه لوره له سه‌رده‌مه‌دا له‌و خانه‌قاییدا بوو، وه له‌گه‌ڵ باب‌ه تایه‌ردا ده‌ژیا، چونکه وازی له جیهان هێناوو، وه خه‌ریکی پاز و نیاز و ستایشکردنی خوا بوو. باب‌ه تایه‌ر که ماوه‌یه‌ک گراو و سه‌ودا سه‌ری فاتمه لوره بوو، داوای له شاخوه‌شین کرد که فاتمه لوره‌ی بۆ ماره کا. به‌لام شاخوه‌شین مزگینیی به‌باب‌ه دا که په‌یوه‌ندیی ژن و می‌ردی هه‌ردووکیان له پۆژی په‌سلاندا وه‌کو په‌یوه‌ندیی له‌یلا و مه‌جنون ده‌درێ. ئه‌وسا فاتمه لوره سه‌ری نایه بان پانی شاخوه‌شین و پاشان سه‌ری به‌رز کرده‌وه و سپاسی لێ کرد.

پیر دانیالی داله‌ویی که یه‌کێ له هۆنه‌رانی سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیه، له په‌رتووکێ (بارگه بارگه) دا فاتمه لوره به‌یه‌کێ له لایه‌نگری شاخوه‌شین داده‌نت و نازناوی فریشته‌ی پێ دما و ده‌لت: ئه‌و فریشته‌یه پازداری پێبازی یاری بووه و به‌په‌م‌زبان ناسراوه. فاتمه لوره ژیا‌نی به‌ئه‌وینی باب‌ه تایه‌ر بردووته سه‌ر و له ناوه‌راستی سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی شه‌رابی مه‌رگی له مه‌یگێتری گه‌ردوون وه‌رگرتوو و خواردوو به‌ته‌وه. وه به‌پیتی ئه‌سپارده‌ی خۆی له ته‌نیشته‌ ئارامگه‌که‌ی باب‌ه تایه‌ر نێژراوه.

فاتمه لوره که ده‌ستیکی به‌رزی له هۆنینه‌وه‌ی هه‌لبه‌ستێ کوردی بووه، له ته‌نبوو‌ر لێدانی‌شدا ده‌ستیکی بالای هه‌بوو، وه هۆنراوه‌کانی خۆی به‌ده‌م هه‌وا و ئاهه‌نگی ته‌نبوو‌ره‌وه له جه‌مخانه‌دا خۆیندوو به‌ته‌وه. به‌پیتی په‌رتووکێ سه‌ره‌نجام کاتێ باب‌ه تایه‌ر خوازبێنی فاتمه لوره‌ی له شاخوه‌شین کرد، شاخوه‌شین روانیه فاتمه لوره و فاتمه لوره‌ش به‌شای وت:

گیان په‌رئ چټشهن، گیان په‌رئ چټشهن   هر که‌س تۆ دارۆ گیان په‌رئ چټشهن
 وه نامت سه‌وگه‌ند ده‌روونم بټټشهن   بټ تۆ گیان و زټل هم‌میشه رټشهن
 واته: ئه‌ی شاخوه‌شین، هر که‌سټک تۆی هه‌بټ و لایه‌نگری تۆ بټ گیانی بۆ چیه،
 سوټندم به‌ناوت که ده‌روونم دټشی و به‌بټ تۆ گیان و دلم برینداره.

فاتمه لوره له‌م دووبه‌یتییه‌دا ده‌لټ: ئه‌ی شا هر که‌سټک تۆی بوئ و تۆی هه‌بټ و
 لایه‌نگری تۆ بټ، گیانی بۆ چیه، چونکه قسه‌کانی تۆ گیان به‌به‌رمروڤدا ده‌که‌ن، سوټند
 به‌ناوی پیرۆزت ده‌خۆم که بټ تۆ ساتیکم ئیش و ئازار و ده‌رده، وه به‌بټ تۆ هم‌میشه گیان و
 دل و ده‌روونم برینداره، ده ئیتر چۆن ده‌توانم به‌بټ تۆ ژیان به‌رمه سه‌ر.
 له دووبه‌یتییه‌کی تردا ده‌لټ:

یارم ما‌همانه، یارم ما‌همانه   ئانه دوو روچه‌ن یارم ما‌همانه
 ما‌همانم پاشای هر دوو گټه‌هانه   سینهم ته‌ختگای شاه زه‌مانه
 واته: ئه‌وا یاره‌که‌م دوو پوژه بووه‌ته می‌وانم، ئه‌م می‌وانه‌م نوټنگه و تیشکی پاشای هه‌ردوو
 جیهانه، وه سینهم ته‌ختگای شای زه‌مانه.

فاتمه لوره له‌م دووبه‌یتییه‌دا ده‌لټ: یارم که شاخوه‌شین، ئه‌وا دوو پوژه له‌ خانه‌قادا
 بووه‌ته می‌وانم و می‌وانه‌که‌م تیشک و ئاوټنه‌ی پاشای دوو جیهانه، وه سینهم له‌ پوژی
 په‌سلاندا ده‌بیته ته‌ختگای ئه‌و.
 له دوو به‌یتییه‌کی تردا ده‌لټ:

رازدار یاریم، رازدار یاریم   وه فه‌رمان شا رازدار یاریم
 شاهم به‌زه‌یش ئاما وه زاریم   راز که‌رد وه ده‌رمان ده‌رده‌که‌ی کاریم
 واته: به‌فه‌رمان و ده‌ستووری شاخوه‌شین، من رازداری ڕټبازی یاریم، شا به‌زه‌یی
 هاته‌وه به‌گریان و زاریمدا و پازی (یاری) به‌من سپارد و ئه‌و پازه‌ی که‌رد ده‌رمانی ده‌ردی
 کاریم.

رازداری له‌ ڕټباز و په‌وشتی (یاری)دا زۆر گرنگه و هر (یاری)یه‌که ده‌بټ تا سه‌رده‌می
 مه‌رگ و گیانه‌لا رازدار بټ و پازی ڕټبازه‌که‌ی که سه‌ری پټ سپاردووه و په‌یمانی به‌ستووه
 و سوټندی له‌سه‌ری خواردووه، به‌لای که‌سه‌وه نه‌یدرکټنټ و به‌که‌سی نه‌لټ. ئه‌م پازه‌ که
 چۆنییه‌تی ڕټ و په‌وشتی ڕټبازه‌که‌یه، به‌ره به‌ره ده‌وترټته هه‌قه‌کان، به‌لام پازه‌که له‌ پټشدا
 هر له‌ سینهی سه‌روکانی ڕټبازه‌که ده‌پاریزرا و ئه‌وان ورده ورده ده‌یانوته په‌یره‌وان و
 لایه‌نگرانیان. جا فاتمه لوره ده‌لټ: من ئه‌وه‌نده خه‌ریکی پارټزگاری و خواناسی و یه‌زو

په‌رستنی خوا بووم، شه‌و و پژ ده‌گریام و زاریم ده‌کرد و له‌ خوای خۆم ده‌پارامه‌وه‌ که به‌زه‌یی پیمدا بیت، تا شام به‌زه‌یی به‌ گریانمدا هات و کردمیه‌ رازداری رتیبازه‌که‌ هه‌تا‌کو به‌هۆی ئەو رازه‌وه‌ شه‌و و پژ ده‌رمانی دهردی کاریم بکه‌م و راز و نیاز له‌گه‌ڵ خوای خۆمدا بکه‌م.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- دائره‌ المعارف الاسلامی.
- ۲- تذکره‌ء اعلی، به‌ اصلاح ایوانف - تهران ۱۳۳۸.
- ۳- مشاهیر اهل حق.
- ۴- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنوس).
- ۵- ده‌ره‌ی شاخوه‌شین (ده‌ستنوس).
- ۶- ده‌ره‌ی پردیور (ده‌ستنوس).
- ۷- بارگه‌ بارگه‌ (ده‌ستنوس).

لزا خانمی جاف

سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی

ئەم ئافه‌رته‌ ئاینیه‌ که وه‌کو گه‌وه‌ریکی شه‌وچرا له‌ وێژه‌ی کوردیدا دهره‌وشیته‌وه‌، ناوی لزا خانمی جافه‌. به‌پێی په‌راوی (ده‌ره‌ی شاخوه‌شین) لزا خانم که له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچیدا ژیاوه‌، له‌ بنه‌رته‌دا خه‌ڵکی شاره‌زووره‌، به‌لام ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ لوپستاندا ژیاوه‌. له‌ په‌رتووی سه‌رئه‌نجامیشدا هاتوه‌ که لزا خانمی جاف به‌یه‌کی له‌ لایه‌نگرانی شاخوه‌شین ده‌ژمیترێ که له‌ سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی له‌ شاره‌زووردا له‌ دایک بووه‌ و پاشان هاتوه‌ته‌ لوپستان و له‌ویدا ژیاوه‌.

هه‌ندێ دووبه‌یتی له‌ لزا خانمه‌وه‌ به‌جێ ماون که گه‌لێ شیرین و پاراون. ئەو له‌ ته‌نبوور لیدانیشتا ده‌ستیکی به‌رز و بالای هه‌بووه‌ و هۆنراوه‌کانی خۆی به‌ده‌م ئاهه‌نگ و نه‌وای ته‌نبووره‌وه‌ له‌ جه‌مخانه‌دا خۆیندووه‌ته‌وه‌. ئەم دووبه‌یتیانه‌ نمونه‌یه‌کن له‌ هۆنراوه‌کانی ئەو:

۱

حه‌یدەر سه‌رراف، هه‌یدەر سه‌رراف	چه‌ندی نه‌ عه‌ینه‌ بێم نه‌ گێج تاف
ئیسا مه‌واچان په‌نه‌م کچه‌ جاف	قه‌باله‌ ماری نه‌ تاش مه‌ ساف
واته‌: ئەی هه‌یدهری گه‌وه‌رناس، ماوه‌یه‌ک من له‌ عه‌ینه‌دا بووم و له‌ گێژاوی تافگه‌ی ئەو	

ئاوايىيىدا رام دەبورد، ئىستا بەمن دەلەن ئەي كچە جاف دەبى تۆ قەبالە و بنچاخى پازى يارى لە نىوانى كىوى مەساف بىنى.

حەيدەر كە يەككە لە ياران و لايەنگرانی شاخوەشین، لزا خانم پىي دەلە: ئەي حەيدەرى كەوھەرناس، مە ماوەيەك لە كەنارى تافگە و قەلبەزى گوندى عەينەدا بووم و لەویدا ژيانم رادەبوارد و لە خوڤشيدا بووم. ئىستە پىم دەلەن ئەي كچە جاف^(۱) تۆ دەبى قەبالە و كۆدەي پازى يارى كە لە نىوانى كىوى مەساف دايە، بىهينى تا بىيتە پازدارى پىبازى يارى. عەينە كە لەم دووبەيتىيەدا هاتووە ناوى گوندىكە لە دەورووبەرى خوڤم ئاواي لورستان.

۲

خوەشین بىدار، خوەشین بىدار
يا شای بەرو بار، خوەشین بىدار
ئەگەر بەفرماي قەبالە بيار
مەلق ماوەروڤش لزاى رەمزيار
واتە: ئەي شای دەريا و وشكى و ئەي خوەشینی وريا، ئەگەر فەرمان بەدەيت، كە قەبالەي پازى يارى بىنە، لزاى رەمزيار بەگيان و دل دەروا و دەيهينى.

لزا خانم لەم دووبەيتىيەدا بەشاخوەشین دەلە: ئەي شا تۆ تيشك و نوڤنگەي ئەو خوايتە كە خاوەندى كەژ و بەژ و دەريا و سەرأسەرى جيهان و ئاسمانە كە ئەو هەموو شتىكى بەديهيناوە و ئەو سەرچاوەي هەموو شتىكە و هەميشە وريايە و لە هەموو شتى ناگەدارە، ئەگەر تۆ فەرمان بەدەيت كە قەبالە و بنچاخى پازى يارى بىنم، ئەوا بەشانازىيەو دەروم و قەبالەكە دىنم.

۳

حەيدەر نازكيش، حەيدەر نازكيش
نە حزوور شا پامەنيەر وە پيش
قەبالەي سەرمەن بگەرە ئەنديش
با نەزانق پيش بىگانە و خویش
واتە: ئەي حەيدەرى نازكيش، لە بەردەمى شا پى مەنە بەرەو و هەنگاو هەلمەگرە. تۆ دەبى بەفرمانى شا قەبالەي پازى يارى بىنى و بىيتە پازدارى يارى. بەلام كەمى لىي ورد

(۱) جاف: ناوى يەكێ لە عىلەكانى كوردە و خۆيان لە وەجەي خەسرەو پەرويزى ساسانى (۵۹۰ - ۶۲۸ى زاین) دادەنن. جافەكان لە جوانرۆ و شارەزوردا نىشتەجىن، ئەوانەي وا لە كوردستانى عىراقدا دەژين، پىيان دەلەن جافى مرادى، وە ئەوانەش وا لە كوردستانى ئىراندا ژيان دەبنە سەر، پىيان دەلەن جافى جوانرۆ. عىلى جاف هەر لەمىژووە ناو و ناويانگى بوو و كەلى ناودارى لى هەلكەوتوو، بەلام بەداخووە مير شەرەفخانى بتلىسى لە پەراوەكەيدا (شەرەف نامە) كە لە سالى ۱۰۰۵ى كۆچيدا داي ناوە هيج باسكى لەم عىلەو نەكردوو.

به‌روه و بیری لی بکه‌روه با کهس پئی نه‌زانی، تهنانت خزمیش نابی لیی ناگه‌دار بی تا دهگاته بیگانه و نامۆ.

مه‌به‌ستی لزا خانم لهم دووبه‌یتییه نه‌ویه که ده‌لی: ئهی حه‌یدەر ئه‌وا به‌فرمانی شا تو بوویته نازکیش و تکاکاری یارییه‌کان، ئیستا که شا ئهم شانازییه‌ی به‌تۆ داوه، قه‌باله‌ی پازی یاری له کتوه‌که بیینی، ده‌سا هۆشت به‌خۆته‌وه بی که له به‌رده‌می شادا هه‌نگاوی بی ئه‌ده‌بانه هه‌لنه‌گری و پئی نه‌نیت به‌روه و ئهم کاره که به‌تۆ سپێرراوه به‌گالته‌ی نه‌گری، چونکه قه‌باله‌که قه‌باله‌یه‌کی گرنگه و پازی یاری تیداوه و ده‌بی گه‌لی بیری لی بکه‌یته‌وه و پازدار بی و تهنانت له لای خزمیش تا دهگاته بیگانه پازکه نه‌درکینی تا کهس پئی نه‌زانی.

لزا خانم ئهم په‌ردانه داده‌داته‌وه و دیته سه‌ر باسی دیمه‌نی سروشتی گۆنهل و وه‌رزی به‌هار و به‌م جۆره به‌وه‌رزی به‌هاردا هه‌لده‌لی و ده‌لی:

٤

وه‌فران بی وه‌ئاو، وه‌فران بی وه‌ئاو
گۆل و وه‌نوشه هۆرێزان جه‌ خاو
واته: که به‌هار هات به‌فری سه‌ر کتیوان توایه‌وه و گۆل و وه‌نوشه له خه‌و پاپه‌رین و ده‌شت و کتو و کۆساریان پازاندوه.

له به‌هه‌را که به‌فری ده‌شت و کتو و هه‌ردان ده‌تویته‌وه و ده‌بیته ئاو، گیا و شیناوه‌ردی که‌م که‌م له خاک سه‌وز ده‌بی و به‌ده‌م سروه‌ی با ده‌شیته‌وه، گۆل و وه‌نوشه سه‌ر له خاک هه‌لدین و ده‌به‌نه هۆی پازاندنه‌وه‌ی ده‌شت و کتو و کۆسار. جا لزا خانم له دووبه‌یتییه‌که‌یدا ده‌لی: کاتی که به‌هار هات و به‌فر که‌وته توه‌نه‌وه و بوو به‌ئاو، ئه‌وسا گۆل و وه‌نوشه له خه‌و پاپه‌رین و ده‌شت و کتو و کاوانیان پازانه‌وه و بۆنی خۆشیان به‌ده‌م سروه‌ی بای شه‌ماله‌وه په‌خش و بلّاو کرده‌وه و به‌جاری گیتی بوو به‌به‌هه‌شت.

سه‌رچاوه‌کان

١- مشاهیر اهل حق.

٢- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنووس).

٣- ده‌وره‌ی شاخوه‌شین (ده‌ستنووس).

٤- ده‌وره‌ی پردیوه‌ر (ده‌ستنووس).

٥- یادداستی کاکه‌ردایی (ده‌ستنووس).

سەدەي پيڭجەمى كۆچى

ئەم ئافەرەتە كە شاگردى مەيخانەى مەى فروشانى يەزدانى بوو، ناوبانگى ھەلبەستى لە لورستاندا دەرچوو. ئەم ژنە ئاينىيە كە ناوى خاتوو مەى بوو، بەمەى زەرد ناسراو و بەيەكئ لە ياران و لايەنگرانى شاخوھشين دیتە ژمار. بەپتى پەرتووكى سەرئەنجام خاتوو مەى زەرد لە سەدەى پىنجەمەى كۆچى لە لورستاندا ژياو و لە دوانزە سالىدا چووئە لای شاخوھشين و ناوبرا و گەلى لە پئ و پەوشتەكانى (يارى)ى پئ فیر کردوو و سەرئەنجام لە دەوروپەرى يافتەكۆ، كۆچى دوايىيى کردوو و ھەر لەوئ نيتزارو.

خاتوو مەي كە لە خانەقادا تەلى ھەلبەست دانانى بزوتووه، بەھۆى پەيدا بوونى شاخوھشىنى پىرپوه دەروازەى ھۆنراوى بۆ كراوھتوھ و بىرى خۆى دەرپىوھ و بەشان و بالى پىرھەكى خۆيدا ھۆنراوى وتوھ و پاشان بۆ پى و پەوشتى پىبازى (يارى)يش ھۆنراوى داناوھ و ئەو ھۆنراواھ بوونەتە ياسا و پەوشت بۆ پەپرەوانى پىبازەكە.

ئەم دووبەيتىيانە نمونەيەكن لە ھۆنراوكانى ئەو:

1

هزار سوار ئاما یۆ شاهن جهبار

خوشین جه‌بار، خوشین جه‌بار

وہ رحمہ تہ وہ بڑہندی دیار

جہ بیار خوه شينا، ئيمه شان شكار

واٽه: ٺهڻي خوهشيني بههڙ و زڙدار له خواناسيدا، هزار شاسواري مهيداني خواناسي هاتونه ته ٺهڻ جيهانه وه، به ٺهڻ ته نيا يه ڪيڪيان له هه مو بهر زتر و بههڙ تره، وه ٺهڻ تاقه سواره بههڙ ههش برتبي به شاخوهشين كه بههڙي خواناسي خوي، ٺهههشي شڪار ڪردوه و ڪردوهيه ته پهريه و لايه نگر خوي، كه وابو ٺهتر بههڙ ٺه پيت و پيڙنه وه كه شاخوهشين هيناويه تي ده رگا له سهه و ٺه و ٺهتر نيازتان به پيت و پيڙه و بههه ڪه تي كهس نه پي.

خاتوو مەي لەم دووبەيتييهدا دهگونجی دياردی بکاته سەر خولی مندالیی شاخوهشين که به پيی په ړتووکی سهرئ نجام، شاخوهشين کاتي مندال بوو ړؤميه کان هيرشيان هينايه سهر خاکی ولکهی لوړستان و زؤربهی خه لکی لوړستان له ترسا رايان کرده شوينه کانی تر و خويان شارده وه. جه لاله ی دايکی شاخوهشين له گهل ميرزا ئامانای باپيريدا بار و بنه يان پيچايه وه و که و تنه ړی تا گه يشتنه شوينيکی خوش و بهر ژوه نودار، له ناکاو ړؤميه کان ئه وانسان دی و هه لمه تيان بويان هينا. ده لين لهم کاته دا کوتوپر له پتواروه جوانی پهيدا

بوو و به‌ته‌نیایی به‌ره‌نگاری پو‌مییه‌کان بووه‌وه و ئه‌وانی تار و مار کرد. گوايه ئه‌و جوانه شاخوه‌شین بووه. جا خاتوو مه‌ی ده‌لی: ئه‌ی خوه‌شین زۆردار له مه‌یدانی خواناسیدا، هزار شاسواری مه‌یدانی خواناسی هاتوونه‌ته ئه‌م جیهانه‌وه، به‌لام ته‌نیا یه‌کیکیان له هه‌موو به‌هێزتر و وریاتره، وه ئه‌و تاقه سواره به‌هێزه‌ش که به‌هێزی خواناسی به‌ره‌نگاری بیتگانه‌کان بوو و تار و ماریانی کرد، بریتییه له شاخوه‌شین که ئیمه‌شی شکار کردووه و کردوونیه‌ته په‌یره‌وی خۆی. ئیتر به‌هۆی ئه‌و پیت و به‌ره‌که‌ته‌وه که شاخوه‌شین هێناویه‌تی ده‌رگا له‌سه‌ر ولات داخه‌ن و نیازتان به‌پیت و پیزی که‌س نه‌بی.

٢

یۆ شاهه‌ن نیشان، یۆ شاهه‌ن نیشان
هه‌زار سوار ئاما یۆ شاهه‌ن نیشان
په‌لی وه‌ش پاما جه مانگ و سه‌یوان
سوار شاخوه‌شین گۆش به‌رد جه مه‌یدان
واته: یه‌کێ له‌و هه‌زار سواره خواناسانه که هاتوونه‌ته جیهانه‌وه، وه له ناو هه‌موواندا دیار و ئاشکرا و ناسراون، ئه‌و شاسواره سواریکی وه‌هایه که بۆ مه‌یدانداری له جیهانی خوار و ژوردا ئه‌سپێکی خۆش په‌وت و رام کراوی هه‌یه و به‌ئاره‌زووی خۆی له‌و دوو جیهانه‌دا په‌ل ده‌وه‌شینێ ئه‌گه‌ر نازانن که ئه‌و شاسواره کێیه که وه‌ها ئه‌سپێکی رام و په‌ل وه‌شینێ له ژێردایه، چ که‌سێکه ئه‌وه بیتگومان شاخوه‌شینیه که گۆی پتیره‌ویی له مه‌یدانی خواناسی و عیرفاندا ده‌رکردووه.

له پو‌ژگاری ژبانی خاتوو مه‌ی زه‌ردا، چه‌ند که‌سی له رێبه‌رانی یاری له کوردستان و لو‌رستاندا بوون و تا ئه‌و جێگه‌یه که ئیمه ئاگامان لێیه‌تی ئه‌و که‌سانه بریتین له: پیر شاریاری یه‌که‌م و سو‌لتان چه‌له‌وی و بابه‌ فه‌قی و بابه‌ هه‌سەن و بابه‌ تایه‌ر و کاکه‌ ردا و چه‌ند که‌سێکی تر که پو‌ژبیری ژبانیا‌ن که‌وتوو به‌یه‌کدا. به‌پیتی په‌راوی سه‌ره‌نجام، خاتوو مه‌ی زه‌رد بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی په‌له‌ویایه‌ی پیره‌که‌ی خۆی که‌وتوو ته‌ وتووێژ و هۆنراو گۆرینه‌وه. جا به‌جۆرێ که له‌م دووبه‌یتییه‌ی خواره‌وه‌دا بۆمان ده‌رده‌که‌وێ. خاتوو مه‌ی زه‌رد به‌پیر شاریاری یه‌که‌م ده‌لی:

٣

شه‌ه‌ریار مه‌ست، شه‌ه‌ریار مه‌ست
وه ره‌حمه‌ته‌وه بو‌یم‌ی سه‌رمه‌ست
دیيار بژهن‌دی وه هه‌ی ده‌ست هه‌ی ده‌ست
خواجام نه‌ی هه‌ژمه‌ت وه‌نه‌ش نه‌ی گه‌ست
واته: ئه‌ی پیر شاریاری سه‌رمه‌ست، لێ گه‌یێ با ئیمه هه‌موومان له‌م هه‌ریمه‌دا به‌هۆی پیت و پیزی خواناسیه‌وه سه‌رمه‌ست و سه‌رخۆش بێن و رێگای بیتگانه و نامۆ نه‌ده‌ین که

بیته ناو هه ژمه کانه وه، وه دهرگا له سهر بێگانه داخهین، چونکه پیری من نوقمی ده ریای
خواناسی و بیرکردنه وه له به دهیتنه ری ئه م جیهانهیه و به هاتنی بێگانه ئه و سات و کاته
خۆشه خواناسییه ی تیک نه چی.

وهکو ده زانیخ خواناسان هه میشه دوو پاودان و حاله تیان هه یه: یه که م، پاودان و حاله تی
جهمال و خۆشی که له م حاله دا سه باره ت به هه مو که سیک، به تایبته به نزیکان و پهیرهوان
و لایه نگرانی خۆیان که لێ پوو خۆش و میهره بان و به به زهین. حاله تی دووهم، که بریتییه له
حالته تی جهلال و شکۆ، له م حالته دا له کاتیکا که ئه و خواناسانه هه میشه بیر له که وره یی
و شکۆی خوا ده که نه وه، نایانه پرژیته سهر ئه وه له شتی تر بیر بکه نه وه. جا خاتوو مه ی
زهرد له م دوو به ییتییه ی خواره وه ئه وه مان بۆ دهرده خا که پیره که ی ماوه یه کی زۆر له جیهانی
شکۆ و جهلالدا بووه، وه نه یه پرژاوه ته سهر پهیرهوانی خۆی.

٤

خوهشین یا هه ی، خوهشین یا هه ی	ئامانه ن ئامان خوهشین یا هه ی
نه سهر تا وه پا دونیات که رده ن طه ی	خه شمت کافیه ن هه ژمه ت تا وه که ی

واته: ئه ی خوهشین که نوقمی ده ریای که وره یی و بێ پهروایی پهروه رگاری یه کتای، تۆ
به هیزی تیشکی که وره یی پهروه رگار، ئه م جیهانه ت داوه به پتوه، وه هه مو شتیکت بۆ
پوون بووه ته وه، ئیتر گوێ نه دان و بێ پهروایی، سه باره ت به پهیرهوان و داماوان و
نیازمه ندانی دهرگای به زه یی خۆت به سه.

٥

خوهشین یه که قه وڵ، خوهشین یه که قه وڵ	خه شمت کافیه ن تا که ی مه ده ی هه وڵ
چه له و ی شهمال دونیاش دا ده ن جه وڵ	شه هریار گیوه ن طه له ب که رده ن طه وڵ

واته: ئه ی خوهشینی راستبێژ و راستگو ی جیهانی خواناسی، ئیتر بێ میهری و بێ
به زه ییت با به س بێ و تا که ی له پهیرهوان و ژێرده ستانی خۆت نا پرسیته وه و له ده ریای بیر
و ئه ندیشه ی یه زدانیدا نوقم بوویت؟ ته ماشاکه هه ندێ له پهیرهوان و لایه نگرانته وه کو
سولتان چه له و ی و پیر شاریار له پیرۆزی و پیت و پیز و به ره که تی لێ پرسینی نه ینی و
بژونی و مه عنه و ی تۆوه به پله و پایه ی خواناسی که یشتوون، ئه ویان وه کو شهمال ده شنیته وه
و ناوبانگی به هه مو شوێنیکدا بلاو بووه ته وه، وه ئه میشیان به هیزی مه عنه و یی خۆی، وه کو
گیوی کوری گوڤه رز جیهانی داگیر کردووه. که وابه و بۆچی له ئیمه ی هه ژار و بێ نه وا
نا پرسیته وه، وه به زه ییت به ئیمه ی بێچاره دا ناییته وه؟

یاران گردمان، یاران گردمان   سهرمان بسپارین وه یار گردمان
پیرو یوران و گه‌وره و وردمان   بکۆشین په‌رئ راگه‌ی پردمان

واته: ئه‌ی یاران، ئیمه هه‌موومان پتووسته سهرمان بسپترینه یاری راسته‌قینه‌ی خۆمان وه پیر و جوان و گه‌وره و بچوو‌کمان له‌م پتگایه‌دا تئ بکۆشین بۆ ئه‌وه‌ی که بتوانین له‌سه‌ر پردی راستی و دروستیه‌وه تێپه‌ر بکه‌ین.

ده‌گونجی مه‌به‌ست له‌و پرده، ناوه‌ندی خواناسی و دروستی بێ که له‌و شوێنه‌دا به‌دی هاتووه، واته: چونکه زۆربه‌ی پتبه‌رانی یاری له‌ مه‌له‌به‌ندی شاره‌زوورا په‌یدا بوون و سهریان هه‌ل‌داوه و له‌وێهه‌ چچه و پت‌بازی یاری په‌ره‌ی سه‌ندووه و بلاو بووه‌ته‌وه هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌یه که له‌ په‌رتووکی سه‌رئه‌نجامدا هاتووه: که دادپرسینی هه‌موو به‌نده‌کان له‌ پۆژی دوااییدا له‌ شاره‌زوردا ده‌ست پت ده‌کری. ئه‌م پرده که خاتوو مه‌ی دیاردی پت ده‌کا له‌ ئایینی زه‌رده‌شتدا پردی (چینه‌وت)یان پت ده‌وت و لایان وابوو که گیان و په‌وانی چاکان به‌سه‌ر ئه‌و پرده‌دا تئ ده‌په‌رئ و ده‌جئ بۆ به‌هه‌شت. به‌پیتی په‌رتووکی (ئافیه‌ستا) ئه‌م پرده که‌وتووته‌ نێوانی شاخی (داییتیک) و (ئه‌لبورز) که له‌ ئیریه‌ن هه‌ج دایه و به‌پیتی په‌راوی (سه‌رئه‌نجام) ئه‌م پرده له‌ (شاره‌زور) دایه که پت‌بازگه‌ی هه‌موو (یاری)یه‌که.

سه‌رچاوه‌کان:

- ١- مشاهیر اهل حق.
- ٢- ارداویراف نامه، سروده زرتشت بهرام پژدو باهت‌مام دکتر عفیفی - مشهد ١٣٤٣.
- ٣- ویسپرد - گزارش پورداود - تهران ١٣٤٣.
- ٤- سه‌رئه‌نجام (ده‌ست‌نووس).
- ٥- ده‌وره‌ی شاخوه‌شین (ده‌ست‌نووس).
- ٦- ده‌وره‌ی پیرعالی (ده‌ست‌نووس).

پیر شالیاری به کهم

سهدهی پینجهمی کوچی

ئهم پیاوه ئاینیه که له سهراوهردی شاخهکانی بهرزی هه ورامانهوه سهری هه لداوه، وهکو ئهستیرهیهکی گهش و ترووسکه دار به ئاسمانی کورده وارییه وه هه ترووسکاوه. بیره جوانه که ی ئاوینهیه که بووه بۆ دهرویشانی خواپهرست، ئاکاره خواناسیهکانی بوون به سپایهک و ڕیگیان به هیزی بیگانه بهست.

ئهم هۆنهره پارێزگار و خواناسه که له سهدهی پینجهمی کوچیدا ژیاوه، به پیتی پهراوی سه ره نه نجام، ناوی خوداداد و کوری جاماسپی هه ورامیه که له سهدهی پینجهمی کوچیدا له هه ورامان سهری هه لداوه. ماموستا رهشیدی یاسه می له پهراوی (کورده) دا ده لئ: پیر شالیاری هه ورامی یه کیکه له پیشه وایان و مۆبدانی ئاینی زهردهشت که له ناوچهی هه وراماندا پیتی ناوته مهیدانی ژیا نه وه و، خهریکی په ره پیدانی ئاینی زهردهشتی بووه. له پیر شالیاره وه، په راویک به ناوی (ماریفهت و پیر شالیاری) به جی ماوه که وهکو ئافیس تا به ند بهنده و به زاراوهی گۆرانی و تراوه و، زۆری هۆنراوهکانی له سه ره شیهوی دووبهیتی دانراون.

ماموستا مهردوخ له پهراوه کهیدا (میژووی کورد و کوردستان) ده لئ: هه ندی له پیاوه ریش سپیهکان ده گپ نه وه، که په رتووی (ماریفهت و پیر شالیاری) که لئ گه و ره بووه و، هه مو و ڕی و ره وشتیکی زهردهشتی تیدا بووه. ته نانهت جارێکیان کۆمه لێک له خه لکی ئه و ناوه له ناو خۆیاندا باسی رابردووی خۆیان ده کهن و یه کیکیان له ریش سپیهکی به سه لاجوو ده پرسئ و ده لئ: ئه رئ مامه قرو ئی قه دیما یان ماریفهت و پیر شالیاری؟ واته: قور ئان کۆنه یان ماریفهت؟ ئه ویش له وه لاما ده لئ: ماریفهت و پیر شالیاری قه دیما، قرو ئی کور و گو شایشه کو ژی ئاورده نش. واته: (ماریفهت، پیر شالیاری) کۆن تره، قور ئان کو ژی گو شایشه کو ژی هینای بۆ ناومان. گو شایش کو ژی پیر مه مه دی هه ورامیه که له سالی ۷۹۰ ی کوچیدا له دایک بووه و له سالی ۸۷۳ دا مردووه و له به ره ئه وه جاوانی که می مژمو ڕ بوون، پیتیان وتوووه گو شایشه کو ژی و، ده ستهکی بالای هه بووه له بلا و کردنه وهی ئاینی ئیسلام له ناوچهی هه وراماندا.

ماموستا قانع له پهراوی (شاخی هه ورامان) دا له باره ی پیر شالیاره وه ده لئ:

کتی بی زهردهشت که ئافیس تابه   وهک باقیی کتیب خه لاتی خوایه
به زوان هه ورامی هاته سه ره به شه ره   یانی های زهردهشت بووی به پیغه مبه ره

تا دهوری خۆی بوو وهک باقیی دینان به لام نه سځ بوو ئه ویش به قورئان
 ماريفهت و پير وتهی شالياره که به پير شاليار له گشت دياره
 شاخی هه ورامان هه چهند په نجه پوم زور چاک بزانه که مه منوونی توم
 چونکه پاراستت تو ئه و زمانه تیکه لت نه کرد له گه ل بېگانه

له پير شالياری هه وراميه وه گه لی دووبه يتی له په راوی (دهورهی شاخو هشین) دا به جی
 ماون و گه لی هونراویشی له ناميلکهی ماريفهت و پير شالياریدا هه یه که گه لی بهرز و
 ناسک و پاراون. ئه و له تهنبور لیدانیشدا دهستیکی بهرز و بالای هه بووه و، هونراوهکانی
 خۆی بهدم ئاههنگی تهنبوره وه، خویندووه ته وه. ئه م هونراوانه که به شیهوی دووبه يتی،
 پله وپایه ی بهرزی پير شاليارمان له هونه ریدا بق دردهخن.

۱

وهروئ وه وارۆ وهروه وه ری نه وه ریسه بریۆ چوار سه ری نه
 کهرگی سیاوه و هیله ش چه رمینه گوشلی مه می ریۆ دوه به ری نه
 واته: به فری دهبارئ به فره خۆریه، گوریس که بچری چوار سه ری هه یه، مریشکی
 رهش هیلکه ی سپییه، دیزه که له بنه وه بشکی دوو ده رگای لی پهیدا ده بی.
 ماموستا مه ردوخ له باره ی ئه م دووبه يتییه وه ده لی: پير شاليار له م دووبه يتییه دا له
 هه ورامیه کان داوای به کیه تی دهکات و ده لی: ئه گه ر پارچه پارچه بن وهک به فر ده توینه وه و
 ئاینیک دی و ئه م ئاینه ی ئیه تیا ده با و، وهکو گوریستیک که بچری و بی به دوو له ته وه،
 ئیه وش له ت له ت ده بنه وه.

۲

داران گیان داران، جه رگ و دل به رگه ن گاه ی پر به رگه ن گاه ی بی به رگه ن
 کهرگه چه هیلن، هیله جه کهرگه ن په واس جه په واس وه رگ جه وه رگه ن
 واته: درهخته کان وهک ئاده میزاد گیان له بهرن و، ئه وانیش جه رگ و دلیان هه یه که گه لا و
 ریشه یانه و، ماوه بهک گه لایان هه یه و ماوه بهک ده ورئ و، مریشک له هیلکه یه و هیلکه ش
 له مریشک پهیدا ده بی، پتوی له پتوی و گورگ له گورگ ده بن.

پير شاليار له م دووبه يتییه دا ده لی: چون درهخت پتویستی به ره گوریشه هه یه، ههروه ها
 مروؤف پتویستی به خزم و یارمه تیده ر هه یه بق ئه وه ی به هه موویانه وه به کۆمه ل بژین و،
 ژیانیکی پر کامه رانی به دهست به تین، بنیاده م له بنیاده م بووه و، پتویسته له گه ل بنیاده م دا
 ژیان با ته سه ر، چونکه گیا له سه ر بنجی خۆی ده رویته وه.

يا شای تهنیای فەرد، يا شای تهنیای فەرد
 ئامانەن ئامان، يا شای تهنیای فەرد
 ئاساراش بەرئار بەردش کەر وه هەرد
 کەنگاوەر دنیا، دنیا ش کەر وه گەرد

واته: ئه‌ی خوای تهنیا و تاک، هانایه به‌فهریامان که‌وه و شوینه‌واری دۆژمانی پێبازی
 یاری که له شاری که‌نگاوهردان له بناغه‌وه ده‌ریته و له‌ناویان به‌ره و به‌ردی بنچینه‌یان
 به‌اره و بیکه به‌ئارد، قه‌لای که‌نگاوهر که له گرنگایه‌تیدا وه‌کو جیهان وایه، ده‌سا بیکه
 به‌تۆز و تهم و گه‌رده‌لول و خاپوور و وێرانی بکه.

به‌جۆرێ که می‌ترووی ژبانی عیلى گۆزان پیشان دهدا، ده‌ورو به‌ری که‌نگاوهر له کاتی
 خۆیدا ناوه‌ندیکی گه‌ره‌ی فەرمان‌به‌وایی بووه و، قه‌لایه‌کی کۆن و په‌رستگایه‌کی زۆر
 به‌ناویانگی تیدا بووه که به‌پیتی وتی پرۆفیسۆر هیرتسفلد، ئه‌و په‌رستگایه له زهمانی
 ئه‌شکانیه‌کاندا دروست کراوه و یه‌کێ له گه‌ره‌ترین په‌رستگای جیهانی کۆن دیته ژمار.
 یاقووتی حه‌مه‌وی له په‌راوی (معجم البلدان) دا ده‌لێ: که‌نگاوهر گه‌لێ ئاوه‌دان و ئاویه و
 له‌ویدا په‌رستگا و کۆشکی گه‌وره‌ هه‌یه که ئیستا مه‌کۆی دزه‌کان و جهرده‌کانه و، به‌ناوی
 (قصر اللصوص) یا کۆشکی دزه‌کان به‌ناویانگه. ئیستا که شوینه‌واری ئه‌و په‌رستگایه
 ده‌رکه‌وتوه و، له به‌ر ئه‌و هۆیانه که‌نگاوهر به‌لای گۆزانه‌کانه‌وه شوێنێکی گرنگ داویه‌ته
 چاوه‌وه و، ئه‌شگونجێ که که‌نگاوهر له‌و ده‌مه‌دا بۆ خۆی ناوه‌ندێ بووبێ له ناوه‌نده‌کانی
 فەرمان‌به‌وایی و به‌رگیرییان له بلایوونه‌وه و په‌ره‌سه‌ندنی پێباز و پچه‌ی یاری کردبێ و
 دژی بێر و برۆای خۆیان زانیبێ. جا له‌به‌رئه‌وه‌یه که هه‌ستیاره‌کان و هۆنه‌رانی یاری،
 که‌نگاوهریان له چاوی گه‌ره‌می و گرنگیه‌وه وه‌کو جیهان زانیوه و، پێیان وابووئه‌وه
 ناوه‌نده گرنگه که دژی ئه‌وانه ده‌بیته به‌ره‌تستی پێبازی یاری و، له خوا پاراونه‌ته‌وه که
 ئه‌و قه‌لایه وێران بێ، وه‌ها که پیر شالیاری یه‌که‌م له‌و دووبه‌یتییه‌دا له خوا پاراوه‌ته‌وه که
 قه‌لای که‌نگاوهر خاپوور و کاول بێ و ببیته تۆز و گه‌رده‌لول.

چه‌له‌وی ره‌مه، چه‌له‌وی ره‌مه   خواجام دیاره‌ن مه‌رامه ره‌مه
 رداش ده‌ریتشا خواجام چون شه‌مه   شه‌مش ئافتاو نه‌نش گه‌مه

واته: پێبه‌ری من چه‌له‌بی وه‌کو پهن چون دیته ناو رانه‌وه، به‌و چه‌شنه‌ خه‌ریکه دیته ناو

ئەندامانى جەمەو، بەرمالى داو، بەشانا، وەكو شەم دەدرەوشیتەو، و تیشكى ئەو شەمە
وەكو هەتاو پرشنگ دەدا، و لە هەتاو كەمتر نىيە و جىهان پىر دەكا لە پووناكى.

۵

يۆ شاھەن وە مەرز، يۆ شاھەن وە مەرز   ھەزار سوار ئاما يۆ شاھەن وە مەرز
پەلى وەش رامما جە سەمما تا ئەرز   سوار شاخووشىن گۆش ئاورد وە لەرز
واتە: ھەزار سوارى مەيدانى خواناسى ھاتوونەتە ئەم جىھانەو، بەلام ھەر تەنيا
يەككىيان لەم بەر و بوومە ناوبانگى دەرکردو. ئەم شاسوارە خواناسە سوارىكى وەھايە
كە بۆ مەيدانداری لە ھەردوو جىھاندا ئەسپىكى خوش پەوتى ھەيە، و، بەئارەزووى خۆى لە
ئاسمان و زەويدا پەلدەووشىنئ ئەگەر ناوى ئەو شاسوارە نازانن كىيە كە وەھا ئەسپىكى
پەل وەشپىنى ھەيە، ئەو بەگومان شاخووشىنە كە گۆى زەوينى لە مەيدانى خواناسيدا
ھىناوتە لەرزە.

۶

من وەى دەردەو، من وەى دەردەو   تا كەى بنالم من وەى دەردەو
زوان وە لالە و چەم وە پەردەو   دانەى زەرد تا كەى ھا وەگەردەو
واتە: من بەم ھەموو دەردەو تا كەى بنالینم و بپاریمەو، و، چا و بېرمە پىشتى پەردەى
نەيتىيەو، ئەم دانەى زەردە تا كەى ھا بەتۆز و خۆلەو؟
دانەى زەرد كە لە دووبەيتىيەكەى پىر شالىاردا ھاتو، بەپى پەرتووكى سەرەنجام
بريتىيە لەو خاك و خۆلە كە بنیادەمى لى دروست كرا، لە سەرەنجامدا ھاتو، كە: خواى
مەزن لە پاش ئەو، ئاسمان و زەوى سىرشت كرد، خوا دەستوورى دایە فریشتەكان كە
برۆن و مشتى خاك لە زەوى بێن و مرقۆ بهیئنە دى. فریشتەكان بەفەرمانى خوا پۆشستە
زەوى بۆ ئەو، مشتى خاك بێن و مرقۆ لى دروست كەن. دىيان كە خاك ئەگرى و دەلى:
من توانای مرقۆف بوونم نىيە و ملی پىيان نەدا كە بپروا مشتى خاك لە زەوى بهیئنە.
سەرەستەى فریشتەكان پۆشست و مشتى خاكى ھىنا، و، بەفەرمانى خوا فریشتەكان ئەو
مشتە خاكەيان لەگەل ئاو و ئاگر و بادا ئاوتتە كرد تا بوو (كە زەرد) و پاشان خوا
بنیادەمى لەو گەلە بەدى ھىنا.

یاران جە ڤیواس، یاران جە ڤیواس
پادشام پەیدا بی جە دانەبی ڤیواس
مەشیە و مەشیانە بەرنامان جە واس
پەری ئازمایی میگردان ڤەواس
واتە: ئەبی یاران، پادشام شاخوەشین لە دانەبی ڤیواس پەیدا بوو، مەشیە و مەشیانە
(ئادەم و حەوا) ییش لە گۆلە گەنم بەدی هاتوون تا ڤیاوان تاقی بگەنەو.

پیر شالیاری یەکەم لەم دووبەیتییدا دیاردی کردووێتە سەر بەدیھێنان و سرشت بوونی
مرۆ لە گیا و شیناوەردی و، ئەم ڤروایە لە نیوانی هیند و ئۆروپاییەکاندا باو بوو و
ئێستاش هیندووێکان لایان وایە کە مرۆ لە بنچک و گیا بەدی هاتوو. لە ڤەراوی
(ئافیتستا) شدا ئەم ڤروایە دەکوێتە بەرچاو. مانیەکانیش هەر لەسەر ئەم ڤروایە بوون و
لایان وابوو کە بنیادەم لەسەر بنجی گیا ڤرواوە.

لە ڤەراوی (پیر شالیاری زەردەشتی) دا هاتووێ کە لە هەوراماندا هەموو سالتیک سی و
پینچ ڤۆژ کە ئەمیتیتە زستان، هەورامییە دانیشتووێکانی ئەو دێیەیی کە گۆرستانی پیر
شالیاری یەکەمی تێدا، لە خانووێکەیی خۆیدا هەموو سالتیک سی ڤۆژ جەژن دەگرن و
بەئەم جەژنە دەلێن: جەژنی پیر شالیار. لەم جەژنەدا خواردن هەر ئەو خواردنەییە کە لەو
سەردەمەدا خواردووێانە وەک گوشت و ڤرویش.

هەر لە یەکەم ڤۆژی بەھارا هەر کەسیک بەگوێرەیی توانای خۆی بەرخ بی یان کار یان
گوێرەکە نیازی خیری پیر شالیاری لی دەھێنێ بۆ ئەوێ لە ڤۆژەدا سەریان بپرن و، ئەو
ئازەلانی دەدەنە دەست گزیرەکان بۆ بەختوکردنیان بەجارەلوی تایبەتی پیر شالیار کە تا
ئێستەش ماوە و، لە دەر بەندی (ملە مەرف) دا باخێک گوێزی هەیە.

ڤۆژیک بەر لە جەژن گوێزی ئەو باخە بەش دەکریتەوێ بەسەر خەلکدا و بەوێ ئاگادار دەبن
کە سبەینی جەژن دەست پێ دەکا، منالان بەیانی زوو لە ڤۆژی چوارشەمەدا دەست دەکەن
بەگەران بەکۆڵاندن و، بەدەنگی بەرز دەلێن: (کلاو ڤۆژنە). ئەوانیش چی لەبەردەستیاندا
هەبێ، بێ بەشیان ناکەن وەک گوێز و میوژ، هەنجیری وشک و دانەوێلە، لەم کاتەدا یەکیک
لە نەتەوێ (هالیشا) کە یەکەم جار ئازەل سەر دەپێ، هی خەلکی تریش سەر دەپێ و
خۆی سی و جگەریک دەبا بۆ خۆی و هەر عێل و خێل و ھۆژیک چ جۆرە گوشتیکی پێ
درایی لە یەکەم جەژندا، ئێستەش هەر ئەو جۆرە گوشتەیی دەدێ. بەلام ڤرویش لە هەموو
مالتیک کۆ دەکریتەوێ و ئیوارەیی پینجشەممە گزیرەکان مەنجەلی گەورە کۆ دەکەنەوێ و
نیوێ لی دەنێن و منداڵان دین هەر یەکە بەشی مالی خۆیان دەبن و، بۆ شەوی هەینی
نیوێکەیی تری لی دەنێن.

پیاوان هه‌موو له خانوو‌ه‌که‌ی پیر شالیاردا کۆ ده‌بنه‌وه که ئه‌م خانوو له سالی‌کا سی رۆژ در‌گا‌که‌ی ده‌کر‌یت‌ه‌وه و، له پێشدا به‌دوو ریز و، به‌نۆره ده‌ست ده‌که‌ن به‌هه‌له‌په‌ر‌کی و له دوا‌یدا هه‌موویان داده‌نیشن و ده‌ست ده‌که‌نه نان‌خواردن، پاش ئه‌وه به‌ر‌دیک که پتی ده‌لێن: (کۆم‌سا) و، له نزیک گۆری پیره‌وه‌یه گزیره‌کان ده‌یش‌کێتن و بۆ پیره‌ۆزی به‌سه‌ر خه‌ل‌کا به‌شی ده‌که‌ن و ده‌لێن ئه‌و به‌رده هه‌موو سالی‌ک وه‌ک خۆی لی دیت‌ه‌وه و چل و پینج رۆژ که له به‌هار ده‌روا زۆربه‌ی خه‌ل‌ک نیازی چوونه هه‌وار‌که‌کان ده‌که‌ن و دووباره له‌سه‌ر گۆرستانی پیر شالیار خۆراک ده‌خۆن و داوای سه‌ر‌که‌وتنی لی ده‌که‌ن و ئه‌وسا روو به‌هه‌وار‌که‌کان بلاو ده‌بنه‌وه.

سه‌ر‌چاوه‌کان:

- ۱- تاریخ مردوخ، تألیف ایه الله مردوخ - تهران ۱۳۲۴.
- ۲- کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او تألیف رشید یاسمی - تهران ۱۳۱۶.
- ۳- معجم البلدان تألیف یاقوت الحموی - لایپزیک ۱۸۷۳.
- ۴- یشت ها - گزارش پورداود - تهران ۱۳۴۶.
- ۵- پیر شالیاری زه‌رده‌شتی دانه‌ر محهم‌د صاحب - به‌غدا ۱۹۶۸.
- ۶- شاخی هه‌ورامان، هۆنراوی قانع - به‌غدا ۱۹۵۴.
- ۷- ماریف‌ه‌ت و پیر‌شالیاری (ده‌ست‌نوس).
- ۸- ده‌وره‌ی شاخوه‌شین (ده‌ست‌نوس).
- ۹- سه‌ره‌نجام (ده‌ست‌نوس).
- ۱۰- کورته‌ی نامه‌ی سه‌ره‌نجام (ده‌ست‌نوس).

کاکه‌ ڤدای لورستانی

سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی

ئهم پیاوه ئاینیه که قسه‌ی وه‌کو ئای کانی ره‌وان بووه، نوبانگی هۆنراوه‌ی له لۆرستاندا ده‌رچوو. ئهم ئه‌ستیره‌ گه‌شه که ناوی کاکه‌ ڤدایه، به‌پتی په‌رتوکی سه‌ره‌نجام له سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچیدا سه‌ری هه‌ل‌داوه و، به‌یه‌کی له یاران و لایه‌نگرانی شاخوه‌شین ئه‌ژمی‌رێ. له په‌راوی (ده‌وره‌ی شاخوه‌شین) دا هاتوه: کاکه‌ ڤدای لورستانی که له یارانی تایبه‌تی شاخوه‌شین دیته ژمار، له سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچیدا ژیاوه و، پتری ژیا‌نی له گۆشه‌گیریدا به‌سه‌ر بر‌دوو و هه‌ر له‌گه‌ل‌ خوادا راز و نیازی کردوو و، ژیا‌نی به‌م جۆره راب‌ردوو تا مردوو.

له کاکه رداوه هندی دووبهیتی ماونه ته وه که گهلی شیرین و دلنشین و پاراون. ئه له تهنبور لیدانیشدا دهستیکی بهرز و بالای هه بووه. ئه م دووبهیتی یانه نمونه یه کن له هۆنراوه کانی ئه:

سفیده بازم، سه ربالم نه کۆی مه له وانیم که رد چه ئاو ئامۆی

پۆژم که رد وه شهو شهوم که رد وه پۆی خه رقهی خوهشینه بێ تان و بێ پۆی

واته: من ئه و بازه سپیه م که شابالم کیشاوه ته سه ر کێوان و، له ناو ئاوی رووباری ئامۆیدا مه له وانیم کردووه. من له پله و پایه ی خواناسیدا گه یشتوومه ته جیگایه ک که تواناییم به سه ر هه موو شتی کدا هیه و ده توانم هه ر ناخۆشییه ک که بریتی بێ له شه و بیکه م به خۆشی که بریتییه له پۆژ.

به جۆری تریش ده توانین بڵێن مه به ستی هۆنر له و پسته یه ئه مه یه که له گه یشتنی به دوا پله ی خواناسیدا سه ختی، ته نگوچه له مه ی زۆری کیشاوه، وه ها که له کورده واریی خۆماندا دهوتری من له م ئیش و کاره دا چه ند شهوم کردووه به پۆژ و چه ند پۆژم کردووه به شه و، هه مووی ئه و پیت و پێزه له کۆشش و په نجی پێگای خواناسیه وه پێم گه یشتووه و ئه مانه هه مووی له سایه و سپه به ری خه رقه ی بژونی و مه عنه وی و خه لاتی خواناسیه ی شاخوه شینه وه بووه که ئه و پێ به رایه تیمی کردووه.

رووباری ئامۆی که که وتوووه ته خۆرئاوی بوخارا، رووباریکی به ناویانگ و گه وریه و زۆربه ی هۆنهران له به ر ناویانگی گه وریه ی ئه و رووباره، دیار دیان پێ کردووه، جا کاکه رداش هه ر له به ر ئه م هۆیه بووه که دیاردی به رووباری ئامۆی کردووه.

۲

خوهشین خورشید، خوهشین خورشید نه سه که رد زهوور خوهشین خورشید

نه و شهقه ی شابال شاباز سفید برووز که ردش ذات نه دانه ی ئومید

واته: شاخوهشین که خۆر و هه تاوی ئاسمانی خواناسیه، له جیهانی نهیتهی خواپیه وه ده رکه وتوووه، ئه و شابازه سپیه که بریتییه له شاخوهشین، به شهقه ی شابالی خۆی له تریفه و په رته وی زاتی تاکه گه وه ری ئومیدی جیهانی هه ستی که بریتییه له زاتی په زدان په یدا بووه.

۳

چه له وی ساز بهر، چه له وی ساز بهر نه حزوور شا، دهردهم تۆ ساز بهر

تۆ یاوه ر سرنی هه وات ها نه سه ر شه به ق کیشه نی سا ماشق وه بهر

واته: ئەى چەلەبى، تۆكە يەككىكى لە پەپرەوان و لایەنگرانی بەهەرەمەندى شاخوەشین، نابى ھیچ كاتى ئەو لەبیر بەیتەوه، چونكە تۆ یار و یاور و پازدارى شای، دەسا ئارەزووى جیابوونەوه لە سەرى خۆت دەرکە، شەبەق كە نیشانە و نوێنگەى خۆرە، تۆش وەكو شەبەق نیشانەى پیت و پىزى شاخوەشینى و نابى لە جەمى ئەو بچیتە دەرەوه.

هەرەها دەزانین كە هەندى جار پەپرەوان و لایەنگرانی پێگەیشتوو دەیانەوى لە پێگەى خواناسیدا بەسەر بەخۆى پێنوێنى خەلك بەكەن، چونكە لایان وایە كەیشتوونەتە پلە و پایەى كە بەرزتر و بانتر. ئینجا دەگونجى كە كاكە ردا لەو دوو پەیتىيەدا دیاردى بەو مەبەستە كردبى كە چەلەبى یەكى بوو لە لایەنگرانی شاخوەشین و وىستووێتى بەسەر بەخۆى لە پێگەى خواناسیدا پێنموونى مەردم بكا و خۆى بەپیرى كى سەر بەخۆ دابى.

٤

سوارانیم، سواران سەراوەند   دلێرانیم، دلێران خوداوەند
كۆر باتنان چەنەمان نەگێران گەزەند   جەلالە بكرەن خوەشین فەرزەند

واته: ئێمە لە مەیدانى خواناسیدا سوارانىكى لێها تووین و هەر لەم مەیدانەدا پالەوانانى نەترسى یەزدانین، ئەوانەى كە چاوى دەر وونیان كۆترە و لە پێبازى خواناسییەوه دوورن، ئەتەومان لى نەگرن و لەداى كبوونى خوەشین سەریان سوور نەمێنى، چونكە جەلالە بەفەرمانى خوا ئەوى بەكچییەتى بوو!

٥

خوەشین كەوسەر، خوەشین كەوسەر   ئامانەن ئامان، خوەشین كەوسەر
قەلاى كەنگاوەر خەراب كەر یەكسەر   ئاسارش بەرئار نەمانۆش ئەسەر

واته: ئەى خوەشینى كەوسەر، هانایە بەفریامان كەوه و قەلاى كەنگاوەر لەگەڵ خاكدا یەكسان بكە و شوێنەوارى لە بنچینەوه دەر بێنە، بەجۆرى كە نیشانێك لەو قەلاى نەمێنى و دوژمنانى پى و پچەى یارى بەجاری لە ناو بەو، تیا یان بەرە.

بەجۆرى كە بۆمان دەر كەوتوو ئەو هۆنراوه خواناسییانە كە لە قالب و چوارچێوهى دووبەیتیدا و تراون لە چەند شتدا كورت دەر كێنەوه: یەكەم، ستایش و نواندنى دیمەنى سروشت لە قالبێكى سۆفییەتى و خواناسیدا. دووهم پێشاندانى چۆنییەتى پى و پەوشتى پێبازى یارى. سێیەم ئەو شتانەى كە بناغەى بیروباوەرى پەپرەوان و لایەنگرانی پێبازى یارین. چوارەم ستایش و پەسەندى پیرانى یارى لە چاوهى پلە و پایەى خواناسییەوه.

پینجهم بهر بهر هڪا نٿي ڪرڊن و بهر هنگار بوون له ڪهڻ ٿو ڪيرو ڪر فٽانه ڊا ڪه له لايه ناهه زاني
رٿباز هڪه يانه وه تووشی لايه نگرانی ٿو و ڀڙ و ڇهه بووه.

دهتوانين هونهرانی (ياری) ش بهستی دهسته دابهش بکهين: يه ڪهم ٿو ڪه سانهن ڪه
خویان نوٽڪه رهوه و پٽگه یشٽووی رٿباز هڪه بوون و بق نمونه دهتوانين ڪه بالوولی ماهی و
بابه سه رههنگ و شاخوهشين ناو ببهين. دوهم ٿو ڪه سانهن ڪه به خٽو ڪراو و پٽگه يه نراوی
چینی نوٽڪه رهوه و پٽگه يه نری ٿو ڇهه يهين و بق ويٺه دهتوانين له بابيه رهجهب و بابيه لورهوه
بابه ڪه رجهه ڪوه ناو ببهين. سٽيهم ٿو ڪه سانهن ڪه لايه نگر و په پرهوی پي نه گه یشٽووی ٿو
دوو دهسته يهين ڪه ٿه مانهش بریتين لهو ڪه سانهی ڪه به پيرو باوه ڀڙکی خاوڙين رجهه و
رٿباز هڪه يان وهر ڪرتووه و خویان به پٽرهوی ٿو رٿباز ده زانن و هيتشتا نه گه یشٽوونه ته
پلهوپايهي يه ڪهم و دوهم لهو رجهه يه. ٽينجا به پٽي ٿو لٽڪدانه وه دهتوانين بلٽين ڪه زورتری
هونهرانی رٿبازی (ياری) بریتين له دهسته يه ڪهم و دوهم.

سهرچاوه ڪان:

۱- تذکرهء اعلى، به اصلاح ايوانف - تهران ۱۳۳۶.

۲- مشاهير اهل حق، صديق صفی زاده (بوره ڪي).

۳- برهان الحق تاليف نورعلى الهی.

۴- سهر نه انجام (دهستونوس).

۵- دهورهی شاخوهشين (دهستونوس).

۶- ياداشتی ڪاڪه رڊایی (دهستونوس).

سولٽان چهله بی

سدهی پینجهمی ڪوچی

سولٽان چهله بی ڪه له سدهی پینجهمی ڪوچیدا ژياوه، به پٽي پهراوی سهره انجام يه ڪي
بووه له يارانی تايبه تي شاخوهشين ڪه له تافی جوانيدا چووه ته لای ٿو و سهری
سپاردووه ته رٿباز هڪه ی و پاشماوهی ژيانی به رٿنموونی خه لک به سهر بزدووه تا له وٽدا
مردووه.

له سولٽان چهله بييه وه هه ندي دوويهيتي له پهراوی (دهورهی شاخوهشين) ڊا به جي ماون
ڪه گهلي به رزو دلنشين و پاراون. ٿو له تهنوور ليدانيشدا دهستي ڪي به رز و بالای هه بووه
و سهردهسته ي تهنوور نهانی ٿو دهوره بووه. ٿه دوويهيتي يانه نمونه يه ڪن له
هونراوه ڪانی ٿو:

یۆ شا دهیارەن، یۆ شا دیارەن   ھەزار سوار ئاما یۆ شا دیارەن
 بەلێ وەش پاماجە بەر تا بارەن   سوار شاخووشین نامش ھەزارەن
 واتە: لە مەیدانی زانیاری و خواناسیدا ھەزار شاسوار ھاتوونەتە ئەم جیھانەو، بەلام
 ھەر تەنیا یەکیکیان خۆی لەم مەیداندا دەرخستوو، ئەو شاسوارە خواناسە کە ئەسپی
 زانیاریی ئەو لە وشکی و دەریادا پەل دەووشی، ناوی شاخووشینە و لەناو پەپرەوان و
 لایەنگرانی خۆیدا بەھەزاران جۆری تر ستایش دەکری و ناو دەبری.

خووشین بینا، خووشین بینا   شاھ زەردە سوار خووشین بینا
 خەرابەیی فانی کەنگاوەر دنیا   ئەگەر مەیلەت بۆ مەکەری ھامتا
 واتە: ئەی شای زەردە سواری مەیدانی خواناسی، بەنەینی ئاگەدار لە ھەموو شتێ،
 کەنگاوەر کە لە گەورەیی و سەختیدا وەک جیھان وایە، ئەگەر ئارەزووت لی بێ، وەک
 کەلاوە کوێ وێرانی دەکەیت و لەگەڵ خاکدا یەکسانی دەکەیت.

پەری شام کەردەن، پەری شام کەردەن   ئی پەم—زەنی پەری شام کەردەن
 خواجام دیارەن ئەسپشان زەردەن   خواجام خووشینا شەفای گرد دەرەن
 واتە: من ئەم بەرمال و خەرقەم لە خووشینەو پێ گەیشتوو، ئەم شوانیمە بۆ ئەو
 کردوو و بەناوی ئەووە من بەرمالی خواپەرستیم داوە بەشاندا و، بەناوی ئەووە دیمە ناو
 ئەندامانی جەمەو و پێنموونی پەپرەوان و لایەنگرانی یاریم گرتوووە ئەستۆ. من لە
 پێبازی خواناسیدا ھەموو زانیاریەکم لە ئەووە دەست کەوتوو، کەوابوو خواجا و سەرۆکم
 کە خواوندی ئەسپێکی زەردی خواناسییە، ھەر وەھا لەم مەیدانەشدا دەرمانی ھەموو
 دەرێکە.

سەرچاوەکان:

- ۱- مشاہیر اہل حق، سدیق بۆرەکیی.
- ۲- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۳- دەورەیی شاخووشین (دەستنووس).
- ۴- کورتەیی نامەی سەرئەنجام (دەستنووس).

بابە بوزورگی لوړستانى

سەدەى پېنجهمى كۆچى

بابە بوزورگی لوړستانى كه يەكئ له ئەستىره گەشەكانى ئاسمانى وىژى كوردەوارىيە،
بەپىي پەرتووكى سەرئەنجام له سەدەى پېنجهمى كۆچيدا ژياوه و له باكوروى دلفانى
لوړستان له شيوټكدا له نزيكى كټوى مېهرا ب نىژراوه، گۆرهكەى ئىستاش ديتنگەى خاوهن
دلاڼه و خەلك دەچنه ديتنى.

له بابە بوزورگهوه هەندى دووبەيتى ماوتەوه كه له پەراوى (دەورەى شاخوەشين) تۆمار
كراوه. ئەم دووبەيتيانە نموونەيىكڻ له ھۆنراوەكانى ئەو:

١

ها مەبۆ ئىزھار، ها مەبۆ ئىزھار   حوكم رابەريت ها مەبۆ ئىزھار

ئەگەر عەرش و فەرش تۆ دانى قەرار   ھەى كەر يافتەكۆ بەيۆ ئەو گوفتار

واتە: ئەى رېبەرى رېتبارى خواناسى، تۆ له رېگای خواناسيدا گەيشتوویتە پلەوپايەيەكى
وہا بەرز كه هەموو توانايەكى خواناسى له تۆدا دەردەكەوتى، تۆ نوێنگەى هەموو خوو و
نیشانەيەكى خواييت و پلەوپايەى تۆ زۆر بەرزە و عەرش و كورسى مەيدانى بەروازى ھىزى
خواناسىي تۆيە، كەوابوو بەيافتەكۆ فەرمان بدە كه بىتە قەسە و بړوا لەسەر ئەو پلەوپايە
بەرزەى تۆ بدا.

٢

ها مەيۆ وە دەس، ها مەيۆ وە دەس   حوكم رابەريست ها مەيۆ وە دەس

ئەر بابە ئادەم تۆ كەردەنى كەس   ھەى كەر يافتەكۆ بەيو ئەو نەفەس

واتە: ئەى رېبەرى من، ھەر ھىوايەكمان بەتۆ ببى، بېگومان بەھۆى پيت و بەرەكەتى
خواناسىي تۆو بەزوويى بۆمان دىتە دى، چونكە پلەوپايەى بەرزى خواناسىي تۆ بەر له
بەديھاتنى ئادەم له زانستى خواييدا تىپەرى كردووه و بەديھاتنى ئادەم پىشەكەك بووه بۆ
بەديھاتنى تۆ. كەوابوو تۆيى كه ئەوئەندە خۆشەويستى خواى كه بەديھاتنى ئادەم بەھانەى
بەديھاتنى تۆ بووه، له تۆ داوا دەكەم كه يافتەكۆ بىنيتەوہ زمان، ئيتەر ناھەزان سەبارتە
بەتۆ دوودليیەكيان نامىنى.

ها مەبۇق حەساو، ھا مەبۇق حەساو   حوکم رابەریت ھا مەبۇق حەساو
 ئەگەر عەرش و فەرش تۆکەر دەنی باو   ھەیی کەر یافتە کۆ بەیۆ ئەو جەواو
 واتە: ئەی پێبەری من، ئێمە دەزانین کە تۆ لە خوای گەورە ھەرچی داوا بکەیی، ئەو جۆ
 بەجێی دەکا، دەسا ئەگەر عەرش و فەرش لەژێر پکیفی خواناسیی تۆ دایە، تکا دەکەم
 بەیافتە کۆ فەرمان بدە قسە بکا و وەلامی ناحەزان بداتەوہ.

شام ھویدایا بی، شام ھویدایا بی   پەری کارسازی شام ھویدایا بی
 وە ریک خواجام کاوہ دەیدا بی   وە گورز گاوسار زوحاک دەیدایا بی
 واتە: پاش ئەو ھەموو پارانەوہ، پێبەرم پەرچۆ و مۆجزەیی خۆی نواند و، بۆ بێدەنگ
 کردنی ناحەزان ئامادە بوو و، لە لایەن یەزدانی گەورەوہ وەکو کاوہی کورد چۆن زوحاک
 لەناو برد، ئەویش دوژمنان و ناحەزانی خۆی بەھێزی خواناسی، بۆ دەنگ کرد.
 بابە بوزورگ لەم دوویەیتییدا دیاردی دەکاتە سەر چیرۆکی کاوہی ئاسنگەری کورد کە
 بەپێی (شانامە) لە داوی جەمشید، ئەژیدەھاک چووہ سەر تەخت و خەریکی زۆر و ستەم
 بوو، بەم بۆنەوہ ئەھریمەن ئەوی خۆش ویست و سەرشانەکانی ماچ کردەوہ و لە جێی
 ماچەکانیدا دوو مار روان و لەسەر شانییەوہ سەریان دەرھێنا و ئەویان بەدەردیکی بۆ
 دەرمان گیرۆدە کرد. بژیشکان دەرەکەیان بۆ دەوا نەکرا، ئەوسا ئەھریمەن خۆی لە
 شێوہی بژیشکیکا دەرکەوت و ھاتە تەلاری شایییەوہ و دەوا دەرەکەیی راگەیاندا کە ھەر
 پۆ مێشکی دوو لاوی تازە پێگەیشتووی بۆ بدەنە دەرخواردی مارەکان تا کەمێک ئەھوہن
 ببێتەوہ. پاشان ھەموو پۆژی مێشکی دوو لاویان دەدایە دەرخواردی مارەکان و بەم چەشنە
 دایکان و باوکان، گەنجە پێشکەوتووہەکانی خۆیانیان لە دەست دا و دەررونیان بەجاری
 بریندار بوو.

کاوہی ئاسنگەر کە ھەژدە کوپی ھەبوون و ھەر تەنیا کوپیکی بۆ ماپووہوہ ئیتر بەجاری
 خرۆشا و کەوتە ناو شار و داوا لە ھەمووی گەل کرد کە بۆ تیا بردنی کۆشکی ستەمی
 زوحاک مەردانە چەک ھەلگرن و راپەرن. ئەوسا کەولەکەیی خۆی کردە ئالا و خەلک بەجاری
 لە دەوریدا کۆپوونەوہ و بەرەو کۆشکەکەیی زوحاک پۆشتن و کۆشکەکەیان گەمارۆ دا و، لە
 پاش شەڕ و نەومردیکی زۆر سەخت زوحاکیان گرت و شەتەکیان دا و کیشایانە سەر کتوی
 دەماوہن و لەویدا خنکاندیان.

سەرچاوهكان

- ۱- شاهنامه فردوسی، باهتمام ژول مول - ۱۳۴۵.
- ۲- مشاهیر اهل حق، صدیق صفی زاده، (بورهکەیی).
- ۳- سەرئەنجام (دەستنۆوس).
- ۴- دەورەى شاخووەشین (دەستنۆوس).
- ۵- دەورەسى پردیوهر (دەستنۆوس).

بابە هندووی هه‌ورامی

سەده‌ی پێنجەمی کۆچی

ئەم ھۆنەرە پایە بەرزە کە خواناسیکی رهند و بێ پەروا بوو، ناوی جۆنەید و نازناوی هندوو بوو و بەبابە هندوو ناویانگی دەرکردوو. بەپیتی پەراوی سەرئەنجام، بابە هندوو لە بنەرەتا خەلکی هه‌ورامان بوو و لە تافی جوانیدا چووێتە لورستان و لەویدا چاوی کەوتووێتە شاخووەشین و گیرۆدەیی بوو و ماوێک لە لای ئەو ماوێتەو و پاشان کەوتووێتە گەڕان و سەرئەنجام گەڕاوێتەو لورستان و پاشماوێتەو تەمەنی بەدەرزوتنەو و پێنموونی خەلک بەسەر بردوو تا کۆچی دوایی کردوو و مائاوايي لە جیهان خواستوو.

لە بابە هندوووە گەلی دووبەیتی ماوێتەو کە گەلی بەرز و شیرین و پاراون. ئەو لە تەنبوور لێدانیشدا دەستیکی بەرز و بالای هه‌بوو، و، وەکو دەلێن لەبەرئەوێ لە تەنبوور لێداندا دەستیکی بالای هه‌بوو، بەپەنجەیی جادویی کاتێ دوو تەلی تەنبوورەکی دەهێنایە لەرین، هەزار هه‌وای جوان و دلراکێشەر و دلرفێنی لێ هەلدەستاند، بەدەنگی وەک خوڕی ئاوی جۆبار و رووباریه‌و شەپۆلی دەخستە سەر هه‌وای کپی چێژی دانیشتوانی کۆری جەمخانەیی خواناسیی شاخووەشینەو، و، بەم چەشنە ئەوانی دەخستە سەر پێ و رچەیی پێرەکەیه‌و.

وەک لە ھۆنراوەکانی بابە هندوو دا دەرەکەوێ تەمەنێکی درێژی هه‌بوو، تەمەنێکی درێژی بەپیت و بار کە لەو دا خزمەت و پاژەیه‌کی زۆری بەویژەیی کوردی کردوو، بەلام بەداخەو زۆربەیی ھۆنراوەکانی لەبەر تێپەرینی زەمان و بێ خاوەنی و پەل پەل بوونی گۆزانەکان تیاچوون، هەر ئەو ژمارە کەمەش کە ئەمڕۆ لە ھۆنراوەکانی ماوێتەو، ئەندازەیی پاژە و خزمەتی بابە هندوومان بۆ دەرەخەن. ئەوا بۆ نمونە چەند دووبەیتییه‌کی ئەو دەخێنە بەر باس و لێکۆڵینەو:

مايهی تۆم په نه، مايهی تۆم په نه   مايه داره نان مايهی تۆم په نه
 زێلهم خه زانه و گه نجش هه نه چه نه   هه چي مه کهري دهست تۆش هه نه
 واته: ئه ی خوای گه وره و گران، من هه موو شتیکم له تۆوه دهست که وتوووه و، سه رمایه و
 نامێژهنی ژيان و بوونم هی تۆیه، دهروونم که گه نجینه ی خواناسییه، پریه له گه نه چ و
 گه وهه ر و، دهست به هه ر کاریکه وه ده دم دهستی تۆی تیدایه.

جه ئه سل ئه له س، جه ئه سل ئه له س   هندووه نانێ جه ئه سل ئه له س
 جاگه م زابلهن چهنی خاس و گه س   مه کۆشم په ری یاران هه مده س
 واته: من له پۆژی به رینه وه ناوم هندو بووه، ئیستجا جیگه م له زابل دایه و له گه ل
 پیاوچاکان و خاساندا بۆ په یداکردنی یارانی هاو ده م و هاو ده ست تی ده کۆشم.

ئا هووی ئه و سارا، ئا هووی ئه و سارا   په فیق مه جنوون ئا هووی ئه و سارا
 یاوام وه کۆی نه شت وه بێ مدارا   خوا جام ئه و لاله ن نه قه یس و یارا
 واته: پێ به رم وه کو مه جنوون له چۆلگه و ده شتی خواناسیدا ئه سوو رایه وه و، خه ریکی
 په ره پیدانی ری و پچه ی خواناسی بوو، ئه و وه کو مه جنوون له ده شتی نه جدا به شوینی
 ئاسکی خواناسیدا ده گه را، به راستی پێ به رم وه کو گه وه ریکی شه وچرا وایه که تیشکی
 به هه موو شوینی کدا بلاو ده بیته وه.

گر د ئاینه ی زێل باریم وه پۆژیان   پاسی شاخو هشین و اچیم وه دی و گیان
 جیهان شیرمه نان شیر خوه شینه نان   خوه شین جه مشه ت که رد جه دێی لورستان
 واته: ئه ی یاران وهرن هه مووتان ئا وینیه ی دلان که مه کۆ و جیگای خواناسییه بکه نه
 پاسه وان و دیده وانی شاخو هشین و، به گیان و دل سپاس و ستایشی که ن، چونکه ئه و
 بریتیه له جیهان و جیهانیش بریتیه له ئه و. شاخو هشین ئه و یاقووته به نرخیه که له
 ولکه ی لورستاندا سه ری هه لدا و پچه ی خواناسی له هه موو لایه کدا بلاو کرده وه.

که ردهن وه مهیدان، که ردهن وه مهیدان   قه لای شاهینش که ردهن وه مهیدان
شاخوهشین زیلش گرتهن وه نیشان   چهنی نۆسه ده ئاما وه جیهان
واته: شاخوهشین قه لای شاهینی خواناسانی کردووته مهیدان و، دلانی گرتووته
نیشان و دهیهوئی داگیریان کا و بیکاته شوینی خواناسی، ئه وه له گه ل سوارانیدا که
به نۆسه ده به ناویانگن هاتووته جیهان.

سه رچاوه کان:

- ۱- مشاهیر اهل حق.
- ۲- سه رنه نجام (دهستنوس).
- ۳- ده ره ی شاخوهشین (دهستنوس).
- ۴- ده ره ی پردیور (دهستنوس).
- ۵- یاداشتی کاکه پردایی (دهستنوس).

پیر حهیدره ی لورستانی

(سه ده ی پینجه می کۆچی

هۆنه ری به رزی ئه م باسه مان ناوی حهیدره و کوری سادقی لورستانییه که به پیی
په رتووکی سه رنه نجام، له سه ره تای سه ده ی پینجه می کۆچیدا پیی ناوته مهیدانی ژیانوه
و، لای باوکی سه ره تای خویندن دهست پی دهکا، له پاشا دهچته دهروبه ری یافته کۆ له
لورستان و له ویدا پیی دهکه ویتته خانه قای شاخوهشین و له لای شاخوهشین ده مینیتته وه و
فیتری پی و رچه ی یاری ده بی و ئیتر دهکه ویتته داوی ئه و پی و رچه و ده بی به به پوله ی به
و بال سووتای دهوری پیره که ی و له شاخوهشین رهوشت و ته ریهت وهرده گری و ده بی
به پیر و ئه وسا به دهستووری ریه ره که ی به دیکان و شارهکاندا دهکه ویتته گه پان و پاش
ماوهیه که دهگه پیتته وه له پاش ژیانیکی کورت له دهروبه ری یافته کۆدا کۆچی دواپی دهکا و
له ویدا ده نژری.

له پیر حهیدره وه هه ندی دووبهیتی ماوته وه، بیگومان ئه و هۆنراوی له مه زۆرتر بووه،
به لام به هۆی تیه په رینی زه مانه وه هه موویان تیاچوون و ئه وه نه ش ماونه ته وه له ناو
که شکۆله کان و به یازهکانی ئاینیدا تۆمار کراون و به یادگار ماوته وه. له په راوی (دهوره ی
شاخوهشین) دا چه ند دووبهیتی ههیه و، ئیمه به هۆی ئه م بره هۆنراوانه ی ده توانین

پله و پایه ی ئەم هۆنەرەمان لە مەیدانی وێژە ی کوردی بێنینه دەست. ئەمەش نموونەیکە لە هۆنراوەکانی:

١

سەقام دنیا، سەقام دنیا ئاسمان و زەمین تۆ مەدۆ زیا
 شەمامەم پیا، گۆلم مووسیا هەر کەس مونکرەن پووش مەبۆ سیا
 واتە: ئەی سامان دەر و پێکخەری جیهان، تۆ بە ئاسمان و زەوی تیشک دەبەخشی و
 پووناکیی جیهان لە تۆیە. من لە ژياندا حەز لە دوو شت دەکەم و ئەو دوو شتەش شەمامە و
 گۆلە، شەمامەم کاکە پدایە و گۆلم کاکە مووسایە. هەر کەس بریوای بەم دووانە نەبێ، پووی
 پەش دەبێ.

٢

خوەشین ئەلەس، خوەشین ئەلەس پەڕی گەواهی مەنمانی نەفەس
 گۆل و شەمام هەر دووھا نەدەس تۆ خواجامەنی بە دادم بپەرس
 واتە: ئەی خوەشین پۆژەکی بەرین، ئەوا خەلک دەستە دەستە دێنە سەر پێ و پچەت و
 سەرت پێ دەسپێرن، منیش گۆل و شەمامەم گرتوووە دەستەووە و تۆ بە پێبەر و خواجای
 خۆم دەزانم، دەسا تۆش بە فریام بگە و دادم بپەرسە.

سەرچاوەکان:

- ١- مشاهیر اهل حق.
- ٢- سەرئەنجام (دەستنووس)
- ٣- دەورە ی شاخوەشین (دەستنووس)
- ٤- دەورە ی پردیوەر (دەستنووس)
- ٥- یادداشتی کاکە پدای (دەستنووس)

بابه ناووسی جاف

٤٧٧ی کۆچی

ئەستێره گەشی ئەم شوێنە، ناوی ئیبراهیم کورێ ئەحمەد و نازناوی بابە ناووسە و لە عێلی جافە. بەپێی یادداشتی کاکەرپدایی ئەم ھۆنەرە لە ساڵی ٤٧٧ی کۆچی لە دێی (سەرگەت)ی ھەورامانی لەھۆندا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەووە و ھەر لەوێش خەریکی خۆیندن بوو و پێ گەیشتوووە.

بەسەرھات و چۆنییەتی ژیان و مردنی بابە ناووسی جاف زۆر تاریکە و لە ھەر نامیلکە و پەراوێکدا لە بارە ی ژیانییەووە ھەر کەس قسەیکە لێووە کردوووە. لە پەراوی سەرئەنجامدا ھاتوو: کە بابە ناووسی جاف لە سەدە ی پێنجەمی کۆچیدا ژیاو و لە تافی جوانیدا خەریکی فێربوونی زانست بوو، بەلام ئەویش بۆ ماوہیەکی کورت و پاشان وازی لە خۆیندن ھێناو و بەدێ و شار و شارۆچکەکانی کوردستاندا گەراو و لەناو خەلکدا قسە ی نەستەقی کردوووە و لەبەرئەوہی خەلک لە قسەکانی تێ نەگەیشتوون بەشیتیان زانیووە و پێیان وتوووە بلە شیت.

لە پەراوی (برھان الحق)دا ھاتوو: کە بابە ناووس لە سەدە ی پێنجەم و شەشەمدا ژیاو و لە عێلی جاف بوو و گەلێ پەیرەو و لایەنگری بوو و قسەکانی لە دلی خەلکدا کاریان کردوووە و بەو قسانە ی دلی خەلکی بردوووە، بۆیە پاشان خۆی بەنۆینگە ی تیشکی خوا زانیووە و لەسەر پێ و پچە ی یاری پۆیشتوووە و گەلێ ھۆنراوی لەم بارەوہ داناووە.

لە پەراوی (دەورە ی بابە ناووس)دا ھاتوو: کە بابە ناووسی جاف لە ساڵی ٤٧٧ی کۆچیدا لە دایک بوو و لە سەرەتای سەدە ی شەشەمی کۆچیدا مائاوا یی لە جیھان خواستوووە و بەپێی ئەسپاردە ی خۆی لە دێی (سەرگەت)ی ھەورامانی لەھۆن نێژراووە. لەسەر پەیرەو ی خۆیندنی ئەو شوێنە و ئەو خول و زەمانە ھەر بەمندا لی خراوہتە بەر خۆیندن، پاشان بۆ خۆیندن بەتەواو ی شوێنەکانی کوردستاندا گەراو و فەلسەفە و ئاین و رشتەکانی تری زانستی خۆیندوووە و پاش ئەوہ گەراوہتەوہ زیدەکە ی خۆی و داوای لە خەلک کردوووە کە سەری پێ بسپێرن و بێنە سەر پێ و پچەکە ی و بەم چەشنە گەلێ لایەنگری پەیدا کردوووە و، گەلێ کەشیش دوژمنی بوون و ویستوویانە بیکوژن. بەلام ئەم بەسەریاندا زال بوو و سەرئەنجام ئەوانی ھیناوہتە سەر پێ و پچەکە ی خۆی. ژیا نی بەم چەشنە رابواردوووە تا کۆچی دوایی کردوووە.

لە بابە ناووس و ھاوہ لانیەووە گەلێ ھۆنراو بەجێ ماون کە لە پەراوێکدا بەناو ی (دەورە ی

بابه ناووس)دا تۆمار کراون و بهیادگار ماونه ته وه. بابه ناووس یه کئی له هۆنه رانی به رزی کورده و هۆنراوه کانی گه لی ناسک و پاراو و شیرین. زۆریه ی هۆنراوه کانی ئاینین . هۆنراوه کانی پتر پند و ئامۆزگارییه . ئه مه ش نمونه یه ک له هۆنراوه کانی:

۱

ناممن بله و شــــۆرتم ناووس   بابۆم ئه حمه دهن صاحیب جاو کووس
پتکانم و مسهر جوقه ی په ر تاووس   ذات ئاسواره نان چه نی که ی کاووس
واته: ناوم بله یه و ناویانگ ناووسه، باوکم ناوی ئه حمه ده که خاوه نی پله و پایه یه کی به رزه. منیش ئه و په رتکی تاوسم وه کو ته ل داوه له سهرم و له گه ل که ی کاوس شادا له یه ک ره گز و بنچینه م.

۲

ئهن ناووسه نان جه ی به رزه ماوا   ئاسیاوم نیاوه جه ی تاش کاوا
ههر که س نه هاپ و به لا نیاوا   فهدا مه وینی رووشان سیاوا
واته: له م به رزه هه واره دا من ناووسم و وه کو ئاگرگا ئه گریم و ئاشتیکی خوا په رستیم له سهر ئه م کتیه دا داناوه، ههر که سیک روو نه کاته ئه م ئاشه و دانه وێله بۆ توێشوی پۆزی په سلانی نه هاپی، بۆ خۆی به لا و قۆرتی دینیتته دی و له پۆزی دوا ییدا رووی رهش ده بی.

۳

جه ویمه جه ویم، جه ویمه جه ویم   دهرد و دهرمانم جه ویمه جه ویم
لوام وه مله و دهست به ردیم وه نیم   دیم تیر باران که فته ن ئه و دلیم
واته: دهرد و نه خووشی و دهرمانم له خۆمه و، ئه مه ش هۆی ئه وه یه که له خوا ره واینه ته وه، بۆیه چوومه مله ییک دهستم گرته داری نیم که له پرا دیم بارانی تیر دل و دهر وونمی پتکا و به م چه شنه له گونا ه پاک و خاوین بوومه وه.

۴

جه ویم په نهانا، جه ویم په نهانا   تیرئ وه م که فته ن جه ویم په نهانا
تیر جه گه وه را، گه وه هر جه کانا   تا نه خ میــــردان بدق بیستانا
واته: تیرئ پتکامیه و به خۆم نازانم پاشان بۆم دهر که وت که ئه و تیره نوێنگه ی گوهریکی خواییه، وه ئه و تیره بۆیه پتکامی بۆ ئه وه ی میردان و دهر ویشان به ریز بگه نه بیستانی خوایی و به مرزیا ن بگه ن.

جه بئ ياورى، جه بئ ياورى   خەرىك مەندەنان جه بئ ياورى
تو ویت بشناسه و بکەر داوهرى   ئیتر چۆن باوهر وه مەرگ ماوهرى
واته: لهوهى که یار و یاور و دلخوازیکم نییه، داماو و سەرگەردان و ئاوارەم، تو خۆت
بناسه و داوهرى بکه، ئیتر چۆن بەمەرگ و ئەهریمەن برۆا دەهینی و له پەنامەکیدا کەین و
بەینت لهگەڵیدا ههیه؟

بابه ناووس لێرهدا دیاردی دهکاته سەر فەرمايشتیکی پێغه‌مبەری گەرەى ئیسلام که
دەفەرمووی: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ» واتە هەر کەسێک خۆی ناسی ئەوا خواش
دەناسی.

جه سەرا و سەری، جه بەن و ماھى   چەنى کۆلەر و گوم کەرەدە راھى
شین بین وه میهمان یەک سان و شاھى   فەرمان نەبى نه پووی تەختگاھى
واته: له سەرە و ژووریک و له پەوێز و ماھیک که جیگای راوەستانی هیزی خواییه،
لهگەڵ پارێزگاریک و پێ و نکەری پۆشتین و بووینه میوانی سان و پادشایەک و، ئەو دۆخ و
کردهوانه که هاتنه سەرمانا، تۆفیریکی نەبوو و هەموو بەپێی دەسەلات و ویستی خوایی
بوو. ئەم دوو بەیتییه له یەکیهتی بوونه‌وهریا (وه‌دهتی وجود) قسه دهکا.

سەرچاوه‌کان:

- ۱- برهان الحق تالیف نورعلی الهی.
- ۲- مشاهیر اهل حق.
- ۳- یاداشتی کاکەردایی (دەست‌نووس)
- ۴- دەورەى بابە ناووس (دەست‌نووس)
- ۵- سەرئەنجام (دەست‌نووس)
- ۶- دەورەى پردیوهر (دەست‌نووس)
- ۷- دەورەى بابە جەلیل (دەست‌نووس)

دایه خەزانی سەرگەتی

سەدەى پێنجەمى كۆچى

ئەم ھۆنەرە ناوی خەزان و كچى ئەحمەدى سەرگەتییە، كە بەپێى پەراوى سەرئەنجام لە سەرەتای سەدەى پێنجەمى كۆچیدا لە دێى سەرگەت لە دایك بوو و ھەر بەمەندالى باوكى مردوو، دايكیشى لەبەر ھەژارى و بى ئەوايى شووى كردوو و بۆ ئەوێى بتوانى تاقە كچەكەى پەرورەدە بكا و بەرەوشتێكى باش بیهێنیتە بار بۆ سوودی دواڕۆژى كۆمەل. دایە خەزان ھەر بەمەندالى لە لای دايكى خەریكى خۆیندن بوو و پاشان لە لای مەلای ئاوايیەكەیان بەخۆیندەكەى پەرەى داو تا بەتەواوى فێرى خۆیندن و نووسین بوو و ئەوسا خووى داوئە دیوانى ھۆنەرانى كورد و سروشتە جوانەكەى كوردستانیش دەرگای چریكەى ھۆنراوى بۆ كردووئەتەو، لە پال ئەمەشەو كە چووئە سەر پێ و پچەى یارى، ئەوئەندەى تر ئاگرى كورتزەمەكەى خۆش كردوو و دەستى كردووئە ھۆنراو ھۆننەو.

لە پەراوى (دەرەى بابە ناووس) دا ھاتوو، دایە خەزانى سەرگەتییە كە یەكێ لە ژنانى پارێزگار و خواناسى سەدەى پێنجەمى یارییە، سەرەتا لەگەڵ بابە ناووسى سەرگەتیدا بەرەبەرەكانى كردوو و پاشان سەرى سپاردووئە پێ و پەوشتەكەى و بووئە یەكێ لە یارانى ئەو و لەم بارەشەو تا ماوێ بۆ ئەم پێ و پەوشتە تى كۆشاو و ژارى لەسەر نۆشاو و ئەوسا لە سەرگەت مردوو و لەویدا نۆزراو.

لە دایە خەزانەو ھەندێ دووبەیتى بەجى ماون كە لە پەراوى (دەرەى بابە ناووس) دا تۆمار كراون. ھۆنراوێكانى ئەو گەلێ پاراو و شیرین و دلنشین. گەرچى لە دایە خەزانەو چەند دووبەیتییەك بەجى ماون بەلام ھەر ئەم چەند دووبەیتییەى نمونەییەكن بۆ سەدان ھۆنراوى تری كوردی كە بەھۆى ئەم دووبەیتییانەى دەتوانین پلەوپایەى ئەومان لە مەیدانى ھۆنراوى كوردیدا بكەوێتە دەست و لێى بكۆلینەو. ئەلبەت ئەوئەش دەبێ بڵێن كە زۆربەى دووبەیتییەكانى ئەو لە سەر پێ و پەوشتى یارى پۆشتوون. ئەمەش نمونەییەك لە دووبەیتییەكانى:

١

شێرە کریا جەر، شێرە کریا جەر	نە دەست بلە مەردوم کریا جەر
دادمان پەسان نە دەست ئى گەر	دەستى وەش ئافات دندانش ھزەر

واتە: كۆرم شێرۆ، بابە ناووس خەلكى وەرەز كردوو و سەتەم لە خەلك دەكا، وەرە بگە ھانامان و خەلك لە دەست ئەم گەرە زنگار كە و ھەكو شێر ئەو لە ناو بەرە با لە بەلا و

قۆرتى ئەم پياۋە پزگارمان بى. ئەم دوۋبەيتىيەى لە كاتىكدا وتوۋە و داۋاى لە شىرۆى كۆرى كردوۋە كە بابە ناۋوس لە ناۋبا كە ھىشتا سەرى بەرئى و پچەى يارى نەسپارد بوو.

۲

تيرى ۋەت كەفۆ دەم و دگانا مەردەت زىندە كەرد جە گۆرستانا

يارت گلەۋدان جە ۋەر ئاۋانا چاى خودايۋەن ھەنش نىشانا

ۋاتە: تىرىكت بۆ ھاۋىشت ۋ ئەۋ تىرە نىشتە ناۋ دلم و گيانمى بوۋزانەۋە، ۋەكو ئەۋەى كە مردوۋت لە گۆرستانا زىندوۋ كرديتەۋە. تۆ بەم كردهۋەت يارى خۆتت لە لافاۋى پروبار و بەرى ئاۋانا گلەۋدا، بەراستى ئىستا دەزانم كە تۆ نۆتنگەى خۋايت.

سەرچاۋەكان

۱- مشاھير اهل حق.

۲- سەرئەنجام (دەستنووس)

۳- دەۋرەى بابە ناۋوس (دەستنووس)

۴- دەۋرەى پردیۋەر (دەستنووس)

۵- يادداشتى كاكەردايى (دەستنووس)

قازى (نەبى) ى سەرگەتى

سەدەى پىنچەمى كۆچى

ھۆنەرى ئەم شوئىنەمان ناۋى نەبى و كۆرى تايەرى سەرگەتییە كە بەپىتى پەراۋى سەرئەنجام، لە سەرەتای سەدەى پىنچەمى كۆچى لە دىنى سەرگەتدا پىتى ناۋەتە مەيدانى ژيانەۋە. لە دەۋرى مندالىدا خراۋەتە بەر خۆتندن و لە پاش خۆتندنى پەراۋە وردەلەكان. دەستى كردهۋەتە خۆتندنى زانستەكانى ئىسلامى و لە پاشا بەفەقىيەتى بەزۆربەى شوئىنەكانى كوردستاندا گەراۋە، سەرىكىشى داۋە لە دەينەۋەر و پاشان گەراۋەتەۋە زىدەكەى خۆى خەلك ئەۋيان بۆ داۋەرىى سكا لاكانيان ھەلبژاردوۋە و نازناۋى قازىيان پى داۋە و ژيانى بەم جۆرە رابواردوۋە تا مردوۋە.

لە پەراۋى (دەۋرى بابە ناۋوس)دا نووسراۋە: قازى نەبى كە لە سەدەى پىنچەمدا سەرى ھەلداۋە، قازىيەكى وريا و ئاگا بوۋە، كاتىكدا كە بابە ناۋوس دەرگەوتوۋە و پى و پچەى (يارى) ى لەناۋ خەلكدا پەرەبى داۋە. ئەۋىش سەرى پى سپاردوۋە و پاش ئەۋە ژيانى خۆى بەگۆشەگىرى بەسەر بزدوۋە تا مردوۋە.

له قازى نه بيبه وه هه ندى دووبه يتي به جى ماون كه له په راوى (دهورهى بابيه ناووس) دا
تومار كراون. زۆربهى دووبه يتيه كانى ئاينين و له سهر پى و چهى دهر وىشى رۆشتوون و
له گهل ئه وهش هونراوه كانى زۆر قوول و گرانن. ئه مهش هه ندى له دووبه يتيه كانى بۆ نموونه
كه ده لى:

١

قازى غه زه ب كهر، قازى غه زه ب كهر   په رى شه كداران قازى غه زه ب كهر
نيزه بيم نه ده ست ئه مير شهش په ر   تيغ دووسه ر بيم به شه ست حه يدهر
واته ئهى قازى، بى پروايان و دوو دلان به نيزه و شمشير به سزاي خويان بگه يينه و قين
و رقى خوت به بى پروايان و ناخوايان پيشان بده، ههروهها كه عهلى كورپى ئه بووتالب
(حه يدهر) بته رسته كانى به هوى شمشيرى دوو دهمه وه له ناو برد، تۆيش وا بكه.

٢

شيام ئه وه هفت خوان، شيام ئه وه هفت خوان
چه نى رۆييتهن شيام ئه وه هفت خوان
كىشانم سهختى زه نه ندهى په وان
زات ئاسواره نان چه نى شاره وان
واته: من له گهل ئه سفه نديارى رۆييته ندا رۆيسته مه هوت خوان و گه لى سهختى و
تهنگه چه له مه م ديوه و ئه مانهش كاريان له رۆح و گيانم كردوه و، من له چاوى بژونيدا بۆ
دوژمنان وهكو زهنگه ي شاره وانم. ئه و دووبه يتيه دياردييه بۆ چيرۆكى هوت خوانى
رۆسته م كه به پى شانامه: كاتى رۆسته م بۆ پزگارىي كه يكاووس رۆسته مازهنده ران و
له گهل ديوان شه رى كرد، له پيدا تووشى هوت كاره سات بوو و سه رئه نجام به سه ر
دپوه كاندا سه ركه هت و كه يكاووسى له به ندى ئه وان پزگار كرد. جا به هه ر كام له و
كاره ساتانه (خوان) وتراوه.

سه رچاوه كان:

١- مشاهير اهل حق.

٢- دهورهى بابيه ناووس (دهستنووس)

٣- سه رئه نجام (دهستنووس)

٤- دهورى پرديوهر (دهستنووس)

٥- پادداشتى كاكه ردايى (دهستنووس)

ئەحمەدى جاف

سەدەي پىنجه مى كۆچى

ھۆنەرى بەرزى ئەم ھۆزەمان ناوى ئەحمەد و كۆرى فەتاحى جافە كە بەپىي پەراوى سەرئەنجام، لە سەرەتاي سەدەي پىنجه مى كۆچى لە شارەزوردا پىي ناوەتە مەيدانى ژيانەو و لە تافى جوانيدا سەرى خۆي ھەلگرتوو و ھاتوووتە دىي سەرگەت و لەوئى لە مزگەوتدا خەرىكى خويندن بوو و پاشان ژنى ھىناو و خەرىكى كشتوكاڤ بوو، كە بابە ناووسى كۆرى پى و رچەي يارسانى دامەزراندوو، ئەويش چوووتە سەر ئەو پى و رچە و ئيتەر لە لاي خەلك رىزى پەيدا كردوو و خەلك بەبۆنەي كۆرەكەيەو گەلى رىزيان گرتوو و لە ھەموو كاروبارىكى خوياندا پرسىيان پى كردوو و ژيانى بەم چەشنە رابواردوو تا لە ئاخروئۆخرى سەدەي پىنجهم لە دىي سەرگەتدا كۆچى دوايى كردوو و ھەر لە ويدا نىژراو.

ئەحمەدى جاف لەگەڤ ئەوئى شىوئى زمانى زگماكى خۆي جافى بوو، بەلام لە شىوئى ھۆنراوئى گۆرانيدا مامۇستا بوو و ھەكو لە پەراوى (دەورى بابە ناووس) دەرەكەوئى، ئەو سەرى كىشەوتە دەرگاي ھەموو جۆرە ھۆنراوئىك: ئاينى، دلدارى، سروشتى و چىرۆكى. بەلام بەداخو جگە لە چەند دووبەيتى نەبى، ئەوانى ترى ھەمووى تياجوون و شتىكى واى نەماوتەو، ئەوا چەند ھۆنراوئى ئەو بەنموونە دىننەو:

ياران پەنھان، ياران پەنھان ————— ھەمزە و سالتج بيان وە دەوان

دەدەنم وەجەم ساحتب ھەفت كەيوان ————— زات ئاسوارەنان چەنى نەوشىروان

واتە: ئەي ياراني پازدارم، ئەوا ھەمزە و سالتج كە ئىمەيان بەجى ھىشتبوو، ھاتنەو و گەرەنەو ناومان. من ھىزى خاوەنى ھوت كەيوانم بۆ دەرگەوتوو و نەوشىرەوان لە چاوى بژۆنى و خواناسى و دادگەريدا ھاوتاي منە و من و ئەو لە ئەم بارەو لە يەك پلەوپايەداين.

نەوشىرەوان كە لەم ھۆنراوئەدا دياردى پى كراو، كۆرى قوبادى ساسانيە كە لە سالانى (٥٣١-٥٧٩)ى زاياندا ژياو، لە زەمانى باوكى ئەم پاشايدە مەزەك رى و رچە و ئاينىكى نوئى ھىنا و قوباد ئەو ئاينەي وەرگرت و لەپاش ماوھەك وازى لى ھىنا و نەوشىرەوان بەفەرمانى باوكى، مەزەك و مەزەككەكانى كوشت و ئەوسا بوو جىنشىنى باوكى و پاشان خەرىكى ئاوەدان كردنەوئى ولات و ولاتدارى بوو. لە دەورى ئەم شايدە گەلى پەراو لە سانسكريتەو وەرگىرايە سەر زمانى پەھلەوى.

جەسەر اوسەرئ جە دلئ چالئ
 جەنى دەريا و پۆ سووچيام بالئ
 تا بيم وه هامدم گؤنا و لەو ئالئ
 زات ئاسوارەنان چەنى پير زالئ
 واتە: لە بەرزى و لە نىوان چال و چۆلى و، لەناو دەريا و پروبارىكدا بالەكانم سووتا و
 ئەو بوو كە لە هەموو زانستىكدا سەر پشتم پەيدا كرد تا بوومە هاو دەم و هاو پارزى گؤنا و
 لىئوناللىك و، زيانم لەگەڵيدا برده سەر. من لە چاوى خواناسى و گەرەپيدا هاوتاي زالئ
 كۆپى سامم.

سەرچاوەكان:

- ۱- مشاهير اهل حق.
- ۲- برهان الحق، تاليف نور على الهى.
- ۲- سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۴- دەورەى بابە ناووس (دەستنوس).
- ۵- كورتەى نامەى سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۶- دەورەى پرديومر (دەستنوس).
- ۷- يادداشتى كاكەردايى (دەستنوس).

پير ئەحمەدى كەركووكى

سەدەى شەشەمى كۆچى

هۆنەرى ئەم شوپنەمان ناوى ئەحمەد و كۆپى نەسەى كەركووكىيە كە بەپێى پەراوى
 سەرئەنجام لە سەدەى پێنجەمى كۆچيدا پێى ناوئە كۆپى ژيانەو، هەر بەمنداڵى وريا و
 زيرەك بوو و، لە تەمەنى هەشت سالىدا لەلاى باوكى خەرىكى خويندن بوو و، لە دەمە
 دەمى جوانيدا، هۆنراوێى باشيشى هەلبەستوو. لەبەرئەوێى كە پوومەتتىكى جوان و
 دەنگىكى خۆشى بوو، هۆنراوێكانى خۆى بە دەم هەوا و ئاھەنگى تەنبوورەو
 خويندووئەو، كەم كەم واى لى هاتوو كە خەلك لە دورەو هاتوون و گوێيان بۆ
 هۆنراوێكانى شل كردوو. بەرھەمى مرخى خوايى پير ئەحمەدى كەركووكى زۆر بوو و،
 دەرياي دەروونى پى بوو لە گەوھەرى هژاى هۆنراوى جوان. لەم هۆنەرە پاى بەرزە، هەندى
 هۆنراو لە پەراوى سەرئەنجامدا ماوئەتەو كە گەلى پەوان و دلگر و سادەن، ئەم هۆنراوانە
 نموونەيەكن لە بەرھەمەكانى ئەو:

ئەز ئەو دورەى ناو گەوھەرم	ئەز ئەحمەدى زۆرپىن بەرم
لە رۆژ حەساو ئەز لە دەرم	ئەرز و سەمايە لەنگەرم
تاو نەم داوہ بەختىلان	ئەز ئەحمەدم بارم گىلان
لە رۆژ حەساو ئەدەم بەيان	جەژنم داناوہ لەکەيان
هەم نەوزاوا و هەم نەوويوکم	ئەز ئەحمەدى ناو بچووکم
رۆژى حەساو ئەز دەکووکم	زەپىنەلەى دەستە لووکم
هەم نەوزاوا و هەم نەوماڵم	ئەز ئەحمەدى بى مندالم
رۆژى حەساو ئەز دەنالم	زەپىنەلەى ناو دەستمالم
چەندى گەرام بەدووناي دوون	ئەز ئەحمەدى دەرياي جەيحوون
لە سیاووخشۆ کرام گولگوون	لە گشت لاوہ هەلساوہ هوون
لە ناوى دورى گەوھەر بارم	ئەز ئەحمەدى ئاو تەشارم
رۆژى حەساو ئەز ديارم	لە هەفتەمىن ناوى يارم

واتە: من ئەو پارتىزگارەم کە نوقمى دەرياي خواناسى بووم و پلەويایەى خواناسى من گەيشتوووە جىگايەک کە زەوى و ئاسمان بەلەنگەرگای خۆم ئەزانم و لە رۆژى پەسلاندا خۆم دەنوێنم. من ئەو کەسەم کە نە مالم هەيە و نە مندال و، بەهێزى خواناسى هەموو جىگايەک پڕ لە شادى و خوشى دەکەم و، شادى و خوشى هەموو کەسێک بەشادى و خوشى خۆم دەزانم و دەرد و پەژارەى ئەوانیش، بەدەرد و پەژارەى خۆم دادەنێم، چونکە مەرۆ لە بناغەدا لە يەک سەرچاووہ بەدى هاتووہ و، منیش کە بنیادەمم دیارە لەو سەرچاووہ بەدى هاتووم. بەلام من نوقمى خواناسى بووم و، پلەويایەى خواناسى من گەيشتە دەرياي جەيحوون. لەوێدا لە هەموو لایەکەوہ خوێن هەلسابوو و خوێنى سیاووخشى دەهێنايە بىر. من بەناوياندا گەرام و بەهێزى خواناسى ئەوانم لە رێگەى چەوت و چەوێل لادا و هینايانمە سەر رێگەى خواناسى و رزگاريانم کرد.

سەرچاوہکان:

- ۱- مشاہير اهل حق.
- ۲- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۳- دەورەى پردیوہر (دەستنووس).
- ۴- کورتەى نامەى سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۵- دەورەى پیر عالى (دەستنووس).
- ۶- يادداشتى کاکەردايى (دەستنووس).

فەرمانرەوایی ئیزیدی

له سەدهی پێنجەم تا سەدهی حەوتەمی کۆچی

کاتی که شیخ ئادی له سەدهی پێنجەمی کۆچیدا پێ و پچهی ئیزیدی له ههکاریدا دامه‌زراند، دهسته دهسته خه‌لک ده‌هاتنه‌ ریزی لایه‌نگرانی ئهو و، ته‌نانه‌ت زانایانی گه‌وره‌ی ئیسلام له‌و سه‌رده‌مه‌دا ریزیان بۆ شیخ ئادی داوه‌نا. به‌پیتی په‌راوی شه‌ره‌فنامه و هه‌ندی به‌لگه‌ی میژووویی تر، شارۆلکه‌ی هه‌کاری له‌و ده‌مه‌دا له‌ژێر فەرمانی میری مووسڵدا بوو، به‌لام پاشان که پێ و پچهی ئیزیدی دامه‌زرا و زۆربه‌ی خه‌لکی شاره‌که ئه‌م پێ و پچه‌یانه وهرگرت، ئیتر هه‌موو که‌وته‌ن ژێر فەرمانی شیخ ئادی و ئه‌ویش هه‌ر رینۆتینی خه‌لکی ده‌کرد. به‌پیتی په‌راوی (فوات الوفیات)، مه‌لبه‌ندی هه‌کاری له‌ سه‌رده‌می شیخ ئادیدا به‌جۆریک په‌ره‌ی سه‌ند و به‌خۆداهات و له‌ باری کشتوکال و ئاوه‌دانیدا به‌ره‌وی په‌یدا کرد که به‌هه‌شتی به‌رین خۆزگه‌ی پێ ده‌خواست. له‌م رۆژگارهدا له‌ هه‌موو دێ و شارۆلکه و شارێکه‌وه هۆزه‌کانی کورد روویان ئه‌کرده هه‌کاری بۆ دینتی شیخ و شیخیش ئه‌وانی بانگ ده‌کرده سه‌ر ریتابه‌که‌ی و ته‌نانه‌ت گه‌لیک تورک و عه‌ره‌بیش هانایان بۆ ده‌هێنا و پاشان له‌ویدا دامه‌زرا. شیخ له‌ گیانه‌لادا پای سپارد که له‌پاش خۆی ئه‌بۆله‌ره‌کاتی برا‌زای بیته‌ جینشینی و ئه‌وسا له‌ ساڵی ٥٥٧ه‌ کۆچیدا گیانی پاکی سپارد به‌خوای تاق و ته‌نیا.

له‌پاش مه‌رگی شیخ ئادی، ئه‌بۆله‌ره‌کات بووه جینشینی و ئه‌وسا خه‌ریکی رینۆتینی خه‌لک و جیبه‌جێ کردنی کاروباری شارۆلکه‌ی هه‌کاری و ده‌وره‌به‌ری بوو، به‌لام له‌ رۆژگاری ئه‌ودا ناکۆکی و ناته‌بایی که‌وتبووه ناو ئیزیدییه‌کان و ئه‌و توانی هۆزه‌کانی ئیزیدی رێک بخا و هاوده‌نگ بکا و، هه‌موو ساڵێک چه‌ند کیسه زێر و زێوی به‌خه‌لات بۆ فەرمانرە‌ه‌وای مووسڵ ده‌نارد، چونکه هه‌کاری به‌یه‌کێ له‌ شارۆلکه‌کانی مووسڵ ده‌هاته ژمار و زۆری پێ نه‌چوو که له‌ ساڵی ٦١٥ه‌ کۆچی سه‌ری نایه‌وه و کۆریکی به‌ناوی حه‌سه‌ن له‌پاش به‌جێ ما و ئه‌وسا له‌سه‌ر فەرمانی به‌رده‌دین لؤلؤ فەرمانرە‌ه‌وای مووسڵ کرا به‌جینشینی ئه‌بۆله‌ره‌کات. شیخ حه‌سه‌ن پیاوێکی زانا و تیگه‌یشتوو و هۆنهر و به‌خشنده و به‌به‌زه‌یی و میهره‌بان بوو، به‌لام لایه‌نگرانی ئه‌ویان زۆر به‌رز کرده‌وه و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه هه‌ندیک له‌ ئیزیدییه‌کان خه‌ریکی رێگری و جه‌رده‌یی و مله‌وپی بوون و به‌جاری خه‌لکی ئه‌و ناوه‌یان وه‌رن کردبوو، فەرمانرە‌ه‌وای مووسڵیش که ئه‌مه‌ی پێ ناخۆش بوو جزیه‌ی شارۆلکه‌ی هه‌کاری زیاد کرد و له‌ پاشا ده‌ستووری دا شیخ حه‌سه‌نیان گرت و بردیانه قه‌لای شاری مووسڵ و له‌پاش ماوه‌یه‌ک له‌ ساڵی ٦٤٤ه‌ کۆچی ئه‌ویان خنکاند، به‌لام په‌یره‌وانی ده‌یانوت ئه‌و نه‌کوژاوه و ده‌گه‌رتنه‌وه.

میرانی ئیزیدی هەر له شیخ ئادییه وه تا شیخ حه سه ن، هه موویان زانا و تیگه یشتوو و هۆنر بوون و هەر کام شوینه وارێکی وێژهییان بهزاراوهی کرمانجیی له شوین بهجی ماوه. گه لیک له نووسهران و لیکۆلهران لایان وایه که دوو پهراوی (جیلوه) و (مهسحفا رهش) هی شیخ (ئادی)ن و ئەو نووسیویهتی، بهلام ئەمه جیتی برۆا نییه، چونکه پهراوی جیلوه، بهزاراوهی سۆزانییه و شیخ ئادیش بهشیوهی خه لکی ههکاری دواوه و، پهراوی مهسحفا رهش بهجۆری بۆمان دهرکهوتوو، دوو سه د سال پاش شیخ ئادی نووسراوه و پهیههندی بهوهه نییه. بهلام گه لێ هۆنراو له شیخ (ئادی)یه وه بهجی ماون که لهناو ئیزیدییهکاندا ئیستاش باون.

پێ و ڤچهی ئیزیدی

پێ و ڤچهی ئیزیدی وهکو له پهراوی جیلوه و مهسحفا رهشدا دهردهکهوی میژینهیهکی کۆنی هیه و دهتوانین ئەم رێبازه بهپاشماوهی ئاینی مانێ دابنیتین، بهلام ئاینی زهردهشت و مهزدهک و ئیسلامیش کاریان کردووته سه ر پێ و ڤچهی ئەوان چونکه له ههریمی ههکاریدا بهر لهوهی رێبازی ئیزیدی بێتهدی، دهستهیهک بهناوی (ترهیا) دهژیان که ئەمانه پهیرهوی ئاینی زهردهشت بوون و پاشان که رێبازی ئیزیدی سه ری هه لدا ئەمانهش بوونه ئیزیدی و هەر لهویدا مانه وه.

میژوونووسان ده لێن لهپاش پهیدا بوونی ئاینی پیروزی ئیسلام، ئیزیدییهکان په نایان برده کتیهکانی هه لوان و شاره زوور بۆ ئەوهی پێ و ڤچهکی خۆیان بپاریزن، بهلام ئیسلام بووه هۆی ئەوه که گه لیک له ئیزیدییهکان برۆای پێ بهیتن و، ئەوهی که ده لێن شیخ ئادی ئەم رێبازهی له سه دهی شه شه می کۆچیدا بێک هیناوه، ئەمه هه لهیه، چونکه رێبازی ئیزیدی دهگه رێته وه بۆ بهر له ئیسلام، به لکو شیخ ئادی رهنگ و بۆی ئیسلامی پێ داوه و ئەمانه ئیستاکه له ده ور بهری هه له ب و وان و نه رزه پۆم و مووسل و سنجار و شیخاندا ژیان ده به نه سه ر.

هه ندێ له نووسهران و میژوونووسانیش ئەوانیان به شه ی تانه په رست داناوه که هەر له ناوه که یانه وه دیاره یه ز دانه په رستن و هه ندێ له پێ و ڤچه که یان له گه ل پێ و ڤچهی یاریدا یه ک ده گ رێته وه و دیاره له یه ک سه ر چا وه هاتوون و ده گه رێنه وه بۆ ئاینه کۆنهکانی ئێرانی.

شیخ (ئادی) ى ھەكاری

۵۶۷ - ۵۵۷

شیخ شەرفەدین كۆرى موسافر كە نازناوى ئادى و لە ھۆزى تىراھىيە، بەپىتى ئەو بەلگەنەى كە لە دەستدايە لە سالى ۵۶۷ى كۆچى لە دايك بوو و لە سالى ۵۵۷ لە تەمەنى نەوھد سالى لە ھەكارىدا كۆچى دوايىي كرددوو و لەویدا نىژراوھ.

ئىبنى ئەسىرى جەزىرى لە بەرگى يانزەھەمى پەراوى (الكامل)دا دەلى: ئادى كۆرى موسافر، يەكلى لە پارىزگارانى گەورە بوو و لە شام و بەعلبكدا ژياو و پاشان چووتە ھەكارى و پاشماوھى ژيانى لەویدا بردووتە سەر تا لە سالى ۵۵۷ى كۆچى مائناوایى لە جىھان خواستوو. شیخ ئادى لە شامەوھ رۆشتوووتە مووسل و لەویدا خەرىكى رىئوئى خەلك بوو و خەلكىش لە دەوریا كۆبوونەتەو و خۆشيان وىستوو و قەسەيان لى بىستوو و پاش ماوھەك چووتە ھەكارى و لەویدا كۆچى دوايى كرددوو.

ئىبن خەلەكانى ھەولتريش لە پەراوى (وفیات الاعيان)دا دەلى: شیخ ئادى كۆرى موسافر لە دىتى بەیت قارى بەعلبكدا پەروەردە بوو، ئەو پیاوژكى خواناس و پارىزگار بوو و ناوبانگى خواناسىي ئەو لە ھەموو شوئىنكدا دەنگى داوتەو، بۆيە گەلى لە خەلك پەپەر و لایەنگرى بوون و بۆ ھەر كوئى چوو كەوتوونەتە شوئىنى و پاشان خەلك ئەويان بەرووگەى خۆيان داناو و بۆيە ھەموو شتىكيان لى وىستوو. ئەم پیاوھ گەورە لەگەل شىخان و پارىزگارەن و پیاوھ ھەلكەوتووكانى ئەو زمانەدا وەكو: (عقيل منجى) و (حماد باس) و (ابى نجيب) و (عبدالقادر سهروردى) و (عبدالقادر گيلانى) و (ابوالوفاء حلوانى)دا پەيوەندىي دۆستايەتیی ھەبوو، بەلام پاشان خۆى لەوان جيا كرددوووتەو و پەناى بردوووتە كوئىستانەكانى ھەكارى و لەویدا لە گۆشە و قوژبنىكدا ستارى گرتوو و لەپاش ماوھەيك پەرسىتايەكى دروست كرددوو و خەلك پوويان تى كرددوو و سەريان پى سپاردوو. ھەتا لە سالى ۵۵۷ى كۆچىدا گيانى بەگيان ئافەرىن ئەسپاردوو.

حافىز شەمسەدىنى زەھەبى لە بەشى دووھەمى پەراوى (دول الاسلام)دا دەلى: شیخ ئادى لە سالى ۵۵۷ى كۆچى لە ھەكارىدا كۆچى دوايىي كرددوو و لەویدا نىژراوھ و گەلى لە خەلكى ئەو ناوھ سەريان پى سپاردوو و بوونەتە پەپەرەوى پى و چەكەى.

شیخ زەینەدىن لە بەشى دووھەمى (تارىخ ابن الوردى)دا دەلى: شیخ عەدى كۆرى موسافر لە سالى ۵۵۷ى كۆچى لە مانگى موھەرەم لە ولاتى ھەكارىدا كۆچى دوايىي كرددوو. ئەم خواناسە گەورە لە بەعلبكدا لەدايك بوو و لە تافى جوانىدا رۆشتوووتە

مووسل و خه لکی ئەو ناوه پروویان لی ناوه و بوونه ته لایه نگرى.

شیخ محهمه دى حهنبه لى له په راوى: (قلائد الجواهر) دا ده لى: شیخ عه دى كورى موسافرى ئەمه وى له به عله به كدا له داىك بووه و له خولى جوانیدا رۆشستووه ته به غدا و له ویدا له لای زانایانى ئەو سه رده مه خه رىكى خویندنى زانست بووه و له پاش پهنج و سه خه له تیه كى زۆر، ته نیاى و گۆشه نشینی هه لباژاردوه و پاشان چووه ته هه كارى و له ویدا به ناى بردووه ته ئەشكه وت و غارىك خه لك كه هه ستیان به هاتنى شیخ كردوه، دهسته دهسته و پۆل پۆل چوونه ته لای و ئەویش ناچار له ئەشكه وته كه ده رچووه و خه رىكى ریتونى و ئامۆزگاریان بووه و، بهم چه شنه ژيانى بردووه ته سه ر تا له ویدا كۆچى دواى كردوه.

ئوهى كه هه ندی لایان وایه ئادى یا شیخ ئادى له هۆزى ئەمه وى و له په سه نى عه رب بووه، به ته وای له هه له دان. چونكه به پتى ئەو به لگانه ی كه له ده ستدايه، شیخ ئادى له كورده كانى هۆزى تیراهیه ی و له كورد بوونى ئەودا شك و گومانى نییه، چونكه عىلى تیراهى یه كى له عىله كانى كوردستانى توركیه یه كه نزىكه ی هه زار و پینج سه د بنه ماله یه ك ده بى و تیراهیه كان ئیستا له باكوورى دياربه كرا ده ژین و چوار سه د بنه ماله یه كیشیان له بیست و چوار میلی ئەنقه ردا نیشته جین و چه ند بنه ماله ییكیش له م عىله له سووریه دا ژیان ئەبه نه سه ر.

مامۆستا یه عقووب سه ركیس له په راوى (مباحث العراقیه) دا ده لى: له یه كى له نوسخه ده ستنوو سه كانى ئارامیدا كه قه شه یه ك به ناوى (میشوع) له سالى ٨٥٥ ی كۆجیدا وه ریگتیراوه ته سه ر زمانى فه رانسه و له گۆفارى «نوو» ی فه رانسه ویشدا له چاپى داوه، هاتووه: كه شیخ ئادى كورى موسافر كورى ئەحمه د له كورده كانى تیراهیه ی. عىلى تیراهى به پتى رهوشتى كۆنى خۆیان هه موو سالىك له وه رزى هاویندا ده چوونه زۆزان و له ویدا ده مانه وه و له وه رزى زستانیشدا به رهو مووسل ده كه وتنه رى و له ویدا نیشته جى ده بوون، چونكه باووباپیری ئادى له ویدا ده ژیان و خه لكى زوزانیش له گه ل خزم و كه سهو كاره كى شیخ ئادیدا قشلاق و ئیلاخیان ده كرد و، ئەم دهسته له ئیزدییه كان كه خزمه تى بنه ماله ی شیخ ئادیتان ئەكرد، كاتى له زۆزان ده كه رانه وه، ده چوونه لای ئادى كورى میره كه یان و ئەو دياریه بایداران ه كه بۆیان هتنبوو پتیا ن دها و ئادیش به گه رمیه وه میتوانداری لیتانه وه ده كرد و هه موو چه شنه خوارده مه نى و خواردنه وه یه كى پتیا ن دها و له شه ونشینییه كاندا كه له گه لیدا كۆ ده بوونه وه، قسه ی خۆشى بۆیان ده كرد و كورده كانى ئیزدیش ئادیتان زۆر خۆش ده وىست.

ماموستا راغب ته باخ حه له بی له بهرگی پینجه می په راوی (اعلام النبلاء) دا ده لئ: عزمهین کورپی یوسفی عه ده وی، کوردی فه رمان په راوی حه له ب که له کو تایپی ده وری چه رکه سه کان و سه ره تای دامه زانندی ده وله تی عوسمانیدا ده ژیا، له نه وه و نه ته وه ی شیخ ئادی کورپی موسافر بووه و بنه ماله ی ئه وان به بنه ماله ی شیخ مه ند ناسراوه و ئه و میره له سالی ۹۴۸ ی کوچیدا مردووه.

شیخ (ئادی) هه کاری به یه کئ له زانایان و پاریزگاران و خواناسانی گه وری سه ده ی پینجه م و شه شه می کوچی کورد دیته ژمار. له شیخ ئادییه وه هه ندئ هؤنراوه ی ئاینی و کو مه لایه تی به جئ ماون که له ده فته ره کانی ئاینی ئیزه دییه کاندایا تو مار کراون. ئه م چه ند هؤنراوانه که له و په سندی خوادا و تراون هی ئه ون:

خودانی میهر و ماهی	حه قوو ته پادشاهی
خودایی عاله ما قودسی	ره زاقی جن و ئینسی
بلاف کهن ده فته را ئیمانی	مزگینی بی بینه کوردستانی

واته: ئه ی خوای گه وری و گران! تۆ خودان و په ره ره دگاری خۆر و مانگی و، رۆزی ده ری مرۆ و جنۆکه ی و خوا و داهینه ری هه ر دوو جیهانی. ئه ی خوای مه زن، ئه مه مزگینه یه که بۆ خه لکی کوردستان که ده فته ری بپوا و پئ و په وشتی تۆ بلاو ده که نه وه و هه موو ده می ناوت ئه بن و سپاست ده که ن.

ئه م هؤنراوانه له سه ر کیشی هیجا هؤنراونه ته وه و هه موویان هه و هیجایین و ئه م چه شه نه هؤنراوانه میژینه یه کی کو نیان هه یه و زۆر به ی هؤنراوه کانی زه رده شت که له نامیلکه ی گاتادا هاتوو به هؤنراوی هه و و هه شت و ده هیجایی هؤنراونه ته وه و له راسته قینه دا ده توانین بلاین که کیشی ئه م هؤنراوانه کیشی کی خو ماله ییه و له باری ناوه رۆکیشه وه زۆر به رزن و ناوه رۆکه که شیان ده گه رپته وه بۆ بیروباوه ری میهر په رستی و خۆر په رستی.

شیخ ئادی وه کو ده لئین هه ندئ نوو سراوی تری به کوردی و عه ره بی بووه که به داخه وه به وه ی تیپه ری نی زه مانه وه نه که یشتوو نه ته ده ستمان و له ناوچوو ن.

سه رچاوه کان:

- ۱- الکامل فی التاریخ، تالیف ابن اثیر - بولاق ۱۲۷۴هـ.
- ۲- وفیات الاعیان، تالیف شمس الدین ابن خلکان - مصر ۱۳۱۰هـ.
- ۳- فوات الوفیات تالیف، ابن شاکر کتبی - مصر ۱۳۱۲هـ.

٤- تاريخ ابن الوردي تاليف. ابن الوردي - قاهره ١٩٢٤.

٥- دول الاسلام. تاليف حافظ شمس الدين الذهبي - مصر ١٩٤٥.

٦- قلائد الجواهر. تاليف شيخ محمد الحنبلي - قاهره ١٩٣٢.

٧- اعلام النبلاء. تاليف راغب طباط - بيروت ١٩٦٢.

٨- مباحث العراقيه. تاليف يعقوب سرکيس - بغداد ١٩٤٧.

٩- تاريخ الموصل. تاليف سلمان صائغ - بغداد ١٩٣٤.

١٠- اليزيديه قديمًا وحديثًا تاليف. اسماعيل جول - بغداد ١٩٤١.

١١- شرفنامه. تاليف امير شرف خان بدليسي - تهران ١٣٤٣.

12- Basile Nikitine: Les Kurdes, Etudes Sociales et Ethnographiques, Paris. 1959

ئەبۆولبەرەكەكانى ھەكارى

٥٤٥ - ٦٢٥

ئەبۆولبەرەكەكانى كۆرى سەخر، بەپێى پەراوى (سماط الامراء) برازای شێخ ئادى ھەكاريە و لە ساڵى ٤٥٥ى كۆچى لە ھەكاريدا لەدايك بوو و ھەر لەوێشدا پێ گەشتوو، ھەر لە منداڵیدا خەرىكى خۆتندن بوو و ئەوسا لەلای ھەندى زانايانى خۆتندنەكەى تەواو كردوو و ئەوسا كە مامى كۆچى دوايى كردوو بوو تە جێنشینی ئەو و خەرىكى پێنوێنى خەلك بوو تا لە ساڵى ٦١٥ى كۆچى لە تەمەنى ھەفتا ساڵیدا كۆچى دوايى كردوو و لە پال كلكۆكەى شێخ ئەدیدا نێژراو.

لە پەراوى (بەجە الاسرار)دا نووسراو: كە شێخ ئادى وتووێتى: ئەبۆولبەرەكەكان جێنشینی منە و، لە پاش ئەویش كۆرەكەى لە جێى ئەودا دانێشت. ئەم پیاو و ھەكو باوكى پیاوێكى چاك و پارێزگار و زانا و تێگەشتوو و دیندار بوو و، خەلك ئەویان زۆر خوێش دەویست و خۆى بەكەم دەزانی و بۆ زانایان ریزی دادەنا.

بارامى سنجارى لە پەراوى (خوانى میران)دا كە كورە باسێكى لەسەر چۆنیەتیی ژيانى ئەبۆولبەرەكەكان و شێخ ھەسەنى كۆرى بەزمانى عەرەبى نووسیو، دوو چەكامەیشی لە سەردێرى (زەبۆنى مەیسور) و (سور ئەفرینا دۆنایى)^(١) لەم دوو میرە ھێناو كە یەكەمى ھى ئەبۆولبەرەكەكان و ئەویتری ھى شێخ ھەسەنى كۆریەتى و ھۆنراوەكانیان لە ئەویەرى بەرزى و شیرینی و پەوانیدان. ئەمەش چەكامەى زەبۆنى مەیسور كە دەلى:

(١) دوكتۆر قەناتى كورد ئەم دوو چەكامەى لە ژمارە یەكەمى گۆڤارى كۆرى زانیاری كورددا لە چاپ داو بەپێى ئەو نۆى ھۆنەرەكانى ببا.

چ زه‌بوونه که مه‌یسووره
 جه‌م عه‌زیز مه‌لک فه‌رخه‌دین ده‌ستووره
 مه‌ت‌حاً بدن به‌هرتد کـووره
 چ زه‌بوونه که کیم تا‌قه‌ته
 به‌هرتد گران ددن ئوسفه‌ته
 مه‌جه‌ما بن ب ئه‌فزاره
 وهرن ژفتی به‌حرئی بدن خه‌به‌ره
 وئ به‌حریدا هه‌نه دورتد جه‌واه‌ره
 مه‌ت‌حاً بدن که‌بیر
 ئه‌ف ته‌ختی سه‌ر بوون میر
 یا ئیلا‌هق توو و ئاغایی، توو وه‌زیری
 خاسا می‌ر دناسه
 پادشایی دورئ کاسه
 کره ر‌کنا چ‌قاسی ئه‌ساسه
 کـرـه ر‌کنا پ‌کنی
 دور ژ هه‌یبه‌ته‌تی هنجی
 دورئ تا‌قه‌ت نه‌کر ه‌لگری
 دور ژ ر‌هنگا خـه‌م‌لی
 سو‌ر بوو، سپی بوو، سه‌ف‌ری
 سو‌ر بوو، سپی بوو، گ‌ش بوو

واته: مه‌یسوور زه‌بوونه و له‌لای عه‌زیز مه‌لیک فه‌خره‌دیندا ره‌وایه. ده‌ریاکانی بی بن
 ستایش بکه‌ن، وهرن و له‌م ده‌ریایانه هه‌وال بدن، له‌م ده‌ریایانه‌دا دور و مرواری سپی
 هه‌یه، ده‌سا پیاندا هه‌لب‌لین، ئه‌و ته‌خته‌ی که میران له سه‌ری دانیشتبوون، زۆر بایی داره و
 ده‌بی پیدای هه‌لب‌لین، خوایا سه‌رۆک و گه‌وره‌یی و پیاوی چاک ده‌ناسی. پاشا دورپاسه،
 دوری له‌ناو ده‌ریادا دانا و دوره‌که له ترسی شادا ته‌قییه‌وه و، تا‌قه‌تی نه‌ه‌ینا و له ر‌هنگدا
 پا‌زایه‌وه و سو‌ر بوو، سپی بوو، زه‌رد بوو به‌جاری گ‌ش و پووناک بووه‌وه.

هگئ نه‌ئ‌ره‌بی، نه ئه‌زمان بی، نه عه‌رش بی
 پادشایی من ک‌پ‌را ک‌یف خوه‌ش بی

پادشایى من کي پرا هه ږى کر
 حوسنه تا ژ خووه چي کر
 شاخا موبه تي ژي چي کر
 ژي چي کر شاخا موبه تي
 دهستور ئاقيته قهله ما قودره تي
 شکر ئاقيتمه سهر بهشکا موبه تي
 پادشايي من ل حوکمي خويي گرانه
 ئاقيت ناف فان زور ئه رکانه
 وهرن بنير خارزي نووري چ نيشانه
 خارزي نووري ب نافه
 دوپي دوو جبهه واهر هاتن نافه
 يهک عهينه، يهک بهشه ره
 پادشايي من دا دوپي نه دهره
 مه خسووس چه ندي بوو جافا
 سونهت، قه نديل مالخ مانه هه فا
 برنه بهر پادشايي من شکايه تا
 يا ئيلاهو مه ژ ته دبه موحبه ته
 مهل في خوش کر سوحبه ته
 حه دوو سهه د چي کر،
 حه قيقهت، شهريعت، تهريقهت، ژ هه ف جهي کر
 سونهت مه خبي بوو، دهار کر
 پادشايي من دور ئاني
 موحبهت ئاقيته نافه
 عه زيزه من پي هلدا جافه
 پادشايي من چ ژ دوپي پرا گو
 ژي فوريي ئافي

پادشایى من سه‌فینه سه‌ره
 سه‌هرکى دگه‌ره چارکه‌ناره
 مالا خوهدا سه‌کنى گۆ: هه‌ق وه‌ره
 ئاف ژ دوپۆی فورییا
 پادشایى ل مه‌رکه‌بۆ سوار بوو
 لى سه‌هیرین هه‌ر چار یاره
 نازۆته لالیسه‌شى گۆ: هه‌ق وه‌ره
 هه‌ق وه‌ره گۆ سه‌ه‌کنى
 هافه‌نه‌ک ئافیه‌ته به‌حرئ، به‌حر پۆ مه‌ینى
 دخه‌نه‌ک ژئ دخنى
 چارده ته‌به‌ق عه‌رد و ئه‌زمان پۆ نژنى
 ئه‌ف جاربوو پادشایى من سه‌خر کره‌کره
 کره‌رکنا رقاشى مه‌مه‌به‌ره
 نکا ئاخا ژئ خه‌به‌ردا
 شاخه‌کى دن ژئ ژبه‌ردا
 کره‌رکنا ئه‌زمانا، عه‌ردا
 پادشایى من ره‌بیل و سه‌مه‌د
 ئه‌وه‌ل ته‌ئه‌فراندن ملیاکه‌ت
 ته‌پاشى ئافا کر دۆژه، جنه‌ت

واته: ئه‌وسا نه‌زه‌وى بوو، نه‌ ئاسمان و نه‌ ته‌خت، پادشای من بۆ چ كه‌سێك دلخۆش
 بوو؟ پادشای من بۆ كۆ هه‌رگى گرتوه‌؟ كارێكى باشى كرد و كێوێكى خۆشه‌ويستى به‌دى
 هێنا و ده‌ستوورى دایه‌قه‌له‌مى قودره‌ت كه‌ خۆشه‌ويستى خۆى به‌ناو خه‌لكدا بلاو كاته‌وه‌.
 پادشای من، فه‌رمانى قورسه‌، بێن و بزانه‌ن كه‌ خوا چ تیشكێكى هه‌یه‌؟ پاشا دوپۆ ئاشكرا
 كرد، قه‌ندیل و مالخ راوه‌ستا و مانه‌وه‌ و شكاتیان برده‌ لای پادشا و وتیان: خوايا ئیمه
 خۆشه‌ويستیمان له‌ تۆ ده‌وۆ، ئه‌وسا خوا سنوورى له‌ نێوان (حه‌قیقه‌ت) و (شه‌ریعه‌ت) و
 (ته‌ریقه‌ت) و (سوننه‌ت) دا دانا و، پادشا دوپۆ هێنا و ئاوتیه‌ى خۆشه‌ويستى كرد. پادشای
 من له‌ كه‌شتیداوه‌ و ماوه‌یه‌ك له‌ چوارگۆشه‌ى جیهاندا گه‌را، ئه‌وسا له‌ كه‌شتیه‌كه‌ دابه‌زى و

سواری ئه‌سپێک بوو، هه‌ر چوار یاره‌که‌ سه‌رنجیان ده‌دا ئه‌وسا ئه‌سپه‌که‌ی غاردا تا کێوی لاله‌ش و هه‌وێنی ئاوێته‌ی ئاوی ده‌ریا کرد و چوارده‌ چینه‌ زه‌وی و ئاسمانی لێ به‌دی هێنا و له‌ پاشا تاشه‌ به‌ردێکی سمی و کردیه‌ مه‌نبه‌ر و هه‌ستوونیکی تری دروست کرد و کردیه‌ کۆله‌که‌ی ئاسمانه‌کان و زه‌وی، پادشای من بێ نیاز و سه‌ره‌تا فریشته‌ی خولقاند و پاشان دۆزه‌خ و به‌هه‌شتی دروست کرد.

پادشایى من ئەر دىچى كر، ئەزمان گوهاستىن
 مەجالە ئەرد ب پاستىن، نۆبەتا قازا پاستىن
 چقاس پادشایى من دونيا دكر سەفەرە
 شكر دكر كەفەرى كىيەرە
 پى نژنى روگكا نەچقاسى مەخبەرە
 ئىلاھۇ رابن ئەتاتا
 تە زايرا دى چقاسى خوى ياقەتا
 تە هنگا ژىرا چى كىر، دۆۋە جەنەتە
 پادشایى من ئەر دىچى كر، ئەزمان گوهاستىن
 مەجالە ئەرد پاستىن
 نۆبەتا قازا پاستىن
 لالىشى ژ ئەزمان دەھاتە
 ئەرد شىن دبوو گىيەھا
 پى چايران چقاسى قنىاتە
 پادشایى من ئىنى كر ئەساسە
 شەمبى بىرى كىراسە
 چارشەمبى كر خلاسە
 پا سى ھەفسەد سالى ھەف سورھاتن دورانكاسە
 ھەفسەد سالى ژ بەرى ئادەم ژمارە
 ئاردى خومرا نەگرتى شىيارە
 ھەتانى لالىشى نوورى ناقدە ھنارە
 لالىش ناقدە دەھاتە
 ئەردى شىن بوو نەباتە
 بى زەينى زىندى قنىاتە

دروست کرد و لاله‌ش تیشکی دایه دهر وونی. قالبی ئادهم ماوه‌یه‌ک مایه‌وه و ئه‌وسا هر چه‌نده گیانیان پی دا قالبه‌که‌ی وهری نه‌ده‌گرت تا به‌ده‌ف و شایلوغان و خو‌شه‌ویستییه‌وه گیان چووه له‌شی، ئه‌وسا ئادهم پیا‌له‌یه‌ک ئاوی خوارده‌وه و به‌جاری گیانی تی هاته‌وه و که‌وته جموجۆل و گیانی داوی گۆشتی کرد و خوین له له‌شیدا که‌وته که‌ران و له پاشا فریشته قۆلی گرت و خستییه به‌هه‌شت و له‌پر پژی و وریای بووه‌وه دلی ئه‌له‌ای سیوی کرد، دهنگی پیی وت: ئه‌و کاره نه‌که‌ی، پادشامان ئه‌وه‌ی بۆ رۆژی تۆفان داناوه.

ئهم هۆنراوانه که له‌سه‌ر کیشی هیجایی هۆنراونه‌ته‌وه، کیشه‌کانیان یه‌ک ناگره‌وه و هر کامیان به‌هیجایه‌ک دانراوه و ئه‌مه‌ش له‌ناو هۆنه‌رانی به‌یتبیژی موکریانیشدا باو بووه و زۆربه‌ی به‌یته‌کان له‌سه‌ر ئهم کیشه‌ن و وا دیاره که میژینه‌یه‌کی گۆنیان له وێژه‌ی کوردیدا هه‌یه.

به‌لام ناوه‌رۆکی هۆنراوه‌کانی له‌سه‌ر بیروبروای گۆنی ئیزیدییه‌کانه و لایان وایه که کتوی لاله‌ش له ئاسمانه‌وه هاتوو و پاشان ئه‌و کتوه تیشکی داوه به‌قالبه‌که‌ی ئادهم و له‌شی ئادهم به‌هۆی تیشکی ئهم کیوه‌وه که‌وتوو ته‌جموجۆل و له پاشا گیانی تی هاتوو و فریشته‌یه‌ک هاتوو و قۆلی گرتوو و بردوویه‌ته به‌هه‌شت و ئه‌وسا دلی ئه‌له‌ای سیوی کردوو و دهنگی هاتوو و پیی وتوو نه‌که‌ی که سیوه‌که بخۆی، ئه‌وه خوا بۆ رۆژی تۆفان دای ناوه، ده‌بی بیروبروای خواناسیی خۆت بته‌و که‌یته‌وه.

ئهم بیروبروایه له ئاینه‌کانی تر دا نییه، هر ئه‌وه نه‌بی که خوا له قورئانی پیرۆزدا ده‌فه‌رموو: ئاده‌ممان له خاک به‌دی هیئا و پاشان حه‌واشمان خولقاند و هه‌ردووکیان له به‌هه‌شتدا ده‌ژیان و له هه‌موو چه‌شنه میوه‌یه‌کیان ده‌خوارد و به‌ری هه‌موو چه‌شنه دارێک بۆ ئه‌وان ره‌وا بوو، هر ته‌نیا داری گه‌نم نه‌بی که لێیانمان قه‌ده‌غه کردبوو، به‌لام ئه‌هریمه‌ن ئادهم و حه‌وای گال دا که به‌ری گه‌نمه‌که بخۆن و ئه‌وسا به‌هۆی ئه‌و نافه‌رمانیی به‌هه‌شت دهرکران و که‌وته زه‌وی. به‌لام هۆنه‌ر ئه‌و مه‌به‌سته‌ی به‌چه‌شنیکی تر باس کردوو که له‌گه‌ڵ ئه‌و باسه‌دا جیاوازی هه‌یه.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- سماء الامراء تالیف بهرام السنجاری (ده‌ست‌نوس).
- ۲- به‌جه الاسرار تالیف لخمی (ده‌سنوس).
- ۳- قه‌ولی زه‌بوونی مه‌یسوور (ده‌ست‌نوس).

شیخ حەسەنی ھەکاری

٥٩١ - ٦٤٤

شیخ حەسەن کورپی ئەببولبەرەکات کە نازناوی (تاج العارفین) بەبێی پەراوی (سماط الامراء) لە ساڵی ٥٩١ی کۆچی لە ھەکاریدا بێی ناوێتە مەیدانی ژیاڵەو و ھەر لەوێشدا بێ گەشتوو و خەریکی خۆتندن بوو و بۆ خۆتندن گەلی شوێن گەراو، ماوەیک لە جزیر و چەند سالتیک لە مووسڵدا بوو و پاشان گەراوێتەو زێد و مەلبەندەکەیی خۆی و کە باوکی مردوو، بووێتە جێنشینی تا لە ساڵی ٦٤٤ی کۆچی بەدەستی فەرمانرەوای مووسڵ خنکاو و لە پال گەلکۆی باوک و باپیریدا بەخاک سپێردراو.

محەمەد کورپی شاكر کە لە ساڵی ٧٦٤ی کۆچیدا مردوو، لە پەراوی (فوات الوفيات) دا دەلی: حەسەن کورپی ئەببولبەرەکات کە نازناوی تاجولعارفینە لە ساڵی ٦٤٤ لە تەمەنی پەنجا و سێ سالییدا بەھۆی بەدرەدینی لؤلؤ فەرمانرەوای مووسڵ خنکاو. ئەم پیاوێ زۆر زانا و تێ گەشتوو بوو و لە زانست و وێژ و ھۆنراویدا گەلی نووسراوی ھەبە.

شیخ حەسەن لە ھۆنەرەوێ کوردیدا دەستیکی بەرز و بالایی ھەبوو، لە ئەوێوە چەکامەیک بەناوی (سور ئەفرینا دنیایی) واتە: رازی بەدیھتانی جیھان بەیادگار ماوێتەو کە لە پەراوی خوانی میراندا نووسراو: لەو ھۆنراوانەدا رازی سرشت بوون و بەدیھاتنی جیھانمان لە جاوی ئیزیدیەکانەو بۆ دەرەکەوێ، وەکو دەلی:

یا رەبی دنیایا ھەبوو تاری

تیدا تونەبوون مشک و ماری

تە زیندی کەر تەزە حالی

چ نەما گول ژێ باری

یا رەبی، تو ھۆستایی کەریمی

تە ھەکاری و دریا تاری

تو ھۆستایی ھەر تشستی

بھوشت چی کەر پەنگە بی

ئەرد و ئەزما تونەبوون

دنیایا فەرە بی بنە بوو

ئیسان و ھەیان ژێ تونەبوون

تە خالی سەاز کەر،

دبه هردها تهنی هه بوو دپ
 نه دیماشی یا، نه دیمهشی یا
 ته خـــــــاش روح ئانی بهر
 نوورا خــــالی پهیدا کــــر
 گـــــــوشت و روح هاتنه بهر
 نوورا چا فــــان لی هاته دهر
 دهست و پی کـــــــره لهش
 لی شیرن کر گۆت و بیژ
 خودافه ندی مه هۆستای پهمانی
 ری و دهر گه پئی دونیای ئه کر
 هه رشت ژمه را دهر ئانی
 بوو به هوشته ئهرد و ئافانی
 خوداوه ندی مه تشتی دناسه
 دوپا که سی ژی کر نه ساسه
 ژئی پهیدا کر میژئی خاسه
 گۆت: ئه فاهئ نه بهسه
 دوپ ژ هه یبه تا ئیزدان هنجنی
 تا قهت نه کــــر، هاگری
 ژ رهنگی ئیسسان خه ملی
 سوور و سپی لی هیووری
 ئیزدانی مه ب رهحمانی
 حوسن و جه مال ژ مه را ئانی
 دهستوووردا قه له می قوور هتی
 ئه م ئافیتن ناف سوورا مویه تی
 هافین ئافیته به حرئ، به حر پی مه یانی
 دهخانه ک ژئ دهر خووه نی
 چارده ته بهق ئهرد و ئه زمان پی نژنی
 ئیزدانی مه دور دهر ئانی

مۆبەت ئافىتە نافی
ژى پەيدا كـــــــر دوو چافى
ژى ھەركى پەي ئافى

واتە: خاوپا جىھان لە پىشا تاريك بوو، مشك و ماريكى تيدا نەبوو، تۆ لە نوپوھ زىندووت كردهوھ و ئەوھندەي نەخايند كە گل و خاكت تيا بەدى ھىنا. خاوپا تۆ وەستا و گەورەي، تۆ دەرەكانى تاريكت كردهوھ و، تۆ وەستاي ھەموو شتيكى، بەھەشتت بەجواني دروست كرد و زەوى و ئاسمان ھەر نەبوون، جىھانيكى پان و بى بن بوو. مرق و ولساتيش نەبوون، ئەو كاتە تۆ خۆت نواند. لە دەرپادا ھەر تەنيا دۆرپك بوو. ئەوسا مرقۆت سرشت كرد و گيانت دايە ئەو و تيشكى خۆت پى پيشان دا و لە پاشا گۆشت و گيان ھاتنە قالبي و چاوانى سۆميان تى كەوت و قسە و راوژى بۆ شيرين بوو. ئەي خاوپا! تۆ وەستايەكى بەبەزەييت، ھەر تۆ پى و دەرەكى جىھانت كردهوھ و ھەموو شتيكت بۆمە ھىنا، زەوى ئاوەدان بووھوھ و خاوپا ئيمە ھەموو شتى دەناسى، ئەوسا دۆرەكە لە ترسى يەزدان تەقييەوھ، تاقەتى نەھىنا و گۆرا و بەرەنگى مرقۆ پارايزوھ و پەنگى سوور و سپى لەوھدا كۆ بووھوھ و ئيزەد بەبەزەيى خۆي جوانى بۆمان ھىنا، دەستوورى دا بەپىنووسى ھىز، ئيمە بخاتە ناو خۆشەويستى، لە پاشا دۆرەكەي خستە ناو دەرپا و چوار چىنى زەوى و ئاسمانى لى بەدى ھىنا، دواي ئەو يەزدان دۆرەكەي دەرھىنا و خۆشەويستى ئاوژتە كرد.

ژى پەيدا كـــــــر دوو چافى
ژى ھەركى پەي ئافى
ئاف ژ دۆرپى حـــــــەركى
بو بەحرا بى ســــەرى بى بنى
بــــى پى و بــــى دەرپى
ئيزداني مەسەر بەحرى گەرى
ئيزداني مە سەفینە چى كر
ئيسان و حەيوان و طەير و توو
جۆت بۆ جۆت لە سەفینى سياركر
خوداوەندى مە سەفینە سەرە
سەريكى دگەرە چاركەنارە
سەفینە قول بوو، ئاف كەتەسەرە

مـارـئ خـهـرئ خـاـداـنـه بهـر
 خـوداوهـندى مـه سـهـفـيـنـه ئاژۆت
 ژ كـهـنـار چـوو بهـركـهـنـاره
 ئاژۆته لاليشى گىۆت: ههق وهره
 سولتـان ئىـزـدى خـوهـش پـيـبهـره
 لاليش كـور كـنى بهـشـهـره
 نهـها ئىـزـدى ژئ خـهـبهـره
 يا رهـبى، بانگ دكم شـيـخـئ مـهـزن
 چاف كــانـى، ئاف ژئ دزىن
 يا رهـبى ته دنيا چئ كر، دنئ ياب خـيـر
 ئىـسـان تـيـدا دژين ب تـيـر
 شـهـفـيـت رهـش، شـهـفـيـت تارى
 جى نهـمـا گـول ژئ بارين
 خـوداڤهـندى كـهـريم و رهـحـمان
 كـهـره پـكن ئهـرد و ئهـزـمـان
 دا بهـر مـهـه روح و زـمـان
 خـوداڤهـندئ مـه رهـبل صـهـمـهـد
 ئهـفـرانـدن شـهـش مـليـاكـهـت
 جـودا كـر دۆژ و جـنـهـت
 خـودا ڤهـندئ مـه ئهـرد چئ كر ئهـزـمـان گـوهـاسـتن
 مـجاله ئهـردئ ب راسـتن، نۆ تاقه زاگوهاسـتن
 ل كـونهـبـاران بوو روھـسـسـتين
 چـقاس خـودا ڤهـندئ مـه دنيا د كر سـهـفـهـره
 سـفـر دـكر دـار و بهـره
 پئ نژينه پـكنئ مـهـخـبـهـره
 خـوداڤهـندئ مـه هۆسـتـا بهـره
 لاليش ژۆردا ئانى خـهـواره
 لاليش بوو خـاشـجى و واره

ل ئهردی شین بوو نه باته
پی زهینی زیندی قنیه باته

واته: خوا لهو دورې دوو چاوی مړۍ دروست کړد و ئاوی بارانی باراند و ئاوهکه له دورې دمتکا و ئهوسا ئه و ئاوه بووه دهريايهکې بۍ بن، رۍ و دهرگای نهبوو، ئهوسا يهزدان چووه سهر دهرياکه گهړا و پاشان کهشتيهکې دروست کړد و بنيادهم و پهلهوهر جووت جووت سوارۍ ئه و کهشتيهه بوون. خواۍ ئيمه لهسهر ئه و کهشتيهه دا ماوهيهک چوارگوښهۍ جيهان گهړا، لهپړ کهشتيههکه کونا بوو، ماريک هات بهر کوناکهۍ گرت خوا کهشتيههکهۍ ئاوژت، له کهناری دهريا دورر بووهوه تا گهياندييه کيڼۍ لالهش و وتۍ: ئۍ هق وهره. يهزدان رېتبهريکې چاکه. لالهش پايهۍ بنيادهمه، خوايا شپڅۍ گوره بانگ دهکم، ئه و له سهرچاوهۍ سهروديت. ئۍ خوا تو جيهانت پر له پيت و پيز کردووه و مړۍ بهتيرۍ تيدا ئهژۍ، له شهوهگهلي رهش و تاريکدا، جيگايهک نهما که خاکی تيدا نهپوۍ، خواۍ مهزن زهوی و ئاسمانۍ کرده پايه و گيان و زمانۍ دايه ئيمه، خواۍ بۍ نياز، شهنش فريشتهۍ خولقاند و، دوزخ و بههشتۍ لهيهک جيا کردهوه و، خوا زهوی دروست کړد و ئاسمانۍ جيټهجيټ کړد و، کاتي ئهويه که زهوی تخت بۍ و نورۍ ئالوگپړۍ قهزايه، گيان له گوناگهکاران گيرا، خوا چهنده جيهان دهگهړا، له نيوان دار و بهردا دهگهړا، خوا وهستايه و کيڼۍ لالهشۍ له ئاسمانهوه هيټا و لالهش بووه ههوارگه و له زهوی پروک پروا و، ئهگهر بهزهيني خوټ تهماشاکهۍ دابین دهبي.

خوداوندی مه رحمانی
چار قسم ژ مه را دانی

پئی حه بی با ئاهم نژی
خودا قه ندی مه ره حممانی

چار قسم ل پرو دئی دانی
یہک ئاقہ یہک نوورہ

یہک ئاخہ، یہک ژئ ناگرہ
خودا قہندی مہ ب پرہمہ

ديارڪر سڙ وڃي وڌو ۽ هه
هاڻي ته ٿاڊم هه ڦس وڃي وڌو ۽

هه‌ف‌نسۆر گه‌رییا، هات هنداڤه
غالبه ئاده‌م مسابوو بۆ کافه

ګۆ: روحو، چما ناچي نافه؟
 خوداڤه ندي مه قودرته
 زه ياندي چقاس خولياقه ته
 ژيرا چي کـــــــــــــر دوز و جنه ته
 خوداڤه ندي مه نرد چي کر، نه زمان گوهاستن
 مه جالا نردی ب راستن، نوبه تا قه زاراستن
 ژ ئيسان قه نحيتي خاستن
 لالیش ژ نه زمـــــــــــــان دهاته
 نرد شين دبوو گيـــــــــــــه اته
 پي چهيران چقاس قنيـــــــــــــاته
 خوداڤه ندي مه ئيني کر ئه ساسه
 شه مبي بري کـــــــــــــراسه
 چار شه مي کر خـــــــــــــلاسه
 هه فسه سال پاش هه فسور هات دورانکاسه
 هه فسه سالي ژ بهري ئادهم ژماره
 نردی خارا نه گرتي شيـــــــــــــاره
 هه تا لالیشا نووري نافدا هنارا
 ويـــــــــــــاندا روح هـــــــــــــه دري
 هات و چوو بهـــــــــــــري
 نوورا موبه تي هنگافته ســـــــــــــهري
 هات غالبی ئادهمدا هيـــــــــــــوړي
 خوداڤه ندي مه په حـــــــــــــماني
 کاسا سوړي ژ ئادهمرا ئاني
 ئاف ژ کاسي قه خار، قه ژييا
 جيـــــــــــــدا مه ست بوو، هه ژييا
 گوشت ژي خـــــــــــــاست وي پوحي
 خوین ل جـــــــــــــاني وي گـــــــــــــه وړي
 خيـــــــــــــرته کته ناف ســـــــــــــهري

ئادەم خار ژ وئ كـاسى
 سـؤرا كـاسى خاس لى تى
 كەرەمەتا كاسى گىھىشتى، بهوشتى
 مەلەكا مىلى وى گرت، ئاقىتە بهوشتى
 ئادەم ژ كاسى قەدخارە
 كەرەمەتا كاسى پىقفا ديارە
 خا بىنژى بوو هـشـيارە
 گـۆ: ئەف ئەرد چ خاشە
 گىھايى شىن سەرگەشە
 رۆژ رۆژا مـيـرى كەلەشە
 خوداقەندى مە پەحمانى
 ژ مەپا كەرەمەك ئانى
 دەم و دەزگى بـاش دانى
 ھەي ئادەم قـوـرو دنى
 ھەردەم كە ئىممانى
 خوداوند ئەم خلاس كرن ژ تۆفانى
 گەلى مـرـيدان بكن كاري
 خـيـرا قـودرەتى ژ رۆد باري
 خـا دور خن ژ نەياري
 كەرەمەتا خوداقەندى مەھاتە خوارى
 ئەرد و ئەزمان ددن خـيـرى
 ھوين ژى ببن خودانى خـيـرى
 قەت ژبيىر نەكن قى خەبەرى

واتە: خاى ئىمە بەبەزەبىيە، چوار شتى بۆ ئىمە دروست كرد، ئادەمى لە خاك بەدى
 ھىنا و، ئاو و ئاور و خاك و تىشكى داھىنا، خاى ئىمە مېھرەبانە و، پازى دا بەئادەم كە
 سنوورى بۆ رازەكەى دانا. قالبى ئادەم بى كات مابوووە.

وتى: ئەى رۆح بۆچى نارۆيتە ناوہوہ؟ خاى ئىمە توانايە، بزائە چەند شتى بەدى ھىناوہ،
 دۆزەخ و بەھەشت و زەوى و ئاسمانى بەدى ھىناوہ. ئەوسا چاكەى لە مرق وىست و كىوى

لالەش لە ئاسمانەوه هات، زەوی ڕووەکی لەسەردا ڕوا، وە مەرپوماڵات لەسەریدا لەوەران، خوا ئەمانەیی کردە پایە، لە شەمەدا کراسی بری، لە چوارشەممەدا دووراننەکەیی تەواو کرد، حەوت سەد سالی تر لەگەڵ دورا هات و، زەوی ڕیایی بەخۆی نەدی تاکو تیشک دای لە لالەش و، گیان لە ڕێو هات و ڕۆیشتە دەریا و، تیشکی خۆشەویستی پێ زیاد کرد، ئەوسا گیانی دا بەتەواوی مەرویان. خوا بەبەزەیییە و پیاڵەیی ڕازی دا بەئادەم، ئاوی لە پیاڵەکە خواردەوه و زیندوو بوو و، ئەو گیانە گۆشتی لێی ویست و، خۆین لە لەشیا کەوتە جوولە و، ئادەم لەو پیاڵە رازەیی خواردەوه و ئەوسا هاتە هۆش خۆیدا و قۆڵیان گرت و لە بەهەشت دەریان کرد.

ئادەم لە ڕازی پیاڵەکەیی دەخواردەوه و رازەکەیی هەر دەدرکان، ئەوسا پۆمی و دی لە زەوی دایە و وتی: زەوی چەندە خۆشە، گیا و ڕووەکی تیدا ڕوواوه، رۆژێکی خۆشە، خوا گەورەییە. ئەو مەرویان هەموو دەم برۆا بەخوا بەیتن. خوا ئێمەیی رزگار کرد. خەڵکینە کار کەن، پیت و پێز لەسەر مەوه دەبارێ، لە دوو بەرەکی و ناتەبایی خۆتان بپارێزن، خوا گەورەییە و زەوی پێر لە پیت و پێزە و ئێوێش لەم پیت و پێزە بەهەر دەبەن و هیچ کاتێ ئێم قسە لە بیر نەبەنەوه.

ئێم هۆنراوانە کە کێش و پاشلێکی تایبەتیان هەیە، هەر تاقە هۆنراوەیەک کێشێکی هەیە و پتر لەسەر هیجا هۆنراوەتەوه و لەناو ئەو هۆنراوانەدا هۆنراوی شەش حەوت و هەشت و دە و یانزە و دوانزە و سێزە و یانزە هیجایی دەبینرێن و ئێم چەشنە هۆنراوانە پتر لە سەدەیی پێنجەم و شەشەمی کۆچی لەناو هۆنراوانی کوردی ئەو سەردەمەدا باو بوون.

ناوەڕۆکی هۆنراوەکانیش لەسەر بیروبووای کۆنی ئێزیدیەکان هۆنراوەتەوه کە ئێم چەشنە بیروبووایەش لەناو کاکەییەکان یا یارییەکاندا باو بوو و لایان وایە کە خوا سەرەتا لەناو دۆژێکدا بوو و پاشان دۆرەکە تەقیووە و ئاسمان و زەوی و بنیادەمی لێ بەدی هاتوون و ئەوسا ئادەم لە بەهەشتدا بوو و ئەو ڕازەیی کە خوا پێی وتووێ درکاندوویەتی و دەرکراوەتە زەوی و لەوێدا لە کردەوهی خۆی پەشیمان بوووەتەوه و داوای لێبووردنی لە خوا کردووه و خوا بەخشیویەتی.

ئێم چەشنە بیروبووایە دەگەرێتەوه بۆ بەر لە پەیدا بوونی ئیسلام، بەلام مەسەلەیی ئادەم و دەرکردنی لە بەهەشت و پاشگەزیوونەوهی لە قورئانی پیرۆزدا خوا دیاردی پێی کردووه و وادیارە کە ئاینی ئیسلامیش کاری کردووه سەر ڕێ و پچەیی ئێزیدی.

پښ وړچهي يارسنان يا ياري، ميژينه يه كي كوڼي هه يه و له ثاني زهرده شته وه
 سهراچاوهي گرتووه و پاش بلاو بوونه وي ثاني پيروزي ئيسلام، رهنګ و بوي ئيسلامي
 گرتووه ته خوځي، چونکه له راسته قينه دا ري و رهوشي خواناسي که بریتيه له په يوه ند
 گرتن له گه ل هيزي به ديه پنه ري هم جيهانه، له هه موو ثانيه كاندا يه کيکه و ته نيا له پروي
 فرمان و سهربياني رواله تي و چوڼيه تي گرتنه پيشي نه و ريگايه جياوازي له نيواني نه و
 پښ وړچه خواناسي يانه دا هه يه که له لايه ن خاوهني ثانيه کانه وه دياري کراون.

له يه کي له دهفته ره کاني سه رنه نجامدا، پښ وړچهي خواناسي بهم جوړه باس کراوه که
 دهلي: «که سانیک که له گولزاري بي خه زاني خواناسيدا گه راون و، گولي بون خوځي
 خواناسي يان بون کردوه و، به پروا و باوه پيکي پاک و قايمه وه ريگاي هق و
 هه قه پرستييان گرتووه ته پيش و، فرماني رتبه ر و پيشه واکاني خويان له کانگاي دلوه
 جيبه جي دهکن، نه وانه له هه موو نه خوځيه كي خراب پاريزاون و، به راستي پتيان دهوتری
 ياري و هه قه پرست و، پياوي هه قه پرست به که سيک دهوتری که به هيزي کيشه ري رهواني و
 گياني که له کانگاي هق و هه قه پرستيه وه سهراچاوه دهگري و، هه موو به دي هاتوويه ک
 فرمانبه ر و گوئ له مستي خوځي بکا و بولاو خوځي رابکيشي و هر که سيک و نه بي و،
 به خواپه پرست خوځي پيشان بدا، نه و که سه پياويکي دروزن و چاچول باز و خه لک خه له تينه
 و بوني گولزاري هه ميشه به هاري خواپه رستي نه کردوه، که و ابو گياني پاک و خاوين
 هيچ کاتيک له کرده وي خراب و چه پلدا دانامرکي. که و ابو پياوي خواناس به که سيک
 دهوتری که له کاري خراب دور بي و به کرده وي جوان و ناکاري باش خوځي پازاند بيته وه،
 چونکه هيزي گياني هه موو دم له گه ل چاکه دا په يوه ندي هه يه و، خوځي له کرده وي خراب
 که بریتيه له نارهنو وگه لي له شي دور ده خاته وه».

به لاي ياريه کانه وه، چونه ناو نارهنو وگه لي خراب نيشانه ي دوزه خي بوون و گه يشتن
 به کرده وي چاک و چاکه کردن له گه ل خه لک و خو پاراستن له گونا نيشانه ي به هه شتي
 بوونه، بناغه ي خواناسي له سه ر بنچينه ي راستي و دروستي و باشي و چاكييه وه
 دامه زراوه. گرتنه پيش ريگاي راستي خواپه رستي بې به ده سه پنه ناني بوول و پاره و پله و پايه
 نيه، به لکو بې نه و هيه که پياو خوي بي بناسي و، پله و پايه ي روقي و گياني خوځي بي به رز
 بکاته وه.

پښ وړچهي ياري، په يره وي و خو به ده سته وه دان و گوښديري، به رابه ربه پښ وړچه،
 به گرن گرتين پايه ي نه وړچه يه ده زانن و ده لين: باوه ري قايم به رتبه ري شياو و، سه رنانه
 رتي فرمان و ده ستورمه کاني نه و رابه ر، ده بيته هوي نه وه که پياو، زووتر له و ريگايه دا

بەئامانجى راستەقىنەى خۇى بگات و بەدوا ھەوارگەى خواناسىى راستەقىنە شاد بېتەو، چونكە ئەو پەوشتە روالەتییە كە پىى دەوترى پەوشتى لایەنگرى و رېتەرى، بۇ خۇى نیشانەییەكى رووناكە بۇ گەیشتن بەپلەوپایەى خۆبەدەستەویدان و پەزای راستەقىنە. یەكی لە ھۆنەرانى یارى لەم بارەوہ دەلى:

تا مەجاز نەبۇ، حەقیق نەبۇ   بى مەجاز حەقیق تاقیق نەبۇ

زۆربەى ھۆنەرانى یارى بەزاراوەى گۆرانى ھۆنراویان ھۆنیوہتەوہ و، شىوہى گۆرانى زمانى ئاینى و پى و پچەى یاریبەکانە و، ئەو شىوہ زمانە بەشىوہ زمانىكى پېرۇز و بەپیت و پىزى دەزانن، بۆیە تەواوى ھۆنراوہ خواناسیەکانیان بەشىوہى گۆرانى ھۆنیوہتەوہ.

ھۆنەرانى یارى بەراستى خزمەتیکى گەورە و بەنرخیان بەزمان و ویزەى كوردى کردوہ و شویتەوارىكى زۆریان لە شىوہ زمانى كوردى گۆرانیدا ھەيە، بەلام لەبەرئەوہ ھۆنراوہکانیان ناوەرۆکىكى قوول و وردى خواناسییان ھەيە، ئەوانەى كە ئەو ھۆنراوانەیان نووسیوہتەوہ، ھەلەى زۆریان تى خستوون.

زۆربەى ئەو ھۆنەرانەى وا لەم بەرگەدا بەسەرھات و ھۆنراوہکانیانمان خستوہتە بەرباس و لىکۆلینەوہ، لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژباون و بەزاراوەى گۆرانى ھۆنراویان ھۆنیوہتەوہ و دەتوانین ھۆنراوہکانیان بەشاكارىكى جیھانى دابنن.

شیخ عيسای بەرزنجی

۷۵۴ - ...

شیخ عيسای بەرزنجى كۆرى بابە عەلىی ھەمەدانى یەكێك لە زانایانى ھەرەبەرزى سەدەى ھەوتەم و ھەشتەمى كۆچییە. بەپى پەراوى (بحر الانساب)، باوایپىرى شیخ عيسا لە شارى ھەمەدانەوہ باریان کردوہتە دى بەرزنجەى كوردستانى عىراق و لەویدا ماونەتەوہ. شیخ عيسا سەرھتا لەلای باوكى خەرىكى خويندن بووہ و پاشان لەلای خواجە ئىسحاقى خەتایى، فقهى ئىسلامى و لىكدانەوہى قورئانى پېرۆزى خويندوہ و لە پاشا بەفەقىيەتى كەلى شویتى كوردستان گەراوہ و پاشان گەراوہتەوہ بەرزنجە و لەگەل شیخ مووسای برا گەورەیدا چوہتە گەشت و گىل و لەدواى گەرانىكى زۆر بەشارمەكانى عىراق و حىجاز و مىسر گەراوہتەوہ كوردستان و لەگەل براكەیدا مژگەوتىكى لە بەرزنجەدا دروست کردوہ و ئەوسا ھەردووکیان خەرىكى رېنموونى خەلك بوون. شیخ عيسا پاشماوہى ژيانى بەوانەوتەوہ و رېنموونى خەلك بردوہتە سەر تا سالى ۷۵۴ى كۆچى لە دى بەرزنجەدا كۆچى دواى کردوہ و ھەر لەوێشدا نىژراوہ.

ھەر بەپیتی ئەو بەلگە شیخ عیسا و شیخ مووسا لە دوای مردنی باوکیان پیتی ھەج دەگرێنە بەر و لە پاش ئەنجامدانی پێڕەوشتی ھەج دەگەرێنەوێت زێد و مەلبەندەکەیی خۆیان و شیخ مووسا شەوێکیان پێغەمبەری گەرەیی ئیسلام لە خەودا دەبینی و شوێنێکی بۆ دیاری دەکا کە مزگەوتێکی تیدا دروست بکا، کە دەکەوتتە بەیانی شیخ مووسا و شیخ عیسا خەریکی دروستکردنی مزگەوتێک دەبن و مزگەوتەکە لە ساڵی ٦٨٦ی کۆچیدا تەواو ئەکەن.

شیخ مارفی پێشەلانی کە نازناوی ھۆنراوی، سزایییە سەبارەت بەدروستکردنی ئەم مزگەوتە چەند ھۆنراویکی بەم چەشنە ھۆنیووەتەو:

شەو کەردەن غورووب خورشید و قەمەر
 یاوان بە ھۆزور ذات پەییەمبەر
 وە لە فەق شیری ئەمرش فەرماوا:
 بکەردی ئینە و زێد و مـاوا
 بکەردی بنای مزگی و وە عەصا
 پاسەش ئەمر کەرد ساحیب شەفاعەت
 خەط کێشا یاگەیی مزگی و جەماعەت
 سەییەد بۆسە کەرد پێشانێ عیسا
 خەط کێشا یاگەیی مزگی وە عەسا
 چون ھەر دوو برا ھەزەرە شەخەین
 کەرد بەی تەرە ئەمر، شاھ ھەرەمەین
 تەشریفش ئاوەرد قەدەم کەرد رەنجە
 کەردشان پەیی دین چەن یانە زنجە
 یەک پۆی نەبی ئەو ھەردوو ھاالزان
 گێرپان راحەتی تا مەغریب بەئان

واتە: ئەو دوو برا پێغەمبەریان بەخەو بینی و پێغەمبەر فەرماوی: لەو زێد و مەلبەندەدا مزگەوتێ بۆ خەلک دروست بکەن و، بەگالۆکەکەیی ھێلی مزگەوتەکەیی کێشا و، پێغەمبەر تەوێلی شیخ عیسای ماچ کردووە و ئوسا ئەوانیش مزگەوتەکیان دروست کرد و، ئەم دوو براپە کاتی خۆیان لە پیتی ئایندا برە سەر و کاتی خۆیان بەفیرۆ پانەبوارد.

به پیتی په پړاوی (پروضة الجنان)، له پاش دروستکردنی مزگه وټه که، شیخ موسا فاطمه ی کچی شیخ خالدي کاژاوی دمخوازی و نهوسا بقریتنمونی خه لک د پرواته ناوچه ی ناغجه لهر و له ویتدا به دهستی هندیک ده کوژریت و نهوسا خه لک تهرمه که ی ده به نه وه بهرنجه و له ویتدا دهینژن.

پاش ئهم پرووداوه شیخ عیسا فاته ی براژنی ماره دهکا و بهرهمی ئهم په یوه ندهش بریتیه له دوانزه کور به ناوانی: عه بدولکه ریم، سهید محمه د، سهید سادق، میرسور، وهساله دین، کهماله دین، جهماله دین، عه باس، بایه زید، حه سن، حوسین، سولتان ئیسحاق. له پرتوکی سره نجامدا چند چیرۆک سه باره ت به شیخ عیسا نووسراون که ئه و کورته به کیان لی دیننه وه: «یاران له پاش بزرېوونی بابو سه رهنه گ، هاتنه هه ورامان و خه ریکی کشتوکال بوون، تاکو شه ریک له نیوان د پروتسه کان و سه بوورده ی کور ی فه رمانه پړه وای هه وراماندا پرووی دا، د پروتسه کان له پاش ئهم پرووداوه له یه ک جیابوونه وه و دیسان له دتی بهرنجه دا یه کتریان بینیه وه و به یه که وه چوونه مال شیخ عیسا و له لای ئه ودا ماوه یه ک مانه وه و نهوسا شیخ چووه خوازیبنی کچه که ی حوسین به گی جه لد و د پروتسه کانیش نیانه پشستی و له گه لیدا رویشتن، حوسین به گ وتی: کچه که م ئه دمه که سیک که خاوه ن مه رومالآت بی و هرچی داوا بکه م هیه یی، د پروتسه کانیش داخوازه که ی قبول ده که ن و ده گه ریته وه، روژیکی تر حوسین به گ کاتی له خه وه لدهستی سه رنج ئه دا که د پرویه ری مال که ی پرپه له مه رومالآت و له ئه ژمار نایه. بوی دهرده که وی که ئه مه کاریکی گرنگ و له ئاسا به دهره و جگه له په رجو و موچزه شتیکی تر نییه، نهوسا کچه که ی بو شیخ عیسا ماره ده بری و دایراک جه لده بیتته ژنی شیخ عیسا. روژیکیان د پروتسه کان له بیستانا خه ریکی ئاودتری بوون که له پر شریخه پیک له ئاسمانه وه بهرن بووه وه و له ته تیشکیک له ئاسمانه وه که وته زه وی و شیخ چاوی پی که وت و نهوسا دایراک دووگیان بو و له پاش ماوه یه ک کورپکی بوو که ناویان نا سه هاک. سان سه هاک که م که م گه وره بو و، شیخیش روژ به روژ پیرتر ده بو نهوسا بریاری دا له گه ل سان سه هاکی کورپکه یا پرواته هج و کاتی گه یشتنه مه که، شیخ ئه و تیشکه ی وا له پشدا دیبوی که وته به رچاوی زانی که ئه و تیشکه کورپکه یه تی کاتی ویستی دان به گه وره یی ئه ودا بنی له پر زمانی به ستر و به زمان به ستووی گه راپه وه و له ریدا کوچی دواپی کرد.

له دهفته ریکی تری سره نجامدا نووسراوه: روژیکیان شیخ عیسا ی بهرنجه یی کاروانیکی به رهو مه که خسته ری و خوی بووه سه ره ک کاروان و، له بهرته وه ی زور پیر بوو بو و، نهیده توانی کاره کان جتبه جی بکا، نهوه بوو که کاروانه که شیخیان له نزکی

حەلواندا بەجی هێشت و خۆیان کەوتنە رێ. شیخ لە تاریک و لێلەیی بەیاندا کاتێ هەلسا
 کاروانەکەیی نەدی و زانی کە بەجێیان هێشتوووە و دوو رکات نوێژی بەیانیی خوێند و
 بەپەرێشانییەوه گریا و چەند فرمێسک داوەرینە سەر ریشە سپییەکەیی و کوتوپر پەلە
 هەورێک لە ئاسمانەوه هاتە خوارەوه و پێی وت: کە ئەوا حەجەکەت قبوڵ بوو و بگەرێتووە
 زێد و مەلبەندەکەیی خۆت. شیخ کە ئەمەیی بیست گەراییەوه مەل و کاتێ کە گەیشتە دێی
 بەرزنجە، دی کە سێ دەرویش لەبەر دەم مەلەکەیدا راوەستاون و ئەویش پێزیانی گرت و
 ئەوانی برده مەلەوه و میوانداریی لێیانەوه کرد. دەرویشەکان داویان لێ کرد کە ژنیک
 بخوازی و ئەویش وتی نە جوانیم هەیە و نە سامان، بەلام دەرویشەکان وازیان لێ نەهێنا و
 پێیان داگرت و سەرئەنجام شیخیان پازی کرد کە ژن بەیخی، ئەوسا چوونە لای حوسین
 بەگ و خوازیبێنی کچەکەیان لێ کرد و حوسین بەگیش کچەکەیی بۆ شیخ ماره بری و لە
 پاش ماوەیهک ژنەکەیی دووگیان بوو، کاتێ کە مندالەکەیی بوو، شیخ بۆی دەرکەوت کە
 کۆرپەکەیی هەر ئەو پەلە هەوریه کە لە دەشت و بیاواندا پێی گەیشتوووە، کاتێ کە ویستی
 ئەم رازە بدرکێنی زمانی بەسرا و کۆچی دوایی کرد.

شیخ ماری نۆدی لە چەند هۆنراویکدا ستایشی شیخ عیسای کردوووە و دەلی: شیخ
 عیسا یەکی لە زانیانی هەر بەرزێ دەوری خۆی بوو، ئەو لە بەرزنجەدا نیشتهجێ بوو،
 خەلکی بەبەلگە رێنموونی دەکرد و لە خەودا پیغەمبەری گەورەیی ئیسلامی دی و
 بەفەرمانی ئەو مزگەوتیکی دروست کرد و گەلی کاری گرنگی تری ئەنجام داو:

الشیخ عیسی قطب اهل عصره	و واحدی وقتیه و دهره
اول من اقام فی برزنجه	یرشد بالحجه للمحجه
لمابنی مسجدها اذقد امره	بذلك فی المنام خیر الخیره
علی یدیہ ظهـرت خوارق	جليله تشهد الخلائق

شیخ عیسا بەیەکی لە زانیان و پارێزگارانێ هەر بەرزێ کورد دێتە ژمار، لە شیخ
 عیساوه گەلی وتە کورت و هۆنراو بەکوردی و فارسی بەجێ ماون کە پلەوپایەیی زانستی
 ئەومان بۆ دەر دەکەوێ. لە رستەیهکی کورتدا دەفەرموێ: هەموو گوناھێک ئەگەرچی
 بچووکیش بێ بەگەرە بزائن، چاکەش هەرچەندە زۆر بێ بەکەم بزائن. هەر وهە
 دەفەرموێ: کەسێک کە بەبیری خۆشیی جیهانەوه بێ، هەموو دەم کزی و پەرێشانی پووی
 تێ دەکا. هەر وهە دەفەرموێ: هەتا دەتوانن فێری زانست ببن، چونکە بنیادەم هەر
 بەزانست بەرز دەبێتەوه.

ئەمەش چەند دووبەیتی کە لە سەرئەنجامدا بەناوی شیخ عیسا نووسراون:

پێمه شوکرانه، پێمه شوکرانه   واچن سهرومال بدهيم به رانه
چون دهستمانه تهحقيق يه گانه   ويسالگا لوايم جه ويسال يانه

واته: ئيمه دهبي هه موو دهه سياسي خواي مه زن بکهين و سهروسامان و داراييمان له
پتي نهودا ببه خشين، چونکه نهو خوايه کي تاق و ته نيایه و ئيمه دهگهيه نيته مالي ناوات و
نياز.

حاجم چرانه، حاجم چرانه   حاجيان حاجم، حاجم چرانه
حاجمي که ردهن پايه ي خـودانه   هه ر کهس و تش مه جمق گاوتش خه تانه

واته: ئه ي حاجيه کان بانگتان ئه کهن بۆ کۆبوونه وه، بانگهێشتن بۆ کۆبوونه وه پله پايه ي
نوێنه ري خوايه تي هه يه، هه ر که ستيک به بي بانگهێشتن له خۆي جموجووليک پيشان بدا،
به هه له رۆيشتووه و له پتي راست خليسکاوه.

سه رچاوه کان:

- ١- مشاهير اهل حق - نوشتهء صديق صفی زاده - تهران ١٣٦٥.
- ٢- بته مالي زانياران - دانراوي مه لا عبدالکريمي مدرس - بغداد ١٩٨٤.
- ٣- علماؤنا في خدمه العلم والدين، تاليف عبدالکريم المدرس - بغداد ١٩٨٣
- ٤- بحر الانساب ورساله سادات البرزنجه، تاليف سيد عبدالقادر محمد - بغداد ١٩٥٦.
- ٥- سه رنه نجام (دهستنوس).
- ٦- کورته ي سه رنه نجام (دهستنوس).

سان سه هاکی به رزنجي

٦٧٥ - ٧٩٨

سولتان ئيسحاق يان سان سه هاکی به رزنجي يه کي له زاناياني هه ره به رزي کورده و،
به ده ايته ري پي و چهي ياري ده ژميترري و، نهو بووه هو ي نهو که ويژه يه کي ئايني کوردي
له سه ده ي هه شته مدا بيته دي. سه باره ت به ميژووي له دايکبوون و مردني سان سه هاک
جياوازي بۆچوون هه يه و هه ر که قسه يه کي ليوه کردووه که نهوا نهو قسه و به لگانه دينين
و له سهريان نهو کۆلينه وه تا ميژووي له دايک بوون و مردنمان به تهواوي بۆ ده رکه وي.

کاکهرداری له یادداشته که می خویدا دهلی: سان سه هاک له سالی ۴۴۵ کی کۆچی له دایک بووه و له سالی ۵۸۸ دا کۆچی دواپی کردووه. له دهفته ریکی سه رنه نجامدا سالی له دایکبوونی سان سه هاک ۵۲۸ کی کۆچی و مردنی ۶۲۸ نووسراوه. له په راوی کورته ی سه رنه نجامدا سالی ۶۵۰ بۆ له دایکبوونی توهار کراوه، به لام سالی مردنه که می نه نووسراوه. له په راوی شاهنامه ی حقیقه تدا سالی ۶۱۲ بۆ له دایکبوون و سالی ۷۱۲ بۆ مردنی دانراوه و، له کورته ی سه رنه نجام سالی ۶۷۵ کی کۆچی بۆ له دایکبوونی و سالی ۷۹۸ کی کۆچی بۆ مردنی نووسراوه و زۆربه ی یاریه کانیش هر ئه م میژووه یان پی دروسته گه لیک له نووسه رانی کۆن و نوێ لایان وایه که ئه و له سه ده ی حوته م و هه شته مدا ژیاوه.

به پتی ئه و به لگانه ی که باسما ن لپوه کردن، سان سه هاک کوری شیخ عیسا ی به رزنجی له سالی ۶۷۵ کی کۆچی له دپی به رزنجه دا پتی ناوته مه یدانی ژیا نه وه و هر له سه ره تای مندا لیدا له لای باوکی خه ریکی خویندن بووه و په راوه ورده له کان و ریزما نی عه ره بیی خویندووه. کاکاردایی له یادداشته که یدا دهلی: سان سه هاک له مندا لیدا له لای مه لا ئه یاسنی شاره زووری خه ریکی خویندن بووه و له پاشا به فقه قییه تی چووته قوتابخانه ی (نظامیه) ی به غدا و له ویدا خه ریکی خویندنی فقهی ئیسلامی و لیکدانه وه ی قورئان و فره امیشته کانی پیغمبه ری گه وره ی ئیسلام بووه و ئه وسا چووته شام و له پاش ماوه یه ک خویندن ودمی مه لایه تی وهرگرتووه و له وپوه چووته حه ج و له پاش نه نجامدانی رپوره سمی حه ج گه راوه ته وه زید و مه لبه نده که ی خوی و ئه وسا مزگه وتیکی دروست کردووه و له به ره وه ی له گه ل براکانیا ناکوکی بووه، ناچار رووی کردووته هه ورامان و چووته دپی شیخان و له ویدا پی و پچه ییکی به ناوی یاری دامه زاندووه و پاشما وه ی ژیا نی به رپنوینی خه لک بردووته سه ر تا له سالی ۷۹۸ کی کۆچیدا کۆچی دواپی کردووه.

دوکتۆر محمه دی موکری له په راوی: (شاهنامه ی حقیقه ت) دا دهلی: سولتان ئیسحاق کوری شیخ عیسا که له سه ده ی هه شتمی کۆچیدا ده ژیا، هه ریمی هه ورامان و جوانرۆ و گۆران و کتیه کانی داله وی که بۆ پیشه وه تی کاری خوی به چاک ده زانی، هه لپژارد و له گه ل تا قمیک له هاوه لان و یارانی کوردی خوی، به رزنجه و دیکانی شاره زووری به جی هیشته و رۆیشته دپی شیخان و خه ریکی په ره پیدانی پی و پچه ی یاری بوو. سولتان له ویدا نه ته نیا گه لی لایه نگری په یدا کرد، به لکو رازی (یاری) شی فتری خه لک کرد و یارسانه کانیشی له شوینیکدا کۆ کرده وه.

سان سه هاک به هوی که لک وهرگرتن له بیروپای تایبه تی ئایینی و به هره مه ند بوون له ئاینه کانی زه رده شتی و مه زده کی و مانه وی، پی و پچه ی (یاری) به دی هینا. سان سه هاک یاره کان و لایه نگرانی کرده پا زده تا قمه وه و، بۆ هه رکامیان ئه رکیکی تایبه تی دانا

و ناوی ئەو تاقمانە بەم چەشنەیه: حەوت تەن، چل تەن، حەوتەوانە، یارانێ قەوڵتاس،
 حەفتا و دوو پیر، حەوت خەلیفە، حەوت خادەم، حەوت حەوتەوان، چل چل تەنان، نەوێد و نو
 پیری شاھۆ، شەشسەد و شەش خۆلامی کەمەر زێرین، ھەزار و یەک بەندە ی خواجە وێنە،
 بەیوەر ھەزار بەندە، بێ وەن بەندە».

یەکی لە کارەکانی گرنکی تری سان سەھاک، دامەزراندنی بنەمالەکانی یارییە کە ھەر
 کام ئەرکیکی تایبەتیان بۆ دانراوە، لە کارە گرنگەکانی تری ئەو گۆیزی سەرشکاندن و
 پێکھێنانی جەم و سێ پۆژ پۆژووگرتن و تەنبوو لێدان و ھۆنراوی کوردی خۆبەندەو لە
 جەمدایە.

لە دەوری ئەو ھۆنراوی کوردی باوی سەند و زۆربە ی خۆبەندەرەوان و زانایان حەزیان
 دەکرد کە بە کوردی ھۆنراو بھۆننەو، چونکە تەواوی پێ و پەوشتەکانی یاری بە پیتی
 فەرمانی سان سەھاک بە ھۆنراوی کوردی ھۆنرایەو، و زۆربە ی پیرەکان و زاناکانی ئەو
 دەورە ھۆنەر بوون و گەلی پەراویان بە ھۆنراو دانراوە کە گرنگترینی ئەوانە سەرئەنجامە.

لە سان سەھاکەو دیوانتکی بەرز و بێ وێنە بەیادگار ماوەتەو کە تەواوی فەرمانەکان و
 پێ و پچەکانی یاری بە ھۆنراوی گۆرانی ھۆنیوەتەو، ھۆنراوەکانی لە ئەو پەری بەرز و
 تەپ و پاراوی و سادەیی و شیرینیدان. ئەو پارچە ھەلبەستیکێ لە ژێر سەردیتی
 (سەرسپاردن) دا بۆ نمونە دێننەو کە دەلی:

بێ گاوان گاوی، بێ گاوان گاوی

گا و بێ گاوان، بێ گاوان گاوی

تا سەر نەسپارن کەردە ولای

تا حەق نەشناسن دوور نەگشت باوی

ھەر سەری نەلق وە حوزوور جەم

نەسەنجۆ وە دەست خەلیفە و خادەم

بێ شک ئەو سەرە وە تۆمار نییەن

نە رۆژ حەساو وە شمار نییەن

تۆمار پیر مووسی. قەلەم باقیەن

جەم چلانە بنیام ساقیەن

پەھبەر داوودەن دەس دامانگیر

تەکبیرچی باتین بنیامین پیر

جوڙ نه گڙڻيڙ عه ر هق بنيام
 ٿا وهر دهن وه جهم پهري سهر نه نجام
 جام نه دلي جوڙ، جوڙ نه دلي جام
 نياز م ذات بي چوار ڪس دهر هام
 شهرت دام وه بنيام حق دام وه په زيار
 دهفتهر پير مووسي ناز وه يادگار
 په هبه ر داوودهن چل تنهنش وه شوون
 په چينش نه لاس حق وه دوونادوون
 نهوا هاو رازي ببو به هام تمام
 بنيام مه غز جام، جام مه غز بنيام
 نڪر ڪهران نه جهم غولامان ته مام
 نه راي مه غز دوي مه ولاي خاس و عام
 نهوام عهتر جوڙ، جوڙ عهتر نهوام
 غولامان گردن قهوا وه قهوام
 جوڙم شڪهنا، سهريچم سپهر د
 پوسم پاچنا مه غزم بهراوهر د

واته: ڪاي بي ڪاوان و بي شوان، هه موو دهم له دهشت و ڪيو ٿاواره و دهر به دهر نه بي،
 ڪه واته ٿيو هس تا سهرتان به پير ٿيڪ نه سپيرن ٿاواره و سهر گه دان نه بن و، تا خوا نه ناسن له
 گشت ري و پهوشتيڪ بي بهرين، هر سهر ٿيڪ نه پواته جهم و به دهستي خهليفه و خادمه وه
 هه لئه سهنگي، بي شڪ ناوي ٿو سهره به چاڪي له دهفتهر ٿاوانووسري، دهفتهر ها به دهستي
 پيرمووسي، جهميش ها به دهستي بنيامين و داووديش رتبه و تڪاڪاري خه لڪه، جوڙ ڪه
 دهيتريته ناو جهم دهبي بيشڪين و به ناوي خه لڪدا بلاوي ڪه نه وه، ٿه من پهيماني خه لڪم دا
 به بنيامين و راستيم دا به په مزيار و دهفتهر م دا به پيرمووسي و نازم دا به يابه يادگار. داوود
 رتبه و چل ڪه سي به شوٽنهويه و وهڪو په چيني ٿه لاس وايه. ڪه واته نابي ڪه سيڪ له
 فرماني ٿه وان سهر پيچي بکا، دلي بنيامين پر له خواناسيه. خولامان و بهنده ڪان دهبي له
 جهمدا ستايشي خوا بڪن و هر له ٿو به پارتنه وه. هر ڪه سيڪ له ٿياندا دهبي جوڙ يا
 گوڙيڪ بشڪيني و سهری خوي به پير ٿيڪ بسپيري و پروا به گه وره يي خوا بهيتي.

به پتي په راوي سهر نه نجام هر ڪه سيڪ له سهر به ڪه له سهردهمي مندا ليه وه سهری

خوی بسپږيته پير و بۆ سه رسپاردن پټويست به گوتړيک و کارديک و که له شپړيک و مه نې
برنج و چاره کي پړن و نان و خوي و هم جوړه خوراک و شتانه يه که باوکی منډاله که دهبي
منډاله که ي بباته جه مخانه و نهوسا به پټي پي و رهوشتيکی تاييه ت سهری منډاله که
دهسپږنه پير و بهم چه شنه نه و منډاله دهچيته سهر پي و رچه ي ياری.

جا سان سه هاک له م پارچه هه لېه سته دا دهلي: هر که سيک پټويسته سهری خوي
بسپږيته پيريک وه نه گهر هم کاره نه کا له ژياندا ناوړه و سهر گهر دان دهبي و هر
که سيک نه روا ته ناو جه مخانه و کرده وي به دهستی خليفه و خادهموه هه لېه سته نگی بي
شک نه و که سه به خواناس دانانړي، جا من چند که سم بۆ کاره کانی نيو هه لېه ژاردوه که
نه وانه ش بريتين له: «پيرموسي، بنيامين، داوود، رهمزبار» و هر کام له مانه کاريکم پتيان
داوه و نيوهش دهبي له فرمانی نه و ان سهری چي نه کن تا به هيو و ناواتان بگن.

له پارچه هه لېه ستيکی تر دا روو دهکاته يه کي له يارانی به ناوی داوود و پټي دهلي: نه ي
داوود شتيخ عيسا باوکمه و شتيخ و بهرنجه له جياتي هج و که عبي منه و نه مانه م له لا
گهلي پيروزه و، نيستا که دواين رو له م به يمانم له گه لدا ده به ستي و پير بنياميني شم بۆ
پيريه تي خه لک ته رخان کردوه و نه و ده تواني له لای من بۆ خه لک تکا بکا:

عيسی باوهما، عيسی باوهما   داوود تو بزا عيسی باوهما

شتيخ و بهرنجه حاجی و کاوهما   چيگا ناخر مؤر فهرزن لاوهما

رچاچی بنيام چتوهر هاوهما

له پارچه هه لېه ستيکی تریدا روو دهکاته داوود و پټي دهلي: نه ي داوود هر که سيک پټي
له به رهي خوي دريژتر کرده و له سنووری خوي تي په ري و له ري هه لخليسکا و
فرمان به رداريم لي کردم وويستی بۆ خوي پي و رهوشتيکی نو ي داني، من دم و ده زگای
نه و له ناو ده به م، نيستا که تو م کردوه ته ري پيشانده ري خه لک، دهبي خه لک رينمووني
بکه ي و نه و ان بخه يته سهر پټي راستی خوايي:

داوود نه جای ویش، داوود نه جای ویش   هر که بله خشو بي حق نه جای ویش

غافل جه نه زی نه که رو نه نديش   په ي ویش بسازو ميزان و که م کيش

نه دم مهر زنو ده ستقای نه زي   چ عه ته و گيرهن چيش ماچان پيش

تومان ده ليل که رد پيريت يانی چيش؟   په ي ده ليلي ویت پا بنير وه پيش

له پارچه هه لېه ستيکی تر دا دهلي: پوول گوړه وه زيو به جتي زير ناکري و نيمه شتی وا
ره و ناينين که زيو به جتي زير بدهينه خه لک، دوړ له گه ل سده فدا ناگوړيته وه و خوي

به جی بلور خوی نانوتنی و به ریش نابیته قهلا، هر که سیک له سنووری خوی درچی و پی له به ری خوی دریکاته وه تووشی پته ر و به لا دهی:

سٻيم نه ڄاي ته لا، سٻيم نه ڄاي ته لا
ته لا نه ڄاي سٻيم نه دانمان سه لا
شور نه ڄاي بلور نه دانش جه لا
هر ڪه نه ڄاي وٽس سه لاڻ هه نه ڄه لا
ديوانه ڪهي سان سه هاڪ به هوئي نو سه رهوه ڪڙڪراوه ته وه ڪه هٽشتا له ڄاپ نه دراوه.

سہ رجا وہ کان:

۱- یادداشتی کاکه‌پردایی - نووسراوی کاکه‌پردایی له سه‌دهی نۆه‌می کۆچیدا نووسراوه. (ده‌ستنوس).

۲- شاهنامهء حقیقت اثر حاج نعمت اله جیحون آبادی باهتمام دکتر محمد مکرى تهران ۱۹۶۶ .
۳- سرئه نعام (دهستونوس).

۴- دیوانی سان سه‌هاک (دهست‌نوس).

۵- کورته‌ی سهرئه‌نجام (دهست‌نووس).

۶- سرودهای دینی یارسان ترجمهء ماشاءالله سوری - تهران ۱۳۴۳.

۸- برهان الحق، تالیف نور علی الہی، - تہران ۱۳۴۲.

يیر بنیامینی شاہوئی

... - 755

پیر بنیامین به پتی سهرئه نجام ناوی سهید خدری شاهۆیه و بهیهکی له یازانی سان سههاک دیته ژماره و، به پتی به لگه کانی دهستنوس، پیر بنیامین له لایهن سان سههاکه وه به پیری هه لێژێراوه. له کورتی نامهی سهرئه نجامیشدا هاتوه که پیر بنیامین له سالی ٦٢٢ کۆچی له دهروبهری کتوی شاهۆدا له دایک بووه و هه له وێشدا پێ گه یشتوو و له تافی جوانیدا رۆیشتوو ته لای سان سههاک و له لای ئه و فێری زانیاری بووه و له ئاخروئوخری ته مه نیدا چوو ته کرد و پاشماوه ی ژیا نی به پێنمونیی خه لک بر دوو ته سه ر تا کۆچی دوا یی کردوو و هه ر له وێشدا نه ژراوه.

ئەغلادىن كە يەككى لە نووسەرانى يارى لە سەدەي يانزەيمى كۆچىيە، سەبارەت بە پىر
بنىامىن دەلى: كە لە دەورويەرى شاھۆدا لە دايك بوو و سەرەتا لە وێدا خەرىكى خۆتەند

بنیایین مرید
 نه جغت دیارا
 نه جغت دیارا
 کاو کاو انم نه قرارا
 میردان قلم و نش قرارا
 کاو هر آ کاو ایدر نش

دارود مره سو
 کاو کاو انم نه مخلمه
 میردان قلم و نش در کردن و نه
 مشن پیرا نشن شاربوان

در بار مره سو
 کاو کاو انم نه امانه جا
 میردان قلم و نش شاربوان
 مشن پیرا نشن شاربوان

ابراهیم مره سو
 نه جغت دران
 نه جغت دران
 کاو کاو انم نه وطن
 بنیایین قلم و نش
 میردان قلم و نش نزار و نزار

دارود مره سو
 کاو کاو انم نه عیلا
 میردان قلم و نش
 بنیایین اردن و دا

پیرا مره سو
 ان کاو دم دران کل کل چل
 در اسجا و استوار انجا
 خودان کاو دم باران و دان
 ابراهیم مره سو

بووه و پاشان به فقه پييه تي به زور به یی شاره کاندای گه پړاوه و سهری کی داوه له شاره زوړ و ماوهیه ک له ویدا ماوه ته وه و نهوسا چووه ته شیخان و له لای سولتان سه ها ک خه ریکی خویندن بووه، سولتان پله و پایه یی پیریه تی و نازناوی بنیامینی پی داوه و پاشان پویشووه ته کړند و له ویدا مردووه. نهوسا سه باره ت به میژووی سالی له دایکبوونی پیر بنیامین ده لی:

سال شهش سهد و سی و سی ته مام بنیام چه شاهو پیدا بی وه کام

واته: له سالی ۶۳۳ کی کوچیدا، پیر بنیامین له دهوړ به یی کیوی شاهو دا سهری هه لدا.

نایه تولل مه ردوخ له بهرگی دووه می میژووه کهیدا ده لی: پیر خدری شاهو نازناوی سید محمده دی کوری سید محموودی مه دهنیه که کوړه که یی له قوتاق ناوای لای سنه یه. به پتی په راوی (نورالانوار)، پیر خدری شاهو، په کهم که سی که له رسته یی سیده کان که هاتووه ته کوردستان و میژووی هاتنه که شی به ته وای پوړن نیه و به کوړه یی هه ندی به لکه رهنگه له سهدی حه و ته می کوچیدا بی. نه م پیر خدره سهره تا له گه نجه وییه (پاوه) دا نیشته جی بووه و فرمانر وای سنه و کرماشانش بیاریک بووه به ناوی (مقرب الدین) که له دتی پایگه لاندای دانیشتووه، جاکاتی نه م هه واله ده گاته فرمانر وای ناوچه که که سیدی له جلوه بهرگی دهوړیشیدا هاتووه ته نه و ناوچه یه و خه لک له دهوړی کوپوونه ته وه، قازی ناوچه که دلگران ده بی و فرمان دها ناگریکی گه وړه ده که نه وه و پیر خدری به زور تی دهخن و پاش ماوهیه ک پیر خدر به ساخی له ناو ناگره که دپته دهروه، نهوسا فرمانر وای ناوچه که ده لی من میرنیم و تو میریت و نهوسا دپیه کی به ناوی کوتلوئاوا پی نه به خشی و نهویش له ویدا ده میتنیه ته وه و خه ریکی رینموونی خه لک ده بی تا کوچی دواپی دهکا و هر له ویدا ده نیژری.

جاکا نیمه نازانین نه م پیر خدره که به پیر خدری شاهو ناسراوه، هر نه و پیر خدریه که یارییه کان بروایان پتی، یا پیر خدری تره؟ نه مهش پیویستی به به لگه یه کی به ته وه که به داخوه به لگه یه کی وامانه به دهسته وه نییه تا نه م مه به سته مان به ته وای بو پوړن بیته وه. له پیر بنیامینه وه گه لی هونراو به زاراوه یی گورانی سه باره ت به پی و پچه یی یاری به جی ماوه که گه لی ساده و په وان و شیرین. نه م هونراوانه له چند ده فتره دا نووسراون که به داخوه هیشتا له چاپ نه دراون. نه و چهند پارچه هه لبه سستی نه م زانا پایه به رزه دینن:

۱

یاران نه و شه می، یاران نه و شه می وین هی په روانه نه دهوړ شه می

بنیشن یویق نه دلی جه می هه تا کینه تان نه مانق له می

وههار و هامن، خـــه زان و زهمی
 وینهی زیندهگی مهشوق چون تهمی
 هر که سی کورن نهی گاس و دهمی
 راش نادر و ســـتهن نهی راو بهمی
 مهبق بنوشوق نه باده کـــهمی
 هر گیز نه نوشوق ژاری ژهرهمی
 فهرمان یارن نهی وهر و رهمی
 گرد ئاسووده بان بی گوناو غهمی

واته: نهی یاران! وهکو پهپووله و شهم یک یک له دهوری شه میکدا له جهمخانه دانیشن، هه تاکو بق و کینه تان له دلدا نه مینی و دلتان پاک و خاوین بیتوهو بق خواپه رستی، بههار و هاوین و پایز و زستان وهکو ژیانی بنیادهم تی دهپه ری و ئهمهش وهکو تهمومژیکه که خیرا له بهرچاو ون دهبی، هر که سیک لهم چند رژی تهمه نه دا ئه گهر نادر و ست بی و ریگی چهوت و چه ویل بگریته بهر و به پیچه وانهی فهرمانی خوا بجوولیته وه، وهکو کویر وایه و دهبی که میک بادهی یه زدانی بخواته وه و ریی خوا بگری و خوی له ریی چهوت و چه ویل لادا، چونکه ئه وه وهکو ژاره و ئیدی ئه و ژاره هر گیز نه خواته وه. ئه گهر که سیک ریی راست و دروستی خوایی بگری و له گوناخ خوی بپاریزی، خهمی نه بی و ئاسووده و دلنیا بی، که خوا ئه بیبه خشنی، ئه مه فهرمانی یاره.

جهمخانه که دیاردی پی کراوه، شوینیکه که یارسانه کان هر چهوته ییک له ویدا کو دهبنه وه و خهریکی نزا و پارانه وه و لالانه وه له خوای تاق و تنیا دهبن. له جهمخانه دا پیر بق خه لکه که تهنبور لی ددها و چند سروودی کوردی به دهنگیکی خوش دهخوینیته وه و له پاشا خه لکه که سرووده که دووپات دهکه نه وه و ئه وسا دهست دهکه نه پارانه وه و دهگرین.

۲

هر که سی پوچهی پادشام کهل که رو
 پادشام جه ته قسیر گوناش نهویه رو
 هر که س نه گیرو یه ری پوی یاران
 سه ره ریش وه پای دیوان ناوهران
 ئه ر پوژی یانهش نوور وارو چند جار
 گوناش نه و مخشوق شای خاوندکار
 هر که س نه که رو ده عوات شایی
 بهشش نمه بق خهرمان دوقیایی

واته: هر که سیک سی روژ روژووی تاییه ت نه گری، خوا گونا هه که ی نابه خشنی و له دیوانی خاوییدا شهرمه زار دهبی و ئه گهر روژیک چند جار تیشک بباریته ماله که یه، خوا گونا هه که ی نابه خشنی و له خهرمانی روژی پهسلان بی به هره ده میتیته وه.

یارسانه کان سی روژ روژووی تاییه تیان هه یه که به پتی په راوی: (ورده سه ره نه جام) له دوانزه هه می چله ی گهره ی زستاندا دهیگرن و، هوی روژوو گرتنی ئه م سی روژه ئه وه یه که سان سه هاگ له گهل سی که س له یاره کانیا که یه کیکیان پیر بنیامین بووه، له دهست

لهشكرى چيچهك كه بهشوتنيانهوه بوون تا بيانكوژن رزگاريان دهبي و لهم كاته دا له خوا دهپارينهوه كه رزگاريان بي، نهوسا ته مومژي كه هه لدهكا و لهشكره كه سهرى لى دهشيوي و نهوانيش دهچنه نهشكهوتيك و سى رۆژ لهويدا دهميننهوه تا رزگاريان دهبي و نيتير پاش نه م رووداوه حهقهكان هه موو سالتيك سى رۆژوويان گرتوه.

سه رچاوهكان:

- ۱- مشاهير اهل حق. تاليف صديق صفى زاده (بۆرهكهي) - تهران ۱۳۶۱.
- ۲- تاريخ مردوخ - جلد دوم. تاليف ايه الله مردوخ كردستاني - تهران ۱۳۲۴.
- ۳- نورالانوار. تاليف سيد عبدالصمد - وهركيرايى: محهمه مهلا كهريم - بهندا ۱۹۷۰.
- ۴- سه رنه نجام (دهستنووس).
- ۵- ورده سه رنه نجام (دهستنووس).
- ۶- تذكره اى اعلى دين نوشته اى اعلى دين (دهستنووس).

پير داوودى دهودانى

۷۹۸ - . . .

پيرداوودى دهودانى به پتي نامه ي سه رنه نجام، له ناوه راستى سه ده ي هه شته مي كوچي له دتي دهودان له دايك بووه و له سه رده مي منداليدا هه ر له و ديه خه ريكي خوئندن بووه و پاشان به فقه قيه تي كه راوه و نهوسا چووته دتي شيخان و لهويدا له لاي سولتان ئيسحاق ماوه ته وه و نهوسا له لايه ن سولتانه وه پله وپايه ي (دهليل) ي پي دراوه و پاشان كه راوه ته وه دهودان و له وئوه رويشتووته سه ريپلي زه هاو و پاشماوه ي ژيانى به رينمووني خه لك بردووته سه ر تا له سالي ۷۹۸ ي كوچيدا كوچي دوايي كردوو و به پتي نه سپارده ي خوي له كه لي داوودا نيژراوه. كه لي داوود له پينج كيلومه تري سه ريپلي زه هاو دايه.

له په راوي كورته ي سه رنه نجامدا هاتوو: مووسي سياوه كه به داوودي كه وو سوار به ناويانگه، په كيكه له ياراني سان سه هاكي به رنجي كه له سه ده ي هه شته مي كوچيدا ژياوه و كه لي شاگرد ي په روه رده كردوون و له لايه ن سان سه هاكه وه پله وپايه ي دهليلي پي دراوه و سه رنه نجام له دهرويه ري سه ريپلي زه هاودا كوچي دوايي كردوو و له كه لي داوودا نيژراوه.

له پي و پچه ي ياريدا (دهليل) نهو كه سهيه كه نهوانه ي وا به ودمي پاشا و پير دينه سه ر پي و پچه ي ياري رينمايييان دهكا و نهوسا دهيانسپيرته پير.

له پیر داووده وه گه لئ هونراو بهزاراوهی گورانی به جئ ماون که زۆربهی ئه وه هونراوانه سه بارهت بهرئ و چهی یارین و نهگر به چاوئکی وردبینیه وه سه رنجی هونراوهکانی بدهین، بۆمان دهردهکهوئ که هونراوهکانی له ئه وه پیری بهرزی و جوانی و شیرینییدان، له گه لئ ئه وه شدا زۆر سادهن و هه موو که سئک لئ تئ دهگا، چونکه کوردیهی که پهی هونراونه ته وه. ئه وا بۆ نموونه چه ند هه لبه سئکی دینین:

١

ئه وه بالای دیده، ئه وه بالای دیده	عازیز ئه مر تۆ ئه وه بالای دیده
هه رچی کهردهی تۆن قه بوول ره سیده	نقشاب گه وه ره نوهرت ئافه ریده
رازات هه فته وان جه نوهر گوزیده	په رئ ده سئگیری یاران ت چیده
شاهم وه مۆبه ت مه یلت خه ریده	هه م ئاو هه فته نوهرن بی ئافه ریده
نیه نا ذاتشان جه نوهر په زیده	حه یات و مه مات هه فته و دوو ته نان
قه بوول که ره ان شه رت سه که ی هه فته وان	کۆگای غولامان ته خت شاره زوهر
سه ره به ره ان وه شه رت هه فته وان په رنوهر	خیلاف نه گیران ئی شه رت و ده ستوهر
یانه ی ئیقراره من نه که ره ان خاپوهر	سه رد نه وان جه شه رت زاتان هه فته نوهر
نه ولوان ئی قه ول رای شه رت و مه ستوهر	خه جاله ت نه وان فه ردا نه حوزوهر
هه ره نه یانه ی سه ر تا کۆشک په نگین	هه فته پوهرم ده سئگیر شه کش نیایه قین
هه ره چه نه وه دوما تا که رد وه که ره م	هه ره هه فته وان نه به یاران وه ره م

واته: ئه ی خۆشه وسته که م! فه رمانی تۆ به سه ره چاوم و هه موو ده بی له پئت دهر نه چین، ئه تۆ په جه ی گه وه ره رینی روومه ت لا دا و حه وته وانه ت له تیشه کی خۆت به دی هئنا و ئه وسا ئه وانت به په رشنگی خۆت رازانده وه و بۆ ده سئگیری یاره کان هه لته بژارند. ئه ی پاشام، خۆشه وسته ی و ئه وینت به گیان ده کرم، تۆ حه وته وانه که هه ره کامیان پارچه تیشه کیکن به دیت هئنا و، بوونی ئه وان په یوه ندیی به ژیان و مه رگی هه فته و دوو په ره وه هیه، ئه وانه ده بی بپوا به هه فته وانه بئین و، خه لکی شاره زوهر ده بی له گه ل حه وته وانه دا په یمان به سه تن و له فه رمانه کانی ئه وان سه ره پئچی نه که ن و مالی په یمان و بپیرام خاپوهر نه که ن و دلئان لئیان سارد نه بیته وه تا له رۆژی دوا ییدا له لای خوا شه رمه زار نه بین و، هه فته وانه تا کو ئه م جیهانه به رده واهه، ئه وان ده سئگیری یاران یان گرتووه ته ئه ستۆ.

به پئتی به وای یارییه کان، خوا له رۆژی به ریندا حه وت فره شته ی له تیشه کی خۆی به دی

هینا و پهیمانی لیتیان سهند که له جیهاندا خەلک به‌ره‌و پیتی راست پیتنموونی بکه‌ن، له سه‌ده‌ی هه‌شته‌مدا نه‌و حه‌وت فریشته له قه‌لبی مرۆدا سه‌ریان هه‌لدا و نه‌وسا گه‌لی له پیران له شاره‌کانی کوردستان و ولاته‌کانی جو‌رجۆره‌وه هاتنه لای سولتان ئیسحاق و سولتان له‌ناو نه‌واندا حه‌فتا و دوو پیری هه‌لبژارد تا له‌گه‌ڵ حه‌وته‌واندا په‌یمان ببه‌ستن و ریتنمایی خه‌لک بکه‌ن.

۲

عازیز پرمیاوه، عازیز پرمیاوه	عازیز ئامانه‌ن ته‌مم پرمیاوه
بوخار پیاله‌م نه‌ چه‌م سه‌ریاوه	شه‌م و نه‌زه‌لیم نه‌و پاک گریاوه
سه‌دای کۆی سه‌رم وه‌ گۆش زپیاوه	که‌مه‌ند و زۆرم چه‌وا بریاره

واته: نه‌ی خو‌شه‌ویسته‌که‌م! هانایه‌که‌ ته‌م به‌رچاومی گرتوه‌و، هه‌لمی پیاله‌که‌م چاومی سه‌رییه‌وه، شه‌می رۆژی به‌رینم به‌پاکی ده‌گرێ، ده‌نگی کێوی پاز له‌ گویم زپاوه‌و، که‌مه‌ند و زۆرم نه‌وا پچرا، ده‌سا به‌گه‌ره‌یی خو‌ت به‌زه‌ییت پتیبای.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- ده‌فته‌ری دیوان گه‌وره (ده‌ستنوس).

۲- ده‌وره‌ی پیر عالی (ده‌ستنوس).

۳- کورته‌ی په‌رتوکی سه‌ره‌نجام (ده‌ستنوس).

۴- په‌رتوکی سه‌ره‌نجام (ده‌ستنوس).

۵- دامیار دامیار (ده‌ستنوس).

۶- ده‌وره‌ی هه‌فته‌وانه (ده‌ستنوس).

پیر مووسای شامی

۶۳۹ - ...

به‌پیتی نامه‌ی سه‌ره‌نجام پیر مووسا (روکنه‌دین) که به‌(مه‌لا روکنه‌دین) به‌ناویانگ بووه، له‌ ساڵی ۶۳۹ی کۆچی له‌ شامدا له‌دایک بووه و له‌ سه‌رده‌می منداڵییدا هه‌ر له‌ شام خه‌ریکی خوێندن بووه و پاشان چوووته‌ هه‌جره‌ی فه‌قییان و ریزمانی عه‌ره‌بی و لیکدانه‌وه‌ی قورئانی پیرۆز و فه‌رمایشته‌کانی پیغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلامی خوێندوه‌و و نه‌وسا ودمی مه‌لایه‌تیی وهرگرتوه‌و و ئیتر که‌وتوووته‌ گه‌شت و گێڵ به‌ولاته ئیسلامیه‌کاندا و رۆیشتوووته‌ شاره‌زور و له‌وێوه به‌ره‌و دێی شیخان که‌وتوووته‌ رێ و خو‌ی گه‌یاندوووته‌ سان سه‌هاک و له‌ پاش

ماوهیک که له لای نهویش فیری زانست و پیتۆلی بووه، سان سه هاك کردووێه ته نووسه‌ری تایبته و نازناوی (مووسی قه‌لهم زه‌ری) پێ داوه و، پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌وانه و تنه‌وه و نووسه‌ری و پێنموونی خه‌لك بردووته سه‌ر، تا كوچی دوا‌یی کردوو و له دێی كرنندا نێژراوه.

له په‌راوی (كو‌رت‌ه‌ی سه‌رئهنجام) دا نووسراوه: كه مه‌لا روكنوددینی شامی كه به‌پیر مووسا ناسراوه، یه‌كێكه له یارانێ سولتان ئیسحاق كه له سا‌لی ٦٣٩ ی كوچی له شامدا له دایك بووه و ئهم تاكه هۆنراوه‌شی سه‌بارته به‌میژووی له‌دایكبوونی نووسیوه كه ده‌لی:

په‌ی سه‌نه‌ی سا‌ل پیر مووسا گێلام

چه ده‌فته‌ر شه‌ش سه‌د، سی و نۆ وانام

واته: بۆ سا‌لی له‌دایكبوونی پیر مووسا گه‌رام و له ده‌فته‌ر سا‌لی شه‌شسه‌د و سی و نۆم خۆنده‌وه.

هه‌ر له‌م په‌راوه‌دا نووسراوه: كه پیر مووسا له كو‌رده‌كانی شام بووه و پیاوێکی زانا و پۆشنبیر و پارێزگار بووه و گه‌لێ شاگردی په‌روه‌رده کردوو و له پێ و پچه‌ی یاریدا پله‌وپایه‌یه‌کی به‌رزی هه‌یه و له زۆربه‌ی زانسته‌كاندا شار‌ه‌زا بووه، سه‌رئهنجام له ئاخروئۆخ‌ری سه‌ده‌ی هه‌شته‌می كوچی له كرنندا ما‌لئاوا‌یی له جیهان خواستوو و له‌وێدا نێژراوه.

له په‌راوی (برهان الحق) دا هاتوو كه پیر مووسا له پێ و پچه‌ی یاریدا به‌یه‌کی له هه‌فته‌ن دێته ئه‌ژمار و یه‌كێ بووه له یارانێ تایبته‌ی سولتان ئیسحاق كه له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می كوچیدا ژیاوه و، هه‌روه‌ها پایه‌ی نووسه‌ریه‌تیشی پێ دراوه.

هه‌فته‌ن له پێ و پچه‌ی یاریدا بریتیی‌ه له‌حه‌وت فریشته كه پاسه‌وانی و دیده‌وانی ئاسمان و مانگ و خۆر و ئه‌ستێره‌كان و با و هه‌وا و زه‌وی و ئاو و گیا و ئاگر و ئاسنیا‌ن پێ سپێ‌رراوه، له ئاینی زه‌رده‌شتیشدا (ئهمشاسپه‌ندان) به‌حه‌وت فریشته ده‌وترێ كه پاسه‌وانی ئاسمان و مانگ و خۆر و ئه‌ستێره‌كان و با و هه‌وا و زه‌وی و ئاو و گیا و ئاگر ده‌که‌ن و ئه‌مانه کاروباری جیهان و ئاسمانه‌كان به‌پێی فه‌رمانی ئه‌هورامه‌زدا به‌پێوه نه‌به‌ن.

له پیر مووساوه گه‌لێ هۆنراو به‌زاراوه‌ی گۆرانی به‌جێ ماون كه گه‌لێ ساده و ره‌وان و شیرین و ته‌ر و پاراون. زۆربه‌ی ئهم هۆنراوانه له په‌رتووکێ سه‌رئهنجامدا تو‌مار کراون و سه‌بارته به‌پێ و پچه‌ی ئاینی (یارین). ئه‌وا چه‌ند هۆنراوه‌ی ئهم هۆنه‌ره پایه‌به‌رزه دینین:

شام ئو بالای سەر، شام ئو بالای سەر
 هەرچی رهزای تۆن شام ئو بالای سەر
 قه‌بوول مەکه‌رووم ئەز وه بی کەدەر
 وه شوون کەلام پا حەیا و حەدەر
 نه له‌وح سەده‌ف تۆ کەردی گوزەر
 سازنات نه‌سەر هەفت پووره نه‌وهر
 نام هەر هەفتش سەبتەن نه‌ ده‌فته‌ر
 ئەز شاه‌یدەنان مەدەری خەوهر
 پەڕی دەستگیری نه‌ ژێر حەجەر
 پە‌ی رەزم شرووت مێرد مودەوهر
 وه‌ مه‌یل مۆبەت نه‌ کەردی خەته‌ر
 هەفته‌وان نه‌ سەر ئاوەردی ئو به‌ر
 هەم زوهور کەردی زاتان مەجمەر
 یوورتشان ئاما ئو جیلوه‌ی به‌شەر
 پیران کامل نه‌وهد و نق‌ مەرد
 قه‌بوول بکەران هەفته‌وان بی کەرد
 دەستگیر یاران پە‌ی ئیقرار شەرد
 سەف غولامان زێلشان نه‌بۆ سەرد
 هەر جە کۆی قەدیم تا به‌پۆی ئارۆ
 دەستگیر هەفت پوورەن شەکی نه‌دارۆ
 هەر نه‌ رۆی ئارۆ تا رۆی رەستاخیز
 سەکه‌دار هەفت پوورەن وه‌ئەمر عازیز
 مێردان نه‌ کەران جەو موو جیایی
 فەردا نه‌ حوزوور دیوان شایی
 سەراژێر نه‌وان وه‌ رووسیایی

واته: ئه‌ی شا! فه‌رمانی تۆ به‌رئوه‌ ده‌بم و هه‌رچی په‌زا و ویستی تۆیه‌ به‌جی دینم. تۆ له‌ روژێ به‌ریندا هه‌وته‌وانه‌ت له‌ تیشکی خۆر به‌دی هینا و ناوی هه‌ر هه‌وته‌یان له‌ ده‌فته‌ردا تۆمار کراوه‌ و، من شایه‌تم و ده‌زانم که ئه‌وانت بۆ رێنموونی خه‌لک به‌دی هینا، له‌و روژه‌دا پوچی هه‌موو یارانت کو‌ کرده‌وه‌ و په‌یمانته‌ لێیان سه‌ند و له‌ پاشا هه‌وته‌وانه‌ت هینایه‌ جیهان و فریشته‌کانی تریشت به‌دی هینا و ئه‌وسا له‌ قالبی مرۆدا خۆیانیا‌ن ده‌رخست، نه‌وه‌د و نۆ پیری شاهۆ ده‌بی هه‌وته‌وانه‌ قه‌بوول که‌ن تا‌کو خه‌لک لێیان دلسارد نه‌بنه‌وه‌، پیاوانی خوا نابێ جیاوازی بخه‌نه‌ نێوان تا‌کو له‌ پوژێ په‌سلاندا شه‌رمه‌نده‌ و پووره‌ش نه‌بن.

خۆر که‌ دیاردی پێ کراوه‌ له‌ نووسراوه‌کانی سوهروره‌دیدا به‌چه‌شنی هوهره‌مخش هاتوه‌وه‌ که‌ بریتیه‌ له‌ تیشکی خوایی، واته‌ هه‌وته‌وانه‌ که‌ بریتین له‌ هه‌وت فریشته‌، هه‌موویان له‌ تیشکی خوا به‌دی هاتوون.

٢

شه‌رت شه‌ریعه‌ت ته‌وفیق هه‌قه‌ن	ته‌ریقه‌ت چاوش خه‌لق خالقه‌ن
حه‌قیقه‌ت به‌ریا شه‌ریعه‌ت له‌نگه‌ن	جیهان سه‌قامده‌ر به‌نده‌ی یه‌ک په‌نگه‌ن
ماریفه‌ت مۆره‌ن جه‌ به‌رده‌ی سپۆش	بنایه‌ی یاره‌ن جامه‌ی نۆ وه‌ نۆش

واته‌: دامه‌زرانی (شه‌ریعه‌ت) بۆ ئه‌وه‌یه‌ که‌ بنیاده‌م به‌خوا نزیک بێته‌وه‌ وه‌ (ته‌ریقه‌ت) رێنمایی خه‌لکه‌ تا‌کو به‌خوا‌ی تا‌ق و ته‌نیا نزیک بنه‌وه‌، به‌لام کاته‌ی (حه‌قیقه‌ت) بێته‌ دی و سه‌ر هه‌ل بدا، شه‌ریعه‌ت ته‌واو ده‌بی، ئه‌وسا (مه‌عریفه‌ت) به‌سه‌ر پازه‌کانی ئالوگۆری (وه‌حه‌ده‌ت) دا مۆر ده‌بی.

(حه‌قیقه‌ت) که‌ دیاردی پێ کراوه‌ له‌ دوا‌ی (شه‌ریعه‌ت) و (ته‌ریقه‌ت) و (مه‌عریفه‌ت) دا دێ، جا که‌ سێک که‌ بیه‌وی به‌پله‌وپایه‌ی (حه‌قیقه‌ت) بگا ده‌بی ئه‌و سێ قۆناخه‌که‌ی تر بباته‌ سه‌ر.

٣

که‌شان که‌شانا، که‌شان که‌شانا	ئی بنا و بونیاد که‌شان که‌شانا
یار داوود غولام به‌ره‌ی دیوانا	ئاو و خاک و باد زه‌رده‌گل جانا

واته‌: به‌دیته‌نیا‌ن و ئاواکرده‌وه‌ی ئه‌م جیهانه‌ که‌ ده‌سه‌لاتی خوا‌ی تا‌ق و ته‌نیا ده‌گه‌یه‌نی له‌ ئاو و خاک و با و ئاگره‌وه‌ به‌دی هاتوه‌وه‌، مرۆیش له‌ (زه‌رده‌گل) سرشت کراوه‌ هه‌وینی گرتوه‌وه‌.

سەرچاوه‌كان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۲- كورته‌ی سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۳- برهان الحق، تالیف: نور علی الهی.
- ۴- مشاهیر اهل حق، تالیف: صدیق صفی زاده.

مستەفا دەودان

۶۴۳ - ....

ئەم ھۆنەرە کوردە‌ی سەدە‌ی ھەوتەم و ھەشتەمی کۆچی ناوی مستەفا و کۆپی مە‌لا ئەحمەد‌ی دەودانییە. بە‌پێی (یادداشتی کاکە قەند‌ی) مستەفا دەودان لە ساڵی ۶۴۲ی کۆچی لە دێی دەوانی سەر بە‌پاوە‌دا پێی ناو‌تە مەیدانی ژیانە‌و‌ە و، لە‌بەرئە‌و‌ە مە‌لا زاده بوو، سەر‌تە لە قوتابخانە و پاشان لە ھوجرە‌ی فەقییاندا خۆیندوو‌یەتی و، بۆ خۆیندن ھەمووی ھەورامان گە‌راو‌ە و ماو‌ە‌یە‌کیش لە دینە‌و‌ەر بوو و لە پاشا چوو‌تە شارە‌زوور و لە‌لای مە‌لا ئە‌لیاسی شارە‌زووری خۆیندنی تە‌واو کردوو‌ە و گە‌راو‌تە‌و‌ە بۆ دەودان، ئە‌وسا چوو‌تە شێخان و ماو‌ە‌یە‌ک لە‌لای سولتان ئیسحاق ماو‌تە‌و‌ە و پێ و پچە‌ی (یار‌ی) وەرگرتوو‌ە و پاشماو‌ە‌ی ژیا‌نی بە‌وانە و تە‌نە‌و‌ە و رێنموونی خە‌لک بردوو‌تە سەر تا لە ناو‌ەر‌استی سەدە‌ی ھەشتە‌مدا، کۆچی دوایی کردوو‌ە و لە‌و‌یدا نۆژراو‌ە.

لە پە‌راوی سەرئە‌نجامدا ھاتوو‌ە کە مستەفا دەودان یە‌کێکە لە یاران و ھاو‌ە‌لانی تایبە‌تی سان سە‌ھاک کە لە سەدە‌ی ھەشتە‌می کۆچیدا ژیاو‌ە و گە‌لی شاگرد‌ی پەر‌و‌ە‌ردە کردوون. لە مستەفا دەودانە‌و‌ە گە‌لی ھۆنراو بە‌زاراو‌ە‌ی گۆرانی بە‌جی ماو‌ە کە گە‌لی سادە و پەر‌وان و شیرین. ئە‌وا بۆ نموونە چە‌ند ھۆنراوێکی ئە‌م ھۆنەرە پایە‌بەر‌زە‌تان بۆ دێنین:

ئە‌و بان و گیانی، ئە‌و بان و گیانی

عازیز ئە‌مر تۆ ئە‌و بان و گیانی

ھەر چە قە‌وڵتە‌ن قە‌بوول مە‌نمانی

نە لە‌وح ئە‌لە‌ست کە‌ر د‌و‌ە دیوانی

مە‌یۆم وە ویر و زێ‌لم وە‌شیانی

ھەفتە‌وان جە نوور زات یە‌زدانی

رازات پە‌ی نە‌قش شە‌رت مێ‌ردانی

پە‌رێ دە‌ستگیر‌ی سە‌ف غولامانی

شاهم وه مۆبەت كەردت مەيلانى
 ھەم ئەو ھەفت نوورەن كەردت بەيانی
 جە پردیو ھەردا مەدان جەولانی
 رەمز مۆر شەرت سەكەى سولتانی
 ھەفت پوورت دەستگیر چینگا زیانی
 ھەفتا و دوو تەن شەرت شەھیدان
 نەو ھە و نۆ تەن تەخت ھەورامان
 ھەفتەن، ھەفتەنان، چل بار چلتەنان
 سەربەران ئەو شەرت سەكەى ھەفتەوان
 وە ئەمر مەوجود ئەو خواجای سوبحان
 ھەر نەمایەى سەرتا وە رۆی حالاً
 دەستگیر ھەفتەوان وێچیان جە والاً
 بەشیر بەشارەت سەرمیر عالاً
 یاران جەى شەرتە ھەرگیز نەنالاً
 ھەر نە رۆی ئارۆ تا ئاخەر زوھوور
 دەستگیر ھەفتەوان یاران بۆ شەكوور
 مێردان نەنیھەران پا جە ئەندازە
 جیا نەكەران یەك رەسمی تازە
 وەرنە وە ذات پادشاهی بى باك
 وەرنە وە دیدەى بنیام ئەفلاک
 وە سەكەى مەولام جەلادار پاك
 مەدیشان نەو ھەر تیر غەزەبناك
 مەکیانیش ئەو تۆی میلەت سیواک

واتە: ئەى خوشەويستەكەم فەرمانى تۆ بەگيان و دل پەسەند دەكەم، تۆ ھەر ئەو كەسەيتە
 كە لە رۆژى بەریندا دیوانىكت پێك ھینا و كاتى ئەكەومە پیرى ئەو رۆژە، دلەم بەجاری
 دەكرێتەو، لەو رۆژەدا تۆ ھەوتەوانەت لە تیشكى خۆت خولقاند بۆ ئەو لە جیھاندا خەلك
 رێنموونى بكەن. ئەى پاشام! تۆ گەورەییەت كرد كە ھەوتەوانەت بەدى ھینا و ئەوانت ناردە
 دنیا تا دەستگیری خەلك بكەن، ھەفتا و دوو پیر و نەو ھە و نۆ پیری شاھۆ و ھەفتەن و چل

تەن، ھەموویان بەجاری دەبی سەریان بسپێرنە ھەفتەوانە، ئەی یاران مزگینی بی که ئەوا
 پیاوانی گەورە ئاین سەریان ھەلدا و ئەوا ئەوان ئەبنە پێ پیشاندەری ئێوە، جا ئەو
 کەسە که خۆی بەپیاوی خوا دادەنێ نابی پتی لە بەرەوی خۆی درێژ بکاتەو و پێ و
 پەشتیکی نوێ بەدی بێنێ و جیاوازی و ناتەبابی و ناکۆکی بخاتە نێوان خەلک دەگینا
 سویند بەخوای گەورە و گران و سویند بەپاکان و بەنزیکانی خوا، ھەموو گوناھکاران
 بەتیری رقی خوا گرفتار دەبن و ئەوسا ئاوارە و دەربەدەری ناو نەتەوھکانی دەرکراو دەبن.

۲

مەولام رەنگ نمون، مەولام رەنگ نمون	مەولام رەنگبازە ئەوێن رەنگ نمون
ئاڤتاو وە زەمین قابش کەرد نگوون	کوورە ئاھر بیم سۆزەندە گەردوون
چەرخ وەردم گریام شۆلەم دا فزوون	سینەم بی وە ساج چەتر چل ستوون

کوورە ئاھر بیم نە قوللە ی ھاموون

واتە: سەرۆک و رێبەرم ھەر ساتی بەرەنگی خۆی دەنوینێ، بەراستی ھەر ئەو بەم
 رەنگانە خۆی دەردەخا، خۆر تیشک دەداتە زەوی و، من کوورە ئاگر بووم و گەردوونم
 سووتان، چەرخام و گریام و شۆلە ئاگریم پتر بوووە و، سینەم بوو ساجی چەتری چل
 ھەستوون کە مەبەست ئاسمانە، ئەز کوورە ئاگر بووم لە تەپۆلکە ی جیھاندا.
 بەپتی ئەو ھۆنراوانە کە ھێنامان، دەتوانین بڵێن کە ئەم ھۆنەرە ھۆنەریکی ئاینییە و
 ھەستیکی زۆر بەرز ی ھەبە و ھۆنراوھکانی لەو پەری بەرزییەوێن.

سەرچاوەکان:

- ۱- یادداشتی کاکە قەندی (دەستنووس).
- ۲- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۳- دەفتەری دیوان گەورە (دەستنووس).
- ۴- دەفتەری ساوا (دەستنووس).

خاتون دایراکی ره زیار

۷۴۵ - ...

ئەم ھۆنەرەمان ناوی دایراک و کچی حوسین بەگی جەلەدە کە بەپیتی پەرتووکی سەرئەنجام
لە ناوەرەستی سەدەیی ھەشتەمی کۆچیدا لە شارێ حەلوان لە دایک بوو، ھەر لە سەردەمی
منداڵیدا باوکی مامۆستای تایبەتی بۆ گرتوو و لەلای ئەو خەریکی خۆتندن بوو و پاشان
چووێتە قوتابخانە و قورئانی پیرۆز و پەراوێ وردەلەکانی خۆتندوو و ئەوسا فێری
خەتخۆشیش بوو و لە تەمەنی نۆزدە ساڵیدا شووی کردووێتە شیخ عیسای بەرزنجی و
سولتان ئیسحاقی لای بوو و ئەوسا پاشماوێ تەمەنی بەرتنموونی ژنان و دەرزی و تەنەو
بردووێتە سەر تا لە ساڵی ۷۴۵ی کۆچی لە دێی شێخاندای کۆچی دوایی کردوو.

لە کورتەیی نامەیی سەرئەنجامدا ھاتوو کە خاتون دایراک ژنیکی پارێزگار و لەخواترس
بوو کە لە سەدەیی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاو و لە دێی شێخاندای کۆچی دوایی کردوو و
لەویدا نۆژراو.

لە خاتون پەرزەبارەو کەلێ ھۆنراو بەجێ ماوێ کە لە ھۆنراوەکانی وا دەرەکەوێ کە ئەو
ھۆنەری ئەوین بوو و، لەبەرئەوێ بڕوای بەژیانی دوای مەرگ بوو، بەختەوہری مەروێ لە
مەرگدا زانیو و لای وابوو کە بنیادەم دەبێ لە پێی ئەویدا تێ کۆشی و ھەموو شتیکی
بەسپێرتی ئەوین، ئەوینی کە ھەلاجی لە دار دا، زۆربەیی ھۆنراوەکانی ئەو سەبارەت بەرێ و
رچەیی یاریین، ئەو لە تەنبوو لێدانیشدا مامۆستا بوو و زۆربەیی ھۆنراوەکانی خۆی بە دەم
نەوای تەنبوو خۆتندووێتەو، ئەوا چەند ھۆنراوێکی ئەم ھۆنەرە دینین:

۱

بی وە قوووی دڵ، بی وە قوووی دڵ

عازیز ئەمەر تۆ بی وە قوووی دڵ

ھەرچی فەرماوایت قەبوولەن قەبوول

نە لەو یاقووت ئاتەش کەمەل

ھەفتەوان جە نوور شاھباز عادل

پەیی شەرت مێردان تۆ کەرد وە حاسل

پەری دەستگیری یاران فازل

دووەم مەیلەت کەرد عازیز وە مۆبەت

هم ئەو هەفت نوورەن چێگات کرد موددەت
 جە پردیوەردا نیانت سووچبەت
 ئاوەردی وە دی پەیی دەستگیری شەرت
 هەفتەوان دەستگیر نەدارۆ شووبەت
 هەفتا و دوو سەف یار سەردان نە رای گیان
 جە و کار زینان مێردان دیوان
 گردین غولامان بێوێن بێوێن
 روو مالان ئەو شەرت سکەیی هەفتەوان
 هەر جە کۆی ئەزەل تا ئامان وەیگا
 زات هەفت مەزەهر نگینەن چێگا
 هەر جە نەو دوما تا ئاخەر زەمان
 دەستگیر هەفتەوان بگرددیش دامان
 هەر کە نەو دوما بکەرۆ خەتەر
 بلاونۆ ئیقارار شەرت پردیوەر
 بشانۆ هەنگام نوختەیی زیادتەر
 بەشش مەوران جە هەوز کەوسەر

واتە: ئەو خۆشەویستەکم! فەرمانی تۆ بوو هێزی دڵ، هەرچی دەفەرمی پەسەندی
 دەکەین، کاتی کە دەکەومە بیری پۆژی بەرین دڵم بەجاری دەپشکی و من شایەتی دەدەم کە
 تۆ لەو پۆژەدا حەوتەوانەت بەدی هێنا و بەلێنت لێیان سەند کە لە جیهاندا خەڵک بەچاکە
 رێنموونی بکەن و، لە جیهانیشدا ئەوانت خویا کرد تا دەستگیری خەڵک بکەن. ئەو
 خۆشەویستەکم! چاکت کرد کە حەوتەوانەت لە قالبی مڕۆدا دەرخواست و لە شێخاندای
 دیوانی باس و راویژن دامەزراند، کەوابوو هەفتا و دوو پیر دەبێ گیانی خۆیان لە پێی
 ئەواندا بەخت کەن و، خەڵک سەریان بەوان بسپێرن، چونکە حەوتەوانە وەکو نگینی
 کلکەوانەن و، هەر کەستیک سەرپێچیانی لێ بکا و پەیمانی ئەوان پێ شێل بکا و پێی لە
 بەرەیی خۆی درێژ بکاتەو، لە ئاوی کەوسەر بێ بەش دەبێ.

۲

ئەو سایەو شەمی، ئەو سایەو شەمی
 بارگای شام وستەن ئەو سایەو شەمی
 چەنی سێ تەنە بیام دەرەمی
 سیمرخ بیانی جە پای پوستەمی

واته: بارگای رښه رم له شه م دایه و من له و کاته دا که رښه رم خوی درخست وهکو شه م خوی نواند و گرپا، له گه ل سئ که سی تر دا بوومه هاو ل و له ده ور ټکی شیدا به وینه ی سیمرخ یارمه تیی روسته م دا.

له م هونراوانه دا دیاردی ده کاته چیروکی زال و سیمرخ که به پتی شانامه کاتئ باوکی زال، زالی له سر کتوی نه لپووز دانا، سیمرخ هات و نه وی برده ناو هیلانه که ی خوی و نه وی له گه ل جووچه له کانی خویدا گوره کرد و نه وسا باوکی خه وټکی به زال وه دی و خیرا له گه ل چنه د که سدا رښته نه لپووز و سیمرخ زالی بوی هینا و سپاردیه باوکی.

وا دیاره خاتوون دایراک گه لئ هه زی له چیروکه کانی شانامه کردوه، بویه له هونراوه کانی دا دیاردی پئ کردوه و خوی به نوټنگه ی قاره مانانی شانامه داناوه، بوی وینه له م دووبه یتیه ی تر دا ده لئ:

۳

شیم نه و بارگایئ، شیم نه و بارگایئ سیمرخ بیانی شیم نه و بارگایئ
چمکه روودابه روسته مش زایئ به ی شادی و وهشی زال زه پکایئ
واته: من سیمرخ بووم و کاتئ که روودابه ی ژنی زال، ژان گرتی، زال یه کئ له په ره کانی منی خسته سر ناگر و خیرا چوومه باره گا و کو شکه که ی و مژده ی له دایک بوونی روسته م به روودابه دا و، کاتئ که روودابه روسته می بوو، زال زور که یف خوش و شادمان بوو.

سیمرخ له زاراوه ی خواناسیدا بریتیه له مروی خواناس و تیگه یشتوو که هه موو بیرټکی ها به لای خواوه و جگه له خوا په رستی و پاریزگاری به بیري شتیکی تره وه نییه. جا خاتوون و ره زبار لیره دا خوی به سیمرخ داده ئی و له گه ل نه وه شدا دیاردی به یه کئ له چیروکه کانی شانامه ده کا.

۴

دامشا هه لیس، دامشا هه لیس دامیار بنیامین، دامشا هه لیس
نه ینا تهنده نش نه دام هه ریس شابازش گردن خواجای فهره نگیس
واته: نیچیره وانی خوایی و شابازی روژی به رین، به هیزی بژونی و خوایی داوی خوی له کو ی هه لیس دانایه وه و فهره نگیس خسته داو بوی سیاوه خش و به پتی فهرمانی خوا تا ماومه که ژیانیان برده سر و پاشان گیانیان سپارده گیان ئا فهرین و له جیهان دره چوون.

به پیتی شانامه، فهرنگیس کچی ئه فراسیای تۆرانییه و سیاوهخش له پاش جهریره،
ئوی خواست و له پاش کوژرانی سیاوهخش، ئه فراسیای فرهمانی دا که کچه کهی بکوژن تا
رق و قینی له دلا نه مینی، به لام کوره کانی ناهیلن و ئه وسا فهرنگیس که یخه سرهوی دهبی
که له پاشا تۆلهی باوکی ده سینتتهوه.

5

ستوونم بیا، ستوونم بیا   خواجه شهه نشا ستوونم بیا
ئەز ئاره زوو بيم نه ده ور دنیا   چه نی ماهیار به هرامم دیا

واته: ئی یاران! چام که وته پتیه رم که وه کو به هرام له سه ر تهخت دانیشتبوو، منیش
وه کو ئاره زوو کچی ماهیار به کام و ئاره زووی خۆم گه یستم و له دیتنی ئه و به هره مه ند
بووم. دیار دییه به چیرۆکی ئاره زووی کچی ماهیار و به هرامی گۆر که له شانامه دا هاتوو،
دیوانه که ی ئه م هۆنه ره که نزیکه ی هه زار هۆنراویک ده بی، به هۆی نووسه ره وه کو
کراوه ته وه و هیشتا له چاپ نه دراوه.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه ره نجام (ده ستنووس).
- ۲- کورته ی سه ره نجام (ده ستنووس).
- ۳- ده فته ری پر دیوه ر (ده ستنووس).
- ۴- دیوانی خاتوون دایراکی ره زیار (ده ستنووس).
- ۵- دامیار دامیار (ده ستنووس).

شا ئیبراهیمی ئیوه ت

... - ۷۵۲

ئه م هۆنه ره مان که له سه ده ی هه شته می کوچیدا ژیاوه، ناوی ئیبراهیم و کوری سه ی
مه مه دی گه وه سواره و نازناوی (پۆچیار) و ناتۆره ی (ئیوه ت) و به پیتی په رتووی
سه ره نجام له سال ی ۷۵۲ی کوچی له دیتی شیخاندا پیتی ناوه ته مهیدانی ژیا نه وه و له
سه رده می مندا لیدا هه ر له وێ خه ریکی خویندن بووه و پاشان چووه ته ناو خانه قا و
خه ریکی خویندنی په راوه ورده له کانی فارسی و کوردی و په رتووی سه ره نجام بووه و
ئه وسا سوڵتان سه ها ک نازناوی (شای) پی داوه و له پاشا به فره مان ی ئه و پۆ رتیموونی
کورده کان کوچی کردووه ته خانه قین و له پاش ماوه یه ک چووه ته به غدا و له ویدا گه لی

لایه‌نگری په‌یدا کردووه تا له سهره‌تای سده‌ی نویه‌می کوچی گیانی به‌گیان ئافه‌رین ئه‌سپاردووه و له‌ویدا نیتزارووه.

له یه‌کیک له ده‌فته‌ره ده‌ست‌نووسه‌کانی تری سهرئه‌نجامدا، هاتووه: که شا ئیبراهیم له دیتی شی‌خاندا له‌دایک بووه و هر له‌ویش گه‌وره بووه و له سهرده‌می مندا‌لیدا له قوتا‌بخانه‌ی شی‌خان ته‌واوی زانسته‌کانی ئه‌و سهرده‌می خویندووه و زۆر حه‌زی له پیتۆلی کردووه و له‌م باره‌وه گه‌لێ په‌راوی خویندووه‌ته‌وه، ئه‌وسا چووته‌ خانه‌قا و له‌لایه‌ن سان سه‌هاک نازناوی (شا)ی پێ دراوه و هر به‌ده‌ستووری سان سه‌هاک له‌گه‌ل چهند که‌سدا پۆیش‌تووه‌ته‌ خانه‌قین و له‌ویدا گه‌لێ لایه‌نگری په‌یدا کردوون و کورده‌کانی کاکه‌یی له لایه‌نگرانی ئه‌و دینه ژمار. پاشان باروبنه‌ی به‌ستووه‌ته‌وه و باری کردووه‌ته‌ به‌غدا و له‌ویشدا په‌ره‌ی داوته‌ پێ و چه‌ی یاری و پاشماوه‌ی ته‌مه‌نی به‌وانه‌وتنه‌وه و پیت‌موونی خه‌لک بردووه‌ته‌ سهر تا له سهره‌تای سده‌ی نویه‌می کوچیدا مالئاواویی له جیهان خواستووه. له شا ئیبراهیمه‌وه گه‌لێ هۆنراو به‌یادگار ماوه‌ته‌وه که ئه‌م هۆنراوانه به‌ند به‌ندن و هر به‌ندیکی له باره‌ی سهرگورشته‌ی پتغه‌مبه‌ران و فه‌رمان‌په‌ریان و خواناسانه‌وه‌یه و ده‌توانین ب‌ل‌تین که زۆر به‌رز و ساده و په‌وان و ته‌پ و پاراون. ئه‌مه‌ش چهند به‌ند له‌و هۆنراوانه که ده‌لێ:

۱

ئیبراهیم نه‌ سهر، ئیبراهیم نه‌ سهر	به‌قای ده‌ور دین یاریم که‌فت نه‌ سهر
ئیبراهیم بیانم فه‌رزه‌ند ئازهر	بتم شکستدا بیم وه‌ پتغه‌مبه‌ر
کاکام یادگار ئیسماعیل بیانی	سهرش بی وه‌ رای حق وه‌ قوربانی

واته: ئه‌ی ئیبراهیم! که‌وته‌م بیری پا‌بردووی پێ و چه‌ی یاری که‌ خواپه‌رستییه که له‌وده‌مه‌دا من له‌ قالبی ئیبراهیمی کوپی ئازهره‌ سهرم هه‌لدا و بته‌کانم شکاند و له‌لایه‌ن خواوه‌ بوومه‌ پتغه‌مبه‌ر. کاکه‌م باب‌ه‌ یادگار که‌ نویت‌گه‌ی ئیسماعیل بوو، سهری خۆی له‌ ریتی خوا‌دا کرده‌ قوربانی.

دیاردیه‌ بۆ سهرگورشته‌ی ئیبراهیمی خه‌لیل که‌ به‌پیتی به‌لگه‌کانی ئیسلامی، هافی ئیبراهیم، نه‌روود و خه‌لکی بۆ خواپه‌رستی بانگ کرد و دا‌وای لیتان کرد که بت نه‌په‌رستن و وتی: په‌رستن ههر بۆ خ‌وای تاق و ته‌نیا‌یه، به‌لام نه‌روود بانگه‌یت‌ستنه‌که‌ی وه‌رنه‌گرت و سهرئه‌نجام ئیبراهیم بته‌کانیانی شکاند و نه‌روود ده‌ستووری دا ئاگریکی گه‌وره‌ هه‌لکه‌ن و ئه‌و بخه‌نه‌ ناو ئاگره‌که‌وه. به‌فه‌رمانی خ‌وای مه‌زن ئاگره‌که‌ کوژایه‌وه و بووه‌ گو‌لستان و ئیبراهیم رزگار بوو. ئه‌وسا ئیبراهیم که‌عبه‌ی دروست کرد و به‌رده‌ په‌شه‌که‌ی له‌ویدا دانا و

له و ه و پاش حه ج بۆ خه لك دانرا . ئيبراھيم له هاجر كورپكى بوو به ناوى ئيسماعيل و، له بهر نه وهى برپارى دا بوو كه نه گهر كورپكى بى له پى خوا دا بىكا ته قوربانى، خوا فرموى ده بى به به لىنه كه پى رهفتار بكا . ئيبراھيم كورپكه پى برده كىوتىك كه سهرى بپرى، له پى خوا بهرانيكى بوى نارد كه به جى ئيسماعيل سهرى بپرى.

٢

زولال كۆى كام، زولال كۆى كام   يادگار من زولال كۆى كام
چاگا توفانى مېردان و ست وه دام   نوح نه بى بى، كه شتى و ئه رشام
تير نه ندان بيمان نه نامم بى حام   كا كه م يادگار نامش بيا سام

واته: نهى يادگار! تۆ په يوه نديت به شوينىكى پاك و خاوتنه وه هيه و دياره به هيو و ئارموزوى خوتيش ده كه پى. له و كاته دا توفانىكى سهخت پرووى دا و پياوانى خوا كه وتنه داو و نوحى پىغه مبه ر و ياران و لايه نگرانى له و كه شتیه دا بوون و، حام و سامى كورپانى نوح كه تير نه ندان بوون له ناو نه و كه شتیه دا بوون.

دياردییه به سهرگوروشته پى هافى نوح كه به پى قورئانى پىروژ و په راوه كانى ئيسلامى، نوح له لايه ن خوا وه به پىغه مبه رى هه لېژيرا و داوى له خه لك كرد كه خوا بپه رستن و له بى پروايى و ناخوايى و بپه رستى لادن، به لام خه لك كا لته يان پى ده كرد. نه وسا له لايه ن خوا وه فرمانى پى درا كه كه شتیه كى كه و ره دروست بكا و په پره وان و لايه نگرانى خۆى تى خا و له و پى ده رچى. ده لىن كه نه م كه شتیه سى نه وم بووه كه يه كى بۆ و لسات و يه كى بۆ مرويان و نه وى ترى بۆ په له وه ران. نه وسا هه وا بووه توفانى و چهند شه و و چهند پۆژ باران بارى و كه شتیه كه پى نوح كه و ته رى و يه كى له كورپه كانى نوح له فرمانى بابى سه رپى چى كرد و نوقمى ئاوه كه بوو له پاش چهند شه و و چهند رۆژ كه شتیه كه له سه ر كى وى جوودى نيشته وه و كاتى نوح و لايه نگران و كورپه كانى كه برى تى بوون له: (سام و حام يافت) له كه شتیه كه دابه زين، نزى كه پى هه شتا و دوو كه س بوون و نه وان يه كه مين دىيان له جيهاندا به ناوى (قریه الثمانين) ئاوا كرده وه.

٣

زولال كۆى كه نعان، زولال كۆى كه نعان   يادگار من، زولال كۆى كه نعان
چاگا غولامان خه جى بين يه كسان   تاجر باشى بى، شام نامش په حمان
كا كه مش بهر كهرد نه قه مر زىندان   يوسف بى كا كه م زلىخاش نه ستان

عزیز میصری نه ز بيم جه و مه كان

واته: ئه‌ی یادگاری پاک و خاوتنی من! که نعان شوینیکی پاک و خاوتنه. له‌و کاته‌دا خولامان له‌ کرده‌وی خوین شهمه‌زار بوون و به‌ناوی خوا بازرگانیک یوسفی له‌ناو چالاه‌که ده‌ره‌ینا و له‌ پاشا دیسان که‌وته‌وه ناو زیندان تا به‌فه‌رمانی خوا ئه‌و بووه سه‌روک و خو‌شه‌ویستی خه‌لکی میسر و زول‌خای خواست.

دیاردیه به‌سه‌رگوزشته و به‌سه‌ره‌اتی هافی یوسف که به‌پتی قورنانی پیروژ، یوسف کراسیکی تایبه‌تی بۆی دووران‌بوو. یوسف شه‌ویکیان خه‌ویکی دی که مانگ و ئه‌ستیره‌کان کړن‌وشی بۆ ئه‌که‌ن و ئه‌ویش خه‌وه‌که‌ی بۆ باوکی گێراوه و باوکی وتی: ئه‌و خه‌وه ئیتر بۆ که‌س مه‌گێره‌وه، چونکه تۆ ده‌بیته پیغه‌مبه‌ر و براکانت ده‌بی فه‌رمانبه‌رداریت لی بکه‌ن. به‌لام براکانی له‌م کاره‌ساته ئاگه‌دار بوون و یوسفیان به‌به‌هانه‌ی که‌ران له‌ ده‌شت و کتوا برده ده‌شت و خستیانه ناو چالاو‌یک و کراسه‌که‌یان ژهنده خوینداو هینایانه‌وه بۆ باوکیان و وتیان ئیمه له‌سه‌ر کارا بووین و گورگ یوسفی خوارد. کاروانیک هات و یوسفی له‌ چالاه‌که ده‌ره‌ینا و بردیه میسر و ئه‌وسا عه‌زیزی میسر ئه‌وی کړی و بردیه‌وه بۆ مال. زل‌خای ژنی عه‌زیزی میسر دلی له‌ یوسف چوو و هر کاریکی کرد که دلی به‌ده‌ست بیتنی و به‌هیوای دلی بیگه‌یه‌نتی نه‌یتوانی و سه‌رئه‌نجام ئه‌وی به‌داوین پیسی تاوانبار کرد و خستیه به‌ندیخانه و ئه‌وسا فیرعه‌ونی میسر خه‌ویکی دی که که‌س نه‌یتوانی ئه‌و خه‌وه‌ی بۆ لیک بداته‌وه و یوسفیان هینا و خه‌وه‌که‌ی بۆ لیکدايه‌وه و ئه‌وسا فیرعه‌ون ئه‌وی کرده عه‌زیز و خه‌زانهداری میسر و ئه‌و له‌ هرزانیدا خه‌له‌ی کۆ کرده‌وه و کاتنی که‌وته قاتوقری ئه‌یدایه خه‌لک. براکانی یوسف که قاتی و قری و برسیه‌تی ته‌نگی پیتیان هه‌لچنبیوو، له‌ که‌نعانه‌وه بۆ خه‌له به‌ره‌و میسر که‌وته‌نه رێ و کاتنی که‌ گه‌یشتنه به‌ره‌وه یوسف ئه‌وانی ناسییه‌وه به‌لام بۆ جاری یه‌که‌م و دووم خۆی به‌وان نه‌ناسان و جاری سییه‌م خۆی پیتیان ناسان و کراسه‌که‌ی خۆی بۆ باوکی نارد که بیساو‌يته‌ چاویدا، کاتنی براکانی یوسف نزیکی که‌نعان بوونه‌وه، با بۆنی کراسه‌که‌ی یوسفی گه‌یاند ه‌عقوب و ئه‌وسا که کراسه‌که‌ی ساویه چاویا، چاوی ساغ بووه‌وه و له‌گه‌ل کوره‌کانیدا چووه لای یوسف.

٤

ئیه‌راهم هه‌مه‌ده‌ست، ئیه‌راهم هه‌مه‌ده‌ست	چه‌نی یادگار هر دوو بیم هه‌مه‌ده‌ست
کاکام یادگار نه‌ رووی ته‌خت نشه‌ست	جه‌مشید بیانی جه‌م جیهان به‌ست
ئهن‌ فه‌ره‌یدوون بیم گاوسه‌ر وه‌ ده‌ست	سلسله‌ی سپای زوحاک دام شکه‌ست

واته: من و باب‌ه یادگار هاوده‌ست بووین و کاکه‌م باب‌ه یادگار چووه سه‌ر ته‌خت و ئه‌و له‌و رۆژگاردا جه‌مشید بوو و، کۆرتیکی که‌وره‌ی به‌دی هینا منیش فه‌ره‌یدوون بووم و به‌گورزی

گاوسەر سپای ئەژیدەهاکم شکست دا.

دیاردییە بەچیڕۆکی زالبوونی ئەژدەهاک یا زوحاک بەسەر جەمشیدا کە بەپیتی شانامە، زوحاک کاتێ بەسەر جەمشیدا دەسەلاتی پەیدا کرد ئەوی گرت و بەمشار دای هێنا و چوووە سەر تەخت. زوحاک کە پیاویکی ملهوێ و ستەمگەر بوو، دوو مار لەسەر شانی سەوز بوون کە هەموو رۆژێ دەبوا مێشکی دوو لاویان بداییتە دەرخواردی مارەکان و بەم جوێرە خەلک خۆشەویستەکانی خۆیان لەدەست دەدا و سەرئەنجام خەلک بەرێبەراییەتی کاوەی کورد، راپەرپین و ئەوسا فەرەیدوونیان نایە سەر تەخت و زوحاکیشیان لەسەر کێوی دەماوەندا خستە بەند تا گیانی دەرچوو.

۵

ئێبراهیم عەیان، ئێبراهیم عەیان	دەروونم جۆشا مورغم کەرد عەیان
مەزھەر تووس بێم شاھزادەی کەیان	پوور شا نۆزەر زەرپین پۆش بەیان
کاکەم یادگار دوون سیاوخش	نە پشت مەرکەب بەرشی نە ئاتەش
پشت کەرد وە ئێران وە دەوان دەو	کوشتە بی وە تیغ شای ئەفراسیەو
تاگرەئ فائۆس خەسرەو بی پەوشەن	وە زۆر پۆستم حەق بابۆش سەن

واتە: ئەو ئێبراهیم! ئەو پوونە کە دەروونم جۆشی و پەلەوهری دلم بۆمی گێراییو: کە نوێنگەئ تووس بووم شاھزادەی کەیان، وە کوپی نۆزەرشای زێپین پۆش بووم، کاکەم یادگارێش نوێنگەئ سیاووش بوو، بەسواری ئێسپ لەناو ئاگر تێ پەری و، بەپەلە پشتی لە ئێران کرد و بەشمشیری ئەفراسیاو کوژرا. کاتێ کە چرای کەیخەسرەو هەلکرا، ئەو بەهۆی پۆستم تۆلەئ بابی خۆی سەندەو.

دیاردییە بەچیڕۆکی سیاووش کە بەپیتی شانامە: خوا بەکەیکاوس کوڕێکی بەخشی کە لە جوانیدا وەک هەتاو دەرەوشاییو و سیاووش کاتێ بوو حەوت سالان، کەیکاوس ئەوی سپاردە پۆستم تا فێری ھونەری شەڕ بێ و سیاووش لەپاش ئەوێ ھونەری شەڕ و پێ و رەوشتی ژیان لە پۆستم فێر بوو، گەراییو لای باوکی. سوودابەئ ژنی کەیکاوس کاتێ سیاووشی دی، دلی لێ چوو داوای لێ کرد کە بەکامی دلی بگەینێ و ئەویش بەقسەئ نەکرد و سوودابە رقی لێ ھەستا و کەیکاوسی لێ بەدبین کرد و ئەوسا ئاگریکیان کردەو و سیاووش بەسواری ئێسپەو بەناو ئاگرەکا دا تێ پەری و پاشان بەدستووری باوکی چوو شەری تۆرانییەکان و لە پاشا لەگەڵیاندا ئاشتیی کرد و باوکی لەم کارەئ زۆر توورە بوو، سیاووش لە ترسان چوو و لاتێ تووران و فەرەنگیسی کچی ئەفراسیاوی خواست.

گه رسيوه‌زی برای ئه فراسياو که رقی له سیاوه‌ش هه‌لگرتبوو، ئه‌وی له به‌رچاوی ئه‌فراسياوی برای ره‌شین کرد و سه‌ره‌نجام سیاوه‌ش به‌دهستی ئه‌فراسياو کوژرا و پاشان که که‌یخه‌سره‌و بووه پادشا تۆله‌ی باوکی سه‌نده‌وه.

دیوانه‌که‌ی ئهم هۆنه‌ره که نزیکه‌ی دوو هزار هۆنراوتیک ده‌بی به‌هۆی نووسه‌ره‌وه کۆ کراومه‌وه به‌لام هیتشتا له چاپ نه‌دراوه.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- په‌رتووی سه‌ره‌نجام (ده‌ستنووس).

۲- ده‌فته‌ری پر دیوهر (ده‌ستنووس).

۳- ده‌فته‌ری ساوا (ده‌ستنووس).

۴- زولال زولال (ده‌ستنووس).

بابه یادگار

۷۶۱ - ...

ئهم هۆنه‌ره‌مان که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه، ناوی ئه‌حمهد و نازناوی بابه یادگار و به‌پیتی په‌رتووی سه‌ره‌نجام له سالێ ۷۶۱ی کۆچی له دیتی شیخاندای پیتی ناوته مه‌یدانی ژیاوه و هه‌ر له سه‌رده‌می منداڵیدا چووته قوتابخانه و په‌راوه ورده‌له‌کانی فارسی و عه‌ره‌بیی خویندووه و پاشان خه‌ریکی خویندنی پیتۆلی و میژوو بووه و ئه‌وسا چووته خانه‌قا و ماوه‌یه‌ک له‌لای سان سه‌هاک خویندوویه‌تی تا نازناوی بابه یادگاری پێ دراوه و به‌ده‌ستووری سوڵتان بۆ پێنموونی خه‌لک و په‌ره‌پێدانی پێ و چه‌ی یاری رویشتووته هیندستان و پاکستان و له‌پاش ماوه‌یه‌یک گه‌راوته‌وه شیخان و له‌وێه رویشتووته دیتی سه‌رانه و به‌ده‌ستی هه‌ندیک کوژراوه و هه‌ر له‌وێدا به‌خاک سپێرراوه و پاشان ئه‌و دێیه به‌ناو دیتی بابه یادگار ناسراوه.

له سه‌ره‌نجامیکی ده‌ستنووسی تر دا هاتوو که سان سه‌هاک گالۆکه‌که‌ی شا ئیبراهیم که ئه‌و کاته منداڵیکی گچکه بوو، دایه پیر ئیسماعیلی کۆلانی تا بینێژێ و پیر ئیسماعیلیش گالۆکه‌ی نێژا و پاشان ئه‌و نه‌مامه‌ پوا و به‌ره به‌ره گه‌وره بوو تا بووه داریکی هه‌نار و چهند سال تێ په‌ری و داره‌که به‌ری دا و به‌ره‌که‌یان چنی و هینایانه خانه‌قا و پاشان جه‌میکیان پیک هینا و هه‌ناره‌که‌یان به‌ناو خه‌لکه‌که‌دا دابه‌ش کرد و له‌پاش کۆتایی هاتنی جه‌مه‌که، داده سارای کچی پیر میکائیل که وازی له دنیا هینا بوو له خانه‌قا که‌دا کسکی ده‌دا، دانه‌یی هه‌ناره‌که که‌وتبووه سه‌ر رایه‌خی خانه‌قا که هه‌لی گرت و خواری و

له پاش ماوهيك دووگيان بوو، پاشان كورپكي لي بوو كه ناويان نا بابه يادگار و، له بره نه وهی هندی دليان له داده سارا پيس كړد بوو، بابه يادگاريان خسته ناو ته نوور، به لام به ساغی دهریان هیتا و دیان كه نه سووتاوه نه وسا كه گه وړه بوو چوو قوتا بخانه و خه ريكی خویندنی زانست بوو و له دهوری لایه تیدا سولتان نازناوی بابه يادگاری پی دا و نه وسا نارديه هيندستان و پاکستان تا پره بداته ری و رچی یاری و له پاشا گه پراهه و شیخان و له ویتوه چوو دتی سهرانه و به دهستی هندیك كوژرا .

له يادداشتي قرنېدا نووسراوه كه سهی نه حمه دی بابه يادگار له سالی ۷۶۱ی كچی له دتی ریژاودا له دایك بووه و له مندا لیدا هر له ویتو خویندوویه تی و پاشان مالی باوكی باری كړدووه ته شیخان و نه ویش له ویتدا چوو ته قوتا بخانه خه ريكی خویندنی ریزمانی عه رهبی و میژوو و پی تو لی بووه و پاشان سولتان ئی سحاق نازناوی بابه يادگاری پی داوه و نازدوویه ته هيندستان و پاکستان تا پره بداته ری و رچی یاری و نه وسا گه پراهه و شیخان و له ویتوه ریشتووه ته دتی سهرانه و به دهستی چهند كه سیک كوژراوه .

له په پراوی (برهان الحق) دا هاتووه كه بابه يادگار له سده دی هه شتمی كچی دا ژیاوه و باره گاكهی له دتی سهرانه دایه و، له بره نه وهی ژنی نه هینا بوو دوو كه س له په پره وه كانی به ناوی سهی خه یال و سهی و سالی كړدووه ته پیر تا له دواي خوی خه لك ریتموونی بكه ن. ئیستاكه بنه ماله ی بابه يادگار له په چله كی نه و دوو كه سهن .

مه ولوی تاوه گوزی چوو ته سر باره گاكهی بابه يادگار و به چهند هژنراوېك به بابه يادگاریدا هه لكوتووه و نه و به گوزيكهی بونخوشی ریخانه ی پیغه مبه ر داده نی، چونكه بابه يادگار سید بووه. وهكو ده لی:

سهرشار سه هبای به زم موناجات	مه لجه ی ئیلتجای ئه رباب حاجات
جای رچای جهرگهی پادشا و دهر ویش	باره گا و په نا په ی بیگانه و خویش
سهر و سایه دار نیشاندی و لی	یه عنی يادگار مورته زا علی

له بابه يادگار په پراوېك به ناوی: (زولال زولال) به جی ماوه نه م په پراهه به ند و هه ر به ندیكی بریتییه له سهرگورشته و به سهرهاتی كورتی پیغه مبه ران و خواناسان و فه رمانر هوايان. نه و چهند به ندیك له م په پراهه دینین:

نوور ئیمان بیم، نوور ئیمان بیم	یادگار هنان نوور ئیمان بیم
یوسف فه رزند پیر كه نعان بیم	حوسنی كه داشتم مه ولا میهمان بیم
كاكام ئیبراهیم مالك بی ثاما	تاجر باشی بی، به رم كه رد نه چا

واته: نه ی يادگار! من تیشکی پروا بووم و، سهرده میك كوری پیری كه نعان بووم و

چاکه بی که هه مېبوو له و سهردهمه دا میوانی مه ولا بووم و، کاکه م شا ئیبراهیم خاوه نی کاروانه که بوو، منی له چالاوه که دهره یتنا و بردمییه میسر.
لیتره دا دیاردی دهکاته سهر سهرگوروشته ی هافی یوسف.

۲

زولال کوی تات، زولال کوی تات   ئیبراهیم من زولال کوی تات
چاگا غولامان وه یه ک دان سه وقات   پادشام شا بی، نامش بی نه وقات
نه یونس به یام ماهیم بی حه یات   کاکه م ناماهی وه غر دا قنیات

واته: نه ی ئیبراهیمی پاک و خاوتن! نه کاته که غولامان که به خویشی و شادی ده یتان و خو شه ویستی یان پشکه شی یه کتر ده کرد، پادشام ناوی نه وقات بوو و منیش وه کو هافی یونس ژیانم په یوه ندیی به ماسیه که وه بوو که به وه وه ده یتام تا کاکه م هات و شادمانمی کرد. دیاردیی به سهرگوروشته ی هافی یونس که به پتی قورنانی پیروژ، یونس داوای له خه لک کرد خوا به رستن و، له به رنه وه ی خه لک ناینه که یان وهر نه گرت، یونس نه وانی نه فرین کرد و له شار دهر چوو. خوا هه وریکی ره شی باورینی هیتا یه سهر خه لکه که و نه وانیش ترسان و له کرده وه ی خو یان پاشگه ز و په شیمان بوونه وه و بر وایان به خوا ی تاق و ته نیا هیتا. یونسش رویشته که ناری پروباریک و نه وسا سواری که شتییه ک بوو، کوتوپر هه و بووه تو فانی له وانه بوو که که شتییه که نو قم بی، که شتیوانه که هه رچه ند باری که شتییه که ی سووک کرده وه سوو دیکي نه بوو، نه وسا بریاریان دا که یه کی له ریتواره کان بخه نه ناو ناوی پروباره که و نه وه بوو پشکیان خست و پشکه که یان سی جار دوویات کرده وه و هه ر سی جار که به ناو یونسه وه دهر چوو، نه وسا یونسیان خسته ناو نه وه که و خیرا نه هه نگي هات و نه وی قووت دا و یوونس چل روژ له زگی نه و نه هه نگه مایه وه و له م چل روژدها خه ریکی پارانه وه بوو تا سهر نه نجام له زگ نه هه نگه که دهر چوو و له پاشا کووله که یه ک روا و سیبهری بوی خست و ئاسکی تا چل روژ شیر ی دا پتی و له پاش ساخبوونه وه ی گه رایه وه ناو که له که ی خوی.

۳

یادگار دوونادوون، یادگار دوونادوون   که ردش دهوران دنیای دوونادوون
ئیره ج بیانی پوور فـــــه ره یدوون   کاکام ئیبراهیم فه ره یدوون
چون پیر که تعان دوو دیدم کوور بی   که ردنم وه هوون تیغ سه لم و توور بی
تا که مه نووچیه زه ر ئازا وه زه روور   غه رق که ردش نه بهر سپای سه لم و توور

واته: ئه‌ی یادگار! له‌ گه‌ران و هه‌لسوورانی چه‌رخه‌ی بێ ئه‌مه‌گدا، من وه‌کو ئیره‌جی کورێ فره‌یدوون په‌نجی زۆرم کیشاوه‌ و کاکه‌م ئیبراهیمیش وه‌کو فره‌یدوون وا بوو، کاتێ ئیره‌بیان به‌من برد، وه‌کو پیری که‌نعان چاوانم کوێر بوو، هه‌روه‌ها که‌ سه‌ری ئیره‌جیش به‌شمشیری سه‌لم و توور په‌ری، تاکو مه‌نووجیه‌ر سپای سه‌لم و تووری له‌ ده‌ریای خۆندا نو‌قم کرد. دیاردیه‌ به‌چیرۆکی ئیره‌ج که‌ به‌پیتی شانامه‌: کاتێ فره‌یدوون ولاته‌که‌ی خۆی له‌ نیوان کوره‌کانیدا دابه‌ش کرد، ئێران و عه‌ره‌بستانی دایه‌ ئیره‌ج، براکانی سه‌لم و توور که‌ له‌ به‌شه‌که‌ی خۆیان نا‌پازی بوون، رقیان لێ هه‌لگرت و ئه‌ویان کوشت و سه‌ره‌که‌یان ناردوه‌ بۆ باوکیان. ئه‌وسا مه‌نووجیه‌ری کورێ ئیره‌ج به‌ره‌به‌ره‌ له‌ کوێشی دایک و باپیریدا که‌وره‌ بوو و سپایه‌کی که‌وره‌ی ئاماده‌ کرد و هێرشێ ب‌رده‌ سه‌ر سه‌لم و توورو ئه‌وانی له‌ناوی ر‌ووباری جه‌ج‌ووندا نو‌قم کرد و که‌راپه‌وه‌ ئێران.

٤

زولال کۆی زه‌مان، زولال کۆی زه‌مان   یادگار نه‌مان زولال کۆی زه‌مان
جاگا غولامان جه‌م بین جه‌لامان   نامش گوشتاسپ بێ، شام وه‌ بێ گومان
ئه‌ز ئه‌و ناووس بیم رو‌شن که‌ردم مان   کاکه‌م زه‌رده‌شت بێ پوره‌ی ئه‌سپیتان

واته: ئه‌ی یادگاری پاک و خاوێن! له‌ ده‌وری پادشایه‌تی گوشتاسپ شای که‌یانیدا، زه‌رده‌شت نه‌وی ئه‌سپیتان سه‌ری هه‌لدا و خه‌لک ده‌سته‌ ده‌سته‌ له‌ ده‌وری ئه‌ودا کۆبوونه‌وه‌ و ئه‌و به‌هۆی تیشکی ئاگرگا‌کان هه‌موو جێ و شوێنێکی روون کرده‌وه‌ و هه‌مووی خه‌لکی جیهانی بۆ یه‌کتا په‌رستی و خواناسی بانگ کرد. من له‌و ده‌مه‌دا ئاگر بووم و کاکه‌یشم زه‌رده‌شت بوو.

دیاردیه‌ به‌سه‌ره‌ل‌دانی زه‌رده‌شتی مادی که‌ به‌پیتی شانامه‌ له‌ زه‌مانی گوشتاسپ شای که‌یانیدا سه‌ری هه‌لدا و خه‌لکی بۆ خوا په‌رستی بانگ کرد. به‌پیتی قسه‌ی پلینووسی رۆمی ئه‌سپیتان ناوی بنه‌ماله‌ی زه‌رده‌شت بووه‌ که‌ یه‌کێ له‌ بنه‌ماله‌کانی ماده‌.

٥

زولال مه‌نی، زولال مه‌نی   یادگار نه‌مان زولال مه‌نی
بیزاریم واسته‌ن نه‌ دام و ژه‌نی   سه‌رئازاد بیانی وه‌ لوتف غه‌نی

واته: من یادگارم و به‌هیوا و ئاره‌زوویه‌کی پاک ده‌لێم که‌ له‌ ژن و داوی ژن بیزارم، تاکو ئازادیم و به‌ئازادی ژیان به‌رمه‌ سه‌ر.

دیوانه‌که‌ی باب‌ه‌ یادگار که‌ ناوی (زولال زولال) هه‌یتشتا له‌ چاپ نه‌دراوه‌.

سەرچاوه كان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنوووس).
- ۲- دەفتەری پردیوهر (دەستنوووس).
- ۳- زولال زولال (دەستنوووس).
- ۴- یادداشتی قەندى (دەستنوووس).
- ۵- برهان الحق، تالیف: نور علی الهی.

سەى محەمەدى بەرزنجى

... - ٦٤٥

ئەم ھۆنەرمان كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو، ناوى سەى محەمەدى كورى شىخ عىسای بەرزنجیيە كە بەپێى یادداشتى قەندى لە ساڵى ٦٤٥ى كۆچى لە دىي بەرزنجەدا لەدايك بوو و لەبەرئەوھى شىخ زادە بوو، سەرەتا لە قوتابخانە و ئەوسا لە حوجرەى فەقیياندا خوێندووێتى و لە پاشا چووئە دینەوەر لەویدا خوێندەكەى تەواو كەردوو و گەراوئەو بۆ بەرزنجە و خەرىكى وانەوتنەو بوو و پاشان كە براكەى سان سەھاك چووئە شىخان و ئەویش بەدوویا پۆشیشتوو و ئیتر پاشماوھى ژيانى لەویدا بەرپنموونى خەلك و دەرزنوئەو بەردووئە سەر تا كۆچى دوایی كەردوو و لەویدا نۆژراو.

لە پەرتووکی سەرئەنجامدا ھاتوو كە سەى محەمەدى گەرە سوار لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو و بەیەكێ لە ھەفتەوانە دیتە ژمار و لە پێ و پچەى یاریدا پلەوپایەيەكی بەرزى ھەيە و نازناوى گەرەسوارى پێ دراو.

لە پەراوى (بحر الانساب)دا نووسراو كە شىخ عىسای بەرزنجی سێنژە كورى ھەبوو كە یەكێ لەوانە سەى محەمەد كە لە دەوروپەرى سیرواندا كۆچى دوایی كەردوو و نۆژراو. لە سەى محەمەدى گەرە سواروھ گەلێ ھۆنراو بەزاروھى گۆزانى ماونەتەو كە زۆر تەپ و پاراو و سادە و پەوانن، ھۆنراوكانى ئەو كۆنەكراوئەو، بەلام زۆربەیان لەناو پەراوى سەرئەنجامدا تۆمار كراون. ئەوا چەند ھۆنراویك لە ھۆنراوكانى ئەو بەنموونە دێننەو:

ئەزەل بتوونا، ئەزەل بتوونا	شەرت بنیامان جە سىر بتوونا
پەى یانەى یاران بنیام ستوونا	بى شەرت و ئادى یارى چەتوونا

***

چا کهشتی و گیزی، چا کهشتی و گیزی شوکرش پهی تووا چا کهشتی و گیزی
پهی والا و کفرت ئیـمانش ویزی پهی کان مهیونی چا سهرا و ریزی

***

یه بنیام دیمان، یه بنیـام دیمان راگهی شهرت و شوون یه بنیام دیمان
ها بنیام بیا دارویی ههـکیمان پیر و شهرتمانا چا نهزهـل جیمان

***

بی ئارامهـنی، بی ئارامهـنی نازیز بی بنیام بی ئارامهـنی
بی شرت و ئادی چه خارامهـنی چهنی دۆستانی چا سارامهـنی
واته: ئهـو پهیمانهی که بنیامین بهستوویهتی ههر له رۆژی بهرین بتهو بووه و، بنیامین
کوـله کهی یاران و بهبی پهیمانی ئهـو ری و چهی یاری زۆر سهخت و چهتوونه، خویا
ههـموو کهسیک له کهشتی و گیزاودا هیوا و ئومیدی بهتۆیه، بنیامین بههیزی برهوا،
ناخوایی و بی برهویی لهناو بردووه و، له کانی ئاو نهنتیه سهـرهوه. ئهـوا ئیمه ری و رهوشت
و پهیمانی راستیمان له بنیامینهوه دیوه و، ئهـو دهوای ههـکیمان و ههر له رۆژی بهرینهوه
ئهـو پیرمان بووه. ئهـی ربهـری خوـشهـویستم، ئیمه بهبی بنیامین بی ئارامین و پهیمانی ئهـو
بو ئیمه وهکو بهردی خارا وایه و بهبی ئهـو ناتوانین ژیان بهرینه سهـر و، بهبی ئهـو له دهشتی
رۆژی پهسلاندا کلۆل و داماوین.

سهـرچاوهکان:

- ۱- سهـرئهـنجام (دهستنوو).
- ۲- دفتهـری پردیوهـر (دهستنوو).
- ۳- بحر الانساب ورسالة سادات البرزنجیه.
- ۴- یادداشتی قرنـدی (دهستنوو).

سەى مىر ئەحمەدى مىرسوور

٦٥٢ - ٧٤٥

ئەم ھۆنەرە كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچىدا ژياوھ ناوى سەى مىر ئەحمەد و كورى شىخ عىساي بەرزنجىيە و نازناوى مىرسوورە. بەپىي يادداشتى قىردى، ئەو لە سالى ٦٥٢ى كۆچى لە دىي بەرزنجەدا لەدايك بوو و ھەر لەویدا پى گەشتوو. لە سەردەمى مندالىدا چووھتە قوتابخانە و لە پاشا لە حوجرەى فەقىياندا خوێندووېتى و بۆ خوێندن ھەمووى شارەزور گەراو و ماوېەكېش لە دىنەوېر بوو و لە پاشا لە بەغدا خوێندنەكەى تەواو كىردوو و گەراوھتەو بۆ دىي بەرزنجە و لە پاش ماوېەك بەدووى سولتان ئىسحاقى برايا چووھتە دىي شىخان و ئېتر لەویدا ماوھتەو و پاشماوھى ژيانى بەدەرزوتنەو و رېنموونى خەلك رابواردوو و ئەوسا لەوېتو چووھتە ھەورامان و سەرئەنجام لە سالى ٧٤٥ى كۆچى لە دىيەك كە كەوتووھتە نىوان ھەورامان و شارەزور و ئىستاكە بەناوى مىرسوور دەناسرئ كۆچى دوايى كىردوو و نىژراو.

لە پەراوى (بحر الانساب) دا ھاتوو كە مىرسوور كورى شىخ عىساي بەرزنجىيە لە نىوھى سەدەى ھەشتەمى كۆچى لە دىي مىرسوور كە بەناوى خۆى ناوئراو، كۆچى دوايى كىردوو و نىژراو و، سەيدەكانى ئەو ناو دەچنەو سەر ئەو. لە پەرتووكى سەرئەنجامدا نووسراو: كە مىرسوور لە سەدەى ھەشتەمى كۆچىدا ژياو و بەيەكئ لە ھەوتەوانە دىتە ژمار و، لە كورئەى پەراوى سەرئەنجامدا ھاتوو كە سەى ئەحمەدى مىرسوور شەيدايەكى دلراكىشەر و فرەزانئىكى خۆشەويست و رەندىكى بى باك و مەستىكى چالاكە، رەوشتى وەكو مەنسورى ھەلاچە و ناوى مىرسوورە و يەكئكە لەوانە، كە پىيان دەلئىن ھەوتەوانە.

لە سەى ئەحمەدى مىر سوورەو، كەلئ ھۆنراو بەزاراھى گۆرانى بەجئ ماون كە لە پەراوى سەرئەنجامدا تۆمار كراون و، ھۆنراوھەكانى زۆر سادە و رەوان و شىرىن. ئەوا چەند ھۆنراوئىكى ئەم ھۆنەرە پاىبەرزەتان بۆ دىنن:

نازىز بەيانا، نازىز بەيانا   نازىز كىرد سىرئ بەپىت بەيانا

ئاكا و بىنايى جە دوو جىھانا   ھا بىنامىن جە گىر و كەمانا

***

جە گىژوبارى، جە گىژوبارى   يارمان گىرا جە گىژ و بارى

جا قوبەى مريەم ئەسكەندەردارى   مېرەباش توچار ھان جە ئازارى

***

پا گریه و زاره، پا گریه و زاره   حوسهین مه‌لایۆ پا گریه و زاره
گیرا نه دهست مه‌خلووق خاره   زامش په‌ی مه‌له‌هم بکه‌ر تیماره

واته: ئه‌ی رێبه‌ری خۆشه‌ویستم! هه‌موو پازێکی شاراره له‌ تۆ ئاشکرایه و تۆ به‌هه‌موو شتێک ئاگه‌داری، هه‌ر خۆت به‌هه‌ردوو جیهان ئاگای و گۆرپه‌پانێک که‌ ئێستا که‌ بنیامین تیا یا که‌ وتووته‌ ناو گێژاوه‌ له‌ به‌ر چاوته‌. ئێستا که‌ یاره‌که‌مان که‌ وتووته‌ گیرگێژاوی ده‌ریا و، له‌ گومه‌زی مریه‌م و ده‌ریای ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا می‌ره‌ باشتجار له‌ ناو ئازار و ده‌رد و په‌نجدايه‌، ئه‌وا می‌ر حوسه‌ینیش به‌ گریان و شیوه‌ن ده‌پارێتیه‌وه‌ و که‌ وتووته‌ ده‌ستی دوژمنانی دین، ده‌سا به‌زه‌هیت پیا‌ندا بۆ و برینه‌کانیان مه‌له‌هم لێ بده‌ و ساریژیان بکه‌ره‌وه‌.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنووس).
- ۲- کورته‌ی سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنووس).
- ۳- یادداشتی قرندی (ده‌ستنووس).
- ۴- بحر الانساب و رساله‌ سادات البرزنجیه‌.

سه‌ی شه‌هابو دینی شه‌ره‌زووری

۶۵۹ - ۷۴۸

ئهم هۆنهره‌ ناوی شه‌هابو دین، کوری سه‌ی ئه‌حمه‌د به‌پیتی یادداشتی قرندی له‌ سالی ۶۵۹ی کۆچی له‌ دێی ئاغجله‌ری نزیک که‌رکووک له‌دایک بووه‌ و هه‌ر له‌ویدا پێ گه‌یشتوه‌ و له‌ به‌رئه‌وه‌ی له‌ بنه‌ماله‌یه‌کی گه‌وره‌ و ده‌وله‌مه‌ند بووه‌، له‌ ژێر چاودێریی باوکیا ده‌خړیته‌ قوتابخانه‌ و ئه‌وسا ده‌جێته‌ حوچره‌ی فه‌قییان و خه‌ریکی خۆپێندنی رێزمانی عه‌ره‌بی و په‌راوه‌ ورده‌له‌کان ده‌بی و ماوه‌یه‌کیش له‌ لای شیخ عیسا‌ی به‌رزنجی لێکدانه‌وه‌ی قورئانی پیرۆز و فه‌رمایشته‌کانی پێغه‌مبه‌ر ده‌خوێنێ و ئه‌وسا ده‌رواته‌ که‌رکووک و خۆپێندنه‌که‌ی ته‌واو ده‌کا و ده‌گه‌رێته‌وه‌ زێد و مه‌له‌به‌نده‌که‌ی خۆی و پاش ماوه‌یه‌ک ده‌رواته‌ هه‌ررامان و له‌وێه‌ ئه‌رواته‌ دێی شیخان و له‌ لای سولتان ئیسحاق ده‌مێنێته‌وه‌ و پێ و پچه‌ی یاری و مه‌رده‌گرێ و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌وانه‌وتنه‌وه‌ و پێنموونی خه‌لک ده‌باته‌ سه‌ر تا له‌ سالی ۷۴۸ کۆچی دوا‌یی ده‌کا.

له‌ په‌رتووکی سه‌رئه‌نجامدا هاتوه‌ که‌ شیخ شه‌هابه‌دین له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا

ژیاوه و یه کیکه له هه وته وانه و ژۆربه ی ته مهنی له دتی شیخاندا رابواردوه و هه ره له ویدا
مردوه و نیژراوه.

له سه ی شه هابه دینه وه گهلئ هۆنراو به زاراه ی گۆران ی ماونه ته وه که سه بارت به پئ و
پچه ی یارین و گهلئ ساده و رهوان و شیرین. ئەوا چەند هۆنراویکی ئەم هۆنەرە دینین:
په ی بنیامه وهن، په ی بنیامه وهن   نازیز جلوسمان په ی بنیامه وهن
بنیامان چا کۆی سه ره نه جامه وهن   نیشانه ش چا شار میسر و شامه وهن

***

حوسه یین و یاری، حوسه یین و یاری   ها گلیمه کۆلا حوسه یین و یاری
غه مینا جه تۆی که شتی و سه رکاری   گپژت دان چا گپژ دجله و عه یاری

***

نازیز باوهرش چا گو شه و تاری   بی بنیام تاقه ت نیه مان جاری
واته: ئەهی رێبه ری خۆشه ویستم! ژیا نی ئیمه په یوه ندی به پیر بنیامینه وهیه. پیر بنیامین له
ریتی سه ره نه جامدایه و نیشانه کانی له شاره کانی میسر و شامدایه. حوسه یین یاری ئیمه یه
و ئەوا گلیم به کۆل نوینگه ی ئەوه. ئەو له نیوان که شتییه که دا که لیک خه مبار و زویره،
چونکه ئەوت خستوه ته گپژاوی رووباری دجله. ئەهی خۆشه ویسته که م! ئەو بینه جه می
ئیمه، چونکه به بی ئەو ئیمه ناتوانین ژیا ن به رینه سه ر.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه ره نه جام (ده ستنوس).
- ۲- ده فته ری پر دیوه ر (ده ستنوس).
- ۳- ده فته ری ساوا (ده ستنوس).
- ۴- یادداشتی قرن دی (ده ستنوس).

سەي ئەبولوھفای شارەزووری

... - ٦٦٣

ئەم ھۆنەرەمان كە لە سەدەي ھەشتەمى كۆچیدا ژیاوه، ناوى ئەبولوھفا و كورپى سەي ئەحمەدى شارەزوورىيە كە بەپىيى یادداشتى قەندى لە سالى ٦٦٣ى كۆچى لە شارەزوردا لە دایك بووه. باوكى كە يەكێ لە زانایانى شارەزور بوو، لە قوتابخانەي شارەزوردا مامۆستا بووه و، بەپىيى پێ و پەوشتى ئەو سەردەمە، ئەبولوھفا لە قوتابخانەدا لەلای باوكى خەرىكى خۆتەندى پەراوه وردەلەكانى فارسى و عەرەبى و ریزمانى عەرەبى بوو، لە پاشا چووه حوجرەي ھەقییان و بۆ خۆتەندى زۆریيى شارەكانى شارەزورى ئەو سەردەمە گەراوه و رۆشتوووتە بەغدا خۆتەندەكەي تەواو كردووه و گەراوتەووتە شارەزور و چەند سالیك خەرىكى وانەوتەووتە و دەرزگوتەووتە بووه و لە پاشا رووى كردووتە ھەورامان و چووتە دىي شىخان و ماوھەك لەلای سان سەھاك ماوه و ئەوسا بەدەستوورى سان سەھاك رۆشتوووتە ھەمەدان و پاشماوھى ژيانى لەویدا بەوانەوتەووتە و رینموونى خەلك بردووتە سەر تا كۆچى دوايى كردووه و بەپىيى ئەسپاردەي خۆي لە تەنیشەت گۆرپى بابە تايەري ھەمەدانیدا نیتزراوه.

لە پەراوى سەرئەنجامدا ھاتووه: سەي ئەبولوھفا كە يەكێكە لە ھەوتەوانە لە سەدەي ھەشتەمى كۆچیدا ژیاوه و ماوھەكەي زۆر لە دىي شىخان لەلای سولتان ئىسحاق بووه، ئەوسا بەپىيى دەستوورى سولتان دەرواتە ھەمەدان و پاشماوھى ژيانى بەوانەوتەووتە و رینموونى خەلك دەباتە سەر تا كۆچى دوايى دەكا.

لە ئەبولوھفاوھە گەلێ ھۆنراو بەزاراوھى گۆرانى ماوتەووتە كە زۆر تەپ و پاراو و شیرین. ئەوا چەند ھۆنراوێكى ئەم ھۆنەرە پایەبەرزە دینین:

١

یوورتەمەن نارین، یوورتەمەن نارین	نە یانەي ئەزەل یوورتەمەن نارین
یوورتەم پزوانەن ھامپای قولەي چین	قاپی بەھەشتی وە دەست ئەز بین
ھەوادارەنان ئەز نە كۆي ماچین	مامۆي پەسوولم، ھەمزەنان یەمین
ئەزەنان سوار مەعرەكەي مەدین	ئیسسا نەي پەردە وەفاداریم ھین

واتە: مەن نوێنگەي ئاورم و، لە پۆژی بەرینەوھە ھەروا بووم، لەو پۆزانەدا بەتەواوي دلنیا بووم، چونكە لە بەھەشتدا بووم، ئەوسا لە جیھانی خاكیدا چوومە لەشی مامی پێغەمبەر و

له شه پره کانی مه دینه دا خه باتیکی زۆرم کرد و ئیستا که ئەمه گی خۆم نواند و به پهیمانی
پوژی به رین ده جوو لیمه وه و پێگای راستی خوایی دهگرم.

۲

شۆله ی زولمانی داوودن ره هه بهر	شهمی سپه نم جه فانووس نهوهر
ئیمه شه هه ده نیم، بنیاما شه کهر	یه لآح دهره نیم نه جه م دل بهر
مه نزلداره نیم نه راگهی سه هه	وه ته دبیر جه م به ستمان که مه
راهنمای خه لقیم نه جامه ی به شه	جاگیر شانیم پیر ده ستاوهر

واته: داوود پێبه ریکی وایه که وهکو تیشک له تاریکدا دهره وشیته وه و، منیش شه می
پازی خواییم، ئیمه هه نگوین و بنیامین شه که ره و، له جه مدا خه لک پێبه ری ده که یین و، له م
جیهانه دا بۆ ریتموونی خه لک هاتوین، چونکه ریتنماین و نه وان به پتی خوا دا ریتموونی
ده که یین و جینشین پیر و پاشاین.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه رئه نجام (ده ستنووس).
- ۲- ده فته ری ساوا (ده ستنووس).
- ۳- ده وه ری پیر عالی (ده ستنووس).
- ۴- یادداشتی قهرندی (ده ستنووس).

سه ی مسته فای شاره زووری

۷۶۱ - ۷۷۵

ئه م هۆنه ره مان که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه، ناوی مسته فا و کوری سه ی
ئه حمه دی شاره زوورییه و به پتی یادداشتی قهرندی له سالی ۷۷۵ ی کۆچی له شاره زوورا
پتی ناوته مهیدانی ژیاوه. به و جۆره ژیاوه که له پێش هه و تسه د سالدا له شاره زوورا
هه بووه و ئه ویش گه وه بووه. مسته فا له به رئه وه ی سه یی بووه، سه ره تا له قوتابخانه و له
پاشا له حوچه ری فه قتیان خویندوه ویه تی. پایه ی به رزی خوینده واریش له و سه رده مه دا
ته واکردنی زانسته کانی ئیسلامی بووه و، سه ی مسته فاش بۆ خویندن هه مووی شاره زوور
و هه ورا مان گه راوه و سه رئه نجام و ده می مه لایه تی له شیخ عیسا ی به رزنجی و هه رگرتوه و
هه ر له شاره زوورا ماوه ته وه و خه ریکی ده رزوتنه وه و ریتموونی خه لک بووه و ئه و سا چووه

بۆ شیخان و پاشماوه‌ی تمه‌نی له‌لای سولتان ئیسحاق بردووه‌ته‌ سه‌ر تا له‌ سال‌ی ٧٦١ی
کۆچی مائاوا‌یی له‌ جیهان خواستوو و له‌ویدا نێژراوه‌.

له‌ په‌رتووکی سه‌رئه‌نجامدا نووسراوه‌: که‌ سه‌ی مسته‌فا یه‌کیکه‌ له‌ هه‌فته‌ن که‌ له‌ سه‌ده‌ی
هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه‌ و پله‌وپایه‌یه‌کی به‌رزى هه‌بووه‌ له‌ پێ و پچه‌ی یاری و هه‌روه‌ها
به‌یه‌کێ له‌ یاران‌ی سان سه‌هاک ده‌ژمێرێ.

له‌ سه‌ی مسته‌فاوه‌ گه‌لێ هۆنراو و به‌زاراوه‌ی شیرینی گۆزانی ماونه‌ته‌وه‌ که‌ زۆر ساده‌ و
په‌وان و شیرین. ئەوا چه‌ند هۆنراوێکی ئەم هۆنه‌ره‌ پایه‌به‌رزه‌تان پێشکەش ده‌که‌ین:

ئازیز دورستا، ئازیز دورستا	شەرت و بنیامان په‌نه‌ دورستا
یارانت دیدە‌ی بنیام په‌رستا	شەرتمان بنیام مایه‌ی که‌رستا

***

وه‌ بێ بنیامین، وه‌ بێ بنیامین   کوورهمان سه‌رده‌ن وه‌ بێ بنیامین
یاران په‌ی شەرت بنیام روشن بین   په‌رێ زامداران هه‌ر ئەو شه‌فاش هین

واته‌: ئەى پێبه‌ری خۆشه‌ویستم! په‌یمانی بنیامین پێگه‌ی راستی ئێمه‌یه‌ و، یارانت به‌پێی
بیروپای بنیامین فه‌رمانی تۆ به‌جێ ده‌هێن، وه‌ په‌یمانی ئەو مایه‌ی توێشووێ پۆزێ به‌رینه‌.
به‌بێ بنیامین کوورده‌ی ده‌روونی ئێمه‌ سارده‌ و یاران به‌هۆی په‌یمانی ئەوه‌وه‌ پوون بوونه‌وه‌.
ئەو برینی برینداران ساپێژ ده‌کاته‌وه‌.

سه‌رچاوه‌کان:

- ١- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنوس).
- ٢- ده‌فته‌ری پرديوهر (ده‌ستنوس).
- ٣- ده‌فته‌ری ساوا (ده‌ستنوس).
- ٤- یادداشتی ق‌رندی (ده‌ستنوس).

حاجی سه‌ی باوه‌یسی

٦٧٦ - ٧٧٨

ئەم هۆنه‌رمان که‌ له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه‌ ناوی باوه‌یسییه‌ و، به‌پێی یادداشتی
ق‌رندی له‌ سال‌ی ٦٧٦ی کۆچی له‌ دێی سازانا پێی ناوه‌ته‌ مه‌یدانی ژیاوه‌. سه‌ره‌تای
خوێندنی له‌لای باوکی ده‌ست پێ کردوو و ئەوسا چوو‌ته‌ فه‌قیه‌تی ماوه‌یه‌ک له‌ شاره‌زوور
ماوه‌ته‌وه‌ و له‌لای مه‌لا ئەلیاسی شاره‌زووری فه‌قی ئیسلامیی خوێندوو و له‌وێوه‌ چوو‌ته‌

بەغدا و لەلای ھەندێ زانایانی ئەو شارە خوێندوویەتی و ئەوسا ڕۆیشتوووەتە مەکە و خوێندنەکەى تەواو کردووە و لەپاش بەجێھێنانى ڕێ و رەوشتى ھەج چوووەتە (بیت المقدس) و (مسجد الاقصی) شى زیارەت کردووە و گەراوەتەوہ زێد و مەلبەندەکەى خۆى و چەند سالتیک لەوێدا دەمینیتەوہ و وانە بەمنداڵان دەلى و لەپاشا سۆزى رایەلى بژۆنى سان سەھاک ڕای دەکیشى بۆ لای خۆى و لەوێدا دەبى بەداوى پێ و پچەى یارییەوہ و ئیتر پاشماوہى ژيانى لە دى شىخاندا دەباتە سەر تا لە سالى ٧٧٨ى کۆچى لە تەمەنى صەد و دوو سالىدا کۆچى دواى دەکا و لەوێدا دەنێژرێ.

لە پەرتووکی سەرئەنجامدا ھاتووہ کە حاجى سەى باوھىسى یەکتیکە لە ھەوتەوانە و لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا ژیاوہ و لە یارانى تايبەتى سولتان ئىسحاقە و لە سالى ٧٧٨ى کۆچى لە دى شىخاندا کۆچى دواى کردووە.

لە حاجى سەى باوھىسىیەوہ گەلى ھۆنراو بەزاراوەى گۆرانى ماونەتەوہ، کە زۆربەیان سەبارەت بەرێ و پچەى یارین، ئەوا چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە پایەبەرز دینین:

شەرتمان تەسلىما، شەرتمان تەسلىما	ئازیز وە بنىام شەرتمان تەسلىما
بنىام موسلمان، یوورت و موسلما	شەفاواز و دین یارى ئىقلىما
جبرەئىل ئەمین ئوسا و کەلىما	ئىسا جە کەشتى دەرياش ئەلىما
جە گىژا و بار بارش ھەلىما	گلیم وە کۆلش سەمای وەلىما

واتە: ئەى پێتەرى خۆشەویستم! ئیمە بەپەیمانى بنیامین سەر دەسپێرین. بنیامین لە دەورى ئىسلامەتیدا نوینگەى موسلم بووہ و ئەو ئىستاکە تاکاکارى لایەنگرانى یارییە، ئەو نوینگەى جبرەئىل و موسای مامۆستایە و ھەنووکە لە نێوان دەريادا لەناو کەشتىکدا داماو و زویرە، ئەو لە گىژاوى دەريادا لەسەرخۆیە و گلیمىکى کردووەتە کۆل و چاوەپێتى مێھر و بەزەبى خواى تاق و تەنیايە.

سەرچاوەکان:

- ١- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ٢- کورتەى سەرئەنجام.
- ٣- دەفتەرى پردیور (دەستنووس).
- ٤- یادداشتى قەرندى (دەستنووس).

یای حەبیبە ی شارەزووری

٧٤٩ - ٦٨١

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدە ی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاوە، ناوی حەبیبە و کچی شیخ سەدرەدینی شارەزوورییە کە بە پێی یادداشتی قەندەلی لە ساڵی ٦٨١ی کۆچی لە دینی (یاوا)دا لەدایک بوو. یای حەبیبە سەرەتای خۆتەندنی لەلای باوکی دەست پێ کردووە و ئەوسا چوووە قوتابخانە خەریکی خۆتەندنی رێزمانی عەرەبی و وێژەی فارسی و عەرەبی بوو و پاشان لە گەڵ براکە یا رۆشتوووەتە ھەلوان و لەویدا بۆ ماوەی دوو ساڵ فقهی ئیسلامی و لێکدانەوی قورئانی پیرۆزی خۆتەندوو و پاشان کە گەراوێتەو زێد و مەلەبەندەکی خۆی باوکی کۆچی دوایی کردوو و لەویدا ئەوێندە گیر نەبوو و سۆزی رایەلی خواناسیی سان سەھاک رای دەکیشی بۆ لای خۆی و ئەوسا لە گەڵ براکە یا رێی شیخان دەگرێتە بەر و دەبێ بە پەپوولە ی پەرۆیاڵ سووتاوی سان سەھاک و رێ و پچە یاری وەردەگرێ و پاشماوەی ژیاانی بە پێنموونی ژنان و وانه و تنەو دەباتە سەر و گواپە تا ناخری تەمەنی شووی نەکردوو و سەرئەنجام لە شەست و ھەوت ساڵیدا لە ساڵی ٧٤٩ی کۆچیدا کۆچی دوایی دەکا و لەویدا دەنێژرێ.

لە پەرایی سەرئەنجامدا ھاتوو کە: یای حەبیبە ناوی شیخ حەبیبە یا شیخ حەبیب شا بوو کە ھاو دەمانی خاتوون رەمزبار دێتە ژمار و ھەر لە تافی جوانی و لاویەتیدا وازی لە جیھان ھێناو و پارێزگار و خواناس بوو و بە یەکی لە ھەوتەوانە دێتە ژمار.

لە یای حەبیبەو گەلی ھۆنراوی تەر و پاراو و شیرین بە جی ماون کە ھەمووان لە پەرایی سەرئەنجامدا تۆمار کران. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرەمان کە بەراستی زۆر بەرز و، بێ وێنەن:

ئازیز بنیاما، ئازیز بنیاما	ئازیز شەرتمان چەنی بنیاما
ھا پیر و شەرتی جە گردین جاما	سکە ی باشلغمان بە بنیام واما

***

بەدەریا وەستەن، بەدەریا وەستەن	بارگە ی بنیامان بەدەریا وەستەن
یوورت گلیتە کۆل جە کەشتی رەستەن	ھا بنیامینا جە کۆی غەم مەستەن

***

ئارامان نیا، ئارامان نیا	ئازیز بێ بنیام ئارامان نیا
پە ی ئادی شادی بە ھەشتی بیا	تازە و ناخوونمان مەکەرە جیا

ها چه كه شتيدا، ها چه كه شتيدا   يوورت رهمزبارى ها چه كه شتيدا
سهرافا چهنى خه لك و ره شتيدا   عه له مدار و چه رخ چهو زه شتيدا

واته: ئهئى رېتهرى خو شه ويستم! هر له رۆژى بهرينه وه ئيمه له گهال بنياميندا پهيمانمان بهستووه. ئهئو له هر قالبېكدا پيرى پى و رهوشتى ئيمهيه و ئيمه هر بهئو سهر دهسپيرين. باره گاي بنيامين له دهريادايه و ئيستا له قالبى گلېم بهكۆله و له نيوان كه شتيكدا ژيان دهباته سهر و ئهئو له كيوى خهفته و په ژارده مهسته. ئهئى رېتهرى خو شه ويستم! ئيمه به پى بنيامين ئارامان نيه و ئهئو بۆ ئيمه شادى و بههشته و بهرگهئى دوورى ئهئو ناگرين. ئهئو رهمزباريش له ناو كه شتيه كه دايه و له ناو كه شتيه كه دا كه وههر و زېر دهگۆرېته وه و ئهئو ئالا هه لگري ئهئم چهرخيه.

سهرچاوهكان:

- ۱- سهر ئه نجام (دهستنوس).
- ۲- دهفتهرى پرديوهر (دهستنوس).
- ۳- دهوهرى داميار (دهستنوس).
- ۴- يادداشتى قرندى (دهستنوس).

پير قوبادى ديوانه

۶۳۹ - ...

ئهم هۆنه رهمان كه له سهدهئى ههشتهمى كۆچيدا ژياوه، ناوى پير قوبادى دينه وهرييه و به پى يادداشتى قرندى له سالى ۶۳۹ى كۆچى له دينه وهرا له دايك بووه و هر له سه رتهئى منداليدا خهريكى خو ئندن بووه و له پاشا چوو هته حو جرهئى فه قتيان و بۆ خو ئندن هه موو شاره زوور كه راوه و ماوه يه كى زۆر يش له به غدا بووه و هر له و ئش خو ئندنه كهئى ته واو كردووه و كه راوه ته وه و زى د و مه لبه نده كهئى خۆئى و له پاش ماوه يه ك ئه له ئاى دى شى خا نى كردووه و له سالى ۶۶۸دا چوو هته شى خا ن و له و ئ بووه ته داوى پى و رچهئى يارييه وه و پله و پا يهئى پيرى له سو لئا ن ئيس حا ق و هر گرتووه و ئه و سا به ده ستوورى ئه و چوو هته هه و را مان و خهريكى رېنموونى خه لك بووه، به لآ م له شو ئنېكدا را ناوه ستا وه و له م دى بۆ ئه و دى و له م شار بۆ ئه و شار كۆچى كردووه تا سه ر ئه نجا م ده گه رېته وه دينه وه ر و پاشما وهئى ته مه نى به رېنموونى خه لك و وانه و تنه وه بر دووه ته سه ر تا كۆچى دوا يى كردووه و له و ئدا نى ژ را وه.

له په ړتووکي سهر نه نجامدا نووسراوه: که پير قوياډي د پوانه له سالي ۶۳۹ ي کچي له دینه ورا پتي ناو ته مهيداني زيان ووه هر له ويدا پتي گه يشتووه و خهريکي خوښندن بووه و له تافي جوانيدا هاتووه ته لای سولتان نيسحاق و ماوه يک له لای بووه و به پله وپايه ي پيري گه يشتووه و به يکي له هفتا و دوو پير دهژميړي و، که لي هژنراوی لي به جي ماوه. نه و چا ند هژنراویکي نه م هژنره پايه به رزه تان بډ دينين:

وست نه وکوي نهيار، وست نه وکوي نهيار   بارگه ي شام لوا وست نه وکوي نهيار
ویش بې که يخه سره وچوگا دا ديار   چوارته ن هانيد بي نه نه و پوچپيار
مه نيژه، لزا، بيژن، خـــــــــــــوويار   پوسته م، هيندووي، گورگين، شه هريار
واته: باره گای خواي تاق و ته نيا له مه لېه ندي يارا دابه زي. خاوه نديکار له و سهرده مه دا
چووه قالبي که يخه سره و، هر چوار ياره کي چوونه قالبي نه م که سانه: ليزا چووه له شي
مه نيجه و خوويار روښنه قالبي بيژن، هيندو چووه له شي پوسته م و شاريار روښنه
قالبي گورگين.

دياردييه به چيرپوکي بيژن و مه نيجه که به پتي شانامه، بيژن کوري گيو به فهرمانی
که يخه سره شا چووه شهري به راز هکان، به لام گورگين که له گه ليدا روښتېبو نه وي فريو
دا و نارديه دهشتيک که مه نيجه ي کچي نه فراسياو له ويدا خپوه تي هه لدا بو و خهريکي
شايي و به زم بوو، بيژن که مه نيجه ي دي خيرا دلي لي چو و، مه نيجه ش گراوي نه و بو و
نه وي بانگ کرده ناو خپوه ته که ي و له پاشا نه وي برده کوښکه که ي خوي و نه م هه واله
که يشته نه فراسياو، نه فراسياو بيژن به ديل گرت و خستيه ناو چاليک و کچه که شي له
کوښک دهر کرد. مه نيجه هه موو روژي ده چووه سهر چاله که و ناني که له گه دايييه ووه
به ده ستي ده هينا ده يگه يانده بيژن، سهر نه نجام پوسته م له جلوه رگي باز رگانيدا هاته
شاري تووران و به ړتېنموني مه نيجه، بيژن له چاله که دهر کرد و هه ردو کياني هتيايه ووه
تيران و زه ماوه ندياني بډ کرد.

سهر چاوه هکان:

- ۱- سهر نه نجام (ده ستنووس).
- ۲- کورته ي سهر نه نجام (ده ستنووس).
- ۳- يادداشتي قرندي (ده ستنووس).
- ۴- شانامه ي فيرده وسي چاپي تاران.
- ۵- بارگه بارگه (ده ستنووس).

پير محمدهدى شاره زوورى

۶۳۸ - ۷۳۳

ئەم ھۆنەرمان كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچيدا زياو، ناوى پير محمدهدى شاره زوورىيە و بەپىي يادداشتى قىرندى لە سالى ۶۳۸ى كۆچى لە شاره زوردا لەدايك بوو و ھەر لە سەردەمى مندا ليدا چوو تە قوتابخانە فێرى خويندن و نووسين بوو و ھەندى لە پەراوھە وردەلەكانى خويندوو و لە پاشا چوو تە حوجرەى فەقييان و خەرىكى خويندنى پىزمانى عەرەبى و فقهى ئىسلامى بوو و ئەوسا پڤىشتوو تە بەغدا و لەویدا خەرىكى خويندنى فرمايش تەكانى پىغەمبەر و ئەستىرناسى و پىتۆلى بوو و خويندەكەى تەواو كردوو و گەراو تەوھ بۆ شاره زور و خەرىكى رىنموونى خەلك و وانەوتنەوھ دەبى بەلام لەویدا ئەوئەندە گىر نەبوو و سۆزى خواپەرستى سان سەھاك راي دەكىشى بۆ لای خۆى و لەویدا دەبى بەداوى پى و پچەى يارىيەو و ماوھەك لە دىي شىخاندا دەمىنیتەو تە خەرقەى رىنموونى لە سان سەھاك وەر دەرگى و دەگەرپتەو زىد و مەلەندەكەى و پاشماوھى ژيانى خۆى بەرپىنموونى خەلك دەباتە سەر تا لە سالى ۷۳۳ى كۆچيدا كۆچى دوايى دەكا.

لە پەراوى سەرئەنجامدا نووسراو كە پير محمدهدى شاره زوورى يەككە لە ھەفتا و دوو پير و بەيەكئ لە يارانى سولتان ئىسحاق دەرژمىررى و لە سەدەى ھەشتەمى كۆچيدا زياو و گەلئ ھۆنراوئىشى ھەر لەم پەراوھە تۆمار كراوھ كە ھۆنراوھەكانى سەبارەت بەپىيازى يارى و خواناسان و زۆر شىرىن و پەوانن. ئەوا چەند ھۆنراوئىكى ئەم ھۆنەرە دىنين:

بارگەى شام وستەن ئەو سىنە پاكان ھەر كە بنىشوق و لالە و ئامان

بى دىدەى ھەرام پاكش بۆ دامان وە ھەدەر نەنیشان گردين غولامان

مەدران مورا ديار پاك جامان شام وستەن وە زىل زەردەگل خاكان

واتە: بارەگای خۆای تاق و تەنیا لە سىنگى پاكاندا دابەزى، ھەر كە سىك بەپارائەوھ و لالە لە دەرگای خوادا دانیشبى، نابى بەداوین پىسىيەوھ ژيان باتە سەر. ھىچ بەندەيەك نابى لە خوا دوربى، خوا نياز و مرازی يارانى پاك داوین بەدى دىنى، چونكە پادشای جیھان دیتە ناو دلى چاكان.

سەرچاوەكان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- دهفته‌ری پردیوهر (دهست‌نووس).

۳- یادداشتی قرن‌دی (دهست‌نووس).

۴- بارگه بارگه (دهست‌نووس).

پیر نه‌حمده‌دی لوپستانی

... - ۶۴۲

نهم هۆنه‌رمان که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه، ناوی پیر نه‌حمده‌دی لوپستادنییه و به‌پیتی یادداشتی قرن‌دی له سالی ۶۴۲ی کۆچی له لوپستاندا پیتی ناوه‌ته مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه، ههر له سه‌رده‌می مندا‌لیدا خه‌ریکی خویندن بووه و فتری زمانی فارسی و خه‌تخۆشی بووه و له پاشا چووه‌ته حو‌جره‌ی فقه‌تییان و هه‌ندێ فیه‌قی ئیسلامی خویندووه و، بۆ خویندن که‌وتووه‌ته گه‌شت و گیل و ماوه‌یه‌ک له شار‌ه‌زور بووه و ماوه‌یه‌کی زۆریش له به‌غدا خویندوویه‌تی و له پاشا خویندنه‌که‌ی ته‌واو کردووه و نه‌وسا پۆش‌تووه‌ته هه‌ورامان و له‌ویدا ماوه‌یه‌ک ماوه‌ته‌وه و پاشان چووه‌ته دیتی شیخان و له‌ویدا، ده‌بێ به‌داوی پێ و پچه‌ی یارییه‌وه و خه‌رقه‌ی رینموونیش له سان سه‌هاک وهرده‌گرێ و پله‌وپایه‌ی پیری پێ دهری و ده‌گه‌ریته‌وه بۆ زێد و مه‌له‌نده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌وانه‌وتنه‌وه و رینموونی خه‌لک ده‌باته سه‌ر تا کۆچی دوا‌یی ده‌کا و له‌ویدا ده‌نێژرێ. له په‌رتووکێ سه‌ر نه‌نجامی‌شدا هاتوه که پیر نه‌حمده‌دی لوپستانی یه‌کێکه له حه‌فتا و دوو پیر و له سه‌ده‌ی حه‌وته‌می کۆچیدا ژیاوه و گه‌لێ هۆنراویشی به‌زاراوه‌ی گۆزانی لی به‌جی ماون که زۆر ته‌پ و پاراو و سادهن. ئه‌وا چه‌ند هۆنراوێکی نهم هۆنه‌ره دینین که ده‌لی:

وا‌یر نه‌و کۆشان، وا‌یر نه‌و کۆشان   ها بنیامینه‌ن وا‌یر نه‌و کۆشان

داوود پیرمووسی یاوا نه‌ پیشان   مسته‌فا گرتنه‌ن تیر و ته‌رکه‌شان

ها هه‌فته‌وانه‌ن نوور مه‌هوم‌شان   لامی عازیم ده‌ستگیر و خویشان

واته: له کیتوی به‌رزنج‌ه‌دا قوربانی کرا و، نهم قوربانیه‌ پیر بنیامین بوو. داوود و پیرمووسیش هاتنه لایان و مسته‌فا تیر و که‌وان و تیردانی گرتبووه ده‌سته‌وه. حه‌وته‌وانه که له تیشکی خوان، به‌فه‌رمانی خاوه‌نده‌کارم له‌ویدا ئاماده بوون.

له په‌راوی سه‌ر نه‌نجامدا نووسراوه: له‌به‌ر نه‌وه‌ی حه‌وته‌وانه له قالدبی جۆربه‌جۆردا دهرده‌که‌وتن، نه‌وه‌ی که له جیهاندا رووی بدایه، له خه‌ودا ده‌یانینی، به‌لام به‌ر پۆژا خه‌وه‌که‌یان نه‌ده‌که‌وته بیر و، کاتێ پیر بنیامین له کیتوی به‌رزنج قوربانی کردا، هه‌موو له‌سه‌ر نه‌و کیتو‌ه‌دا کۆبوونه‌وه و گۆشته‌که‌یان لی نا و به‌ش به‌شیان کرده‌وه و ههر که

به شه‌كه‌ی خۆی خوارد و، له‌و كۆبوونه‌وه‌دا داوود و پیر مووسی و مسته‌فا كه له‌حه‌وت ته‌ن بوون به‌شدارییان له‌كۆر‌ه‌كه‌ كرد و ئه‌و كۆر‌ه‌ش یه‌كه‌مین كۆر‌ت‌ك بوو كه له‌سه‌ر ك‌یتوی به‌رزنج‌ه‌دا پ‌ت‌ك‌یان ه‌یت‌نا و باسی پ‌ی و ر‌چه‌ی خواناسیان ت‌یدا كرد.

سه‌رچاوه‌كان:

- ١- سه‌رئه‌نجام (ده‌ست‌نووس).
- ٢- ده‌فته‌ری پر‌دیوهر (ده‌ست‌نووس).
- ٣- یادداشته‌ی ق‌رن‌دی (ده‌ست‌نووس).

پیر مال‌کی گۆزان

٦٤٢ - ٧٣٥

ئهم هۆنه‌رمان كه له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می كۆچیدا ژیاوه، به‌پ‌ی یادداشته‌ی ق‌رن‌دی له‌ سا‌لی ٦٤٢ی كۆچی له‌ د‌یی سه‌راو دووده‌ره‌دا له‌دايك بووه و ه‌هر له‌ سه‌رده‌می مندا‌ل‌یدا ده‌رواته ق‌وت‌باخانه و خه‌ریکی خ‌و‌ین‌دن ده‌بی و ق‌ور‌ئان و په‌راوه‌ ورد‌ه‌له‌كان له‌و‌یدا ته‌واو ده‌كا و ئه‌وسا به‌فه‌ق‌یه‌تی ده‌رواته ع‌ی‌راق و خه‌ریکی خ‌و‌ین‌دن ف‌یقه‌ی ئ‌یسلامی ده‌بی و له‌ پاشا ده‌رواته شام و له‌و‌یدا ل‌یك‌دانه‌وه‌ی ق‌ور‌ئانی پ‌ی‌رۆز و فه‌رمایشته‌كانی پ‌ت‌غه‌مبه‌ری كه‌وره‌ی ئ‌یسلام ده‌خ‌و‌ین‌ی و خ‌و‌ین‌دنه‌كه‌ی ته‌واو ده‌كا و ده‌رواته هه‌ورامان و له‌و‌ت‌وه‌ ده‌رواته د‌یی ش‌ی‌خان و ئ‌یت‌ر له‌و‌یدا ده‌بی به‌داوی پ‌ی و ر‌چه‌ی یارییه‌وه و له‌لایه‌ن سان سه‌هاكه‌وه پ‌له‌وپایه‌ی پ‌یری پ‌ی ده‌در‌ی و ده‌گه‌ر‌یت‌ه‌وه‌ ز‌ی‌د و مه‌لبه‌نده‌كه‌ی خ‌ۆی و له‌ پاش ماومه‌كه‌ خانه‌ق‌ایه‌ك دروست ده‌كا خه‌لك‌ی ت‌یا ر‌ی‌ن‌موونی ده‌كا و به‌م چه‌شنه‌ ژیا‌نی ده‌باته‌ سه‌ر تا له‌ سا‌لی ٧٣٥ی كۆچی له‌ جیهان ما‌ئا‌وا‌یی ده‌خ‌وا‌زی و له‌ ته‌ن‌یشت خانه‌ق‌اكه‌یه‌وه ده‌ن‌ی‌ژ‌ر‌ی.

له‌ په‌رت‌و‌و‌کی سه‌رئه‌نجامدا نووسراوه كه پیر مال‌کی گۆزان یه‌كه‌ت‌كه‌ له‌ ه‌فت‌ا و دوو پ‌یر كه له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می كۆچیدا ژیاوه و له‌ سا‌لی ٧٣٥ی كۆچی له‌ د‌یی سه‌راو دووده‌ره‌ كه له‌ چه‌ند ك‌یلۆمه‌تری شاری كه‌نگاره‌ویه كۆچی د‌وا‌یی ده‌كا، وه‌كو ده‌ل‌ی:

وه‌ سه‌نه‌ی هه‌فت‌سه‌د چه‌نی سی و په‌نج   مال‌ك ر‌زگار بی چه‌ د‌ه‌رد و چه‌ ر‌ه‌نج

له‌ پ‌یر مال‌كه‌وه‌ گه‌ل‌ی هۆن‌را‌وی ته‌پ و پاراو به‌یادگار ما‌ونه‌ته‌وه‌ كه زۆر‌به‌ی ئه‌و هۆن‌را‌وانه سه‌بار‌ه‌ت به‌ر‌ی و ر‌چه‌ی خواناسین، ئه‌وا چه‌ند هۆن‌را‌وی‌کی ئهم هۆنه‌ره‌ د‌یت‌ین كه ده‌ل‌ی:

سه‌راو دووده‌ره‌، سه‌راو دووده‌ره‌   بار‌گه‌ی شام وست‌ه‌ن سه‌راو دووده‌ره‌

سه‌لمان بنیاما، داوود قه‌نبه‌ره‌   پ‌یر مووسی وه‌زیر كاكه‌ی جابه‌ره‌

سەید موستەفا تیرش خەتەرە   فاتمە، رەمزبار، سەش پەرورە
خالد زەردەبام زەردیش جە خوەرە   بلال ئیووتەن، مەرد ھام شەرە

واتە: بارگەیی خۆی تاق و تەنیا لە سەراو دوودەرەدا ھەلدر، سەلمانێ پارسی نوێنگەیی
پیر بنیامینە و قەنبەر نوێنگەیی پیر داوودە. کاکە جابر نوێنگەیی پیر مووسی و سەیی
مسەفا تیری زۆر پڕ مەترسییە. فاتمە نوێنگەیی رەمزبار و رازی نەینییە. خالد نوێنگەیی
بابە یادگاری زەردەبامە و زەردی ئەو ھەتاوہوہیە. بلال نوێنگەیی شا ئیبراھیمی ئیووتە کە
ھاوہیمانی یارانی ترە.

سەرچاوەکان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- یادداشتی قەرنی (دەستنووس).

پیر مەنسووری شووشتەری

۷۳۸ - ۶۴۶

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەیی ھەوتەم و ھەشتەمی کۆچیدا ژیاو، بەپێی یادداشتی قەرنی
لە سالی ۶۴۶ی کۆچی لە شووشتەرا لەدایک بوو و سەرەتا لە قوتابخانە و لە پاشا لە
ھوجرەیی فەقیاندا خۆیندوویتی، ئەوسا بۆ خۆندن رویشتوووتە بەغدا و لەوێدا خەریکی
خۆندنی فقهی ئیسلامی و فەرمايشتەکانی پیغەمبەر و لیکدانەوێ قورئانی پیرۆز بوو و
پاشان چوووتە شارەزور و لەوێدا خۆندنەکی تەواو کردوو و دمی مەلایەتی وەرگرتوو و
لەوێو رویشتوووتە دێی شیخان و ماوہیک لەلای سولتان سەھاک ماووتەو ھەتا خەرقەیی
رێنموونی لی وەرگرتوو و گەراوتەو زێد و مەلەندەکی خۆی و پاشماوێ ژیانی
بەرینموونی خەلک بردوووتە سەر تا لە سالی ۷۳۸ی کۆچی جیھانی بەجێ ھێشتوو و
بەپێی ئەسپاردەیی خۆی لە گۆرستانی شووشتەرا نێژراو.

لە نامەیی سەرئەنجامیشدا ھاتوو کە پیر مەنسووری شووشتەری یەکی لە یارانی سان
سەھاک و بەیەکی لە ھەفتا و دوو پیر دیتە ژمار. لە سەدەیی ھەوتەم و ھەشتەمدا ژیاو و
لە مانگی موحررەمی سالی ۷۳۸ی کۆچی لە شووشتەردا کۆچی داویی کردوو.

لە پیر مەنسوورەو گەلی ھۆنراو بەزاراوی گۆرانی بەجێ ماون کە زۆر تەری و پاراو و
شیرین و، زۆربەیی ئەم ھۆنراوانە لە بارەیی پێ و پچەیی یارییەوێ. ئەمەش چەند

هۆنراویکی ئەم هۆنەرە کە دەلی:

ئەو کابەیی ئەعزەم، ئەو کابەیی ئەعزەم	بارگەیی شام وستان ئەو کابەیی ئەعزەم
کابەم پردیوهر سولتان سەرجهم	یاران نە جـم دا دل باران وە هەم
یەکپەنگ بنیشان هیچ نەکەران زەم	سولتان سەرجهم حازرەن نە جەم
هەیا بکەردی گەردن کەران خەم	هەرگیز نەستانان بەش زیاد و کەم
نەکە پادشام سولتان ئەقەدم	وینەیی تەپەسـۆ بوەر ووتان شەم

واتە: بارەگای خوای تاق و تەنیا لە کەعبەیی پـر شکۆدا دابەزی، کاوهم ئیستاکە پردیوهر و لێرەدا خەریکی پەرستنی خوام و سان سەهاک رێبەرمانە. کەوابوو ئەیی یاران، دلانتان لە جەمدا ئاوێتەیی یەک بکەن و یەکدل و یەک گیان بن و بەیەکەوێ دانیشن و لە پشته سەری کەسەوێ قسە مەکەن، چونکە خوا لە هەموو جێگا و شوێنێکدا هەیه و لەو شەرم کەن و گەردنتان خەم کەن و کـرپـۆشی بۆ بەرن، ئەوا ئیووش وەکو خەلکی تەپەسۆتان لێ بێ و شەمتان بکوژیتەو و بێ بەهرە بن.

دیاردییە بەخەلکی تەپەسۆ کە بەپیتی سەرئەنجام لەبەرئەوێ کـرپـۆشیان لە خوا نەکرد و نافەرمانیان کرد و لەگەڵ خواپەرستەکاندا دەستیان کردە شەڕ و بەرپەرەکانی، ئەوێ بوو کە لەپـر ئاگرێک بەربووێ ماله کانیاو و هەندیکیشیان لێ سووتا و لەناوچوون.

جا لێرەدا پیرمەنسور داوا لە خەلک دەکا کە پروو بکەنە خوای مەزن و ئەو بپەرستن و لەناو خانەقادا بەیەکەوێ دانیشن و جگە لە پارێانەوێ لە خوا و ستایشی ئەو کارێکی تر نەکەن و لە پشته سەری کەس قسە نەکەن لە خوا شەرم کەن و کـرپـۆشی بۆ بەرن، وە هەرگیز بەشی کەم و زیاد لە جەم وەر نەگرن و بەبەشەکی خۆیان پازی بن، ئەوا شەمتان بکوژیتەو و لە هەردوو جیهاندا بێ بەهرە بن.

سەرچاوەکان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنوس).
- ۳- یادداشتی قەندێ (دەستنوس).

پیر ئیبراهیمی جاف

٧٤٠ - ٦٥١

ئەم ھۆنەرمان کە لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا ژیاوە، بەپێى یادداشتى قەندى لە ساڵى ٦٥١ى کۆچى لە دى ھاواردا پێى ناوەتە مەیدانى ژيانەو، وەکو دەلێن باوکى یەكێ لە دەرەبەگەکانى شارەزور بوو، بەلام پیر ئیبراهیم لە کۆزى یەكێ لە پارێزگارانى گەورەى ئەو سەردەمەدا تۆبەى کردوو و چوو تە ریزی سۆفییەکان. پیر ئیبراهیم لەبەرئەوێ کۆرە بەگ بوو ھەر لە سەردەمى منداڵیدا خەریكى خوێندن بوو و پێزمان و وێژەى عەرەبى خوێندوو و لە تافى جوانیدا چوو تە شێخان و ماوەیکە لەلای سولتان ئىسحاق ماوەتەو و لە پاشا خەرقەى لى وەرگرتوو و گەراوەتەو زێد و مەلەبەندەكەى خۆى و پاشماوەى ژيانى بەرێنموونى خەلک بردوو تە سەر تا لە ساڵى ٧٤٠دا کۆچى دواى کردوو.

لە پەرتووکی سەرئەنجام ھاتوو کە پیر ئیبراهیمی جاف یەكێ لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانى سولتان ئىسحاق کە لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا ژیاوە، لە پەراویزی پەراوى (بارگە بارگە)دا نووسراو: کە پیر ئیبراهیم ئەوئەندە پارێزگار و خواناس بوو، کەمتر لەگەڵ خەلکدا دواو و بەم ھۆیەو خەلک ئەویان بەشیت داناو و ئەویش خۆى بەشیت و شەیدای خوا زانیو.

لە پیر ئیبراهیمەو گەلێ ھۆنراو بەزاراوەى گۆرانى ماونەتەو کە زۆر تەپ و پاراو و پەوان و، زۆربەى ھۆنراوەکانى سەبارەت بەرێ و پچەى خواناسین. ئەوا چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرمان بۆ دێنین:

وست و پردیوەر، وست و پردیوەر	بارگەى شام ئاما، وست و پردیوەر
ھەفتەوان چەوگا ئاوێرد وە نەزەر	وێنەى ئەزەلى پڑیا وە ئەنوەر
پەى سەكەى یاران پیری کەرد یەكسەر	فەرداش نە باقى ئیشان مەو سەرور
یار داوود دەلیل مەولام کەرد رەھبەر	بنیام پەى یاران بى وە پێغەمبەر

پەى شەفاخوازی جوملەى نامەوەر

واتە: بارەگای خواى تاق و تەنیا لە پردیوێردا دابەزى، رێبەر سولتان سەھاك كاتى ھەوتەوانەى پێك ھێنا، ئەوانى بەتیشكى خۆى پروون کردوو و بۆ رێنموونى خەلک بەپیریەتى ھەلیانى بژارد و، لە رۆژى دوايشدا ھەر کەسێک بەقسەیانى کردبێ و لە پێى خواوہ رۆشتن، رزگار دەبن. رێبەر و سەرۆکم داوود و بنیامینی بۆ رێنموونى خەلک ھەلبژاردوو، تاکو پێ و پچەى خواناسى فێرى خەلک بکەن.

پير ئىبراھىم لەم ھۆنراوانەدا مەبەستى ئەوھىيە كە ھەوتەوانە بریتىن لە تیشكى خوایی و ئەمانە روو بگەنە ھەر كەس، دڵ و دەروونی بەتیشكى خۆيان، پاك و خاوین دەكەنەو و دەیخەنە سەر پیتی خوای تاق و تەنیا، ھەوتەوانە ھەرەھا وتمان بریتىن لە ھەوت كەس كە سان سەھاك بۆ رێنموونی خەلك ھەليانی بژاردوو.

سەرچاوەكان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- دەفتەرى ساوا (دەستنووس).
- ۴- يادداشتى قەندى (دەستنووس).

پير فەتالىي سەحنەيى

... - ۶۵۲

ئەم ھۆنەرمان كە لە سەدەى ھەوتەم و ھەشتەمى كۆچيدا ژياو، بەپیتی يادداشتى قەندى، لە سالى ۶۵۲ى كۆچى لە سەحنەدا لەدايك بوو و ھەر لە سەردەمى مندايدا خەرىكى خويندن بوو و ريزمانى عەرەبىي خويندوو و پاشان بەفەقيتەتى گەلى شوئنى كوردستان گەراو و سەركيشى داو لە شارەزور و ماوھەك لەویدا فيقھى ئىسلامى خويندوو و ھەر لەوئيش ودى مەلایەتیی وەرگرتوو و ئەوسا رۆشتوووتە دى شىخان و لەلای سولتان ئىسحاق ماوھەك ماوھەتو تا خەرقەى لى وەرگرتوو و گەراوھتو زىد و مەلەندەكەى خۆى و پاشماوھى ژيانى بەرێنموونی خەلك و پەرەپیدانى پى و پچەى یارى بردوووتە سەر تا كاتى كۆچى دواى دەكا.

لە پەراوى سەرئەنجامدا ھاتوو كە پير فەتالىي سەحنەيى يەكی لە ھفتا و دوو پير و لە يارانى سان سەھاكە كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچيدا ژياو لە سەحنەدا مردوو. گەلى ھۆنراوى تەپ و پاراو سەبارەت بەپى و پچەى یارى لە پير فالىيەو ماوھتو كە پلەوپايەى ئەو لە وێژدا دەسەلێن. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

ئەو بەحر موحیت، ئەو بەحر موحیت	بارگەى شام وستەن ئەو بەحر موحیت
گوھر پەيدا بۆ پەى مێردان ئومیت	ياران وە بەحر———رشا دادەنشان قویت
مێرد مەو وە كەلام بدارق جلیت	ق———پى دین یار بژمنان کلیت
غولامان وە شوون زێلشان بۆ سپیت	وە زەمى دوورەنگان هیچ نەوستان ھەنیت

نەر دانەى ھەزار گەوھەر بۆ پەدیت   یاران وەگرۆى خوار نەنیشان ناویت
 سىر نەکەران فاش ھیچ نەوان ھاھیت   نەوا کـــەردەى خام جەدین با نابویت
 واتە: بارەگای خوای تاق و تەنیا لە دەریادا دابەزی و لەویدا گەوھەرێکی باییدار
 دۆزرایەو ھە بوو ھۆى ھیوا و ھومیدی یاران و، یارەکان لە دەریای بى بنی خواپیدا
 گەوزان، پیاوی خوا دەبى ئاگای لە نیشانەکانى خوا بى، بەلام نابى رازی ئاینەکەى
 بدرکینى، بەندەکان و پەپەرھانى ئەم پى و چە بەھۆى ئەو پەیمانەو ھە بەستوویانە دەبى
 دل و دەروونیان پاک و خاوێن بکەنەو ھە. ھیچ کاتى پەلەزەوپیکی دوو پەنگ شیف مەپن و،
 ئەگەر لە ھەر تۆمیک ھەزار گەوھەر بیتەدى، ئەم کار نەکەن و ھەر ھەا نابى لەگەل
 دۆزمنانى ئاینەکەتان ھاوئشین بن و، رازی پى و چەکەتان مەدرکین، نەکا لە ئاینەکەتان
 بى بەرى و بى بەھرە بن.

گەوھەر کە لەم ھۆنراوانەدا دیاردى پى کراو ھە، بریتییە لە بنیادەمى خواپەرست و
 پارێزگار کە لە دەریای خواپیدا دیتەدى.

پیر فەتالى لەم بەندەدا دەلى: بنیادەم تەنیا لە تاقە رتگەيەکەو ھە دەگاتە پلەوپایەى بەرز کە
 ئەویش خواناسییە، پیاوی خوا دەبى لە پى خواو ھەروا، بەلام رازی ئاینەکەى نابى لای
 ھەموو کەسێک بدرکینى، ھەر کەسێک دەبى پەیمانى پۆزى بەرین کە لە وەلامى خوادا
 بەلى و توو دەبى بپاریزى و توخنى گوناھ نەکەو، ھەر ھەا پیاو نابى لە زەوى دوو پەنگ
 شیف بپری و تۆم بچینى و، ئەگەر لە ھەر تۆمیک ھەزار گەوھەر بیتەدى نابى ئەم کارە بکا.
 پیر فەتالى لێرەدا دیاردى دەکاتە سەر ئەم ئایەتە کە دەفەر موو: «نَسَائُكُمْ حَرْتُ لَكُمْ فَاتُوا
 حَرَّتُكُمْ اُنَى شَيْئَمْ» واتە: ژنەکانى ئێو ھەکو کێلگە وانە و ئێو ھە دەبى، لەگەلێندا تیکەل بن
 تا کو رەگەزتان نەپچری، مەبەست ئەو ھە کە لە پاشەو ھە لەگەلێندا تیکەل مەبن، چونکە ژن
 بۆ ئەو ھە کە مندالى بى و رەگەزى ئێو نەپچری و بمینیتەو ھە.

سەرچاوەکان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- دەفتەرى پردیو ھەر (دەستنووس).

پیر تامازی کرمانی

۶۵۳ - ۷۳۷

ئەم ھۆنەرمان كە لە سەدەى حەوتەم و ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو، بەپىی یادداشتى قىردى، لە ساڵى ۶۵۳ى كۆچى لە دى فەرچى كرماندا لەدايك بوو و سەرەتا لەلاى باوكى دەستى كردووئە خویندن و لە زمانى فارسى و عەرەبیدا باش پۆشتوو و ئەوسا بەفەقىيەتى بەزۆریەى شوینەكانى كرماندا گەراو و لە پاشا لە شارەزور خویندەكەى تەواو كردوو و لەوتە پۆشتووئە دى شىخان و ماوێهەكى زۆر لەلاى سان سەھاك ماوئەتەو تا خەرقەى لى وەرگرتوو و ئەوسا گەراوئەتەو زىد و مەلەبەندەكەى خۆى و پاشماوێ ژيانى بەدەرزوتنەو و پێنموونى خەلك بردووئە سەر و گەلى كەس لەسەر دەستى ئەودا تۆبە كردووئە تا لە ساڵى ۷۳۷ى كۆچیدا بەدەستى ھەندىك دەكۆژراو.

لە كۆرتەى پەراوى سەرئەنجامدا نووسراو كە پیر تاماز لە كرماندا پى ناوئە مەیدانى ژيانەو لە تافى جوانیدا چووئە دى شىخان و ماوێهەك لەلاى سان سەھاك ماوئەتەو تا خەرقەى لى وەرگرتوو و چووئە ریزى حەفتا و دوو پیر، پاشماوێ ژيانى بەپەرەپێدانى پى و پچەى یارى بردووئە سەر تا لە ساڵى ۷۳۷ى كۆچیدا بەدەستى ھەندى ناھەز كۆژراو و بەیاری راستەقىنەى گەشتوو.

لە پیر تامازەو ھەندى ھۆنراو بەزاراوى گۆرانى بەجى ماون كە زۆر شیرین و تەپ و پاراون. لەم ھۆنراوانەدا سەبارەت بەچۆنىيەتى پى و پچەى یارى دواو و گەلى شتى نەپىنى پوون كردوونەتەو. ئەوا چەند ھۆنراوىكى ئەم ھۆنەرە دىن كە دەلى:

وست ئەوكوى بەھرام،	وست ئەوكوى بەھرام
بەرگەى شام لوا	وست ئەوكوى بەھرام
شام كەىخەسەرەو بى نە دوون ئەورام	نامش دەرد زىل مەكەسەرۆ ئارام
بەھرام پەى تاج،	پىو ویش وىست نە دام
پەوانش چون دوود بەرشى نە ھەندام	واتە: بەرگەى خواى تاق و تەنیا لە خانووى بارامدا دابەزى،
شام كەىخەسەرەو لە وەچەى	كەيانىيەكان بوو، ناوى ئەو دل و دەروون ئەھوون دەكاتەو،
بەھرام بۆ دۆزىنەوێ تاجەكەى	پىو خۆى خستە داو و ئەوسا كىانى وەكو دووكەل لە لەش دەرچوو.

دیاردى دەكاتە سەر چىپۆكى بەھرامى كوپى گۆدەرز كە بەپىى شانامە، لە یەكێ لە شەرەكاندا كە لە نىوان ئىران و توراندا پرووى دا، تورانىيەكان بەلەشكرىكى زۆر و زەبەندەو ھىرشىيان برە سەر لەشكرى ئىران و، لەم شەرەدا فەربورز نەپتوانى خۆى بەگرێ پشتى كردە دوژمن و پەناى برە كىو، پاشان گۆدەرز فەرمانى داىە بىژمن كە بپرواتە

لای فەریبورز و بگەریتەو و لەگەڵ دوژمندا شەڕ بکا و، یا ئالای کاویانی لای وەرگرێ و لە مەیدانی شەڕدا هەڵیکدا. فەریبورز کویتی پێ نەدا و ئالاکەشی پێ نەدا، بیژەن ڕقی هەستا و درەوشی کاویانی کردە دوو کەرتەو و ئەو نیوێه کە کەوتە دەستی لەگەڵ خۆیا بردی و لە گۆرەپانی شەڕدا هەلی کرد و، تۆرائییهکان بۆ بەدەسپێنانی درەوشی کاویانی هێرشیان برده سەر لەشکری ئێران و شەڕیکی قورس لە دەوری ئالاکەدا قەوما و لەم شەڕدا ریوی کوپی کەیکاوس کوژرا و تاجەکەیی لە گۆرەپانی شەڕدا مایەو و تۆرائییهکان ویستیان تاجەکە برفیتن بەلام، بەهرا م خۆی گەیانده مەیدان و تاجەکەیی بەنێزە هەلگرت و گەراپەو، وەلی لەبەرئەوێ قەمچییەکەیی لەوتیدا ون کردبوو، دیسان گەراپەو و بەدەستی تۆرائییهکان کوژرا.

سەرچاوەکان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنوس).
- ۳- یادداشتی قەندێ (دەستنوس).

پیر حاتەمی هەمەدانی

۶۵۴ - ۷۳۸

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەیی ھەوتەم و ھەشتەمی کۆچیدا ژیاو، بەپێی یادداشتی قەندێ لە ساڵی ۶۵۴ی کۆچی لە ھەمەدانددا ھاتووێتە جیھانەو، بێنەمالەیی پیر حاتەم ھەر لە میژووە ھەموویان خاوەن زانست و زانیاری بوون و، ھەر لەبەر ئەمە سەرەتا لە قوتابخانە خۆیندووێتە و لە پاشا خەریکی لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز و فەرماشتەکانی پێغەمبەری گەورەیی ئیسلام بوو و ئەوسا رێزمان و وێژەیی عەرەبیی خۆیندوو و پاشان بۆ خۆیندن کەوتووێتە گەڕان و ماوێھەکی زۆر لە عێراق و حیجاز خۆیندووێتە و لەگەڵ زانیانی ئەو ولاتانەدا ھەلسوکەوتی بوو و پاشان ڕۆیشتووێتە شارەزور و لەوتووە چووێتە دێی شیخان و ماوێھەکی لەلای سان سەھاکی ماوێ تا خەرقەیی لای گرتوو و ئەوسا بۆ رێنموونی خەلک و پەرەپێدانی پێ و پچەیی یاری کەوتووێتە گەڕان و لە ئاخروئۆخری تەمەنیشیدا لە ھەمەدان خانەقاھەکی بۆ دەروێشەکان دروست کردوو و رێنموونی خەلکی تیایا کردوو تا لە ساڵی ۷۳۸ی کۆچیدا گیانی بەگیان ئافەزین سپاردوو و بەپێی ئەسپاردەیی خۆی لە نزیک خانەقاھەدا بەخاکیان سپاردوو.

له پیر حاتم‌وه گه‌لئ هۆنراو به‌جئ ماون که هه‌ندئ له هۆنراوانه سه‌باره‌ت به‌چۆنیه‌تی
 ڕئ و ڕچه‌ی یارین و، هۆنراوه‌کانی ئه‌و زۆر ته‌ڕ و پاراو و شیرین و ڕه‌وانن. ئه‌وا چه‌ند
 هۆنراویکی ئه‌م هۆنره‌ دینین که ده‌لئ:

١

بارگه‌ی شام وستهن، حوسن ئه‌و بادوستهن	پیر و پادشامم هه‌ر دو په‌یوه‌سته‌ن
ها پیر بنیامین جله‌و وه‌ ده‌سه‌سته‌ن	جیا نمه‌وان هه‌ر دوو یه‌ک شه‌سته‌ن
بنیام ئه‌ر به‌یق، مه‌ولاش سه‌رمه‌سته‌ن	یار داوود ڕه‌هبه‌ر گرد خاس و گسته‌ن

واته: بارگه‌ی خوای تاق و ته‌نیا له جوانی و چاکی دایه و هه‌ر که‌سیک نه‌ختئ چاکه‌ بکا،
 خوا پئی خۆشه. پیر و پادشام هه‌ردووکیان گه‌یشتنه‌ یه‌ک، ئه‌وا پیر بنیامین بووه‌ته‌ ڕبه‌ری
 یاری و، له‌ پاشا جیا نابیتته‌وه‌ و هه‌ردووکیان قامکه‌ گه‌ره‌ی ئه‌م ڕئ و ڕچه‌نه. ئه‌گه‌ر
 بنیامین بێت و خۆی ده‌رخا، پاشا ئه‌و سه‌رخۆش ده‌کا. یارم پیر داوودیش ڕبه‌ری هه‌موو
 چاکان و خراپانه. مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه‌ که ئه‌و بیاوخرابیش ڕینموونی ده‌کا و دینیتیه‌ سه‌ر
 ڕئی ڕاست.

٢

ئه‌و کۆی سپیجاو، ئه‌و کۆی سپیجاو	بارگه‌ی شام وستهن ئه‌و کۆی سپیجاو
شام که‌یکاوس بئ چته‌ره‌ش چون ئافتاو	وه‌ فه‌رمان ئه‌و بی وه‌ داوای داو
ته‌هه‌مه‌ته‌ن چه‌نی شای ئه‌فراسیاو	ستیزا نه‌ کۆ و ده‌شت و هه‌ردو زاو
ئه‌وسا فه‌رامه‌رز چون به‌رق په‌رتاو	نگۆن که‌رد سوورخه‌ و سپای ورازاو
هه‌وونی هه‌وونیا‌ن هه‌وونشان چون ئاو	ره‌وان بی وینه‌ی ئاو کۆی په‌راو
دوون سیاو‌مخش بیدار بی نه‌ خا‌و	وه‌ ره‌نگ مه‌ولام شاد بی نه‌ تۆی کاو

واته: بارگه‌ی خوای تاق و ته‌نیا له‌ کۆی ئه‌سپیجاودا دابه‌زی. شام که‌یکاوس ڕوومه‌تی
 وه‌کو هه‌تاو دهم‌ره‌وشایه‌وه‌ و به‌فه‌رمانی ئه‌و بۆ تۆله‌ سه‌ندنه‌وه‌ی خوینی سیاو‌مخش بووه
 هه‌نگامه‌ و شه‌ڕ و، ئه‌وسا ڕۆسته‌می ته‌هه‌مه‌ته‌ن له‌گه‌ڵ، ئه‌فراسیاو شای تۆرانی له‌ ده‌شت و
 کێودا شه‌ڕی کرد و ئه‌وسا فلا‌مه‌رزی کو‌ری ڕۆسته‌م وه‌کو به‌رووسکه‌ له‌شکری سوورخه‌ و
 ڕازاوی تۆرانی تارومار کرد و له‌ پاشا خوینییه‌کانی سیاو‌مخش خوینیان وه‌کو ئاوی کانی
 له‌ ده‌شت و ڕیدا که‌وته‌ ڕئ. گیانی سیاو‌مخش له‌ خه‌و ڕاپه‌ڕی و به‌ڕه‌وشتی خوای تاق و
 ته‌نیا شاد و خۆش بوو.

به پیتی شانامه، رۆسته م کاتئ هه والئ مه رگی سیاوه خشی پئ گه یشته، له شکرێکی پێک هێنا و له گه ل پالهوانان و شه پکه رانی به ناویانگی نهو سه رده مه وهکو: شیدۆش و فه ره اد و گورگین و گیو و په هام و شاپوور و فه ریپورز و بارام و رازه و زهنگه ی شاره وان چوو ه شه پی دوژمن و نهوسا گه یشته شاری نه سپیجاو که یه کئ له شاره کانی توژان بوو، کاتی نه م هه واله گه یشته نه فراسیاو، له شکرێکی به سه رکردایه تیی سورخه ی کوری نارده شه پی ئیرانییه کانه وه، و، فلآمهرز له شکره که ی نهوی تئ شکان و سورخه یان به دیل گرت و نهوسا به فه رمانی فلآمهرز نهویان کوشت و کاتئ نه م هه واله گه یشته نه فراسیاو، خۆی به له شکرێکه وه هات و هیرشی برده سه ر ئیرانییه کان و شه پێکی سه خت پرووی داو و نه فراسیاو له م شه په دا هه لات و رۆسته م ولاتی توورانی گرت و هر به شێکی دایه دهستی پالهوانێک له پاش حهوت سال گه رانه وه ئیران و نه فراسیاویش گه رایه وه تووران.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه ر نه نجام (ده ستنوو س).
- ۲- بارگه بارگه (ده ستنوو س).
- ۳- ده فته ری ساوا (ده ستنوو س).
- ۴- یادداشتی قرندی (ده ستنوو س).

پیر خه لیل مووسلی

۷۴۲ - ۶۵۴

نه م هۆنه رهمان که له سه ده ی هه شته می کوچیدا ژیاوه، ناوی خه لیل و کوری عه بدولقاده و به پیتی یادداشتی قرندی له سالئ ۶۵۴ی کوچی له مووسلدا له دایک بووه، هر لهو شارهدا خراوته بهر خویندن و قورئانی پیروژ و ریزمان و وێژه ی عه ره بی خویندوو ه. له پاشا به فه قتییه تی رۆیشته و ته شاره زوور و له لای مه لا نه لیاسی شاره زووری خه ریکی خویندنی فقهی شافعی و فه رمایشته کانی پتغه مبه ری گه وره ی ئیسلام بووه و ودمی مه لایه تیی لی وهرگرتوو ه و له وێوه چوو ته دبی شیخان و ماوه یه ک له لای سان سه ها ک ماوه ته وه تا خه رقه ی لی وهرگرتوو ه و نهوسا گه رایه ته وه زێد و مه لبه نه که ی خۆی و خه ریکی پێنموونی خه لک و په ره پیدانی ری و رچه ی یاری بووه، تا له سالئ ۷۴۲ی کوچیدا کوچی دوا یی کردوو ه.

له په رتووکی سه ر نه نجامدا هاتوو ه که پیر خه لیلی مووسلی یه کئ له حه فتا و دوو پیر و یارانی سولتان ئیسه حاقه و له مووسلدا له دایک بووه و هر له وێشدا مردوو ه. له پیر

خه لیلی مووسلییه وه هندی هۆنراو به یادگار ماوته وه که گه لێ بهرز و شیرین. ئەوا چەند هۆنراویکی ئەم هۆنەرە دینن که دەلێ:

ئەو شارەزوولی، ئەو شارەزوولی   بارگە ی شام وستەن ئەو شارەزوولی
مێردان بته نیۆن کەردە ی قەوولی   بگندێ وەش—وون پیر و دەلیلی
ها هەفته وانه ن شه مە و قەندیلی   سکە ی ق—دیمەن والا مەندیلی

واته: بارگە ی خوای تاق و ته نیا له شارەزوورا دابه زی. ئە ی یاران یه کتر به کردە وه ی چاک هەلسەنگین و بکه ونه شوینی پیر و دەلیل و گوێ بدەنه پێنموونییه کانی ئەوان تاکو سه رکەون. ئەوا هەفته وانه وهکو شه م دەدرهوشنه وه وهکو دراو باون و برهویان هه یه.

پیر ئەو کهسه یه که به ودمی پادشا ئەو کهسانه ی که به هۆی دەلیله وه پێنموونی دهکرتن، دهیگه ینیه ته پله وپایه یه کی بهرز وده یسپێرتیه پادشا، دهلیلش ئەو کهسه یه که به ودمی پادشا ئەو کهسانه ی وا دینه سه ر پێ و پچه ی یاری پێنموونی دهکا و ده یسپێرتیه دهستی پیر.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه رئه نجام (دهستنووس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستنووس).
- ۳- دهوره ی دامیار (دهستنووس).
- ۴- یادداشتی قردی (دهستنووس).

پیر هه یدهری ئورستانی

۶۵۸ - ۷۳۳

ئەم هۆنەرمان که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه، به پێی یادداشتی قردی له سالی ۶۵۸ ی کۆچی له ده وره یه ی رووباری ماتیان (مادیان) دا که له نزیک ی شاری خورهم ئاوايه له دایک بووه، سه ره تاي خویندنی له لای باوکی دهست پێ کردووه و ئەوسا بۆ خویندن چووته حوچره ی فه قیایان و قورئانی پیرۆز و هندی پەراوی فارسی و عه ره بیی که له و سه رده مه دا باو بوون خویندووه و له پاشا رویشتووته شارەزوور و چەند سالتیک له ویدا ماوته وه تا ودمی مه لایه تی وهرگرتوو و له وێهه چووته شیخان و ماوه یه که له لای سان سه هاک ماوته وه تا خه رقه ی لێ وهرگرتوو و پاشان گه راوته وه ژێد و مه لبه نه که ی خۆی و خه ریکی رێنموونی خه لک و په ره پێدانی پێ و پچه ی یاری بووه تا له سالی ۷۳۳ ی کۆچیدا کۆچی دوا یی کردووه.

له په راوی سره نه نجامدا هاتووه که پیر حهیدری لورستانی په کیکه له هفتا و دوو پیر و له یارانی سولتان ئیسحاق که له سدهی هه شتمی کؤچیدا ژیاوه و له دهو ربوهری رووباری ماتیانا له دایک بووه و هر له ویشدا مردووه.

پیر حهیدر که رچی هؤنر نه بووه و به هؤنر و بوژ نه ناسراوه، به لام جاروبار هؤنراوی هؤنیومه ته که هؤنراوه کانی زور شیرین و پوهان. ئهوا چهند هؤنراویکی ئه و دینین که دهلی:

ئهو سازانه وه، ئهو سازانه وه   بارگهی شام وستن ئهو سازانه وه
پیر و پادشام ها دیمانه وه   راگهت تهی بکهر وه ئیمان وه

واته: بارگهی خوای تاق و ته نیا له دتی سازان دابهزی و، لهو شوینه دا بوو که پیر و پادشام په کتریان چاوپتی کهوت و ئیمهش به دیتنی ئهوان شادمان بووین. دهسا توش ریگا کهت به بر وای بته ووه بیره تا سرکه وی. سازان گوندیکه له پازده کیلومه تری هه له بجه که ئیستاش گهلی له یارییه کانی تیدا ژیان ده به نه سر و، وهکو دهلین زور بهی پیران و پیاوه ئاینیه کانی یار له ویدا کؤ ده بوونه وه.

سهرچاوه کان:

۱- سهر نه نجام (دهستنوس).

۲- بارگه بارگه (دهستنوس).

۳- دهفتوری پردیوه (دهستنوس).

۴- یادداشتی قرندي (دهستنوس).

پیر میکائیلی دهودانی

۶۵۸ - ۷۳۶

ئهم هؤنره مان که له سدهی هه شتمی کؤچیدا ژیاوه، به پیتی یادداشتی قرندي له سالی ۶۵۸ی کؤچی له دپی دهوداندا له دایک بووه. وهکو دهلین خاوهن زهویوزاریکی زور بووه و نه ندامانی بنه ماله که ی زور بهیان زانا و خوینده وار بوون و، پیر میکائیل هر له سهردهمی مندالیدا له لای باوکی قورنانی پیروژ و پیزمانی عهره بی خویندووه و ئهوسا چووه ته حوجره ی فقهییان و له پاشا بق خویندن هه مووی هه ورامان گه راوه و کاتی سولتان ئیسحاق له دتی شیخان سهری هه لداوه و، ئه و بووه ته میملی، به لام پاشان ری و چکه ی وهرگرتووه و ماوهیه کیش له لای ماوه ته وه تا خهرقه ی لی وهرگرتووه و پاشان بق په ره پیدانی

پښت و پچه ی یاری به زږبه ی ناوچه کان و شوینه کانی کوردستاندا که راوه و سه رنه نجام له سالی ۷۳۶ ی کوچی له دتی قهره دهره ی کوردستاندا کوچی دواپی کردووه و له سه ر ته پوکه یه کدا به خاک سپتر راوه.

له په رتووکي سه رنه نجامدا هاتووه که پیر میکائیلی دودانی کورپی شیخ مووسای به رزنجی و ناموزای سان سه ها که که له دتی دوداندا له دایک بووه، نه و سه رها له گهل سان سه ها کدا دوژمنی کردووه و پاشان چووه ته سه ر پښ و پچه که ی و داده سارای کچی به که نیزی به خشیوه ته نه و که بابه یادگاری لی بووه، نه و به یه کی له حه فتا و دوو پیر دیته ژمار، گهل ی رووداو و چیروک له باره ی پیر میکائیلوه ده گپ نه وه که وه کو نه فسانه وایه.

له پیر میکائیلوه گهل ی هونراو به یادگار ماوه ته وه که زور ته ی و پاراو و به رزن و زږبه ی نه و هونراوانه سه بارت به پښ و پچه ی یارین، نه و اچند هونراویکی نه و دینینه وه که دهل ی:

نه و کوچی عه ره به تی، نه و کوچی عه ره به تی	بارگه ی شام وستنه نه و کوچی عه ره به تی
حرس و نه فس به رده ن ئیمان قووه تی	ساعت مه لونی وه به ر نو به تی
سه ردیپه ن گه رمی که رڼ نابووتی	وه شا پا که سه نه و یار بق جووتی

واته: بارگه ی خوی تاق و تنیا له دتی عه ره به تدا دابه زی، ته ما و نه وس هیزی پروا ده با و هه ر ده میک که تی ده پښ، پروا که م ده بیته وه. ساردی گه رمی له ناو ده با، خوژگه م به و که سه که یاریک ده بیته هاوده می.

۲

نوزهر شای که یان، نوزهر شای که یان	شام بی نه نه و دم نوزهر شای که یان
شام بنیامین بی چه وگا نه و زهمان	وینه ی کورد کورد مه شی نه مه یدان
سام خاوه ند نام و ته دبیر بی و نیشان	وه په مندش پادشام دادش که رده یان

واته: شام له و سه رده مه دا نوزهر شای که یان بوو، پیر بنیامین له و ده مه دا له قالبی ساما بوو و، وه کو کوردیکی پالوان چووه مه یدانی شه روشور، سام که خاوه ند ناوونیشان بوو، به په ندی نه و پادشایه خریکی دادپه روه ری بوو.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه رنه نجام (ده ستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (ده ستنوس).
- ۳- ده فته ری ساوا (ده ستنوس).
- ۴- یادداشتی قرندی (ده ستنوس).

پیر مهحموودی بهغدادی

٦٦١ - ٧٣٥

ئەم ھۆنەرمان کە لە سەدەمی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاوە، بەپێی یادداشتی قەندێ لە ساڵی ٦٦١ی کۆچی لە بەغداددا پێی ناوەتە مەیدانی ژیانەو. ھەر بەمنداڵی باوکی مردوو و دایکی لە پاش ماوھیک ئەوی ناوەتە خۆبندن و لەلای زانایانی ئەو رۆژگارە فێری خۆبندن و نووسین و ریزمانی عەرەبی بوو و پاشان قورئانی پیرۆزی لەبەر کردوو، ئەوسا بەفەقییەتی رۆیشتوو تە شارەزور و لەلای مەلا ئەلیاسی شارەزوری فەقی ئیسلامیی تەواو کردوو و ھەر لە ئەو وەدەمی مەلایەتی وەرگرتوو و لە پاشا رۆیشتوو تە دێی شیخان و ماوھیک لە لای سان سەھاک ماوھتەو تا خەرقەیی لی وەرگرتوو ئەوسا گەراوھتەو شارەزور و پاشماوھێ ژیاانی بەرتنوبینی خەلک و دەرزنوھ و پەرەپێدانی پێ و چەمی یاری بەسەر بردوو تا لە ساڵی ٧٣٥ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردوو.

لە پەرتووکی سەرئەنجامدا ھاتوو کە پیر مهحموودی بەغدادی یەکی لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانی سان سەھاک کە لە شارەزوردا مردوو. لە پیر مهحموودەو گەلی ھۆنراو بەیادگار ماوھتەو کە زۆر شیرین و سادە و پەوانن. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرمان کە دەلی:

ئەو پۆ ماھیری، ئەو پۆ ماھیری   بارگەیی شام وستەن ئەو پۆ ماھیری
یاری مەکەری و عەقل زاهیری   بەشتان نییەن ئەو بەش پەزم وایری

ھا دین و کەلام مە بۆ دەستگیری

واتە: ئەو پۆژە، پۆژیکی گەورە بوو کە پێ و چەمی خواناسی ھاتە دی، بارگای شام ھەر بۆ ھونەری بەندکان لەم جیھانەدا دا بەزی، جا ئێو پێ و چەمی یاری بەپێی ئاوەز ھەلسەنگین و خۆتان مەنوین، ئەگینا لەو بەشەیی کە لە رۆژی بەرین پێتان دراوە بێ بەری دەبن و، بەخۆبندنەو پەرتووکی سەرئەنجام لە پێ و پەوشتەکانی یاری بەھرەمەند دەبن.

پیتۆلەکانی (مشاء) لایان وایە کە ئاوەز یەکەمین ئافەریدە، بۆیە بنیادەم دەبێ بەپێی ئاوەز بروا بەخوا بێنێ. ھەرەھا دەلێن کە ئاوەز تیشکیکە لە دڵدا کە خراپ لە چاک بۆ بنیادەم جیا دەکاتەو.

جا پیر مهحموود لێرەدا ھەر ئەو باسەمان بۆ دەخاتە بەر لیکۆلینەو و دەلی: پێ و چەمی یاری دەبێ بەپێی ئاوەز ھەلسەنگین و خۆتان مەنوین، ئەگینا لەو بەشەیی کە لە رۆژی بەریندا پێتان دراوە بێ بەھرە دەبن. مەبەستی ئەوھێ کە گیانی بەندەکان لە رۆژی

به‌ریندا په‌یمانیان له‌گه‌ل خوادا به‌ست که له جیهان به‌چاکه و په‌فتارکه‌ن و خو‌یان له خرابه پپاریزن و خواش فهرمووی نه‌گهر وا بکه‌ن ده‌تانبه‌مه به‌ه‌شت.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- سه‌ر نه‌نجام (ده‌ست‌نوس).
- ۲- بارکه بارکه (ده‌ست‌نوس).
- ۳- یادداشتی قرندي (ده‌ست‌نوس).

پیر (نالی) ی مؤردینی

۶۶۲ - ...

نهم هونره‌مان که له سده‌ی هه‌تەم و هه‌شتمی کۆچیدا ژیاوه، به‌پیتی یادداشتی قرندي کوری شیخ عه‌تای شاره‌زورییه و له سالی ۶۶۲ ی کۆچی له دیتی مؤردیندا له‌دایک بووه، هر له سهرده‌می مندا‌لیدا له‌لای باوکی خه‌ریکی خویندن بووه و ریزمان و ویزه‌ی عه‌ره‌بی له‌لای باوکی خویندووه و نه‌وسا چووته فه‌قییه‌تی و له‌لای مه‌لا نه‌لیاسی شاره‌زوری فهرمایشته‌کانی پیغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام و لیکدانه‌وه‌ی قورئانی خویندووه و ودمی مه‌لایه‌تی لی وهرگرتووه، له پاشا که‌وتووته گه‌ران و سه‌یرانی شاره‌کان تا رۆیشتووته دیتی شیخان و ماوه‌یه‌ک له‌لای سان سه‌هاک ماوه‌ته‌وه تا خه‌رقه‌ی لی وهرگرتووه و گه‌راوه‌ته‌وه زید و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌وانه‌وته‌وه و پینویتی خه‌لک بردووته سه‌ر تا کۆچی دوا‌یی کردووه و هر له‌ویدا نیژراوه.

له په‌رتووکي سه‌ر نه‌نجامدا هاتووه که پیر (نالی) ی مؤردینی یه‌کێ له هه‌فتا و دوو پیر و له یارانی سولتان ئیسحاقه که له دیتی مؤردیندا کۆچی دوا‌یی کردووه. له پیر نالییه‌وه که‌لی هونراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که زۆر ته‌ر و پاراو و دلگرن. نه‌وا چه‌ند هونراوێکی نهم هونره‌ر دینین که ده‌لی:

۱

سوار بارگایی، سوار بارگایی	نەز وە فیدات بام سوار بارگایی
چه‌وگا قووت وهرد، چیگا زیایی	شام وە شاره‌زور بارگه‌ت نامایی
ها وە ده‌سته‌وه ذولفه‌قار شایی	تیغت مه‌ورق نه‌ گاوا تا مایی
وه کۆی غولامان تو‌ب‌ده‌ر پایی	یاران جفت یاری باران وە جایی
نه‌و دل یه‌کتر بدان جه‌لایی	پادشام مه‌یق نه‌و سه‌ر سه‌لایی

واته: ئەي شاسواري بارگهي خوايي من به قوربانت بم، لهو كاته دا خوراكت خوارد و ئيستاكه ژيان ده بيه ته سهر. ئەي شام بارگه كەت له شارم زووردا هه لدرایه وه و ئەوا شمشیری زولفه قار له دهستی تۆ دایه و تیغ و شمشیری تۆ هه موو شتیك ده بری، دهسا به بهرمالی خولامه كاندا تی پره تاكو دلیان شاد بیته وه. ئەي یاران! یهك یهك ری و رهوشتی یاری به جی بینن و دلی یه كتر پاك و پروون بكه نه وه تا خواي مه زن به زهیی به هه مووتانا بی.

۲

وست ئەو كۆی جهه موور، وست ئەو كۆی جهه موور
 شام نامش گۆ بی نه هید كەرد زوهور
 شه ترهنج به راوهرد ئەو په ری پهنجی
 سه رجه م نه جه مدانی پهنجه سهنجی
 بارگهي شام لواوست ئەو كۆی جهه موور
 ساقی نمانا جام ئەنته هوور
 هه ر پهنج سستیزان نه ده ور گهنجی
 نام خاوه نككار وانا وه خهنجی
 واته: باره گای خواي تاق و ته نیا له مالی جهه مووردا دابه زی. شام ناوی گۆ بوو، له هیندستاندا سه ری هه لدا و، وهكو مه یگێر به خه لکی ئەو شوینه باده ی پاك و خاوینی ده گێرا، ئەو شه ترهنجیشی بۆ خه لك داهینا و، شه رو شوپی خۆی و براكانی له ودا پیشان دا و، هه مووی خه لك به وردبینیه وه ئەم شه ریان هه لده سه نگان و به ناوی خواي مه زن ئافه رینیان ده وت.

به پیتی شانامه، له یه كی له شاره كانی هیندستاندا پیاویك به ناوی سه نده ل پادشایه تی ده كرد. له به ست و كشمیره وه تا سنووری چین هه مووی له ژیر فه رمانی ئەودا، ژنه وریا و هونه رمه نده كه ی كورێکی بوو كه ناوی ناگۆ بوو، ئەوه نده ی نه خایاند كه شا نه خۆش كه وت و به ژنه كه ی رای سپارد كه له پاش خۆی كوره كه ی بخاته سه ر ته ختی پادشایه تی. به لام له پاش مردنی جهه موور، براكه ی مای خۆی كرده شا و براژنه كه شی خواست و پاشان كورێکی لی بوو كه ناوی نا (ته له ند). له پاش ماوه یهك (مای)ش مرد، گۆ و ته له ند له و سه رده مه دا گه وره بوو بوون و، له به رئه وه ی هه ر كام ده یانو یست ببه نه پادشا، ئەوه بوو كه بووه شه ریان و هه ر كام سپا و له شكریکیان بۆ خۆیان پێك هینا و سه رئه نجام ته له ند له شه ردا كوژرا. دایکی زۆر په شوكا و شیوه نی كوره كه ی كرد و هه رگیز ئەوی له بیر نه ئەبرده وه، ئەوه بوو كه گۆ، فه رمانی دا نه خشه یهك بكیشتن و پیشانی دایکی بده ن و، زانایان ته ختیکیان به ناوی شه ترهنج دروست كرد و شه ری گۆ و ته له نديان تیدا پیشان دا و، دایکی هه ر كاتی سه رنجی یاری شه ترهنجی ده دا و له شكری گۆ و ته له ندي چاوی ده كه وت، فرمیسك له چاوانیه وه دهاته خواره وه و داخ و موخابنی دمخوارد.

هه موو کارێکی ئه و هه ر شه تره نج بوو   بۆ ته له هه ند گیانی پڕ ده رد و ره نج بوو
هه می شه ئه سه ری خوێنی ده رشت   به م چه شه نی دیوی په ژاره ی ده کوشت

سه رچاوه کان:

۱- سه رئه نجام (ده ستنوو س).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوو س).

۴- شانامه ی فیره ده وسی چاپی تاران.

پیر کازمی کهنگاوهری

۶۸۶ - ۷۷۵

ئهم هۆنه رهمان که له سه ده ی حه و ته م و هه شته می کۆچیدا ژیاوه، به پیتی یادداشته قهرندی، کورپی ئیبراهیمی کهنگاوهریه که له سالێ ۶۸۶ی کۆچیدا پیتی ناوه ته مهیدانی ژیا نه وه. له سه رده می مندا لیدا خه ریکی خوێندن بووه و پێژمانی عه ره بی و فه رمایشته کانی پێغه مبه ری که و ره ی ئیسلامی خوێندووه و له ته مه نی بیست و پێنج سالیدا رێ و رچه ی شیخانی گرتووه ته به ر و ماوه یه کی زۆر له لای سان سه ها کدا ماوه ته وه تا خه رقه ی لی وه رگرتووه و ئه و سا که راوه ته وه زێد و مه له نه ده که ی خۆی و پاشماوه ی ژیا نی به وانه و تنه وه و پێنوێنی خه لک و په ره پێدانی پێ و رچه ی یاری بر دووه ته سه ر تا له سالێ ۷۷۵ له ته مه نی هه شتا و نۆ سالیدا کۆچی دوا یی کردووه.

له په راوی سه رئه نجامدا نووسراوه که پیر کازمی کهنگاوهری یه کێکه له حه فتا و دوو پیر و یارانی سان سه ها ک که له سه ده ی هه شته مدا ژیاوه و گۆره که ی له کهنگاوهر دا یه. له پیر کازمه وه که لێ هۆنراو به یادگار ماوه ته وه که زۆر ته ی و پاراو و شیرین نه مه ش چه ند هۆنراوێکی ئهم هۆنه ره که ده لێ:

۱

ئهو خاوه ر زه مین، ئهو خاوه ر زه مین	بارگه ی شام وستهن ئهو خاوه ر زه مین
خو کمش مه گیلۆ یسار و یه مین	خو مه ر ژ خو مه رئاوا مارق وه په سین
مه له کان جه عه رش مارق وه زه مین	هه ر که س نا را سته ن ئه و سا مه و غه مین

واته: بارگه ی خوا ی تا ق و ته نیا له خۆره لاتدا دابه زی و، فه رمانی به چه پ و را سته دا ده گه رپێ و خۆر له خۆرئاوا وه ده شار یته وه و فره شته کان له سه ره وه بۆ نواندن دینێته زه وی و هه ر که س که نا دروست و نا را سته سه رئه نجام زویر و خه فه تبار ده بی.

ئەو كۆي ئارەشان، ئەو كۆي ئارەشان
 شام مەنەوچتەر بى چاروورەشان
 ئاما وە ھەربورز سەركۆي سەركەشان
 تيرى وىست نە زى بى وە مەرزەشان
 ئەوسا وە فەرمان خواجاي خواجەكان
 نوورئارەش شى وىست نە تۆي جەھان
 بارگەي شام وىستەن ئەو كۆي ئارەشان
 مېرد كەمانگير وە گرد دا نیشان
 گرت وە دوو دەستش تير و تەرکەشان
 گيانش پەي ئيران بەرشى وە خەشان
 وراستەن جەشەنى وە نام تيريگان
 نەو دەم پتوار بى شى وە كۆي نەھان

واتە: بارگەي شام لە مالى ئارەشدا ھەلدرا، شام مەنەوچتەر سەرچاوەي داد و ئاشتى بوو، ئەو ئارەش كەوانداری پيشانی ھەموو خەلکى دا و ئارەش چوو ھە سەر لووتكەي ئەلبورز و تيرۆكەوانى گرتە دەستەو و تيرىكى بەھەموي ھيزى خۆي ھاویشت و تيرەكە تا سنوورى ئيران و تووران پويشت و، بۆ ئيران، گيانى خۆي بەخت کرد و ئەوسا بەفەرمانى خواجەي خواجەكان، جەژنيكيان بەناوي تيرگان پتک ھينا و تيشكى ئارەش سەراسەري جیھانى داپۆشى و لەدواي تەواو بوونی جەژنەكە گيان و رۆحى ئارەش بەرەو جیھانى سەرەو ھە فري و ئاويتهى كۆمەلەي تيشكى خويى بوو.

بەپتي پەراوى ئافيتستا و پەرتووكەكانى تری ئاينى زەرەدەشت، لە نتيوان ئيران و تووراندا چەندین سال شەر و ھەرا بوو، لە شەريکدا لەشکرى ئيران تى شكا و سەرئەنجام سەرۆكەكانى ئيران و تووران ھاتنە سەر ئەو ھەشت بنەو بەمەرچى كە تيرىك لە مازەندەرانەو بەرەو خۆرەلات بخەن و تيرەكە گەيشتە ھەر كوئى، ئەوي بکەنە سنوورى ھەردوو ولات، ئارەش كە يەكئ لە پالەوانەكانى بەتەمەنى ئيرانى بوو، لەناو لەشکرى ئيراندا بەتيرئەنداز ناسرا بوو، ئەو بوو بەفەرمانى فريشتهي ئەسفەندارمەد تيرۆكەوانى ھەلگرت و چوو ھە سەر لووتكەي كپوى ئەلبورز و بەتەواوي ھيزيەو تيرىكى ھاویشت و خوي مەزن فەرمانى داھە با كە تيرەكە بباتە كەنارى پروبارى جەيحوون بيخاتە سەر بنجى دارە گوژنيك، ئەوسا ئەو شوئەنيان کردە سنوورى ئيران و تووران. دەلێن ھەر كە ئارەش تيرەكەي ھاویشت، گيانى سپاردە گيان ئافەرين و كەوتە زەوى و، جەژنى تيريگان لەم كاتەو ھاتە دى.

سەرچاوەكان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- يادداشتى قەندى (دەستنووس).
- ۴- يسنا - تفسير وتاليف: پورداود - تهران ۱۳۵۴.

پیر سلیمانی ئەردەلانی

٦٧٦ - ٧٦٢

ئەم ھۆنەرمان کە لە سەدەى ھەوتەم و ھەشتەمدا ژیاوە، بەپێى یادداشتى قەندى لە ساڵى ٦٧٦ى كۆچیدا لە دێى ھەسەن ئاواى كورستاندا لەدایك بوو و ھەر لە سەردەمى منداڵیدا خەرىكى خۆندن بوو و رێزمان و قورئانى پیرۆزى لەبەر كردوو و ئەوسا بەفەقئىيەتى گەلى شوێن گەراو و پاشان پۆشتوووتە بەغدا و لەلای ھەندى لە مامۆستاكانى ئەو دهمە فەرموودەكانى پتەغمبەرى گەورەى ئىسلام و لىكدانەوى قورئان و رەبازى شافعى خۆندوو و لە پاشا و دمی مەلایەتیی وەرگرتوو و گەراووتەو زێد و مەلەندەكەى خۆى و خەرىكى رێنۆنى خەلك بوو و لەپاش ماوھەك چووتە دێى شىخان و ماوھەك لەلای سان سەھاك ماوھەتەو تا خەرقەى لى وەرگرتوو و لەوێ پۆشتوووتە ھەورامان و گۆشەگیر بوو و كەمتر لەگەل خەلكدا دواو، دەلێن كە چەند سالیكى بەم چەشنە رابواردوو و پاشان خەرىكى وانەوتنەو و رێنۆنى خەلك بوو تا كۆچى دوايى كردوو.

لە پەراوى سەرئەنجامدا ھاتوو كە پیر سلیمانی ئەردەلانی یەكێ لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانى سولتان ئىسحاقە، كە بەدەستوورى ئەو بۆ رێنۆنى خەلك رۆشتوووتە ھەورامان و گەلى لایەنگرى پەیدا كردوو. لە ساڵى ٧٦٢ى كۆچى لە تەپەسوودا كۆچى دوايى كردوو، وەكو دەلى:

وہ سەنەى ھەفت سەد چەنى شەست و دوو   سلیمان لوا وە كۆى تەپەسوو
واتە لە ساڵى ھەوت سەد و شەست و دوو كۆچیدا سلیمان بەرو كۆى تەپەسوو یا
جیھانى نادیار كەوتە رێ و لە دنیا دەرچوو.
لە پیر سلیمانەو گەلى ھۆراو بەیادگار ماوھەتەو كە گەلى شیرین و تەپ و پاراو و
رەوانن. ئەمەش چەند ھۆراوێكى ئەم ھۆنەرمان كە دەلى:

١

بارگەى شام لوان و ست وە بەھر و بەر	وست وە بەھر و بەر، وست وە بەھر و بەر
ئەووەل نەرمیمان ئاوەرد و نەزەر	پەى رەواج دین سولتان سسەفدەر
پەرى دەلىلى مێردان وە خەوەر	ھەفتا و دوو پیر شام ئاوەرد ئەو وەر

بنگەى یاریش بەست شام نە رووى مەزھەر

واتە: بارگەى شام لە دەریا و وشكیدا دابەزى، سان سەھاك بۆ پەرەپێدانى رێ و پچەى خواناسى، سەرھتا نەرمیمانى لەبەرچا و گرت و ئەوى ھەلبژارد، ھەفتا و دوو پیری بۆ رێنۆنى خەلك دانا و رێ و پچەى یارى لە رووى چاكە و پاکییەو داھێنا.

نه ئه و كۆي ناهيد، نه ئه و كۆي ناهيد
 شام ویش داراب بئی سه چه شمه ی ئومید
 شار داراب كورد ئه و كه رده ش په دید
 خواجهام وه په نگ كارخانه ی ته وحید

و اته: باره گای شام له كۆي ناهیدا دابه زی، داراب شا سه رچاوه ی هیوا و هومید بوو و،
 له پوومه تی تیشك دمباری. ئه و شاری داراب كوردی دروست كرد و له گه ل گومریتیان و
 پیاوانی خراپدا شه ری كرد و خه لکی بۆ یه كتاپه رستی بانگ كرد و شار و كیو و دهشتی
 وهكو به هه شت پازانده وه.

ناهید به پیتی ئافیتستا فریشته ی ئاوه و، ئه م مه به سته ش دیاردیه بۆ پادشایه تی دارابی
 كوری به هه من كه به پیتی شانامه، دایکی بۆ ئه وه ئه و بخاته سه ر ته خت، ئه وی له گه ل چه ند
 كه وه ری باییدار نایه ناو سه ندووقیک و خسته ناو ئاوی پرویار. ئاو سه ندووقه كه ی برد و
 گازرێك سه ندووقه كه ی دی و گرتیه وه و برديه ماله وه و روانی كه مندالێکی ساوايه و
 ناوی نا دارا و یا داراب. داراب كه م كه م گه وه بوو و، فیری سواری و پمبازی و جلیتان
 بوو، به لام دایك و باوكه كه ی خۆش نه ده ویست، ئه سپێك و چه كێکی كری و چووه خزمه تی
 مه رزه وان و له ناكاو رۆمیه كان هاتن و مه رزه وانكه یان كوشت و شه ریان ده ست پێ كرد.
 هومای دایکی داراب، یه كێ له سه رداره كانی به ناوی په شنواد له گه ل له شكریكدا نارد
 شه ری رۆمیه كان و داراب له و شه ره دا زیره کی و لیه اتووویی خۆی نواند و په شنواد
 خۆشی لی هات و كاتی بۆی ده ركه وت كه ئه و شازاده یه، دارابی نارد له لای هومای دایکی و
 دایکی كاتی ئه وی دی داوای لیبووردنی لی كرد و پیاوه گه وه كانی ولاتی كۆكرده وه و ئه وی
 نایه سه ر ته ختی پادشایه تی.

سه رچاوه كان:

- ۱- سه رئه نجام (ده ستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (ده ستنوس).
- ۳- یادداشتی قرندي (ده ستنوس).
- ۴- فرهنگ نامه های اوستا تالیف: هاشم رضی - تهران ۱۳۴۶.

پیر موسا میانہ‌یی

۶۸۱ - ۷۷۲

نہم ہونہ رہمان کہ لہ سہدہی ہشتہمی کۆچیدا ژیاوہ، بہ پئی یادداشتی قرنندی لہ سالی ۶۸۱ی کۆچی لہ دئی میانہی مایدہشتدا پئی ناوہتہ مہیدانی ژیانہوہ. عہ لائہ دینی باوکی لہ زانایانی ئہو سہردہمہ بوو، کورہکەیی خۆی فیری ریزمان و ویزہی عہرہبی کرد و پاشان بہفہ قییبہتی چووہ کہنگاوہر لہ نوورہدینی کہنگاوہریبہوہ گہلئ لہ فہرمایشتہکانی پیغہمبہری بیست و ئہوسا لہ لای چہند زانایہکی تر خہریکی خویندنی فقہی شافعی و لیکدانہوہی قورئان بوو تا ودمی مہلایہتیی وەرگرت و لہوئوہ پویشتہ دئی شیخان و لہ لای سولتان ئیسیحاقدا ماوہنیک مایہوہ تا خہرقہی لئ وەرگرت. ئہوسا بہفہرمانی سولتان بۆ پەرہپیدانی پئی و پچہی یاری چہند جاریک چووہ قرمایسین و بہغدا و کہرکووک و پاشان گہراوہتہ زید و مہلبہندہکەیی خۆی و پاشماوہی ژیانی بہرینموونی خہلک بردووہتہ سہر تا لہ سالی ۷۷۲ لہ تہمہنی نہوہد و یہک سالیدا کۆچی دوایی کردوہ.

لہ پەرہتووکی سہرئہنجامدا ہاتووہ کہ پیر موسا میانہیی لہ حہفتا و دوو پیر و لہ یارانی سان سہہاکہ کہ بہدہستووری ئہو بۆ پەرہپیدانی پئی و پچہی خواناسی گہلئ لہ شارہکانی ئیران گہراوہ و سہرئہنجام گہراوہتہوہ زید و مہلبہندہکەیی خۆی تا لہ سالی ۷۷۲ی کۆچیدا، کۆچی دوایی کردوہ. لہ پیر موساوہ ہندئ ہونراو بہیادگار ماونہتہوہ کہ زۆر بہرز و شیرین و تہر و پاراون. ئہمہش چہند ہونراویکی کہ دہلئ:

کابہی موقہددم، کابہی موقہددم	بارگہی شام وستہن کابہی موقہددم
یوورت موستہفام شا فہزلی نہوہم	نیاش مہعریفہت پہی گردین عالہم
حہج ئەکبەرہن ہەر کہ دیش وہ چہم	یاران وہ کہ چ شہرت گیز ناران وہ ہہم

واتہ: بارگای خوای تاق و تہنیا لہ کہعہدا دابہزی پاشان شا فہزل سہری ہلدا و ئہو پایہی زانیاری بۆ جیہانییان داہینا و، ہەر کہسپک کہ ئہوی چاو پئی کہوت، حہجی گورہی ئہنجام داوہ. ئہی یاران لہ گہل پیمان شکیناندا ہرگیز رہفتار مہکەن.

شا فہزل یہکئ لہ خواناسانی ہەرہ گورہی سہدہی سیبہمی کۆچیہ و، وەکو دہلئین خہلکی ہیندستان بووہ.

سہرچاوہکان:

- ۱- سہرئہنجام (دہستنووس).
- ۲- بارگہ بارگہ (دہستنووس).
- ۳- یادداشتی قرنندی (دہستنووس).

پیر عیسا بساکانی

۷۴۱ - ...

ئەم ھۆنەرمانان که لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا ژیاوه، بەپێى پەرتووکی سەرئەنجام لە ئاخروئۆخرى سەدەى ھەوتەمى کۆچى لە ماھولبەسەرە یا نەھاوئەندا لە دایک بووه و لە سەردەمى منداڵیدا سەرەتای خویندنى لەلای باوکی دەست پى کردووه، ئەوسا چووئەتە فەقیهەتى و خەریکی خویندنى فقهى شافعى بووه و پاشان رۆیشتووئەتە شارەزور و لەلای مەلا ئەلیاسى شارەزورى خەریکی خویندنى لیکدانەوى قورئانى پیرۆز بووه و لە مەلا نەسور و مەلا غەفوورى شارەزورى فەرمايشتەکانى پتغەمبەرى گەورەى بیستوو و ودمى مەلایەتیی لىیان وەرگرتوو و ئەوسا بەرەو دى شىخان کەوتووئەتە پى و ماوھەیک لەلای سان سەھاک ماوئەتو و تا خەرقەى لى وەرگرتوو و گەراوئەتو و زید و مەلبنەدەکەى خۆى و پاشماوئەى ژيانى بەوانەوتنوو و ریتوئینی خەلک بردووئەتە سەر تا لە سالى ۷۴۱ى کۆچیدا کۆچى دواى کردوو. لە پەراوى (بارگە بارگە) شدا ھاتوو کە پیر عیسا بساکانى یەکى لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانى سان سەھاکە و لە بنەپەتا خەلکى ھەورامان بووه، بەلام خۆى لە ماھولبەسەرەدا لەدایک بووه و ھەر لەوتشدا مردوو. لە پیر عیسا یەو گەلئى ھۆنراو بەیادگار ماوئەتو کە زۆر شیرین و تەرى و پاراون. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلئى:

ئەو مێرد ئەمین، ئەو مێرد ئەمین   بارگەى شام و ستەن ئەو مێرد ئەمین
بناشان بەستەن یاران وە ئامین   مێردان وە کەلام باوھران یەقین

عدلیش دى وە ھەق ذات بنیامین

واتە: بارگەى خواى تاق و تەنیا لە مالى ئەو پیاوھ دروستکارەدا دابەزى. یارەکان بپاریان داوھ کە لە ژياندا کەرنۆش بۆ خوا بەرن و لە ئەو بپارێنەوھ. پیاوانى خوا دەبى بەنیشانەکانى خوا بروایان ھەبى، جبرئیل، عەلى بەھەق ناسى. پیاوى دروستکار بریتییە لە پتغەمبەرى گەورەى ئىسلام، دروودى خواى لەسەر بى کە بەپێى ھەندى بەلگەى ئاینى جبرئیل بەچەشنى جۆربەجۆر لە مالى ئەو دا درەدکەوت، ھەندیکیش دەلێن پتغەمبەر ھەر دەنگى ئەوى دەبیست، بەلام ئەوى نەدەبینى و، ئەمین و دروستکار بەپێى زاراوى سۆفیھەکان بەکەستیک دەلێن کە لە رازەکانى خواى ناگەدار بى.

سەرچاوھکان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوس).

پير نه حمده دی به رساهي

۷۵۳ - ...

نهم هونره زمان که له سده دی هه شته می کوچیدا ژیاوه، به پئی یادداشتی قرن دی له ناخروئو خری سده دی هه و ته می کوچی له شاره زوړا له دایک بووه. هر له سهرده می مندالیدا چووه قوتاخانه و خهریکی خویندنی په راوه ورده له کانی فارسی و عهره بی بووه و پاشان چووه ته حویره فقهییان و خهریکی خویندنی ریزمانی عهره بی و فقهی ئیسلامی بووه و نهوسا که و ته وه که ران و ریشتووه ته به غدا و له لای زانایانی نه و شارهی خویندنی ته او کردووه و که راوه ته وه شاره زوړ و له ویدا خهریکی وانه و ته وه بووه و له پاشا چووه ته شیخان و ماوهیه که له لای سان سه ها که ماوه ته وه تا ودمی پیری لی وهرگرتووه و که راوه ته وه زید و مه لبه نده که ی خوی و پاشماوه ی ژیانی به رینوئینی خه لک بردووه ته سهر تا له سالی ۷۵۳ ی کوچیدا کوچی دواپی کردووه و له ویدا نژراوه.

له په رتووی سهر نه نجامدا هاتووه که پیر نه حمده دی به رساهي به کی که له هفتا و دوو پیر و له یارانی سان سه ها که له سده دی هه شته می کوچیدا ژیاوه. له م پیره وه که لی هونراو به زاراه ی گورانی ماوه ته وه که زور شیرین و ته ی و پاراون. نه مهش چه ند هونراویکی که ده لی:

نهم نیشابووری، نه و نیشابووری	بارگهی شام وستن نه و نیشابووری
یاران نه که ران یاری وه زووری	خاسه غولامان پژیا جه نووری
پژیان جه نووری غولامان سه بووح	شام وست وه بارگهی پا که شتی فوتووح
برووزدا توفان وست وه یوورت نووح	شی وه یوورت نووح خواجای شهم نه فرور
چه نی هفت دهر ویش غولام پاک هوژ	سازان په ی توفان که شتی پی به سوژ
که نعان، بنیامین ها پیسر دلدوز	سه عدان، پیر مووسا نوخته ی حه ق ناموز
قه تران، موسته فا سه رکه ش نوقره پوز	قه مام، زهرده بام قه باله ی رموز

سه هام نیو ته بی رنگ نه قش روز

واته: بارگهی شام له نیشابووردا دابه زی، نه ی یاران پی و پچه ی خواناسی به زور مه سه پتنه خه لک، نه و خولامانه ی که له پی خواوه دهر وژن، به تیشکی خوا ناو ته بوون. خوا باره گای خوی له ناو که شتی به که ی نووحدا دابه زاند و نهوسا له بهر نه وه ی بته رسته کان دهستیان له بته رستی و ناخوایی هه لنه گرت، خوا توفانیکی هه لساند و، نو ح له که ل لایه نگرانیدا نیشته ناو که شتی به که و له توفانه که رزگاریان بوو، بته رسته کانیش خنکان.

به پیتی قورئانی پیروژ، کاتتی که خوای مه زن نۆحی به پیتغه مبه ریه تی هه لێبژارد، له پاش ماوهیه کی ته لاش و تیکۆشان، هه فتا که س بروایان پتی هینا، ئه وسای خوا فهرمانی پتی دا که نه مامی ساج بنیژی و کاتتی نه مامه که گه وره بوو، له داره که ی که شتییه کی گه وره ی دروست کرد. ده لێن که ئهم که شتییه سی نهۆم بوو، یه کیککی بۆ و لسات و یه کیککی بۆ بنیادهم و یه کیککی بۆ په له وهران. خوا تۆفانیکی نارد و نۆح له گه ل لایه نگرانیا نیشته ناو که شتییه که و له پاش ته و او بیوونی تۆفانه که، که شتییه که ی له سهر کیتی جوودی که له کوردستانی تورکیه دایه نیشته وه و له ویدا ژیانان برده سهر.

سهرچاوه کان:

- ۱- سهرئه نجام (دهستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستنوس).
- ۳- یادداشتی قردنی (دهستنوس).

پیر قابیلی سه مه رقه ندی

۷۵۶ - ...

ئهم هۆنه ره مان که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه، به پیتی یادداشتی قردنی، له ئاخو و ئۆخری سه ده ی هه شته می کۆچی له سه مه رقه ندا له دایک بووه و، وه کو ده لێن باوکی یه کی له خاوهن زه ویوزاره کانی ئهو شاره بووه و ههر له به ره ئه وه قابیل سه ره تا له قوتابخانه و له پاشا له حوجره ی فه قیانداندا خویندوو یه تی و ئه وسای که وتوووته گه ران و له ههر کویدا مه لایه کی ببنیوه، له لای وانه و دهرزی خویندوو و ئه وسای رۆشستوووته شاره زوو و له ویدا خویندنه که ی ته و او کردوو و ودمی مه لایه تی وه رگرتوو و له وێوه چوووته شیخان له لای سان سه هاک ماوه یه ک ماوه ته وه تا خه رقه ی وه رگرتوو و ئه وسای گه راوه ته وه زێد و مه لبه نده که ی خۆی و پاشماوه ی ژیا نی به وانه وتنه وه و رینوینی خه لک بر دووته سهر تا له سالی ۷۵۶ ی کۆچیدا گیانی به گیان ئافه رین سپاردوو.

له به راوی سهرئه نجامدا هاتوو: که پیر قابیلی سه مه رقه ندی یه کیکه له هه فتا و دوو پیر له یارانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. شوینی له دایک بوون و مردنی شاری سه مه رقه نده، به لām له به ره ئه وه ی ماوه ی پکی زۆر له کوردستاندا ماوه ته وه، زۆربه ی هۆنراوه کانی به کوردی هۆنیوه ته وه و له په رتووکی سهرئه نجامدا تۆمار کراوه. ئه مه ش چه ند هۆنراویکی ئهم هۆنه ریه:

ئەو يانەى ھۆشەنگ، ئەو يانەى ھۆشەنگ   بارگەى شام لوا ئەو يانەى ھۆشەنگ
 شام ویش ھۆشەنگ بى، داراي ھەپ و ھەنگ   ئاھر زەردەبام ئەو مەدا پەرەنگ
 داوود ئەو مار بى، شام ئاورد وە تەنگ   دوودش بەرامما جە دلئ ئەو سەنگ
 وە ھەرمان شام مېردان يەكـرەنگ   پەى شادىي دەروون دان نەدەف و چەنگ
 مەولام رەنگبازەن ئەو دارۆ سەد رەنگ   رەنگش مەورۆ نە زىل كين و ژەنگ

واتە: بارگای شام لە مالى ھۆشەنگ شادا دابەزى، شام لە چاوى بژۆنى وەكو ھۆشەنگ
 شای بەفەپ بوو، ئاگرىك كە لە نىوان دوو بەرددا داگیرسا، برىتى بوو لە تىشكى پوومەتى
 بابە يادگار، مارىك كە شامى بەتەنگ ھىتابوو، برىتى بوو لە داوود، كە دووكەلى دەروونى
 لە نىوان ئەو بەردانەدا ھەلسا و بوو ھۆى پەيدابوونى ئاگر. بەفەرمانى شام ھەمووى
 پياوانى ھاوراز و ھاورەنگ، دەستيان كرده ھەلپەركى و شايى و دەف و ساز و چەنگ
 لىدان. مەولام رەنگرێژە و لە كارگەى ئەودا رەنگى زۆر دەست دەكەوتى، ئەم رەنگانە قين و
 ريقى دەروون پاك و خاوتن دەكەنەو.

بەپى شانامە، ھۆشەنگ شا رۆژىكيان لەگەل ھەندى لە ھاوھەلانيدا دەرواته كەژ و كىو و
 كوتوپر لە دورەو ھەمارىكى رەش و گەورە دەبينى و ئەویش روو دەكاتە ھاوړپىھەكانى پتيان
 دەلئ: ھەموو چروجانەو ھەرىك لەژىر فەرمانى ئىمە دايە، ھەر ئەم جانەو ھەرىكە نەبى كە دۆزمنى
 مەيە و ئەوسا بەردىك لە زەوى ھەلدەگرى و بۆ مەرھەمەى دەخا و بەردەكە دەدا لە بەردىكى
 تر و پرىسكەى ئاگرى لى دەبىتەو و گزوكىاي دەورو بەرى بەردەكان ئاگر دەگرى و مەرھە
 دەسووتىنى و بەم چەشنە ھۆشەنگ شا بۆ يەكەمىن جار ئاگر دەدۆزىتەو و پاشان
 ھۆشەنگ شا ستايش و سىپاسى خوا دەكا و ئەوسا بەفەرمانى ئەو، ھەموو خەلك ئاگر
 دەكەنەو و جەژنىكى گەورە پىك دىن و ھەموو دەست دەكەنە شايى و ھەلپەركى و ئەو
 جەژنە ناو دەنن جەژنى سەدە، ئىتر خەلك لەپاش ئەو رووداوە فىرى ئاگر ھەلكردنەو
 دەبن و لە ئاگر كەلك وەردەگرن.

سەرچاوەكان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوس).

۳- شانامەى فیردەوسى.

پیر ماملی مایدهشتی

۷۶۵ - . . .

ئەم ھۆنەرمان كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو، بەپێى یادداشتى قەردى لە ئاخرونۆخرى سەدەى ھەوتەمى كۆچى لە مایدهشتى كرماشاندا لەدايك بوو. لە سەردەمى منداڵیدا لەلای شەمسەدىنى مایدهشتى خەرىكى خۆپندن بوو و پاشان بەفەقییەتى بەگەلى شوپندا گەراو و گەلى ھەزى لە پیتۆلى و ئاینە كۆنەكان كردوو و زۆربەى كاتى خۆى بەخۆپندنووى ئەو چەشنە پەراوانە خەرىك كردوو پاشان خۆپندنەكەى تەواو كردوو و رۆشتوووتە دى شىخان و چەند سالتىك لەلای سان سەھاك ماووتەو تە خەرقەى لى وەرگرتوو و ئەوسا گەراووتەو زىد و مەلەبەندەكەى خۆى و پاشماووى ژيانى بەوانەوتەو و رینۆپىنى خەلك بردوووتە سەر تا لە سالى ۷۶۵ى كۆچیدا كۆچى دوايى كردوو.

لە پەراوى سەرئەنجامدا ھاتوو كە پیر ماملی مایدهشتى يەكێكە لە ھەفتا و دوو پیر و لە يارانى سان سەھاك كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو و لە مایدهشتدا مردوو و نیتژاوە. لە پیر ماملەو گەلى ھۆنراو بەيادگار ماووتەو زۆربەى ئەو ھۆنراوانە لە بارەى رۆ و پچەى خواناسين، ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرمان:

نە ئەو مەرھنۆ، نە ئەو مەرھنۆى بارگەى شام وستەن نە ئەو مەرھنۆى

پادشام پۆپۆن، بنیامینەن دوى پیر مووسا وەزیر، داوود ھام لوى

ھىجووى دیوان جە تان و جە پۆى

واتە: بارەگای خوای تاق و تەنیا لە ئەشكەوتى نوێدا داہەزى. پادشای ھەر دوو جیھان بى گومان يەكێكە و پیر بنیامین بەندەى تايبەتى ئەو، پیر مووسى و پیر داوودیش ھاوپەیمان و ھاوبەلین و، بۆ مەحكەم كردنى دیوانى رۆژى دوايى ئەوان وەكو تان و پۆن.

ئەشكەوتى نوێ كە كەوتووتە نىوان سنوورى ئىران و عىراقەو، لە كێو شندر داہە. لە پەرتووکی سەرئەنجامدا نووسراو: كاتى سان سەھاك لە بەرنجەو بارى كردە شىخان، چەند سوارىك لە دوژمنەكانى كە لە عىلى چىچەك بوون كەوتە شوپنى و وىستیان بىكوژن، سولتان لە پێدا گەيشتە كێویك بەناوى شندر كە لە پال كێوھەدا ئەشكەوتى ھەبوو كە كەس تا ئەو كاتە ئاگای لى نەبوو، ئەوھوو كە سولتان و ھاوھەلەكانى سى شەو و رۆژ لەناو ئەو ئەشكەوتەدا خۆيان ھەشاردا، رۆژى چوارەم لە خوايىیەو ھەوا گۆرا و بوو

گێژەلۆوکه و پاشان بایهکی زۆر توند هه‌لی کرد و ته‌واوی دوزمه‌کانی سان سه‌هاکی له‌ناو برد. له‌ پاشا سان سه‌هاک فه‌رمانی دا که هه‌ر که‌سیک خۆی به‌یاری و کاکه‌یی بزانی، ده‌بی هه‌موو سالیکی سی پۆژ پۆژوو به‌یادی ئه‌و سی پۆژه بگرێ.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- سه‌ره‌نجام (ده‌ستنووس).
- ۲- بارگه بارگه (ده‌ستنووس).
- ۳- یادداشتی قهرندی (ده‌ستنووس).

پیر شالیاری سییه‌م

... - ۷۶۸

ئهم هۆنه‌ره‌مان که له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه، به‌پیتی یادداشتی قهرندی له‌ ئاخروئۆخری سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کۆچی له‌ هه‌وراماندا له‌دایک بووه. هه‌ر له‌ سه‌رده‌می مندا‌لی خه‌ریکی خۆتندن بووه و له‌ پاشا به‌فه‌قییه‌تی به‌زۆربه‌ی مه‌لبه‌نده‌کانی هه‌واماندا که‌پاوه و پاشان زۆر هه‌زی له‌ پیتۆلی و فه‌لسه‌فه‌ کردووه و به‌جۆرێ که ده‌لێن له‌ تافی جوانیدا زۆربه‌ی کاتی خۆی له‌ بارگه‌که‌ی باپیریا به‌نۆژ و پارانه‌وه ده‌برده‌ سه‌ر و چاوه‌پروانی که‌سیک بوو که ده‌ستی بگرێ و پینۆینیی بکا و، هه‌ر له‌م کاته‌دا بوو که ناوبانگی سان سه‌هاکی بیست و ئه‌وسا به‌ره‌و شیخان که‌وته‌ پێ و له‌پاش چهند سالیکی خه‌رقی لی وهرگرت و گه‌پایه‌وه زیند و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژبانی به‌پینۆینیی خه‌لک برده‌ سه‌ر تا له‌ سالی ۷۶۸ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کرد و له‌ ته‌نیشته‌ گه‌لکۆی باپیری‌ه‌وه نیژا.

له‌ په‌رتووکی سه‌ره‌نجامدا نووسراوه که پیر شالیاری سییه‌م، یه‌کێکه له‌ هه‌فتا و دوو پیر و له‌ نه‌وه‌کانی پیر شالیاری یه‌که‌م و له‌ یارانی تایبه‌تی سان سه‌هاکه که له‌ سالی ۷۶۸ی کۆچی له‌ هه‌وراماندا کۆچی دوا‌یی کردووه. گه‌لی هۆنراوی له‌ سه‌ره‌نجامدا به‌یادگار ماوه‌ته‌وه.

ئهمه‌ش دووبه‌یتییه‌کی پیرشالیاره که ده‌لی:

ئه‌و ئاه‌رخانه، ئه‌و ئاه‌رخانه	بارگه‌ی شام وستنه‌ ئه‌و ئاه‌رخانه
زه‌رده‌شت کیاست په‌رێ فه‌رمانه	به‌رگوزیده‌ش که‌ر دنه‌ پرووی زه‌مانه

واته: له‌ ئاورگادا، بارگای خوام له‌ ئاگرگادا دانرا، ئه‌و زه‌رده‌شتی بۆ فه‌رمانی خۆی هه‌نارد، وه له‌ پرووی زه‌مانه هه‌لی بژارد.

زهردهشت به پیتی به لگه کانی میژوویی له هۆز و ترۆمی ماد بووه پهراوه که ی که ناوی
 ئافیتسایه به زمانی مادی نووسیوی و سه رته و یتسایه که یانی هاتووته سه ر ئاینه که ی
 و پاشان خه لک ئاینه که ی وهرده گرن و سه رته نجام زهردهشت له هیرشیکدا به دهستی
 تۆرانیه که ده کوژئی. به لام ئاینه که ی له ناو خه لکدا ده میتیتته وه.

سه رچاوه کان:

۱- سه رته نجام (ده ستنوووس).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوووس).

۳- یادداشتی قرنی (ده ستنوووس).

پیر سادقی مازنده رانی

۷۷۹ - ...

ئه م هۆنه ره مان که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه، به پیتی یادداشتی قرنی، له ئاخو و
 ئۆخری سه ده ی هه وته می کۆچی له مازنده راندا پیتی ناوته مهیدانی ژیاوه. هه ر له
 سه رده می مندالیدا خراوته به ر خویندن و له لای عه بدولکه ریمی مازنده رانی که یه کئی له
 زانایانی ئه و ده وه بووه قورئانی پیروژ و هه ندئ له په راوه ورده له کانی فارسیی خویندوو،
 پاشان به قه قتییه تی چووته نیشابوو و خه ریکی خویندنی فقهی شافعی بووه و له وێه
 هاتووته شاره زوو و خویندنه که ی ته واو کردوو و ودمی مه لایه تی وهرگرتوو و پاشان
 چووته هه ورامان و ماوه یه که له ویدا خه ریکی وانه وتنه وه بووه و ئه وسا رویشته وته دئی
 شیخان و ماوه یه که له لای سان سه هاگ ماوه ته وه تا خه رقه ی وهرگرتوو و هه ر له و دئی
 ماوه ته وه و پاشماوه ی ژیاوی به وانه وتنه وه و رینوینیی خه لک بردووته سه ر تا له سالی
 ۷۷۹ ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردوو و له ویدا نیژراوه.

له په رتووکی سه رته نجامدا نووسراوه: که پیر سادقی مازنده رانی که خه لکی
 مازنده رانه، له ئاخو و ئۆخری سه ده ی هه وته می کۆچی له مازنده راندا له دایک بووه و هه ر
 له ویدا پتی گه یشتوو و له تافی جوانی و لایه تیدا رویشته وته شاره زوو و له ویدا
 خویندنه که ی ته واو کردوو و رویشته وته دئی شیخان و له پاش ماوه یه که خه رقه ی
 وهرگرتوو و پاشماوه ی ژیاوی له ویدا بردووته سه ر تا له سالی ۷۷۹ ی کۆچیدا هه ر له و
 دئی کۆچی دوایی کردوو و نیژراوه.

پیر سادق له به رته وه ی ماوه ییکی دوو رو دیز له ناو کورده واریدا بووه، زمانی کوردی زۆر
 چاک زانیوه و گه لئ هۆنراویشی به زاراوه ی گۆزانی هۆنیوه ته وه که زۆر ته ی و پاراو و

رهوان. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرمان کە دەلی:

ئەو پشت پەردە، ئەو پشست پەردە	بارگە ی شام وستەن ئەو پشت پەردە
دەست چەنی رەسوول نەعمەتش وەردە	ھا میردان نە سە شا ئیجاد کەردە
نە ژیر ساجنار سەرشان سپەردە	وہ قەوڵ راستی شەرتشان بەردە
ئێوەت پە ی جفتش شا ویش ئاوەردە	جە شوون مەولام پا زیندە و مەردە

تا کە سە سەد سەل ھوکی پەروەردە

واتە: بارگە ی خوی تاق و تەنیا لە پشتی پەردە ی نەئینیەو دابەزی، دەستیک لە پتوارەو لە گەل پتغەمبەری گەورە ی ئیسلامدا دروودی خوی لەسەر بێ، نانی خوارد و، خوا، پیاوانی لە جیھانی نادیاردا بەدی هینا، ئەوان لە ژیر ھەتاوا سەری خۆیانان سپارد و، پەیمانی بەرینیان لە گەل خوادا بەست کە لە جیھاندا بەچاکە و دروستی رەفتار بکەن ھەر لەو پۆژەدا ئێوەتی کردە جینشینێ خۆی و فەرمانی ئەو دەبێ بە پتوہبیری و، لە پردیوەریشدا تا سەتسەد سەل ئەم فەرمانە بە پتوہ برا.

سەرچاوەکان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- دفتەری پردیوەر (دەستنووس).
- ۴- یادداشتی قەرنی (دەستنووس).

پیر تەیمووری ھەورامانی

... - ۷۸۲

ئەم ھۆنەرمان کە لە سەدە ی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاو، بە پیتی یادداشتی قەرنی، لە ئاخروئۆخری سەدە ی ھەوتەمی کۆچی لە ھەوراماندا لەدایک بوو. ھەر لە منداڵییەو ھەریکی خۆندن بوو و لە پاشا بەفەقییەتی گەراو و لەلای زانیانی ئەو سەردەمە فیری لیکدانەو ی قورئان بوو و پاشان فەرماشتەکانی پتغەمبەری گەورە ی ئیسلامی بیستوو و ئەوسا چوو تە بەغدا و خۆندنەکە ی لەویدا تەواو کردوو و گەراو تەو زێد و مەلەبەندەکە ی خۆی و لەپاش ماوہیک رۆیشتوو تە دیتی شیخان و چەند سالتیک لەلای سان سەھاک ماوہ تەو خەرقە ی وەرگرتوو و لەو پتوہ بەرەو شاری مووسل کەوتوو تە رێ و پاشماوہ ی ژیا نی بەوانە و تەنەو و پتوینی خەلک بردوو تە سەر تا لە سالی ۷۸۲ ی کۆچیدا مالتاوی لە جیھان کردوو و لەویدا نیتراو.

له په راوی سهرته نجامدا نووسراوه: که پیر تهمووری هورامانی یه کتیکه له هفتا و دوو پیر یارانۍ تاییه تی سان سه هاک که له سده ی هه شتمی کوچیدا ژیاوه، شوینی له دایکبوون و مردنی هورامانه. هم پیره له بهرته وهی هر له مندا لیه وه خووی دابووه سر هونراو و ویزه، له پاشا گه لی هونراوی دلگر و شیرینی هونیوه ته وه که هه ندیکی به یادگار ماوه ته وه. نه مهش چند هونراویکی هم هونره مان که ده لی:

هه و شاره زووری، نه و شاره زووری	بارگه ی شام وستن نه و شاره زووری
میردان جه بوان گرد وه رووسووری	بگندی وه شوون پیر وه سه بووری
ها هه فته وانه شمع و هه ندووری	سکه ی قه دیمه و الا مه ندووری

واته: باره گای شام له شاره زووردا دابه زی. نه ی یاران! هه مووتان به پرووسووری و خوشیه وه کوینه وه و، بکونه شوین پیر. نه و هه و ته وانه وه کو شهم پرووناکن و وه کو دراوی کون بره ویان هیه.

شاره زوور که دیاردی پی کراوه، بنکه ی هه سنه ویه کان بوو که له سده ی پینجه می کوچیدا فرمانره واییان تیدا ده کرد و له سالی ۱۱۳۶ دا بوومه له رزه یه کی توند شاره که ی شه کانه وه و گه لی له خه لکه که ی کوژرا و گه لیکیش له خانووه کان ویران بوو و، له کاتی هیرشی هولا کوژشدا زوربه ی خه لکه که ی باریان کرده شاره کانۍ به غدا و میسر و شام و، نه میر تهمووری گوره کانیش له سالی ۸۰۳ ی کوچیدا نه و شاره ی ناگر دا و ئیتر شاره که به جارۍ له ناوچوو.

سهرچاوه کان:

- ۱- سهرته نجام (دهستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستنوس).
- ۳- یادداشتی قرندي (دهستنوس).

پیر ئیسماعیلی کۆلانی

سەدەدی ھەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەدی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاوە، بەپێی یادداشتی قەندەلی لە ئاخروئۆخری سەدەدی ھەوتەمی کۆچی لە دێی کۆلاندە لەدایک بووە و ھەر لە سەردەمی منداڵی لەوێدا خەریکی خۆیندن بووە و پاشان بەفەقییەتی بەزۆری شۆینەکانی کوردستاندا گەراوە و ئەوسا رۆیشتووەتە شارەزور و لەوێدا خۆیندنەکەیی تەواو کردووە و لە پاشا چوووەتە دێی شیخان و ماوەبەک لەلای سان سەھاک ماوەتەوێ تا خەرقەیی وەرگرتووە و پاشماوەی ژیاانی بەپێنۆینی خەلک و وانیەتەوێ بردووەتە سەر تا کۆچی دوایی کردووە.

لە پەرتووکی سەرئەنجامدا نووسراوە: کە پیر ئیسماعیلی کۆلانی کە خەلکی کۆلاندە، یەکیکە لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانانی سان سەھاک کە لە سەدەدی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاوە و ھەر لە دێی کۆلانیشتا کۆچی دوایی کردووە.

لە پەرتووکی بارگە بارگەدا نووسراوە: کە پیر ئیسماعیلی خەلکی کۆلاندە و یەکی لە ھەفتا و دوو پیر و گەلێ ھۆنراویشی لە شۆین بەجێ ماون.

لە پیر ئیسماعیلەو گەلێ ھۆنراو سەبارەت بەرێ و پچەیی خواناسی ماوەتەوێ کە گەلێ شیرین و دلگەر و پەوانن، ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرەمان کە دەلێ:

ئەو بەگتاشیان، ئەو بەگتاشیان	بارگەیی شام و ستەن ئەو بەگتاشیان
نە پردیوێردا شام و ستەن سێخان	نە حاجی بەگتاش برۆوزدا نیشان
نیاش تەریقەت عیلمش کەرد بەیان	ھەفتەنان چەوگا یوورتشان زیان

واتە: بارەگای شام لەناو بەگتاشییەکاندا ھەلدا. شام لە پردیوێردا پتووار بوو، لە قالبی حاجی بەگتاشدا خۆی نواند، و، پێ و پچەیی بەگتاشییە پێک ھێنا و زانستی خۆی دەرخواست و لەو سەردەمدا ھەفتەن لە قالب و لەشی پیاوانی حاجی بەگتاشدا خۆیان نواند.

حاجی بەگتاش کە ناوی وەلییە، کوپی سەئیدراھیمی نیشابورییە و لە ساڵی ٦٠٥ کۆچیدا لەدایک بووە و لە ساڵی ٧٤٠ کۆچی دوایی کردووە. ئەو پێ و پەوشتی (بەگتاش) بەدی ھێنا و ئەو ھەندە نەخایاند کە ئەم پێ و پچە لە ئەندەوێ خۆرئاوایی لە نیوانی لەشکرەکانی پۆمدا پەرەیی سەند و بەھۆی عوسمانییەکانیش تا دوورگەیی بالکان و توونا و ئالبانی برەوی پەیدا کرد، پاشان گەلێ خانەقا لەو ولاتاندا بەھۆی پەرموانی ئەم

پښتو و چې هغه دروست کړا و، له سده دې دهه مې کډچیدا له ناو (په نې چهرې) په کاندې بووه
ناینکی میری.

سهرچاوه کان:

- ۱- سهر نه نجام (دهستونوس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستونوس).
- ۳- یادداشتی قرن دی (دهستونوس).
- ۴- دهفته ری پردیوهر (دهستونوس).

پیر حه مزه ی بیرې شایې

سده دې هه شتم

نهم هونه رهمان له سده دې هه شتمې کډچیدا ژیاوه، به پښتو یادداشتی قرن دی، له
ناخروئوخری سده دې هه شتم له ده وروبه ری کتوی شاهوډا له دایک بووه، هر له سهرده مې
مندالیدا خه ریکی خویندن بووه و پښمانی عهره بی و هندی له په راوه ورده له کانی
خویندووه و پاشان به فقه تیته گه راوه نه وسه پویشتووه ته دتی شیخان و چند سالیک
سان سه هاک داماوته وه تا خه رقه ی وهرگرتووه له پاشا چووته هه ورامان و پاشماوه ی
ژیانی به وانه وتنه وه و پښتوینی خه لک بردووه ته سهر تا کوچی دواپی کردووه.

له په راوی سهر نه نجامدا نووسراوه: پیر حه مزه ی بیرې شایې که له هوزی گوزانه،
په کتکه له حه فتا و دوو پیر و له یارانې سان سه هاک که له سده دې هه شتمې کډچیدا
ژیاوه و زوربه ی ژیانی له هه وراماندا به پښتوینی خه لک و وانه وتنه وه بردووه ته سهر و هر
له ویشدا کوچی دواپی کردووه. له پیر حه مزه وه گه لی هونراو به یادگار ماونه ته وه که زور
جوان و شیرین. نهمه ش چند هونراو کتکی که ده لی:

نهو کوئی نه ورامان، نهو کوئی نه ورامان	بارگای شام وستن نهو کوئی نه ورامان
زات و خالقی خوانی غولامان	سی سده سال سې بی که س پیش نه زانان
میردان گرد به سوز په ریش مه گیلان	وه عشق خواجه شان ناوهرد وه مه یلان

واته: بارگه ی شام له هه وراماندا دابه زی. خوی مه زن بؤ خه لک تویشووه و هیوای
به نده کانه. شام سی سده سال له نه پښیدا ژیا و که سیک پتی نه زانی، نه وسه یاران
هه مویان بی نارام بوون و به شوینیدا گه ران تا په یدایان کرد.

سەرچاوهكان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنوس).
- ۳- یادداشتی قرنیدی (دەستنوس).

پیر حوسینی ئەستەموولی

سەدەى هەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەى هەشتەمى کۆچیدا ژیاوه، بەپێى یادداشتى قرنیدی، لە ئاخروئۆخرى سەدەى حەوتەمى کۆچى لە ئەستەمبوولدا لەداىک بووه. ھەر لە سەردەمى منداڵیدا خەریكى خۆتندن بووه و لە تافى جوانیدا چووتە شارەزور و لەوێ ھەشتووتە دى شىخان و لەلای سان سەھاك چەند سالىک ماوتەو تە خەرقەى لى وەرگرتوو و ئەوسا بۆ پەرەپێدانى پى و چەى خواناسى بەزۆربەى مەلەندەكانى كوردستاندا گەراوه و پاشان گەراوتەو شىخان و پاشماوێ ژيانى بەوانە وتەو و پێنوێنى خەلك بردووتە سەر تا كۆچى دوايى كردوو و ھەر لەوێدا نێژراوه.

لە پەراوى سەرئەنجامدا نووسراوه كە پیر حوسینی ئەستەموولی يەكێكە لە حەفتا و دوو پیر و لە يارانى سان سەھاك كە لە سەدەى هەشتەمى كۆچیدا ژیاوه و لە دى شىخاندا بەخاك سپێرراوه. پیر حوسین لەبەرئەوێ ماوتەوێكى دوورودرێژ لە كوردستاندا ژیاوه، چاك كوردیى زانیوه و گەلى ھۆنراوى بەزاراوى شیرینی گۆرانى ھۆنیوتەو كە زۆر بەرز و جوان و پەوانن. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرەمان كە دەلى:

ئەو كۆی كە لامان، ئەو كۆی كە لامان   بارگەى شام و ستەن ئەو كۆی كە لامان

كە لام مەدۆ ئەو درەخت غولامان   شام سولتان سەھاك نە كۆی سى ئامان

مووسای كە لیمش چرى نە دامان   سۆچىای یەھوودى ناپوختە خامان

واتە: بارەگای خۆای تاق و تەنیا لەناو قسەكاندا دابەزى. قسە وەكو دارێكە و خولامەكان چلى ئەو دارەن. خوام لە كێوى نەپێنیدا دیارىی دا و مووسای لە داوێنى كێوى توور بانگ كرد و گەرچى مووسا خۆى سووتان، بەلام جوولەكەكان تى نەگەشتن و ھەروا بەنەقامى مانەو. لێرەدا دیاردى دەكاتە سەر پووداى مووسا كە بەپێى قورئانى پیرۆز، مووسا لەپاش ئەوێ لەگەڵ فیرعەوند كەوتە بەربەرەكانى و لە پاشا لەگەڵ جوولەكەكاندا لە ئاوى دەریاوه تى پەپى، پێى و لاى كەنعانى گرتەبەر و ئەوسا لەوێدا مانەو و خۆراكى ئەوان گەزۆ و شىلاقە بوو و، ھەر كاتى تینوویان بووا، مووسا گالۆكەكەى دەداى سەر

ئەرز و ئاوی لى دەھاتە دەرەو، جوولەكەكان ھەموو دەم بەھانەيان دەرگرت و سىر و نىسك و پىياز و كەوھريان لە مووسا دەويست و ناسپاسىيان دەرگرت. پاشان مووسا پۆششتە كىتوى توور و لەگەل خوادا قسەى كرد و دە فەرمانى لى وەرگرت و گەراپەوھ ناو جوولەكەكان، بەلام لە نەبوونى ئەوا جوولەكەكان رىتيان لى ون بووبوو و، مووسا روانىي كە گەلەكەى گومرئ بوو. جوولەكەكان داويان لە مووسا كرد كە خويان پى پيشان بدا تا برىواى پى بهتەن، ئەوسا لەگەل ھەندئ لە يارانيدا چووھ داوئنى كىتوى توور و داواى لە خوا كرد كە خۆى پيشان پيشان بدا كە لە پىر بووھ ھەرەترىشقە و ھەموو لە ھۆش خۆيان چوون. مووسا ديسانەوھ داواى لە خوا كرد كە خۆى پى پيشان بدا، خوا فەرمووى: «لَنْ تَرَانِي» واتە: ناتوانى بمبىنى، بەلام مووسا پى دەرگرت و ئەوسا خوا فەرمووى: برىوانە كىتوھكە و لە پىر ھەرە برووسكەيەك داى لە كىتوھكە و بەشئ لە كىتوھكە سووتا و مووساش لە ھۆش خۆى چوو كاتى ھاتەوھ سەر خۆى تۆبەى كرد و خوا پى فەرموو: تۆم ھەلبژارد كە خەلك ريتوئنى بكەى و ئايەتەكانى ئىمە بگەيەنیتە ئەوان و ئەوان بۆ خواپەرستى بانگ بكەى.

سەرچاوەكان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- يادداشتى قردى (دەستنووس).
- ۴- اعلام قرآن. تاليف دكتور محمد خزائلى - تهرآن ۱۳۴۱.

پىر فەيرۆزى ھىندى

سەدەى ھەشتەم

ئەم ھۆنەرھەمان كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچيدا ژياو، بەپىي يادداشتى قردى، يەككە لە پىرانى زانا و تىگەيشتوو، ئىتر ئاگايەكمان لە چۆنىيەتى ژيانىيەوھ نىيە. ئەوھندە ھەيە كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچيدا ژياو و يەككە لە يارانى سان سەھاك و گەلئ ھۆنراوئشى بەزاراوى گۆرانى لى بەجئ ماوھ كە لە پەرتوووكى سەرئەنجامدا تۆمار كراون. لە پەراوى سەرئەنجامدا نووسراوھ كە پىر فەيرۆزى ھىندى يەككە لە حەفتا و دوو پىر و لە يارانى سان سەھاك كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچيدا ژياو و لە بنەپەتا خەلكى ھىندوستان بوو و لە تافى جوانيدا پۆششتووھتە دىي شىخان و لەلاى سان سەھاك ماوھىەكى زۆر ماوھتەوھ تا خەرقەى وەرگرتووھ و پاشماوھى ژيانىشى ھەر لەو دىيەدا برىووھتە سەر تا لەوئدا كۆچى دوايىي كر دووھ. ئەمەش چەند ھۆنراوئكى ئەم ھۆنەرە:

ئەو شار مىلات، ئەو شار مىلات
 بارگەي شام وستەن ئەو شار مىلات
 شام ئەسكەندەر بى كىدەش كەرد وە يات
 ئاوش وەرد نەجام چوارتەن وە نىشات
 دوماي ئەو يـاـوا وە ئاـو حەيات
 نەشكەنا ياساي يارى تا مەمات

واتە: بارەگاي شام لە شارى ميلاددا دابەزى. شام ئەسكەندەر، كىدى ھىندى خستەوہ
 بىر و بەشايى و خۆشییەوہ پيالەيەك ئاوى لە جام و پيالەي سەرسوورمانى ئەو خواردەوہ.
 بەم چەشنە ئاوى ژيانى كەوتە دەست و تا گيانە لا پتورەوشتى دیندارىي لە دەست نەدا.

بەپىي شانامە، ئەسكەندەرى كورى دارا و لەپاش ئەوہى نىشتە سەر تەخت، لەشكرى
 كىشايە ھىندستان و يەكئى لە شارەكانى ئەو ولاتەي بەناوى ميلاد داگیر كرد. ئەسكەندەر
 لەوێدا نامەيەكى بۆ كىدى ھىندى نووسى و داواي لى كرد كە خۆي بداتە دەستەوہ. كىد
 كاتى نامەكەي ئەسكەندەرى پى گەيشت زۆر پەشوكا، شەو خەوتكى دى و بەيانى خەوەكەي
 بۆ خەولتكدەرەن گىترايەوہ. مېھران كە يەكئى لە خەولتكدەرەكان بوو بەكىدى وت: ئەگەر
 ئابرووى خۆت ئەوئى لەگەل ئەسكەندەرە شەر مەكە، چونكە تىك ئەشكىي. تۆ خاوەنى چوار
 شتى كە لە جىھاندا بى وینەن و، ئەگەر ئەو چوار شتە بدەیتە ئەسكەندەر كارتىكى بەتۆوہ
 نىيە، كىد نامەيەكى بۆ ئەسكەندەر نووسى و پىي وت: من چوار شتم ھەيە و پىت دەدەم.
 يەكەم كچىكەم ھەيە كە لە جوانى و شوخى و شەنگىدا بى وینەيە، دووہم پيالەيەكەم ھەيە كە
 ئەگەر ئاوى تى كەي، ھەرچىكى لى بخۆیتەوہ شتىكى لى كەم نابیتەوہ. سىيەم بژىشكىكى
 زانايە و چوارەم پىتۆلىكى فرەزانە كە شتى نەپتى بەچاوى دل دەبينى و ئەوہى كە روو بدا
 دەيلى: پاشان ئەسكەندەر ئەو چوار شتەي لە كىد ويست و كىدیش ئەوانەي بۆ نارد و
 ئەسكەندەر كچەكەي كىدى بەپىي ئاينى فەلە مارەبرى و بووہ زاواي كىد و ئەوسا
 خەلاتىكى زۆرى بۆ خەزورەكەي نارد و، لە پيالە و بژىشك و پىتۆلەكە زۆر كەلكى وەرگرت
 و سپاسى خوايشى بەجى ھىنا.

ئەو دلئى سپەند، ئەو دلئى سپەند
 بارگەي شام وستەن ئەو دلئى سپەند
 وە فەرمان شام ساحىب دام و فەند
 پوستەم سپەندش كەرد وە يانەي دەند
 ئۆزەر شاش نەتەخت شاھى ویش وەرکەند
 كەي قوباد كەي ئاوەرد وە ئەرەند
 چەنى رەخش رام تىغ ویش مەشەند
 ريشەي دوشمنش جە ئىران وەرکەند

ئەفراسياب و زمـندش دا وه زەند   چەنى گومراھان ستیزا وه ئەند
 مەولام رەنگبازەن وه بى چوون و چەند   رەنگش سق مەدق چون سۆماي پەرەند
 واتە: شام بارەگا و خپووتەكەي لە سپەنددژدا ھەلدايەوھ و، بەفەرمانى ئەو خاوەن
 داووفەندە، رۆستەم قەلاى سپەندى ويران كرد و كرديە خانووى دەرويش، نۆزەر شای
 لەسەر تەخت لابرد و كەيقوبادى نايە سەر تەخت و بەسوارى رەخشەكەيەوھ شمشیری
 ئەوھشان و پيشەي دۆژمنەكانى ئيرانى لە بنەوھە لكەند و ئەفراسياو و زەندى توورانى
 لەناوبرد و لەگەل گومرپتيان و پياوخراپاندا بەربەرەكانى دەكرد. سەرۆك و پتيەرم
 رەنگريژە و رەنگەكانى وەكو ئەستىرەي پيروو دل و دەروونی بەندەكان روون دەكاتەوھ.
 بەپتي شانامە، لە كيتوى سپەنددا قەلايەكى زۆر مەحكەم ھەبووھ و، بۆ ئەم قەلايەش تەنيا
 ريگەيكە ھەبوو. لە دەورى فەرەيدووندا نەريمانى كورى سام لەو قەلايەدا لەلايەن دۆژمنەوھ
 گەمارۆ درا و، پتر لە يەكسالى شەپى كرد، سەرئەنجام لەسەر شوورەي قەلاكەوھ
 كاشەبەردىكيان بۆي خست و كوشتيان. سام بۆ ئەوھي تۆلەي باوكى بسەنيتەوھ
 بەلەشكرىكەوھ ھىرشىكى برەدە سەر دانىشتووانى قەلاكە، بەلام بەتيكشكانەوھ گەرايەوھ.
 ئەوسا رۆستەم لەگەل چەند پالەوانىكدا بەناوى كاروانى چەند بار خويان بەسوارى چەند
 وشتر برەدە قەلاكە تا بيفروشن، چونكە خوي لەويدا كەم بوو، كاتى گەيشتنە ناو قەلاكە،
 بەشەوا تەواوى پاسەوانەكانى قەلاكەيان كوشت و ئەوسا قەلاكەيان سووتان و گەپانەوھ
 سيستان.

سەرچاوەكان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- يادداشتى قردنى (دەستنووس).
- ۴- شاهنامه فردوسى - باهتنام ژول مول - تهران ۱۳۵۳.

پير قانونى شامى

سەدەى ھەشتەم

ئەم ھۆنەرھەمان كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچىدا ژياو، بەپىي يادداشتى قىرنى لە كوردەكانى شام بوو و ھەر لەویدا لە ئاخروئۆخى سەدەى ھەوتەمى كۆچى لەدايك بوو و بەمندايش لەویدا بوو و لە تافى جوانى و لاوئەتيدا پۆشتوووتە شارەزور و خەرىكى خويندن بوو و پاشان چوووتە دىي شىخان و ماوئەيكى زۆر لەلاى سان سەھاك ماوئەتو و تا خەرقەى لى وەرگرتوو و پاشان گەراوئەتو و زىد و مەلئەندەكەى خۆى و پاشماوئەى ژيانى بەوانەوتنەو و رېنوئىنى خەلك بردووتە سەر تا كۆچى دوايى كردوو. ئىتر لە چۆنىەتتى ژيانئەو ئاگەدارىكەمان نىيە.

لە پەراوى سەرئەنجامدا نووسراو كە پير قانونى شامى يەكئەكە لە ھەفتا و دوو پير لە يارانى تايبەتى سان سەھاك كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچىدا ژياو. لە پير قانونەو كەلى ھۆنراو بەيادگار ماوئەتو كە زۆر شىرىن و تەپ و پاراون. ئەمەش چەند ھۆنراوئەكى ئەم ھۆنەر كە دەلى:

ئەو راگەى پاسان، ئەو راگەى پاسان	بارگەى شام وستان ئەو راگەى پاسان
جە بەرەى ديوان گىردىن خاسان	ھا بەيان يوورت خواجا بناسان
ياران وە كەلام مايشان ماسان	يەرئى رۆژ جە عەشق ھەفت قەوئەلتاسان

ئى راگەى يارى نەيران وە ئاسان

واتە: بارەگا و خۆتەنى خۆى تاق و تەنيا لە پىي پاستان و پياوچاكان دايە ھەموتان لە كۆپى پياوچاكاندا وەرن خۆى تاق و تەنيا بناسن. ئەى ياران، بەھۆى خويندەنەو (كەلامەو) ھەوئەن و ماىەى خۆتان بەئىنە دەست و سى رۆژ رۆژو بەيادى يارانى ھەوت قەوئەلتاس بگرن و ئەم پى و پەوشتە بەسووك مەزانن و بايەخى پى بدەن.

يارانى قەوئەلتاس ييارانى قوئەلتاس كە ھەوت كەس بوون، بپيار دەدەن كەسى رۆژ رۆژووى مەنۆى لە كۆپى شەندرا بگرن، ئەو دەمەش زستان بوو و داوا دەكەن كە سان سەھاك بىت ئەوان بباتە شىخان، كە كوتوپ بەفرىكى زۆر قورس دەبارى و پىگەيان دەگىرى و سى شەو و رۆژ لەناو بەفرەكەدا دەمىنەو و سەرئەنجام سولتان ئىسحاق دەگاتە فرىايان و لەو تەلەكە رزگارىان دەبى و بەفرمانى ئەو ھەقەكان ھەموو سالىك سى رۆژ رۆژو لە چەلى زستاندا دەگرن.

سەرچاوه‌كان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگه بارگه (دەستنوس).

۳- يادداشتی قرندي (دەستنوس).

پير نازدار خاتوونی شیرازی

۷۶۴ - ...

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەي ھەشتەمی کۆچیدا ژیاوه، بەپێی یادداشتی قرندي لە ئاخروئۆخري سەدەي ھەوتەمی کۆچي لە شیراز^(۱) دا لەدايک بووه و ھەر لەوێشدا پێ گەیشتووه و خوێندوبووەتی و لە فەلسەفەي وینانیدا دەستیکی بالای ھەبووه و ھەر لە دەوری کچیەتیدا لەگەڵ زانایان و شیخان و پیراندا کۆبووھتووه و خەریکی نوێژ و پۆژوو بووه و پاشان سەریکی داوه لە شارەزور و لەوێهه چووھتە دێی شیخان و وازی لە دنیا ھێناوه و ماوھیک لەلای سان سەھاک ماوھتووه تا خەرقەي وەرگرتووه و ئەوسا گەراوھتووه زێد و مەلەبەندەکەي خۆي و پاشماوھي ژبانی بەپێنوینی ژنان و وانه وتەوھه بردوھتە سەر تا لە ساڵی ۷۶۴ی کۆچي مائناوایي لە جیھان کردووه و لەویدا بەخاک سپێراوه.

لە پەرتووکی سەرئەنجامدا نووسراوه کە پیر نازدار خاتوونی شیرازی یەکیکە لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانی سان سەھاک کە لە سەدەي ھەشتەمی کۆچیدا ژیاوه، لەم ئافرەتە زانایەوھه گەلی ھۆنراو بەزاراوھي گۆرانی بەیادگار ماوھتووه کە زۆر بەرز و جوان و شیرین. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە پایەبەرزەيە کە دەلی:

یاران یاوھران رای ھەق پراسییەن   پاکی و دروستی و پدا و خاسییەن

ھەر کەس ویش ناسا محەمەد ئاسا   بێ شک ئەو کەسە مەولایچ شناسا

واتە: ئەي یاران، ئەي ھاوھەلان! ریگەي خوا راستییە، پاکی و دروستی و بەخشش و

---

(۱) بەپێی بەلگەکانی میژوویی، کوردەکان ھەر لە میژووه لە شیراز و مەلەبەندەکانی تری فارسدا بوون. ئیبنی بەلخی لە پەراوی (فارسنامە) دا دەلی: کوردەکانی فارس لە رۆژگاری گۆندا پێنج پەم بوون و ھەر پەمیک سەد ھەزار پۆل بووه کە دەتوانین لەنا ئەوانەدا: پەمی جیلویه و پەمی زیوان و پەمی لوالجان و پەمی کاریان و پەمی بازنجان ناو ببەین. سترابۆن میژوونووسی وینانی دەلی: ئەو ھۆزانەي کە نیشتهجێی ولاتی فارسن بریتین لە: پاتیشخوارییەکان و ھەخامەنشییەکان و مەجووسەکان و کوردەکان و مەردەکان. ھەندێ لەو ھۆزانە خەریکی جەردەمی و چەتەیین و تاقمیکیشیان خەریکی وەرزیتری و کشتوکالن. ئیستاش گەلی لە ھۆزەکانی کورد لە شیرازدا ژبان دەبەنەسەر.

چاکاییه، هەر که سێک وهکو هافی محهمهد دروودی خوای له سههر بێ خۆی ناسی، بێ شک
ئهو که سههش خوا دهناسی. دیاردیییه بۆ فهرمایشتیکی پێغه مبههری گه وره ی ئیسلام که
دهفه رموئی: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ». واته: هەر که سێک خۆی ناسی خواش دهناسی.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه ره نه نجام (دهستنووس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستنووس).
- ۳- یادداشتی قرندی (دهستنووس).
- ۴- فارسنامه، تالیف ابن البلیخی باهتمام لسترنج - لندن ۱۹۲۱.

پیر بابا غه یبی هاواری

سه ده ی هه شته م

ئهم هۆنه ره مان که له سه ده ی هه شته می کوچیدا ژیاوه، به پیتی یادداشتی قرندی له
ئاخروئوخری سه ده ی هه وه ته می کوچی له دێی هاواردا له دایک بووه و له سه ره تای سه ده ی
هه شته مدا کوچی دوا ییی کردووه. پیریکی گه وره و یه کێ له یارانی سان سه هاک بووه و
نیتر ناگه داریه کمان لێوه نییه.

له په راوی سه ره نه نجامدا نووسراوه که پیر بابا غه یبی هاواری یه کێکه له هه فتا و دوو
پیر و له یارانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته مدا ژیاوه و گه لێ هۆنراویشی له
سه ره نه نجامدا به یادگار ماوه ته وه. ئه مهش چه ند هۆنراویکی ئهم هۆنه ره که ده لێ:

ئهو فه ره نگ شاری، ئهو فه ره نگ شاری	بارگه ی شام وستهن ئهو فه ره نگ شاری
که مان و کو سش پۆشا ته یاری	گیلا هه فتا و دوو جامه ی عه یاری
نه ههر جا ره نگێ که رده ن ئیزهاری	دین یـــــارانش نه که رد ئاشکاری
نه هیچ جامه یی ئی شه رت نه و جاری	هه فتا و دوو دینش سازا ده رکاری
شه رت و ساجنار ئهو رداباری	تا ژ پـــــردیوه ر زیا وه یاری
چیگا دین یار که ره ده ی په رکاری	شه رت پر دیوه ر ئاوه رد وه باری

واته: باره گا و خپوه تی شام له شاری فه ره نگدا هه لدا، شام که وان و کو سی هه لگرت و
جلوبه رگی شه ری کرده به ر و له قالب و له شی هه فتا و دوو که سدا سه ری هه لدا و له ههر
جێ و شوێنێکدا یاساو ده ستووریکی دانا، به لām پێ و په وشتی (یاری) ده رنه خست و، له
هیچ قالبێکدا ئهم پێ و چه یه ئاشکرا نه کرد، له پاشا هه فتا و دوو دینی بۆ خۆی به دیه ینا

و پهیمانی بهرینی له گه‌ل یاران له ژېړ هه‌تاودا به‌ست و له پردیوه‌دا ئه‌م په‌یمانه‌ی ئاشکرا کرد و ئیستا که پښ و ړچه‌ی (یار‌ی) ی به‌دی هی‌ناوه و دیسانه‌وه له‌گه‌ل یاران‌ا په‌یمانی به‌ستوه که ده‌بې هموو سهری پښ بسپترن و له قسه‌ی دهرنه‌چن.

سهرچاوه‌کان:

۱- سهرئه‌نجام (ده‌ستنوس).

۲- بارگه بارگه (ده‌ستنوس).

۳- یادداشتی قرن‌دی (ده‌ستنوس).

پیر روکن دینی هه‌ورامی

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

ئهم هونه‌رهمان که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کوچیدا ژیاوه، به‌پښی په‌رتووکي سهرئه‌نجام، خه‌لکي هه‌ورامان بووه و له پاريزگاري و خواناسيدا له‌ناو خه‌لکدا ناوبانگي دهرکردووه و يه‌کتيکه له هه‌فتا و دوو پير و له ياراني سان سه‌هاک که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کوچيدا ژياوه و ده‌لښ که له هه‌وراماندا کوچي دواييي کردووه. له‌م پيره‌وه گه‌لئ هونراو به‌يادگار ماوه‌ته‌وه که له په‌راوی سهرئه‌نجامدا تومار کراون. ئه‌مه‌ش چند هونراو‌يکي ئهم هونه‌ره که ده‌لئ:

ئهو دلئ دورې، ئهو دلئ دورې   بارگه‌ی شام وستنه‌ن ئهو دلئ دورې

ها بنيامينه‌ن شه‌ريک و سري   قاف تا قاف جه‌هان بنيامين چري

بنيامين کالای هه‌فته‌وان خري

واته: باره‌گا و خپوه‌تی شام له نيتوان دورېکدا نيشته‌وه. بنيامين شه‌ريکي پازي ئهو بوو و، سهرتاسه‌ري خه‌لکي جيهان ئه‌ويان بانگ کرد و ئه‌وسا بنيامين کالای هه‌وته‌وانه‌ی کري. به‌پښی په‌رتووکي سهرئه‌نجام، خاوه‌ندکار يا خوا له‌پاش خولقاندنی فریشته‌کان، له‌گه‌ل بنياميندا پوښته‌ ناو دورېک و له‌پاش هه‌زاران سال له‌ناو دورېکه دهرچوو و، فه‌رمانی دا دورېکه ته‌قی و له ته‌قینه‌وه‌که‌ی دووکه‌لېک هه‌لسا و ئاسمان و زه‌وی و ئه‌ستیره‌کان و مانگ و زه‌وی و خوړ و شه‌و و روژي لئ هاته‌دی.

سهرچاوه‌کان:

۱- سهرئه‌نجام (ده‌ستنوس).

۲- بارگه بارگه (ده‌ستنوس).

پیر تایه‌ری ئه‌سپه‌هانی

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

ئهم هۆنه‌ره‌مان که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه، به‌پیتی په‌راوی سه‌ره‌نجام له بنه‌ره‌تا خه‌لکی ئه‌سپه‌هان بووه و له شاره‌زووردا نیشه‌ته‌جی بووه و هر له‌ویش کۆچی دواایی کردووه. له په‌رتووکی (بارگه‌ بارگه‌)دا ده‌رده‌که‌وی که ئه‌و یه‌کێ له هه‌فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه‌هاک بووه که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه.

پیر تایه‌ر گه‌رچی کورد نه‌بووه، به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی ماوه‌یه‌کی دوورودریژ له‌ناو کورده‌واریدا ژیاوه، کوردیی چاک زانیوه، به‌تایبه‌ت له زاراوه‌ی گۆرانیدا شاره‌زایه‌کی زۆری هه‌بووه و گه‌لێ هۆنراوی هۆنیوه‌ته‌وه و که زۆر جوان و شیرین و ته‌ر و پاراون. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئهم هۆنه‌ره‌مان که ده‌لێ:

وه‌ی برینه‌وه، وه‌ی برینه‌وه	برینه‌داره‌نان وه‌ی برینه‌وه
غوڵامان بیان ده‌ست وه‌ سینه‌وه	چۆگام ولانان چۆگام دینه‌وه
یاران نه‌وان هیچ دل وه‌ کینه‌وه	بنیشه‌ن نه‌ جه‌م وه‌ ئامینه‌وه
بووان که‌لام وه‌ فامینه‌وه	سوحبه‌ت یاری وه‌ کامینه‌وه
گۆشده‌ران وه‌ کۆچ وه‌ سامینه‌وه	ده‌م وه‌ لاله‌ و چه‌م وه‌ سه‌رینه‌وه

شا مه‌دق موراڤ گرد وه‌ دینه‌وه

واته: هه‌موو به‌م برینه‌وه برینه‌دارین. ئه‌ی خوڵامه‌کان ده‌ست به‌سینه‌وه هه‌مووتان وهرن، له‌و ده‌مه‌دا ئاواره‌ بووین و ئیستا یارمان په‌یدا کرد. ئه‌ی یاران! هیچ کاتێ رقتان له‌یه‌کتر نه‌بی و رقه‌به‌ری مه‌کن و له‌ جه‌مخانه‌دا به‌یه‌که‌وه دانیشن و په‌راوی سه‌ره‌نجام بخوێنه‌وه و قسه‌کانی به‌ئاوه‌زی خوێتان هه‌لسه‌نگین و چاک گوێی لی بگرن و زمانتان به‌لاله‌ و پارانه‌وه و چاو‌تان به‌فرمیسک بی، چونکه‌ خوا هه‌موو نیاز و مرازیکتان دینیته‌ دی.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- سه‌ره‌نجام (ده‌ستنووس).

۲- بارگه‌ بارگه‌ (ده‌ستنووس).

پیر شهمسی عهله مه دار

سهدهی هه شته م

ئه م هۆنه ره مان که له سهدهی هه شته می کوچیدا ژیاوه، به پیتی په یتووکی سه رئه نجام، پیرتکی ناسراو و به ناویانگ بووه و گه لێ باسیان لێ گیراوه ته وه. جیتی له دایکبوون و مردنی دیتی ته له سمه که له بیست کیلومه تری ئیسلام ئاوا دایه. له په راوی بارگه بارگه وا دهرده که وئ که ئه و یه کئ له ههفتا و دوو پیر و له یارانی سان سه ها که که له سهدهی هه شته می کوچیدا ژیاوه.

له پیر شهمسه وه گه لێ هۆنراو به زاراوهی گۆرانی به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته پ و پاراو و شیرین و په وانن. ئه مه ش چهند هۆنراوتکی ئه م هۆنه ره که ده لێ:

برینم مهیشو، برینم مهیشو	بری نداره نان برینم مهیشو
نه ئینا مهیشو بی حه د و بی شو	شا ه شابازان وه خیرش کیشو
ها سهردیی ساعه ت توفان مه خرۆشو	یاران دیده شان زولمات مه پۆشو
یارم که ره که ن ئه و ژار بنۆشو	جه سهردی ساعه ت کووره ش بجۆشو

دایم کالای پاک یاری بفرۆشو

واته: بریندارم و برینه کانم ئیشی، به جۆرئ ئیشن و ژان ده که ن که ئه ندازه ی نییه، مه که ر شای شابازان به خیری بنووسی. هانا که ساردیی رۆژگار تۆفانیک دینیتته دی و، تاریکی چاوی یاران داده پۆشی و یاریکم ده وئ که له ریتی خوا دا ئه و ژاره بنۆشی و له ساردیی رۆژگارددا کووره ی دهروونی بجۆشی و، هه موو ده م کالای پاک یاری به خه لک بفرۆشی.

سه رچاوه کان:

۱- سه رئه نجام (ده ستنوو س).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوو س).

۳- ده فته ری پر دیوهر (ده ستنوو س).

پیر که مالی مامولانی

سهدهی ههشته

ئهم هۆنه‌رمان که له سهدهی ههشتهمی کۆچیدا ژیاوه، به‌پیتی په‌رتووکی سه‌رئه‌نجام، له بنه‌ره‌تا باوکی خه‌لکی دیتی مامولان بووه که له چهند کیلۆمه‌تریی په‌زاو دایه، به‌لام خۆی له شاره‌زووردا له‌دایک بووه و به‌یه‌کێ له حه‌فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه‌هاک دیته ئه‌ژمار که له سهدهی ههشتهمی کۆچیدا ژیاوه و به‌پاریزگاری و خواناسی له‌ناو خه‌لکدا ناسراوه و گه‌لێ و دمی به‌فه‌قی و ده‌رویشه‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه داوه.

له پیر که ماله‌وه گه‌لێ هۆنراو به‌زاراوهی گۆرانی به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین و په‌وان. ئه‌مه‌ش چهند هۆنراویکی ئهم هۆنه‌ره‌ن که ده‌لێ:

برینم قایم، برینم قایم	برینداره‌نان برینم قایم
چه‌نی مه‌نالی ده‌ره‌م و دایم	خودا قادره‌ن، شه‌رتش برام
یاران وه‌ که‌لام بوان م‌لایم	ده‌رس ده‌ران وه‌ یه‌ک ئینه‌م پا ئانیم

نه سه‌ردیی ساعه‌ت مه‌وان ته‌لا و سیم

واته: بریندارم و برینه‌کانم قایم بووه‌ته‌وه و، بۆ ئه‌وه‌یه هه‌ر ده‌نالم. خوا به‌سه‌ر هه‌موو که‌سیک و هه‌موو شتی‌کدا ده‌سه‌لاتی هه‌یه و توانایه. ئه‌ی یاران! به‌هۆی خۆینه‌نه‌وهی په‌راوی سه‌رئه‌نجام ئارام بگرن و به‌یه‌کتر ده‌رز یاری فێرکه‌ن، چونکه له ناهه‌مواری و ئاژاوهی پوژگارد، زێر وه‌کو زۆی لێ دێ و بایی و نرخێ دیته‌ خواره‌وه.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنووس).
- ۲- بارگه‌ بارگه (ده‌ستنووس).
- ۳- ده‌فته‌ری ساوا (ده‌ستنووس).

پیر راستگۆی قهره‌داغی

سه‌دهی هه‌شته‌م

ئهم هۆنه‌رمان که له سه‌دهی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه، به‌پیتی په‌رتوکی سه‌ره‌نجام یه‌کیکه له حه‌فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه‌هاک که له سه‌دهی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه و پیریکی زانا و پۆشنبیر و ناگا بووه و له هه‌موو زانستیکدا شاره‌زا بووه و له قهره‌داغی نزیکی شاری سلیمانیی ئیستاکه له دایک بووه و له دیتی شیخاندا کۆچی دوایی کردووه.

له پیر راستگۆیه‌وه هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌تووه که له په‌راوی سه‌ره‌نجامدا تۆمار کراون. ئهمه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئهم هۆنه‌ره‌ن که ده‌لێ:

می‌ردان خواجام، می‌ردان خواجام	په‌رێ نازمای می‌ردان خواجام
زهردهشت په‌یدا بی وه‌فرمان شام	ئافیتاش ئاوهرد په‌رێ خاس و عام
چه‌نی گومراهان ستیزا وه‌ کۆچ	مه‌کۆشا په‌رێ یاری شه‌و و پۆچ

واته: ئهی پیاوانی خوا! به‌فه‌رمانی خوام زهردهشت بۆ تا‌قی کردنه‌وه و، هه‌له‌سنگاندنی پیاوان سه‌ری هه‌لدا و، په‌رتوکی ئاویتسای بۆ هه‌مووی خه‌لک هێنا و، وه‌ ئه‌و به‌هۆی قسه‌کانی خۆیه‌وه له‌گه‌ڵ گومریتیاندا به‌شه‌ره‌هات و شه‌و و پۆژ بۆ په‌ره‌پیدانی ئاپنه‌که‌ی تی ده‌مکۆشا و خه‌لکی بۆ یه‌کتا په‌رستی و خواناسی بانگ ده‌کرد.

ئافیتستا ناوی په‌راوه‌که‌ی زهردهشته و له‌ پیتشا بیست و یه‌ک به‌ش بووه، به‌لام ئافیتستایه‌ک که ئیتستا له‌ ده‌ست دایه‌ بریتییه‌ له: یه‌سناد و یسپه‌ره‌د و وه‌ندیداد و یه‌شته‌کان و خورده‌ ئافیتستا و زۆریه‌ی زانایان له‌سه‌ر ئه‌و بیروپرایه‌ن که ئافیتستا به‌زمانی مادی یا کوردی نووسراوه و ئیتستاش کوردیکی هه‌ورامی باشتر له‌ ئاویتستا تی ده‌گا تا مووبه‌دیکی زهردهشتی.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- سه‌ره‌نجام (ده‌ستنوس).

۲- بارگه‌ بارگه‌ (ده‌ستنوس).

بیر ته قبی شاهویی

سهدهی هه شته م

ئەم ھۆنەرمان کە لە سەدهی هه شته می کۆچیدا ژیاوه، به پتی پەرتووکی سەرئەنجام لە دەوروپەری کتوی شاهۆدا لە دایک بووه و لە شارەزوردا کۆچی دوایی کردووه. ئەم بیرە بهیهکی لە لە ههفتا و دوو پیر و یارانی سان سه هاک دیتە ئەژمار کە لە سەدهی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. لە پەراوی بارگه بارگه وا دەر ده که وئ کە ئەو لە بنه ماله یه کی خوینده وار و پارێزگار بووه و لە پتی خواناسان و پارێزگارانه وه پویشستووه و کاتی خۆی ناسیوه، چووته لای سان سه هاک و ماوه به ک لە لای ماوه ته وه تا خه رقه ی لی وه رگرتووه و ئەوسا خه ریکی رینۆینی خه لک بووه و گه لی ھۆنراوی سه بارهت به رتی و پچه ی خواناسی ھۆنیوه ته وه کە لە پەراوی سەرئەنجامدا تۆمار کراوه.

ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرمانن کە ده لی:

ئەو مه وجود ویش، ئەو مه وجود ویش	بارگه ی شام وستەن ئەو مه وجود ویش
وهر ژ گرد پیران ها بنیامین ویش	پچاچی یاران نه جورم و ئەندیش
پیغه مبه ر دین چەنی قه وم و خویش	یاران سه نه نهان گرد بین دارووکیش
پادشام قودره تن سرتوهن نه چیش	هه ر ویش مه زانو خوداییش نه چیش

مێردان ئیوه لالا باوه ران و پش

واته: بارگه ی خوی تاق و ته نیا له خۆیدا نیشته وه، پتر له هه مووی پیران، ئەوا پیر بنیامین تکاکاری یاران و به زه کارانه. ئەو ریبه ری غولامانه. خوام به ده سه لاته و پازی ئەو نادیاره، هه ر ته نیا خۆی ده زانی کە خوايه تی بۆ چیه. ئەی یاران! لە پتی خواوه برۆن و لە رینگه ی ئەودا سه ر بسپێرن.

سه رچاوه کان:

۱- سه رئەنجام (ده ستنوو س).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوو س).

پير نهړه بالاموۍ

سده‌ی هه‌شتم

نهم هونهره‌مان که له سده‌ی هه‌شتمی کڅچیدا ژیاوه، به‌پټی پرتووکي سره‌نجام،
یه‌کټکه له حه‌فتا و دوو پیر و له یارانې سان سه‌هاک که له سده‌ی هه‌شتمی کڅچیدا
ژیاون، باوکی خه‌لکی هورامان بووه، به‌لام له شاره‌زوور له دایک بووه و له لوړستاندا
کڅچی دواييی کردووه. وه‌کو نووسراوه به‌پاريزگاری و خواناسی ناسراوه و گه‌لئ ودمی
به‌فه‌قيیان داوه و گه‌لئ هونراویشی به‌زاراوه‌ی گورانی لئ به‌جئ ماون که له په‌راوی
سره‌نجامدا تو‌مار کراون.

نهمه‌ش چند هونراوټکی نهم هونهره‌ن که ده‌لئ:

نئو مؤردینه‌وه، نئو مؤردینه‌وه   بارگه‌ی شام وستن نئو مؤردینه‌وه

سر‌ها وه‌ سینئ بنیامینه‌وه   پیر و پیر‌عالی یه‌ک یه‌ک دینه‌وه

واته: باره‌گای شام له مؤردیندا هه‌ل‌درا و رازی پټ و پچه‌ی یاری له سینگی پیر
بنیامیندا شاردراوه‌ته‌وه، پیر بنیامین و پیر عالی یه‌کتریان له‌و دټی‌دا چاوپټ‌که‌وت.
پیر عالی و پیر بنیامین له پیران و یارانې سان سه‌هاک و هه‌ردووکیان له رواله‌تدا
له‌سر پیری‌ته‌ی زورانیان گرت و سره‌نجام پیر بنیامین به‌سر پیر عالی‌دا سرکه‌وت.

سر‌چاوه‌کان:

۱- سره‌نجام (ده‌ستنوس).

۲- بارگه‌ بارگه (ده‌ستنوس).

پير تاج‌دینی فارس

سده‌ی هه‌شتم

نهم هونهره‌مان که له سده‌ی هه‌شتمی کڅچیدا ژیاوه، به‌پټی پرتووکي سره‌نجام،
یه‌کټکه له حه‌فتا و دوو پیر و له یارانې سان سه‌هاک که له سده‌ی هه‌شتمی کڅچیدا
ژیاوه و ئیتر له باره‌ی چونی‌ه‌تیی ژیانیه‌وه ناگه‌داریه‌کمان نییه، نئوه‌ی که بۆمان پروون
بووه‌ته‌وه نئوه‌یه که نئو پیری‌کی زانا و تیگه‌یشتوو بووه و گه‌لئ هونراوی به‌زاراوه‌ی گورانی
لئ به‌جئ ماون که زور ته‌ی و پاراو و په‌وانن. نهمه‌ش چند هونراوټکی نهم هونهره:

نه‌ نئو په‌رتووکي، نه‌ نئو په‌رتووکي   بارگه‌ی شام وستن نه‌ نئو په‌رتووکي

مه‌ولام سه‌یرشه‌ن خه‌لقان تالووکى تانه مه‌ده‌ران خوار و مه‌خلووکى
 ها نامه‌وه‌ران بوونى سلووکى نه‌فرۆشان وه فه‌خر بوغز و ملووکى
 واته: بارگه‌ی خوام له‌ناو په‌راوه‌کاندا هه‌لدرا، ئه‌و خه‌لکى تۆلّاز و تۆسن ده‌بینى، که‌چى
 په‌سته‌کان تانه له‌ پیاوانى خوا ده‌ده‌ن، ئه‌وا پیاوچاکان ده‌بنه‌ خاوه‌ن په‌وشت و کردار،
 که‌وابوو هه‌رگیز به‌خۆتان مه‌نازن و پق و کینه به‌یه‌ک مه‌فرۆشن.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- سه‌ره‌نجام (ده‌ستنوس).

۲- بارگه بارگه (ده‌ستنوس).

پیر حوسینی کاشانی

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

ئهم هۆنه‌ره‌مان که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه، به‌پێی په‌راوی سه‌ره‌نجام، یه‌کتکه
 له هه‌فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه‌هاک که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه و،
 به‌جۆرێ که له په‌راوی (بارگه بارگه) دا دهرده‌که‌وئ، له بنه‌ره‌تدا باوکی خه‌لکی کاشان بووه،
 به‌لام خۆی له شارمه‌زوردا له‌دایک بووه و له دێی شیخاندای کۆچی دوایی کردووه.
 له پیر حوسینه‌وه که‌لێ هۆنراو به‌زاراوه‌ی گۆزانی به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که که‌لێ شیرین و
 ته‌پ و پاراوین، ئهمه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئهم هۆنه‌ره‌ن که ده‌لێ:

هاوار ئه‌و سه‌ره،	هاوار ئه‌و سه‌ره
ده‌ست و ده‌لێ ویت بکه‌ره شه‌ره	هه‌ر کارێ به‌ده ئانه مه‌که‌ره
نان نامه‌ردان هه‌رگیز مه‌وه‌ره	چه‌نی ناکه‌سان ئیقرار مه‌نی‌ره

تۆ وکه‌چ شه‌رتان ده‌ست بار مه‌ده‌ره

واته: باره‌گا و خپوه‌تی شام له دێی هاواردا هه‌لدرا، به‌هۆی ده‌ست و ده‌لی خۆت داوه‌ری
 بکه و هه‌ر کارێ که خراپه مه‌یکه و نانی نامه‌ردان هه‌رگیز مه‌خۆ و له‌گه‌ڵ ناکه‌ساندا
 په‌یمان مه‌به‌سته و، له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌سانه‌ی وا به‌لێنیا نیه و په‌یمان شکین، په‌ه‌فتار مه‌که.
 هه‌ندێ له پیتۆلان لایان وایه که بنیاده‌م که‌لێ له ئه‌و کاره خراپانه‌ی که ده‌یکا خۆی
 دینیتیه دی، واته خۆی به‌دییه‌نه‌ری ئه‌و خراپانه‌یه که پاشان ده‌بیته هاوده‌می، به‌جۆرێ که
 درنده‌کان و جانه‌وه‌ره‌کانی زیانه‌خۆ که بۆ بنیاده‌م زیانیان هه‌یه، سوودیکیان لێ نابین و
 هه‌بوونیان خیریکی تیدا نیه. که‌وابوو مرۆ ده‌بی له خراپه خۆی به‌اریزی و ئه‌و کاره‌ی که

خراپه نه یکا و له گه ل پیاوانی خراپدا نه بیته هاوول و خوی پاک و خاوین بکاته وه. چونکه بنیادم جینشین خوا له زهوی دایه و دهبی ئم چوار شته بکاته دروشمی خوی تا به گوره یی بگا: قسه ی چاک، کرده یی چاک، هه ل سوکه وتی چاک، فره هنگی چاک.

سهرچاوه کان:

۱- سهرنه نجام (دهستنوس).

۲- بارگه بارگه (دهستنوس).

پیر عه بدولعه زیزی به سیرایی

سه دهی هه شته م

ئم هونه ره مان که له سه دهی هه شته می کوچیدا ژیاوه، به پیتی پرتوکی سهرنه نجام یه کتکه له هفتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاک که له سه دهی هه شته می کوچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا نووسراوه که باوکی له بنه رها خه لکی شاری به سرا بووه، به لام خوی له ما هولکوفه یا دهینه وهردا له دایک بووه و له شارمه زوردا کوچی دواویی کردووه. هونراوی جوانی هونیوه ته وه و گه لئ هونراوی ته ی و پاراوی به یادگار لی به جی ماون که له په پرتوکی سهرنه نجامدا تومار کراون. ئه مهش چه ند هونراویکی ئه و که ده لئ:

ئو شهت سیروان	ئو شهت سیروان
ها چیتگا خیزان بانگ سهرحه دان	جه پردیوهردا شام گرتن دیوان
خاسه غولامان گرد میرد نه ران	هر یهک وه یهک شهرت بیان و بلان
ئو ذات و شاتان بنیشق وه شان	یاران وه دینار دینی نه فروشان
ئهرکان چه فتی نه بۆ نه دینشان	میگردان وه که لام حه یا بکه ران
ژ پردیوهر زیا و شهرتی نه نیهران	وه شهرت قه دیم سهرشان بسپاران
وه پیر که چ شهرت سوچه نه وهران	پیر ناکام ل گرد به رمه که ران
دایرهش وه رای دۆزه خ مه وهران	یاران بشنه وان ئی نوخته و ئهرکان
نهر اگهی غه له ت نه وان سهرگره ران	وه کـوچ و که لام باوهران نیمان

وه ته کبیر جه م خواجام سه لاش دان

واته: باره گای شام له که ناری پووباری سیرواندا هه لئرا، له وکاته دا له سنووره کانه وه دهنگی هه لسا و شام له پردیوهردا دیوانی (یاری) ی پتک هینا، خولامه تایبه تییه کانی دهرگا واته پیاوانی راسته قینه ی پازانده وه تا هر کام به په یمانیکه وه بێن و برۆن. ئه ی یاران! ئه گهر تیشک بباریته له شتان هیچ کاتی پئی و چه و دینه که تان به پوول و دراو نه فروشن و.

لاری و چهوتی له دینه که تاندا نه بێ. له پەرتووکی سەرئەنجام شەرم بکەن و فەرمانبەری بن و له پردیوەردا پەیمان و دەستووریکی تر دامەنن و، بە پەیمانی کۆن سەرتان بسپێرن و بە پیری لای و پەیمان شکێن کێش مەبەن، چونکە پیریک راست نەبێ، هەمووی لایەنگرانی له پتی راست لا دەدا و بەرەو دۆزەخ دەیانبا. ئەو یاران! دەبێ ئەو بزانن. پێگایێ که هەلە و نادروست بێ، سەرگەردان و ئاواڕە دەبن. دەبێ گۆتێرایەکی بە فەرمانەکانی ئاین بن و بڕوایان پێ بەیەن و خواجەم بۆ تەکبیردان له جەمخاندایە و دەمێ داوه و پێ و پەوشتی ئاینە که تان بە چاکی بە جێ یەن.

سەرچاوهکان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوس).

پیر خاڵقی ئەر دەوێڵی

سەدەوی هەشتەم

ئەم هۆنەرەمان که له سەدەوی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوه، بە پتی پەرتووکی سەرئەنجام، یەکیکە له هەفتا و دوو پیر و له یارانی سان سەهاک که له سەدەوی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوه. له پەراوی (بارگە بارگە) دا نووسراوه که پیر خاڵقی ئەر دەوێڵی له شاری ئەر دەوێڵدا^(۱) لەدایک بووه و له شارەزوردا کۆچی دوایی کردوه.

له پیر خاڵقهوه که لێ هۆنراو بەزاراوهی گۆرانی بەیادگار ماوەتەوه که له پەراوی سەرئەنجامدا تۆمار کراون. ئەمەش چەند هۆنراویکی ئەم هۆنەرەن که دەلێ:

وست ئەو کۆی سیمان، وست ئەو کۆی سیمان   بارگە ی شام لوا وست ئەو کۆی سیمان
دەرمان دەرەم دارووی حەکیمنان   پاگە ی (یاری) یەن وه دیدەو وه گیان

ئێ دین بەرحەقەن باوهرمی ئیمان

(۱) ئەر دەوێڵ هەر له میژەوه مەلبەندی کوردەکان بووه. له سەرەتای دەوری ئیسلامەتیدا مەرزەوانی نازەربايجان که له ئەر دەوێڵدا بوو، گرفتاری هێرشێ حوزەیفە کۆپی یەمان بوو که له لایەن هافی عومەری خەتابەوه بووبوو فەرمانێهوی ئەم ناوچەیه شەپکی زۆر قورس پووی دا و، مەرزەوان هەشت سەد هەزار درهەمی بەموسڵمانان دا بەمەرجیک ئاگرگاکان وێران نەکەن و کوردەکان نەکوژن و، ئەم کوردانە بە پتی پەرتووکی (فتوح البلدان) بریتی بوون له دانیشتوانی بلاسجان و سەبەلان و ساترووان. کوردەکانی شەدادیش که له ساڵی ۳۴۰ی کۆچیدا له بەرامبەری عەباسییەکانەوه راوهستان له ئەر دەوێڵدا دەژیان.

واته: بارهگا و خپوهنې شام له ډیټی سیمان^(۲) دا هلدرا، چاره یی دهر دم دهوای حکیمان و پږی و ږچه یی یارییه و، نیمه بدل و گیان قبوولمانه، چونکه هم پږی و ږچه دروسته و دهمی پړوای پږی بهینین.

سهرچاوهکان:

- ۱- سهر نه نجام (دهستنووس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستنووس).
- ۳- فتوح البلدان، تالیف ابوبکر احمد بلذری - مصر ۱۳۱۹ هجری.

پیر سلیمانی سیستانی

سده دی هه شتم

هم هونه رمان که له سده دی هه شتمی کؤچیدا ژیاوه، به پږی پرتووی سهر نه نجام یه کیکه له هفتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاک که له سده دی هه شتمی کؤچیدا ژیاوه و له سیستاندا له دایک بووه و له شاره زورا کؤچی دواييی کردووه. له په راوی (بارگه بارگه) دا هاتووه که پیر سلیمانی سیستانی له سیستاندا له دایک بووه و هر له ویشدا پږی گیش تووه و پاشان رویش تووه به غدا و له وږوه چووه شاره زور و له شاری ماهولکووفه دا نیشته جی بووه و له پاش ماوه یه ک رویش تووه لای سان سه هاک و چند سالتیک له لای ماوه ته و تا خرقه یی و هرگرتووه و نهوسا که پراوه ته و شاره زور و پاشماوه یی ژیاوی به پږنمونیی خه لک و وانه و تنه و بر دووه ته سهر تا کؤچی دواييی کردووه.

پیر سلیمان له بهر نه و هی زږ به یی ژیاوی له ناو کورده واریدا بر دووه ته سهر، کور دبییه باشی زانیوه و که لای هونراوی به زاراوه یی گورانی هونپونه ته و که هندیکیان له پرتووی سهر نه نجامدا نووسراون، نه مهش چند هونراویکی هم هونه ره که ده لای:

هه کابه یی نه قدم، نهو کابه یی نه قدم	بارگه یی شام وستن نهو کابه یی نه قدم
یاران نه جهمدا دل باران وه هم	هرگیز نه ستانان بهش زیاد و کهم
سولتان سهرجهم حازرن نه جهم	هیا به کهردی گهردن که ران خهم

واته: بارهگا و خپوهنې خوام له که به یی پیر ژدا هلدرا، نه یی یاران! دلتان ل جهمدا ناوږته و تیکه لوی یه کتر بکن و هرگیز بهشی زیاد و کهم و هر نه گرن، چونکه خوا به هم مو شتیک ناگه داره و له هم مو جتگاهه کدا هیه، کهوا بوو شهرمیک له نهو بکن و کرښی بږ بهرن.

(۲) سیمان ډیټیکه له ناوچه یی گوراند.

سەرچاوهكان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگه بارگه (دەستنوس).

بیر عیسا شتاقی

سەدەى هەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان كە لە سەدەى هەشتەمى كۆچیدا ژیاوه، بەپێى پەرەى سەرئەنجام یەكێكە لە هەفتا و دوو پیر و لە یارانى سان سەهاك لە سەدەى هەشتەمى كۆچیدا ژیاوه و ئیتر لە مەزە چۆنییەتیی ژيانیهوه ئاگەدارییەكمان نییه.

لە پیر عیسا یەوه گەلێ ھۆنراو بەزاراوهى گۆرانى بەیادگار ماونەتەوه كە زۆر تەپ و پاراو و پەوان. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرە كە دەلێ:

ئەو كۆى سەنایی، ئەو كۆى سەنایی	بارگەى شام وستەن ئەو كۆى سەنایی
وەرگەرۆ تۆفان نەكۆى فەنایی	مێردان بنیشان گرد وە حەيایی
بکێشان تانە نە پرووى دونیایی	تاكە باقى بۆ دەور بەقایی

تانەكێش مەلۆ ئەو وەر دەرگایی

واتە: بارەگا و خێوەتى شام لە كێوى سەناییدا ھەلدا. خوا تۆفان دەگە پێنیتەوه تا پیاوانى خوا بەشەرمەوه دانیشن. جا ئێوه دەبێ تانە بەدەن ئەوانەى وا لە دووى خوشییەكانى جیھاندان و سەركۆنەیان بكەن تا ببیتە پەند بۆیان و بەلكو بیتە سەر رێ و پەوشتى خۆای تاق و تەنیا. ئەوانەى وا لە پێى خوادا پەندى خەلك دادەدەن، نزىكى دەرگای خۆایی دەبنەوه.

سەرچاوهكان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگه بارگه (دەستنوس).

پیر حەیدەری کەل مەیدانی

سەدەى هەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەى هەشتەمى کۆچیدا ژیاوه، بەپێى پەرتووکی سەرئەنجام، یەکیکە لە حەفتا و دوو پیر و لە یارانی سان سەهاک کە لە سەدەى هەشتەمى کۆچیدا ژیاوه. لە پەراوی (بارگە بارگە) دا ھاتووہ کە باوکی پیر حەیدەر لە بنەرەتا خەلکی قەرمیسین بوو، بەلام خۆی لە ماھولکوفەدا لەدایک بووہ و لە دێی ھاواردا کۆچی دوایی کردووہ.

پیر حەیدەر ھۆنراوی باشی ھۆنیوہتوہ و گەلێ لە ھۆنراوہکانی لە پەرتووکی سەرئەنجامدا بەیادگار ماوہتوہ. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلێ:

ئەو دووچکایان، ئەو دووچکایان   بارگەى شام وستەن ئەو دووچکایان

ھا سولتان ویتشەن پادشای شاھان   ھەم یار داوودەن پەھنمای راھان

ماوہرۆ وە پای یار پاک جامان   نارۆ وە راگەى گومرا و خەتاوان

واتە: بارەگا و خێوہتى شام لە دێی دووچکا ھەلەرا، ئەوا سان سەھاک شای شایانە و داوود رینمای رێکانە. ئەو ئیمە بەپێى خۆای تاق و تەنیا پرتوینیی دەکا و ناھیلێ کە بەپێى نادروستدا برۆین و تووشی ھەلە بین.

سەرچاوەکان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوس).

پیر ناسری بەختیارى

سەدەى هەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەى هەشتەمى کۆچیدا ژیاوه، بەپێى پەراوی سەرئەنجام یەکیکە لە حەفتا و دوو پیر و لە یارانی سان سەھاک کە لە سەدەى هەشتەمى کۆچیدا ژیاون و گەلێ ھۆنراوی بەزاراوەى گۆرانى لێ بەجێ ماون لە پەرتووکی (بارگە بارگە) دا نووسراوہ کە پیر ناسر خواناسیکی گەرە بووہ و گەلێ دەنگ و باسیان لە بارەپوہ نووسیوہ، شوێنى لەدایک بوون و مردنى شارەزووہ و وەکو دەلێن لە زۆربەى زانستەکاندا شارەزا بووہ و، زۆربەى ھۆنەرەن و زانایان و پیتۆلان ھاتوونەتە لای و بەھرەیان لە زانستى وەرگرتووہ. ئەمەش چەند ھۆنراویکی کە دەلێ:

ئەو ساجنارى ئەو ساجنارى   بارگەى شام وستەن ئەو ساجنارى
مێردان سەجەنان وە وەزن يارى   مارۆ وە نەظەر قەدیم داغدارى
تازە داغداران نەوان رسگارى   نەلەن نەسەف مێرد قەتارى

واتە: بارەگای شام لە ساجناردا هەلەرا و، یارانی بەسەنگی خۆی هەلسەنگاند و گوناھکارانی کۆنی هێنايە بەرچاو و گوناھکارانی ئیستا رزگار نابن و لە پیزی پیاوانی خودا ناییتنە ژمار.

ساجنار کە لە زاراوی (یاری) دا بەواتەى خۆر و هەتاو، بەپیتی پەپاوی سەرئەنجام، لە ژیری ئەویدا لەگەڵ رۆحی یاراندا پەیمانی بەرین بەستراوێ کە لە دواى سرشت بوون بەچاکە لەگەڵ یەكدا رەفتار دەکەن. سوھرووردی لە پەپاوی (ھیاکل النور) دا دەلێ: وە لەبەرئەوێ خۆر باشتەری و گەورەترین دەستکردی خوايە، تیشکی بەھەموو جێ و شوێنێکدا بڵاو دەبێتەو و دڵ و دەروونی یارانی پێ روون دەبێتەو و بەو دەگاتە بەرزترین پلەوپایەى خواناسی.

سەرچاوەکان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ۳- حکمە الاشراق، تالیف شیخ شهاب الدین - سەروردی - تەرەن ۱۳۳۱ ھجری.

پیر جەعفەری کوردستانی

سەدەى ھەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان کە لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا ژیاو، بەپیتی پەپاوی سەرئەنجام، بەکێکە لە حەفتا و دوو پیر و لە یارانی سان سەھاک کە لە سەدەى ھەشتەمى کۆچیدا ژیاو، لە پەپاوی (بارگە بارگە) دا نووسراو: کە پیر جافری کوردستانی^(۱) بەپارێزگاری و خواناسی لەناو خەلکدا ناسراو و زانایان لە دەوریدا کۆیوونەتەو و کەلکیان لە زانستی وەرگرتوو. لە پیر جافەرەو گەلێ ھۆنراو سەبارەت بەرێ و رچەى خواناسی بەیادگار ماوئەو کە لە پەرتووکی سەرئەنجامدا تۆمار کراون، ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرەن کە دەلێ:

(۱) ناوی کوردستان بەر لە پەیدا بوونی ئیسلام بەناوی کوردوئن بوو و سترابوون لە نووسراوەکەى خۆیدا نووسیویە. لە سەرەتای ئیسلامەتیدا مەلەبەندەکانی کوردنشین لە میژوودا بەناوی: (الجبال) و (بلاد الپهلویون) ھاتوو و، لە زەمانی سەلجوقییەکاندا مەلەبەندە کوردنشینەکان ناوئێراو کوردستان.

ئەو تاش ھۆرىن، ئەو تاش ھۆرىن   بارگەي شام وستەن ئەو تاش ھۆرىن
قەوالەش نىيان نە كاوسەرىن   پەرى ئازمايش ياران موپىن
ھەر كەس بەر ئاورد ئەو ن شاخوشىن

واتە: بارەگا و خىوھتى شام لە كىوى ھۆرىندا ھەلدا. شا قەوالەي پازى يارى خستە ناو
ئەو كىوھ و شاردييەوھ بۆ ئەوھ يارەكانى تاقى بكاتەوھ تا دۆزەرەوھەكەي بەسەر ئەوانى تردا
سەرگەوئى.

بەپىي پەراوى سەرئەنجام، بابە سەرھەنگ بەيارەكانى فەرمووى قەبالە و تاپۆي پازى
يارىم بۆ تاقىكرەنەوھى پياوانى خوا لەناو كىوى ھۆرىندا شارديوھتەوھ لەدواي من پياويك
بەناوى شاخوھشىن سەرھەل دەدا و ئەو قەبالە دەردينى و رازى يارى بەخەلك دەلى كە
دەبى ھەموو سەرى پى بسپىرن.

سەرچاوەكان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوس).

پىر ئەلىياسى مۆرياسى

سەدەي ھەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان كە لە سەدەي ھەشتەمى كۆچيدا ژياوھ، بەپىي پەراوى سەرئەنجام، يەككىكە
لە ھەفتا و دوو پىر و لە ياراني سان سەھاك كە لە سەدەي ھەشتەمى كۆچيدا ژياوھ. لە
پەرتووکی (بارگە بارگە) دا نووسراوھ كە پىر ئەلىياسى مۆرياسى پىرىكى ئاكا و شارەزا و
پارىزگار بووھ و ھەموودەم لەگەل زانايان و خواناسان و پاریزگار اندا ھەلسوكەوتى بووھ و
گەلى سان سەھاكى خۆش ويستووھ و قسەي لى بىستووھ و سەرئەنجام خەرقەي لى
وەرگرتووھ.

لە پىر ئەلىياسەوھ گەلى ھۆنراو بەيادگار ماونەتەوھ كە گەلى جوان و شىرىن و تەپ و پاراو
و پەوانن. ئەمەش چەند ھۆنراويكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

ئەوكۆي خونكارەن، ئەوكۆي شندروئى   بارەگای شام وستەن ئەوكۆي شندروئى
سەھاك شندروئى بى شكەن يەوى   جە ماھىەوھ نەقدش وەش بوئى

ياران بنیشان گرد وە بۆسوئى

واتە: بارەگا و خىوھتى شام لە كىوى شندروئىدا ھەلدا. سان سەھاك لە خواناسيدا

وهكو خونكاريكي به دهسه لاته و، هر له رۆژی بهرینه وه ههوتنی بۆن خۆش بوو. ئهی یاران
هه مووتان به په وشتیکی چاک و په سه ند به یه که وه دانیشن و خوا به رستن.

سه رچاوه کان:

۱- سه رئه نجام (ده ستنوو س).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوو س).

پیر هه یاسی مه غریبی

سه دهی هه شتم

ئهم هۆنهره به پیتی په یتوکی سه رئه نجام، یه کیکه له هه فتا و دوو پیر و له یارانی سان
سه هاک که له سه دهی هه شتمی کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا نووسراوه که
پیر هه یاسی مه غریبی که لێ سان سه هاکی خۆش ویستوو و هر له تافی جوانی له لای نه و
بووه و له پاش ماوه یه که خه رقه ی لێ وهرگرتوو و پاشان خه ریکی ریتوینیی خه لک بووه و
که لیک لایه نگری پهیدا کردوو.

له پیر هه یاسه وه که لێ هۆنراو به زاراوه ی گۆزانی به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته پ و پاراو
و په وانن، ئه مه ش چه ند هۆنراو یتکی ئهم هۆنهره ن که ده لێ:

بارگهی شام لوا وست وه مه دینه غولامان ئامان چه هه زار وینه

بێ حه د بێ وه ندان غولامان هینه زوه وور بۆ بنیام پادشا مو عینه

چلته ن چه نیشان مه که رۆ چینه هه فته وان نه سپ نوورشان سه نگی نه

باقیی غولامان وه خدمه ت شینه

واته: باره گا و خپوه تی خوای تاق و ته نیا له مه دینه دا هه لدر. پیاوانی خوا به هه زار وینه
له هر شوینیکه وه هاتنه ئه و شاره و ئه وسا به ره به ره خه لک له ده وری پیغه مبه ری گه وری
ئیسلا م کۆبوونه وه، خوا له هه موو باریکه وه یارمه تیی دا، چل ته ن له و کاته دا له لای بوون
و هه فته وانه له جیهانی راز تیشکیان زۆر تر و قورستره. خولامهکانی تر رۆشینه لای و
ئاینه که یان قه بوول کرد و له خزمه تیدا بوون.

سه رچاوه کان:

۱- سه رئه نجام (ده ستنوو س).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوو س).

پیر نیگادارتانی

سده‌ی هه‌شتم

ئەم ھۆنەرمان بە پیتی پەرتووکی سەرئەنجام، یەکیکە لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانی سان سەھاک کە لە سەدە‌ی ھەشتمی کۆچیدا ژیاو، لە پەراوی (بارگە بارگە) دا نووسراوێ کە پیر نیگادارتانی لە شارەزوردا خۆی ئێندە کەسی تەواو کردوو و بە یەکی لە زانایان و پارێزگاران دەوری خۆی دەژمێرێ و سەرئەنجام چووێتە لای سان سەھاک و ماوێھێک لە لای ماوێتەوێ تا خەرقە‌ی لێ وەرگرتوو و پاشان خەریکی ریتوینی خەلک بوو تا کۆچی دوایی کردوو.

لە پیر نیگادارتانییەو کە لێ ھۆنراو بەزاراوی گۆرانی بە یادگار ماوێتەوێ کە گەلێ شیرین و تەپ و پاراو و پەوان، ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرمانن کە دە‌لێ:

ئەو یانە‌ی عیسا، ئەو یانە‌ی عیسا	بارگە‌ی شام و ستەن ئەو یانە‌ی عیسا
بنیامین، داوود چەند پیر موسا	شیخ عیسا عەلەم مەدا جلووسا
ھا زیا وە یوورت حاجی باوھیسا	جۆق ھەفتەوان حاجی باوھیسا

واتە: بارەگا و خێوەتی شام لە مالی شیخ عیسادا ھە‌لدا، پیر بنیامین و پیر داوود پیرموسا لە گە‌ل شیخ عیسای بەرزنجیدا ئالای یارییەکانیان شەکانەو، ئەو ئێستاکە جووێتە قالبی حاجی باوھیسای و یەکیکە لە ھەوتەوانە.

لە پەرتووکی سەرئەنجامدا ھاتوو: کە پیر بنیامین و پیر داوود و پیرموسا ھەر کام بەرھو شویتیک کەوتنە پێ و سەرئەنجام لە دێی بەرزنجەدا گە‌یشتنە یەک و لەوێدا رۆیشتنە مالی شیخ عیسا. رۆژتیکیان شیخ چووێ خواربێنی کچە‌کە‌ی حوسێن بەگی جە‌لد و دەرویشەکانیشی لە گە‌ل خۆیا برد. حوسێن بەگ وتی: کچە‌کە‌م بەکە‌سیک دەدەمە شوو کە داوای ھەرچی بکە‌م بۆم بێنێ و ئەوانیش قە‌بوولی دە‌کە‌ن و حوسێن بەگ داوای ھەرچی دە‌کا خێرا بۆی دێن و حوسێن بەگ بۆی دەر دە‌کە‌وێ کە ئەمە کاریکی خاویییە و ھەر کە‌سیک ناتوانێ ئەم کارە بکا، ئەو ھەبوو کە کچە‌کە‌ی بۆ مارە‌بری ماوێھێک تێ دە‌پە‌رێ و پە‌لە‌تیشکێک لە ئاسماندا دە‌کە‌وێ و پاشان ژنە تازە‌کە‌ی شیخ عیسا دووگیان دە‌بێ و لە‌پاش ماوێھێک کورپێکی دە‌بێ کە ناوی دهنن سان سەھاک و سان سەھاک کە‌م کە‌م گە‌ورە دە‌بێ و لە‌ پاشدا لە گە‌ل باوکیا دە‌رواتە مە‌کە و لە گە‌رانی ھەدا باوکی دە‌مرێ و ئەویش لە گە‌ل دە‌رویشەکاندا بەرھو دێی شیخان دە‌کە‌وێتە پێ و لەوێدا پێ و پچە‌ی یاری دینیتە دی.

سەرچاوھکان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوووس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوووس).

پیر قەمەر سەراوقوماشی

سەدەیی ھەشتەم

ئەو ھۆنەرەمان بەپیتی پەرتووکی سەرئەنجام یەکیکە لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانێ سان سەھاکی کە لە سەدەیی ھەشتەمی کۆچیدا ژیاو. لە پەراوی (بارگە بارگە) دا نووسراوێ کە پیر قەمەر پیریکی ئاگا و شارەزا و زانا بوو و ھەموو دەم لە گەل زانایان و پارێزگارانێ دەوری خۆیدا کۆبوووەتووە و لە سان سەھاکی خەرقەیی وەرگرتوو و پاشماوێ ژیانی بە پێنۆتینی خەلک بردوووە سەر تا کۆچی داویی کردوو.

لە پیر قەمەرەو گەلی ھۆنراو بەیادگار ماوینەتووە کە زۆر شیرین و تەپ و پاراو و پەوانن. ئەمەش چەند ھۆنراویکی، ئەم ھۆنەرەمانن کە دەلی:

غار مەدینە، غار مەدینە   بارگەیی شام وستەن غار مەدینە

بەسپەسە کوڵی تارش تەننە   بەیوور بەیووران وە خزمەت شینە

واتە: بارگەیی خوای تاق و تەنیا لە مەدینەدا ھەلدر، لەو کاتەدا جالجالۆکە جاوی تەننەو و ئەوسا ھەزاران داماو ھاتنە خزمەتی پیغەمبەری گەورەیی ئیسلام و بریایان پێ ھێنا، پیر قەمەر لەم دوو ھۆنراویدا دیاردی دەکاتە سەر کۆچکردنی پیغەمبەری گەورەیی ئیسلام لە مەکوو بۆ مەدینە و، ئەو ھەش بەم جۆرە بوو کە کاتێ بێرستەکانی مەککە دییان ئاینی پیرۆزی ئیسلام رۆژ بە رۆژ پتر پەرمەستین، ھاتنە سەر ئەو کە پیغەمبەر بکوژن و دین و پێ و پەوشتی باووباپیریان بپاریزن. ئەوسا پیغەمبەر عەلیی ئامۆزای لە مالا دانا و بەشەوا لە گەل ئەبووبەکر بەرەو مەدینە کۆچی کرد و کاتێ بێرستەکان کەوتنە دووی ئەو، پیغەمبەر پەنای بردە ئەشکەوتی ھەرا و خوای مەزن ئەوانی لە ئەشکەوتەکاندا پێتواری کرد و لەبەر دەرگای ئەشکەوتەکاندا جالجالۆکە جاوی تەننەو و جووتی کۆتەر ھاتن و ھێلکەیان کرد و خێرا ھەلیان ھێنان و کاتێ بێرستەکان گەشتنە بەر دەرکی غارەکە، ئەمەیان دی گەرانەو و پاشان پیغەمبەر بەرەو مەدینە کەوتە پێ.

سەرچاوھکان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوووس).

۲- بارگه بارگه (دهستنوس).

۳- قصص الانبياء، تاليف ابو اسحاق نيشابورى - به اهتمام حبيب يغمائى تهران ۱۳۴۵.

پير په حمله تى به مبه يي

سده دى هه شتم

نهم هونه رهمان به پيى په پتووکى سرته نجام، يه کيکه له هفتا و دوو پير و له يارانى سان سه هاک که له سده دى هه شتمى کوچيدا ژياوه. له په راوى (بارگه بارگه) دا هاتووه که پير په حمله تى به مبه يي که له سده دى هه شتمى کوچيدا ژياوه، له بنه رها باوکى خه لکى به مبه يي بووه، به لام خوئى له شاره زوردا له دايک بووه و له دتي شتخاندا کوچى دوايى کردووه و پيرتکى شاره زا و زانا و پاريزگار بووه و له پيتولئى و فله سه فهى ثاينه کانى کوئن و باستانيدا دهستىکى بالاي هه بووه و زوربه ي ژيانى له پاريزگارى و خواناسيدا بردووه ته سر و هه موو دم ريتونينى خه لکى کردووه.

له پير په حمله ته وه گه لئى هونراو به زاراوه دى کوژانى به يادگار ماونه ته وه که زور ته و پاراو و په وانن، نه موش چهند هونراوئکى نهم هونه رهمان که ده لئى:

نهم هونراو غه زنه ين، نهو شار غه زنه ين	بارگه دى شام وستنه نهو شار غه زنه ين
نه ز وه فيدات بام سولتان که ونه ين	هيچ که س نه شناسان زاتت وه يه مبه ين
غولامان هه رگيز نه لان وه ژير ده ين	ئيقرار و شه رتشان باران وه قابه ين
باران وه مابه ين ئيقرار وه جاى وئش	سولتان مه محمود بئى خواجاى بئى نه نديش
نه شار غه زنه رهنگى دا نه ژئش	هه فته نش چه وگا نهو ناوهرد وه پئش
هه ياس خاس بئى بنيام راى خوئش	حه س نه مبه مندى، مووسى نوخته کئش
حه بيب، داوودن غولام راى ته فتيش	فه خره دين، رهمزبار فرشته ي بئى ته شوئش
زهردش زهرده بام قه والهن نه چئش	ئيوت، ناسره دين، شاشنه راگو و پئش
راگو و پئشه نه حق پادشاي سهرور	تا شاخه ي ئيوت نه يئنى نه سر

گررد ديده داران نه مبه بوق خه پير

واته: بارمگا و خپوته تى شام له شاري غه زنه يندا هه لدر. من به قوربانن بم نه ي پادشاي هه ردو جيهان، هيچ که س گه وه رى توئى به چاو نه ديوه و نه يناسيوه، خولامان هه رگيز له ژيرى قهرزى تو دمرنايئن تاكو په يمانه که ي خوئيان به جي نه هئين. سان مه محمود خواجه يه کى نه ترس و بئى په روا بوو و له شاري غه زنه يندا فرمان په وايي ده کرد و حوت

تهنیشی له لای خۆی کۆکردبووهوه، هه یاس بریتی بوو له بنیامین و، هه سه ن مه یه ندی نوێنگه ی پیر موسا بوو و، هه بیب نوێنگه ی داوود و فه خره دین بریتی بوو له په مزبار و زه رده ش نوێنگه ی بابه یادگار و ناسره دین بریتی بوو له شا ئیبراهیم که ئه مانه ڕنگای دروستی خوای مه زنیان گرته به ر و، تا چلی ئیوه ت نه روێ، هه مووی دیدهداره کان له م ڕنگه ئاگه دار نابن. پیر رهحمه ت له م پارچه هه لبه سته دا دیاردی کردووه ته فه رمانه وه یه تی سان مهحموودی غه زنه وی (٢٨٨ - ٤٢١ ی کۆچی) و پیاوهکانی که هیز و پله و پایه ی هه ر کام له ناو دارانی ده وره ی ئه و به هیزی بژۆنی یه کێ له پیرانی سه رده می سان سه هاک ده چوێنی بۆ وێنه: سان مهحموود به سان سه هاک و سه ردارهکانی سان مهحموود به پیرهکانی و یارهکانی سان سه هاک ده چوێنی و له پاشا ده لێ: هه موو ڕۆی دروستی خوایان گرته به ر، به لام تا نه مامه که ی شا ئیبراهیمی ئیوه ت که سان سه هاک نێژایه نه روێ، دیدهداره کان ئاگه دار نابن.

سه رچاوه کان:

- ١- سه ره ئه نجام (ده ستنووس).
- ٢- بارگه بارگه (ده ستنووس).
- ٣- ده فته ری پر دیوهر (ده ستنووس).

پیر دانیالی دالاهویی

سه ده ی هه شته م

ئهم هۆنه ره مان، به پیتی په ڕتووکی سه ره ئه نجام، یه کێکه له هه فتا و دوو پیر و له یارانی تاییه تی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا نووسراوه: که پیر دانیالی دالاهویی یه کێکه له پیرانی شاره زا و زانا و پارێزگار و ژیا نی خۆی پتر به پارێزگاری و خواناسی بر دووه ته سه ر و ماوه یه ک له لای سان سه هاک بووه و خه رقه ی لێ وه رگرتوو و سه ره ئه نجام خۆی ڕینوێنیی خه لکی کردوو.

له پیر دانیاله وه گه لێ هۆنراو به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته ڕ و پاراو و په وانن. ئه مه ش چه ند هۆنراویکی ئهم هۆنه رن:

مه ولام جه نووړی عالهم ساچنا	عالهم ساچنا، عالهم ساچنا
ئهو نووره ش جه پشت بنیام داچنا	عالهم و ئاده م په ی ویش راچنا

واته: خوام جیهانی به دی هیئا و جیهان و بنیاده می بۆ خۆی پازنده وه و، ئه و تیشه کی سه ره تا له پشتی ئاده م دانابوو.

پیر دانیال له م هه لبه ستانه دا دیاردی ده کاته به دیهیتانی جیهان و ئاده م و، به پیتی بیرورای موسلمانان، خوای مه زن سه رتهای تیشکی پیغه مبه ری گه وری ئیسلامی به دی هیتا و پاشان ئاده م و به ری ئه وی سرشت کرد و له پاشا ئه و تیشکه له پشت ئاده ما دانا و پشت به پشت گه را تا گه یشته عه بدولای باوکی پیغه مبه ر. خوای گه وری کاتێ تیشکی پیغه مبه ری خولقاند هه زار سال ئه و تیشکه ی له لای خوای دانا تا خه ریکی په سن و ستایشی خوا بوو، ئه و سا ئه و تیشکه ی پروون کرده وه و هه زاران سال تێ په ری تا له تیشکی بیست ده ریای داهیتا و هه ر ده ریایه ک چه ندین زانست بوو که جگه له خوا که سیک ئاگای لی نه بوو و، ئه و تیشکه ی ژهنده ناو ئه و ده ریایانه دا و پاشان پتی فهرموو: تۆ دوایین پیغه مبه ر و تکاکاری پۆزی په سلانی، ئه و سا ئه و تیشکه خوی خسته زه وی و کړنۆشی له خوا کرد و کاتێ سه ری له زه وی هه لگرت، سه د و بیست و چوار هه زار دلۆبی لی پڑا و خوای مه زن له هه ر دلۆپیکێ پیغه مبه ریکێ به دی هیتا.

سه رچاوه کان:

۱- سه رئه نجام (ده ستنوس).

۲- بارگه بارگه (ده ستنوس).

پیر سه فه ری قه لاجه یی

سه ده ی هه شته م

ئه م هۆنه ره مان به پیتی په رتووکی سه رئه نجام، یه کیکه له هه فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا هاتووه که پیر سه فه ری قه لاجه یی له پیران و خواناسانی به ناویانگی سه ده ی هه شته می کۆچییه و له لای سان سه هاک ماوه یه ک خویندوو یه تی و خه رقه ی لی وهرگرتووه و له شاره زوور و ده ورو به ری ئه و مه لبه نده دا ژیاوه و هه ر له وێشدا کۆچی دوایی کردووه.

له پیر سه فه ره وه هه ندێ هۆنراو به یادگار ماوه ته وه که له په رتووکی سه رئه نجامدا تۆمار کراون. ئه مه ش چه ند نمونه یه ک له م هۆنراوانه:

ئه وکۆی سه مه نگان، ئه وکۆی سه مه نگان	بارگه ی شام لوا ئه وکۆی سه مه نگان
وه فره مان شام خواجای یه کړه نگان	پوسته م نه یوورت پیر سه ره نگان
چه نی ته همینه بانۆی چه له نگان	جام یه کړه نگی نۆشا پۆچه نگان
هه ر ئه و جامه بی پاک که ردش ژه نگان	روسته م نه یوورت بنیامین سه نگان

واته: بارهگا و خټوټی شام له کوی سهمهنگاندا هلدر، بهفرمانی شام، بنیامین له قالبی روسته‌مدا بوو، له‌گه‌ل تامینه‌ئو خانمه شوخوشه‌نگه، په‌یوه‌ندیی ژن و می‌ردیی به‌ست و جامی باده‌ی خوارده‌وه و ئهم باده‌ی ژه‌نگی د‌ه‌روونی پاک و خاوټن کرده‌وه و، روسته‌می له له‌شی پیرمدا هله‌سه‌نگاند.

پیر سه‌فر له‌م هونراوانه‌دا دیاردی ده‌کاته چیرۆکی روسته‌م و تامینه‌که به‌پټی شانامه، تامینه‌کچی فره‌مانه‌وای سهمه‌نگان بوو که دلی له روسته‌م چوو، شووی پټی کرد و پاشان کوړتکی لی بوو که ناوی نا زوراب و زوراب که‌م که‌م گه‌وره بوو و پاشان بۆ په‌یدا‌کردنی باوکی له سهمه‌نگانه‌وه به‌ره‌و ئیران که‌وته پټی و دایکی بازوویه‌ندیکی پټی دا که بی‌کاته بالی، تا بتوانی به‌هوی ئه‌و بازوویه‌نده‌وه خوی به‌باوکی بناسی‌نی، به‌لام زوراب باوکی نه‌ناسی و به‌ده‌ستی روسته‌می باوکی کوژرا.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- سه‌ره‌نجام (ده‌ست‌نووس).

۲- بارگه بارگه (ده‌ست‌نووس).

۳- شانامه‌ی فیرده‌وسی.

پیر سووره‌ی هندله‌یی

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

ئهم هونره‌مان به‌پټی په‌رتووکي سه‌ره‌نجام، په‌کتکه له‌ه‌فتا و دوو پیر و له‌یارانی سان سه‌هاک که له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کوچیدا ژیاوه. له‌په‌راوی (بارگه بارگه) دا هاتووه که پیر سووره‌ی هندله‌یی سه‌ره‌تا له‌شاره‌زووردا خه‌ریکی خوټندن بووه و پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌پټنوټینی خه‌لک بر‌دووه‌ته سه‌ر تا نیوه‌ی سه‌ده‌ی هه‌شته‌م کوچی دوا‌ییی کردووه.

له‌پیر سووره‌وه گه‌لی هونراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که زور ته‌ی و پاراو و شیرین و په‌وانن. ئه‌مه‌ش چه‌ند هونراوټکی ئهم هونره‌که ده‌لی:

ئهو گر‌دین دلان، ئهو گر‌دین دلان   بارگه‌ی شام وست‌ه‌ن ئهو گر‌دین دلان

نوخ‌ته‌ش حازره‌ن حل موش‌کلان   ها یار داووده‌ن شه‌م و مه‌شه‌لان

دا‌رپ‌س یاران نه‌ راگه‌ی چۆلان   را‌هنمای یاران نه‌ گشت مه‌نزلان

یاران بیاوه نه‌ راگه‌ی چۆلان   وه‌ که‌لام و شوون وه‌ پاکی زټلان

واته: باره‌گا و خټوټی شام له‌ته‌واوی دله‌کاندا هلدر، ئهو له‌هه‌موو شوټنټیکدا

ئامادىيە و گرىڭ كۆيىرى خەلك دەكاتهو، ئەو داوودىش بوو شەم و مەشخەلى خەلك، وە ئەو لە پىتى چۆل و سەخت و ھەلەتدا دەگاتە فرىيى يازان و لە ھەموو قۇناختىدا رىنماي خەلكە و، لە دەشت و چۆلدا ياران پەيدا دەكا، كەوابوو ھەموو بەپاكى و خاوتىنيەو دانىشن و ژيان بەرنەسەر.

سەرچاوەكان:

- ۱- سەرئەنجام (دەستنوس).
- ۲- بارگە بارگە (دەستنوس).
- ۳- دەفتەرى ساوا (دەستنوس).

پىر نىعمەتى تەوھەردار

سەدەي ھەشتەم

ئەم ھۆنەرمان بەپىتى پەرتووكى سەرئەنجام، يەككە لە ھەفتا و دوو پىر و لە يارانى سان سەھاك كە لە سەدەي ھەشتەمى كۆچىدا ژياو، لە پەراوى (بارگە بارگە)دا ھاتوو كە پىر نىعمەت يەككە لە پىران و يارانى سان سەھاك كە لە تافى جوانىدا چوو لە لاي ئەو و لە پاش چەندىن سال كە لە لاي ماوئەو، خەرقەي لى وەرگرتوو و ئەوسا خەرىكى رىئوئىي خەلك بوو و سەرئەنجام رۆيشتووئە شارەزور و لەویدا كۆچى دوايىي كردوو.

لە پىر نىعمەتەو كەلى ھۆنراو بەيادگار ماوئەتەو كە لە پەرتووكى سەرئەنجامدا تۆمار كراو. ئەمەش چەند ھۆنراوئىكى ئەم ھۆنەر كە دەلى:

ئەو كفر و كىنە، ئەو كفر و كىنە	بارگەي شام و ستەن ئەو كفر و كىنە
كفرى كفرشان نە دەم بەرشىنە	پىر و پىرعالى داواشان ھىنە
شا دا جەلاشان جە قەھرو قىنە	ياران پۆشاشان جامەي كەمىنە

واتە: بارەگا و خپوئەتى شام لە شارى كفر و كىنەدا ھەلدا، خەلكى كفرى كفرىان لە دەم دەردى، وەكو پىر بنىامين و پىر عالى كە لەسەر پىرى بوو شەريان تا شا قار و قىنى لە ناويان ھەلگرت و ياران لە بەرامبەرى خاوندكاردا كرنۆشيان كرد و سەريان دانەواند.

كفرى يەككى لە شارەكانى كوردستانى عىراقە و دەلىن كە ئەم شارە خەسرەو پەرويزى ساسانى (۵۹۰ - ۶۲۸ى زايىن) ئاواي كردووئەو. ئاوى شارەكە لە ناوى دارىكەو و وەرگىراو كە لە رابردودا لىرئىكى كفرى لەم شارەدا ھەبوو و بەھۆى بوومەلەرزەيەكى زۆر سەختەو شارەكە و لىرەكە لەناو چوون و پاشان شارەكەيان سەرلەنوئى ئاوا كردووئەو.

ریچ له گه شتنامه که پیدانوسسیویه تی: له کفریدا شوینه واری کۆن که په یوه ندیی به ساسانییه کانه ویه به زۆری ده بینه ری و گهلئ دیزه و گۆزه ی قورینی ئه و دهوره ش که وتووته دهست. جه ماوهری شارکه نزیکه ی ههوت ههزار که سن و خه لکه که ی کوردن و زۆر به یان خه ریکی کاری کشتوکال و کاری بازرگانین. به ره می شارکه بریتیه له گهنم و جۆ و کونجی و چه و نه در و تری و سیو و هه رمی. له م شارهدا خه لووز و نه وتیش به زۆری دهست ده که وی و گۆر تکیشی تیدایه به ناوی (بابه شاسوار) که خه لک ده چنه دیتنی و رازونیا زی له سه ر ده که ن.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه رئه نجام (دهستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (دهستنوس).
- ۳- رحله ریچ فی العراق ترجمه بهالدین نوری - بغداد ۱۹۵۱.

پیر دلاوهری ده ره شیشی

سه ده ی هه شته م

ئه م هۆنه ره مان به پیتی په رتووی سه رئه نجام، یه کتیکه له هه فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا هاتوو که پیر دلاوهر زانا و پیرتکی زۆر به رز بووه و له هه موو زانستی کدا شارها بووه و ماوه یه کی زۆر له شاره زوور و هه وراماندا ژیاوه و سان سه هاک زۆر خۆشی ویستوو و خه رقه ی لی وهرگرتوو و پاشان خه ریکی ریتنوتینی خه لک بووه و له دیتی شیخاندا کۆچی دواایی کردوو.

له پیر دلاوهره وه گهلئ هۆنراو به یادگار ماوه ته وه که له په رتووی سه رئه نجامدا تۆمار کراوه. ئه مه ش چه ند هۆنراویکی ئه م هۆنه ره که ده لئ:

وست و به ربه ری، وست و به ربه ری	بارگه ی شام وستن وست و به ربه ری
پادشام ئاگا بی نه گشت هه وه ری	یار پاک باوهر ئه و ده رگا و فه ری
یاران نه که ره ان وه له فز ته ری	ها یوورت فیرعه ون مه رد قه رقه ری
ویش که رد وه خودا شاه و شه هبه ری	نام ویش مه نیۆ هه یاس و شه ری
بفرۆشۆ یاری وه جیفه و زه ری	یاران ماوه رۆ وه راگه و شه ری

فه ردا خجالت لال مه وو که ری

واته: بارهگا و خیتوهتی خوام له نیتوان دهشتهکییهکاندا هه‌لدرا. خوام له گشت هه‌والیک ناگه‌داره، یاریک که بریوای پاک و خاوتین بێ، به‌ده‌رگای خواوه‌ نزیکه. ئه‌ی یاران! پێ و پچه‌ی خواناسی به‌بیتوه‌وه‌ دامه‌زن و بایه‌خی پێ بده‌ن، فیرعه‌ون ئه‌و دژمرویه، خۆی کرده‌ خوا و شای په‌رییه‌کان، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م پێ و پچه‌یه‌ به‌زێر و زیو بفرۆشی و یاران بخاته‌ ریتی خراپ و ئه‌هریمه‌نی و له‌ ریتی راست لایان دا. ئه‌و له‌ پۆژی په‌سلان له‌ لای خوادا شه‌رمه‌نده‌ و لال و که‌ر ده‌بی.

پیر دلاوه‌ر له‌م هۆنراوانه‌دا دیاردی ده‌کاته‌ سه‌ر پروداوی فیرعه‌ون که‌ به‌خه‌لک ده‌لی: «أَنَارُكُم الْأَعْلَى» واته‌ من خوای هه‌ره‌ به‌رزی ئیوهم. مووسا له‌ مالی ئه‌ودا پێ که‌یشت، ئه‌وه‌ش به‌و جۆره‌ بوو کاتێ دایکی زانیی که‌ نه‌سه‌قچیانێ فیرعه‌ون مندا له‌ ساواکه‌ی ده‌کوژن، ئه‌وی خسته‌ ناو سه‌ندووکیه‌وه‌ و خسته‌ ناو ئاوی پروباری نیله‌وه‌، ئاوه‌که‌ سه‌ندووکه‌ی برد و ئه‌وسا پیاوانی فیرعه‌ون سه‌ندووکه‌یه‌کیان گرتوه‌ و دایانه‌ ژنه‌که‌ی فیرعه‌ون و ئه‌ویش له‌به‌رئه‌وه‌ی مندا له‌ نه‌بوو بۆ خۆی که‌وره‌ی کرد و مووسا سه‌رئه‌نجام به‌سه‌ر فیرعه‌وندا زال بوو و جووله‌که‌کانی له‌ سته‌می ئه‌و سته‌مکاره‌ پزگار کرد.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنووس).
- ۲- بارگه‌ بارگه‌ (ده‌ستنووس).
- ۳- ده‌فته‌ری پردیوه‌ر (ده‌ستنووس).

پیر حه‌یاتنی ماچینی

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

ئه‌م هۆنه‌ره‌مان به‌پێی په‌رتووکی سه‌رئه‌نجام یه‌کیکه‌ له‌ حه‌فتا و دوو پیر و له‌ یارانێ سان سه‌هاک که‌ له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه. له‌ په‌راوی (بارگه‌ بارگه‌)دا نووسراوه‌ که‌ پیر حه‌یاتنی ماچینی پیرتکی زانا و شاره‌زا و رۆشنبیر و تیگه‌یشتوو بووه‌ و له‌ ده‌وری لایه‌تیدا چووته‌ لای سان سه‌هاک و چه‌ندین سال له‌ لای ماوه‌ته‌وه‌ تا خه‌رقه‌ی لی وهرگرتوه‌ و ئه‌وسا له‌وتوه‌ رۆیشتووته‌ شاره‌زور و پاشماوه‌ی ژیانێ به‌رینوینیی خه‌لک بردووته‌ سه‌ر تا له‌وتدا کۆچی داویی کردوه‌.

له‌ پیر حه‌یاته‌وه‌ هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماوه‌ته‌وه‌ که‌ زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین، ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوتکی ئه‌م هۆنه‌ره‌ که‌ ده‌لی:

ياران هامپا، ياران هامپا   راي راست بگيرن ياران هامپا
يارى نه كهرن وه جهنگ و هپا   وښهئى سامرى خهلق كهرن گومپا

واته: نهئى ياراني هاوپړ! پټى راستى خوايى بگرن و له ناو خوتاندا مه كه نه شه و ههرا
و وهكو سامرى خهلك گومپي مه كهن.

پير حيايت له م هونراوانه دا دياردى ده كاته سهر رووداوى سامرى له نه بوونى مووسادا
كه چل روژ بډ هيناني ته ورات روښتنبووه كيوى تور، خهلكى له پي دهر كړد و نه واني هان
دا كه گوږه كه زږينه كهى بېهرستن.

سهرچاوه كان:

۱- سهرنه نجام (دهستنوس).

۲- باركه باركه (دهستنوس).

۳- دهفته رى ساوا (دهستنوس).

پير نارى هه ورامى

سه دهى هه شتم

نهم هونره مان به پټى په رتووكى سهرنه نجام، په كيكه له حه فتا و دوو پير و له ياراني سان
سه هاك كه له سه دهى هه شتمى كوچيدا ژياوه. له په راوى (سهرنه نجام) دا نووسراوه كه
پير نارى هه ورامى له هه وراماندا له ايك بووه و هه له وښدا پټى كه ښتووه و له دورى
لاويه تيدا له لاي زانايان خه ريكى خوښندن بووه و پاشان روښتنبووه دپي شپخان و
ماويه كي زور له لاي سان سه هاك ماوه ته وه تا خه رقه و وهرگرتووه و نه وسا كه پاره ته وه زږد
و مه لېنده كهى خو و خه ريكى رښوښنى خه لك بووه تا كوچى دوايى كړدوه.

له پير نارى به وه گه لى هونراو بيا دكار ماوه ته وه كه زور ته و پاراو و په وان و شيرين.
نهمه ش چهند هونراو يكي نهم هونره كه ده لى:

ياران مزگانى شام نه كوئى ميترن	ميرم نوښزاده ن سهرمايهى خپره ن
شاهم شاپورهن پور نه رده شپره ن	په رڼ دوشمنان چون وه چكه شپره ن
ميرش سه نجنى وه چه شمهى يارى	نه به رهش نورمزد وښ دا ديارى
چاقا وارما وه ناشكارى	ميردانش جه م بين پهى ره ستگارى
مه ولام رهنگبازه ن رهنك مه دق وه كوچ	كوچش تارى شوه مه كه رق وه پوچ

واته: نهئى ياران! مزگيڼى بدن كه شام هاته مالى ميترهك، ميترهكى نوښزاد سهرچاوهى

خېر و خوښييه. شام شاپووری کورې نږدې شپږه و له بهرامبهري دوژمناندا وهکو به چکه شپږ راده ووستی، نهو میتره کی به سهرچاوه ی یاری هه لسه نگاند و کچه کی نهوی خواست و له په یوه نډی نهوان نورمزد په یدا بوو. نهوسا شا فهرمووی که به ناشکرا هه مووی خه لک کوینه وه و جه ژنیک به دی بیتن. خوام په نگبازه و به کوچ و باری گیانه کان په نگ دهبه خشی و کوچی نهوان تاریکی شه و دهکاته وه پوژ.

پیر ناری له م هونراوانه دا دیاردی دهکاته چیروکی کوچی میتره کی نوشزاد و شاپووری ساسانی که به پپی شانامه، شاپووری هه ول کورې نږدې شپږی ساسانی پوژنیکیان چووه راو، کوچی کی له باختی کدا دی که له سهر بیریکدا دولتی قورسی هه لده کیتشا که چند پیاو نه یده توانی نهو کاره بکا که چی نهو به ناسانی دوله کی دهکیشایه سهر. شاپوور کاتی چاری پی کهوت بوی دهرکهوت که نهو کوچی میتره کی نوشزاده و له دوژمنانی بابیه تی که له شه پدا زوږبه ی پیاوانی بنه ماله کی کوژا بوون. شاپوور دلی لی چوو و خواستی و پاشان کورپکی لی بوو به ناوی هورمز.

سهرچاوه کان:

۱- سهر نه نجام (دهستنوس).

۲- بارگه بارگه (دهستنوس).

۳- شانامه ی فیردهوسی.

پیر نهریمانی شاهویی

سهدهی هه شتم

نهم هونره مان به پپی په پتووی سهر نه نجام، په کیکه له هفتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاګ که له سهدهی هه شتمی کوچیدا ژیاوه. له په پای بارگه بارگه دا نووسراوه که پیر نهریمانی شاهویی پیریکي ناګا و شارمزا و زانا بووه و له خواناسی و پیتولیدا به هره یه کی زوری بووه و ماوهیه که له لای سان سه هاګ ماوه ته وه تا خه رقه ی لی وهرگرتووه و نهوسا خه ریکي رینوینیی خه لک بووه تا کوچی دواپی کردووه.

له پیر نهریمانه وه گه لی هونراو به یادگار ماونه ته وه که ژور ته ی و پاراو و شیرین و په وانن. نه مهش چند هونراوی نهم هونره که ده لی:

یوورت موختار، نهو یوورت موختار

بارگه ی شام وستنه نهو یوورت موختار

جه يانهى بن جان شا كهردش گوزار
 عالهم نهرواح شهو رو بیدار
 بى خورد و بى خا و دايم بين و شيار
 وارده نيشان بى جه نوور روژگار
 نهحمه موختار ناگابى پهروار
 زات و خواجام بى نوور كهره مدار
 ديوه قووتش كهرد روخ سهد هزار
 پهوكه سهرش شى وه قوللهى سهييار
 نه شوون باوهش بى وه شه هريار
 يهك زيندانش كهند يه مين و يسار
 سهد هزار ميگرد بى تيدا گرفتار
 باوهش تهيموور شا خهريك مهند ناچار
 سهرانسهر مهخلووق مهكهردش نهزار
 تا زياوه پهحم زات شاي سوار
 كيانا وه لاش نهو مهرد ئيختيار
 كهردش نه سيحعت وه حهرف پندار
 تا كه نهحمه شاي با حشمت ويچار
 ناوهردش ديوه بهسستش نه رووى دار
 چوارتهن، ههفتهنش چهوگا كهرد ئاشكار
 ميرزا زهرير بى بنيامين يار
 پير مووسى وهزير ميرزا زهرهقه تار
 ميرزا زهرنه وروژ داوود نازار
 ميرزا زهره ادى جه يوورت ره مزبار
 مستهفا نامش قه بيل خوونخواار
 زهرده بام بام زهر يافت زهنگار
 تهيموور شا ئيوهت جه ذات طه يار
 ساقى كه وسهره ن ساحيب زولفه قار
 نه روژ عوقبا ناو مه دق وه يار

مهولام رهنگبازهن رهنکش عهجهب کار
 مهنمانق رهنگ رهنگ پهی میردان ئیقرار
 میردم گهرهکن نهگیلق و تار
 زهی رهنگا رهنگه نهو نوش کسهپۆزار

واته: بارهگای شام چووہ قالبی ئەحمەدی موختار و لە مائی جان کورپی جان تی پەپی و گیانەکان لە جیھانی خۆیاندا شەو و رۆژ وریا بوون، بەبێ خورد و بێ خەو هەموو دەم وشیار بوون و خورد و خۆراکیان لە تیشکی پۆژگار بوو کە لەناو ئەواندا لە پێ ئەحمەدی موختار پەیدا بوو، ئەو لە تیشکی خوایی کەلکی وەرگرت و لەم کاتەدا دێو گیانی سەد هەزار کەسی قوت دا و ئەو هەبوو کە خۆی گەیانە لووتکە چەرخێ گەپۆک و لەوێدا بزر بوو، وە لە دواى باوکی بوو شالیار و بەندیخانە یەکی گەورەى لە چەپ و راستەو هەلکەند و سەد هەزار کەسی تیدا بەند کرد و باوکی تەیموورشا لە کارەکانی سەری سوورما و تەواری خەلک چاوەڕوان بوون تاکو خوای تاق و تەنیا بەزەییی بەخەلکدا هات و ئەوسا باوکی پیرەمێردیکی ناردە لای ئەحمەدی موختار کە پەندى کۆرەکەى دادا، ئەحمەد شای ژیر دێوہکەى هینا و دای لە سێدارە و ئەوسا چوار تەن و حەوت تەنى ئاشکرا کرد کە بریتی بوون لە میرزا زەریر و میرزا قەتار و میرزا نەورۆز و میرزا زەپھادی و قەبیلی خۆینخۆر و زەپبافت و زەپنیگار. خاوەنى زولفەقار مەيگێپی کەوسەرە و، ئەو لە پۆژی دوايیدا بەیاران ناوی کەوسەر دەدا. خوا رهنگبازە و هەموو دەم رهنگ دەپژینى و یاریکەم دەوێ کە لە پەیمانی خۆی پەشیمان نەبێتەو و دلی لێل و تاریک نەبێ و زاری ئەم رهنگانه بخواتەو و نۆشی گیانی بکا.

ئەحمەدیى موختار یەکیکە لە پارتیزگاران و فەرمانبەرە وایانی دەوری کۆن کە یارەکانی بریتین لە: میرزا نەورۆز و میرزا قەتار و میرزا زەپھادی و زەپبافت و زەپنیگار، قەبیلی خۆینخۆر کە هۆنەر هەر کام لەمانە بەنۆتنگەى یەکێ لە پیرانی هەرە گەورەى سەدەى هەشتەمى کۆچى دادەنێ.

بەپیتی پەرتووکی سەرئەنجام، جان کورپی جان بەر لە سرشت بونی ئادەم هەبوو و پاشان ئادەم بەدی هاتوو و جان لە ئاگر و ئادەم لە خاک دروست بوو و، جان لە قورئانی پیرۆزدا بەواتای جنۆکە یە و لە ئایەتی ۲۷ ی سورەى (حُجْر)دا دەفەرموێ: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ وَالْجَانِ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ». واتە: مەرۆمان لە قورپی وشک و رش و بۆندار و کۆنە بەدی هینا و جنۆکەمان لە ئاگر سروشت کرد.

هۆنەر هەروەها دیاردیی کردووێتە کەوسەر کە ناوی حەوزیکە لە بەهەشت و دەلێن هەر کەسیک لە ئاوی ئەم حەوزە بخواتەوێت پزگاری دەبێت و، بەپێی سەرئەنجام، مەبەستێتی ئەم حەوزە، عەلی کۆری ئەبووتالبە.

سەرچاوەکان:

۱- سەرئەنجام (دەستنوس).

۲- بارگە بارگە (دەستنوس).

پیر تەیارێ خوراسانی

سەدەوی هەشتەم

ئەم هۆنەرە بەپێی پەرتووکی سەرئەنجام یەکیکە لە حەفتا و دوو پیر و لە یارانێ سان سەهاک کە لە سەدەوی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوە. لە پەراوی (بارگە بارگە) دا نووسراوە کە پیر تەیارێ خوراسانی لە پیتۆلی و فەلسەفەدا دەستیکی بالایی هەبوو و لە تافی جوانیدا چووێتە لای سان سەهاک و ماوەیەک ماوەتەوێت تا خەرقەیی وەرگرتووێت و ئەوسا خەریکی ریتۆنیی خەلک بووێت تا کۆچی دواوی کردووێت.

لە پیر تەیارەوێ گەلی هۆنراو بەیادگار ماوەتەوێت کە زۆر تەپ و پاراو و شیرین و پەوانن. ئەمەش چەند هۆنراویکی ئەم هۆنەرە کە دەلی:

ئەو یانەی دارا، ئەو یانەی دارا	بارگەیی شام و سەتن ئەو یانەی دارا
زیا و ئەسکەندەر جامش جان ئارا	خەرجش سەن نە قاف کەش و کۆی خارا
نە کوورەیی ئافتاو چوار قەرەنی سارا	جە گشت بەرپووبار حوکمش و یارا
چەوگا جامەشان وە سپو نارا	بنیام، ئەفلاتوون حەکیم یارا
داوود، ئەرەستو مەعرفەت کارا	لوقمان، پیر مووسی ئەشیا پیش وارا
نوورش وە درەخت سەوز مەوق جارا	مستەفا وە دوون ئەرزەق زیارا
ئێسەت موحەممەد شێرزاد زارا	کیسیا بانۆ یوورت پەمزبارا
هەفتەنان چەوگا شین نە پتووارا	بابا یوورت میر تەمام مەشمارا
جۆق هەفتەوان مێرد تۆمارا	مەولام عەیارەن نە جای عەیارا
نە هەر جامەیی پەنگش نیارا	یارم گەرەکن مێرد هۆشیارا
مەتای بێ داغمش نەبۆ نەیارا	یاران وە کەلام مەوان پستگارا

واته: باره‌گای شام له کۆشکی دارادا هه‌ل‌درا و ئه‌سکه‌نده‌ر له‌گه‌ڵ جامی گیان ئارادا ژیا و، له‌ کێوی قاف و ده‌شت باجی وهرگرت و له‌ کورده‌ی خۆر و چوار لای ده‌شت و بیاوان و سه‌راسه‌ری به‌ژ و ده‌ریادا فه‌رمانه‌وه‌اییی ده‌کرد، یاره‌کانی هه‌ر کام نوێنگه‌ی یه‌کێ له‌ پیرانی یاری بوون ناویان به‌م چه‌شنه‌یه: ئه‌فلاتوون، ئه‌ره‌ستوو، لوقمان، کیسیا، محمه‌د شیرزاد، بابا، که‌ ئه‌مانه‌ ئاوێنه‌ی: پیربنیامین، پیرداوود، پیرمووسا، مسته‌قا ده‌ودان، په‌م‌زبار و میرسوور و بوون. له‌و کاته‌دا هه‌وت ته‌نان له‌ په‌رده‌ی نه‌ینی هاتنه‌ ده‌روه‌، له‌ هه‌ر کوێدا عه‌یاره‌کان هه‌بن، سه‌رۆکمیش هه‌یه، ئه‌و له‌ هه‌ر قه‌لبه‌تکدا په‌نگی ده‌نوێنی و یاریکم ده‌وێ که‌ هه‌موو ده‌م له‌م پازانه‌ وشیار بێ و کاله‌که‌ی بێ خوش بێ. ئه‌ی یاران! به‌هۆی خوێندنه‌وه‌ی په‌رتووکی سه‌رئه‌نجامه‌وه‌ پزگار ده‌بن.

ئه‌سکه‌نده‌ر که‌ دیاردی پێ کراوه، هه‌ر ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌قدونی کۆپی فیلیپه‌ که‌ له‌ سالی ۳۵۶ی به‌ر له‌ زاین له‌ دایک بووه‌ و بیاوێکی وشیار و زیره‌ک و زانا و نه‌به‌ز بووه، باوکی نایه‌ لای ئه‌ره‌ستوو که‌ فێری خوێندن و زانستی بکا و له‌ ته‌مه‌نی بیست سالاندا نیشه‌ سه‌ر ته‌خت. له‌ به‌هاری سالی ۳۳۴ی به‌ر له‌ زاین له‌گه‌ڵ چله‌زار سه‌ربازدا هێرشێ برده‌ سه‌ر ئێران و ئاسیای بچووک و ئه‌و وڵاته‌نهی گرت. هه‌روه‌ها سه‌یدا و سوور و میسر و لیبیی داگیر کرد و له‌ شاری هه‌لێردا له‌گه‌ڵ دارای پادشای ئێراندا به‌شه‌یه‌ هات و له‌شکه‌که‌ی تارومار کرد و له‌ پاش ئه‌و پووداوه‌ دارا پتیشنیاری ئاشتییی دا، به‌لام ئه‌سکه‌نده‌ر قه‌بوولی نه‌کرد و دیسانه‌وه‌ له‌گه‌ڵیدا به‌شه‌یه‌ هات و دارا له‌شه‌یدا کوژرا و ئێران که‌وته‌ ده‌ست ئه‌سکه‌نده‌ر و ته‌ختی جه‌مشیدی ئاگر تێ به‌ردا و پاشان هیندستانی گرت و ئه‌وسا که‌ پرایه‌وه‌ بابل و خه‌ریکی پابواردن بوو تا له‌ سالی ۳۲۳دا کۆچی دوا‌یی کرد.

سه‌رچاوه‌کان:

۱- سه‌رئه‌نجام (ده‌ستنووس).

۲- بارگه‌ بارگه‌ (ده‌ستنووس).

۳- تاریخ یونان قدیم. تالیف: دکتور احمد بهمنش - ته‌هران ۱۳۲۸.

۴- تاریخ ملل شرق و یونان. تالیف آلبرماله - ترجمه‌ عبداله‌حسین هژیر - ته‌هران ۱۳۲۲.

پیر عنوانی که عبهیی

سدهی هه شتم

ئهم هۆنهره مان به پێی په پتووکی سه ره ئه نجام یه کیکه له ههفتا و دوو پیر له یارانی سان سه هاک که له سدهی هه شتمی کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارکه بارکه) دا نووسراوه که پیر عنوانی که عبهیی له پیشه وایان و را به رانی پارێزگاری یارییه که ماوه یه که له لای سان سه هاک ماوه ته وه تا خه رقه ی لی وه رگرتوو و پاشان خه ریکی پینوینیی خه لک بووه تا کۆچی دواایی کردوه.

له پیر عنوانه وه گه لی هۆنراو به یادگار ماوه ته وه که زۆر ته ی و پاراو و په وان و شیرین. ئهمه ش چه ند هۆنراویکی ئهم هۆنهره که ده لی:

نه ئهو کۆی جه مشید، نه ئهو کۆی جه مشید

بارگهی شام وستهن نه ئهو کۆی جه مشید

ویش بی مه نووچیه هر چاو روو ئومید

جه مشیر، زه رده بام بی جه وه رزید

حاجات جه هان ئهو که رده ش په دید

ته علیم ه یوان پا ده ستش وه رزید

چوارته ن هه فته نان شوونشان په رزید

قوباد ها بنیام وه زیر شاهید

داوود بی کاوه ئوستاد ه دید

فه ره ی دوون روچیار ده فته رش ته مجید

شیده، مسته فا روخسارش چون شید

ره مزبار، زه رین گول، والی ئیره ج وید

ئیره ج، زه رده بام چه نی هه ق مورید

سه لم و توور سپاش وینه ی وه لگ بید

مه ولام ره نگبازهن ره نگشه ن ته وحید

کایی جه باتن، کایی جه زاهید

یاران جه ره نگش نه وان نا ئومید

واته: بارهگا و خپوهنې له کږې جهمشيدا هلهلدا. شام نوټنگهې مهنوچپر و سرچاوهې هيووا بوو، جهمشيديش نوټنگهې بابه يادگار بوو و، پټويستيهکانې جيهانې بهدې هينا و ولسات بهدهستي نهو راهاتن و چوار تن و حهوت تن بهو جوړه سريان هلهلدا. قوباد، کاوه، فهرهديوون، شيدده، زهپين گول، نيرهج، سهلم و تور که نهامانه بریتی بوون له: بنيامين و داوود، پوچيار، بابه يادگار، رهمزبار، خوام رهنگرېژه و رهنکهکهي رهنګي يهکتاپه رستيه و هندی جار له دهر وون و بری جار له روا له تهوه سر هلهلدها. نهی ياران: له رهنګي نهو نائوميد مهن.

پير عنوان لهم بهندها دياردي دهکاته جهمشيدې پټشادي که له پاش تههمورس بووه پادشا و شارهکان و ديکانې ناوا کردهوه. بهپتي پهراوي (ثاقيستا)، جهمشيد جلويه رګي داهينا و کهشتي دروست کرد و بژيشکيه تي فيري خه لک کرد و ولسات بهدهستي نهو رام بوون و گهوهري دهرهينا و، له زهماني نهودا نهسرما بوو و، نه گهرما و، نه پيري بوو و، نه مهرګ و نه پژدي دپوهکان. له پاش نهم کارانه له خوې بایي بوو و خلپله کهوته دلې و نههریمن بهسهریا زال بوو و له رتي خواي تاق و تهنيا دهرچوو و، داواي له خه لک کرد کرپنوشي بقرن. نهوهبوو که نهژيدهاک بهسهریا زال بوو و بههپه دايان هينا.

کاوهش که دياردي پي کراوه، ناسنگهريکي کورد بووه و هژده کورې ههبوون که پياوکوزاني نهژيدهاک حقهديان کوشت و ميشکه کهيان دايه دهرخواري مارهکانې سر شاني نهو پاشا ملهوپه و سرهنه نجام کاوه دلې هاته جوښ و کهولهکهي کرده نالا و خه لکي ولاتي کو کردهوه و نهوسا بهپتبهرايه تي کاوه هموو هيرشيان برده سر نهژيدهاک و لهناويان برد و پاشان خه لک نالا کهيان بهزيو و زپو و گهوهري جوړ بهجوړ پازاندهوه و نهو نالايه سرهنه نجام له هيرشي موسلمانان کهوته دهست زراي کورې خهتات و نهویش فروشتيه پياويک و نيتر لهو نالا ناگه داريه کمان نييه و نازانين چيي لي هاتوه.

سهرچاوهکان:

- ۱- سرهنه نجام (دهستنوس).
- ۲- بارګه بارګه (دهستنوس).
- ۳- يسنا - تفسير و تاليف پورداود - تهران ۱۳۵۵.
- ۴- يشت ها - تاليف و تفسير پورداود - بمبئي ۱۳۰۷.

پیر نه حمده دی گه نجه یی

سهده ی هه شتم

نهم هونره مان به پئی په پرتو وکی سرئه نجام، یه کیکه له هفتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاگ که له سهده ی هه شتم ی کوچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا هاتووه که پیر نه حمده ی گه نجه یی چه ندین سال خه ریکی خویندنی زانست بووه و گه لی سان سه هاکی خوش ویستووه و ماوه یه کیش له لای نه و ماوه ته وه تا خه رقه ی وهرگرتووه و نه و سا پاشماوه ی ژیا نی به پرتو ټینی خه لک بردووه ته سر تا کوچی دوا یی کردووه.

له پیر نه حمده وه گه لی هونرا و به یادگار ماونه ته وه که ژور ته ر و پاراو و په وان و شیرین. نه مهش چه ند هونرا و ټکی نه م هونره که ده لی:

به وینه ی بلال تو یچ نه حد و اچه   یا هر نه جه مدا رو که ر وه ناچه
وه گر مه و اچی ساتی بساچه   وهر نه ناها لان مه بون دوهاچه

وا ته: توش و هکو بلال (أحد أحد) بل ی و، یا له جه مخانه دا به به ل ټن و په یمانه که ی خوت په فتار بکه و، نه گر نه مه نا که ی، له گه ل خوت دا بسازه و رازت مه رکی نه، چونکه گیله کان له رازی تو به ره ده بن. هونر له م هونرا وانه دا دیاردی ده کاته بلالی کوپی رباح که بانگوژی پیغه مبه ری گه وره ی نیسلام بوو، کاتی که بووه موسلمان، بته رسته کان ده ستیان کرده نازاردانی، چونکه نه و خولام بوو نه نازاد. یه کت له و که سانه ی که ژور نازاری نه وی دا، نومه یی ه ی کوپی خه لف بوو که روژیکیان نه وی له ناو زهر د و په وه زه کانی مه که دا خه واند و شه لاقی لی دا و داوی له و کرد که له ناینی نیسلام هه لگه رپته وه و روو بکاته لات و عوزا، گهرچی که و تنبووه ناو سه خله تی، به لام هه موو دم ده یوت (أحد أحد)، تا کو هافی نه بوو به کر خوی لی رازی بی له و ټوه تی په ری و قیز اندیه سر بته رسته کان و وتی: له بهرچی نازاری ده دن؟ نومه یی ه وتی: نه مه مان لی بکره. نه بوو به کر نه وی کری و هینایه وه مال و روودا وه که ی بق پیغه مبه ری گه وره ی نیسلام گتیرایه وه و پیغه مبه ر فرموی: له م مال ده له گه ل تودا هاویه شم. نه بوو به کریش وتی: من له بهر پیغه مبه ری خوا نه م کارم کردووه.

سرچا و هکان:

- ۱- سرئه نجام (ده ستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (ده ستنوس).
- ۳- تاریخ اسلام تألیف دکتر علی اکبر فیاض - مشهد ۱۳۳۹.
- ۴- تاریخ تمدن اسلام تألیف جرجی زیدان ترجمه علی جواهر کلام - تهران.

پیر نادری قهره‌پا‌باقی

سه‌دهی هه‌شته‌م

ئەم هۆنەرەمان بە‌پیتی پەرتووکی سەرئەنجام، یەکی‌کە لە هەفتا و دوو پیر و لە یارانێ تاییبەتی سان سەهاک کە لە سەدهی هه‌شته‌می کۆچیدا ژیاوه. لە پەراوی (بارگە بارگە) دا نووسراوه کە پیر نادری قهره‌پا‌باقی پیرتکی ناگا و زانا و پۆشنبیر بووه و خەرقەیی لە سان سەهاک وەرگرتوووه و خەریکی پێنۆتینی خەلک بووه و لە دێی شیخاندا کۆچی دوا‌یی کردوو.

پیر نادر هەندێ جار هۆنراوی هۆنی‌و‌ه‌ت‌و‌ه و زۆربەیی هۆنراوه‌کانی لە پەراوی سەرئەنجامدا تۆمار کراون. ئەمەش چەند هۆنراویکی ئەم هۆنەرە کە دە‌ئ‌:

مەبەر بە‌وینە‌ی ئیش‌و‌وع تایی	بت و بت‌خانە‌ش چە‌و‌گا نیایی
هەر کە عاقلەن میرد دەرگایی	چا وە‌خ‌تە گێ‌ل‌ق عە‌ق‌ل‌ش پە‌ی‌مایی
هەر نە رۆی ئەزە‌ل هە‌تا وە‌ی‌گایی	چە‌ند کە‌س کە‌م‌ی‌نە گومرا رووسایی
بێ تە‌ما‌کاری جیفە‌ی د‌و‌نیایی	وێ‌ش نیا خودا نە ج‌ای خوا‌ج‌ایی
بە‌ئ‌ی جە ناخ‌ر نیش‌ان سە‌د‌ایی	خ‌ج‌ل‌ە‌ت بیە‌نی، وە بێ بە‌ه‌ایی

واتە: وە‌کو ئیش‌و‌وع مە‌بە کە بت و بت‌خانە‌ی دانا. هەر کە‌س‌یک و‌ش‌یار و ن‌ز‌یک بە‌دەرگ‌ای خوا‌ب‌ی، و ئاو‌م‌زی خ‌ۆ‌ی ب‌خ‌اتە کار، پ‌ت‌ی پ‌و‌ون و ئاش‌ک‌را دە‌ب‌ێ. لە رۆ‌ژی بە‌ر‌ی‌ن‌ه‌و‌ه تا ئ‌ی‌س‌تا، چە‌ند‌ین کە‌س گوم‌ر‌ی و پ‌و‌و‌ش بووه و، لە پ‌و‌وی ئازوهری و تە‌ما‌کاری، خ‌ۆ‌یان دە‌ک‌ە‌نە خ‌ا‌و‌ە‌ند‌کار و هاو‌ب‌ە‌ش ب‌ق‌ خوا پە‌یدا دە‌ک‌ە‌ن. بە‌ئ‌ی لە رۆ‌ژی دوا‌ی‌یدا دە‌نگ‌ی ئە‌م چە‌شنە کە‌سانە بە‌گو‌ی‌ی کە‌س‌یک‌دا نا‌گا و ئە‌وان لە بارە‌گ‌ای خوا‌ی‌یدا شە‌رم‌ە‌زار و بێ بە‌ه‌ره دە‌بن.

هۆنەر لە‌م هۆن‌را‌و‌انە‌دا دیاردی دە‌ک‌اتە سەر پ‌و‌ود‌ای ئ‌ی‌ش‌و‌وعی جوولە‌کە کە لە ج‌ی‌ی عی‌سا‌دا ئە‌و‌یان لە دار دا. بە‌پ‌ت‌ی پە‌را‌و‌ە‌کانی ئ‌ای‌نی، عی‌سا جوولە‌کە‌کانی بانگ کردە سەر ئ‌ای‌نە‌کە‌ی خ‌ۆ‌ی و ئە‌وان ق‌ب‌و‌ول‌یان نە‌کرد و دا‌و‌ای پە‌رج‌ۆ‌یان ل‌ی کرد، ئە‌و مرد‌و‌و‌یە‌کی بە‌نا‌وی خ‌ا‌ زین‌د‌و‌و کرد‌و‌ه تا بە‌پ‌ت‌ی‌غە‌م‌بەر‌ی‌ە‌ت‌یی ئە‌و ب‌پ‌و‌ا ب‌ه‌ت‌نی. سەرئە‌ن‌ج‌ام جوولە‌کە‌کان ها‌ت‌نە سەر ئە‌و ب‌ی‌ک‌ۆ‌ژن و ئە‌و‌یش لە دە‌س‌ت‌یان هە‌لات، بە‌لام یە‌ک‌ئ‌ی لە حە‌و‌اری‌یە‌کان کە نا‌وی یە‌هو‌ودا بوو، لە بە‌رام‌بەر‌ی س‌ئ‌ی دره‌م بە‌رت‌یل‌دا عی‌س‌ای بە‌وان پ‌ی‌ش‌ان دا و جوولە‌کە‌کان و‌ی‌س‌ت‌یان عی‌سا ب‌گ‌رن، خوا ئە‌و‌ی لە‌بەر چا‌و‌یان شار‌د‌ه‌و‌ه و ئ‌ی‌ش‌و‌وع سەر‌گ‌ە‌و‌ر‌ە‌ی جوولە‌کە‌کانی بە‌چە‌ش‌نی عی‌سا دەر‌ه‌ینا و ئە‌و‌یان گ‌رت و هەر‌چ‌ی ها‌و‌اری کرد و وتی کە من

ئیشووعم سوودیکی نه بو و، ئیشووعیان له دار دا و عیسا ش به فەرمانی خوا پۆشته ئاسمان. ئیشووع ههوت شه و رۆژ له سه ر خاچه که دا مایه وه، مریه م هه موو شه وێک ده هاته به ر خاچه که و ده گریا. شه وی هه وته م عیسا له ئاسمانه وه هاته زه وی تا مریه م ئارام کاته وه، ههوت که س له هه وارییه کانیش ئه و شه وه عیسیان دی تا به ربه بیان له گه ل ئه ودا بوون و پاشان عیسا پۆشته وه ئاسمان.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه رئه نجام (ده ستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (ده ستنوس).
- ۳- تاربخ قرآن، تالیف صدر بلاغی - ته ران ۱۳۴۱.
- ۴- قاموس کتاب مقدس ترجمه وتالیف مسترهاکس - بیروت ۱۹۲۸.

پیر مهحمودی لورستانی

سه ده ی هه شته م

ئه م هۆنه رمان به پیتی په رتووکێ سه رئه نجام یه کیکه له هه فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا هاتوه که پیر مهحمودی لورستانی له لورستاندا له دایک بووه و هه ر له وێشدا پتی گه یشتووه و خه ریکی خوێندن بووه و پاشان به فقه قییه تی گه لی شوێن گه راوه و له پاشا پۆشته و ته دیی شیخان و له لای سان سه هاک بۆ ماوه یه ک ماوه ته وه تا خه رقه ی وه رگرتووه و ئه و سا گه راوه ته وه زێد و مه لبه نده که ی خۆی و خه ریکی پێنوێنیی خه لک بووه تا کۆچی دواایی کردووه.

له پیر مهحموده وه گه لی هۆنراو به یادگار ماونه ته وه که هه ندیکیان له په راوی سه رئه نجامدا تۆمار کراون، ئه مه ش هۆنراویکی ئه م هۆنه ره که ده لی:

ئه و یانه ی خونکار، ئه و یانه ی خونکار	بارگه ی شام وستهن ئه و یانه ی خونکار
چاره کێ یه ویش نویسنه کردار	عوسمانه جوولاش که رد وه زه ره دار
که ردش وه پادشا تهخت حوکم ئاسار	نه چله ی زمسان ئه نگووهر که رد ته یار
مۆعجه زه ی ناوس دووهم که رد ئیزهار	په ری زه عیفه ی خه سته ی ئه زیه ت بار
دووهم مه یلش که رد ئازیز سالار	چه وگا مه نیه ران نه عله یین په ی ئیقرا ر
ئاوه ردش وه جا شه رت نامه ی په ی یار	ئاما پر دیوهر خواجای ساحی بکار
یاران به ی دیوه ده ور بکه ری هه سار	شه رت پر دیوهر باوهری و گو فته ر

بی بوغض و مەنی نەبۆتان ئازار   داوود مۆعجزەش چەوگا کەرد ئیظھار
 ھەر رۆ زری ئی مەکەردش تەیار   ئەوسا ئاوەردش شەرت نامە پەیی یار
 ھەتا مەیلش کەرد ئازیز سالار

واتە: بارەگا و خێوەتی شام لە مائی خونکاردا ھەلدر، لە چوار فریشتەکان ھەر یەکیکیان کردەوی خەلک دەنووسی، خوا عوسمانە جوولای کردە خاوەن پلەویایی بەرز و ئەوی کردە پاشا و تەخت و فەرمانی دا بۆ و لە چلە زستاندا تری ئامادە کرد و بابە ناووس دیسان پەرچۆی خۆی دەرخست و بۆ دایە خەزان کە ئافرەتێکی پەشوکاو بوو ئەم پەرچۆ و مۆجزەییە نواند. سالاری خۆشەویستم دیسان بەزەیی پیماندا ھاتەو، بۆ یارانی خۆی پەیمانی خۆی بەجی ھێنا و خواجەیی خاوەن کار ھاتە پردیوەر. ئەی یاران! وەکو پەپوولە لە دەوری ئەودا حەلقە بدەن و پەیمانی پردیوەر بەجی بێن، ئەگەر کین و رق لە دلتان دەرکەن ئازاریک نابین. داوود لەو سەردەمدا پەرچۆی خۆی نواند و ھەموو رۆژێک زرتییەکی دروست دەکرد و پاشان پەیمانی خۆی بۆ یار بەجی ھێنا و سالاری خۆشەویستم دیسان رەندی بەزەیی پیماندا ھاتەو.

خونکار و عوسمانە جوولای لە ناودارانی سەدەیی چوارەمی کۆچی یارین کە لە دەوری بابە سەرھەنگ (٣٢٤ی کۆچی) دا ژیاون کە ھۆنەرە دیاردیانی پێ کردووە.

ھۆنەر لەم ھۆنراوانەدا دیاردی دەکاتە داوود پیغمبەر و زرتیگەری ئەو کە ھەموو رۆژی زرتییەکی دروست دەکرد و دەیفروشت و دەیدایە دوو سەد دەرھەم و بەدەرویشەکان و ھەزارەکانی دەبەخشی و پەیمانی خۆی بەجی دەھێنا و لە ریتی خوا ھەنگاوی ھەلدەگرت.

سەرچاوەکان:

- ١- سەرئەنجام (دەستنووس).
- ٢- بارگە بارگە (دەستنووس).
- ٣- دەفتەری پردیوەر (دەستنووس).

پير نهجه دینی پاریسی

سدهی ههشتهم

ئەم ھۆنەرمان بەپیتی پەرتووکی سەرئەنجام کە یەکێکە لە ھەفتا و دوو پیر و لە یارانێ سەن سەھاک، لە سەدە ی ههشتهمی کۆچیدا ژیاوه، لە پەراوی (بارگە بارگە) دا نووسراوه کە پیر نهجه دین گەلێ سەن سەھاکی خۆش ویستوو و ھەر لەو خەرقە ی وەرگرتوو و پاشان خەریکی پێنۆتینی خەلک بوو و ھەر لەوێشدا کۆچی دوایی کردوو و نۆژراوه.

لەم پیرەو گەلێ ھۆنراو بەیادگار ماوئەتوو کە زۆر بەرز و تەپ و پاراو و شیرین و پەوانن، ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەر کە دەلی:

ئەو ئەر دەوێتلی، ئەر دەوێتلی	بارگە ی شام وستەن ئەو ئەر دەوێتلی
مێردان بەیەو ئەو وەر و پێتلی	وہ وێل مەماندی جە فام زێتلی
حیشمەت مەولام وەر پەحمەت گێتلی	ساحیبت تەدبیر ئاو و جۆ و بێتلی
ھا ھەفتەوانەن سەو و سەرخێتلی	مەکەرەن حاسل بەرز و گرد کێتلی
جەوزشان وەر دەستەن سەرچەشمە ی نێتلی	یاری نەکەرەن وەر فەند و فێتلی

نکە جە ناخەر وێل بان جە ئێتلی

واتە: بارگە و خێوەتی شام لە شاری ئەر دەوێتلیدا ھەلدا. ئە یاران! ھەمووتان لە دواپۆژدا لەسەر پردەکە تێ دەپەرن و ئەگەر ئاوەزی خۆتان نەخەنە کار، ئاوارە و سەرگەردان دەبن. فەر و شکۆی خوام دەبێت بەزەیی، ئەو خوا ی تەگبیر و ئاو و جۆگە و بێلە، ئەو ھەوتەوانە دراو و پێتەری عێلاتی یارییە، ئەوان مایە ی بەرھەمی ئێو لە دەشت و کێو و بیاوان دان، گوێزی یاری کە سەرچاوە ی نیازەکانە ھانە بە دەستی ئەوانەو. کەوابوو پێ و پەوشتەکانی یاری بە فەر و فێل ئەنجام مەدەن، نەکا لە رۆژی پەسلاندا لە عێل و دەستە و گرو ی خۆتان بە جێ بمێن و ئاوارە و سەرگەردان بن. ھۆنەر لەم ھۆنراوانە دا دیاردی دەکاتە سەر پردی سیرات کە وەکو دەلێن باریکتر لە موو و بەسەر دۆزمەو مە و لە رۆژی دوایدا مرق بەسەر ئەو پردا دەروا و ئەگەر چاک بێ لەسەری تێ دەپەرن و ئەگەر خراب بێ دەکەوێتە خوارووە دەچیتە دۆزەخ، جا ھۆنەر دەلی: ئە یاران! ھەمووتان لە پۆژی پەسلاندا لەسەر ئەو پردە تێ دەپەرن و ئەگەر ئاوەزی خۆتان نەخەنە کار و خەریکی چاکە نەبن لەو رۆژە دا سەرگەردان و ئاوارە دەبن و، خوا بە بەزەیییە و ئەو خاوەن را و تەگبیر و ئاو و جۆگە و بێلە و بیرورای داو پێتان کە پێی خۆتان ی پێ ببەن سەر و ئاو و جۆگە و بێلێشی داو پێتان کە بتوانن ژیا ی خۆتان ی پێ بە پێو بەرن.

گوټز يا جهوز كه له م هونراوانه دا دياردي پي كراوه، بریتييه له كړنوش كړدن له بهرامبهري خواي تاق و تنيا و شكاندني بېندي هوا و هوهس و بويه ياريه كان هر له دورې منډاليه تيدا هر كام دېي گوټزكي هيندي بشكتين و سهرې خويان بسپټرن، نيازيش بریتييه له بهخشيڼه وي خوارده مېني و نوځل و نوات و هم جوړه شتانه كه نه وېش به پټي پي و رهوشتيكي تاييه ت نه نجام ددرې و نه مانه ش په يوه نديان به پي و رهوشتي ياريه وه هيه.

سهرچاوه كان:

۱- سهر نه نجام (دهستنوس).

۲- بارگه بارگه (دهستنوس).

۳- دهفته ري ساوا (دهستنوس).

پير نه قی تووکانی

سده ی هه شتم

هم هونره مان به پټي په رتووكي سهر نه نجام، يه كيكه له حفتا و دوو پير و له ياراني سان سه هاك كه له سده ی هه شتمی كوچيدا زياوه. له په راوي (بارگه بارگه) دا هاتوو كه پير نه قی تووکانی پيريكي ناكا و شاره زا بووه و له پيتولي و فلهسه فدا دهستيكي بالاي هه بووه. جتي له دايكبوون و مردني دي تووكانه. له پير نه قيه وه كه لي هونراو به يادگار ماونه ته وه كه زود ته و پاراو و شيرين و رهوان. نه مهش چند هونراويكي هم هونره كه دهلي:

وست و سرخانه، وست و سرخانه ياري يادگار دور يه كدانه

وهشش نميچ چيني يي گانه وه هه دهر نيشو يار نه جه مخانه

واته: بارهگا و خپوهتي شام له جيهاني راز و نه نيندا هه لدرا. پي و پچه ي ياري يادگار يكه وهكو مرواري سپي، شام خوشي نايه لهو كه سه كه له گه ل بيگانه كاندا له جه مخانه دا دانيشي و كاتي خوي به بيتهووده بياته سهر. مبهستي هونره نه ويه كه كه سيك كه پي و پچه ي ياري وه رنه گرتبي و سهرې نه سپاردبي، نابي له گه ل نه و له جه مخانه دا دانيشن، چونكه كه سيك برواي بهو پي و پچه يه نه بي، به نامق و بيگانه ده زميرري.

سهرچاوه كان:

۱- سهر نه نجام (دهستنوس).

۲- بارگه بارگه (دهستنوس).

پير هاشمی پوڙی

سدهی هه شتم

ئهم هۆنهرمان به پیتی په ټووکي سرته نجام په کيکه له حهفتا و دوو پير و له يارانې سان سه هاک که له سدهی هه شتمی کۆچيدا زياوه، له په راوی (بارگه بارگه) دا هاتوو که پير هاشمی روځی پيريکی پوښنير و زانا و شارهزا بووه و هه موو دهم له کهل زانايان و شيخاندا دواوه و خه لک ريږي نه ويان گرتووه و خوښيان ويستووه، له تافی جوانيدا چووته دتي شيخان و ماوه يه که له لای سان سه هاک ماوه ته وه تا خه رقه ی و مرگرتووه و نه وسا خه ريکی رينويني خه لک بووه.

له پير هاشم وه هه ندی هۆنراو به جی ماون که زور ته پ و پاراو و شیرين، نه مه ش چه ند هۆنراو ټکی ئهم هۆنهره که ده لی:

ئو مازندهران، ئو مازندهران	بارگه ی شام وستهن ئو مازندهران
ياران مه که ردی جهنگ و قه وهران	که يکاوس ویش بي پادشای شاهان
سولتان په که رنگ خواجهای غولامان	بروزدا به يان يوروت حهفته نان:
روسته م بي بنيام پير شه فاهان	هاگيو بي داوود چهرخچیی جههان
گۆدهرز پيرمووسی نوکته ی تيرنيشان	روسته م يه کدمست مستهفا دهودان
به هرام بي ره مزار ميهر رهم خوان	زهواره ویش بي يار زهرده بان
جيهان به خش ئيوته هام به قاي خواجهان	چوارته ن ههفته نان چهوگا بي عيان
باقی میردان بي رهم په هله وان	مه ولام په نگبازن په نگ مه دق جهولان
هر وهختی په نگش ئو که ردن به يان	مي رد م گهره که ن وژل نه بق وهی پان
جهی عه يار بازیه نه بق سرگهردان	نه راگه ی چهفتی به يق وه پاسان
وه کۆچ و که لام بزيق نه مه يدان	بي شک مه زانو پراگه ی دين حه قان

واته: بارهگا و خيوته ی شام له مازندهراندا هه لدا، ئه ی ياران! له کهل يه که شه پ و هه را مه که ن، که يکاوس که شای شايان بوو، جلوه برگی حه وته نانی به و چۆره نواند و ده ريخست: روسته م و گيو و گۆدهرز و روسته می يه کده ست و بارام و زهواره و جيهان به خش له قالبي: بنيامين و داوود و پيرمووسا و مستهفا دهودان و په زيار و بابه يادگار و ئيوته دا سهريان هه لدا، چوارته نيش له و کاته دا خويان ده رخست و، پياوه کانی تر هر کام له له شی يه کي له پاله وانان و قاره ماناندا سهريان هه لدا، خوام په نگريزه و هر دهم په نگيک ده نويني و

پهنگیک دهردهخا. پیاویکم دهوی که لهم پهوه و پانه جیا نه بیتتهوه و ئاواره و سه رگه ردان نه بی و له پتی نادروستهوه لادا و بیتته سه ر رتی راست. هر که سیک ئه گه ر به پتی فرمانی خوا بجوولیتتهوه، بی شک پتی راست ده بری و به ئاینی راسته قینه دهگا.

هۆنه ر لهم هۆنه راوه دا هیزی پالهلوانان و قاره مانانی ئیرانی له گه ل هیزی بژونی پیرانی سه ده ی هه شته می یاری پیک گرتوه و ئه وان به نوینگه ی پیران داده ئی و، ئه م بیروبرپوايه له شوینه واری هۆنه رانی کۆنی پارسیشدا ده بینرئ.

سه رچاوه کان:

- ۱- سه رئه نجام (ده ستنوس).
- ۲- بارگه بارگه (ده ستنوس).
- ۳- دامیار دامیار (ده ستنوس).

پیره میردی هۆردینی

سه ده ی هه شته م

ئه م هۆنه ره مان به پتی په رتووی سه رئه نجام، په کیکه له هه فتا و دوو پیر و له یارانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته می کۆچیدا ژیاوه. له په راوی (بارگه بارگه) دا نووسراوه که پیره میردی هۆردینی له بیتلوی و فله سه فه و زانستی ده رووندا ده ستیکی به رز و بالای هه بووه و له لای سان سه هاک ماوه یه ک ماوه ته وه تا خه رقه ی وه رگرتوه و ئه وسه پاشماوه ی ژیاوی به رتینۆتی خه لک بر دوه وه سه ر تا کۆچی دواپی کردوه.

له پیره میردوه گه لی هۆنه راو له سه ر ئه نجامدا به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته پ و پاراو و شیرین و دلگرن. ئه مه ش چه ند هۆنه راویکی ئه م هۆنه ره که ده لی:

ئهو دلی چلتهن، ئهو دلی چلتهن	بارگه ی شام وستنه ئهو دلی چلتهن
ئز وه فیدات بام ساحیب مه کر و فه ن	چه نی میـردانت توون. که رده ن ته وه ن
تۆ به رزت که رده ن بی هه د و بیوه ن	که مینه ویش نیان نه جای خوداوه ن
ئاخر په شیمان خه جلانی به رده ن	چه ندین رووسیات بی به ری که رده ن
ئامانه ن ئامان ساحیب چوون و چه ن	میـردان نه داران تاو زمافته ن
یاران پارێزبان چه ی په نگ و په وغه ن	یاران به ی ده ستگا زیل که ران په وشه ن
ئه ر سه رشان داده ن نه شکه نان سه وگه ن	شه رت و پر دیـوه ر قه دیمه ن جه وشه ن
چه نه زیاته ر نه که ران په یـوه ن	خاسه غولامان میـردان پاک ته ن

پیر شەمسەدین

سەدەوی هەشتەم

ئەم ھۆنەرمان بەپیتی پەر تووکی سەرئەنجام یەکیکە لە حەفتا و دوو پیر و لە یارانانی سان سەھاک کە لە سەدەوی هەشتەمی کوچیدا ژیاو، ئیتر سەبارەت بەچۆنییەتی ژیاانی ناگەدار یە کمان نییە و ئەوەندەمان بۆ ڕوونە کە پیریکی زانا و تیگە یشتوو بوو و وەکو دەلێن گۆرەکی لە دیتی شێخاندایە.

لە پیر شەمسەدینەو کەلێ ھۆنراو بەیادگار ماوینەتەر کە لە پەر تووکی سەرئەنجامدا تۆمارکراون کە زۆر تەڕ و پاراو و شیرین. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەر کە دەلێ:

یار زەر دەبام، یار زەر دەبام	ئێبیراھیم ویش بێ، یار زەر دەبام
ئەو چەنی نمرود ستیزا نە زام	بت و بتخانەش کەرد وە وەرد یام
وہ فرمان شا وە ئەمر خوا جام	بی وە گولستان ئاھر پەئ ئیبرام
مێردم گەرەکن وێڵ نەبۆ سەرسام	چەنی گومراھان نە پیچۆ نە دام
یاری بوێزۆ وە کوچ و کەلام	رای راست بگێرۆ بیاوۆ وە کام

واتە: ھافی ئیبراھیم لەگەڵ نمرودا بەر بەرەکانی کرد و بتەکانی شکاند و بتخانەکی کاول کرد، وە کاتی ئەویان خستە ناو ئاگر، بەفرمانی خوا ئاوەرە کە بوو گولستان و پزگاری بوو. یاریکەم دەوی کە سەرگەردان و ئاوارە نەبێ و نەکەوێتە داوی گومرێیان و پێگای راستەقینە بەپیتی پەر تووی پیرۆز ببێ و پیتی راست بگێرێ تا بگاتە کام.

ھۆنەر لەم ھۆنراوانەدا دیاردی دەکاتە ڕووداوی ئیبراھیمی خەلیل کە نمرودی بانگ کردە سەر خواپەرستی و نمرود گوێی پێ نەدا، بەلام ئیبراھیم دەستی ھەلنەگرت و پوژتیکیان تەواوی بتەکانی خەلکی بابلی شکاند، نمرود لە پاش ڕاوێژ و تەگبیر دەستووری دا کە ئیبراھیم بگرن و لە ناو ئاگردا بیسووتێنن، بەلام بەپیتی فرمانی خوا ئاوەرە کە بوو گولستان و پزگاری بوو. ئیبراھیم لە پەر تووی تەوراتدا (ئەب رام) ھاتوو کە لە عەرەبیدا بەواتای بابیرە پاشام گۆراو و بوو تە (ئەبراھام) واتە باوکی کۆمەڵ، چونکە ئەو سەرەک ھۆزی بەنی سەمایل بوو. ھۆنەر لە ھۆنراوەکانیدا ئەوی بەناوی ئیبرام یاد کردوو.

سەرچاوەکان

۱- سەرئەنجام [دەستنووس].

۲- بارگە بارگە [دەستنووس].

۳- قاموس کتاب مقدس تالیف مستر ھاگس - بیروت ۱۹۲۸.

پیر عزیز ھۆدانە

سەدەى ھەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان بەپىي پەرتووكى سەرئەنجام، يەككەكە لە ھەفتا و دوو پىر و لە يارانى سان
سەھان كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچىدا ژياو، لە پەراوى (بارگە بارگە) دا ھاتوو كە پىر
عەزىزى ھۆدانە پىرىكى ئاگا و شارەزا و زانا و پۆشنپىر بوو و لە شارەزوردا خويندنى
تەواو كردوو و ماوھەيكيش لەلای سان سەھاك بوو تا خەرقەى لى وەرگرتوو و ئەوسا
خەرىكى پىنوئىنى خەلك بوو تا كۆچى دوايى كردوو.

لە پىر عەزىزەو كەلى ھۆنراو بەيادگار ماونەتەو كە زۆر شىرىن و تەپ و پاراو و پەوانن.
ئەمەش چەند ھۆنراوىكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

ئەو سولتانیان، ئەو سولتانیان	ئەو سولتانیان، ئەو سولتانیان
وہ زاهر سولتان، وہ باتن ہودان	وہ زاهر سولتان، وہ باتن ہودان
ویش ئیجادش کەرد گروى کافران	ویش ئیجادش کەرد گروى کافران
وہ گەداش کەردەن گرد نامەوہران	وہ گەداش کەردەن گرد نامەوہران
بەدان و نیکان ئەزى—ت بەدەران	بەدان و نیکان ئەزى—ت بەدەران
نە عشق پای دین سەرشان بسپاران	نە عشق پای دین سەرشان بسپاران
سازا نە دلى نیکان و ب—دەدان	سازا نە دلى نیکان و ب—دەدان
ياران بىشنەوان جە پۆپەى دەوران	ياران بىشنەوان جە پۆپەى دەوران
وہ شوون و کەلام ئىقرار بویەران	وہ شوون و کەلام ئىقرار بویەران
وہ دیدار یەك بىمشان بشۆران	وہ دیدار یەك بىمشان بشۆران

فەردا جە قاپى رجاش مەدەران

واتە: بارەگا و خێوەتى شام لە قالبى خونکارەکاندا ھەلدا، ئەو لە پۆلەتدا خونکارە و
لە دەرووندا ھودا یا سوودگەيەنەرە، خوا ئەم پى و پەشتەيە ھەر لە پۆزى بەرینەو
داهینا و ئەو بى پىواکانى سرشت کرد و ھەر لەبەر ئەمەيە كە بى پىواکان فەرمانپەروايى
دەكەن، وە ناودارانى ھەزار کرد تا بى پىواکان تانە و سەرگۆنەيان لى بدەن بۆ ئەوھى لە
لایەن خواوہ تاقىي بکړینەو، تا پیاو خراپان پیاو پاكان ئازار بدەن و چاكانى پاک
سروشەت لە مەيدانى ھەق دەرئەچن و بەئەوينەو سەريان بسپێرن، خوا بىناى ئەم
جیھانەى بەم جۆرە نا، وە لە ناو چاكان و خراپاندا دیوانىكى بۆ تاقىکردنەوھى يارانى
بەدى ھینا، ئەى ياران! دەبى ئەمە چاک بزائن و بەگوێی كەن كە پى و پەشتى يارى دەبى

چاک بیاریزن و به ده ستوره کانی خوا گوئی بدن و پئی و پچهی خوتان له دهست مه‌دهن و به‌دیتنی یه‌کتر دلی خوتان شاد بکن. خوام ئیوه ده‌گه‌یه‌نیتته کام و له پۆژی په‌سلاندا تکاتان قبول ده‌کات.

خونکار و پاشا له ریتبازی یاریدا به‌پتیه‌ری پئی و پچه ده‌لین. به‌لام له زارای خواناسیدا به‌بار و کرده‌وه‌یه‌ک ده‌لین که به‌پتی فه‌رمانی خوا هاتبیتته سه‌ر گراو و دلبراویدا. هه‌روه‌ها هویدا که له‌م هۆنراوانه‌دا دیاردی پئی کراوه له زمانی په‌هله‌ویدا هووداکه و له نافیستاییدا سوشیانته‌که به‌واتای سوود گه‌ینه‌ره و وا ده‌رده‌که‌وئ که ئه‌م نازناوه، نازناوی یه‌کئ له فه‌رمانه‌وایان بووه که بۆ ئاوه‌دانایی ولات هه‌نگاری هه‌لگرتوه و کاره‌کانی به‌سوودی خه‌لک بووه، بۆیه هۆنر له‌م هۆنراوانه‌دا سان سه‌هاکی له پراوله‌دا به‌سان و خونکار زانیوه و له ده‌رووندا به‌هوودای دانا، واته بۆ خه‌لک به‌که‌لک و به‌سووده.

سه‌رچاوه‌کان

۱- سه‌ره‌نجام [ده‌ستنوس].

۲- بارگه بارگه [ده‌ستنوس].

پیر پۆسته‌می سو

سه‌ده‌ی هه‌شتم

ئه‌م هۆنهره‌مان به‌پتی په‌تووکێ سه‌ره‌نجام، یه‌کێکه له‌ هه‌فتا و دوو پیر و له‌ یارانی سان سه‌هاک و به‌سه‌رده‌سته‌ی هه‌فتا و دوو پیر دیتته ژمار که له‌ سه‌ده‌ی هه‌شتمی کۆچیدا ژیاوه. له‌ په‌راوی (بارگه بارگه‌) دا هاتووه، که پیر پۆسته‌م خه‌لکی دیتی سو بووه و له‌ شاره‌زور و به‌غدا و شامدا خویندوو‌یه‌تی و له‌لای سان سه‌هاک خه‌رقه‌ی وه‌رگرتوه و سان سه‌هاک ئه‌وی کردووه‌ته سه‌رده‌سته‌ی پیران و له‌م پروه‌وه پله‌وپایه‌یه‌کی هه‌ره‌به‌رزێ بووه و له‌ دیتی شیخاندا کۆچی دوایی کردوه.

له‌ پیر پۆسته‌مه‌وه هه‌ندئ هۆنراو به‌جی ماون که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرینن. ئه‌مه‌ش چهند هۆنراویکی ئه‌م هۆنهره که ده‌لی:

شه‌ویم‌ان لوا یه‌ وه‌عه‌دی پۆوه‌ن

وه‌شا پا‌که‌سه‌ وه‌ یاریش خۆوه‌ن

جای گه‌فتگۆوه‌ن رای کۆچ و که‌لام

باقیی بارگه‌ سه‌ر نه‌به‌ق ته‌مام

یه‌وه‌عه‌دی پۆوه‌ن، یه‌ وه‌عه‌دی پۆوه‌ن

فه‌رزه‌ن مه‌چرۆ نۆبه‌ی باب‌قۆوه‌ن

یاری وه‌ که‌لام جای گه‌فتگۆوه‌ن

مۆر بی هه‌فتاد و دوو بارگه‌ی مه‌ولام

واته: شه و تې پېری و ئهوا دهمه دهمی رۆژه. منډال بانگ دهکا و دهچرې و نۆره ی باوکه. خۆزگه م بهو کهسه ی که هر ته نیا به یاریک خوی گرتووه و هۆگری بووه. ئه ی یاران! ده بی به پتی رهوشتی خوی تاق و ته نیا رهفتار که ن و له پتی ئه وه وه قسه بکه ن و پتی و رهوشتی خۆتان بهو چه شنه بېرن. حه فتا و دوو باره گا و خپوهتی شام ته واو بوو، بارکه کان و خپوه ته کانی نه پنیی خوا ته واو نابی و پهره ی هیه.

رۆژ له زاراوی خواناسیدا به واتای تیشکیکه له لایه ن خواوه ده چته ناو دلان و شه ویش به جیهانی نه پنی ده لێن که جگه له خوا که سیک به ی پتی نابا و جا هۆنهر لیره دا ده لێ: شه و تې پېری و رۆژ هات. واته: هر خوا له و جیهانه ناگه داره و که سیک که ئه ی بوی، تیشکی خۆی پتی ده گه یه نتی و دلی پروناک ده کاته وه و له دای منډال نۆره ی باوکه و خۆزگه م بهو کهسه ی که هر ته نیا به یاریک هۆگر بووه و له گه لیدا ده دوی و له ریتگه یه وه ده روا و به قسه ی دهکا و دیاره سه رته نجام ئه و که سه به پله و پایه یه کی به رز دهکا.

سه رچاوه کان

۱- سه رته نجام [ده ستنوو س].

۲- بارگه بارگه [ده ستنوو س].

خه لیفه شاشا

۶۷۴ - ...

ئهم هۆنهره مان به پتی یادداشتی قهرندی له سالی ۶۷۴ ی کۆچی له شاره زووردا له دایک بووه و هر له ویدا پتی گه یشتوو و له ده وری منډالیدا خه ریکی خویندن بووه. ئه و سا چووته حو جره ی فه قتیان و له لای مه لا نه سووری شاره زووری خه ریکی خویندن پیزمانی عه ره بی بووه و فه رمایشته کانی پیغه مبه ری گه وری ئیسلامی لئ بیستوو و هر له تافی جوانیدا له گه ل زۆربه ی زانایان و هۆنهرانی شاره زوورا کۆبووه ته وه و سوودی لێیان وهر گرتوو و له پاشا رۆیشستوو ته دتی شیخان و له لای سان سه هاک ماوه ته وه تا به پله و پایه ی خه لیفه یه تی گه یشتوو و پاشماوه ی ته مه نی له ویدا بر دووه ته سه ر تا کۆچی دوا یی کر دووه.

له په راوی سه رته نجامدا نوو سراوه که خه لیفه شاشا یه کتیکه له حه وت خه لیفه کانی سان سه هاک که له سه ده ی هه شته مدا ژیاوه. له خه لیفه شاشاوه هه ندی هۆنراوه به یادگار ماوه ته وه که زۆر ته ی و پاراو و شیرین. ئه مه ش چه ند هۆنراوێکی ئهم هۆنهره که ده لێ:

نامیتما شاشا، نامیتما شاشا	مه شماری خه وهر نامیتما شاشا
شام نه جامه‌ی سږ سدهف مه پوښا	چه‌نی پیر پر مزبار نه و سږ مه کوښا
چا له وځ سدهف می‌ردان خرؤشا	یه کایه‌ک باده‌ی که وسه‌ر شان نوښا
گیریا جه‌م پاک غولامان جوښا	بنیامین چه وگا وه قوربان نیا
نریان نه پرووی خوان نه جه‌مشان نیا	نه‌ز بی‌م خه‌لیفه چاگا نه و جه‌مدا
ته‌قسیم وایر نه‌ز به‌شم مه‌دا	هر نه‌ز پو‌ی نه‌زه‌ل نوخته‌ی ئیبتدا
نه‌ز بېم وه وه‌کیل بنیام به‌قا	جاگیر مه‌ولام یه‌کدانه‌ی نه‌حه‌د
چاوگا سه‌رجه‌م بی‌ی سه‌یید میر نه‌حمه‌د	چونکه مه‌یلشهن ساحیب شه‌و و پو‌
نه‌ پر دیو مه‌ردا دیوان مه‌که‌رو	په‌زم قباب سږ به‌یان مه‌ده‌رو
هر گاه‌ی مه‌ولام نه‌و شهرت ئیقرار	چه‌نی بنیامین شیان وه‌ پتوار
نه‌ جانشینی پیر پدابر	ئیمه به‌شمان دان نه‌ خوان نه‌سرار
نه‌و جاگیری حق شای خاوه‌ندکار	سه‌رجه‌م میر نه‌حمه‌د دوعاشان ته‌یار

زات هه‌فته‌وان ده‌ستگیرهن ده‌رکار

واته: من هه‌وال ده‌دم که ناوم شاشایه، شام له‌ قالبی نه‌یتیدا سده‌فی کرده‌بر و له‌گه‌ل پیری ره‌زیاردا تی ده‌کوښا. کاتی که جلویه‌رگی سده‌فی کرده‌بر، یاره‌کان هه‌موویان خرؤشان و یه‌کایه‌ک باده‌ی که وسه‌رییان خوارده‌وه. نه‌وسا جه‌میکی پاک و خاوین پتک هینرا و هه‌مووی به‌نده‌کان و خولامان هاتنه‌ جوښ. بنیامین له‌و ده‌مدا قوربانی کرا و نه‌و قوربانییه‌یان نیایه‌ خوانیک و هینایانه‌ ناو جه‌م: نه‌ز له‌و جه‌مدا خه‌لیفه بووم و گوشتی قوربانییه‌که‌م له‌ نیتوان دانیش‌توواندا دابه‌ش کرد. هر له‌ پو‌ژی به‌رینه‌وه نه‌م کاره به‌نه‌ستوی منه‌وه بوو. به‌پتی فه‌رمانی خوی تاق و ته‌نیا له‌و ده‌مدا سه‌ید میر نه‌حمه‌د سه‌رجه‌م بوو، وه‌ من له‌لای بنیامینه‌وه نو‌ینه‌ر بووم، وه‌ حه‌وته‌وانه‌ هر له‌و پو‌ژگار وه‌ بۆ ده‌ستگیری و پتو‌یتنی خه‌لک به‌دی هاتن.

خه‌لیفه شاشا له‌م هۆنراوانه‌دا باسی پو‌ژی به‌رین ده‌کا که خوی تاق و ته‌نیا پو‌جی یاره‌کانی کو‌کردووه‌ته‌وه و به‌لینانی لی وه‌رگرتووه‌ که له‌ جیهاندا به‌چاکه‌ ژیان به‌رنه‌ سه‌ر و ده‌لی: پو‌جی ته‌واوی پیران له‌و کاته‌دا له‌ ده‌وری مه‌ولامدا بوون و هر له‌و پو‌ژه‌دا پتوپ‌جی یاری بۆ خه‌لک پتک هاتووه‌ و حه‌وته‌وانه‌ش به‌دی هاتوون تا له‌ جیهانی خاکیدا ده‌ستگرویی خه‌لک بکه‌ن. وه‌ نه‌م باسانه‌ جگه‌ له‌ سه‌ره‌نجام له‌ هیچ ئاینیکی تردا نییه‌.

سەرچاوه‌كان

۱- سەرئەنجام [دەستنوس].

۲- بارگه بارگه [دەستنوس].

۳- یادداشتی قرندي [دەستنوس].

خەلیفە عەزیزی سلیمانی

۷۶۱ - ...

ئەم ھۆنەرەمان بەپیتی یادداشتی قرندي لە ئاخر و ئۆخری سەدەى ھەوتەمى كۆچى لە دینەوێردا لە دایك بووه و ھەر لەوێشدا پێ گەیشتووه و خەریكى خوێندن بووه و پاشان بەفەقییەتى گەراوه و ماوھىك لە شارەزور بووه و لەلای زانایانى ھەربەرز فەقەى ئىسلامى خوێندوووه و لە پاشا رۆیشتووتە دى شىخان و لەلای سان سەھاك ماوتەوھ تا پلەوپایەى خەلیفەبەتیی وەرگرتووھ و پاشماوھى ژيانى لەویدا بردوووتە سەر تا لە سالى ۷۶۱ى كۆچیدا كۆچى دوايى كردووھ.

لە پەراوى سەرئەنجامدا ھاتووھ كە خەلیفە عەزیزی سلیمانى يەكێ لە ھەوت خەلیفەكانى سان سەھاكە كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاوھ. كار و ئەرکى خەلیفە دابەشکردنى چىشت و گۆشت و ئەو خواردەمەنیانەيە كە قوربانى دەكرێن و دیننیه جەمخانەوھ كە پاشان مجبور یا خادم لە نێوان دانیشتوانى جەمخانەدا بڵاوى دەكاتەوھ. خەلیفە عەزیز ھۆنراوى جوانى دەھۆننیهوھ و ھەندێ ھۆنراوى بەیادگار لى بەجى ماون و لە پەرتووکی سەرئەنجامدا تۆماركراون. زۆربەى ھۆنراوكانى سەبارەت بەپێكھێنانى جەم و دابەشکردنى ناچە و مووچە و بابۆلەيە. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نامم عەزیزی، نامم عەزیزی	مەدەى شاھدى نامم عەزیزی
شام نە دوون (یا) كەرد رەستاخیزی	نە ژێر ساجنار میتردان كەرد پیزی
گیریا دیوان جەم تەمیزی	پیر و پادشام یەكتر شان دیزی
كەردن بیابەست شەرت شاقیزی	سپەردن وە یەك سەر وە ئاویزی
یارزەردەبام چەوگا مەھمیزی	كەردشان وە ناچە پوختە و لەزیزی
نیاشان نە خوان جەم وە پیرۆزی	ئەز بیم خەلیفە خەرمان و جیزی
نا جیز خەرمان، نا خوان و ئیرەم	ئەز بیـم وە وەکیل بنیام ئەقدەم
بەشم كەرد تەقسیم پەزم لاجرەم	نە وەکیلى شا، سولتان بى غەم

سهييد مير نه حمده چوگا بئ سرجه م
به زم جه لای جام ها که ردش به یان
چهنی با بنیام شین وه که س نه زان
نیمه بیه نیم به شمان که ردن خوان
چوگا سرجه م بئ سهييد مير نه حمده
زات هه فته وان هر هه فته سرجه مهن

ذاتشان ده ستگیر دایره ی که مهن

واته: من شایه تی دهم که ناوم عه زیزه. شام له دوونی یادا بوو که میگردان له ژیر هه تاودا پرتزیان به ست و راوهستان و له پاشا دیوانیکی پاک و خاوتنیان پتک هیئا و پیر و پادشام له ویدا یه کتریان ناسی. گیانی هه مووی یاران له وئ له گه ل پاشادا یه کتریان ناسی و هه موویان له و جه مه دا له گه ل پادشا په یمانیان به ست و سهریان سپارده یه کتر. بابه یادگار له و زهمانه دا مامیزداری یاری بوو، وه له و جه مه دا قوربانیان کرد و ناچه یه کی مه زهداریان فراهه م کرد و قوربانییه که یان لی نا و خستیانه ناو خوانیک و نایانه به رده م خه لکه که و من له و خه رمانه دا خه لیفه بووم و قوربانی یه که مم به ش ده کرد. له و کوچه دا سهد میر نه حمده سرجه م بوو، وه هر کاتی پاشا له گه ل پیر بنیامیندا ده چوونه گه شت و که پان که س پتیانی نه ده زانی. من به نوینه رایه تیی پیر بنیامین له گه ل خه لیفه کانی تر دا گوشتی قوربانییه که م دابه ش ده کرد، حه وته وان هه بق پرتیونی و ده ستگیری خه لک سرشت کران.

یارییه کان بروایان به دوون به دوون یا (حلول) هه یه که لایان وایه خوا حه وت زات یا قالبی هه یه که یه کتکی پایه و له هر قالبیکدا جیهانیکی تر بووه و ئه و جیهانه ش به پوژی به رین دپته ژمار.

سرچاو هکان

- ۱- سر نه نجام [ده ستنووس].
- ۲- بارکه بارکه [ده ستنووس].
- ۳- کلیم وه کول [ده ستنووس].
- ۴- یادداشتی قرنندی [ده ستنووس].

خه لیفه شه هابودین

سه دهی هه شته م

ئو هۆنه ره مان به پیتی یادداشتی قهرندی له شاره زوورا له دایک بووه و ههر له ویدا پتی گه یشتوو و خه ریکی خویندن بووه و پاشان رویشتووته حوجره ی فه قییان و بۆ خویندن زۆربه ی شاره کانی کوردستان گه راوه و سه ره نه نجام رویشتووته لای سان سه هاگ و پتوپچه ی (یاری) و هر گرتوو و له لایه ن سه هاگه وه پله و پایه ی خه لیفه یه تیی پتی دراوه و پاشماوه ی ژیا نی ههر له ویدا بر دووه ته سه ر تا له ئاخر و ئۆخری سه ده ی هه شته می کۆچیدا کۆچی دوا یی کردوو. له خه لیفه شه هاوه وه گه لی هۆنرا و به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته ی و پارا و په وان و شیرین، ئه مه ش چه ند هۆنرا وێکی ئه م هۆنه ره که ده لی:

نامم شه هاب دین، نامم شه هاب دین

مه ده ری به یان نامم شه هاب دین

شام نه شیوه ی هوو مه که ردیش ئاین

ئۆسا و شاگرد بین چه نی بنیامین

نه له وح یاقیق یاران که جه م بین

ویش که رد وه قوربان مووسی وه یه قین

نیاشان نه خوان نه جه م پاک بین

چا خوان ره نگین نیاشان نه جه م

ئه ز بیم خه لیفه بی زیاد و که م

به شیم نمانام ئو میردان نه و ده م

ئه ز نه وه کیلی بنیامین پییر

موو چه م دان چا خوان وه رسته ی ته دبیر

نه جه م میردان جه وه کیلی شا

چه وگا سه رجه م بی سه یید موسته فا

چونکه مه یلشه ن پادشای جه هان

جه پردیوه رد شه رت دانیشان

جامه ی ئه زه لی یه که یه که مه و عه یان

ههر وه ختای مه و لام ساحیب سو روور

چه نی بنیامین شیان نه ده ی جوور

نه جان نشینی بنیام مه ز بوور

ئېمە بېھنېم خەلىفەى حوزور
 بەشمان دان نە جەم ياران مەستور
 نە جاگىرى جام خواجاي ساحتېب لوور
 سەيىد موستەفا دوعاش دان دەستور
 زات ھەفتەوان سرشتا جە نوور
 دەستگىر ياران غولامان سەبوور

واتە: مەن ناوم شەھاو. خوام بەرھەشتى خۆى ئاينىكى دانا، شام مامۇستا بوو و بنىامىن
 شاگرد. لە ئاسمانى سېھەم لە پۆژى بەرىندا كە ياران كۆبۈنەو، پىر مووسا خۆى كرده
 قوربانى و ئەوسا ئەويان نايە خوانىكى پاك و خاوتىن و مەن لەو دەمەدا خەلىفە بووم و
 گۆشتەكەم لە ناو ياراندا دابەش دەكرد. مەن بەنوئىنەرى پىر بنىامىن مووچەكەم دەدايە
 ياران. لەو جەم و كۆرەدا بەنوئىنەرى پاشاى جىھان، سەى مستەفا سەرچەم بوو. پاشاى
 جىھان دەيەويست لە پرديوەردا پىرچەى يارى پىك بىنى و ئەو بوو كە قالبى يەك يەكى
 يارانى بۆ ئەو پۆژە دانا. ھەر كاتى سەرۆكى خاوەن ھىز لەگەل پىر بنىامىندا دەچوونە
 گەشت و گىل، ئېمە ھەر ھەوت خەلىفە لە جەمدا خەلىفە بووين و قوربانىيەكەمان دابەش
 دەكردە ناو ياران، وە سەى مستەفاش دوعاى دەخوئىندەو، ھەوتەوانە لە تىشك سرشت
 كراون تا رىئوئىنى ياران و خولامان بكن.

سەرچاوەكان

- ۱- سەرئەنجام [دەستنووس].
- ۲- بارگە بارگە [دەستنووس].
- ۳- دەفتەرى پرديوەر [دەستنووس].
- ۴- گلیم وەكۆل [دەستنووس].
- ۵- يادداشتى قرندى [دەستنووس].

خەلیفە باپیر

سەدەى ھەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان بەپىي يادداشتى قىرندى لە دىنەو ەردا لە داىك بوو ە ھەر لەو ئىدا پىي
گەشتوو ە و خەرىكى خويئندىن بوو ە پاشان چوو ەتە حوجرەى ەقئىيان و ئەوسا بۆ خويئندىن
گەلى شوئىنى كوردستان گەراو ە و ماو ەيەك لە قرمىسىن يا كرمىشان بوو ە و لە پاشا لە
ھەمەداندا خويئندەكەى تەواو كىروو ە و گەراو ەتەو ە زىد و مەلپەندەكەى خوي و خەرىكى
وانە و تنەو ە و رىئوئىنى خەلك بوو ە و لەوئو چوو ەتە دىي شىخان و لەلای سان سەھاكدا
ماو ەتەو ە تا پلەوپايەى خەلىفەتیی وەرگرتوو ە و پاشماو ەى ژيانى لەوئى لە خانەقادا بىروو ەتە
سەر تا لە ئاخىر و ئۆخى سەدەى ھەشتەمدا كۆچى دوایی كىروو ە.

لە پەراوى سەرئەنجامدا نووسراو ە كە خەلىفە باپىر يەككە لە حەوت خەلىفەى سان
سەھاك كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچىدا ژياو ە. لە خەلىفە باپىرەو ە ھەندى ھۆنراو ە بەيادگار
ماو ەتەو ە كە زۆر تەرى و پاراو و شىرىن. ئەمەش چەند ھۆنراو ەتكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نامىما باپىر، نامىما باپىر

ئەز مەدەى نىشان نامىما باپىر

شام نا پەنگ رىو مەنماناش تەزوىر

نە لەو ح گەو ەر بەستشان تەدبىر

پادشام چەنى بنىامىن پىر

ھەر دوو نە قودرەت نىشان تەفسىر

نە قولەى ئەلدەست مىردان كەرد جەمھىر

نىشان جەمى دایرەى بەسىر

بەلكم پادشا و پىر بىان ئەو سەرىر

يا رنەدر و ە عشق نە كەردش تەقسىر

وئش كەرد وە قوربان ناچم و ئەمىر

نىشان نە خوان نە ئەو ەفت جەزىر

ئەز بىم خەلىفەى دیوان كەبىر

نە جەم كەبىر ئەز خەلىفە بىم

نە جەم مىردان پەزمم كەرد تەقسىم

نە وەكلى ئەو خواجای ساحىب دىن

چهوگا سه رجهم بئ سهدى شه هاوهدين
 چونكه مه يلشه ن سولتان سهروه
 بهيان كه رڤ شه رت دين جه پرديوهر
 شه رت خانه ي سر ئاوهر د وه نه زهر
 ههر وه ختاي وه ره سم مه ولاى ساحيب دور
 چهنى بنيامين شىيانى ئه و سري
 ئه ز جه وه كيلي بنيام بئ گهر د
 خه ليفه بيانى ئه ز به شم مه كهر د
 جانشين ذات ئه و شاي سه همگين
 سه رجهم جهم بئ سه ي شه هاوهدين
 زات هه فته وان ده ستگيره ن يه قين
 زاتشنان جه نوور عازيز په نگين

واته: من خۆم دهناسينم و ناوم باپيره. خوام بۆ تاقيکردنه وه ي ياران ته گبيريكي كرد و له
 ئاسمانى چوارهدا كۆرپيكي پيک هينا. پاشام له گه ل پير بنيامينا ههردووکیان به هيزى
 بهرين، پايه ي ئاينى يارييان دانا. له لووتكه ي پۆزى بهريندا ياره كان له دهورى يه كتردا
 كۆيوونه وه و كۆرپيكيان پيک هينا تاكو پاشا و پير بيته ئه وئ. ئه وه بوو كه يارى نه در
 (مسته فا) خۆى قوربانى كرد و ئه ويان نايه خوانيک و من له و جه مه گه ورده خه ليفه بووم و
 قوربانييه كه م دابه ش ده كرد. به نوێنه ري خواجه ي خاوه ن دين، له و كاته دا سه ي شه هاو
 سه رجهم بوو، وه پاشام مه به ستى ئه وه بوو كه پئ و په چه ي يارى له پرديوهر دا پيک بيئى.
 وه هه ر كاتى پاشا له گه ل پير بنياميندا ده چوونه گه شت و گيئ، من به نوێنه ري پير
 بنيامينى بيگه رد، خه ليفه بووم و به شه كانم ده دايه ياران. هه فته وانه ده ستگيري يارانن و
 ئه وان له تيشكى شا به دى هاتوون.

سه رچاوه كان

١- سه ره ئه نجام [ده ستنووس].

٢- بارگه بارگه [ده ستنووس].

٣- ده فته ري پرديوهر [ده ستنووس].

خەلیفە محەممەد

سەدەى هەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان بەپێى یادداشتى قەندى كە يەكئى لە پىشەوايان و زانايانى ھەرەبەرزى كوردە لە ئاخر و ئۆخرى سەدەى ھەوتەمى كۆچى لە شارەزوردا لە دايك بوو و لە ئاخر و ئۆخرى سەدەى ھەشتەم لە دى شىخاندا كۆچى دوايى كردوو. لە دەورى جوانیدا لە لای سان سەھاك بوو تا پلەوپايەى خەلیفەيەتیی پێ دراو و پاشماوێ تەمەنى لە جەمخاندا بەدابەشكردنى ناچە و مووچە بردوو تە سەر تا مردوو.

لە پەراوى سەرئەنجامدا نووسراو كە خەلیفە محەممەد يەكئى كە لە خەلیفەكانى سان سەھاك كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو. لە خەلیفە محەممەدو ھەندى ھۆنراو بەیادگار ماونەتو ھە كە زۆر تەرى و پاراو و شیرین. ئەمەش ھۆنراوێكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نامم محەممەد نامم محەممەد

مەدەى گەواھى نامم محەممەد

شام نە جامەى یا گەوھەر مەكەرد قەد

نە قوڵەى ئەلەست ئەللاھوسمەد

چەنى بنیامین نیاشان سەرچەد

ئەو شەرت یارى بەستن كەمەر بەند

دەلیل بێ داوود شۆلەى شەمس وەند

كریا جیھات مێردان ئەشەد

ژ عەشق مەولام پاشای بێ ھەد

وێش كەرد وە قوربان یار داوود وە جەھد

نیاشان وە خوان ناو جەم بێ گەرد

ژ وەكیلى پیر بنیام ئەمجەد

نە جەم مێردان نووچە كەردن پرەد

بەشم ئەو خوان دان تەقسیم عەددەد

عەددەد تەقسیم نەو جەم بالا

چەوگا بيم وەكیل بنیام عالا

سەرچەم بێ نەودەم سەییەد بوللوفە

چونكە مەیلشەن خواجای بەر و بار

جه پردیوهردا دیوان کهرۆ ئاشکار
 ها کهردش بهیان ئهزلهین ئیقرار
 ههروهختی پادشام شین وه ئهو نیهان
 چهنی پیر مووسا نیاشان مهیدان
 ئیمه دامان بهش وه جهم میگردان
 وهکیل شا بین ذات ههفتهوان
 هر وهختی بهویش نهجهم دوعاش دان
 بیای کان دور ناما وه زووان
 وه ئهمر مهولام نه دارۆم گومان

واته: من ناوم محهمده. شام له قالی (یا)دا گهوههری ئهسمی و له پۆژی بهریندا بهبی
 نیازی و گهوههیی خۆی لهگهڵ بنیامیندا بنههتی رپورچهی خواناسیی دانا و بۆ پهیمانی
 خواناسان تی کۆشا و لهو کاتهدا داوود دهلیل بوو، وهکو تیشکی خۆر دهردهوشایهوه و
 یاران له دهوری ئهوا کۆبوونهوه. داوود بهئهوینی سهڕۆکم ئهو پادشای بی وینه خۆی کرده
 قوربانی و ئهوسا ئهویان خسته ناو خوانتکی خاوین و هینایانه ناو کۆرهکه، وه
 بهنوینهرایهتی پیر بنیامینی خوشهویست، نووچه و تیکهکانی قوربانی دابهش کرا، وه
 دابهشکههرکهش من بووم، وه من نوینهری پیر بنیامین بووم و سههرجهمیش سهی ئهبوولوهفا
 بوو، پاشای بهژ و دهريا دهیهویست له پردیوهردا دیوانتک ئاشکرا بی، ئهوهیه که پهیمانی
 پۆژی بهرینی ئاشکرا کرد، وه لهودهمهدا پاشای جیهان هر کاتی دهچوووه گهشت و گیل،
 وه لهگهڵ پیر مووسیدا مهیدانی چۆل دهکرد، ئیمه خهلیفه بووین و ناچهومووچهکانمان
 دابهش دهکرد. ههفتهوانهش نوینهری شا بوون، هر کاتی یهکی له سهیدهکانی ههفتهوانه
 دوعای دهخویندهوه، باسی پۆژی بهرینی دهکرد. له فهرمانی سهڕۆکم هیچ شک و
 گومانیکمان نییه.

سههرچاوهکان

۱- سههرئهنجام [دهستنووس].

۲- بارگه بارگه [دهستنووس].

خەلیفە ئەمیر

سەدەى ھەشتەم

ئەم ھۆنەرەمان بەپیتی یادداشتی قەندى، يەككەكە لە خەلیفەكانى سان سەھاك كە لە سەدەى ھەشتەمى كۆچیدا ژیاو. نامەى سەرئەنجامیش ئەو ئاگەداریمانە بۆ دەسەلمىنى و دەلى: كە خەلیفە ئەمیر لە ھەموو زانستىكدا شارەزا و پىسپۆر بوو و لە شارەزوردا پیتی ناوئەتە مەیدانى ژيانەو و لە تافى جوانیدا بۆ خویندن چووتە بەغدا و شام تا بەخزمەتى سان سەھاك گەيشتوو و لە پاش ماوێك سولتان پلەوپایەى خەلیفەيەتیی پى داو و پاشماوێى ژيانى لەویدا بردووئە سەر تا كۆچى دوايى كردوو.

خەلیفە ئەمیر لە ھۆنەرەوێ ھۆنراودا دەستىكى بەرزى ھەبوو و ھەندى ھۆنراوى بەیادگار لە شوپى بەجى ماون كە زۆر تەرى و پاراو و شیرین. ئەمەش چەند ھۆنراوێكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نام ئەمیر، نام ئەمیر	ئەز مەدەى بەیان نام ئەمیر
شام نە جلوى تارویش كەرد زەھیرا	چەنى با بنیام كەردشان ویرا
ھەر دوو شین نەسەر جام جەمشیرا	وہ یەكتر مەدان دەرس و تەھیرا
ژ عیلم لەدون بنیام جەزیرا	كەردشان جەمى گشت وە تەبیرا
بەلكم پادشا و پیر بۆشان دەستگیرا	چەوگا رەمزابار نەكەرد تەئخیرا
ویش كەرد وە قوربان ژ راي قەدیرا	نیاشان نە خوان جەم و دلگیرا
نەو جەم دلگیر نیاشان نەخوان	ئەز بيم خەلیفە نەو جەم و دیوان
بەشم كەرد وایر نەو جەم پیران	ئەز ژ وەكیلی بنیام كامل
خەلیفە بیانی نەو بەزم عەادل	ژ وەكیلی ذات شای ساحتب لقا
سەرچەم بى چەوگا سەید حەبیب تا	چونكە مەیلشەن پاشای ئەنوار
ھەفتەوان ژ كەول ویش كەرد ئاشكار	پەى قەول یاران، پەى رەشت تۆمار
ھەر وەختى مەولام كەردەن شوjaاعت	چەنى با بنیام شین ئەو سیاحت
ئەز نە وەكیلی بنیام سەرروەش	خەلیفە بیانان نە جەم دانم بەش
نەجاگیرى جا شەرت شەھەنشا	دوعاش دان نە جەم سەید حەبیب شا
زات ھەفت پوورە دەستگیرەن جەى را	جامەششان جە نوور لقایی مەولا

واتە: من خۆم دەناسىنم كە ناوم ئەمیرە. شام لە جیھانى نادياردا خۆى دەرخست و

له گه‌ل بنیامیندا وتووژی کرد، هه‌ردووکیان چوونه جامی جه‌م و له‌ویدا وانه و ده‌رزیان ده‌دایه‌یه‌کتر. بنیامین له‌ زانستی خوایی به‌هرمه‌ند بوو، وه‌ یاره‌کانیش یه‌کتریان نه‌ده‌ناسی. دلی یاران بی‌ نارام بوو، نه‌وه‌ بوو که هه‌موویان کوپوونه‌وه‌ و جه‌میکیان به‌ست تاکو پاشا و پیر ببینن. له‌ وه‌مه‌دا په‌مزار خیرا له‌ پتی خوادا خۆی کرده‌ قوربانی و قوربانییه‌که‌یان نایه‌ خوانیک و دایان نا، وه‌ له‌ وه‌مه‌دا من‌ خه‌لیفه‌ بووم و قوربانییه‌که‌م دابه‌ش ده‌کرد. من‌ به‌نوینه‌رایه‌تی پیر بنیامین له‌ دیوانه‌دا خه‌لیفه‌ بووم، وه‌ به‌نوینه‌رایه‌تی پاشا، له‌ وه‌مه‌دا سه‌ی‌ حه‌بیب‌ شا سه‌رجه‌م بوو، پادشا ده‌یه‌ویست هه‌فته‌وانه‌ ئاشکرا بکا، نه‌وه‌ بوو که پێوپه‌یه‌یکی بق‌ یاران دانا، وه‌ هه‌ر کاتێ سه‌رۆکم له‌ گه‌ل پیر بنیامیندا ده‌چوونه‌ گه‌شت و گیتل، من‌ به‌نوینه‌ریه‌تی پیر بنیامینی سه‌رخۆش، خه‌لیفه‌ بووم و قوربانییه‌که‌م دابه‌ش ده‌کرد، وه‌ سه‌ی‌ حه‌بیب‌ شاش سه‌رجه‌م بوو. هه‌فته‌وانه‌ له‌ پتی یاری دان و ده‌ستگیری و پێنوینی خه‌لک ده‌کن، وه‌ له‌ تیشکی یه‌زدان به‌دی هاتوون.

سه‌رچاوه‌کان

۱- سه‌رئه‌نجام [ده‌ستنوووس].

۲- بارگه‌ بارگه‌ [ده‌ستنوووس].

۳- یادداشتی‌ ق‌رندی [ده‌ستنوووس].

خه‌لیفه‌ جه‌بار

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

ئه‌م هۆنه‌رمان به‌پتی یادداشتی‌ ق‌رندی له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌مدا ژیاوه‌ و له‌ بنه‌ره‌تا خه‌لکی نه‌هاوه‌ند بووه‌ و له‌ دیتی شیخ‌اندا کوچی‌ دوایی کردوه‌ و له‌ ناو خه‌لکدا به‌چاکه‌ و پارێزگاری‌ ناسراوه‌ و له‌ خزمه‌تی سان سه‌هاکدا ماوه‌یه‌ک ماوه‌ته‌وه‌ تا خه‌رقه‌ی وه‌رگرتوه‌ و هه‌روه‌ها له‌ لایه‌ن نه‌وه‌وه‌ به‌پله‌ویایی خه‌لیفایه‌تیش گه‌یشتوه‌.

له‌ په‌راوی سه‌رئه‌نجامدا هاتوه‌ که خه‌لیفه‌ جه‌بار یه‌کێکه‌ له‌ خه‌لیفه‌کانی سان سه‌هاک که له‌ سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کوچیدا ژیاوه‌ و گلکۆکه‌ی له‌ دیتی شیخان دایه‌ و زۆربه‌ی ته‌مه‌نی له‌لای سان سه‌هاک بردوه‌ته‌ سه‌ر و نه‌وی زۆر خۆش ویستوه‌.

له‌ خه‌لیفه‌ جه‌باره‌وه‌ هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه‌ که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین و پ‌ه‌وانن. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره‌ که ده‌لی:

نامما جه‌بار. نامما جه‌بار مه‌ده‌ی شاهیدی نامما جه‌بار

شام نه‌ مه‌نه‌هودا مه‌که‌ردش گوزار چه‌نی با بنیام شین ئه‌و په‌رده‌ی تار

هەردوو چەنی هەم نیاشان ئیقرار
 نە حوجرەى شەمدا مێردان کوی یار
 بەلکم پادشا و پیر بیان ئەو دیار
 وێش کرد وە قوربان بێ سەبر و مدار
 ئاوەردن نە جەم نیاشان نە خوان
 بەشابهش کەردم دام وە غولامان
 خەلیفە بیانان نە کورەى پەنگین
 چەوگا سەر جەم بێ سەید باوەیسی
 چەنى با بنیام شیانى وە گەشت
 ژ وەکیلى زات پادشای مۆتەلەق
 سەر جەمەن وە حەق زات هەفتەوان

نە دەیـجوور نیان بەیابەست یار
 گرتەن یەک جەمەى نە لەوح حجار
 پۆچیـار جە عەشق جەم کەرەمدار
 بێ سەبر و مدار زات پۆچیـار
 ئەز بیـم خەلیفە نا دلێ دیوان
 ئەز نە وەکیلى زات بنیـامین
 نە جاگیرى زات خواجای پیر موسا
 هەر وەختای مەولام ساحتب هەشت بەهەشت
 ئێـمە بیەنیم نە سەر خوان تەشت
 سەید باوەیسی سەر جەم بێ وە حەق
 دەستـگیرەن پەڕى جوملەى غولامان

واتە: من شایەتى دەدەم کە ناوم جەبارە. شام لە پێواردا دەگەڕا و لەگەڵ بنیامیندا
 دەچوووە گەشت و گێڵ، هەردوو لەگەڵ یەکتەردا پەیمانیان بەست و لە تاریکیدا بەیابەست و
 پەیمانی یارییان بەست و یاران وەکو شەم و پەپوولە لە دەور یەکتەردا کۆبوونەووە و لەوێدا
 کۆرتکیان پێک هێنا، بەلکو پاشا و پیر بنیامین بێتە ئەوێ. لەو کاتەدا شا ئیبراھیم خۆی
 قوربانی کرد و قوربانییەکەیان نایە ناو سفرە و خوانیک و لەو دیوانەدا من خەلیفە بووم و
 قوربانییەکەم دا بەش دەکرد. بەنۆتەرایەتى پادشام پیر موسا سەر جەم بوو، وە هەر کاتى
 سەرۆکم لەگەڵ پیر بنیامیندا دەچوووە گەشت و گێڵ، ئێمە کۆرمان پێک دەهێنا و سەید
 باوەیسی دەبوووە سەر جەم. حەوتەوانە کە لە تیشکی خوا دروست کراون هەموو دەم
 سەر جەمەن و بۆ رێنۆتینی خەلک بەدی هاتوون.

سەرچاوەکان

- ١- سەرئەنجام [دەستنوووس].
- ٢- بارگە بارگە [دەستنوووس].
- ٣- یادداشتی قەندى [دەستنوووس].

نەرگز خانمی شارەزووری

۷۱۳ - ...

نەم ھۆنەرمان ناوی نەرگز و کچی مەلا شوکروڤلای شارەزوورییە و بەپێی پەرتووکی سەرئەنجام لە ساڵی ۷۱۳ی کۆچی لە شارەزوردا لە دایک بوو و ھەر لەوێشدا پێ گەیشتوو. مەلا شوکروڤلای کە یەکێ لە زانایان و ھۆنەران بەناوبانگی ئەو دەورە بوو، کچەکە ی فێری خوێندن و زانستی ئیسلامی کرد و نەرگز خانمیش کە بۆ خوێندن و لەبەرکردنی مەسەلەکانی زانستی ئامادەیی ھەبوو، ئەو ھەندە ی نەخایاند کە لە ناو خەڵکدا ناوبانگی ھەرکەرد و دەستی کردە ھۆنەنەوی ھۆنراو.

نەرگز خانم لە تەمەنی ھەژدە ساڵیدا شووی کردە عابدینی جاف و پاشان کە مێردەکە ی پێوپچە ی یاریی ھەرگرت ئەویش چوو ھەر پێبازی شوو کە ی و لەگەڵیا پێوشتە دێی شێخان و پاشماو ھێ ژبانی لەویدا بڕدە ھەر تا لە ئاخر و ئۆخری سەدە ی ھەشتەمی کۆچی مائناوایی لە جیھان کرد و لەشی لەویدا بۆ ھەمیشە نێژرا.

لە نەرگز خانمەو ھەندێ ھۆنراو بەزاراوی کرمانجی باشووری (سۆزانی) بەیادگار ماو ھەتەو کە لە پەرتووکی (دەوری عابدین) دا تۆمار کراون. ھۆنراو ھەکانی زۆر تە ی و پاراو و شیرین و پەوانن. ئەو جگە لە ھۆنەنەو ھۆنراو لە تەنبوور لێدانیشدا دەستیکی بەرز و بالای ھەبوو. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرن کە دەلی:

ساقی لە جەم بادە دەدا	دەرسی پێگە ی جادە دەدا
مێردان ھەموو لە دەور پادشا	پێمان دەکەن گشت تەماشا
قەومێ بە من نەیبی باوەر	نەبێت بۆ جەم یاری یاوەر
ھەر کە لەم دین یەقین نەکا	بەدڵ لە جەم ئامین نەکا
ھەر کە بۆ یار خۆی نەکوژی	خوێنی لە پێی یار نەژی
ھەر کە نەگرێ قەولی دروست	بێ دین ئەو ھەک بێتەرست
ھەر کە شکێ ببێ بەدڵ	باوەر نەکا بەشای عادڵ
ھەر کە لە جەم نەگرێ ئەرکان	بەراست نەگرێ دینی سولتان
ھەر کە بەیار بدا ئازار	کر دە ی ناچی بۆ ناو تۆمار
(نەرگز) ھەر کە ببێ کینە	بێ شک گومرا و ھەم بێ دینە

واتە: مەبێگێ لە جەمخانە و کۆری خواناساندا بادەمان پێ دەدا و وانە و دەری پێ

دینمان پئی فیر دهکا. همموی میردان و پیاوان له دهوری پاشادا کۆبوونه‌وه و سه‌رنجی ئیمه‌ده‌دن. گه‌لێک که‌ بر‌وای پیم‌نهبی و نه‌بیته‌ کۆری یار، وه‌ هه‌ر که‌سیک بۆ یاری خۆی نه‌کوژی و خۆینی له‌ پئی نه‌ودا نه‌رژێ و به‌پێبازی مه‌ بر‌وای نه‌بی و له‌ کانی دله‌وه‌ ئامین نه‌لی و قسه‌ی دروست نه‌بی، وه‌کو بته‌په‌رست و بی بر‌وا وایه‌، هه‌ر که‌سیک له‌ دلدا شک و گومان‌ی هه‌بی و بر‌وای به‌خوا نه‌بی، وه‌ به‌رێ و په‌وشتی خه‌لک ئاشنا نه‌بی و ئایینی خوا به‌راست نه‌زانێ و یار ئازار بدا، کرده‌وه‌ی ئه‌و له‌ ده‌فته‌ردا ناووسری. ئه‌ی نه‌رگزن هه‌ر که‌سیک کینه‌ی له‌ دلدا بی، بیگومان گومرا و بی دینه‌.

له‌ پارچه‌ هه‌لبه‌ستکی تریدا سه‌باره‌ت به‌پیر ده‌لی:

بۆ پیر پیره پیرم	بۆ ژیر ژیره پیرم
بۆ بیر بیره پیرم	بۆ سیر سیره پیرم
بۆ کوپ کوپه پیرم	وه‌ک کوپ کوپه پیرم
بۆ لیل لیله پیرم	بۆ فیل فیله پیرم
بۆ شین شینه پیرم	بۆ قین قینه پیرم
بۆ یۆز یۆزه پیرم	بۆ هۆز هۆزه پیرم
بۆ جه‌م جه‌مه پیرم	بۆ خه‌م خه‌مه پیرم
هه‌ر وه‌ک شه‌مه پیرم	شه‌م نه‌ جه‌مه پیرم
وه‌ک دل‌به‌ره پیرم	ئارام‌که‌ره پیرم
وه‌ک به‌یبوونه پیرم	پینمبوونه پیرم
(نه‌رگزن) گه‌زه پیرم	گه‌زن نه‌ په‌زه پیرم

واته: پیرم که‌ دۆستی یاره، ئه‌و پیر و پینمامه‌ و پینونیم ده‌کا. ژیر ئه‌و که‌سه‌یه‌ نه‌که‌وێته‌ دووی جیهان و به‌قسه‌ی پیر بکا، وه‌ بیرکردنه‌وه‌ له‌ نیشانه‌کانی خوا به‌هۆی ئه‌و ئاسانه‌. له‌ گه‌ل کوردا وه‌کو کوپ ده‌جوولێته‌وه‌ و وه‌کو شۆله‌ی ئاگر پوونی ده‌خاته‌ دل‌ه‌کان و له‌ کاتی تاریکی و لیلی هه‌وادا خۆی به‌و جوژه‌ درده‌خا و کاتی که‌سی فریوێتی لی بکا، ئه‌ویش به‌و جوژه‌ ئه‌و تاقی ده‌کاته‌وه‌، وه‌یا که‌سیک رقی لی بی، پیرم به‌سه‌ریا زāl ده‌بی وه‌کو یۆز پلنگ هه‌لمه‌تی بۆ ده‌یا که‌ بیخاته‌ سه‌ر پئی راست، وه‌ به‌به‌نه‌ماله‌کان خۆشه‌ویستی ده‌نوێنی و له‌ناو خه‌لدا وه‌کو شه‌میکی پووناکه‌ و تیشک ده‌خاته‌ دلی گراوان و سه‌وداسه‌ران. ئه‌و وه‌کو دل‌به‌ر به‌له‌نجه‌ و ناز دلی گراوان ده‌سووتینێ و له‌ پاشا ئارامیان ده‌کاته‌وه‌. پیرم پینمایه‌ و په‌ره‌وانی خۆی به‌پئی راستی خوایی پینونیم ده‌کا، وه‌ پئی و په‌وشتی ئه‌و وه‌کو گه‌زۆ و ره‌زن شیرینه‌.

سەرچاوهكان

۱- سەرئەنجام [دەستنوووس].

۲- بارگه بارگه [دەستنوووس].

۳- دەفتەری پرديوهر [دەستنوووس].

عابدینی جاف

... - ۷۲۰

ئەم ھۆنەرمان ناوی عابدین و کوری نوروللای جافە و بەپیتی پەرتووکی سەرئەنجام، لە ساڵی ۷۲۰ی کۆچی لە شارەزوردا پیتی ناوەتە مەیدانی ژیانەو و ھەر لەوێشدا پیتی گەیشتوو. لە سەردەمی منداڵیدا چووێتە حوجرە ی فەقییان و خەریکی خوێندن بوو و لە پاشا لەلای مەلا ئەلیاسی شارەزوری کە یەکتێ لە زاناکانی ھەربەرزێ ئەو دەورە بوو، خەریکی خوێندنی شەریعەتی ئیسلامی بوو و لەلای مەلا غەفووری شارەزوریش پیتۆلی و فەلسەفەیی خوێندوو و پاشان شوێنەکانی تری کوردستان گەراوێت تا بوو بە مەلایەکی زانا کە وەدی مەلایەتیی وەرگرتوو و گەراوێتەوێت زێد و مەلەبەندەکی خۆی و خەریکی وانە و تەنەو و پیتۆنیی خەلک بوو.

لەو سەردەمەدا کە پیتۆچەیی یاری پەری سەندبوو، باوکی عابدین دەچیتە سەر رێبازی یاری و بەمالەو بار دەکاتە دیتی شیخان و لەوێدا دەمینیتەو، عابدینیش دەکەوێتە رەقەو و لەگەڵ یاریبەکاندا بەر بەرەکانی دەکا و ئەم ھەوڵە دەگاتە باوکی و باوکیشی دەپواتە لای سان سەھاک و پروداوھەکی بۆ دەگێریتەو و ئەویش چەند دەرویشیکی زانا و تێگەیشتوو دەنیریتە لای عابدین و دەرویشەکان لە دوا و تەوێژیکی زۆر عابدین ھەلەدەخرێن و پیتۆچەیی یاری پیتی دەسەلێن و ئەویش قبوولی دەکا و لەگەڵیاندا بەرەو دیتی شیخان دەکەوێتە پیتی و پاشماوێ ژبانی لەوێدا دەباتە سەر تا کۆچی دوا ی دەکا و ھەر لەوێدا دەنێژێ. عابدینی جاف یەکتێ لە ھۆنەرانێ ھەربەرزێ ئەو سەردەمە بوو و گەلێ ھۆنراوی بەشیووی سۆرانی ھۆنیووتەو و ھۆنراوھەکانی بەدەم تەموورەو لە خانەقادا دەخوێندەو. کۆمەلێک لە ھۆنراوھەکانی کە نزیکەی سێ ھەزار ھۆنراویک ئەبێ بەناوی (دەوری عابدین) کۆکراونەتەو، وە بەیەکتێ لە جەزمەکانی پەرتووکی سەرئەنجام دانراو. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلی:

عەشقی یارە وا بێ عارم

نوختە ی مووسا وا لە زارم

من عاشقی خواوەندکارم

ئەمن گراو شا و چوار یارم

به لهدمی کرد شای شاسوارم	ئهز که وئیل بووم له جی و شارم
به فیدای یاری کردار دارم	به زهری دهست که ماندارم
ههتا بزیم به بی کاسی	که منی خسته سهر پتی پاسی
ئاخر به یاری خۆم گهیم	من (عابدین) ی کاکهیم

واته: من گراو و دلبرای یاری راسته قینه، ئه و یاره ی که من و هه موو بنده کانی به دی هیناوه، ئه و بوو که منی خسته سهر ئه م رێبازه، وه به هه موو شتیک ناگه دارمی کرد و شارپتی زیان و پیتیازی په سلانی پیم پیشان دا و خستمیه سهر پتی راستی، وه له و وپی و کاسی و سهرگهردانییه پزگاری کرد و وریامی کرده وه و به م بۆنه وه من گه یستمه یاری خۆم و هیوای دهروونم هاته دی. له ئه م بره هۆنراوانه ی تریشدا ده لئ:

ئه جـر و گونا نه ما پیمان	ئیه هه رچه ن داتان لیـمان
وه کوو کووره ی ناری هـداد	کرده ی قه دیـم هاته رتـمان
ئه مـجار وهخته بینه فـریاد	قال بووین به دار قهومی شهـداد
بچـین بۆ لای ئاغـه ی ئه میر	وهخته شالیار بـی به ده سـگیر
دلخۆشـیمان بدهن له جهـم	ئه م مه خلوقه ده رچی له ویر
زولال ببـین له توژ و تهـم	به شادی بـی ئه م کووره ی غهـم
زیاتـر ده روا و ده بی رهـوار	هه رچه ن ولاغ لـی دهن بهـدار
وهـرن بچین بۆ جهـمعی هـق	زووتر ده خهـن له کوـلی بار
دینـتان فه نا حالـتان بـی شه ق	شکات بکهـین لای شای موـتله ق
خۆی وه کوشـتن قهـزا دهـدا	ئینسان له بۆ جیفه ی دنـیا
ئه لـلا، به زمی دینـی هـقه	سوودی نیه له رۆی عوقـبا
کوشـتن بۆ عهـشق زۆر لایهـقه	دار و حزبی رتـگه ی هـقه
به یار نه یـوئ ئه و یه قـینه	هه رکه بیـوئ کوفر و کینه
هه رکه شـکی بوئ له دل	خاری جهـمعی بنیامینه
کرده ی نه قـدی ده وئ باتـل	باوه نه کا به شای عاـدل

عابدین له پارچه هه لبه ستیکی تردا ده لئ:

سهـوز بوو گۆنهـل له ناو هۆم	خودا ئاوی دا به تووم
که ییه کـشتم به ههـفت یۆم	گولی کرده و به ی جۆم

هەر وهک حەنیف مێوو مۆم	توایهوه له تهک زۆمم
به‌دووی راستی گه‌را دۆم	تا ده‌رکه‌وی جیگه‌ و شۆم
دی که‌س نییه‌ بکا لۆم	هه‌لسی و بێته‌ به‌روبووم
چونکه‌ پاک و راست و پۆم	له‌ بۆ دوشمن بای سه‌بووم
خودام ئه‌وی و وه‌ک ئه‌ستۆم	له‌ بۆ خه‌لقی، ره‌هنمۆم

واته: خوا ئاوی دایه‌ تۆم و له‌ گۆنه‌ل و وه‌رزیکێ تایبه‌تدا ئه‌و تۆمه‌ له‌ به‌روبوومدا روا، ئه‌وسا بنه‌ماله‌م پشکووت و پشکوکانی کرده‌وهم بۆ ماوه‌ی حه‌وته‌یه‌ک پشکووت و وه‌کو حەنیف، شەمی ژیانم پوون بووه‌وه و پاشان ئه‌و پووناکییه‌که‌م که‌م گه‌یشه‌ بنه‌ماله‌م، له‌ پاشا له‌دووی راسته‌قینه‌ گه‌رام تا هه‌موو شتی که‌م بۆ پوون بووه‌وه، ئیتر که‌سیک ناتوانی سه‌رکۆنه‌م بکا و پتی بنیته‌ سنوور و بووم، چونکه‌ من پاک و خاوینم بۆ دوژمنانی دین وه‌کو بای سه‌بوونم، من خوام ئه‌وی و په‌یره‌وی له‌وه‌وه ده‌که‌م و وینه‌ی هه‌ستوون مه‌حه‌کم و خه‌لک پێنویستی ده‌که‌م.

هۆنه‌ر له‌م هۆنراوانه‌دا دیاردیی کرده‌وته‌ حەنیف و وشە‌ی حەنیف له‌ قورئانی پیرۆزدا هاتوه‌، حەنیف له‌ قورئانی پیرۆزدا به‌واتای دینی پاکی خواییه‌، حەنیفه‌کان له‌ به‌رابه‌ری بته‌په‌سته‌کانه‌وه‌ رانه‌وه‌ستان، هافی ئیبراهیم حەنیف بوو، ئیبنی هیشام ده‌لی: وه‌ره‌قه‌ی کوری نۆفل هەر له‌ باپی ره‌ گه‌وره‌یه‌وه‌ تا خۆی حەنیف بوون، مه‌سه‌عوودی لای وایه‌ ئێرانییه‌کان و پۆمییه‌ کۆنه‌کان حەنیف بوون، وه‌ هه‌موو پێغه‌مبه‌ره‌کان له‌سه‌ر پێوپچه‌ی حەنیف رویشتون.

سه‌رچاوه‌کان

- ١- سه‌ره‌نجام [ده‌ستنووس].
- ٢- ده‌وری عابدين [ده‌ستنووس].
- ٣- ده‌فته‌ری پرديوه‌ر [ده‌ستنووس].
- ٤- سیره‌ ابن هشام تاليف: ابو محمد عبدالملك ابن هشام - مصر ١٣٢٩ هجري.

دهمام

٧٥٧ - ٦٧٤

سالح کورې نه سعهه که نازناوی دهمامه، به پټی یادداشتی نه علادین، له سالی ٦٧٤ ی کؤچی له دینه وهردا له دایک بووه و تا هه زده سالان له ویدا بوو. له دهوری مندالیه تیدا خهریکی خویندنی قورنانی پیروژ و پیزماني عهره بی بووه و پاشان به ره و دتی شیخان که و تووه ته پټ و له دووی پټورچه ی خواناسی رویشتووه و له لای سان سه ها کدا ماوه ته وه تا خهرقه ی لی وهرگرتووه و نهوسا پاشماوه ی ژیانی به پټویننی خه لک بردووته سهر تا له سالی ٧٥٧ له تهمه نی هه شتا و سټی سالی دا کؤچی دواپی کردووه و هر له ویدا نیژراوه.

له په راوی (دهوری چلتهن) دا نووسراوه که دهمام یه کټکه له چلتهن و له یارانی سان سه ها که له سه ده ی هه شته می کؤچیدا ژیاوه و گورکه کی له دتی شیخان دایه.

دهمام له خواناسان و زانایانی سه ده ی هه و ته م و هه شته می کؤچییه و که لی هونراوی ته ی و پاراو و شیرینی لی به یادگار ماوه ته وه که زور به رزن. نه مهش چند هونراویکی نه م هونره که ده لی:

نه قولله ی نه له ست نامیم بی قه یته ر
دایره ی زنجیر پټوه ند بیم نه وهر
چه وگا وارنامان قه دم په ی وهر دام
نه مه ودا ی نه نگوشت نازیز مه ولام
حال نه پردیوهر نامیما دهمام
دزاوهر ممانه ن نه و ریشه و دهوام
قوفل باتنی مفتاح مینام
مه نوشام نه و نوش دایره ی خوا جام
کوک په نجمانه ن ناوشه ن بنیام
ناوش نه وی لی نه هیچ توژ و تام

نامیم بی قه یته ر، نامیم بی قه یته ر
نه وه ل هلقه بیم نه دجله ی بی دهر
ناو پوژنجیر پاسبان بیام
نامانم نه چین چل نه یه ک زمام
هر چل زیانمی نه یه ک شه ست کام
جی فهرش و سه نگه گرتنمان مه قام
به ی نه و کلیل و ئاسمان و جام
مایه ی که وسهری نه ز مه ریش تام
ها دزاوهر من هام لف مه ولام
بنیام خانیا ناوش نه ز نوشام

واته: من له لووتکه ی پوژ ی به ریندا ناوم قه یته ر بوو، من یه که مین که س بووم که له و رووباره بی بنه دا یارانم بو یه کتا په رستی بانگ کرد و پاشان وه کو زنجیر لکاین به یه که وه و وه کو چه مهر ده ستمان کرده پارانه وه و پاسینی خوا. له و کاته دا من پاسه وان بووم و پټ به رایه تی چل که سه که ش له نه ستوی من بوو، وه به ربک و دیاردی شای خو شه ویستم

هموو هاتینه دزاوهر و هر چلمان به کام و خوشی ژیاين و ئیستا که له پردیوهرداين و له م شوینه دا نیشته جیڤين و له دزاوهر دا بنجمان داکوتاوه. دل و دهر و ونم و هکو ئاسمان گه ورهیه له لای گه وره م ئاوی که و سه رم خوار دوو هته وه. دزاوهر هاوتا و هاوسهنگی گه وره مه و ئاوێکی زۆر خوش و سازگاری ههیه. بنیامین و هکو سه رچاوهیه که که من ئاوی زانیاری ئوم خوار دوو هته وه و ئاو هکهی به هیچ گهر د و توژیک لیل نابێ.

سه رچاوه کان

۱- سه رئه نجام [ده ستنووس].

۲- ده وری چلتن [ده ستنووس].

۳- یادداشتی ئه علادین [ده ستنووس].

شه مام

۶۶۳ - ۷۵۸

عه بدولقادر کوپی شه مسه دین که نازناوی شه مامه، به پیتی یادداشتی ئه علادین له سالی ۶۶۳ی کۆچی له هه وراماندا له دایک بووه و هر له ویدا پتی گه یشتوو و له ده وری لاویه تیدا ماوهیه که شاگردی پیر ناری بووه و له لای ئه و خویندوو یه تی و ئه و سا له لای سان سه هاك چهن دین سال ماوه ته وه تا خه رقه ی وهر گرتوو. له په راوی (کورتیه ی سه رئه نجام) دا نووسراوه که شه مام بۆ چینیش چوو و چهن د جار به پیا ده رۆیشتوو ته نه جف و مالی خوا و سه خله تیه کی زۆری کیشاوه.

له په رتووکی سه رئه نجامدا نووسراوه که شه مام یه کێکه له چل ته ن و له یارانی سان سه هاك. ئه و به زاراوه ی شیرینی گۆرانی هۆنراوێکی زۆری هۆنیو هته وه و گه لیکن له په راوی (چل ته ن) دا تومار کراون.

به پیتی په رتووکی سه رئه نجام شه مام له ده وری گه نجه تیدا چوو ته لای سان سه هاك و ماوهیه که له دبی شیخاندا ماوه ته وه تا خه رقه ی وهر گرتوو و ئه و سا گه راوه ته وه هه ورامان و پاشماوه ی ژیاينی به رتوونیی خه لک بر دوو ته سه ر تا له سالی ۷۵۸ی کۆچیدا کۆچی دوا یی کردوو و له ویدا نیتزاوه.

ئه مه ش چهن د هۆنراوێکی ئه م هۆنه ره که ده لێ:

نا قوللهی ده‌مام نامیتم بی میزان
 دایره‌ی زنجیر بی‌وه‌ندم جه کان
 چه‌وگا وارنامان قه‌دم په‌ی دوکان
 کرد ئاماین نه چین چل نه یه‌ک دیوان
 جه بالای سه‌نگی مه‌که‌ریم جه‌ولان
 جه ئی مه‌کانه مه‌ده‌ریم په‌یغام
 مفتاح فه‌رج بلووری مینام
 جه‌ی سه‌نگ و به‌ره گرتنمان ئارام
 هام لف می‌ردان ئازیزمه‌ن بنیام
 بنیامین ئانه پوژش که‌رده‌ن لام
 ئاوهر دا پیمان نه‌ی بوخار و دام

نامیتم بی میزان، نامیتم بی میزان
 دوویه‌م حه‌لقه‌ بیم نه دجله‌ی نیهان
 چاگا نه خواستر نه‌زیچ بیم پاسبان
 جه مه‌ودای نه‌نگوشت ئازیز گیانان
 حال نه پردیوه‌ر مه‌ده‌ریم به‌یان
 گرتنمان نه‌ی فه‌رش دزاوه‌ر مه‌کان
 دوویه‌مین کلیل ستاران مه‌قام
 نه‌ی جامه‌ی به‌شه‌ر نامیتمنه‌ن شه‌مام
 شیشه‌ی خه‌مه‌نان نه‌ه‌وره‌خش زام
 دزاوه‌رمانه‌ن ریشه‌ی گرد غولام
 چه‌مه‌ی زولاله‌ن مه‌ی که‌رده‌ن نه جام

ئیمه‌ نۆشامان به‌شه‌وق خواجام

واته: له لووتکه‌ی پوژی به‌ریندا ناوم پێ و په‌وشت بوو، وه له پووباری بی بنی شاراوهدا
 دووه‌مین ئالقه‌ی ئه‌و کۆره‌ بووم و له‌ویدا کۆرتکی خواناسیمان پێک هینا. له‌و ده‌مه‌دا من له
 خواستردا پاسه‌وان بووم و به‌فه‌رمانی گیانی گیانیان واته: خوای که‌وره و گران به‌ره‌و دیتی
 دوکان که‌وتینه‌ پێ و هه‌ر چلمان ئیستاکه‌ له‌ پردیوه‌ردا ژیان ده‌به‌ینه‌ سه‌ر و له‌ سه‌ر تاشه
 به‌ردیکدا دانه‌نیشین و له‌ دزاوه‌ردا نیشته‌جی بووین و له‌م شوینه‌دا به‌خه‌لک په‌یغامی خوا
 راده‌که‌یه‌نین من دووه‌مین کلیلی ئه‌ستیره‌کانم و ئیستا له‌سه‌ر ئه‌م به‌رد و ده‌رکه‌دا ئارامم
 گرتووه، به‌لام له‌م سه‌ر زه‌وییه‌دا دلم پره‌ له‌ خه‌م و په‌ژاره، که‌چی خۆر (ه‌وهره‌خش) به‌سه‌ر
 هه‌موو شوینیکدا تیشکی بلاو ده‌بیته‌وه و دله‌کانی پێ پاک و خاوێن ده‌کاته‌وه. بنیامین ئه‌وا
 پوژی له‌لای من برده‌ سه‌ر، وه ئه‌و وه‌کو سه‌رچاوه‌یه‌کی روونه و هاتوووته پۆلی ئیمه‌وه و
 به‌هه‌ر کامی ئیمه‌ جامیکی باده‌ی دا و ئیمه‌ش له‌ خوۆشی خوای تاق و ته‌نیا ئه‌و باده‌مانه
 خواردووه.

خواستر که‌ دیاردیی پێ کراوه، له‌ پوآله‌دا ناوی جیگایه‌که‌ له‌ هه‌ورامان. ئه‌م وشه‌ له‌
 په‌راوی (ئافیتستا) به‌چه‌شنی خواسترا هاتوو و به‌پیتی یه‌شتی نۆزده‌یه‌م ناوی پووباریکه‌
 له‌ سیستان و ئاوه‌که‌ی ده‌رژیته‌ ده‌ریاچه‌ی هاموون. خواسترا به‌واتای چیمه‌ن و له‌وه‌رگی
 چاکه‌ که‌ نیشانه‌یه‌که‌ بۆ خوای با و هه‌وا.

سەرچاوه‌كان

- ۱- سەرئەنجام [دەستنوووس].
- ۲- دەوری چلتن [دەستنوووس].
- ۳- یادداشتی ئەعلادین [دەستنوووس].
- ۴- فرهنگ نامهای اوستا - تالیف هاشم رضی - تهران ۱۳۴۶.

قامووس

۶۸۳ - ۷۶۱

عەبدولرەحمان كۆرى عەلى كە نازناوى قامووسە، بەپێى یادداشتى ئەعلادین لە ساڵى ۷۶۱ى كۆچى لە دەورووبەرى هەوراماندا پێى ناوئەتە مەیدانى ژيانەو و هەر لەوێشدا پێى گەیشتوو و خەرىكى خۆیتندن بوو و هەموو دەم چووئە سەر گەلگۆزى شىخەكان و چاوه‌روانى پیرىكى گەورە بوو كە دەستى بگرێ و پێى پێى پێشان بدا و لەم كاتەدا ناوبانگى سان سەهاكى بیستوو و خێرا بەرەو دێى شىخان كەوتووئە پێى و پێورچەكەى ئەوى وەرگرتوو و پاشماوێ ژيانى لەلای ئەو بردووئە سەر تا لە ساڵى ۷۶۱ى كۆچى لە تەمەنى حەفتا و هەشت ساڵیدا كۆچى دوايى كردوو و هەر لەوێدا بەخاك سپێراو.

لە قامووسەو هەندێ هۆنراو بەیادگار ماونەتەو كە لە ناو سەرئەنجامدا تۆماركراون كە زۆر تەپ و پاراو و شیرین. ئەمەش چەند هۆنراویكى ئەم هۆنەرەیه كە دەلێ:

نامیما ئەلماس، نامیما ئەلماس	نە قوڵەى ئەلەست نامیما ئەلماس
سێیەم حەلقەنان نە پۆى دجلەى خاس	دایرەى زنجیر بێوەندەم نە تاس
نە قەھر ویراز جەولان دایم وە پاس	چەوگا ئامایمی پى وەر و ئەساس
شیایمی نە شێوێ مەریتەى قەسسەس	ئامایمی نە چین نە ژێر یەك كەرواس
نە مەودای ئەنگوشت خواجای مەردوم ناس	سازشت یەك ذات نوور بێ ئەخماس
زات ئەو زاتەنان ئاگان جە گرد باس	دانا و توانا و زیندەن بەبێ هاس
رەحیم و جەببەر، ئازیزەن پەى ناس	نە پردیوێردا پێمان دا لیباس
ئێگا چەى قەتار نامیما قامووس	جە رای لەقەنان نەپەردەى فانووس
ئەو دزاوەرمان دینە جای نامووس	ئاومشان نۆشا نە سەرچەمەى دووس
لێلاویش نیەن نە هیچ تەم و تووس	هەر كەس نەنۆشا جە یار بێ مایووس

واتە: لە لووتكەى كێوى بەریندا ناوم ئەلماس بوو، وە سێیەمین ئالقەى ئەو كۆرە بووم و

له گه‌ل یارانی پۆحانیدا کۆرێکمان بێک هینا و به‌کوێترایی ویراز به‌ره‌و لای راست چووینه گه‌شت و گه‌پان و پاشان بۆ دامه‌زران و پێکه‌یتنایی به‌رنامه‌ی خوایی هاتین و له‌ش و قالبی مرۆدا سه‌رمان هه‌ڵداو به‌فه‌رمانی خوا له‌ چین له‌ژێر خێوه‌تیکدا کۆیووینه‌وه. خوا که بێ هاوتا و بێ وینه‌یه، ئه‌و نیشانه‌یه‌کی زۆری هه‌یه، ئه‌و له‌ هه‌موو شتیک ناگه‌داره و دانا و زانا و توانا و زیندوو به‌به‌زه‌یی و به‌هێز و خۆشه‌ویسته. ئه‌و بوو که ئێمه‌ی هینا به‌پریدیوه‌ر، ئێستاکه من ناوم قامووسه و له‌م جیهانه‌دا وه‌کو چرا و فانۆس ده‌ره‌وشمه‌وه. ئه‌ی دۆستان! دزاوه‌ر مایه‌ی ئابرووه و ئێمه له‌ سه‌رچاوه‌ی دۆست ناوی زانیاریمان خواردوه و ئه‌و ناوه به‌هیچ گه‌رد و تۆزیک لێل و شلوی نابی و هه‌ر که‌سیک له‌وه نه‌خواته‌وه له‌ دیداری یار بێ به‌ری ده‌بێ.

ویراز که دیاردیی پێ کراوه، له‌ پڕاوه‌دا ناوی پیاویکه که خه‌نیمی هۆنه‌ر بووه. وه‌ له‌م هۆنه‌راوه‌دا ئه‌وی سه‌رکۆنه‌ کردوه و له‌ ریزی ناپارێزگاران هیناویه‌ته ژمار. به‌لام له‌ په‌راوی ئافێستادا، ویراز ناوی یه‌کێ له‌ خواناسان و پارێزگاران که له‌ لیزگه‌ی ناوه‌کانی یه‌شتی سێزده‌یه‌م ناوی براوه و ستایشی کراوه.

له‌م به‌نده‌دا هۆنه‌ر دیاردیی کردوه‌ته نیشانه‌کانی خۆی مه‌زن که خۆی به‌خۆی یه‌کتا و زانا و به‌ده‌سه‌لات و زیندوو و به‌به‌زه‌یی و زۆردار داناوه و ته‌واوی جیهان و ئه‌وه‌ی تیا به‌تیی ئه‌و به‌دیی هیناوه. له‌ قورئانی پیرۆزدا ده‌فه‌رمووی: «إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» واته: خوا به‌سه‌ر هه‌موو شتیکدا ناگه‌داره و هیچ پازیک له‌ تۆی دڵان یا له‌ دلی ئاسمانه‌کاندا له‌و نادیار نییه. دیسان ده‌فه‌رمووی: «إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» واته: خوا به‌سه‌ر هه‌موو شتیکدا ده‌سه‌لاتی هه‌یه و ئه‌و جیهانی به‌دی هینا و مرۆ دیسانه‌وه زیندوو ده‌کاته‌وه و له‌ پۆزی په‌سلاندا ده‌بخاته به‌ر لێکۆلینه‌وه. دیسانه‌وه ده‌فه‌رمووی: «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ» واته: خوا زیندوو پراوه‌ستاوه و هه‌موو شتیک له‌ژێر ده‌سه‌لاتی ئه‌و دایه و ئه‌و به‌به‌زه‌یییه و بۆ به‌نده‌کانی له‌ دایک مێه‌ره‌بانتره و بۆ سته‌مکاران و زۆرداران به‌رچه و ئه‌گه‌ر که‌سیک گوێ به‌فه‌رمانی نه‌دا له‌ به‌زه‌ییی ئه‌و بێ به‌ش ده‌بێ و ده‌که‌وێته به‌ر سزای خوایی.

سه‌رچاوه‌کان

١- سه‌ره‌نجام [ده‌ستنوو].

٢- ده‌وری چلته‌ن [ده‌ستنوو].

٣- یادداشتی ئه‌غلادین [ده‌ستنوو].

٤- یشت ها - تالیف و ته‌فسیر پورداود - بمبئی ١٣٠٧.

ئەژدەر

۷۳۹ - ۶۷۶

مەحمود كوپرى سادىق كە نازناوى ئەژدەرە، بەپىتى يادداشتى ئەغلادىن، لە سالى ۶۷۶ى كۆچى لە ھەوراماندا لە دايك بوو ە ھەر لەویدا پى گەيشتوو ە خەرىكى خويندن بوو ە لە تافى جوانيدا رۆيشتوو ەتە بەغدا ە بەخويندنى تەواو كړدوو ە ەوسا گەراو ەتەو ە زىد ە مەلبەندەكەى خۆى ە لەوێو ە چوو ەتە دى شىخان ە رپوچەى يارى ەو ەگرتوو ە پاشماو ەى ژيانى لەویدا بەرپنوينى خەلك ەردوو ەتە سەر تا لە سالى ۷۳۹ى كۆچى مالىئاوایی لە جىهان كړدوو ە ە لەویدا نىژراو ە.

ئەژدەر گەلى ەزى لە پىتۆلى ە ئاينەكانى كۆن كړدوو ە ە ەۆننەو ەى ەۆنراو ەدا دەستىكى بالاى ەبوو ە پەيرەو ەى لە ەۆنەرانى ەاوچەرخى خۆى كړدوو ە گەلى ەۆنراو ەى لە شۆن بەجى ماو ە كە زۆر شىرىن ە تەپ ە پاراو ە پەوانن ەمەش چەند ەۆنراو ەىكى ئەم ەۆنەرە كە دەلى:

نامىما بەرقى، نامىما بەرقى	نە قولەى ئەلەست نامىما بەرقى
چوارەم ەلقە بىم نە دجلەى شەرقى	دوور كەردم جە كەوك سونقور ە قەرقى
ھەتا نەمانۆ تەزوىر زەرقى	نەجامەى ھوو ە كە بىمان غەرقى
تا قەدم نيام پەى سەنگ ە كەمەر	حەق حەق مەواتن مووروان سەراسەر
محەك مىردان سولتان سەرور	زامايمى جە لەوح سەنگ دزاوەر
ئامانم نە چىن چل نە يەك ئەنور	جە مەوداى ئەنگوست شای بىنا بەسەر
مەدەيم گەواھى بزەنگۆ بەشەر	برووز دەيم سىر خالق ئەكبەر
ديوانمان گرتەن حال نە پرديوەر	قاب مىھرم ئەز نامىما ئەژدەر
پىالە ە جامم، جام مۆنەوور	حەلقەى پالووى شام دايم نە كەمەر
مفتاح ەججام شجام جەوھر	كلىل چوارەم ەائۆم ئەخزەر
ئىسا نەى پەردە جەمان بەست يەكسەر	ھەر يەك ە يەكپەنگ مەدەيم خەوەر
رۆژمان ە سەر بەرد كړد نە دزاوەر	ناومان نۆشا چون شەھد ە شەكەر

ھەر كەس نەنۆشا جە يار بى بيوەر

واتە: لە لووتكەى كىوى بەرىندا ناوم بەرقى بوو ە چوارەمىن كەس بووم ە من باز ە ھەلۆم لە كەو دوور كړدو ە تا خراپە ە ستەم ە زۆر لەناو بجى. كاتى لەناو باسى

خواناسیدا نوقم بووین و ههنگومان نایه ئەم جیهانهوه، ته‌واوی په‌له‌وه‌ران نه‌وا‌ی خ‌وا‌یان ده‌خ‌و‌ئ‌ن‌ده‌وه و خ‌وا‌ی تاق و ته‌ن‌یا‌یان ستایش ده‌کرد، وه کات‌ی گ‌ه‌یش‌ت‌ینه د‌زا‌وه‌ر، به‌پ‌ت‌ی فه‌ر‌مان‌ی خ‌وام که‌وت‌ینه پارانه‌وه و ئ‌ی‌ستا له پردیوه‌ردا ک‌ۆ‌ر‌پ‌ک‌مان پ‌ت‌ک ه‌ت‌نا، م‌ن ناوم ئەژ‌ده‌ره و پ‌یا‌له و جام‌م، جام‌ت‌کی پ‌وون و خ‌او‌ئ‌نه که شادی به‌د‌ل‌ه‌کان ده‌به‌خ‌ش‌ی. م‌ن ئ‌ا‌لق‌ه‌ی ک‌ۆ‌ری پ‌اشا و ک‌لی‌لی سه‌رم‌ام. ه‌ائ‌ۆ‌می سه‌وزه له پار‌یز‌گ‌اران‌ه، ئ‌ی‌ستا له ده‌وری یه‌ک‌تر‌دا ک‌ۆ‌بوو‌ینه‌ته‌وه و ه‌ر گ‌ام به‌چه‌ش‌ن‌یک خ‌ه‌ل‌ک له ن‌ی‌شان‌ه‌کان‌ی خ‌وا ئ‌ا‌گ‌ه‌دار ده‌که‌ین. ئە‌وا ئ‌ی‌ستا له د‌زا‌وه‌ردا ده‌ژ‌ین و ئ‌او‌ت‌ک به‌ش‌یر‌ین‌یی ه‌ه‌نگ‌و‌ت‌ن و شه‌که‌ر ده‌خ‌و‌ئ‌نه‌وه، ه‌ر که‌س‌ت‌ک له‌ ئ‌ا‌وه نه‌خ‌وات‌ه‌وه له دیداری یار ب‌ی به‌ری ده‌ب‌ی.

ه‌ائ‌ۆ‌می سه‌وزه که له‌م به‌نده‌دا دیارد‌یی پ‌ی ک‌راوه، له ر‌وا‌له‌ت‌دا ناوی یه‌ک‌ی له پار‌یز‌گ‌اران‌ی سه‌ده‌ی ه‌ه‌شته‌می ک‌ۆ‌چ‌یه که ه‌ۆ‌ن‌ه‌ر ئە‌وی ستایش کرد‌وه. ئە‌م ناوه له په‌راوی ئ‌اف‌ت‌ی‌ست‌ادا به‌ش‌ی‌وه ه‌ه‌ئ‌ۆ‌مه نووس‌راوه که ناوی ز‌ان‌ایه‌کی پار‌یز‌گ‌اره که ب‌ۆ در‌واس‌پ ق‌ور‌بان‌ی ده‌کات و و‌ی‌ستی ئە‌وه‌یه که به‌سه‌ر ئە‌فراس‌یاوی ت‌ۆ‌ران‌یدا سه‌ر‌که‌و‌ی.

سه‌ر‌چ‌ا‌وه‌کان

- ۱- سه‌ر‌ئه‌نج‌ام [ده‌ست‌نووس].
- ۲- ده‌وری چ‌ل‌ته‌ن [ده‌ست‌نووس].
- ۳- یاد‌داش‌تی ئە‌ع‌ل‌اد‌ین [ده‌ست‌نووس].
- ۴- و‌ی‌س‌پ‌ر‌د‌گ‌زارش پ‌ور‌داود - ته‌ه‌ران ۱۳۴۳.

ئه‌ن‌وه‌ر

۶۶۸ - ۷۳۳

ه‌اش‌م ک‌ۆ‌ری سه‌ع‌ید که ناز‌نا‌وی ئە‌ن‌وه‌ره، به‌پ‌ت‌ی یاد‌داش‌تی ئە‌ع‌ل‌اد‌ین له سا‌لی ۶۶۸ ی ک‌ۆ‌چی له ده‌روبه‌ری ق‌رم‌ی‌س‌ین‌دا له دایک بووه و ه‌ر له‌و‌یش‌دا پ‌ی گ‌ه‌یش‌ت‌وه و خ‌ه‌ری‌کی خ‌و‌ئ‌ن‌د‌ن بووه و له تافی ج‌وان‌یدا ر‌ۆ‌یش‌ت‌وه‌ته ش‌ی‌خان و له‌ل‌ای سان سه‌هاک ما‌وه‌ته‌وه و له‌سه‌ر پ‌ت‌ۆ‌ر‌چه‌ی خ‌واناس‌ی ر‌ۆ‌یش‌ت‌وه‌ه و ئە‌وسا گ‌ه‌را‌وه‌ته‌وه ز‌ی‌د و مه‌ل‌به‌نده‌که‌ی خ‌ۆ‌ی و پ‌اش‌ما‌وه‌ی ژ‌یا‌نی به‌ر‌پ‌ت‌ن‌و‌ئ‌ینی خ‌ه‌ل‌ک بر‌د‌وه‌ته سه‌ر تا له سا‌لی ۷۳۳ ی ک‌ۆ‌چی له ته‌مه‌نی شه‌ست و پ‌ین‌ج سا‌ل‌یدا ک‌ۆ‌چی د‌وا‌یی کرد‌وه و ه‌ر له‌و‌ی‌دا ن‌ی‌ژ‌راوه.

ئه‌ن‌وه‌ر له ن‌ی‌وان‌ی ه‌ۆ‌ن‌ه‌ران‌ی ده‌وری خ‌ۆ‌یا پ‌له‌و‌پ‌ایه‌یه‌کی به‌ر‌زی ه‌ه‌بووه و له ه‌ۆ‌ن‌را‌وه‌کان‌ی وا ده‌رده‌که‌و‌ی که له فه‌لسه‌فه‌دا ده‌ست‌ت‌کی با‌ل‌ای ه‌ه‌بووه. له ئە‌وه‌وه گ‌ه‌ل‌ی ه‌ۆ‌ن‌را‌و به‌یاد‌گ‌ار

ماونەتەوہ کہ زۆر تەپ و پارا و شیرین. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کہ دەلی:

نامیما جەوہەر، نامیما جەوہەر	نە قولە ی ئەژدەر نامیما جەوہەر
پەنجوم حەلقەنان نە دجلە و حەجەر	دام بەند زنجیر بێموند ئەژدەر
ئەژدەرەن قەھارنە جلۆہی دەبجوور	وہ قەھر و مۆبەت جەولان دايم بلوور
وارنامان قەدەم پە ی پانە ی مەستوور	نە چوار عەناسر ھا بيمان پەيجوور
نە ی بەرگ وە پەنج حس نامایم نە حوزوور	نامانیم نە چین چل بەیەک دەستوور
جە ناز مەولام ئەو ساحیب سەبوور	مەقتوول بيم ئانە نە جامە ی فتوور
ھەر نە رۆی ئەزەل زيام وە شعور	ئیسە دیوانمان گرتەن بەزەرور
تا ئاشکار بۆ فەرق زولمەت و نوور	جە ی حەلقە ی دیوان نامیما ئەنور
دزاوەرمانەن پیر دەستاوەر	ئاومان وەردەن ئاو موعەتتەر

ھەر کەس نەنۆشاویش وست نەخەتەر

واتە: لە لووتکە ی کتۆی بەریندا ناوم جەوہەر بوو، وە لەو کۆردا پێنجەمین کەس بووم و ئەژدەرمان خستە بەند و داو و ئەوسا تیشکی خوا بارییە دلمانەو و بەقار و خوشەویستی بەسەر لەشی تاریکی خۆمانا زال بووین و ھەنگاومان نایە جیھانی نەتییەو و داوی چوار شتمان کرد و ئیستا بەم قالبە خاکی و پێنج ھەستە ھاتین و ھەر چلمان لە چیندا چووینە لای سەرۆکمان. بەلام لەم کاتەدا گیان و دلی ئیمە سست بوو، وە، کەچی لە پۆزی بەریندا ھەست و خوستیکی ترمان ھەبوو و لە ھەموو شتیک تێ دەگەشتین، ئیستا کۆریکی خواناسیمان پێک ھێناوە تا تۆفیری پۆشنایی و تاریکی بۆ ھەموو ئاشکرا کەین. لەم دیوان و کۆردا ناوم ئەنورە و پیرمان لە دزاوێدا ئیمە ی سەرئەفراز کرد و لە سەرچاوی زانیاریی ئەو قومی ئاومان خواردەو و بەراستی ئەو ئاو زۆر بۆنخۆش بوو کہ خواردمانەو، وە ھەر کەس ئەو ئاو نەخواتەو خۆی دماختە ئاو مەترسی و تەگەرە.

ھۆنەر لەم بەندەدا گەلی زارای پیتۆلی بەکارھێناوە وەک: جەوہەر، پۆشنایی و تاریکی و ھەستی پێنجگاہە کہ ئەو بەکورتی لە بارەیانەو دەدۆین. جەوہەر بئەرەت و کورتە ی ھەموو شتیکە. ھەستی پێنجگاہە بریتیە لە: دیتن و بیستن و چێژتن و بۆنکردن و دەست لیدان. سوورە بەردی لە پەراوی (حکمە الاشراق) دا دەلی: بۆ مرۆ و ولسات پێنج ھەست سرشت کراو و یەکیکیان دیتنە کہ ھەموو شتیک پێ دەبینی، بەلام ولسات لە دەست لیداندا زۆر بەھێزترن، وە لە بارە ی پۆشنایی و تاریکیەو دەبی بلیم کہ زۆربە ی زانیانی ئێران لەسەر ئەو بیروپرایەن کہ سەرئەنجام پۆشنایی بەسەر تاریکیدا زال دەبی و

سهردهكهوئ و نهو كهسهی كه له رۆشناویییهوه پهیرهوی بكا له زانستدا بههره دهبا و بهپلهوپایهیهکی بهرز دهگا.

سهرچاوهكان

۱- سهرئهنجام [دهستنوو].

۲- دهورهی چلتەن [دهستنوو].

۳- یادداشتی ئهعلادين [دهستنوو].

۴- حكمه الاشراق تألیف: شهاب الدین یحیی سهروردی - تهران ۱۳۳۱ هجری.

گهوههر

۷۲۹ - ۶۵۸

جهلال كورى محیه دین كه نازناوی گهوههره، بهپیتی یادداشتی ئهعلادين له سالی ۶۵۸ ی كۆچی له دهوروبهري ههوراماندا له دایك بووه و ههر لهویشدا پتی گهیشتوووه و خهريکی خویندن بووه و له دهوري لاویهتیدا ماوهیهك بهفهقییهتی گهراوه و ههموو دهم لهگهڵ شیخان و خواناسان و پارێزگاراندا کۆبووهتهوه و سهرئهنجام رۆیشتوووته دیتی شیخان و ماوهیهك لهلای سان سههاک بووه و پاشان خهرقهیی وهرگرتوووه و خهريکی پرتیۆینی خهڵک بووه تا له سالی ۷۲۹ ی کۆچی له تهمهنی ههفتا و دوو سالییدا ههر له دیتی شیخاندا کۆچی دوايی کردوووه و نیتزراوه.

له گهوههرهوه گهلی هۆنراو بهیادگار ماونهتهوه كه زۆر تهپ و پاراو و شیرین و پهوانن. دهلێن كه ههندی پهرایویشی بهزمانی فارسی و عهرهبی نووسیون كه بهداخهوه لهناوچوون. ئهمهش چهند هۆنراویکی ئهم هۆنهره كه دهلی:

نامیما دهییان، نامیما دهییان	نه قولهی ئهلهست نامیما دهییان
شهشهم حهلقه نان نه دجله ی پنهان	رهزم زنجیر بیام بیوهند خوادان
نه قباب ئهزم ههنگاممان نیان	ئامانم نه چین چل نه یهک میتریان
نه مهودای ئهنگوشت ئازیز سهرسالان	وه ئهمر و فره مان ئهوان جان جیهان
نه دزاوهردا گهواهییمان دان	کهردین وه یهک یار زاتمان زیان
گرد زیاین جهنوور چل نهیهک مهزههر	نه جام سهما چهرخ مودهووههر
کلیل شهشهم ئهزه نان مهتهر	نه ی وهر و راگه نامیما گهوههر
ها ئهزم که ی ئووس هامتای دزاوهر	دزاوهرمانه ن وه رهمز ئهکبههر

سەرچەمەى نوورەن سولتان سەرور   ئەو نە جام وەردەن سەرچەشمەى کەوسەر
 نەنش تەلخى بۆشەن بۆى عەنبەر   ھەر کەس نەنۆشا وتەن بى خەوەر
 واتە: لە لووتکەى پۆژى بەریندا ناوم دەبیان بوو و شەشەمین کەس بووم لەو کۆرەدا و
 گیانم بەزنجیری خوادان گرفتار بوو، وە کاتى ھەنگاومان نایە ئەم جیھانەو، من لەگەڵ
 یارانى ترما ھاتم و بوومە مێوانى ئەوان. بەرێک و دیاردى و ھەرمانى گیانى جیھان، کە
 داھینەرى جیھانە، ئیمە لە دزاوێدا بروامان بەگەرەبى و شان و شکۆى ئەو ھیتا و
 ھەموومان لە لەشێک و گیانیکدا ژيانمان بردە سەر و دلمان لە شەپۆلى تیشكى خاوییدا
 نوقم بوو، وە لە چەرخى ئاسماندا کە بارانى بەزەبى دەبارى، من ناوم گەوھەر بوو. ئەو لە
 کەیکاس ھاوتای دزاوێم و دزاوێر گەرەبى و سەرچاوەى خۆرە و سەرۆکم خۆرە. ئەو لە
 سەرچاوەى کەوسەر ئاوى خواردووھتەو و ئەو ئاوە بۆنخۆشە و ھەرکەس لێى نەخواتەو.
 لە خەوى بى خەبەرى داھە.

خوادان کە دیاردى بى کراو، لە پوڵەدا ناوى پیاوێکە کە خەنیم و ملۆزمى ھۆنەر
 بوو، بەلام لە ئافیتستادا بەچەشنى خوادائىنا ھاوو و لە یەشتى سێزدەھەمدا ناوى ئەو
 ھاوو و ستایش کراو.

وشەى گیانى جیھان کە دیاردى بى کراو، بریتىیە لە ھێزى نەدیو و شاراو کە دیارە
 خاوى مەزن و داھینەرى مرۆ و ھەردوو جیھانە کە ھەموو شتێک لە ئەو ھەپەو و ئەو
 سەرچاوەى ھەموو شتێکە.

سەرچاوەکان

- ۱- سەرئەنجام [دەستنووس].
- ۲- دەورى چلتەن [دەستنووس].
- ۳- یادداشتى ئەعلاىین [دەستنووس].
- ۴- گاتھا - تالیف و ترجمە پورداو - بمبئی ۱۹۲۷.

نگین

۷۳۲ - ۶۶۴

حەسەن کۆری ئەبو تاهیر بە پێی یادداشتی ئەعلادین، لە ساڵی ۶۶۴ی کۆچی لە مەندەلیدا لە دایک بوو و ھەر لە وێشەر پێ گەشتوو و خەریکی خۆندن بوو و پاشان ڕۆشتوو و بەغدا و پیتۆلی و ڕیزمانی عەرەبی و فقهی ئیسلامی خۆندوو ئەوسا گەراوێت و بۆ ھەورامان و لەوێدا خۆندنەکی کۆتایی پێ ھێناو و لە پاشا ڕۆشتوو و دێی شێخان و لەلای سان سەھا کدا ماوێت و پاشماوێ ژبانی لەوێدا بردوو و سەر تا لە ساڵی ۷۳۲ی کۆچی لە تەمەنی شەست و ھەشت ساڵیدا کۆچی دواویی کردوو و ھەر لەوێدا نۆژاوە. لە نگینەو ھەندێ ھۆنراو بەیادگار ماونەت و ھەر لەوێدا نۆژاوە. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە دەلی:

نامێما زمریووت، نامێما زمریووت	نە قوڵە ی گەوھەر نامێما زمریووت
ھەفتەم حەلقە بێم نە دجلە ی فرووت	دایرە ی زنجیر بێوێند بێم نەرشووت
نە لەوح کوورە دەججور دایم برووت	چاگا ئامایمی پە ی چال ھارووت
ئامانم نەچین چل نە یەک سرووت	جە مەودای ئەنگوشت شای خواوند فەرھووت
چلتەن نە یەک تەن بێمەنی ناسووت	نە سەمای سەزین کۆی خێر و شەر بووت
ھەفتەم کلێلەنان نە تاش کەبووت	کەبووت ئەزەل دیوان سەنگین
بەزم دزاوەر پێمان بێ موبین	نە پردیوێردا مەکەریم ئامین
ناچە و مووچەمان پای خوان پەنگین	پەرێ دزاوەر تەدبیر مەوانین
ئاومان وەردەن نە دەست بنیامین	بیمش زەردەگل مەزەشا شیرین

ھەر کەس نەنۆشا و ست نە دلش کین

واتە: لە لووتکە ی کێوی بەریندا ناوم زومرد بوو، وە لەو کۆرەدا حەوتەمین کەس بووم و لەوێدا بەکەمەند و زنجیری نەرشووت گرفتار بووم و کاتێ کە لەگەڵ یاراندا لە جیھانی تاریک تێ ئەپەڕین، ھاتینە چالی ھارووت و ھەر چلمان دەستمان کردە خۆندنەوێ سروود و ئەوسا بەفەرمانی خوا، ھەر چلمان ھەنگاومان نایە جیھانی ناسووت، جیھانی کە لەوێدا چاکە و خراپە و بەخت و ھەرز و چارەڕەشی و بەدبەختی و نەگبەتی تێدایە، وە من ئێستا حەوتەمین کەسێکم کە لە کێوی کەوودا ژبان دەبەمە سەر، ئەو کێوێ کە لامان زۆر گەورە و لەسەریا کۆ دەبینەو، بەزمی دزاوەرمان بۆ ئاشکراوو و ئێستا لە پردیوێردا خەریکی ستایشی خۆی تاق و تەنیا و ناچە و مووچەمان لەسەر سفرە و خوانیکی

پهنگین داناوه و بۆ دزاوهر ته دبیریک دهکین. ئیمه ناوی یه کتاپه رستیمان خواردوه، ناویک که تامیکی شیرین و خوشی ههیه و ههر که سیک لێ نه خواته وه رقی و دوژمنی له دایدا ده مینتته وه.

ئه رشووت که هۆنهر دیاردی پێ کردوه، له پوا له تدا ناوی پیاویک که خه نيم و میملی هۆنهر بووه و ئهم ناوه له په راوی ئافیس تادا به چه شنی ئه رشوونت هاتوه و یه کیکه له پارێزگاران و ناودارانێ کۆن که له یه شتی سێ زده یه مدا ناوی هاتوه و ستایشی کراوه.

چاکه و خراپه که دیاردیی پێ کراوه، سووره به ردی له په راوی (حکمه الاشراق) دا ده لێ: سه رچاوه ی تیشکی ئه هورامه زدا که داهینه ری جیهانه، هه مووی چاکه یه و جوانه و پیروژه و پاکه. له چاکه خراپ په یدا نابێ، و خراپه له که مایه تی مرۆیییه وه دیته دی، وه زۆربه ی خراپه کان به هۆی هیزی میشکی مرۆیییه وه په یدا ده بێ و ئه وهش له که مایه تییه وه دیته دی، ئه گینا بنیاده م به چاکه سروشت کراوه، بۆیه هه ز له چاکه ده کا.

ناچه که دیاردی پێ کراوه، چه ند له تی نانه که گۆشت ده خه نه ناوی و بابۆله ی ده که ن و موچه ش چه ند له تی گۆشته که ده یخه نه ناو بابۆله که و ئه وهش له جه مخانه دا دابه ش ده که ن.

سه رچاوه کان

۱- سه رئه نجام [ده ستنووس].

۲- ده وری چلته ن [ده ستنووس].

۳- یادداشتی ئه علادین [ده ستنووس].

۴- حکمه الاشراق تألیف: شهاب الدین یحی سهروردی - تهران ۱۳۲۱ هجری.

۵- یشت ها - تألیف و تفسیر پورداود - بمبئی ۱۳۰۷.

مسکین

۷۵۸ - ...

شه ریف کوپی تاهیر که ناز ناوی مسکینه، به پێی یادداشتی ئه علادین له ده ورییه ی هه راماندا له دایک بووه و ههر له وێشدا پێ گه یشتوه و خه ریکی خوێندن بووه و له تافی جوانیدا به فقه تییه ی گه راوه و بۆ خوێندن چوه ته شاره زوور خوێندنه که ی له وێدا ته واو کردوه و ئه وسا به ره و دێی شیخان که وتوه ته پێ و له لای سان سه هاک ماوه ته وه و پاشماوه ی ژیا نی به رینۆنیی خه لک برده وه ته سه ر تا سالی ۷۵۸ ی کۆچیدا جیهانی به جێ هێشتوه و له وێدا نێژراوه.

له مسکینه وه هه ندى هۆنراو به جى ماون كه زۆر ته و پاراو و شیرين و په وانن. ئەمەش
چەند هۆنراویکی ئەم هۆنەرە که دەلێ:

نامیـما لاله، نامیـما لاله	نه قولهی قودرەت نامیـما لاله
هه شتەم هه لقه بيم نهو دجله و قاله	وه نوور پادشا یاوام و ساله
نوورەش چون هوهرشیت ساف و زواله	چه وگا نیامان تاریخ ساله
ئوسا زیانمی نیوهر جه ماله	ئامانم نه چین چل نهیهک ماله
نه جیلوهی ئەنهر شای بی زواله	جه دزاوهردا نامیم قهواله
قهواله ی چلتهن نه ئی سه رزه مین	حال نه پردیوهر گرتەنمان ستوون
ئامان وهردن نه چه مه ی په نگیند	هر کهس نه نوشا دلش بی غه مین

واته: له لووتکه ی پۆژی به ریندا ناوم لاله بوو، وه لهو کۆرهدا هه شتەمین کهس بووم
به هۆی تیشکی خواهییه وه گه یشتینه ئامانج. تیشکی پاشا وهکو تیشکی خۆر روون و پاکه
و به سه ر هه موو جی و شوینی کدا بڵاوده بیته وه. ئوسا میژووی سالمان دانا و به چاکه و
خۆشی زیاین و ئیستا له دزاوهردا ناوم قهواله یه و قهواله ی چلتهن له م ولاته دایه و هه نووکه
له پردیوهردا یین و بۆ هه مووی خه لک وهکو کۆله که و هه ستوونین و له سه رچاوه یه کی په نگین
ئای زانیاریمان خواردوه وه، هه ر که سیك نهو ئاوه ی نه خواردیته وه، دلی پر له خه م و
په ژاره یه .

هۆنەر له م به ندهدا دیاردی کردووه ته هوهرشیت که به واتای خۆر و هه تاوه و سوهره
وهردی له په راوی: (هیاکل النور) دا ده لێ: تیشک گه وهرترین و به رزترین دا هیتنهری خواجه و
ئهو باوکی پیروزی پاشایه، ئهو خۆره که رووناکیی ئهو به هه موو شوین و جیگایه کدا
بڵاوده بیته وه، ئهو فرمانپه وای ئاسمان و به دیهیتنهری پۆژی به هیتزه.

سه رچاوه کان

۱- سه رنه نجام [ده ستووس].

۲- ده وره ی چلتهن [ده ستووس].

۳- یادداشتی ئه علادین [ده ستووس].

۴- هیاکل النور - تألیف شیخ شهاب الدین سهروردی - تهران ۱۳۴۵.

مەنسور كوپى سەدرەدىن كە نازناوى مۆمىنە، بەپىي يادداشتى ئەلادىن لە سالى ۶۶۸ى
كۆچى لە شارەزوردا پىي ناوئە مەيدانى ژيانەو و لە زانستى ئەو دەورەدا دەستىكى بالاي
هەبوو. لە تافى جوانيدا بەفەقتىيەتى گەلى شوين گەراو و پاشان چووئە دىي شىخان و
ماوئەك لەلای سان سەھاك ماوئەو و ئەوسا گەراوئەو زىد و مەلەندەكەى خۆى و
پاشماوئەى ژيانى بەپىنوئىنى خەلك بردوئە سەر تا لە سالى ۷۶۱ى كۆچى لە تەمەنى
نەو و نۆسالىدا كۆچى دوايى كردو و نىژراو.

لە مۆمىنەو هەندى ھۆنراو بەيادگار ماوئەتەو كە زۆر تەپ و پاراو و شىرىن و پەوان.
ئەمەش چەند ھۆنراوئىكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نە ئەزەل قوودرەت، نە ئەزەل قوودرەت

نامىم زولال بى نە ئەزەل قوودرەت

نە قولەى ئەلەست نە وىمان سوورەت

نۆيەم حەلقە بىم كە كەردم سوحبەت

زلق زنجىر بىم نە دام حوججەت

كوورەى نار بىام نە شەو بەھەببەت

جە مەوداى ئەنگوشت شای ساحىب روخسەت

جە (نور الانوار) بىەنم شەوكت

ھانا پەى نا ئەھل سىر نە كەران فاش

ئانە حىكمەتەن چوئ سەرچەشمەى تاش

ئاوش بوەرن بنىـــــــشن نە پاش

و پەمىز بواچن حەق دەرق جەزاش

مىـــــــوئەت بوئانن چىگا وە بى كىن

قەلەم وە دەستەن پىر مووسا يەقین

ئىسا نەى دەورە نامىما مۆمىن

ئاومان وەردەن جەلان پەى جەمىن

ســـــروورەن پەى زىل ئەو ئاوە يەقین

ھەر كەس نەنۆشا بىـــــوەر بى نەى دىن

واته: من له پړژۍ بهریندا نوم زولال بوو، وه لهو دهمه دا لهش و پرومهم نه بوو و هر گیانم بوو، وه من لهو کږېدا نۆیه مین کهس بووم و کهوتمه داوی پاشای خاوهن تیشک من گه یستمه فەر و شکو. هانا که هم پازانه بڼ ناپیاو مه درکیتن. چونکه نهوانه پیتولیه و دهبی لهوان بیشارنه وه و هیچ کات مه درکیتن، وه وهکو سرچاوهی چیا له ناوکه بخونه وه و له پالیدا دانیشن و بهگوشه و پلار بیلینه خه لک تا کو خواش پاداشتی چاکه تان بداته وه. له گه ل په کتردا به خو شه ویستی ژیان بهر نه سر و پقوقین له دل دهر کهن. ئیستا لهم ده وره شدا نوم مؤمنه و له گه ل یاراندا ناوی زانیاریم خواردووه ته وه، نهو ناوه ته ویل و هه نیه پروون دهکاته وه و بڼ دل مایه ی شادی و خو شیه و هر که سیک لئی نه خواته وه لهم ریتورچه یه بی بهره و بی بهش دهبی.

هونه ر لهم هونراوانه دا ده لی: پازی خوایی و پیتولۍ دهبی له خه لک بشارنه وه و مه درکیتن و نه گهر ویستتان به دؤسته کان و یارمه کانتان بیلین، دهبی بهگوشه و پلار نهو قسانه بکن، لهم باره وه سوهره وهر دی له پراوی (حکمه الاشراق) دا ده لی: له نیوان پیتشینان و پیتولاندا بڼ وتنی مه بهسته کانی فله سه فی جیاوازیی هیه و هندی لایان وایه که نهو قسانه دهبی بهگوشه و پلار بیلین، چونکه پیتشینان نهو کاره یان، ده کرد و قسه کانیان بهگوشه و پلار دهرده بری وه بروایان نهو بوو که نابی نهو مه بهسته نه به پروونی بڼ خه لک بکن، چونکه شتیکی لی تی ناگهن و لهوانه یه که گومریش بن.

سه رچاوه کان

۱- سه رنه نجام [ده ستنوس].

۲- دهره ی چلتن [ده ستنوس].

۳- یادداشتی نه علادین [ده ستنوس].

سه فیر

۶۷۱ - ...

یه عقوب کوری یوسف که نازناوی سه فیره، به پیتی یادداشتی نه علادین له سالی ۶۷۱ ی کوچی له شاره زوردا پیتی ناو ته مهیدانی ژیا نه وه و هر له ویشدا پتی گه یشتووه و خه ریکی خویندن بووه و پاشان به فقه قیه تی به گه لی دڼ و شاری کوردستاندا گه پراوه و نهوسا ریششتووه ته دتی شیخان و له لای سان سه ها ک ماو ته وه، وه له سر ریتورچه ی خواناسی ریششتووه و پاشماوه ی ژیانیشی له ویتدا بردووه ته سر تا کوچی دواپی کردووه.

سەفیر لە ھۆنینه‌وه‌ی ھۆنراودا دەستیکی بالای ھەبوو و گەلێ ھۆنراوی بەیادگار لە شوێن بەجێ ماون کە ژۆر تەپ و پاراو و شیرین و پەوانن. لە ھۆنراوەکانیدا وا دیارە لە فەلسەفە و پیتۆلیدا دەستیکی بالای ھەبوو. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلێ:

نامتیا شەمیار، نامتیا شەمیار	نە قولە‌ی ئەلەست نامتیا شەمیار
دەھەم حەلقە بێم نە دجلە‌ی جەبیار	بێخ زنجیر بێم نە دە‌یجور تار
قولە‌ی ئایر بێم نە ژێر ساجنار	ئایرو ئەروان جە نـوور دادار
چەوگا ناو‌م‌ردیم قەدەم پە‌ی وەر یار	ئامانم نە چین چل نە یەک حەسار
نە مەودای ئەنگوشت زات کەرەمدار	سەرشت نـووریم نە جام ئەنوار
نە‌ی دزاو‌ردا گرەنمان قەرار	ئێق‌رار قەدیم نیامان وە تەدبیر
دەفتەرم نە دەست پیر مووسا وەزیر	ئاومـان وەر دەن پالفتە‌ی حەریر

ھەر کەس نە‌نۆشا نیەنش شەرت پیر

واتە: من لە لووتکە‌ی پۆژی بەریندا ناوم شەمیار بوو لەو کۆرەدا دە‌یەمین کەس بووم و لەو جیھانە تاریکەدا لە ژێر ھەتاودا لووتکە‌ی ئاور بووم و ئاگر و گیان ھەردووکیان تیشکی خوا‌ین. لەو دەمەدا چوومە لای یار و ھەر چلمان وەکو قە‌لایەک بووین و بەفەرمانی خوا‌ی تاو و تەنیا دیسانە‌وہ لە جامی خوا‌یی پیکھاتم و ئێستا لە دزاو‌ردام و پەیمانی پۆژی بەرین جێبەجێ دەکەم و ئێمە ئاوی زانیاریمان خواردەوہ و ھەر کەس لەو ئاوە نە‌خواتەوہ، بێ پەیمان و بێ بە‌لێنە.

ھۆنەر لەم ھۆنراوانەدا دیاردی دەکاتە ئاگر یا تیشکی پیرۆزی خوا‌یی کە سوھرەوہ‌ردی لە پە‌راوی (حکمە الاشراق)دا لەم بارەوہ دەلێ: ئاگر برای پەوان و گیانە و بریتی‌یە لە تیشکی خوا‌یی. پیتۆلەکان و زانیانی پارس ھەر لە کۆنەوہ داوایان لە خە‌لک دەکرد کە پوو بکەنە ئاگر و لە کاتی پارانە‌و‌شددا لای لێ بکەنەوہ و بۆ ئاگر ئاگرگایان دروست کرد و یەکەمین کەسێک کە بۆ ئاور ئاورگای دروست کردوہ، ھۆشەنگ بوو، وە لە دوا‌ی ئەو جە‌مشید و پاشان فەرەیدوون و ئەوسا کە یخە‌سەرەو بوو کە ئاگریان بە‌خاوتنی دەپاراست و لە کاتی پارانە‌وہ و نوێژکردندا پوویان تێ دەکرد.

سەرچاوەکان

- ١- سەرئەنجام [دەست‌نووس].
- ٢- دەورە‌ی چلتن [دەست‌نووس].
- ٣- یادداشتی ئە‌غلادین [دەست‌نووس].
- ٤- حکمە الاشراق - تالیف: شیخ شہاب الدین سہروردی - تہران ١٣٣١ ہجری.

که بیر

۶۸۲ - ۷۶۶

جهماله دین کورپی رۆسته م که نازناوی که بیره، به پیتی یادداشتی ئەغلادین له سالی ۶۸۲ ی کۆچی له دوروبه ری شاره زوردا له دایک بووه و هر له ویتشدا پتی گهیشتهوه و خهریکی خویندن بووه، پاشان به فقه قییه تی گه راوه و چووته به غدا و شام و له لای زانایانی نهو مهلبه ندانه دا خویندوویه تی و نهوسا گه راوته وه زید و مهلبه ندکه هی خۆی و خهریکی وانه وتنه وه و ریتنۆینی خه لک بووه و له پاشا رۆیشته وه ته دپی شیخان و له لای سان سه ها کدا ماوته وه و پاشماوه ی ژیا نی هر له ویدا بردووته سه ر تا له سالی ۷۶۶ ی کۆچی له ته مه نی هه شتا و چوار سالی دا کۆچی دوایی کردووه و نیتزراوه.

هه ندی هۆنراو له که بیره وه ماوته وه که زۆر بهرز و شیرین و ته پ و پاراون، ئەمهش چه ند هۆنراویکی ئەم هۆنره که ده لی:

نامیما زوهره، نامیما زوهره	نه قوله ی مؤمن نامیما زوهره
یازده یه م هه لقه م نهو دجله و نههره	دام زنجیر بیم که بهردم بههره
وهر حه ق بیام خه یال م قههره	چهوگا نیامان قهدهم بهی شوهره
کرد ئاماین نه چین چل نه یهک چپهره	چپهره ی یهکرهنگی نووره نیم هر چل
نه مهو دای نهنگوشت نهو شای بهرزهمل	نووره نم جه پرووی یهک دانه سونبل
پیاله پی نوشام نه باده ی عادل	گرته نمان مهقام نهی سهنگ قابل
قابله ن جامان چینگا بی ههریر	حال نه پردیوه نامیما کهبیر
دزاوه رمان بی وه مایه ی په نیر	ئه زیش قه له مم بیم وه سهروه زیر
ئاومان وهردن نه چه مه ی قههریر	هر کهس نه نوشا ئانه کهرد ته قسیر

واته: له لووتکه ی رۆژی بهریندا ناوم زوهره بوو و لهو کۆرهدا یازدهمین کهس بووم و لهو جیهانه دا که وتمه داو و لهو داوه بههره م برد. من هه تاوی راسته قینه و تیشکی خوا بووم و له نیتوانی جیهانی گیان و له شدا راوه ستا بووم. لهو کاته دا هه موومان هه نگاومان نایه جیهان و هر چلمان روومه تیکمان هه بووه بهم روومه ته یهکرهنگیه تیشک له روومه تمانه وه دهباری. به فهرمانی نهو شای بهرزهمله، ئیمه وهکو تیشکی تیکین که له سه ر لاچکیک داین. من لهو باده ی نهو شا دادگهره پیاله یه کم خواردوه و ئیستا لیتره دا ناوم کهبیره و دزاوه ر بووه هه وین و مایه ی په نیر و منیش قه له مم و بوومه سه رهک وه زیر و هر کامان ئاومان له سه رچاوه ی یه کتا په رستی خواردوه و هر کهس لهو ئاوه ی نه خوارد بیتته وه هه له ی کردوه.

ههتاوی راسته‌قینه که هۆنەر دیاردی پێ کردوو، له زاراوی خواناسیدا بریتییە له تیشکی خوایی و یه‌کیه‌تی. له په‌راوی (عه‌ده) دا هاتوو: پیر ده‌لێ: خۆزگه‌ رۆژێکیان که هه‌تاوی فه‌ر و شکۆی تۆ چاویکی ده‌خشانده‌ ئیمه‌، خۆزگه‌ کاتی که هه‌تاوی پوومه‌تی تۆ هه‌والێکی به‌ئیمه‌ دهدا، گیانی خۆمان ده‌کرده‌ قوربانی، بازێ که له‌ ئاسمانی تۆدا ده‌فڕێ، دلی خۆمان له‌ پیناویدا به‌خت ده‌که‌ین. ئه‌ی لاوا! ده‌سا مه‌ناله‌ ئه‌وا به‌زوویی هه‌تاوی راسته‌قینه‌ له‌ خۆره‌له‌ته‌وه‌ هه‌لدی و خه‌م و په‌ژاره‌ به‌هۆیه‌وه‌ هه‌لدی و چاو و دل و گیان هه‌رسیکیان نیگه‌رانی ئه‌و ده‌بن.

سه‌رچاوه‌کان

١- سه‌ره‌نجام [ده‌ستنووس].

٢- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ستنووس].

٣- یادداشتی ئه‌لادین [ده‌ستنووس].

ناری

٦٧٨ - ٧٣٦

خه‌سره‌و کورێ ئیبراهیم که نازناوی نارییە، به‌پێی یادداشتی ئه‌لادین له‌ ساڵی ٦٧٨ی کۆچی له‌ هه‌وراماندا له‌ دایک بووه‌ و هه‌ر له‌وێشدا پێ گه‌یشتوو و خه‌ریکی خۆندن بووه‌ و پاشان به‌فه‌قیه‌تی به‌شاره‌کان و دیکاندا گه‌راوه‌ و ئه‌وسا رۆیشتووته‌ دێی شیخان و له‌لای سان ساهاک ماوه‌ته‌وه‌ و پێ و په‌وشتی یاریی وه‌رگرتوو و سه‌ره‌نجام له‌ ساڵی ٧٣٦دا کۆچی دواویی کردوو.

ناری له‌ هۆنینه‌وه‌ی هۆنراودا ده‌ستیکی بالای هه‌بووه‌ و پتر په‌یره‌وی له‌ هۆنه‌رانی ده‌وری خۆی کردوو و گه‌لی هۆنراوی به‌یادگار له‌ شوێن به‌جێ ماون و وه‌کو ده‌لێن: په‌راویکی به‌هۆنراو به‌ناوی (گول و بولبول) سه‌باره‌ت به‌ئاکاری جوان و خواناسیی وه‌ هۆنیوه‌ته‌وه‌ که به‌داخه‌وه‌ له‌ناوچوو. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره‌ که ده‌لێ:

نامی‌ما مه‌هره‌، نامی‌ما مه‌هره‌	نه‌ قـوله‌ی ئه‌له‌ست نامی‌ما مه‌هره‌
دوازده‌هه‌م چه‌لقه‌م نه‌و دجله‌ و ده‌هره‌	هه‌ر که‌س غه‌قله‌ت که‌رد ئانه‌ په‌یش زه‌هره‌
ئه‌ز زیام نه‌ ژێر هه‌ره‌رشیت ئه‌نوه‌ر	چه‌وگا نیامان پا وه‌ پریدیوه‌ر
کرد ئاماین نه‌ چین چل نه‌ یه‌ک فه‌نه‌ر	جه‌ مه‌ودای ئه‌نگوشت ئازیز که‌وسه‌ر
ئاهر په‌یدا بێ جه‌ دلێ شه‌جه‌ر	بانگی به‌رئاما نه‌ کو و ده‌شت و ده‌ر

دی نۆشام جامی نه بادهی جهوهەر   ئاوسا نهو دهشته نهز بیم وه داوهر
 مهدهرم بهیان کۆف نهسراری   ها چیگا مهوجود نامیما ناری
 قهلهم وه دستهن پهی دهفتهرداری   دیدهوانه نــــان بهرق و زهرساری
 ئاومان وهردهن نهچهشمهی یاری   یاوهرمان یــــارهن وه بی نازاری
 ههر کس نهنۆشا نه دین بیزاری

واته: من له رژژی بهریندا ناوم مههر بوو، وه لهو کۆرهدا دوانزدهمین کهس بووم و له ژێر
 تیشکی خوایدا دهژيام. هانا ههر کهسێک له پتی خوا لابدا و دلی له راستهقینه دوور
 بکهوتیهوه و پهیرهوی له نهوس بکا، نهو کارهی بۆ وهکو ژاره. من له ژێر هتاوی خوایدا
 ژيام و پاشان له قالبی مروییدا پیمان نایه پردیوه و ههر چلمان وهکو چرا
 دهرهوشاینهوه. بهفرمانی خوای خوشهویست، ئاگر له نیوانی دار پهیدا بوو و دهنگیکی
 لیوههات و نهو دهنگه دهشت و کۆی داگرت. پاشان جامیک له بادهی جهوههرم خواردوهوه و
 لهو دهشتهدا بوومه داوهر. ئیستا کۆی راز و نهینی دهردهبرم و ناوم نارویه و پیر موسا
 قهلهم بهدهستیش دهفتهرداره و نهو پاسهوان و دیدهوانی زیرهکانه و ئیمه له سهراچاوهی
 خواناسیهوه ئاومان خواردووهتهوه و خوا یار و یاوهرمانه و ههمومان بی نازارین و ههر
 کهسێک لهو ئاوهی نهخواردبیتتهوه، له دین بیزاره.

پهیدا بوونی ئاگر له دار، دیاردیه بهئایهتی «إني أنا الله» واته: من خوام که بهپیتی
 قورئانی بیرۆز، موسا کاتی بۆ ئاگرکردنهوه له شتوی (طوی) دا دهگهرا، روانی که دارێک
 ئاگری گرتووه و که چووه پیشهوه دهنگیکی لی بهرزبووهوه و وتی: «إني أنا الله» واته: من
 خوام. نهو دهنگه فرمانی دایه موسا که بپواته میسر و داوا له فیرعهون بکا که
 خوابههستی و جوولهکهکانیش له بهندی نهو نازاد بکا.

سهراچاوهکان

- ۱- سهرهههجام [دهستنوس].
- ۲- دهوهری چلتهن [دهستنوس].
- ۳- یادداشتی نهعلا دین [دهستنوس].

سابق

۷۴۸ - ...

تاھیر کوری غەياسەدین کە نازناوی سابقە، بەپێی یادداشتی ئەعلادین، لە شارەزوردا لە دایک بووە و ھەر لەوێشدا پێگەیشتوووە و خەریکی خۆبەدەست بووە و پاش ئەوەی کە خۆبەدەستەکی تەواو کردووە، ڕۆژیشتوووە دێی شیخان و ڕۆژبەڕەیی یاریی وەرگرتوووە و لەلای سان سەھاک ماوەتەووە و پاشماوەی ژیاانی ھەر لەوێدا بردوووە سەر تا لە ساڵی ۷۴۸ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردووە.

لە سابقەووە ھەندێ ھۆنراو بەیادگار ماوەتەووە کە زۆر تەڕ و پاراو و شیرین. لە ھۆنراوەکانی وا دەرەکەوێ کە لە ئاینە کۆنەکانی ھیندوئێرانی ئاگەداریەکی زۆری بووە. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلی:

نامیما سەفدەر، نامیما سەفدەر

نە قولەئە ئەلەست نامیما سەفدەر

سێزدەم حەلقەم نە دجلەئە بێ دەر

دام زنجیڕ بێم وە دەست ئەندەر

ئەندەر زەرپین نە ژێر نوور وەر

نوور ئەفشانە کەرد چەنی مۆنگ و خوەر

ئامانم نە چین چل نە یەک سەفەر

نە مەودای ئەنگوشت شای ساحیب نەزەر

ساختەئە نێوێک ڕەنگ چل دان یەک سەمەر

دیوانمان گرتەن نەئە سەنگ و سەنگەر

سەنگەر مەولام خارقەن خارق

حالا نەئە قەدەم نامیما سابق

مۆر قەوالەم سەرمەشق تاریق

نە دەست زەردەبام ئەزەنان خاریق

دیدەوانمەن لایقەن لایق

ئامان وەردەن نە چەمەئە یاقیق

ھەر کەس نەنۆشا نیەنش تەریق

واته: له پوڅی بهریندا نوم سەفدر بو، وه لهو کۆږدا من سیژدهمین کەس بووم و کەوتمه داوی ئەندەر، وه ئەندەری عەرهبانه زێږینی پارێزگار له ژیر تیشکی هەتاوا وهکو مانگ و خۆر تیشکی دەپژاند، هەر چل تەنی ئیمه له چینهوه هاتین بهفەرمانی خوام هەر چلمان بهچاکی سرشت بووین و بهرێکمان دا، وه ئیستا لهم سەنگەرهدا کۆرێکمان پێک هێناوه. سەنگەری سەرۆکم نەریتی بێ پروایی و ناخوایی لهناو دەبا. ئیستا نوم سابقه و مۆری قهوالهه سەرمهشقی میژوووه و خوا پاسهوان و دیدهوانی ئیمهیه و ئیمه له سەرچاوهی یاقووت ناوی زانیاریمان خواردوووتهوه و هەر کەسیک لهو ناوهی نهخواردیتهوه پتی خوای له خۆی بهستووه.

ئەندەر که دیاردی پتی کراوه، ناوی یهکیک له پارێزگارانە و هۆنەر ئەوی بهپێبەری خۆی داناه و ئەوی بهمانگ و خۆر چواندوووه و مانگ و خۆر له زاراوی سۆفییەکان و خواناساندا نوێنگەیی خواناسییە و بهخواناسیکی زۆر بەرز ئەوتری.

ئەندەر له پهراوی ئافیتستادا بهشیوهی ئەندرهیه و یهکیکه له دیوان و ناوی له پیزی دیواندا هاتوووه. بهلام له پهرتووکی (ریگ ویدا) دا، ئەندەر یهکی له گهورهترین خواکانه و له چیرۆکهکانی ویداایدا گهلی پیزی گیراوه. هەندێ جار ئەندەرە و ایق هەر بهیهک کەس و تراوه، وه پەنگه ئەندەر یهکی له قارهمانانی کۆن بێ که بهو جوړه بهرزیاں کردوووتهوه.

بهپیتی پهراوی (ریگ ویدا) ئەندەر له ئاسماندا ههموو دهم لهگهڵ وایق دایه. ئەوان له عەرهبانه زێږینهکهیان دادهنیشن که دوو ئەسپی بالدار ئەو عەرهبانه دهکیشن، له پهراوی ئافیتستاشدا سەبارەت بهم مەبەسته گهلی شت ههیه.

سەرچاوهکان

- ۱- سەرئەنجام [دەستنوس].
- ۲- دەرەوی چلتەن [دەستنوس].
- ۳- یادداشتی ئەعلا دین [دەستنوس].
- ۴- وند یداد ترجمهء سید محمد علی داعی الاسلام - بمبئی ۱۳۲۷.
- ۵- ریگ ویدا ترجمهء سید محمد رضا جلالی نائینی - تهران ۱۳۲۸.

قانون

۶۵۸ - ...

حوسهين كورې جه عفر كه نازناوى قانونه، به پټى يادداشتى ئه علادين له سالى ۶۵۸ى كۆچيدا له دهوروبهرى قىرمايسيندا پټى ناوه ته مهيدانى ژيانه وه و هر له وټشدا پټ كەيشتووه و خەريكى خوټندن بووه و وهكو ده لټن له زۆربه ي زانسته كاندا شارەزا و زانا بووه. له تافى جوانيدا رۆيشتووه ته دټى شىخان و له لاي سان سه هاک ماوه ته وه تا كۆچى دوايى كردووه. له قانونه وه گەلئ هۆنراو به يادگار ماوه ته وه كه زۆر ته پ و پاراو و شيرين. ئه مهش چەند هۆنراو ټكى ئه م هۆنره كه ده لئ:

ناميما ئه يار، ناميما ئه يار	نه قـولـهـى قـهـيلدا ناميما ئه يار
چوارده يه م حه لقه م نه و دجـله و جـؤبار	شؤر زنجـير بـيام پـټـوهـند تـه يار
چه وگا ئاوه ردېم قه دهم پەى ته لار	گرد ئامـين نه چـين چـل وټـنه ي سـه رار
نه ي فهرش و سه نگه مه وانيم تۆمار	جه مه وداى ئه نگوشت شاي بټ حەد شمار
سازيان جه نوور يه ك چه مه ي فه ووار	فه ووار ديـوان ميـټـردان بوـتوون
جه ي وەر و حوزوور ناميما قانون	قهـوالـهـى ئهـزـمـهـن نه سـپـهـاموون
يار زه رده بام نه ي شارهن نگوون	دزاوه رـمـانـهـن نه سـرـدا مـهـوزوون
ئاومان وهردن نه چه مه ي جه يحوون	هـهـر كـهـس نهـنـؤـشا نـهـنـش سـتوون

واته: له لووتكه ي پۆزى به ريندا ناوم ئه يار بوو، وه له و جؤبارەدا من چوارده مين كه س بووم به هؤى بېستنى فه رمايشتى خواى تاق و ته نيا كه و تمه ناو شادى و خو شى و زنجيرى په راي ياره راسته قينه كه م به سته پشتم، ئه وسا چوومه تالار و كو شكى يار و هر چلمان به ره گەزىكى پاك و خاوټن هه لټر ټيرايين و ئيستا له م شوټنه دا كه به به رد چنراوه، تۆمار و نووسراوه كانى خوا ده خوټنينه وه. به فه رمانى خواى تاق و ته نيا ئيمه له سه رچاوه يه كى تيشك سرشت كراين و له گه ل پياوانى خوادا كوټي كمان پيكا هټنا و ئيستا ناوم قانونه و دلم پريه له ئه وين، وه قه وال كه م له ده شتى راز و نيته پنييه و ئيمه له سه رچاوه ي جه يحوون ئاوى زانياريمان خواردووه ته وه، هه ر كه س ئه و ئاوه نه خواته وه، هه ستوون و كۆله كه يه كى بؤ دواړؤ نيه.

سه رچاوه كان

۱- سه ره نجام [ده ستنووس].

۲- ده وره ي چلته ن [ده ستنووس].

۳- يادداشتى ئه علادين [ده ستنووس].

سه‌یاد

۷۶۹ - ...

قوباد کورپی ناسر که نازناوی سه‌یاده به‌پیتی یادداشتی ئه‌علا دین له ده‌ور به‌ری
شاره‌زووردا له دایک بووه و هر له‌ویشدا پی گه‌یشتووه و خه‌ریکی خویندن بووه. سه‌یاد
هر له مندا لیه‌وه وشیار و چوست و چالاک بووه و له‌لای باوکی و هه‌ندێ له زانیانی تر
خه‌ریکی خویندن بووه و خیرا پتشره‌وتی کردووه و له تافی جوانیدا رۆیشتوونه‌ته دیتی
شیخان و له‌لای سان سه‌هاک ماوه‌ته‌وه و پاشماوه‌ی ژیا‌نی هر له‌ویدا بر دووه‌ته سه‌ر تا له
سالی ۷۶۹ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردووه.

له سه‌یاده‌وه گه‌لی هۆنراو به‌زاراوه‌ی گۆرانی ماونه‌ته‌وه که زۆر به‌رز و ته‌ر و پاراو و
شیرین و په‌وانن. ئه‌مه‌ش چهند هۆنراویکی ئه‌م هۆنره که ده‌لی:

ئه‌و ناممه‌ن به‌رق، ئه‌ز ناممه‌ن به‌رق	نا قوله‌ی ئه‌له‌ست ئه‌ز ناممه‌ن به‌رق
پانزده‌یه‌م هه‌لقه‌م نه‌ده‌ریا بیم غه‌رق	دام زنجیر بیم نه‌ قوله‌ی کۆی شه‌رق
مه‌شرق ئه‌زه‌ل مه‌به‌رق سه‌ه‌واد	په‌رته‌و و نوورش ده‌روون که‌رق شاد
دیده‌وان بیام په‌ی یار نه‌ بنیاد	قودرته‌ و ئاگا چێگامان ئوفتاد
گرد ئاماین نه‌ چین نه‌ شوون ئوستاد	هر چل نه‌ سارا مه‌که‌ردیم فه‌ریاد
به‌لامان مه‌وات نه‌ جام جه‌ماد	ئیسنا نه‌ی ده‌وره نامی‌ما سه‌یاد
ساجناره‌نم جه‌ ئایر نی‌هاد	ئاومان وهرده‌ن زولال په‌ی ئیرشاد

هر که‌س نه‌نۆشا شا مه‌که‌رۆش پاد

واته: من له لووتکه‌ی رۆژی به‌ریندا ناوم به‌رق بوو، وه له‌و کۆرهدا پانزده‌مین که‌س بووم و
پاشان له لووتکه‌ی خۆره‌لاتدا که‌وتمه‌ داوی یار. خۆره‌لاتی به‌رین که‌ هه‌تاوێکی خوا‌یییه،
تارمایی و په‌شییه‌تی ده‌با و تیشکه‌که‌ی دل و ده‌روون شاد ده‌کا، من له بنه‌رته‌ا بۆ یار
دیده‌وانیم ده‌کرد و له‌و کاته‌دا ئاگه‌دار بووم و هێزی گرت. هه‌موومان له‌ چینه‌وه له‌دووی
مامۆستا هاتین و هر چلمان له‌ ده‌شتی به‌ریندا هاوارمان ده‌کرد و (به‌لێ)مان ده‌وت.
ئێستا لهم ده‌وره‌دا ناوم سه‌یایه و له‌ دووی ئاگر و ئه‌وینی خوام. هه‌موومان ئاوێکی پرونی
زانیاریمان خواردووه‌ته‌وه تا خه‌لک پینۆینی بکه‌ین، هر که‌سێک له‌و ئاوه‌ی،
نه‌خواردیته‌وه، شا ئه‌و له‌ به‌زه‌یی خۆی بۆ به‌ری و بۆ به‌ش ده‌کا.

خۆره‌لاتی به‌رین که‌ هۆنر دیاردیی پی کردووه، بریتییه له‌ تیشکێک که‌ ده‌پۆتیه‌ دلی
خواناسان و به‌هۆی ئه‌و تیشکه‌وه ده‌گه‌نه‌ گه‌وره‌یی و به‌خته‌وه‌ری. له‌ په‌راوی (عه‌ده‌)دا

نووسراوه: خۆره لاتى بهرین هه تاوێکه که بدا له سینگی هه که سێک بهختههر و خوشبهخت دهبی و دهرگای شادمانیی بۆ دهکریتهوه و بههر کوێ و هه جیگایه کدا برۆا، مه بهستی دهرگای خوايه، دهستی له جیهان کورت دهبیتهوه و ئه وینی بهردههستی و پهڕیشانی و پهشیوی ئه نیشانهی بهختیهتی، وه له سهڕیدا تانجی گه وهرهی دادهنری و له دڵ و دهروونی بانگی خواناسی هه لئه قوڵی، ئه مهیه پێگای پیغه مبه ران و عه بدا لآن و خواناسان.

سه رچاوه کان

- ۱- سه رئه نجام [دهستنووس].
- ۲- دهوهری چلتهن [دهستنووس].
- ۳- یادداشتی ئه علادین [دهستنووس].
- ۴- فرهنگ اصطلاحات عرفانی تألیف: دکتر سید جعفر سجادی - تهران ۱۳۵۴.

لامی

۷۷۸ - ...

فهروخ کوپی شاپوور که نازناوی لامیه، به پیتی یادداشتی ئه علادین له شاره زوورا پیتی ناو ته مهیدانی ژیا نه وه و هه ره له ویشدا پتی گه یشتوو و خه ریکی خویندن بووه و ماوه یه کیش به فقه قیه تی گه راوه و ئه و سا رویشتوو ته به غدا و خویندنه که ی له ویدا ته او و کردوو و گه راوه ته وه زید و مه لیه نده که ی خو ی و له پاش ماوه یه که چوو ته دپی شیخان و له لای سان سه ها ک ماوه ته وه و پاش ماوه ی ژیا نی له ویدا بر دووه ته سه ر تا له سا لی ۷۷۸ ی کوچی له ویدا کوچی دوا یی کردوو و نیژ راوه.

له لامیه وه هه ندی هۆنرا و به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته ی و پارا و شیرین و په وان. ئه مه ش چه ند هۆنرا وێکی ئه م هۆنه ره که ده لی:

نامیـما زه می، نامیـما زه می	نه قوله ی ئه زه ل نامیـما زه می
شانزه مه حه لقه م نه و دجه و شه می	تان ته جری د بیم په ی عه شق و جه می
نه مه و دای ئه نگوشت ئه و شای خاوه ن شه وق	گر دمان جه م بیم نه پای یه ک وه ره ق
چه وگا که ئاماین په ری دهر گای حه ق	زکـر حه ق واناین تا ئاخـر په مه ق
ئیسـا نه ی ده مـدا نامیـما لامی	مه نو شم با ده و شه ربه ت و جامی
نه دزا وهر دا مه وینم سامی	ئاوـمان وه رده ن ئاو وه ش تامی
چه مه ش نه زه رده ن نه ده سـت رامی	هه ر که س نه نو شا ویتل و نه فامی

واته: من له لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم زه‌وی بوو، وه له‌و جیهانه دره‌خشانه‌دا سازده‌مین که‌س بووم و به‌هۆی ئه‌وینی خواپیه‌وه ده‌ستم له‌ خۆشییه‌کانی جیهان داشۆری و به‌فرمانی بینایی چاوان، هه‌موومان له‌ پیتی گه‌لای داریکدا کۆبووینه‌وه و ئه‌وسا تا دواه‌ناسه‌ خه‌ریکی پازونیا له‌ گه‌ل خوادا بووین و ئیستا ناوم لامیه‌ و باده‌ی یه‌کتا به‌رستی ده‌خۆمه‌وه و له‌ دزاوردا ئه‌و پایه‌ به‌رزه‌ ده‌بینم. ئیمه‌ هه‌موومان ئاوێکی پوون و خۆش تاممان خواردوه‌وه و سه‌رچاوه‌ی ئه‌و ئاوه‌ له‌ دیتی زه‌رده‌ دایه‌ ئه‌وه‌ش له‌ ژێر ده‌ستی فریشته‌یه‌ک دایه‌ به‌ناوی پام که‌ هه‌ر که‌ سێک له‌و ئاوه‌ نه‌خواته‌وه سه‌رگه‌ردان و ئاواره‌ ده‌بی. ئهم چه‌شنه‌ بیروبروایه‌ له‌ ناو ئاینه‌کانی مانه‌وی مه‌زده‌کی و زه‌رده‌شتی و هیندوئوروپايشدا هه‌بووه، و ئه‌وان لایان وابوو که‌ زه‌وی و ئاسمان و ئاو و با و خاک و ئاگر هه‌ر کام فریشته‌یه‌ک پاراستویه‌ و دیده‌وانی لێوه‌ کردوه، که‌ له‌م به‌نده‌شدا هۆنه‌ر ده‌لی: سه‌رچاوه‌ و ئاوی دیتی دزاور له‌ ژێر ده‌ستی فریشته‌یه‌ک بووه‌ به‌ناوی پام و ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی که‌ پتوپچه‌ی یاری له‌ بیروبروای ئاینه‌کانی کۆنی هیندوئوروپایی و ئیرانی پێک هاتوه‌.

سه‌رچاوه‌کان

- ١- سه‌رئه‌نجام [ده‌ستنوس].
- ٢- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ستنوس].
- ٣- یادداشتی ئه‌علا دین [ده‌ستنوس].

پێشه‌نگ

٦٧٩ - ٧٦٧

فه‌رۆخی کورێ بیه‌رۆز که‌ نازناوی پێشه‌نگه، به‌پیتی یادداشتی ئه‌علا دین له‌ سالی ٦٧٩ی کۆچی له‌ شاره‌زوردا له‌ دایک بووه‌ و هه‌ر له‌ وێشدا پتی گه‌یشته‌وه. سه‌ره‌تا خه‌ریکی کشتوکال و ئاژه‌لاری بووه، به‌لام پاشان تیشکیک له‌ دایدا په‌یدا بووه‌ و که‌وتوه‌ته‌ دووی راسته‌قینه‌ و خه‌ریکی خۆتندن بووه‌ و پاشان به‌فه‌قییه‌تی به‌شاره‌کان و دیکاندا گه‌راوه‌ و ماوه‌یه‌ک له‌ به‌غدا بووه‌ و ماوه‌یه‌کی زۆریش له‌ شام خۆتندویه‌تی و له‌ پاشا له‌ میسر خۆتندنی ته‌واو کردوه‌ و له‌م گه‌شت و گێله‌یدا له‌ گه‌ل زانایاندا وتووێژ و هه‌لسوکه‌وتی بووه‌ و سه‌رئه‌نجام گه‌راوه‌ته‌وه‌ زێد و مه‌ل به‌نده‌که‌ی خۆی و له‌وتوه‌ پۆیشتوه‌ته‌ دیتی شیخان و له‌لای سان سه‌هاک ماوه‌ته‌وه‌ و پاشماوه‌ی ژبانی له‌ویدا بردوه‌ته‌ سه‌ر تا سالی ٧٦٧ له‌ ته‌مه‌نی هه‌شتا و هه‌شت ساڵیدا کۆچی دوا‌ی کردوه‌.

پیشهنهنگ یهکئی له هۆنهراڤی هه ره به زێ دهووری خۆی بووه و له پیتۆلی و فهلسهفه دا دهستیکی به زێ هه بووه و هه ندێ هۆنراوی به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته ی و پاراو و شیرین. ئه مهش چه ند هۆنراویکی ئه مه هۆنه ره که ده لێ:

نامیما زه بوور، نامیما زه بوور	نه قوله ی قه دیم نامیما زه بوور
هه قه ده هم چه لقه م نه دجله ی جه مهوور	ستیزام نه ده یز چه نی وای ده بوور
مۆر یه که رهنگی وه ناز دام نه رهنگ	چه وگا ئاوهر دیم قه ده م په ی سه ره ههنگ
نه مه ودا ی ئه نگوشت نازیز خود رهنگ	ئهن کلێله نان نه سه مای نیلرهنگ
دیوانمان گرتن نه په رمز ئی سه ههنگ	حالا نه ی به زمه نامیما پیشهنگ
نه ئی سه فه ردا پتکیان وه خه دهنگ	دزاوهر مانه ن مایه ی زهرد و وهنگ
ئاومان وه رده ن، به رۆ نه دل ژهنهنگ	چه مهش ئه و نوورهن بۆ وه شا قه شهنگ

هه ر کهس نه نۆشا فانی بی و دلتهنگ

واته: من له لووتکه ی پۆزی به ریندا ناوم زه بوور بوو، وه له و کۆپه دا هه قه ده مین کهس بووم، وه له جیهاندا له گه ل په شه بای هه و و هه وه سدا به شه ی هاتم، وه مۆری یه که رهنگیم بۆ خۆم هه لکه ند. ئه وسه هه موومان رۆشنتینه لای سه رۆکمان، به فه رمانی سه رۆکی خۆشه وستم، له ئاسمانی خواناسیدا من وه کو کلیم و ئیستا له م شوینه دا کۆرپکمان پتک هیناوه و له م به زمه دا ناوم پیشهنگه. له م کهشت و گیلهدا تیرم خوارد. دزاوهر مایه ی پێ و په وشتی مرقیه. ئیمه هه موومان ناوی زانیاریمان خواردوه، ناوی که ژهنگی دلان لاده با و پاک و خاوتنی دهکاته وه. سه رچاوه ی ئه و ئاوه تیشکه و له لای شادا زۆر جوانه. هه ر کهس له و ئاوه ی نه خوارد بپتته وه، دلتهنگ و زویر بووه. کهشت و گیل که دیاردی پێ کراوه، له زاراوه ی خواناساندا رووکردنی دل به ره و لای خوی تاق و ته نیا. ئه نساری ده لێ: مووسا که به ره و کتوی توور که وته پێ، سێ پۆژ له م کهشت و گیلهدا چاوه رپوان مایه وه و له م ماوه دا خواردن و خواردنه وه نه که وته بیبری و له برسیه تی و تینوویه تی ناگای نه بوو هه سستی به وانه نه ده کرد، چونکه له م کهشت و گیلهدا مه سستی ئه وینی خوا بوو. له کاتی که پانه وه دا دی که جووله که کان پتیا ن و ن کردوه و گوێره که ده په رستن، دیسان که وته رینۆتینیا ن و ئه وه ند ه نامۆژگاریانی کرد. تا که وته وه سه ر پتێ خوا په رستی.

سه رچاوه مگان

۱- سه ره ئه نجام [ده ستنووس].

۲- ده وره ی چلته ن [ده ستنووس].

۳- یادداشتی ئه علا دین [ده ستنووس].

۴- مصباح الهدایه ومفتاح الکفایه تألیف عزالدین الکاشانی - طهران ۱۲۲۵.

ئەوپرەنگ

۷۸۱ - ...

مەسعوود كۆپى عەبدوللا كە نازناوى ئەوپرەنگە، بەپىي يادداشتى ئەغلادىن لە شارەزوردا لە داىك بوو ە ھەر لە وىشدا پى گەشتوو ە خەرىكى خويندن بوو ە ھەر لە سەردەمى جوانىيە ە پويشتوو ە لای سان سەھاك ە زۆرى ە تەمەنى لە لای ئەو بردوو ە سەر ە ئىتر ئاگەدار ە كمان لە سەر چۆنىيە تىي ژيانى ئەو نىيە، بەلام لە سالى ۷۸۱ ى كۆچى لە دىي شىخاندا مردوو ە لە ويدا نىژاوە.

لە ئەوپرەنگە ە ھەندى ھۆنراو بە يادگار ماونەتە ە كە زۆر تەپ ە پاراو ە شىرىن، ئەمەش چەند ھۆنراوىكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نامىما تۆمار، نامىما تۆمار	نە قولەى ئەلەست نامىما تۆمار
ھەژدەم ە ھەلقەم نە دجلەى پرووبار	زومرەى زنجىر بىم پىوھند پىتوار
چەوگا قەدەممان ئاوەرد پەى ھەوار	نە مەوداى ئەنگوشت ئازىز سالار
ئافەرىدەم كەرد چە نوور بىم بىدار	دىدەوان بىمام نە بەحر ھوون وار
ئەز كلىلەنان نە جام شەسەوار	دىوانمان كرتەن جەى سەنگ ە جۆبار
فەقر ە فەقىرى بەفشار ە من ھەنگ	حالا نەى دەمدا نامما ئەوپرەنگ
بەدەست قابل كەمانكىش تەنگ	تير نە مەوج ئەز مەوست ە پەرەنگ
دزاوەرمانەن رەمز نە شىوہى سەنگ	ئاومان ەردەن وىنەى تام ھەنگ

ھەر كەس نەواردەن مىزانىش بى لەنگ

واتە: من لە لووتكەى پۆزى بەرىندا ناوم تۆمار بوو، ە لەو كۆردا ھەژدەمەن كەس بووم، ە من لەو كاتە گيان ە پۆج بووم ە لە جىھانى نەديودا دەژيام. ئەوسا ھەنگاوم ناىە جىھان ە بەفەرمانى خواى گەورە ە گران، لە تىشك بەدى ھىنرام ە لە ئەم جىھانەدا لە دەريا دىدەوانم دەكرد ە ئىستە دلم پرە لە زانىارى ە لەم شوینە لەگەل يارانا كۆپىكى خواناسيمان پىك ھىناوہ. خوا ھەژارى بەمن بەخشى ە بەھۆى ئەو ھەژارىيە ە بەفەر ە شكۆ گەيشتم. ھەنووكە ناوم ئەوپرەنگە ە بەدەستى تىرھاوۆپىك ئەنگىوراوم. ئىمە ھەموومان ئاوتكمان خواردو ە كە تامى ھەنگوینى دەدا ە ھەر كەس لەو ئاوەى نەخوارد بىتەوہ، تەرازووى لار دەبى،

ھەژارى كە ھۆنەر دياردى پى كردووہ، برىتيە لە فەرمانپروايى ە فەر ە شكۆ، لە پەراوى (شرح التعريف)دا نووسراوہ ھەژارى پىت ە پىزە ە بەندە ھەمىشە نىازمەندە ە نىازمەندىش

هه‌زاره، چونکه به‌ندایه‌تی یانی پێویستی به‌خێوه، وه‌ خێوی به‌نده‌ش خوايه. هه‌روه‌ها ده‌فه‌رمووئ: «أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ» واته: ئێوه هه‌ژارن و خوا ده‌وله‌مه‌نده، وه هه‌ژاری ئه‌وهیه که سامانت نه‌بێ، وه ئه‌گه‌ر هه‌تبی هی تۆ نییه و هه‌ژار ئه‌و که‌سه‌یه که پێویستی به‌خوا بێ، خواجه ده‌لێ: هه‌ژاری سیمرخیکه که هه‌ر ناوی هه‌یه و که‌سی فه‌رمانه‌وای نییه. هه‌ژار و شیاریکه و هه‌ژاری دیوانه‌یه‌که. ئه‌نساری له په‌رتووکی (عه‌ده) دا ده‌لێ: هه‌ژار دووانه، یه‌کێ ئه‌وه‌یه که پێغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام دروودی خوای له‌سه‌ر بێ لێی بێزار بووه و فه‌رموویه‌تی: «أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ» واته په‌ناهم به‌تۆ له هه‌ژاری و دووهم ئه‌وه‌یه که پێغه‌مبه‌ر فه‌رموویه‌تی: «الْفَقْرُ فَخْرِي» واته هه‌ژاری بۆ من شانازییه، هه‌وه‌له‌که‌ی نزیکیی بێ بڕوا یییه و ئه‌ویتری نزیکیی خوايه. مرق ده‌بی له زانست و خواناسیدا هه‌ژار نه‌بێ، ئه‌گینا سامان نابێته ده‌وله‌مه‌ندی.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- سه‌رئه‌نجام [ده‌ستنوس].
- ۲- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ستنوس].
- ۳- یادداشتی ئه‌علادین [ده‌ستنوس].
- ۴- شرح التعریف تألیف ابو اسحق محمد البخاری - ته‌هران ۱۳۴۴.
- ۵- کشف الاسرار وعده الابرار تألیف خواجه عبدالله انصاری - ته‌هران ۱۳۴۴.

خه‌زاوی

۷۷۵ - ...

قه‌یتاس کوپی زۆراب که نازناوی خه‌زاوییه، به‌پیتی یادداشتی ئه‌علادین له شاره‌زوورا له دایک بووه و هه‌ر له‌وێشدا پێ گه‌یشته‌وه و خه‌ریکی خوێندن بووه و له تافی جوانیدا پوێشته‌وته دێی شیخان و له‌وێدا نیشته‌جێ بووه و پاشان چووته لای سان سه‌هاک و ماوه‌یه‌ک له لای ماوه‌ته‌وه و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه زێد و مه‌له‌به‌نده‌که‌ی خۆی و پاشماوه‌ی ژبانی خۆی به‌پێنوێنیی خه‌لک برده‌وته سه‌ر تا له ساڵی ۷۷۵ی گۆچیدا گۆچی دواایی کردوه.

خه‌زاوی زۆر حه‌زی له پێ و پچه‌ی خواناسی کردوه و هۆنراوی جوانیشی هۆنیوته‌وه و له هۆنیته‌وه‌ی هۆنراودا په‌یامی له هۆنراوی ده‌وری خۆی کردوه و هه‌ندێ هۆنراوی له شوێن به‌جێ ماون که زۆر ته‌پ و پاراو و شیرین. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره که ده‌لێ:

نه قولهی بهرین نامیما بهرزه خ
 بهی دوری پاشام سوزیام چون دوزه خ
 هم شولهی شهم بیم نه دهریا و ناوی
 گرد ناماین نه چین چل نه یهک باوی
 سزایین جه نوور سهنگ و ههساوی
 دیوانمان گرتن جهی فهرش و شاوی
 زات ناسواره نان نه سپ سیاوی
 ناما و زیتلم بهرد شیم نه سهراوی
 هر کس نه وهردن با هر ناشاوی

نامیما بهرزه خ، نامیما بهرزه خ
 نوزدهیم ههلقهم نه دجله ی بی ره خ
 عاشق یار بیم نه نهزه ل کاوی
 چهوگا ناوهریم قهدهم په ی راوی
 نه مهو دای نهنگوشت خواجای پاکتاوی
 نه کلپله نان نه جام ماوی
 چیتگا نه ی شیوه نامم خهزاوی
 نه ی خهرا باته یانه خهراوی
 ناومان وهردن نه داریم خاوی

واته: من له لووتکه ی پوژی بهریندا ناوم بهرزه خ بو، وه لهو کوپهدا نوزدهمین کهس بووم،
 وه له دوری پاشا و سهروکم وهکو ناگری دوزه خ سووتام و هر له پوژی بهرینه وه گراو و
 شهیدای یار بووم، وه له دهریا و تهواوی جیهاندا شوله ی شهم بووم و نهوسا هر چل تهنی
 ئیمه بق راووشکار بهرهوشتیک هاتین، بهفرمانی خواجه و سهروکم ئیمه له تیشک بهدی
 هاتین، من له جام و دلی خواناساندا وهکو کلپلم و ئیستا کوپکی خواناسیم بهدی هیناوه
 و لهم دهوردا ناوم خهزاوییه و سواری ئهسپکی رهشم و لهم خهرا باته دا یانه خراوی هات
 و دلمی لهگه ل خو یا برد و منیش چوممه بهرده تراویلکه یهک و لهویدا لهگه ل یاران ناومان
 خواردهوه و ئیستا خهومان نییه و هر کهس لهو ناوه ی نه خوار دیتته وه با هر خه مبار و
 زویر بی.

وشه ی خهرا بات که دیاردیی پی کراوه بهواتای مهیخانهیه، بهلام له زاراوی خواناساندا
 بریتییه له پیاوی خواناس که مهستی باده ی خواناسی بی و دهستی له خوشیه کانی
 جیهان داشوری بی و هر بهیری خوی تاق و تهنیاوه بی.

سه رچاوهکان

۱- سه رنهجام [دهستنوس].

۲- دهوهری چلتهن [دهستنوس].

۳- یادداشتی نه علا دین [دهستنوس].

عەزازیل

۷۷۹ - ...

یوسف کۆری یەحیا کە نازناوی عەزازیلە، بە پیتی یادداشتی ئەغلادین لە شارەزوردا پیتی ناوتمە مەیدانی ژێنەوێ و ھەر لەوێشدا پیتی گەیشتووە. لە تافی جوانیدا خەریکی خۆتندن بوو و ماوەیەک لە حوجرەی فەقییان وانەی خۆتندوو و پاشان پۆشتووەتە بەغدا و خۆتندنەکەی تەواو کردوو و گەراوەتەوێ زێد و مەلبەندەکەی خۆی و لە پاشا چوووەتە دێی شیخان و پاشماوەی ژێانی ھەر لەوێدا بردوووەتە سەر تا لە ساڵی ۷۷۹ی کۆچیدا جیھانی بەجێ ھێشتوو و لەشی بۆ ھەمیشە لەوێدا نێژراو.

لە عەزازیلە ھەندێ ھۆنراو بەیادگار ماوەتەوێ کە زۆر تەپ و پاراو و شیرین. ئەمەش چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلی:

نامتیا زەمیر، نامتیا زەمیر	نە قـوـلـەـی ئەزەل نامتیا زەمیر
دووم حەلقە بێم نە دجلە ی ئەمیر	پێشەنگ کاروان بێم چون بێم و سەفیر
نە مەوج دەریا شیم نە کوێ ئاھر	گەرد ئامین نە چین چل نە یەک باھر
وێ ئیشارە ی شا زیان نە زاھر	دووم حەلقە نان نا جام جاگیر
دیوانمان گرتەن نە ی سەنگ و سەیر	وێ فەرمان شای ئازیز و جەلیل
ئەز فریشتە بێم نامتیم عەزازیل	ھارووت و مارووت کەفت نە جای بابیل
کەشکۆلم نە دەست داوود دەلیل	دزاوەرمانەن بنـھـی گردین تویل
ئاومان واردەن پۆشن و بۆ لیل	نـھـنی لایـق زالم و زەلیل

واتە: من لە لووتکە ی پۆژی بەریندا ناوم زەمیر بوو و لەو کۆرەدا بیست و یەکەمین کەس بووم. کاتی بوومە بالۆیز، پێشەنگی کاروان بووم و لەبەر شەپۆلی دەریا بە نام بردە کتیی ئاگری ئەوینی خوایی، و ھەر چلی ئیمە لە چینەوێ ھاتین و بەفەرمانی شا بە ئاشکراپی ژیاين و ئیستا کۆرپیکمان لە پال ئەم بەرد و تەختەوێ پێک ھێناو. بەفەرمانی خوای خۆشەوێست من فریشتە بووم و ناوم عەزازیل بوو، و لەبەرئەوێ لە ژێر تاقیکردنەوێ خوایی دەرنەچووم گەراوە بەلام ھارووت و مارووت لەبەرئەوێ لە فەرمانی خوا سەربێچییان کرد کەوتنە چالی بابل. ئیستا کەشکۆلەکم لە دەستی داوودی دەلیل و دزاوەر بنگی ھەمووی ئاوارەکانە. ئیمە ئاویکی پوون و خاوتنمان خواردووە، وە خواردنەوێ ئەو ئاوە بۆ ستەمکاران و پیاوانی پەست شیواو نییە.

عەزازیل کە دیاردیی پیتی کراو، یەکی لەو سێ فریشتەییە: (ھارووت، مارووت، عەزازیل)

نامیما زهوره، نامیما زهوره	نه قولهی نه زهال نامیما زهوره
سیتهم حلقه نان نه دجلی بی گهره	نامام وه ده میک چون موسا نه زهره
سامری نامی قهست گیانم کهره	چهوگا قه ده ممان پهی دهگا ئا وهره
زیاین نه نه نگوش شای بی هه متا و فهره	سیتهم کلپه نان نه جام باده م وهره
جهی له وح و سه نگه دیوانمان کهره	نهی وهر و ده می نامیما ئیدراک
ئاومان واردهن نه سه رچه مهی پاک	هه رگیز نه نو شان خه لک دل شه کاک
بارگی سره نان په سم و پستهی شاک	نه سباب و په ختی جامه ی شای سه هاک
سه یید محمه د په ری پوخته ی پاک	دیده وانه من چه نی باد و خاک

واته: من له لووتکه ی پوژی بهریندا ناوم زهوره بوو، وه له و کوره دا بیست و سیته مین کس بووم. پاشان هاتینه زهوی وه کو موسا، سامری ناویک قهستی گیانمی کرد و ویستی له ناوم بهری و نهوسا هاتینه دی و به فرمانی شای بی هاوتا زیاین. من سیته مین کلیم و پیالهی باده ی یه زندانیم خوارده وه و سه رمهستی یه کتاپه رستی بووم. ئیستا ناوم ئیدراکه و ئیمه ئاوی زانیاریمان له سه رچاوه یه کی پاک و خاوین خوارده وه. پی و په وشتی پاشام بارهگا و خپوهتی راز و نه یینییه و سه ی محمه د پاک و خاوینه و خوا دیده وانی ئیمه و ئاو و با و خاکه.

هونه ر له م هونه راوانه دا دیاردی دهکاته پروداوی موسا و سامری که به پی میژوهه کانی ئیسلامی، پیاویک له لایه نگرانی موسا به ناوی سامری کاتی که موسا چووه کتوی توور، گویره که یه کی له زیتر دروست کرد و دهستگایه کی خسته ناو زکی گویره که زیتره که و دهنگیک لپوه ده هات و داوای له خه لک کرد که بیپه رستن. هاروون هر چه نده په ندی نه وانی دا سوودی نه بوو، نهوسا سرورش به موسای وت که چووله که کان گومرا بوون و له پی خوا لایان داوه. موسا به خه فته وه گه راوه ناو گه له که ی و سامری سه رکونه کرد و نهوسا گویره که که ی سووتاند و خسته ده ریا و خه لکه که ش په شیمان بوونه وه و پروایان به خوا ی تاق و ته نیا هیئا.

سه رچاوه کان

۱- سه رنه نجام [دهستنوس].

۲- دهوړه ی چلتن [دهستنوس].

۳- یادداشتی نه علادین [دهستنوس].

۴- اعلام قرآن - تألیف دکتر محمد خزائی - تهران ۱۳۵۵.

خوونجی

۶۶۷ - ۷۲۵

گوشناسپ کوری شالیار که نازناوی خوونجییه، به پئی یادداشتی ئەعلا دین له سالی ۶۶۷ ی کۆچی له هه‌رماندا پئی ناوته مهیدانی ژیانوهه و هه‌ر له ویشدا پئی گه‌یشتووه. هه‌ر له ده‌وری مندا لیدا خه‌ریکی خویندن بووه و له ده‌وری جوانیدا هه‌موو ده‌م چووته سه‌ر گلکۆی پیر شالیار و هه‌ندێ جار رۆیشتووته سه‌ر گۆری هه‌جیج و خه‌ریکی پارانه‌وه بووه و ئاره‌زووی پیر و پتبه‌ریکی گه‌وره‌ی کردووه که ده‌ستی بگرێ و پاشان ناویانگی سان سه‌هاکی بیستووه و به‌ره‌و دێی شیخان که‌وتووته رێ و ئەوسا له‌لای ئەو ماوته‌وه و پاشماوه‌ی ژیا‌نی له‌وێدا بر‌دووته سه‌ر تا سالی ۷۲۵ له‌ ته‌مه‌نی په‌نجا و هه‌شت سالی‌دا کۆچی دوا‌یی کردووه.

له‌ خوونجییه‌وه هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرینن. ئەمه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی ئەم هۆنره‌ که ده‌لی:

نامیتما نه‌وهرد، نامیتما نه‌وهرد	نه‌ قـوله‌ی ئەزه‌ل نامیتما نه‌وهرد
چاره‌م حه‌لقه‌ بیم نه‌ دجله‌ی بێ وهرد	ته‌سلیم دهرد بیم پتوه‌ند و زه‌وهرد
چه‌وگا قه‌ده‌ممان په‌ی ده‌گا ئاوه‌رد	زیاین به‌فه‌رمان ئەو شای ته‌نیا و فه‌رد
دیوانمان گرته‌ن نه‌ی ته‌خت و سه‌ره‌به‌رد	به‌رد میتـه‌ر سـر ئەزه‌لی زنجی
حالا نه‌ی ده‌مدا نامیتما خوونجی	هه‌ر که‌س شا ناسا جاشه‌ن سـر ساجی
دزاوه‌رمانه‌ن کاوه‌که‌ی حاجی	ئاومان وارده‌ن جه‌ چه‌مه‌ی په‌نجی

نه‌نۆشان نا‌بوخت وه‌ حه‌ق نه‌سه‌نجی

واته: من له‌ لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم نه‌وهرد بوو، وه‌ له‌ کۆرده‌ا بیست و چاره‌مین که‌س بووم، له‌و ده‌مه‌دا ئەز چاره‌مین ئالفه‌ بووم و له‌و جۆیاره‌ بێ بنه‌دا له‌به‌ره‌وه‌ی له‌ یار دوور بووم، زۆر په‌نج ده‌کیشا. پاشان هه‌ر چ له‌ ته‌نی ئیمه‌ رۆیشتی نه‌ دێ و به‌فه‌رمانی شای تا‌ق و ته‌نیا له‌وێدا ژیا‌ین و ئیستا کۆریکی خواناسیمان پیک هیناوه. به‌زه‌یی و میته‌ری به‌رینمان بۆ خۆمان کردووته خانووچه‌ی په‌ژاره و ئیستا ناوم خوونجییه و هه‌ر که‌سێک خوا بناسی، ئەو پازی خوای بۆ ده‌رده‌که‌وێ. دزاوه‌ر په‌ناگای ئاواره‌کانه. ئیمه‌ ئاوی زانیاریمان له‌ سه‌رچاوه‌ی په‌نج و مه‌ینه‌ت خواردووته‌وه و بۆ ئەو که‌سانه‌ی که‌ خوایان نه‌ناسیوه، خواردنه‌وه‌ی په‌وا نییه‌.

سەرچاوه‌كان

۱- سەرئەنجام [دەستنوس].

۲- دەورەى چلەن [دەستنوس].

۳- يادداشتى ئەغلادىن [دەستنوس].

وردى

۷۸۰ - ...

نەرىمان كورپى فەيرۆز كە نازناوى وردىيە، بەپىتى يادداشتى ئەغلادىن لە ئاخىر و ئۆخىرى سەدەى حەوتەمى كۆچى لە ھەوراماندا لە دايك بوو و ھەر لەوێدا پى گەشتوو. لە دەورى مندا ليدا خەرىكى خويندن بوو و پاشان چووتە حوجرەى فەقييان و بەفەقتىيەتى زۆربەى شويئەكانى ھەورامان گەراو و لە ھەر كوێدا مەلایەكى بينيوە لەلای وانە و دەرزى خويئندوو و سەرئەنجام گەراوئەو زىد و مەلەندەكەى خۆى و لە پاش چەند سالىك پرووى كردووتە دى شىخان و پاشماوہى ژيانى لەوێدا بردووتە سەر تا لە سالى ۷۸۰ى كۆچيدا كۆچى دواى كردوو.

لە وردىيەو ھەندى ھۆنراو بەيادگار ماونەتەو كە زۆر تەپ و پاراو و شيرين، ئەمەش چەند ھۆنراوێكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نامىما ساتيش، نامىما ساتيش	نە قولەى ئەقەم نامىما ساتيش
ھەفتەم حەلقەنان نە دجلەى ئەنديش	ستيزام چەنى لاھى و ھەم سەركيش
زىلم پى رازەن پەى ئەزى نەردى	ئيتىر جە ناكەس ھىچ مەوق سەردى
ئەوسا كە ئامام جەى وەر و پردى	گرد ئامين نەچىن چل نە يەك مەردى
بەفەرمان شای پەيمان پەرورەردى	ھەفتەم كليلەنان نە جام و جەردى
جە دزاوەردا نيامان كەردى	نەى وەر و دەمدا نامىما وردى
پەردەى لەقنانان فەنەر و فەردى	دزاوەرمانەن نە راي گرد شەردى
ئاومان واردەن شەفای گرد دەردى	ھەر كەس نەنقشا فەردا پروو زەردى

واتە: من لە لووتكەى رۆژى بەرىندا ناوم ساتيش بوو، وە لەو كۆرەدا بىست و حەوتەمىن كەس بووم و لە پروبارى بىر و كەلكەلەشدا حەوتەمىن ئالغە دەھاتمە ژمار وە لەگەل پاخى و سەركيشدا بەشەپ ھاتم. دلم پرە لە رازى خوايى و ئەمەش مايەى بەختەو ھەرييە، ئيتىر ناكەسان و لەچەرەكان ناتوانن من دلسارد بكنەو. لە پاش ئەو بەرەو پردى ئاپۆرە كە

جیهانه هاتم، به‌فرمانی شای خاوین به‌لین و په‌یمان من حوته‌مین کلیم. له دزاوهردا کۆرکی. خواناسیمان به‌دی هینا و من لهو زهمانه‌دا ناوم وردی بوو، وه ئیمه ئاویتکمان خوارده‌وه که هه‌موو دهر دیک چاره‌سه‌ر ده‌کا و هه‌ر که‌س لهو ئاوهی نه‌خوار دبیته‌وه، له پۆزی په‌سلاندا شه‌رمه‌زار ده‌بی.

سه‌رچاوه‌کان

۱- سه‌رئه‌نجام [ده‌ستنووس].

۲- ده‌وری چلته‌ن [ده‌ستنووس].

۳- یادداشتی ئه‌علادین [ده‌ستنووس].

نیشان

۷۸۵ - ...

تایه‌ر کوی عه‌ولسه‌مه‌د که نازناوی نیشانه، به‌پیتی یادداشتی ئه‌علادین، له ده‌وریه‌ری هه‌وراماندا پیتی ناوته‌مه‌یدانی ژیانه‌وه و هه‌ر له‌وتشدا پتی گه‌یشته‌وه. له ده‌وری مندالیدا خه‌ریکی خۆیندن بووه و پاشان بۆ خۆیندن زۆربه‌ی ناوچه‌کانی هه‌ورامان گه‌راوه و هه‌ر له تافی جوانیدا پووی کردووته‌ دپی شیخان و له‌وتیدا ماوته‌وه و پاشماوه‌ی ژیانی به‌وانه‌ وتنه‌وه و پینۆینی خه‌لک بردووته‌ سه‌ر تا له‌ سالی ۷۸۵ی کۆچیدا سه‌ری بۆ هه‌میشه‌ ناوته‌وه و له‌وتیدا نیژراوه.

له نیشانه‌وه هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین، ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره که ده‌لی:

نامی‌ما ئه‌رشیش، نامی‌ما ئه‌رشیش	نه‌ قـوله‌ی ئه‌زه‌ل نامی‌ما ئه‌رشیش
هه‌شته‌م حه‌لقه‌نان نه‌ دجله‌ی په‌ریش	په‌ی می‌ردان خاس سه‌د هه‌زار فه‌ریش
ئی دونیای به‌دکیش هه‌ر به‌د ها نه‌ریش	چه‌وگا ئامانم په‌ی ده‌رگای ده‌رویش
وه‌ فه‌رمان شای فه‌رد بێ ئه‌ندیش	حه‌ی دیوانه‌دا زامان بی ساریش
حالا نه‌ی واده‌ی نامی‌ما نیشان	خه‌لک دزاوهر فه‌رمانبه‌ر شان
ئاومان وارده‌ن سه‌رچه‌شمه‌ش نه‌ پان	هه‌ر که‌س نه‌نۆشا مه‌خلووق گوهران

واته: من له‌ لووتکه‌ی پۆزی به‌ریندا ناوم ئه‌رشیش بوو، وه‌ له‌و کۆپه‌دا بیست و هه‌شته‌مین که‌س بووم و له‌ پووباری په‌ریشانی و په‌شیویدا هه‌شته‌مین ئالقه‌ بووم. بۆ پیاوانی چاک و خواناسان و پارێزگاران سه‌د هه‌زار ئافه‌رین، چونکه‌ ئه‌م جیهانه، خراپه‌ی

له شوینه و بنیادم دهبی چاک و ږوو له خوا بڼی. پاشان چوومه دتبی دهر ویش و بهفرمانی شای بڼی هاوتا، نیستا له شوینه دا برینهکانی دهر وونمان ساړیژ بوو ته وه. هه نووکه ناوم نیشانه و خه لکی دزاوهر فرمانبره ری شان. نیمه ناویکمان خواردوه که سه رچاوه که ی له نیوانی ری دایه و هر که س له و ناوه ی نه خوارد بیته وه، گومرپایه.

هونه له هونراوانه دا خوی به نه رشیث داناه و نه مهش نازناویک بووه که له و سرده مه دا داویانه ته پاریزگاران و خواناسان. له په راوی ئافیس تادا نه م ناوه به چه شنی نه رشیه هاتوه که په کیک بووه له پاریزگاران و خواناسان که له یه شتی سیزده مه دا ستایش کراوه و نه مهش له کاتیکدایه که له فره وه هری ونگه ووی کوری پیز گیراوه، وه نه رشی له و ده مه دا زور ناسراوه و خه لک ریزی گرتوه.

سه رچاوه کان

۱- سه رنه نجام [ده ستنوس].

۲- دهری چلتن [ده ستنوس].

۳- یادداشتی نه علادین [ده ستنوس].

۴- یشت ها - تالیف و تفسیر پورداود - بمبئی ۱۲۰۷.

چهرگا

۷۵۵ - ...

شه مسه دین کوری خه لیل که نازناوی چهرگایه، به پیتی یادداشتی نه علادین له شاره زوردا له دایک بووه و هر له ویشدا پی گه یشتووه. هر له دهری مندالیدا خه ریکی خویندن بووه و پاشان به فقه قییه تی ماوه یک گه راوه و له پاشا ږووی کردووه ته دتی شیخان و پاشماوه ی ژیانی له ویدا بردووه ته سر تا له سالی ۷۵۵ ی کوچیدا تواماری ژیانی بو هه میسه پیچاوه ته وه و نیژراوه.

له چهرگاوه هه ندی هونراو به یادگار ماونه ته وه که زور بهرز و شیرین و ته ری و پاراون. نه مهش چه ند هونراویکی نه م هونه ره ده لی:

نامیتما زیوهر، نامیتما زیوهر	نه قوله ی نه زه ل نامیتما زیوهر
نویم حه لقه نان نه دجله ی بی دهر	به ند زنجیر بیم زنجیر سیوهر
زیوهرم دوهرن وهرنه گرد نه شیا	نه چوار به حردا نازمایي دریا
نه یانه ی یه خدا نه و بی و مینا	چه وگا قه ده ممان په ی ده گا نیا

گرد ئاماین نه چین چل نه یهک ده‌ریا   هر ان زیاین وه فه‌رمان شا
 نۆهه‌م کلله‌نان نه جام سه‌ما   دیوانمان گرته‌ن نه‌ی سه‌نگ و سه‌را
 نه جامه‌ی به‌شه‌ر نامیتما چه‌رگا   به‌شه‌ر وه مه‌رگش نه جیهان زیا
 ئه‌وسا پا نیا وه دوون هه‌زیا   ئاومان وارده‌ن، ئاوێ وه‌ش بیا
 هه‌رگیز نه‌نۆشان به‌ست و بێ حه‌یا

واته: من له لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم زیوهر بوو، وه له‌و کۆچه‌دا بیست و نۆیه‌مین که‌س بووم و له‌ دجله‌ی بێ بندا نۆیه‌مین ئالقه‌ بووم و له‌ به‌ند و زنجیردا بووم. زیوهرم وه‌کو مرواری سپیه‌ و به‌ر له‌ هه‌موو شتیک له‌ چوار ده‌ریادا تا‌قی کرایه‌وه، وه له‌ خانووی سه‌هۆلدا بووه‌ مینا. پاشان هه‌نگاو‌مان نایه‌ دێه‌کی پیروژ. هه‌ر چلمان له‌ ده‌ریایه‌که‌وه هاتین و به‌فه‌رمانی خوا ژیا‌ین. من له‌ جامی ئاسماندا نۆیه‌مین کلیم و ئیستا له‌م شوینه‌دا کۆرتیکی خواناسیمان به‌دی هیناوه‌ و من له‌م قالبه‌دا ناوم چه‌رگایه‌. بنیاده‌م به‌هۆی مه‌رگییه‌وه له‌ جیهانی تر‌دا ژیا‌نی تازه‌ په‌یدا ده‌کا و به‌م چه‌شنه‌ ئه‌ژدیهای هه‌وا و هه‌وه‌س پێشێڵ ده‌کا. ئیمه‌ ئاوێ زانیاریمان خواردووته‌وه. به‌راستی ئه‌و ئاوه‌ ئاوێکی خو‌ش بوو، وه هه‌ر که‌سێک له‌وه‌ی نه‌خواردبێته‌وه، به‌ست و بێ شه‌رمه‌.

مه‌رگ که‌ دیاردیی پێ کراوه‌ بریتیه‌ی له‌ ده‌رچوونی گیان له‌ له‌شدا و له‌ پاش مه‌رگ مرقو روو ده‌کاته جیهانیکی تر و له‌ویدا بۆ هه‌میشه‌ ده‌مێنێته‌وه و مردنی بۆ نییه‌، واته‌ له‌ دوا‌ی مه‌رگ سه‌ره‌تای ژیا‌نێکی نوێیه‌.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- سه‌ره‌نجام [ده‌ست‌نووس].
- ۲- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ست‌نووس].
- ۳- یادداشته‌ی ئه‌علا‌دین [ده‌ست‌نووس].

سه‌فا

۷۵۹ - ...

شه‌ریف کو‌ری حوسێن که‌ نازناوی سه‌قایه‌، به‌پێی یادداشته‌ی ئه‌علا‌دین له‌ شه‌ره‌زو‌را پێی ناوه‌ته‌ مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه‌ و هه‌ر له‌و‌یشدا پێی که‌یشتووه‌. هه‌ر له‌ مندا‌لیدا خه‌ریکی خوێندن بووه‌ و ئه‌وسا به‌فه‌قییه‌تی که‌راوه‌ و له‌ هه‌ر کوێدا مه‌لایه‌کی بېنیوه‌ له‌لای ماوه‌ته‌وه‌ و وانه‌ و ده‌رزێ له‌ لا خوێندووه‌ و پاشان که‌راوه‌ته‌وه‌ زێد و مه‌له‌بنده‌که‌ی خو‌ی و چه‌ند سالتیک له‌ویدا

ژیاوه و ئوسا به‌رهو دیتی شیخان که‌وتووته پښ و له‌ویدا پاشماوهی ژیاڼی به‌پښوینیی خه‌لک و وانه و تنه‌وه بردووته سه‌ر تا له‌ سالی ۷۵۹ی کۆچیدا مالئاواييی له‌ جيهان کردووه و نڙراوه.

له‌ سه‌قاوه هه‌ندځ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که‌ زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی ئه‌م هۆنه‌ره که‌ ده‌لێ:

نامیما فه‌غفور، نامیما فه‌غفور	نه‌ قوله‌ی جه‌مه‌وور نامیما فه‌غفور
ده‌هه‌م حه‌لقه‌نان، نه‌ دجله‌ی مه‌قه‌وور	به‌نه‌د زنجیر بیم نه‌ سه‌مای غه‌فور
مایه‌ دام و بار، باری وه‌ کافوور	چه‌وگا گرد ئامین به‌ی ده‌گای مه‌خموور
هه‌ر چلمان ئامین گرد که‌ردین زوه‌وور	وه‌ فه‌رمان شا بیه‌نیم مه‌ستور
ده‌هه‌م کليلة‌نان نه‌ جام سوورور	جه‌ی سه‌نگ گرتنه‌مان دیوانی مه‌شه‌وور
ئیسای مه‌کو‌شین نه‌ دارولغوورور	به‌لکو‌ بره‌سین وه‌ دارولسوورور
مه‌شه‌وورم وه‌ شار ئه‌زه‌لی له‌قا	نه‌ی شپ‌وه‌ی فانی نامه‌ن سه‌قا
بێ مه‌تای یاران ئه‌زه‌نان داغما	مه‌تای یار خاس مه‌ولا که‌رد عه‌تا
ئاومان وارده‌ن ئاوێ که‌ه‌وارا	هه‌ر که‌س نه‌نۆشا نه‌فرین پێش وارا

واته‌: من له‌ لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم فه‌غفور بوو، وه‌ له‌و کۆرده‌ا سێیه‌مین که‌س بووم و له‌ به‌ندی زنجیری ئاسمانی خوای به‌خشینه‌ردا گرفتار بووبووم. بارانی به‌زه‌ییی خوا دای له‌ گیانم، وه‌ له‌ پاش ئه‌وه‌ هه‌موومان هاتینه‌ دیتی مه‌خموور و هه‌ر چلمان له‌ویدا سه‌رمان هه‌لدا و به‌فه‌رمانی شا بزر بووین. من له‌ جامی شادی و خو‌شیدا ده‌یه‌مین کلیل بووم و ئیستا لی‌ره‌دا کۆپ‌تکمان پێک هێناوه‌ و تی ئه‌کو‌شین که‌ له‌ خانووی فیز و هه‌وا پزگار بین و بگه‌ینه‌ خانووی شادمانی. من له‌م قه‌لبه‌دا ناوم سه‌قایه‌ و به‌بێ کالای یار دلته‌نگم و سه‌رۆکم کالای چاکی پێم به‌خشی، ئیمه‌ ئاوێکی روونمان خو‌ارده‌وه‌ و هه‌ر که‌س له‌و ئاوه‌ی نه‌خو‌ارده‌وه‌ نه‌فرین به‌سه‌ریا باری.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- سه‌ره‌نجام [ده‌ستنووس].
- ۲- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ستنووس].
- ۳- یادداشتی ئه‌غلادین [ده‌ستنووس].
- ۴- ورده‌ سه‌ره‌نجام [ده‌ستنووس].

مه‌رزی

۷۷۸ - . . .

ئیسماعیل کوری حه‌سه‌ن که نازناوی مه‌رزییه، به‌پتی یادداشتی ئه‌علا‌دین له‌ شاره‌زوردا له‌ دایک بووه و هه‌ر له‌ویشدا پتی گه‌یشتووه. هه‌ر له‌ مندا‌لیدا خه‌ریکی خویندن بووه بۆ خویندن گه‌لی ناوچه و هه‌ریم و مه‌لبه‌ندی کوردستان گه‌راوه و له‌ هه‌ر کویدا مه‌لایه‌کی بینیه، چووته لای و وانه و ده‌رزی خویندوه، هه‌تا بووه به‌مه‌لایه‌کی باش، ئه‌وسا گه‌راوه‌توه زێد و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خۆی و له‌ دوا‌ی چه‌ند سا‌لیک رووی کردووه‌ته دیتی شیخان و چووته ریزی په‌یره‌وان و لایه‌نگرانی سان سه‌هاک و پاشماوه‌ی ژیا‌نی هه‌ر له‌ویدا بردووه‌ته سه‌ر تا له‌ سا‌لی ۷۷۸ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردوه و نیژراوه.

له‌ مه‌رزییه‌وه هه‌ندی هۆنراو به‌یادگار ماوه‌توه که زۆر شیرین و دل‌گر و ره‌وانن. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویکی ئه‌م هۆنه‌ره که ده‌لی:

نام‌یما ئاهر، نام‌یما ئاهر	نه‌ قوله‌ی ئه‌له‌ست نام‌یما ئاهر
یازده‌هه‌م هه‌لقه‌م نه‌ دجله‌ی باهر	به‌ند زنجیر بیم ئه‌و رۆ نه‌ زاهر
باران و ته‌وه‌رگ وارا وه‌ ته‌ه‌رزی	مایه‌ی که‌سه‌ری له‌زه‌ت و حه‌وزی
کرد ئاماین نه‌ چین چل نه‌ یه‌که‌ به‌رزی	دیوانمان گرته‌ن په‌ی وام و قه‌رزی
ها ئه‌ز نه‌ی دیوان نام‌یما مه‌رزی	تووبا جه‌ ئیمه‌ بنیامش سه‌وزی
ئه‌ز کلێله‌نان جه‌ چه‌رخ و ئه‌رزی	دزاوه‌رمانه‌ن چه‌مه‌ی بی هه‌رزی
ئاومان وارده‌ن مایه‌ی گرد وه‌رزی	هه‌ر که‌س نه‌نۆشا نه‌وانا ده‌رزی

واته: من له‌ لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم ئاگر بوو، وه‌ له‌و کۆرده‌ا سی و یه‌که‌مین که‌س بووم و له‌ به‌ند و زنجیری ئه‌و پۆژگاردا ده‌تلامه‌وه. باران و ته‌رزه‌ی به‌زه‌ییی خوا‌یی له‌ حه‌وزی که‌سه‌ر گه‌یشته من. هه‌ر چل که‌سی ئیمه‌ له‌ به‌رزیکه‌وه هاتین و له‌م شوینه‌دا کۆرتکی خواناسیمان پیک ه‌ینا و له‌م کۆرده‌ا ناوم مه‌رزییه. ئیمه‌ نو‌ینگه‌ی دره‌ختی تووبا (طوبا)ین و ئه‌ز له‌م زه‌ویه‌دا کلیم و دزاوه‌ر وه‌کو سه‌رچاوه‌یه‌کی روونه و ئیمه‌ ئاوێکمان خواردووه‌توه که مایه‌ی کشت و کێله‌ هه‌ر که‌سیک له‌و ئاوه‌ی نه‌خواردبێته‌وه، دیا‌ره وانه و ده‌رزی نه‌خویندوه.

سه‌رچاوه‌کان

۱- سه‌ره‌نجام [ده‌ست‌نووس].

۴- هفته‌ری یردیوهر [دهستنووس].

Y07-...

نامیما بادر، نامیمیما بادر
دوازدهههم ههلقهم نه دجلهی چادر
تا ئهو دهه ییاوام وه جامهی پدا
چهوگا قهدهمم پی سهنکه نیا
ئهو کلیلنانه مهوج سهما
دیوانمان گرتنه نی سینگ سووما
قازان عیسا ئه ز بیام چاگــا
ئاومان واردهنه جهمی ئالا

343

ئاوتېكمان له سەرچاوهی ئالا خواردهوه كه وهكو ئه و ئاوه له هېچ جی و شوینتېكدا پهیدا نابئی، هەر كه سېك بۆ ئه و ئاوه پهنج نهكیشی بهپلهوپایهیهکی بهرز ناگا.

زادر كه هۆنەر دیاردیی پئی کردووه، له پهراوی ئافیتستادا بهچهشنى زاتر هاتووه. ئه م وشه له ناو یه شته كان و یه سنادا به واتای ئاوی پیرۆزه كه له راسته قینه دا چه شنه پیشكه شیهك بووه كه له رڼ و په وشته كانی ئاینیدا دهیاندایه خه لك.

جلوبه رگ كه هۆنەر له هۆنراوه كانی دیاردیی پئی کردووه، بریتیه له بروا و پارێزگاری. ئه بولعه باس ده لئ: «لباس الهدى للعامه ولباس الهیبه للعارفین ولباس الزینه لأهل الدنیا ولباس اللقاء للاولیاء ولباس التقوی لأهل الحضور ولباس التقوی ذلک خیر» واته: جلوبه رگی رزگاری بۆ ته وای خه لك و جلوبه رگی سام و ترس بۆ خواناسانه و جلوبه رگی گولی و رشمه بۆ ئه وانه یه و به دووی دنیادان، جلوبه رگی لقا بۆ عه بدالانه و جلوبه رگی پارێزگاری بۆ پارێزگاران كه له هه مووی باشتره.

به قا یا مانه وه كه دیاردیی پئی كراوه به واتای مانه وه و ژبان، به لام له زاراوی خواناساندا بریتیه له پتی خوا دا گیان به خت كردن كه مرۆ ده بئی به جاری په یوه نندی خوی له گه ل جیهاندا بپچرینئی.

سەرچاوه كان

- ۱- سهر نه نجام [دهستنوس].
- ۲- ده وره ی چلته ن [دهستنوس].
- ۳- یادداشتی ئه علا دین [دهستنوس].
- ۴- یه سنا - تفسیر و تالیف پورداود - تهران ۱۳۳۷.
- ۵- یادداشت گاتها - نگارش پورداود - تهران ۱۳۳۶.

ته واره

۷۸۳ - ...

ئیسحاق کوپی عه لی كه نازناوی ته واره، به پتی یادداشتی ئه علا دین له شاره زوردا له دایک بووه و هەر له ویشدا پئی گه یشتووه. له ده وره ی مندا لیدا خه ریکی خویندن بووه و پایه ی خوینده واریی ئه و سهرده مه ش خویندنی ریزمانی عه ره بی و له بهر کردنی قورئانی پیرۆز و خویندنی فقهی شافعی و هه ندی په راوی فارسی بووه كه ته واریش ئه مانه ی له قوتا بخانه و حو جره ی فقه یاندا خویندوون و ئینجا چووه ته فقه ییه تی و ئه و شوینانه ی كه زۆر تیدا

مابوو بیتته وه به غدا و شام بووه و، له پاشا گه پراوته وه زیند و مه لبه نده که ی خوی و له پاش ماوه یک شاره زور به جی دیتی و پروو دمکاته دتی شیخان و چووته ریزی لایه نگرانی سان سه هاگ و پاشماوه ی ژبانی له ویدا بردووته سه ر تا سالی ۷۸۲ی کوچیدا باده ی مه رگ له مه یگیتی ئاکام وهره گرئ و دهیخواته وه و له و کوپرستانی شیخاندا دهنیژری و بۆ هه تا هه تایه سه ری له ویدا دهنیته وه.

له تهواره وه هه ندی هۆنراو به یادگار ماوته وه که زۆر ته ر و پاراو و شیرین. نه مه ش چه ند هۆنراویکی نه مه هۆنره که ده لئ:

نامیما ده ریا، نامیما ده ریا	نه قوله ی نه زه ل نامیما ده ریا
سینزه مه هه له قه م نه جام هه یا	به ند زنجیر بیم نه وه ده می ته نیا
له نگه ر و چه رخ بیم نا دام ده ستگا	قه ده ممان نیا گرد ئامین وه یگا
قورس نوورینه نه جام خه زرا	دیوانمان گرته ن نه ی سه نگ و سه را
جام که ی نه زنان نه ده ست یه کتا	مه نمانی ره وشه ن نه حوزوور شا
ئاومان وارده ن ئاوئی گه وارا	هه ر که س نه نوشا هه ق لیش ره نجیا

واته: من له لووتکه ی پۆژی به ریندا ناوم ده ریا بوو، وه له و کوپریدا سی و سیتی مه ی که س بووم و له جامی شه رمدا سیزدهمین ئالقه م و له و ده مه دا له به ندی زنجیر بووم و له داوکه ی پاماندا له نگه ر و چه رخ بووم، وه هه ر چلمان هه نگاومان نایه نه مه جی و شوینه و ئیمه له جامی سه وزدا پرووناکین و ئیستا له م ناوه دا کوپرێکمان پێک هیناوه و من جامم و سه رمه سته باده ی یه کتا په رستیم. ئیمه ئاوێکی پروونمان خواریده وه و هه ر که سێک له و ئاوێ نه خوارید بیتته وه، هه قی لی په نجاوه.

جام بریتییه له دلی خواناس و په ره له زانیاری، هه روه ها جامی سه وز بریتییه له دلی پارێزگار و خواناس که هۆنه ر له م هۆنراوانه دا دیاردیی پێ کردوه.

سه رچاوه کان

۱- سه ره نه نجام [ده ستنووس].

۲- ده ره ی چلته ن [ده ستنووس].

۳- یادداشته ی نه علا دین [ده ستنووس].

سەراف

۷۶۰ - . . .

مەسعوود كوپى قادىر كە نازناۋى سەرافە، بەيتى يادداشتى ئەلادىن لە ئاخىر و ئۇخىرى سەدەى ھەوتەمى كۆچى لە ھەوراماندا لە دايك بوو و ھەر لەوئىشدا پى گەشتوو، ھەر بەمندالى خەرىكى خويندن بوو و نىشانەى وريايى لە ناوچەواندىا ديار بوو و لە كەمترين كات لە زانستدا بەلەوپايەيەكى بەرز گەشتوو و لە پاشا چوووتە فەقتىيەتى و ئەوسا پرووى كردوووتە دىتى شىخان و چوووتە ريزى لايەنگرانى سان سەھاك و ماوھىك لەوئىدا ماووتەو و تا خەرقەى وەرگرتوو و پاشان گەراوتەو زىد و مەلەندەكەى خۆى و پاشماوھى ژيانى بەرئىنموونى خەلك و وانە و تنەو و بردوووتە سەر تا لە سالى ۷۶۰ى كۆچيدا كۆچى دوايىى كردوو.

سەراف لە ھۆننەوھى ھۆنراودا دەستىكى بەرزى ھەبوو و زۆربەى ھۆنراوكانى لە سەر پى و پچەى خواناسى ھۆنىووتەو و بەراستى ھۆنراوكانى زۆر تەپ و پارا و شىرىن. ئەمەش چەند ھۆنراوئىكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

نامىما دەوار، نامىما دەوار	نە قولەى گەوھەرى نامىما دەوار
چارەھەم ھەلقەم نا دجلەى عەمار	لوى زنجىرەنان نە جام ئەيار
ئەدەم تۆمار بىم نە سەركۆف قاف	پۆشنيمان وىست نە سەر دەشت و تاف
گرد نامين نە چين چل نە يەك ئەوساف	چاگا نيامان قەدەم پەى مەساف
ئىسا گىرتەنمان ديوانى چون ئاف	ئەز كلىلەنان جە دلى كرد ناف
تاج و جوقەمەن سەردارەكەى جاف	ئىگا نەى شىوہ نامىما سەراف
دەوق شەوقمەن پەى يار مەدق لاف	ئاومان وارەن نە سەرچەمەى تاف
رئىش غولامان مەولام كەردەن ساف	نەئىشان ئەو كەس خودبىن گەزاف

واتە: مەن لە لووتكەى پۆزى بەرىندا ناوم گەوھەر بوو، وە لەو كۆپرەدا سى و چوارەمىن كەس بووم و لە جامى ياردا سەرخۆش بووم. مەن لە كىيوى قافدا تۆمار بووم و ھەر چل كەسمان پۆشنى پروناكىمان بەخىشىيە دەشت و كىيو و تاقەكان و ھەموومان بەچەشنىك لە چىنەو ھاتىن و ئىستا بۆ شەرى دوژمنان ھەنگاومان ناووتە ئەم شوئىنە، ئىستا كۆرئىكمان وەكو ھەتاو پىك ھىناو و مەن لە نيوان ھەموو ھۆزەكاندا وەكو كلىم و تاج و جوقەى مەن سەردارەكەى جافە، ئىستا لەم قالدەدا ناوم سەرافە و بۆ يار لە خۆشى دام و

لافي دیداری دلبر لی ددهم. ئیمه ئاویکمان له سهراوهی تاف خواردووتهوه، وه برینی غولامان بهو ئاوه ساپیژ بووهوه و هر کهسیک لیی نهخواردبیتهوه، بی ئەندازه خۆپهسهند و بادی ههوابه.

سه رجاوه کان

- ۱- سررئہ انجام [دہستونوس]۔
- ۲- دہرہی چلتن [دہستونوس]۔
- ۳- یادداشتی ئہ علا دین [دہستونوس]۔
- ۴- وردہ سررئہ انجام [دہستونوس]۔

سرور

سہ ماہی ہفتہ

[illegible]

سرور بهیه کئی له هۆنهرانی هه ره به رزی دهوری خۆی ده ژمیردری و له هۆنینه وی هۆنراودا دهستیکی بالای هه به ووه و هه ندی له هۆنراوهکانی به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته ی و باراو و شیرین. ئه مه ش جه ند هۆنراویکی ئه ه هۆنهره که ده لئ:

ناميٽا تهيفوور، ناميٽا تهيفوور
پانزدهه مهه لقم نه دجلى مه شهوور
تا جه دزاوهر ئه ز كهردم زوهوور
چهنى گرد ياران غرق بيم نه كوئ نوور
جهى دهشت گرته نمان ديوان مهنشوور
ئاومان واردين مايهئ نهطه هوور

نا قولئ نه زهل ناميٽا تهيفوور
بهند زنجير بيم نه بهيتوله عموور
هر كه نهئ دهگا ئه ز شيم وه حوزوور
پهى ويسكال يار نه زهان سه بوور
پري داتهك و قانوون و دستوور
نه نشان ئه وكس نه دين كهرد خوتوور

واته: من له لووتکەي رۆژي بهريندا ناوم تهيفوور بوو، وه لهو کۆرەدا سي و پينجه مين

کەس بووم، وه له دلی خواناسان و پارێزگاران گرفتاری بهند و زنجیر بووم تا کۆ له دزاوهردا سهرمه هه لدا و کاتێ گه یشتمه دێی پیرۆژ، چوومه لای پیرم، وه له گه ل یاره کانی تردا نوقمی تیشک بووم و بۆ گه یشتن به یار ئارامم و لهم ده شتهدا کۆریکی خواناسیمان پیک هیناوه، ئه ویش بۆ دانانی یاسا و ده ستور، ئیمه ئاوێکی پاک و خاوینمان خواردوو هته وه، ههر که سه یتک له و ئاوه ی نه خوارد بێته وه له دین تی به ڕی.

سه رچاوه کان

- ۱- سه ره نه جام [ده ستنوس].
- ۲- کۆرته ی سه ره نه جام [ده ستنوس].
- ۳- ده وه ی چلته ن [ده ستنوس].
- ۴- یادداشتی نه علا دین [ده ستنوس].

حه ریر

سه ده ی هه شته م

عاب دین کۆری عه بدول په حیم که نازناوی هه ریره، به پیتی یادداشتی نه علا دین له ئاخر و ئۆخری سه ده ی هه و ته می کۆچی له هه وراماندا له دایک بووه و ههر له ویشدا پتی گه یشتوووه و وه کو هاو ته مه نه کانی خۆی له حو جره ی فه قییان خویندوو یه تی و بۆ خویندن زۆریه ی شوینه کانی هه ورامان گه راوه و له تافی جوانیدا کاتی خۆی به خویندنه وه ی هۆنراوی هۆنه ره کانی کورد را بواردوو و سه ره نه جام رۆیشتوو هته دێی شیخان و چووته پریزی په یره وانی سان سه هاک و پاشماوه ی ژیا نی له ویدا بر دووه ته سه ر تا له ئاخر و ئۆخری سه ده ی هه شته می کۆچی ههر له ویدا کۆچی دوا ییی کردوو و نیتزراوه.

له هه ریره وه هه ندێ هۆنراو به زاراوه ی گۆرانی به یادگار ماونه ته وه که زۆر ته ی و پاراو و شیرین. ئه مه ش چه ند هۆنراویکی ئه م هۆنه ره که ده لی:

نامیما جۆبار، نامیما جـۆبار	نه قوله ی جه وه ره نامیما جۆبار
شانزه هم حه لقه م نه دجله و پروبار	به ند زنجیر بیم نه وده م نه پتوار
گرد ئامین نه چین وه فه رمان میر	میرم به رحه قه ن نییه نش نه زیر
زیاین به فه رمان پادشای که بیر	په ری حه قیقه ت ئامین په ی ته قیدیر
حه قیقه ت حه قه ن، په ی میرد به سیر	مه بق بکه ره ژ جه کاران ته دبیر
ئاومان وارده ن جه چه مه ی سه ریر	ههر که س نه نوشا شه ریره ن شه ریر

واته: من له لووتکه‌ی پوژئی به‌ریندا ناوم جوّبار بوو، وه لهو کوږهدا سی وشه‌شه‌مین کهس بووم، لهو کاته‌دا که له جیهانی پوچدا ژیانم دهب‌ده سهر، له بهندی نهو جیهانه‌دا بووم، پاشان که له‌گه‌ل یاراندا هاتینه جیهانی له‌ش، به‌فه‌رمانی میر هه‌موو له چین‌وه هاتین، میرم بی وینه و بی هاوتایه. پاشان به‌فه‌رمانی پادشای گه‌وره خه‌ریکی کاروباری ژیان بووین و بۆ راسته‌قینه هاتین، راسته‌قینه هه‌قه، پیاوی زانا و بینا ده‌بی کاره‌کانی به‌ته‌دبیر نه‌نجام بدا، ناوێکمان له سهرچاوه‌ی سهریر خواردوه، هه‌ر کهس لهو ناوه‌ی نه‌خواردبیته‌وه گه‌نده‌زه و خراپه.

سهرچاوه‌کان

- ۱- سهر نه‌نجام [ده‌ستنووس].
- ۲- ده‌فته‌ری پردیوهر [ده‌ستنووس].
- ۳- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ستنووس].
- ۴- یادداشتی نه‌علا‌دین [ده‌ستنووس].

تۆفیتق

سه‌ده‌ی هه‌شته‌م

تامازی کوپی شالیار که نازناوی تۆفیتقه، به‌پیتی یادداشتی نه‌علا‌دین له ئاخر و ئوخری سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کوچیدا له دایک بووه و هه‌ر له‌وێشدا پی گه‌یشتووه. سهره‌تای خویندنی له‌لای باوکی ده‌ست پی کردووه، له پاشا چووته فه‌قییه‌تی، بۆ خویندن هه‌مووی هه‌ورامان گه‌راوه، ماوه‌یه‌کی‌ش له به‌غدادا بووه و له‌وێهه چوو بۆ شاره‌زور و له‌م وه‌خته‌دا ناوبانگی سان سه‌هاکی بیستوووه و رووی کردووته دیتی شیخان و پاشماوه‌ی ژیا‌نی له‌وێدا بردووته سهر تا کوچی دوا‌یی کردوو.

تۆفیتق له هۆنینه‌وه‌ی هۆنراودا ده‌ستی‌کی به‌رز و بالایی هه‌بووه، وه له هۆنراوه‌کانیدا نازکی بیر و وردیی مانا و جوانیی ناوه‌پۆک دهرده‌که‌وی و ده‌توانین ب‌لێتین که هۆنراوه‌کانی زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین. نه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی نه‌م هۆنهرمان که ده‌لی:

نام‌ی‌ما شاوهر، نام‌ی‌ما شاوهر	نه قوله‌ی وهرین نام‌ی‌ما شاوهر
هه‌فده‌هه‌م حه‌لقه‌م نه دجله‌ی هه‌وهر	خواجام مه‌دره‌وشا وینه‌ی مانگ و وه‌ر
وه‌شا پا که‌سی نه‌و بۆش وه‌ داوهر	وه‌ هه‌ر لا مه‌شوق ببۆش به‌یاوهر
خوهره‌ش بدره‌وشوق بۆ وه‌ پایه‌وهر	بۆ وه‌ سه‌هردار و پادشای زاوهر

سا ساقی جامی مهیم پهی باوهر
دیوانمان گرتن نهی دهشت و هاوهر
ئهز کلــــیله نان نا جام خاوهر
ئاومان واردن نه چه می پاوهر
هر کهس نه نوشتا نییه نش باوهر
جه ناچه و مووچه یار مه بق بیوهر

واته: من له لووتکهی بهریندا ناوم شاوهر بوو، وه لهو کۆرهدا سی و حه وته مین کهس بووم. سه روک و خواجه م وهکو مانگ و خۆر دهره وشیتته وه، خۆزگه بهو کهسهی که نهو ببیتته داوهری و بق هر کوئ پروا بیتته یار و یاوهری. خوهری نهوی له سه ر بدره وشئ و بگاته پله و پایه یه کی بهرز و نهوسا ببیتته سه ردار و پادشایه کی توانا نهی مه یگیر جامی باده م بق بینه. من له جامی خۆره لاتدا کلیم و ئیستا له گه ل یاراندا هه موومان کۆرێکمان له دهشت و چۆلدا پیک هیناوه. ئیمه ئاوێکمان له سه رچاوه ی ربه رمان خواردووته وه و هر کهسێک لهو ئاوه ی نه خوارد بیتته وه بروای به خوا نییه و له بههره ی بهشی یار بی بهر ده بی.

وشه ی خوهره که دیاردیی پئ کراوه بریتیی به لهو تیشکه ی که خوا دهیبه خشیته پیغه مبه ران و پیاو چاکان و پارێزگاران و به نهو تیشکه وه دهگه نه پله و پایه یه کی بهرز له خواناسیدا. نه م وشه له په راوی ئافیتستاوه سه رچاوه ی گرتووه. سوهره وه ردی له م باره وه ده لئ: نهو تیشکه ی وا له لایه ن خواوه دهگاته پیاوچاکان و خواناسان، ژیری و ئاوه زکی زۆر به وان ده به خشی و به یارمه تی نهو تیشکه گیانه کان پروناک ده بنه وه و نهو تیشکه وهکو هه تاو دهره وشیتته وه.

زه ردهشت له په راوی ئافیتستادا ده لئ: خوهره تیشکێکه که له خواوه دهگاته دلئ پیاوانی چاک و خواناس و به هۆی نهو تیشکه وه مرۆ دهگاته سه روهری و گه وره یی و به سه ر خه لکدا فه رمانه روا یی دهکا، وه به هۆی نهو تیشکه وهیه که هر هونه رمه ندیک ده توانی کار و هونه رکه ی خۆی پیشان بدا و بگاته پله و پایه یه کی بهرز.

سه رچاوه کان

- ۱- سه ر نه نجام [ده ستنووس].
- ۲- کورته ی سه ر نه نجام [ده ستنووس].
- ۳- ده وره ی چلته ن [ده ستنووس].
- ۴- یادداشته ی نه علا دین [ده ستنووس].
- ۵- حکمه الاشراق، تألیف شیخ شهاب الدین سه رووردی.
- ۶- وێسپرد گزاریش: پورداود - ته ران ۱۳۴۳.

پهژتاو

سده‌ی هه‌شتم

مقداد کوڤی مه‌جید که نازناوی پهژتاوه، به‌پیی یادداشتی نه‌علا‌دین له ناخر و ئوخری سده‌ی هه‌ته‌می کۆچی له دینه‌وردا له دایک بووه و هه‌ر له‌ویشدا پی‌گه‌یشتووه. هه‌ر له مندا‌لیدا خه‌ریکی خویندن بووه و له پاشا هه‌ندئ شه‌ریعه‌تی ئیسلامیی له حو‌جره‌ی فه‌قییان خویندوو و پاشان رۆیشتووته شاره‌زوور و له‌ویوه چووته به‌غدا و له‌ویدا خویندنه‌کی ته‌واو کردوو و پووی کردووته هه‌ورمان و ماوه‌یه‌ک له‌ویدا ماوه‌یه‌ی و به‌ره‌ی دئی شیخان که‌وتووته ری و چووته ریزی لایه‌نگرانی سان سه‌هاک و پاشماوه‌ی ژیا‌نی له‌ویدا بر‌دووته سه‌ر تا له ناخر و ئوخری سده‌ی هه‌شتم کۆچی دوا‌یی کردوو و له گۆرستانی ئه‌و دێیدا نێژراوه.

له پهژتاوه هه‌ندئ هۆنراو به‌یادگار ماوه‌ته‌وه که پله‌پایه‌ی ئه‌ومان له هۆنه‌ریه‌تیدا بو دهرده‌خا. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی ئه‌م هۆنه‌ره‌مان که ده‌لێ:

نامی‌ما شیدۆش، نامی‌ما شیدۆش	نه‌ قو‌لێ نوورین نامی‌ما شیدۆش
هه‌جده‌هه‌م هه‌لقه‌م نه‌ پووی په‌نگه‌پۆش	ئامام وه‌ جیهان وه‌ جۆش و خرۆش
ئهن‌ جۆش میامی جه‌ چه‌مه‌ی مووجاو	جیلوه‌نان نه‌ عه‌ین پرشنگ ئافتاو
چاگا نیامان قه‌ده‌م به‌ی وه‌رکاو	گرد ئامین نه‌ چین چل نه‌ به‌ک میراو
جه‌ نوون و قافی زیاین وه‌ قه‌راو	ئهن‌ کلێله‌نان جه‌ ده‌ریای ئه‌راو
نه‌ی گا گرته‌نمان پو‌لێ وه‌ هه‌ساو	چه‌وگا ئه‌زه‌نان نه‌ دلێ پو‌لاو
نه‌ی ده‌م و ده‌وردا نامی‌ما پهژتاو	دزاوهرمانه‌ن مه‌حه‌ک و زه‌پساو
ئاومان واردن رۆشن چون مه‌ه‌تاو	هه‌ر که‌س نه‌نۆشا نه‌نش حجاو

واته: من له لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم شیدۆش بووه، وه‌ له پووباری په‌نگه‌پۆشدا که مه‌له‌م ده‌کرد سی و هه‌شته‌مین که‌س بووم. له پاشا به‌جۆش‌خورۆشه‌وه‌ هاتمه‌ ناو جیهان و له سه‌رچاوه‌ی خواناسی مووجاودا هه‌لته‌قو‌لیم و ئه‌وسا وه‌کو سه‌رچاوه‌ی تیشکی هه‌تاو ده‌رکه‌وتم و پاشان هه‌ر چلی ئیمه‌ چووینه به‌رده‌می کێو و هه‌موومان له نوخته‌یه‌که‌وه‌ هاتینه‌ دی. من له ده‌ریای ئه‌راودا کلیم و ئیستا کۆپێکی خواناسی‌مان پێک هێناوه‌ و ناوم پهژتاوه‌ و دزاوهر وه‌کو به‌ردیکه‌ که په‌چه‌له‌کی زێر و زێوی یارانێ پی‌ تا‌قی ده‌کرێته‌وه. ئیمه‌ ناوێکی روونمان خواردووه‌ و هه‌ر که‌سێک که له‌و ئاوه‌ی نه‌خواردبێته‌وه، په‌رده‌ی شه‌رمی نییه‌ و بی‌ شه‌رمه‌.

پهنگه پۆش و ئهراو که لهم هۆنراوانه دا دیاردیان پئی کراوه، له پوا له تدا ناوی دوو پوو یارن و ئیمه ئیستا که نازانین ئه و پوو یارانه له کوئی دان وه ناوی ئه و پوو یارانه له ئافیتستادا به چه شنی بار پهنگه و ئهروهند هاتوو وه ئهوش پروونه که ئهم پوو یارانه ئهفسانهیی نه بوون و به لکو له شویتیکی ولاته که ماندا بوون و پهنگه ئیستاش هه بن و ناوه که یان گۆرا بئی.

له یه شته کانی ئافیتستادا دوو جار له پوو یاری پهنگه ناوبراوه... له په راوی (بوندهشن) دا ئهم پوو یاره به پوو یاریکی زۆر گه و ره زانراوه، به لام نالئی له کوئی دایه. دارمستتر لای وایه که پوو یاری پهنگه له خۆرئاوای دهجله دا بئی، که پهنگه سیروان بئی. هه ندیکیش ده لئین به پوو یاری جه یحوون ده لئین، هه ندیکیش ده لئین که پوو یاری دهجله یه.

سه رچا و مه کان

۱- سه ره ئه نجام [ده ستنووس].

۲- ده و ره ی چلته ن [ده ستنووس].

۳- یاددا شتی ئه علا دین [ده ستنووس].

۴- یشت ها - تفسیر و تالیف پورداود.

قه ندیل

سه ده ی هه شته م

هه ورام کوپی مه ردان که نازناوی قه ندیله، به پیتی یاددا شتی ئه علا دین له ئاخ و ئۆخری سه ده ی هه و ته م له هه وراماندا پیتی ناوه ته مهیدانی ژیا نه وه و هه ره له ویشدا پئی گه یشتوو ه. هه ره له مندالیدا خه ریکی خۆیندن بووه و له پاشا به فقه قییه تی گه لئی شوین گه راوه و ماوه یه کی زۆر له به غدا و به سرادا بووه و له پاشا له شاره زوور خۆیندن ته و او کردوو ه و گه راوه ته وه زید و مه لبه نده که ی خۆی و له پاش چهند سالتیک پرووی کردوو ته دبی شیخان و چوو ته ریزی لایه نگرانی سان سه ها ک و پاشماوه ی ژیا نی له ویدا بردوو ته سه ر تا له ئاخ و ئۆخری سه ده ی هه شته مدا کوچی دوا یی کردوو ه.

قه ندیل له هۆننه وه ی هۆنراودا ده ستیکی بهرز و بالای بووه و گه لئی هۆنراوی بهزاراوه ی گۆزانی له شوین به جی ماون که زۆر ته ی و پارا و شیرین. ئه مه ش چهند هۆنراویکی ئهم هۆنه ره که ده لئی:

نامیما مەنۆش. نامیما مەنۆش
نۆزدەھەم حەلقەم نە دجلەى چوارگۆش
ئەزى مایەنان پەرى گەردىن شىر
ئەز کلیلەنان نە جام جەزىر
کۆگای سەرەنان پەرى گەردىن پىر
دزاوەرمانەن مایەى شادى و سوير
ئاومان وارەن مایەى گرد ھەمىر

نەنۆشان ئەو کەس خام دىن فەتير

واتە: من لە لووتکەى کىيى ئەلبووزدا ناوم مەنۆش بوو، وە لە کۆيى پروبارى دجلەى
پۆزى بەرىندا سى و نۆھەمىن کەس بووم، وە لە مالى شيدۆش لە بەند و زنجيردا بووم. من
بۆ ھەموو پياوانى دلير و نەبەز مایەى ھىزم و ئىستا وەکو شەم و ئاور دەسووتم و لە جامى
جىھان نمادا کليلم و ئىستا لەم شوئەدا بەزمىکى بى وئەمان پازاندووەتەو و بۆ پيران
مەکۆي پازم و ناوم قەندیلە. دزاوەر مایەى سوور و شادىيە و بۆ دۆزىنەو و پشکنىنى
دلان، شام پىنوئىنيم دەکا. ئىمە ئاوتکمان خواردووەتەو کە ھەوئىنى ھەر ھەويرکە، وە
سەرچاوەى ئەو ئاوە ئاوى شادىيە و زۆر بۆن خوۆشە، ھەر کەسێک لەو ئاوەى
نەخواردبىتەو بىرواى سستە.

سەرچاوەکان

- ۱- سەرئەنجام [دەستنووس].
- ۲- دەورەى چلتەن [دەستنووس].
- ۳- يادداشتى ئەغلادىن [دەستنووس].

شهمیل

سهدهی هه‌شتم

شیرۆش کۆری شاره‌وان که نازناوی شه‌میله، به‌پیتی یادداشتی ئه‌علا‌دین له ناخر و ئۆخری سه‌ده‌ی هه‌وته‌می کۆچی له شاره‌زوردا له دایک بووه و هه‌ر له‌وێشدا پێ‌گه‌یشته‌وه. له منداڵیدا خه‌ریکی خۆتندن بووه و له پاشا له حو‌جره‌ی فه‌قیاندا هه‌ندێ فقه‌ی ئیسلامی و فه‌لسه‌فه‌ی خۆتندوه و ئه‌وسا چووه‌ته‌ دێی شیخان و پاشماوه‌ی ژیا‌نی له‌وێدا بر‌دووته‌ سه‌ر تا کۆچی دوا‌یی کردوه. له شه‌میله‌وه هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ما‌وته‌وه که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین و ره‌وانن. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی ئه‌م هۆنه‌ره که ده‌لێ:

نام‌ی‌ما ئه‌نۆش، نام‌ی‌ما ئه‌نۆش	نه ق‌وله‌ی وه‌رین نام‌ی‌ما ئه‌نۆش
حه‌لقه و چله‌نان نه دج‌له‌ی خه‌مۆش	به‌ند زنجیر بيم نه یانه‌ی مه‌نۆش
ئه‌وسا ئازاد بيم وه‌ رېک سه‌رۆش	وه‌ فه‌رمان خوا‌جه‌م ئه‌ز ئامام وه‌ هۆش
چا‌گا گرد ئامین وه‌ را‌گه‌ی ده‌لیل	دیوانمان گه‌رتنه‌ جه‌ی سه‌نگ و سه‌جیل
ئه‌زه‌نان نه سه‌ر سه‌ور ئیسه‌رافیل	بێ‌دار کونه‌نده‌ی یاران زه‌لیل
حالا نه‌ی له‌و‌حه نام‌ی‌ما شه‌میل	هه‌ر چلمان نه‌ سه‌ر نه‌ تۆی یه‌ک زه‌میل
نه‌ کۆی که‌سه‌نه‌زان گرد ئامین وه‌ی جام	دزاوه‌ر مه‌انه‌ن پا‌ز و سه‌ر. په‌یغام
ئاومان وا‌رده‌ن مایه‌ی گه‌ردین کام	هه‌ر که‌س نه‌نۆشا نا‌پوخته‌ن هه‌م خام

واته: من له‌ لووتکه‌ی پۆژی به‌ریندا ناوم ئه‌نۆش بوو، وه‌ له‌و کۆره‌دا چله‌مین که‌س بووم. له‌ ماله‌ی مه‌نۆشدا له‌ به‌ند و زنجیر بووم، ئه‌وسا به‌فه‌رمانی سه‌رۆش ئازادبووم و به‌فه‌رمانی خوا‌جه و سه‌رۆکم هاتمه‌وه هۆش و پاشان هه‌موومان هاتینه‌ پێ‌ی پێنما و پێ‌ی پێشانده‌ری خۆمان و ئێستا کۆریکی خوا‌ناسیمان پێک هێناوه و من له‌ جیهانی نه‌تیندا شاخه‌فه‌یری ئیسه‌رافیل و وریاکه‌ری پیاوانی که‌ساسم و ناوم شه‌میله و هه‌ر چلمان له‌ جیهانی نه‌تیندا ژیا‌ن ده‌به‌ینه‌ سه‌ر و له‌ یه‌ک جیا نابینه‌وه، وه‌ له‌وێه هاتینه‌ جیهان و له‌ دزاوه‌ردا په‌یغاممان دا‌یه‌ خه‌لک. ئیمه‌ ئاوێکمان خوارده‌وه که مایه‌ی خۆشی و شادییه و هه‌ر که‌سێک له‌و ئاوه‌ی نه‌خواردبێته‌وه نا‌پوخته و خامه‌.

سه‌رچاوه‌کان

- ١- سه‌رئه‌نجام [ده‌ست‌نوو‌س].
- ٢- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ست‌نوو‌س].
- ٣- یادداشتی ئه‌علا‌دین [ده‌ست‌نوو‌س].

شمشال

۷۶۸ - ...

بهرویز کوری رۆسته م که نازناوی شمشال، به پیتی یادداشتی نه علائین له هه وراماندا له دایک بووه و هه ره له ویشدا پتی گهیشتهوه. هه ره له مندا لیدا له لای باوکی خه ریکی خویندن بووه و پاشان چووته حوجره ی فه قتیان و بۆ خویندن زۆربه ی شوینه کانی هه ورامان گه پاره و له پاشا رۆیشته و ته شاره زوور و له ویشه چووته به غدا و له ویدا خویندنه که ی ته واکردوو و گه پاره و ته و زید و مه له بنده که ی خۆی و له ویتوه به ره و دیتی شیخان که و توه ته ری و چووته ریزی پهیره وانی سان سه هاک و پاشماوه ی ژیا نی هه ره له ویدا بر دوو ته سه ره تا سالی ۷۶۸ ی کۆچیدا مالئا وایی له جیهان کردوو.

شمشال له هۆنینه و ی هۆنرای کوردیدا دهستیکی بهرز و بالای بووه و هه ندی هۆنرای بهزاراوه ی گۆرانی له شوین به جی ماوه که گه لی ته ی و پاراو و شیرین. نه مهش چه نه هۆنراویکی نه م هۆنه ره که ده لی:

نامیما ئه میر، نامیما ئه میر	نه قولی زمرووت نامیما ئه میر
بیسته م حه لقه تان نه و دجه و جه زیر	دوچار دهر د بیم نه سارای که بیر
چه وگا ئاوه ردیم قه دم په ی وهرمال	به ناز خواجهم بیهنم زو لال
بیسته م کلپه نان نه جام جه مال	دیوانمان گرتن جه ی سه نگ و نه و ال
حالانه ی دهم دا نامیما شمشال	نه جای بهرقه نان په ی قه سد قتال
په ی جیهاد نه فس ئامام چون شه مال	ئاومان واردمن ئاوی وینه ی لال
چه مهش بۆ گه رده ن وینه ی چه می هال	په ی حه رام جیوان هیچ نییه ن حه لال

واته: له لوتکه ی پۆزی به ریندا ناوم میر بو، وه له و کۆرهدا بیسته مین که س بووم و من له ده شته پانویه رینه دا به هۆی دووریه تی له شام تووشی دهر د و په نج و سه خله تی بووم و پاشان هه نگاوم نایه بهر دهر گای خواجهم و به فهرمانی ئه و پاک و خاوین بوومه وه و ئیستا له جامی جوانیی ئه ودا بیسته مین که سم و له وئ له گه ل یاراندا کۆرپیکمان پتک هیتا و من ئیستا ناوم شمشال و به هۆی گوشت و گوشتاری دوژمنانی دین، وه کو برووسکه شه ی ده که م و وه کو با بۆ خه باتی نه وس هاتووم. لیره له گه ل یه کدا ئاویکی روونمان خواره وه، وه سه رچاوه ی ئه و ئاوه وه کو سه رچاوه ی ئاوی کویتستان روونه، نه م ئاوه بۆ ئه وانه ی که له دووی شتی ناره وان، خواره نه وه ی ره وانه ییه.

سەرچاوهكان

- ۱- سەرئەنجام [دهستنوس].
- ۲- دهوړه‌ی چلتن [دهستنوس].
- ۳- يادداشتی ئەغلادين [دهستنوس].

سهيقال

۶۷۷ - ۷۷۳

هاروون كورپى سەدرەدين كە نازناوى سەيقالە، بەپيى يادداشتى ئەغلادين لە ساڵى ۶۷۷ى كۆچى لە شارەزور لە دايك بووه و ھەر لەوێشدا پى گەيشتووه. لە دەورى منداڵيدا خەريكى خويندن بووه و پاشان چووته حوجرەى فەقييان و ماوھەك لەلاى مەلا ئەلياسى شارەزورى و مەلاقەدورى شارەزورى فەقى ئىسلامىي خويندوو و لە پاشا رۆيشتووته دپى شىخان و ئەوھندەى نەخايندووھ كە لە لاين سان سەھاكەوھ خەرقەى پى دراوھ و گەراوھتەو زىد و مەلبەندەكەى خۆى و پاشماوھى ژيانى لەویدا بەرپنوينى خەلك و وانە وتنەوھ بردووھتە سەر تا ساڵى ۷۷۳ى كۆچى لە تەمەنى نەوھ و شەش ساڵيدا كۆچى دوايى كردوھ.

سەيقال ھۆنراوى جوانى ھۆنيوھتەوھ و ھۆنراوھكانى زۆر تەري و پاراو و شيرين، وھ ھەندى ھۆنراوى بەيادگار ماوئەتەوھ كە ئەوا چەند ھۆنراوىكى دينين:

ناميما زەنديق، ناميما زەنديق	نە قولەى ئەزەل ناميما زەنديق
يەكەم حەلقەنان نە دجلەى عەمىق	كەرفت كارم بيەن وە پەحيق
شۆلە و زولماتم نە بەحر تەوفىق	چەوگا ئامانم پەى دەگای حەقيق
ئامانم نە چين چل نەيەك فەرىق	ديوانمان گرتەن نەى راگە و تەرىق
ساقى نمانا جام بادەى ئال	حالا نەى دەمدا ناميما سەيقال
ديوانم گرتەن بەى بەزم و ئەحوال	دزاوەرمانانەن رۆژان زەوال
ئاومان وەردەن پۆشەن و زولال	چەمەش گەوھەرمەن ویتەى نوختە و خال

ھيچ لايق نيين پەرى بەدخەيال

واتە: من لە لووتكەى رۆژى بەرىندا ناوم زەنديق بوو و لەو كۆرەدا بىست و يەكەمين كەس بووم، كارە چاكەكانم بووھى پيرۆزى و سەركەوتنم و لە تاريكى و روونى ئەم جىھانە ريم دەرکرد. پاشان چووھە دەركاى يار و لە پيى ئەودا ھەنگاوم ھەلگرت و ھەر چلمان

کۆرئیکی خواناسییمان پتک هینا. مه‌یگێر جامی باده‌ی ئالی بۆم هینا و ئیستا ناوم سه‌یقاله‌ و دیوان و دادگاییه‌کم پتک هیناوه‌ و له‌ دزاوه‌ردا رۆژه‌کان ده‌به‌مه‌ سه‌ر. ئیمه‌ ئاوێکی پرونمان خواردووته‌وه‌، وه‌ سه‌رچاوه‌ی ئه‌و ئاوه‌ گه‌وه‌ره‌ و به‌وێنه‌ی نوخته‌ و خاله‌، وه‌ بۆ پیاوانی خراب خواردنه‌وه‌ی سزاوار نییه‌.

نوخته‌ و خال که‌ دیاردی پێ کراوه‌، بریتیه‌ له‌ یه‌کیه‌تیی راسته‌قینه‌ و بنه‌رته‌یی هه‌موو شتێک له‌ نوخته‌وه‌ ده‌ست پێ ده‌کړی. له‌ په‌راوی (کشاف) دا نووسراوه‌: که‌ خال بریتیه‌ له‌ تاریکی گوناوه‌ که‌ له‌ نێوان رۆشنایی چاکه‌دا وه‌کو پێچه‌ وایه‌، وه‌ ئه‌گه‌ر چاکه‌ که‌م پێ خالی پێ ده‌لێن، نوخته‌ش بوونی هه‌موو شتێکه‌ و هه‌موو شتێک له‌ نوخته‌وه‌ به‌دی هاتووه‌.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- سه‌رئه‌نجام [ده‌ستنوس].
- ۲- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ستنوس].
- ۳- یادداشتی ئه‌علا دین [ده‌ستنوس].
- ۴- کشاف تالیف محمد ابن علی التهانوی - هند ۱۸۶۲.

هه‌ستی

۷۵۲ - ۰۰۰

بارام کۆری شاپوور که‌ نازناوی مه‌ستییه‌، به‌پێی یادداشتی ئه‌علا دین له‌ شاره‌زووردا له‌ دایک بووه‌ و هه‌ر له‌وێشدا پێ گه‌یشتووه‌. له‌ ده‌وری مندالیدا خه‌ریکی خوێندن بووه‌ و پاشان به‌فه‌قییه‌تی به‌گه‌لی شوێنی کوردستانا گه‌راوه‌ و له‌ پاشا رۆیشتووه‌ته‌ دێی شیخان و له‌وێدا له‌لای سان سه‌هاک ماوه‌ته‌وه‌ و پاشماوه‌ی ژیانی هه‌ر له‌وێدا بر دوووته‌ سه‌ر تا له‌ سالی ۷۵۲ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردووه‌.

له‌ مه‌ستییه‌وه‌ هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه‌ که‌ زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین و دلگرن. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی ئه‌م هۆنه‌ره‌ که‌ ده‌لی:

نامیما قه‌ندیل، نامیما قه‌ندیل	نه‌ قه‌وله‌ی ئه‌زه‌ل نامیما قه‌ندیل
په‌نجه‌م هه‌لقه‌ بیم نه‌ رووبار نیل	وێنه‌ی سیمه‌رغ بیم نه‌ ده‌شت و نه‌ کیل
مێردان یه‌که‌رنگ که‌ وه‌ رهنج به‌ستی	چه‌وگا گرد ئامین په‌ی ده‌گای نیستی
ئه‌ز ئامام نه‌ چین چل نه‌په‌ک ده‌ستی	نه‌ی وه‌ر و ده‌مه‌ نامیما مه‌ستی
په‌نجه‌م کلێله‌نان نه‌ جام شه‌ستی	هاکا تۆش ئامای وه‌ مه‌ په‌یوه‌ستی

دنیا زیندانه‌ن هر کاتّی ره‌ستی   دی جه باده‌ک‌هی پۆی ئەله‌ست مه‌ستی
 ئاومان وارده‌ن چون نوور و ئەستی   هر که‌س نه‌نقشا بی نه‌ پای که‌ستی
 واته: له‌ لووتکه‌ی پۆی به‌ریندا ناوم قه‌ندیل بوو، وه‌ من له‌ کوچه‌دا بیست و پینجه‌مین
 که‌س بووم. من پینجه‌مین ئالقه‌ بووم له‌ رووباره‌دا، وه‌ له‌ ده‌شت و شیودا وه‌کو سیم‌رخ
 (پیاویکی خواناس) وا بووم. پیاوانی یه‌که‌رنگ که‌ به‌یه‌که‌رنگیه‌وه‌ ژیان ده‌به‌نه‌ سه‌ر، به‌ره‌نج
 و مه‌ینه‌ت ده‌ژین. له‌ پاشا هاتینه‌ دێی نه‌بوو. ئیستا ناوم مه‌ستییه، چونکه‌ مه‌ستی باده‌ی
 یه‌کتاپه‌رستیم و نزیکه‌ که‌ تۆش بگه‌یه‌ ئیمه، چونکه‌ جیهان زیندانه‌ و هر کاتّی له‌م
 جیهانه‌ پزگارت بوو، ئیتر له‌ باده‌ی پۆی به‌رین سه‌رمه‌ست ده‌بی. ئیمه‌ ناوی زانیاریمان
 خواردوه‌ته‌وه‌ و ئه‌و ئاوه‌ وه‌کو تیشک بوو، وه‌ هر که‌سیک له‌وه‌ی خواردوه‌وه، ئه‌و له‌ بی پۆ
 و گوم‌پاییدا ژیان ده‌باته‌ سه‌ر.

هۆنه‌ر له‌ یه‌کێ له‌ هه‌لبه‌سته‌کانیدا دیاردی ده‌کاته‌ فه‌رمایشتیکی پێغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی
 ئیسلام که‌ ده‌فه‌رمووی: «الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ» واته: جیهان زیندان و به‌ندی
 خواپه‌رست و مؤمنه‌ و به‌هه‌شتی بێ پروایه. له‌ په‌راوی (عه‌ده‌)دا نووسراوه: که‌ ژیان سێ
 جوژه، یه‌کیکی به‌گیان زیندووه، یه‌کی تری به‌زانست و زانیاری زیندووه، یه‌کێ تری به‌هه‌ق
 زیندووه و ئه‌وه‌ی که‌ به‌زانست زیندووه، به‌خۆشه‌ویستی و بیرکردنه‌وه‌ زیندووه، وه‌ ئه‌وه‌ی
 که‌ به‌هه‌ق زیندووه، ژیان بۆ ئه‌و شادمانی و خۆشییه. خویا ژیا‌نی ئیمه‌ بۆ تۆیه، شادی و
 خۆشی ئیمه‌ له‌ تۆیه، گیان ئه‌وه‌یه‌ که‌ تۆ بناسی، نه‌گینا با هر به‌ماسی.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- سه‌رئه‌نجام [ده‌ست‌نووس].
- ۲- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ست‌نووس].
- ۳- یادداشتی ئه‌غلادین [ده‌ست‌نووس].
- ۴- اربعین جامی با مقدمه‌ و تصحیح کاظم مدیر شانه‌چی - ته‌هران ۱۳۶۰.

غازی

۷۷۲ - ...

عەلی کۆری نوحمان کە نازناوی غازییە، بە پیتی یادداشتی ئەغلادین لە دینەوێردا پیتی ناوێتی
مەیدانی ژیانەوێ و ھەر لەوێشدا پتی گەشتووێ. لە دەوری منداڵیدا خەریکی خۆتندن بوو و
پاشان چووێتی ھوجرەیی فەقییان و بۆ خۆتندن ژۆرییی شوێنەکانی کوردستان گەراوێ،
ماوێھیک لە بەغدادا بوو و ئەوسا چووێتی شام و خۆتندەکەیی لەوێدا تەواو کردووێ و وەدەیی
مەلایەتیی وەرگرتووێ و گەراوێتەوێ ژێد و مەلەبەندەکەیی خۆیی و لە پاش چەند سالیکی بەرەو
دیتی شیخان کەوتووێتی پێ و لەوێدا لەلای سان سەھاک ماوێتەوێ تا لە سالی ۷۷۲ی
کۆچیدا چاری لە جیھان پۆشیوێ و نێژراوێ.

لە غازییەوێ ھەندێ ھۆنراو بیادگار ماوێتەوێ کە ژۆر تەپ و پاراو و شیرینی ئەمەش
چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە کە دەلی:

نامیتما غەدیر، نامیتما غەدیر	نە قوولەیی ئەزەل نامیتما غەدیر
شەشەم حەلقەنان نە دجلەیی ئەمیر	نامووسم پاراست جە مێرد شەریر
تا قەدەم نیام داوێری زنجیر	ئەوسا ئامام بەی دەگای بێ نەزیر
گرد ئامین نە چین چل نەیک سەریر	شەشەم کللیلەنان نە جام زەمیر
نە سەنگ نیامان دیوان حەریر	حەریر والا ئەزەل ئیعیجازی
تەپل شاھیتان پەزم ئاوازی	وہ قەسووت دل تۆ چۆن مەسازي
نە جامەیی بەشەر نامیتما غازي	دزاوەرمانەن جای فەخر و نازی
ئاومان وارەدن مایەیی گرد ھازی	نەنۆشان ناکەس کەردەیی مەجازی

واتە: من لە لووتکەیی پۆژی بەریندا ناوم غەدیر بوو، وە لەو کۆرەدا بیست و شەشەمین
کەس بووم و ھەر وەھا شەشەمین ئالغە بووم لە رووباری دجلەیی میردا، ئایینی خوام لە
دەست پیاوانی خراپ و بەدکار پاراست، تا پێم نایە چەمەرەیی جیھان و ئەوسا ھاتمە
گوندیکی بێ وێنە و پاشان ھەر چلمان بەتەخت و ئەو پەنگیکەوێ ھاتینە ئەوێ، وە دلی من
ئێستا مەکوێ راز و چۆلگەیی خوشەوێستی خاویە و لێرەدا کۆریکی خواناسیمان پێک
ھێناوێ و تەپلی شاییی و ئاوازی پیاوانی خوا لەوێدا دەبیسرێ. من نازانم ھەندێ
بەدڵبەردییەوێ چۆن ژیان دەبەنە سەر، ئەز ئێستا لەم قالدەدا ناوم غازییە و دزاوەر مایەیی
شانازی و نازە و ئێمە ئاوی زانیاری کە سەرمايەیی ھێزە خواریوومانەتەوێ، ناکەسان لە
خواردنەوێ ئەو ناوێ بێ بەرین.

سه‌رچاوه‌کان

۱- سه‌رئه‌نجام [ده‌ست‌نوس].

۲- ده‌وره‌ی چلته‌ن [ده‌ست‌نوس].

۳- یادداشتی نه‌علادین [ده‌ست‌نوس].

هۆنه‌رانی شاره‌زور که دژی پئی و رچه‌ی یارسان بوون

پئی و رچه‌ی یارسان که ده‌گه‌رپته‌وه بۆ به‌ر له په‌یدا‌بوونی ئیسلام، پئی و رچه‌یه‌کی کۆنه و هیچ په‌یوه‌ندی‌یه‌کی به‌ئیسلا‌مه‌وه نییه و له ئاینه کۆنه‌کانی ئیرانی وه‌کو: ئاینی مانه‌وی و مه‌زده‌کی و زه‌رده‌شتیه‌یه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه، وه له ده‌وری ئیسلا‌مه‌تیدا ره‌نگ و بۆنی ئیسلا‌می به‌خۆی گرتوه و گه‌لێ شتی تری تی که‌وتوه.

یارسانه‌کان بر‌وایان به‌دو‌ن‌ادوون هه‌یه که له عه‌ره‌بیدا (تناسخ)ی پئی ده‌لێن. لایان وایه که هه‌ر بنیاده‌میک چ پیاو بئی و چ ژن گیانه‌که‌ی هه‌زار و یه‌ک قالب یا له‌ش ده‌گۆرپ و له پاش گۆرانی هه‌زار و یه‌ک له‌ش ده‌رواته جیهانی جاویدانی و نه‌مری که له شاره‌زو‌ردایه، هه‌روه‌ها لایان وایه که خواش ده‌رواته له‌شی بنیاده‌مه‌وه و قالب ده‌گۆرپ، وه لایان وایه که چوار فریشته‌ی ده‌رگای خوا له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا چوونه‌ته قالبی پیر بنیامین و پیر موسا و پیر داوود و مسته‌فا ده‌ودان، واته: خوا و فریشته‌کان گیان و له‌شیان بۆ په‌یدا ده‌بێ دینه ناو‌خه‌لکه‌وه تا تاقیبیان که‌نه‌وه. وه ئه‌مانه له‌گه‌ل پئی و ره‌وشتی ئیسلا‌مدا یه‌ک نا‌گرنه‌وه و به‌لکو به‌بێ بر‌وایی دینه ژمار.

که‌وا بوو پئی و رچه‌ی یارسان، رپۆرچه‌یه‌کی تایبه‌ته و سه‌رچاوه‌که‌ی ده‌گه‌رپته‌وه بۆ ئاینه‌کانی ئیرانی، ته‌نانه‌ت گه‌لێ مه‌به‌ستی ئاینی هیند و ئه‌وروپایی و خۆره‌رسته‌شی تیدا ده‌بینرێن، چونکه دو‌ن‌ادوون له ئاینی هیندۆئیزمدا هه‌یه و ئه‌مانه ویستوویانه که پئی و رچه‌ی کۆنی باو و با‌پیریان زیندوو بکه‌نه‌وه له‌ناو‌خه‌لکدا و په‌ره‌ی پئی بدهن.

جا له سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچیدا کاتێ سان سه‌هاک و یاره‌کانی سه‌ریان هه‌لداوه و پئی و رچه‌ی یارسانیان له‌ناو‌خه‌لکدا په‌ریان پئی داوه، له‌به‌رئه‌وه‌ی زۆربه‌ی مه‌لاکان و خوێنده‌واره‌کان چوونه‌ته پیزی لایه‌نگرانی ئه‌و، مه‌لاکانی شاره‌زور ئه‌مه‌یان پئی ناخۆش بووه و له به‌ر‌ابه‌ریانه‌وه راوه‌ستان و به‌ر‌به‌ره‌کانی‌یان کردوون و موس‌لمانه‌کانیان له به‌ر‌ابه‌ریانه‌وه راوه‌ستاندوه و گه‌لێ شه‌روشه‌ر قه‌ره و کیشه له ناویانا قه‌وماوه.

له‌به‌رئه‌وه‌ی سان سه‌هاک و یاره‌کانی پئی و رچه‌ی یارسانیان به‌هۆنراوی ده‌هیجایی گۆرانی به‌خه‌لک را‌گه‌یان‌دوه. ئه‌وانیش هاتوون به‌هۆنراوی هیجایی به‌شپه‌وه‌ی سو‌رانی

ئەوانيان داشۆرىيە و عابدين و ھاوپىتھەكانيان سەرکۆنە كىردووه و گەلى پەنديان داداوين كە پاشگەز بېنەوھ و بېنەوھ سەر ئاينى پىرۆزى ئىسلام، سەرسوورمان لەوھ دايە ئەم ھۆنراوانەش ھەر لەلای يارسان يا كاكەييەكاندا بەيادگار ماونەتەوھ و لە پەراوى دەورەى عابديندا كە زۆرىيە ھۆنراوھەكانى عابدينى جافى تىدا نووسراون، تۆمار كراون.

بەلام ھۆنراوى ھۆنەرانى شارەزور بەپىچەوانەى ھۆنراوى ھۆنەرەكانى يارسان، لەنگ و لۆرييان زۆرە، گەرچى لەسەر ھىجا ھۆنراونەتەوھ، بەلام ھەر بەيتىكيان كىشىكى تايبەتى ھەيە و دەتوانين بۆتەين كە وەكو ھۆنراوى بەيتەكانى موكرىانە و لە راستەقىنەدا سامانىكى گەورەى وىژەييە و دەتوانين بۆتەين كە ھەر كام لەم ھۆنەرە خەزمەتتىكى زۆريان بەزمان و وىژەى كوردى كىردوھ و ئەو ھۆنەرەنەش كە ھۆنراوھەكانيان گەيشتووتە دەستى ئىمە برىتين لە: «مەلا ئەلىياسى شارەزورى، مەلا جامىي شارەزورى، مەلا سوورەى شارەزورى، مەلا غەفوورى شارەزورى، مەلا نەسوورى شارەزورى، مەلا قودوورى شارەزورى، مەلا شوكروللاى شارەزورى، مەلا شەفىعى شارەزورى» كە ئەوا لىرەدا سەبارەت بەچۆننەيتى ژيان و شوپنەواريان دەدۆيتەن و ھۆنراوھەكانيان دەخەينە بەر باس و لىكۆلنەوھ.

مەلا ئەلىياسى شارەزورى

۷۸۳ - ...

ئەم ھۆنەرەمان بەپىي پەراوى (دەورەى عابدين)، لە ئاخىر و ئۆخرى سەدەى ھەوتەمى كۆچى لە شارەزوردا پىي ناوتە مەيدانى ژيانەوھ و ھەر لەوتىشدا پىي گەيشتووتە. مەلا ئەلىياس لەبەرئەوھى مەلا زادە بووھ سەرەتا لەلای باوكى خويندوووتەى و لە پاشا چوووتە حوجرەى فەقىيان و بۆ خويندەن ھەمووى شارەزور و دىنەوھەر گەراوھ و پاشان لە بەغدا خويندەنەكەى تەواو كىردوھ و گەراوھتەوھ بۆ شارەزور و لەوتىدا خەرىكى دەرز و تەنەوھ و پىشەوايى و پىنوونىي خەلك بووھ و لەبەرئەوھى لە داوھرىدا دەستىكى بالاي بووھ و بوووتە داوھر و قازى و بەم جۆرە لە ھەموو لايەكەوھ خەلك روويان تى كىردوھ تا سەرئەنجام لە سالى ۷۸۳ى كۆچيدا كۆچى دوايى كىردوھ و نىژراوھ.

مەلا ئەلىياس وەكو لە ھۆنراوى ھۆنەرانى ھاوچەرخ و دەورى خۆيدا دەردەكەوتى، لە فىقھ و لىكدانەوھى قورئان و كارى داوھرىدا دەستىكى بەرز و بالاي ھەبووھ و گەلى ئىجازەى بەفەقىيان داوھ و تەنانتە سان سەھاكى بەرزنجەى لەلای ئەو خويندوووتەى، وا ديارە لە ھۆننەوھى ھۆنراویشدا دەستىكى بەرز و بالاي ھەبووھ و لە پەراوى دەورەى عابديندا گەلى

هۆنراوی لی تۆمار کراون، ئەمەش پارچە ھەلبەستیکى ئەم زانا ھەرە بەرزە کە لەو ھەدا
پەندى عابدين دادەدا و دەلى:

رۆلە بۆچى دەکەى ئەم داوا و جەنگە
تۆ بۆ جادوو و سىحرى شەیتانى دەبەنگە
جەھدى کاکەى بۆچى دەکەى بۆ ھەتیوى عیسا
بەم فەقیيانى رەفیقت بۆ تۆ دەکەى جەنگە
جاری کە دەبارى نوورى پاکت لە چێھرە
ئىستاکە تۆ چارەت بۆچى بى رەنگە؟
دینى کاکەى یان فەرزەند تارە بەھىچە
دینى موسلمان ئەقەدەمە وەک سەکەى سەنگە
سەوگەند بەخودا کاکەى کافر و بى دین
دینیان حایلە پەربووتە چینی فەرەنگە
مەزھەبى ئىسلام شیرینە وەکی شیرەى خورما
دینى ئەوان لاقۆزىە بوستتانی خەرەنگە
ئیسحاق نییە لەو عیسا نوتفەى زۆلە
توخمى چوار دەرویشى دگان ژەنگە
لە باوش مندا گەرە بوو تەعلیمى وە من بوو
بۆچ لەم رۆشنییە خۆت دەخەى ئەو شەو مەزەنگە
ئەو شەیتانە بەجادوو تۆی کردوو شەیت
ئەمە بۆچ لیتان خستوو دار پەلەنگە
میللەتى کاکەى مەحرۇمى قیامت پۆزى مەحشەر
سا وەرە وازیتنە ئەتۆ لەم حەرفە چەرەنگە
ئەم دووپای ساغە و دەستى سلامەت
تۆ وەرە بۆ ئیسحاق خۆت مەکە لەنگە
حەیفە تۆ وازیتنى و گوزەشت کەى لەو عیلمى قەدیم
لەو سوحبەتى مەدرەسە و فەقییانى چەلەنگە
وەرنە بەئایەت کارى دەکەم بە فەلەقە و دار
هیندەت بکۆژم لیت بېرم ھیز و ھەرەنگە

به سزای سهخت و جهزا گۆشتت دهبرم باری دیگر
 دهتخمه مه چاهی عهزاب بهو کۆت و په رهنکه
 شاهد و نه شه هدی خۆت بینه به ئیمانی دروست
 بۆ کاکهیی خۆت مه که ریسوا دامی درهنکه
 هۆشی خۆت بینه به سههر قامهت به ته واوی
 به جادووی کاکهیی ناپاک بۆچ بووگی ده به نکه
 نه رگزه ریسوا نه کهم به پهن له گهلی تۆدا به عام
 جه پتان یهک پتس نه دم و چرپۆ شهنگ و ته نکه

واته: پۆله بۆچی ئەم ههنگامه ته به ریا کردوو و به جادوو نهفسوون پیتی راستت لێ
 کۆراوه و بادیهوا بوویت؟ بۆ کۆره کهی شیخ عیسا له بهر چی له گهڵ فهقیکاندا به شه پ دیتی؟
 تۆ له پششا له روومهت تیشک دهباری که چی ئیستا روخسارت سیس و بێ رهنکه، دینی
 کاکهیی تاریک و هیچه، به لام دینی ئیسلام بهرز و پووناکه و برهوی هیه، ئەوان بێ دین و
 دینیان بۆ کهس پوون نییه و ئاینی ئیسلام شیرینه و هکو خورما، دینی ئەوان لاقوزیه و هکو
 ژاله تاله، سان سههاک له باوش مندا گه وره بووه و له پیتی بابی لای داوه، بۆچ له م پوونیه
 که ئیسلامه خۆت دهخه بته شه وه زهنگی کاکهیی، له راویژی شیرینی فهقیکان بۆ خۆت
 لاده مهیت؟ ئەوان به هۆی نه هریمه نه وه جادوویان لیت کردوو، کاکهیی به کان له پۆژی
 پهسلاندا بێ بهشن، که وابوو خۆت بۆ ئەوان لهنگ مه که و له پیتی چهوت و چهوێلی ئەوان
 خۆت لاده، نه گینا بهفه لاقه و دار سزات ده دم، دها خۆت ریسوای خه لک مه که و تۆ و
 نه رگزه ده زگیرانت ریسوا ده کهم و هکو پشیله جۆتان ده دم و تهنگتان پێ هه لده چنم.

ناوه پۆکی هۆنراوهکانی مه لا نه لیا س پهنده و نهو دهیه و ئی عابدين به پهنه پاشگه زکاته وه
 زۆریش سادهیه و به زمانیکی ساوکار له گه لیدا دواوه. به لام کیشی هۆنراوهکان له گه ل یه کدا
 یهک ناگر نه وه و هر کام کیشیکی تایبه تیان هیه و له سههر هیجا هۆنراوه ته وه و
 هۆنراوهکان له باری زمانناسیه وه زۆر گرنگ و گه لی وشه ی تیدایه که ئیستا له شیوه ی
 سۆرانیدا که متر به کار دین و هکو: ده بهنگ، په رپووت، لاقوزی، خه رهنک، دار په لهنگ،
 چه رهنک، هیز و هه رهنک، پۆشهنگ.

سه رچاوهکان

۱- ده وره ی عابدين (ده ستنوو س).

۲- کورته ی سه ره نه نجام (ده ستنوو س).

مهلا جامیی شاره زووری

۷۹۷ - ...

ئەم ھۆنەرمان بەپیتی پەرتووکی (دەورەیی عابدین)، لە ئاخر و ئۆخری سەدەیی ھەوتەمی کۆچی لە شارەزووردا لە دایک بوو و ھەر لەوێشدا پتی گەشتوو و لە منداڵیدا سەرمتا لە لای باوکی خەریکی خۆیندن بوو و پاشان چووێتە حوجرەیی فەقییان و لە تافی جوانیدا پۆشتووێتە بەغدا و خۆیندەنەکەیی تەواو کردوو و گەراوێتەوێ زێد و مەلبەندەکەیی خۆی و پاشماوێ ژیاانی بەوانە و تەنەو و پۆنۆینی خەلک بردووێتە سەر تا لە مەلا جامییەو ھەندێ ھۆنراو بەیادگار ماوێتەوێ کە لە پەراوی دەورەیی عابدین تۆمار کراو. ئەمەش پارچە ھەلبەستیکێ کە دەلی:

عابدین ئەمە جیتی عەجەبە کەوتیتە ئەلخەنناس
ئەم دەعوایە کۆتاکە و مەعرەکە و باس
کفرت و ھێمان و ئی، بێ مەکە ئەم واوھێلا
وێرنە بەبالبەست ئەتوھین بۆ مەلا ئەلیاس
وہ لّالامی بەفەلاقە و دار جەرگت دەبیرین
تا دەرکات و نەمیتنی لە کەللەت وەسواس
ئەم جادووێانە کردگە لیت کاکەیی بێ دین
چونکە غەزات کردگە لیتان تۆ بەئەلماس
تۆ بەدەست ئیمە بەکوشت ئەگەیتین
بەم لۆنە دەستین ھەقیان بەقەساس
وێرە وازبێنە ئەتۆ بێ قەتڵ و فەنای خۆت
با نەوی بەو ریسوای کولونناس

واتە: ئەی عابدین! ئەمە جیتی سەرسووڕمانە کە لەگەڵ ئیمەدا وەکو مەرگ و ئەھریمەن بەرەرمەکانی دەکەیی، وێرە ئەم قەرە و کێشە و ھەنگامیە کۆتاکە، کفرت بەجیتی بڕوا قبوول کردوو و وێرە پاشگەز و پەشیمان بەرەو، ئەگینا بەبالبەست دەتەبێنە لای مەلا ئەلیاس، بەخوا بەفەلاقە و دار جەرگت ئەبیرێ تا خەڵیلەیی ئەھریمەن لە دالت دەرتنی. کاکەیییەکانی بێ دین، جادوو ئەفسوونیان لە تۆ کردوو، چونکە ھەندیکت لیتان کوشتوو و دەیانەوێ بەکوشتنت بدن تا مافی خۆیان وەرگرنەو، وێرە لەو پەوشتە دەست ھەلگرە تا بێ ھۆ نەبیتە ریسوای ھەمووی خەلک.

مهلا سوورهی شاره زووری

۷۶۹ - ...

ئهم هۆنه ره مان به پیتی پهراوی (دهورهی عابدين)، له ئاخو و ئۆخری سه دهی سه وه می کۆچی له شاره زووردا له دایک بووه و هر له ویشدا پتی گهیشتهوه و خویندنیشی له شاره زووردا تهواو کردوه و زۆری زیانی به وانه و تنه وه و پیتوینی خه لک بر دوه ته سه ر تا له سالی ۷۶۹ی کۆچی مالتا وایی له جیهان کردوه و له زیده کهی خۆیدا نێژراوه.

له مهلا سووره وه هندی هۆنراو به یادگار ماونه ته وه که له پهراوی دهورهی عابديندا تۆمار کراون و دیاره زۆری ئه وه هۆنراوانه له پهندی عابديندا وتوویه تی، وهکو ده لێ:

عابدين گرانه، عابدين گرانه	ئهم کاره مه که و بۆ تۆ گرانه
قه و لێ شه پتانت بکه و پیرانه	کاکه یی سنگی تۆ شه ی نیرانه
بۆ ده که ی کفری خودا و پیرانه	ئیزی که سه ها ک شای که بیرانه
کۆری شیخ عیسا شه می ئیرانه	خودا له سپری بی خه بیرانه
ناوی ئه وه هر گیز هر مه پیرانه	وه ره بژنه وه ئهم ته عزی رانه
کاکه یی کۆری نان فه تیرانه	وه رنه له ملته ئه و زنجیرانه

سازوو که و، بپرات به خوا بپیرانه

واته: ئه ی عابدين! ئهم کاره مه که و بۆ تۆ گران ده بی، خانووی پتی و په وشتی ئه هریمه ن که له سه ری دای و پیران و کاول بکه، کاکه یییه کان له پۆژی دوا ییدا ده بنه تۆ شه ی ئاگری دۆزه خ و تیا یا ده سووتن، ئیتر بۆ به پیران ناسزا ده لێی و بپرات به خوا نه ماوه و ده لێی: که سان سه ها ک شای پیاوه گه ره کانه و شه می ئیرانه، ده سا ناوی ئه وه هر گیز مه هینه و وه ره ئهم په ندانه بیسه و به کاری ببه و په شیمان به ره وه، ئه گینا له پۆژی دوا ییدا زنجیر ده مخه نه ملت و ده تبه نه دۆزه خ، هه تا زوه بپرات به خوا به پته وه و خوا به تاق و ته نیایی بناسه که زۆر خاسه.

سەرچاوهكان

مهلا غه فووری شاره زووری

۷۹۱ - ...

ئهم هۆنهره به پیتی په راوی (دهورهی عابدين)، له ئاخړ و ئوڅړی سدهی حوته می کۆچی له شاره زووردا پیتی ناوخته مهیدانی ژيانه وه و هر له ویشدا پتی گه یشتوه. غه فوور له بهر نه وه مهلا زاده بووه سهرتا له لای باوکی و له پاشا له حوجره ی فه قییان خویندوویه تی و بۆ خویندن هموو شاره زوور گه راوه و پاشان له شام خویندنه که ی ته او کردووه و گه راوخته وه بۆ شاره زوور و پاشماوه ی ژيانی به وانه و تنه وه را بواردووه تا له سالی ۷۹۱ ی کۆچیدا باده ی له مه یگپړی ئاکام وهرگرتووه و خواردوویه توه. مهلا غه فوور له هۆنینه وه ی هۆنراودا دهستیکی به رزی بووه و وا دیاره هۆنراوی رزی هه بووه، به لام هر ته نیا چهند پارچه هه لبه ستيکی گه یشتوخته دهستی ئیمه. ئهمه ش پارچه هه لبه ستيکی که ده لئ:

عابدين مه که جهدت بۆ کاکه یی دین په سته
هموو پيش بلم و سمیل شوږ وددان زهره هروکو خسته
ته ماشای چپهره ی ئیسلام که وهکو پرشه یی نووره
له سایه ی قورئانه وه هم فاتحی نه سته
تابعی ئیسلام بۆ حه د و سامانییه
سوچه له شکری کین به کین کاکه یی قه سته
خوداوه ند ئهم دونیا یه که سازان پوژی ئه زل
ئاسمان و زه مین به و نووری محهمه د مه سته
شیت بووگی بۆ ئیسحاق، بۆ جادووی ناپاک
بۆ ساحری شهیتان بووگی چاوبه سته
بۆچ ئهم جهده ده که ی تو له گه ل ئیمه دا
پوپرهنی قورئانی و بۆ کاکه یی په یوه سته
حه یفه و جار ی ده که یین په حمی به تو
وهرنه به دار داتده پزنین جه سته
خوداوه ند که ناوی دوپ دهرچوو به دهر
(قالوا بلا) ی کرد له و جامی ئه له سته
پوچی موسلمان له و ومخته به لای کرد به لا
به ئایه تی قورئان بوون ئیشاره تی شه سته

شهیستان لهو عهده وتی: تابعم دهوئ
 خودا فهرمووی: تۆ گه وری بی بانگت به دهسته
 له دونیا ناکهن باوهری دینی موسلمان
 له قیامت مه حروومی به ههشت میوهی مهی پهسته
 ئەمه ئەمری خالقه بی دینی وه شهیتان دا
 وهره ئەم کاکهییانه شهیتان پهسته
 عابدين وازبینه و حیاکه لهو عیلمه له لاتە
 ئەم کفره دهزینه له دل فره میهر پهسته

واته: ئەه عابدين! ئەمه بۆچی بۆ کاکهییهکان تۆ دهکۆشی که ههموویان پيش بلم و
 سمیل شوڤ و ددان زهردن. ته ماشای روومه تی ئیسلام که که وکو پرشی خۆره،
 لایهنگرانی ئیسلام بی ژمارن. خوای مهزن که ئەم جیهانهی له پۆزی بهریندا بهدی هیتا،
 ئاسمان و زهویی به تیشکی پیغه مبهری گه وری ئیسلام رازاندهوه، مهگر تۆ بۆ تهقه لا
 دهدهی؟ تۆ روورمشی قورئانی و خۆت به کاکهییهکانهوه لکاندوه. حهیفه جارێ ئیمه
 رحمی به تۆ دهکهن پهنگ په شیمان بیتهوه. خوای مهزن که له پۆزی بهریندا له دور که
 هاته دهر، پهیمانی له گهڵ گیانی یاراندا بهست. شهیتان لهو کاته دا وتی منیش لایهنگرم
 دهوئ، خوا فهرمووی تۆ گه وری دهسته یهک له فریشتهکانی، ئەو کاکهییانه که پروایان
 به ئیسلام نییه، له پۆزی پهسلاندا له میوه و بهری به ههشت بی بهرین. دسا وازبینه و
 شهرمی که لهو زانسته که له لاتە، ئەم کفره دهزینه له دل و بگه پتوه سهر ئایینی پیروزی
 ئیسلام. هۆنهر لیره دا دیاردی دهکاته سهر شهیتان و دهلی: که خوا فهرموویه تۆ گه وری
 سهردهستهی فریشتهکانی که به پیتی پهراوهکانی ئیسلامی شهیتان سهرهتا سهردهستهی
 تاقمیک له فریشتهکان بووه و خوا داوای لی کردوه که کړنۆش بۆ ئادهم بهرئ و ئه ویش
 سهرپیچی دهکا و دهلی: من له ئاور سرشت کراوم و ئەو له خاک و من له ئەو گه وری ترم و
 کړنۆشی بۆ نابهم و ئەوسا خوا ئەوی دهرکرد و نهفرینی کرد. شهیتان وتی: چونکه منت
 دهرکرد، مه رج بی له گومر یکردنی مرویاندا کوتایی نهکهم، ئەوسا ئادهم و حوای فریودا و
 بووه هۆی دهرکردنی ئەوان له به ههشت. وه له راسته قینه دا ئەهریمن دوژمنی بنیادهمه و
 بنیادهم له بهخته وهری دوورده خاته وه و دهبیته هۆی چاره رهشی و بهد بهختی مرق.

سهرچاوهکان

۱- سهر نهجام [دهستنوووس].

۲- دهوهری عابدين [دهستنوووس].

مهلا نه سووری شاره زووری

۷۸۷ - ...

ئەم ھۆنەرمان بەپیتی پەراوی (دەورەى عابدين)، لە ئاخر و ئۆخرى سەدەى ھەوتەمى كۆچى لە شارەزوردا لە دايك بووه و ھەر لەوێشدا پى گەشتوو، ھەر لە منداڵیدا خەرىكى خۆتندن بووه و لە پاشا بەفەقتىيەتى گەراوه و خۆتندنەكەى لە بەغدادا تەواو كردوو و گەراوتەو شاره زوور و پاشماوھى ژيانى بەوانە وتنەو و پىنووتىنى خەلك بردوو تە سەر تا لە سالى ۷۸۷ى كۆچیدا مردوو و لەوێدا نىژاوه.

مهلا نه سوور لە ھۆنەرمانى ھۆنراودا دەستىكى بەرز و بالای بووه، وا دیارە گەلى ھۆنراوى بووه، بەلام ھەر تەنیا چەند ھەلبەستىكى گەشتوو تە دەستى ئیمە، ئەو ھەش لە پەند دادانى عابدينە كە لە پەراوى دەورەى عابديندا نووسراوه. ئەمەش ھۆنراوكانى كە دەلى:

عابدين چە بەلاتە و بۆچى بووگى ھەلە

بۆ تۆ ھەیفە و سەروسىمات مەشكەلە

كەم بكە مەدحى كاكەيى پيس و دپن

ھەموو بى تەھارەت و نوێژ، بەختل و دەغەلە

خۆراكیان بورە و نانى ھەرام

گشت پرەش و پرووتن لەو كۆى جەنگەلە

دینیان بەدروستى دەربى و تىكەلى بەكۆ بى

ئەمە كەى بووگە بەشەرتى دینى ئەزەلە

وەرە مەيكە قەبوول ئەم دینە كە ھیچە

بدە پرووى ئیسحاق و داوودە كەچەلە

واتە: ئەى عابدين! بۆچى لە پىتى راست دەرجووت و لە پىتى ھەلە داى بۆ جوانىكى وەكو تۆ ھەیفە كە پىتى ناراست بگرتە بەر. كەم بەكاكەيىيەكاندا ھەلبەلى، ھەموویان ناپاك و پيس و دپن، خۆراكیان نانى نارەھايە و بەرەش و پرووتى لەناو جەنگەل و بىشەدا دەژین. دەلێن دینمان دروستە كەچى شەوالى یەكتر ئاوتتە دەكەن و بى شەرمەن و ئەمە كەى پەیمانى پۆزى بەرینە؟ وەرە لەم كارە پەشیمان بەرەو و ئەم دینە ھیچە، بدە لە پرووى ئیسحاق و داوودە كەچەلە.

لەم ھۆنراوانەدا لەنگ و لۆزى دەبینرێ و ھەندێ لە ھۆنراوكانى دە ھیجاییە و ھەندىكى

یازده و هندیکی دوازده و هندیکی سېنزه هیجایین، وه دیاره ئەم چەشنه ھۆنراوانه له دهوردا باو بووه و ھۆنراوی زۆریه ی ھۆنهرانی تریش که له بهرابهری کاکهیه کانه وه راوهستان هه رایه.

۲

عابدین دههران، عابدین دههران   دیاره چووکی سه رهۆل دینی دههران
مه غزت پې بووکه له جادووی سیحران   کوا نوێژ و سه لا و سوحبه تی جاران
ئێسته خه جالهت بووکی له قورئان   له گه لمان ده که ی به کینه و جههران
وه لا ده تکزۆین به ژار و زههران   که ی دینیان پا که ئەو چلکن چیههران
دهموچا و ناشۆن له سه ره جۆ و نههران   میلله تی شهیتان بی بهش و بههران

واته: ئە ی عابدین! له بهرچی پێ و پهوشتی دهیرییه کانت وهرگرتوو و دیاره میتشک له چاچۆل و جادوو پې بووه، کوا نوێژ و سه لا و قسه کانی جارانت؟ ئێسته شه ره مزاری له قورئانی پیرۆز و له گه ل ئیمه به ره قوکی نه رهفتار ده که ی، دهسا ئە گه ره پاشگه ز نه بیته وه. به ژار ده تکزۆین، ئە وانه که ی دینیان پا که بهو چلک و چه په لیه وه که له روومه تیان دیاره، خۆ ته نانهت دهموچا ویشیان له سه ره ئاوی جۆ و رووباردا ناشۆن، ئە وانه لایه نگری شهیتانن و له پۆزی په سلاندا بی بههره و بهشن.

هۆنهر له ھۆنراوه کانی دا یاردیی کردووه ته سه ره دهیرییه کان که ئە مانه دهسته یه ک بوون و لایان وابوو که دههر یا پۆزگار زۆر کۆنه و ئەو مرق بههره جۆزی که بیهوی ده ری دینی، خوای مهزن که داهینه ری پۆزگار و سهروشته ئەوان قبوولیان نه بوو و دهیانوت پۆزگار ئیمه ی بهدی هیتاوه و له راسته قینه دا پۆزگار په رست بوون.

سه ره چاوه کان

۱- سه ره نهجام [دهستنوس].

۲- دهوهری چلتهن [دهستنوس].

مهلا قودووری شاره زووری

۷۹۳ - ...

ئەم ھۆنەرەمان بەپیتی پەراویتی (دەورەى عابدين) لە ئاخر و ئۆخرى سەدەى ھەوتەمى
کۆچى لە شارەزووردا لە دایکبوو و ھەر لەوێش پى گەشتوو، خۆتەندیشى ھەر لە
شارەزووردا تەواو کردوو و پاشان خەرىكى وانه وتەو و پێنوێنى خەلک بوو تا لە ساڵى
۷۹۳ى کۆچى ھەر لەوێدا کۆچى داوى کردوو.

مهلا قودوور لە ھۆنەرەمەى ھۆنراوى کوردیدا دەستىكى بەرز و بالای ھەبوو و وا دیارە
گەلى ھۆنراوى ھۆنیووتەو، بەلام ئیمە ھەر تاقە پارچە ھەلبەستىكى ئەومان دەستکەوتوو،
ئەویش لە پەندى عابديندا ھۆنیووتەو و داواى لى دەکا کە لە بیر و بزواى خۆى پاشگەر
بیتەو و بیتەو سەر ئاينى پیرۆزى ئىسلام وەکو دەلى:

ئەمە بۆچ و ئاخرت شەر بووگە مهلا عابدين

جەھد و داخوازى دەکەى بۆ کاکەى فەنادين

بۆچى کفرى بەناھق ئىترى قورئان و چەوا شەر

ئەم دوونای دوونە چيە ئىسحاق بەخودا بۆچين

بەئايەى: (قُلْ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ)

يەعنى خوداوەند ویتەى يەکتايە بەعالم نابين

(لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ)

خودا نابى لە کەس و کەس نابى لە ئەو ئەى لادين

لە ئەو ھيچ ئينسانى نەبوو بەجەمى عەين

وہ خالقى غەيب و ساخيبى ئەمرە بۆ دونياى موبين

کانى عەوالى خلقەت و ئەشياءى رموزە

ساوەرە بازگەشت بەئەتق لەم شەيتانى لەعين

لەم نوێژ و سەلەلى چوار يارى نگين

بۆ کاکەى چەر خاوى ميللەتى نارى سجعين

لە گەلى ئىسلام جەھد و شەرى شەرەر دەنوێنى

پۆزى قيامەت سفرى لە سەفى خولدى بەرين

قورئان فەرموویە مەلا: «بَعْدُ الرَّسُولُ لَا يَأْتِي نَبِيٌّ»

یەعنی بەعدی محەمەدی نایە پێغەمبەری موبین

ئەتۆ چۆن ئیترێ کە ئیستا مەوجودە لە ھاوار

نامی بنیامە و پێغەمبەری رووی زەمین

ئێمە قەت ناکەین باوەڕ و سەدقی ئیمان

تۆش ئیمامی نوێژی بۆی مەیینە یەقین

وەرنە دەکتیشین چوار مێخەت وەکودەر

هێندەت ئەکوژین بەفەلاقە گۆشت ئەتاشین

واتە: ئەی عابدین! ئەمە بۆچی وا ناخەرت شەڕ بوو، وە خەریکی پەرەپێدانی پێ و پچە کاکەییەکانی؟ لەبەرچی بڕوات بەقورئان نەماوە و بێ بڕوا بوویت؟ ئەم دووئای دووئە چییە کە لات وایە ئیسحاق نوێنەری خواپە؟ خۆی مەزن لە قورئاندا دەفەرمووێ: خوا تاقانە و بێ نیازە و نازێ و کەسی لێ نابێ و لە کەسێش نەبوو و کەسێکیشی نییە و ئەو بەرەردگاری هەردوو جیهانە و کانیی بەدیھێنانی پازە، کە وابوو لە ئەھریمنی چەپەل خۆت لادە و بگەرێتو سەر دینەکەت. لە نوێژ و پارانەو و پێ و پەوشتی چوار یار دەستت کێشاو و پروت کردووەتە ئاینی کاکەییەکانی دۆزەخی، لەگەڵ موسڵماناندا شەڕ دەکەیت و دیارە لە پۆژی پەسلاندا لە بەھەشتی بەرین بێ بەری دەبێ، خوا لە قورئاندا فەرموویەتی دوای پێغەمبەری ئیسلام پێغەمبەرێکی تر نایە، ئیدی تۆ چۆن دەڵێی کە ئیستا پێغەمبەر لە ھاوارە و ناوی بنیامە، ئێمە هیچ کاتێ بڕوامان پێی نییە و تۆش پێش نوێژی خەلکی و باوەڕی پێ مەکە و ئەمە درۆیە، ئەگینا فەلاقەت دەکەین و دەکتیشینە چوار مێخە و دەتکوژین.

لە کێش و پاشلی ھۆنراوەکاندا ناریکی دەردەکەوێ، وە ئێمە نەمانوێست دەست لە ھۆنراوەکان بەدەین و ھەروا نووسیمانەو، دیارە ئەوانە و ئەم ھۆنراوەیانە نووسیوەتەو ھە ئالوگۆریان تێدا بەدی ھێناون و پەنگە گەلێ وشە تریان لە کاتی نووسینەویدا لێ داخستبێ، بەلام دەتوانین بڵێین کە زۆر بەرز و لە باری ناوەرێکیشەو زۆر پەسندن.

سەرچاوەکان

۱- سەرئەنجام [دەستنووس].

۲- دەورە عابدین [دەستنووس].

مه لا شوکروئلائی شارەزووری

٦٩١ - ٧٨٢

ئەم ھۆنەرمان بەپێی پەراویزی پەراوی (دەورەیی عابدین)^(١)، لە ساڵی ٦٩١ی کۆچی لە شارەزوورا پێی ناوەتە مەیدانی ژیاڵە و ھەر لەوێشدا خەریکی خۆبەدەن بوو و بۆ خۆبەدەن ھەمووی شارەزوور گەراو و ماوەیەک لە بەغدا بوو و لە پاشا لە شام خۆبەدەنەکەی تەواو کردوو و گەراو تەو بۆ شارەزوور و پاشماوەی ژیاڵی بەوانە و تەو و پێنۆتینی خەلک بەسەر بردوو تا لە ساڵی ٧٨٢ی کۆچیدا لە تەمەنی نەو و دوو ساڵیدا کۆچی دوایی کردوو و نۆژاوە.

ئەم ھۆنەر و دیارە ھۆنراویکی زۆری ھۆنیو تەو، بەلام ھەر تەنیا ئەم پارچە ھەلبەستە بە ئیمە گەشتوو کە لێرەدا دەینوسین، ئەویش پەندی عابدینی داداوە کە بگەریتەو سەر ئاینی پیرۆزی ئیسلام و دەست لە بیر و برۆی پوچ و خراپ و بێ برۆی ھەلگرێ، وەک دەلی:

عابدین بەرەسوول، عابدین بەرەسوول	گەواھی و ئیمان بێژە بەرەسوول
مەترسە لە رەنگ ئیبلەسی فووزول	بخوێنە ئایەت قورئانی مەقبوول
تا لیت رەجم بێ شەیتانی مەجهوول	خودا نیازت بۆ بکا قەبوول

ھۆنەر لێرەدا عابدین پێنۆتینی دەکا و دەلی: ئەی عابدین دیسانەو برۆا بە پێغەمبەری گەورەیی ئیسلام دروودی خۆی لەسەر بێ بەینە و لە رەنگی ئەھریمنی ناپاک مەترسە و قورئانی پیرۆز بخوێنە تا بەجاری ئەھریمن لە بەرچاوت بکەوێ و خودا نیازت قەبوول بکا.

سەرچاوەکان

١- سەرئەنجام [دەستنوس].

٢- دەورەیی عابدین [دەستنوس].

(١) پەراوی (دەورەیی عابدین) داگری ھۆنراوەکانی عابدین و نەرگزی خانمی ژنیەتی و لەو دەمدا کە عابدین بوو تە پەپەرەیی ئاینی یارسان، لەبەرئەوێ مەلا بوو، مەلاکانی شارەزوور پێیان نەنگ بوو و ھەر کام گەلی پێنۆتینیان کردوو، تاکو لە کردەوێ خۆی پاشگەز بێتەو، بەلام سوودی نەبوو. جا ئەو ھۆنراوەی و ھۆنراوەی شارەزوور بۆ پێنۆتینی ئەو ھۆنیوانتەو لە ئاخیری ئەو پەراوەدا لەگەڵ کورتەیکە بەسەرھاتیان نووسیویانە کە بۆ ئیمە زۆر باایدارە.

مه‌لا شه‌فیعی شاره‌زووری

۷۶۸ - ...

ئهم هۆنه‌رهمان به‌پیتی به‌پاوی (ده‌وره‌ی عابدین)، له‌ ئاخر و ئۆخری سه‌ده‌ی سه‌وته‌می کۆچی له‌ شاره‌زووردا پیتی ناوته‌ مه‌یدانی ژبانوه‌ و هه‌ر له‌ویشدا پیتی گه‌یشتووه‌. هه‌ر له‌ ده‌وری منداڵیدا له‌لای باوکی خه‌ریکی خۆپندن بووه‌ و پاشان چووته‌ حوَجَره‌ی فه‌قییان و بۆ خۆپندن هه‌مووی شاره‌زوور گه‌راوه‌، له‌ پاشا له‌ دینه‌وه‌ر خۆپندنه‌که‌ی ته‌واو کردووه‌ و گه‌راوته‌وه‌ بۆ شاره‌زوور و پاشماوه‌ی ژبانی به‌ده‌رزوته‌وه‌ و پێنۆینی خه‌لک بردووته‌ سه‌ر تا له‌ سالی ۷۶۸ی کۆچیدا مردووه‌ و نۆژراوه‌.

له‌ مه‌لا شه‌فیعی شاره‌زوورییه‌وه‌ هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه‌ که له‌ په‌ندی عابدیندا وتووێتی، وا دیاره‌ هۆنراوی زۆر بووه‌، به‌لام هه‌ر پارچه‌ هه‌لبه‌ستیکێ گه‌یشتووه‌ته‌ ده‌ستی ئێمه‌ که له‌وه‌دا ده‌لێ:

کاکه‌ مه‌لا گه‌ل به‌سه‌ ئهم داوايه‌ کۆتاکه‌ن

هیچ چاره‌ نه‌ماوه‌ و قه‌تلی، فه‌ناکه‌ن

هه‌رچه‌ن زهمی کاکه‌ییمان کرد سوودی نه‌بوو

عاری نییه‌، ئێوه‌ که به‌حس و خه‌تاکه‌ن

دارێ که له‌ پیشه‌ ده‌رچوو ناییتته‌ جیتی خۆی

که‌لکی نه‌ماوه‌ به‌حه‌دیس که‌م زار و زناکه‌ن

ئهرعیلمی جیهانی بۆ بکه‌ن جه‌م جه‌وابی ده‌دا

به‌خودا چاره‌ نییه‌ و که‌م چه‌ن و چه‌ناکه‌ن

شه‌یتانی له‌ پشته‌ هه‌رچی بێژێ به‌ره‌رچی ده‌دا

بیوه‌ین بۆ مه‌لا ئه‌لیاس ده‌لقى جیاکه‌ن

ئهو باش عالم و به‌عیلمه‌ و فاتحی سحره‌ به‌عیلم

بیخه‌ینه‌ به‌رده‌س ئهو هه‌ر بۆی توونا که‌ن

بێ ئیزنی مه‌لا ئه‌لیاس چاک نییه‌ قه‌تلی بکه‌ین

با خۆی فه‌وتی بکا و خۆتان وه‌ په‌ناکه‌ن

نه‌واکه‌ی عه‌ته‌وێ بگرێ له‌ ئێمه‌

شکاتی بکه‌ن و هه‌م قه‌سدی بناکه‌ن

چونکه له مه وېټش د ادپرسى بووگه به د ائم
 ئيوه به بى شه رتى ئو نابى خه تاكهن
 به وه ختايه كه ئو ده ستوور بدا به فوتووه
 ئيمجار بېكوژين، سه رى وه گهرمى كوناكهن
 سا قه تللى مه كهن بيوهن و بالبه ستى بكن
 ئيمجار له وى ئاخريين مه دح و سه ناكهن

واته: ئى مه لاكان! به سه ئيتر ئم گيره و كيشه كوتاكهن و دوايى پى به ټين، هېچ
 چاره يه ك نه ماوه جگه له وهى كه له ناوى به رن، هر چنده كاكه ييه كانمان سه ركونه كرد،
 سووډيكي نه بوو، كه و ابو قسه كردن له گه ل، ئو دا بى كه لكه، دارىك كه له بنج و ريشه وه
 بېته دهر ناچېته وه جى خوى، ئايهت و نيشانه كانى خوا سووډيكيان بؤ ئو نيه، ئه گهر
 زانستى جيهانى بؤ باس كهن، ئو له به را به ريا ده وه ستى و وه لامىك ده داته وه، چونكه
 شه يتان و نه هريمه نى له بشته و هر چى بلين به رپه رچى ده داته وه، باشر ئه وه يه كه بيه ين
 بؤ لاي مه لا نه لياس چونكه ئو زانايه كى گه وره يه و ئو به زانست جادوو به تال ده كاته وه و
 با بيخه ينه به رده ستى ئو و ئو خوى سزاي دها و به بى ده ستوورى ئو چاك نيه له ناوى
 به رين، نه وا ر قمان لى هه لبرگى، چونكه ئو له مه وېټش د ادپرسى خه لكى به ده ست وه بووه و
 هر ئو ده بى فرمانى بؤ دهر كا و به بى فرمانى ئو كوشتنى په وا نيه.

له كيش و پاشلى ئم هؤنراوانه شدا له نگ و لورى ده بينرى و هر كام له هؤنراوه كانى
 كيشيكي تايبه تيان هيه و هه مووى له سه ر كيشيك نه هؤنراوانه ته وه، به لام له چاوى وېژه وه
 زؤر گرنگن چونكه هؤنراوه كان ده گه رېته وه بؤ هه شت سه د سال له مه وېټش كه له وېژه ي
 كورديدا بايه كى زؤريان هيه، هر چنده ناوه پوكه كه ي زؤر ساده يه و كه متر سه نعه تى
 هؤنراوى تيدا به كار براوه، به لام ئم نه وه ده گه يه نى كه له سه ده ي حه وته م و هه شتمى
 كوچيدا گه لى هؤنر به زاراوه ي سؤرانى هؤنراويان هؤنيوه ته وه.

سه رچاوه كان

۱- سه رنه نجام [ده ستنوس].

۲- كورته ي سه رنه نجام [ده ستنوس].

۳- ده وره ي عابدين [ده ستنوس].

مهلا پهریشانی لوړ

۸۲۵ - ۷۵۷

مهلا پهریشان يه کي له و نه ستيره هره گه شانیه که له ناسوی ناسمانی بهر به یانی ویره ی کوریدا هلا توه و به پرشهی جوان و دلرفینی خوی، گولزاری دیوانی هونهرانی کوردستانی پازاندووه ته وه. هم هونهره پای به رزه که ناوی نه بولقاسم و نازناوی (پهریشان) ه، به پتی که شکو لیکي کون که که وتوه ته دهستان، له سالی ۷۵۷ ی کوچی له دینه وری لای کرماشاندا پتی ناو ته مهیدانی زیانه وه و له سالی ۸۲۵ ی کوچی له تمه نی ۶۸ سالیدا کوچی دوايي کردوه.

خوالیخو شبور فه تالیی حیدره ی که دیوانه کی مهلا پهریشانی له چاپ داوه، له سهره تای دیوانه کهیدا دهلی: په راوړیک که به پینووسی سهی عه بدو لحو ججه تی به لاغی به ناوی: ژیننامه ی شه مسولعوره فای تازانی له سالی ۱۳۶۹ ی کوچی له چاپ دراوه و ئیستاش له خانقای نیعمه توللاهی کرماشاندا هیه، له باره ی مهلا پهریشانه وه دهلی: مهلا پهریشان ناوی محمده و دانیش تووی دینه وری لای کرماشانه، به لام له زوره ی نوسخه کانی دیوانه کهیدا ناوی نه بولقاسم نووسراوه. هروه ها به لاغی بۆ پیشاندانی رۆزگاری ژیا نی مهلا پهریشان، هم هونراوه ی له دیوانه کی هیناوه که دهلی:

شیخ رهجب بورسی، وه نهو گشت قورسی   له ومحدث حرفی نهو ژ من پرسى
په نجا سال ته ريق خدمه تم گوزاشت   جوز وه يکه رشته جوربزه نه ياشت

وا ته: شیخ رهجب بورسی به و هم مو قورسی و گوره بییه وه، سهاره ت به تاق و ته نیایی خوا پرسیاریکی له من کرد، من په نجا سال له رتی ناینه وه خزمه تم کردوه، به لام نهو جگه له رشته یه ک شتی تری نه ده زانی.

به پتی نهو دوو هونراوه، شیخ رهجب بورسی له گه ل مهلا دا پرسیار و وه لام تکیان پیکه وه بووه و هم وتووژدهش به پتی په راوی ژیننامه ی (شمس العرفا) له سالی ۸۰۱ ی کوچیدا پیک هاتوه، چونکه شیخ رهجب بورسی له زانایانی سده ی هشته م و نویه می کوچییه و په راوړیکشی به ناوی (طرائق الحقائق) له چاپ دراوه.

مهلا پهریشان به پتی دیوانه کی که له ده ستدایه، له زانایاریه کانی ئیسلامی به تاییه ت له ویره ی کوردی و عهره پیدا شاره زایه کی زوری هه بووه و زوره ی هونراوه کانی له گه ل نایه ته کانی قورئان و فهرما یشته کانی پیغمبره ی گوره ی ئیسلام تته لکیش کردوه، وه له (فلسفه ی منطق و عیرقان) دا شاره زایه کی زور باشی بووه، وه زوره ی هونراوه کانی پره

له زار اوی زانستی و خواناسی، مه لا پەڕیشان له هۆننهوهی هۆنراوی کوردیدا
دهسهلاتیکی زۆری هه‌بووه و هۆنراوه‌کانی گه‌لی شیرین و پاراو و په‌وانن.

مه‌لا سه‌ره‌تای دیوانه‌که‌ی که ناوی ناوه (په‌ڕیشاننامه) به‌ناوی خوای مه‌زنه‌وه ده‌ست پی
ده‌کا و له پارچه هه‌لبه‌ستکیا نیشانه‌کانی خوای تاق و ته‌نیا هه‌لده‌دا و ده‌لی:

یا په‌ب تق په‌وز زاق په‌وزی خووارانی

مه‌نشئه سه‌حاب قه‌تره‌ی بارانی

پازق جه‌نین تفل سه‌غیری

په‌حیم و ئه‌رحه‌م شیخ که‌بیری

(په‌ولئه‌ره‌زین) هه‌فت سه‌ماواتی

ممیت الاحیاء محی الامواتی

موزه‌ر نه‌مای جسم که‌سیفی

ئولفه‌ت ده‌هه‌نده‌ی په‌وچ له‌زیفی

قادر و قه‌هه‌ار، هه‌م په‌وردباری

ژ دره‌خت سه‌ه‌وز ئاگر به‌رئاری

خالق و باری هه‌م موسه‌وری

عه‌زیز و جه‌بیار موته‌که‌بری

سانع و خالق و په‌حمه‌ت که‌سیری

که‌ریم غافر زه‌نب که‌بیری

قه‌سر جه‌لالش به‌رز و ناپه‌یدان

که‌مه‌ند خره‌د جه‌لاش ناپه‌سان

کورسی نیشینان ته‌خت نه‌بووه‌ت

قاعدان په‌ووی فه‌رش فه‌توه‌ت

هیچ کام نه‌زانان ئه‌و چیشه‌ن چوونه‌ن؟

ژ کنه عه‌قوول ته‌مام به‌یروونه‌ن

ژ ما عه‌رفناک هه‌دیثم وانان

زانام که‌ه‌ زاتش که‌سی نه‌زانان

به‌عزێ ژ حه‌ودوود ته‌جاوژ که‌ردن

پا وه به‌یـاوان زه‌لاله‌ت به‌ردن

ده لیل په یایه ی وه جا ماوهر دن
 وه عه قنل ناقس وه ی ته ور فام کهر دن
 حلوول واجب، وه کولل مه وجود
 قه ویم و عالم، وه حده ت وجود
 ژ لای عوقه لا که ی مه بۆ مه سمووع؟
 یه کئی بۆ وجود سانع و مه سنووع
 یا فالقوبله حر په ی مووسا ژ نیل
 یا رزوان نمای ناگر په ی خه لیل
 یوونس خه لاس کهر ژ به تن ماهی
 یوسف ژ چاه بهر وه تهخت شاه ی
 یاری کونه نده ی یوسف په ی یه عقووب
 وه ئیسلاح ئاوه ر، زهره ر ژ ئه ییووب
 یا په زیره نده ی تۆیه ژ داوود
 یا مرسه لولریح په ی عاد و شه موود
 حه یات به خشنده ی عزام په میم
 شاه ی عه تا کهر وه تفل یه تیم
 پۆزی ده ه نده ی شه ریف و وه زیع
 ئولفه ت به خشنده ی مورزعه و وه زیع
 ئه ی مزین ئامووز تفل شیره خوهر
 نوور به خش قه مهر ژ په رته و خوهر
 ئه ی به رازنده ی عیوون ژ حه جهر
 شه جهر ژ زه مین، سه مهر ژ شه جهر
 به نام خودای په حمان و په حیم
 به خشنده ی حه یات ته وانای قه دیم
 شه ناگۆی زاتش کۆتا مه قاله ن
 په ی به رده ن وه کنه زاتش مه حاله ن
 په ی که لیماتش ئهر میداد یه م بۆ
 سه قه له ی ن کاتب، ئه شجار قه له م بۆ

وهسفش وه تهحریر بی ئیحماله
 قل لوکان البحر شاهد و حاله
 هه کسه دهم بدق وه زات بی چوون
 وان یقولوا مالا یعلمون
 زاتش قه دیمه قایم وه زاته
 ژ کنه زاتش کول عه قلی ماته
 موجیر و موغیس، فاتحولئه بواب
 فه ریادرس فهرد، هازمولئه حزاب
 بینای لایه زال، دانای لایوعلهم
 مه عبوود لاریب، کارسان عالم
 وحده لاشه ریک، هه لایه مووت
 مالکولر هقاب، ساحیب جه بهرووت
 واحد وئه حده، فهرد سه مه دهن
 تنه های لهم یه لد، وه لهم یووله دهن
 دانای دروستکار، حاکم و عادل
 عه لیم و هه لیم، هه کیم کامل
 سه میع و به سیر، نه سیر و خه بیر
 قه وی و عه لیم، عه زیم و که بیر
 ره فیق و شه فیق، وه سیق و که ریم
 عه زیز و قه دیر، قه دیر و موقیم
 جه لیل و جه میل، وه کیل و که فیل
 موقیل و مونیل، هادی و ده لیل
 له تیف و بی جسم، بی کسوه و لیباس
 بی نه کل و بی شورب، بی نه وم و نوعاس
 خودای خه تا پۆش، بی مانه ند و وه ند
 مه ولای گونا به خش بی مه عنا و په یوه ند
 مویه را ژ نه قس، سه تار عه یبه
 موخبر و صادق، عالم غه یبه

عالمەن علمش بئى تەعەللومەن
 مورید و مودریک مۆتەکەللیمەن
 علمش عەین زات، زاتش ناپەیدان
 قەییووم قادر، قودرەت، ھوویدان
 فەرمانت فەرمان خەدیوان بەزان
 زەلیلەن ژ لای قودرت عەزیزان
 قەزات موبەرەمەن حوکمت موحکەمەن
 زەھرت تریاقەن زەخمەت مەرھەمەن
 جوئیای غەیر تۆ خەیاڵش خامەن
 مەتلەب ھەر تۆنى غەیر ژ تۆ کامەن
 وەسەن پەى تەنبیھ ھەر ساحیب شعور
 الا الى الله ترجع الامور

واتە: خویا تۆ پۆزیدەری پۆزی خۆزانی و سەرچاوەی ھەر و بارانی و پۆزیدەری ئەو
 منداڵی کە لە زکی دایک دایە، وە خاوەن و پەرورەدگاری ھەوت ئاسمانی و گەورە و مەزن
 و پشوو درێژی، داھێنەر و بەبەزەیی بەخشێنەری گونا و زانا و دانایت و ھەر تۆ پێی
 دەریای نیلت بۆ مووسا کردەو و ئاگرت بۆ ئیبراھیمی خەلیل کردە گولستان و یونست لە
 زکی ماسیدا پزگار کرد و یوسف لە بیرەکەو گەیانە تەختی پادشایەتی، یارمەتی
 یەعقوبیت دا وە ئەییوبیت پزگار کرد و تۆبە و پەشیمانیی داوودت قەبوول کرد و بات بۆ
 لەناو بردنی عاد و سەموود ھەلکرد و ئیسکی پزێو زیندوو دەکەیتەو و بەساوای ھەتیو
 شایی دەبەخشی، وە منداڵی ساوا فێری مژینی مەمکی دایکی دەکەو و داران بەفەرمانی
 تۆ بەردەدەن ھیچ کەس ناتوانی پەى بەزاتت ببات، ئەگەر تەواوی داری جیھان ببیتە
 پێنووسی کەسێ ناتوانی باسەت بەتەواوی بنووسیتەو، بەلام ئەوەندە دەزانم کە تۆ تاق و
 تەنیا و بئی ھاوتا و بئی باب و بئی دایک و دانا و زانا بیسەر و بینەر و گەورە و پێنما و بئی
 خەو و بئی خور و بئی خۆراکی، وە فەرمانی تۆ فەرمانی پادشاکان لەناو دەبا، و، زەھرت
 تریاقە و برینت مەلھەمە و ھەر کەسیک تۆی نەوی و بەدووی تۆدا نەبئی، خەیاڵی خاوە و
 مەبەست ھەر تۆیت و جگە لە تۆ ئیتر کئی ھەبە، ھەموو شتیک دەگەریتەو بۆ لای تۆ و
 ھەموو کاریک ھەر بەتۆبە، ئەوێ ترسی تۆی لە دلا نەبئی پەنجەرۆیە.

پەرتشاننامەکەى مەلا پەرتشان پەرە لە پەند و ئامۆژگاری و ھەر پەندیکى وەکو
 گەوھەریکی شەوچرا وایە، کەمتر ھۆنەریک توانیویەتی بەو چەشنە و بەو جوانییە پەند

دایدا، وکود دهلې:

مودهریس واتش فهرزند خهلهف
عهزیز، وه دانات کهردن موکهلهف
نهوا ژی تهکلیم نمانی مهلوول
پهی پههنماییت کیانان پهسوول
کیانان نهبی و کتاب و ئیمام
پهری ئهمر و. نههی هلال و هرام
موعهپیهن کهردن تهمامی نهحکام
حوججهت تهمام بی، باقی وهسهلام
نه فرمان حق سهرکشی مهکه
خاکی نهژادی ناتهشی مهکه
عهلهقه و موزغهی من منی مهکه
نه جمع مهردوم خودبینی مهکه
ئافه ریده بیت ژ قهترهی مهنی
سزاوار نییهن ژ مهنی مهنی
مهنی ژ نهفعال دیو بهدکاره
پهجم دهرگای پهروردگار
نهر باهووشی گوش وهشیتان مهکه
ئومید عهفو حق وه عسیان مهکه
ژ فکر ئیبلیس هیچ مهبه ئیمه
کهی دژمهن ئیمهن بییهن ژ دژمه
نهر ئیمهن مهبوت ژ دیو شهروور
لا یغرنکم بالله الغرور
ژ مهکر ئیبلیس ئیمهنی سههله
ژ خهوف خودا ئیمهنی جههله
ئیمهن ژ عهین تاعهت عیسیانه
ژ عسیان باعیس کوفر عیانه
خوف و ئومیدت هر دوو شعار بو
ژ هم نشینی بهدانت عار بو

ژ به دان بگوزهر، وه نیکان بگره و
 ژ خوئی خاسشان بگیریه گره و
 ههم نشینی بهد مه که رۆت زه لیل
 لباس ته قووات مه دهره و وه نیل
 په ریت باوهرم ژ قورئان ده لیل
 ژ «لم اتخذ» فولانه خه لیل
 ئامانه نیکان باوهره وه دهست
 تا که ژ ئیبلیس ناوهری شکهست
 عوبباد و موخلس و ژ مه عسیهت دور
 جاهل و سابر، قانع و شه کوور
 نه عره شان ته کبیر، گومنا میشان نام
 کارشان تاعهت، ناکا میشان کام
 حصنشان ته لیل، رومحشان ته مجید
 درعشان ته سبیح، تیغشان ته وحید
 ئه نه سیب نه بۆ سو حبهت ئینان
 بگیریه ته ریق عوزلهت گوزینان

واته: ئه ی پۆله! خوا فه رمانی پیت داوه و له سه رتی داناوه که زانست فیر بی، وه بۆ
 ئه وه ی ئه م ئه رکه ته به جی بی، بۆ ریتنمو نیت پیغه مبه ری هه نار دووه و بۆ پیغه مبه ریش
 په رتووککی نار دووه ته خواره وه، وه بۆ ره و و نا په و و کردن و نه کردن، فه رمانی ده ربیره،
 جا تۆش نابی له فه رمانی خوا سه رکیشی بکه یت و جیگه ی خۆت بی هۆ لیژ بکه یت، تۆ له
 له خته یه ک خوین و گوشت بوویت و گه یشتیته ئه م پایه، ده سا له ناو خه لکدا خۆ په سه ند
 مبه، چونکه له دلۆپی ئاو به دی هاتی، ئیتتر سزاوار نییه خۆت هه لکیشی، له به ره ئه وه ی
 خۆ په سه ندی کرده وه ی دتوی به دکاره و به رده باران کراوی ده رگای په ره رده گاره، ئه گه ر
 خۆت به وشیار و ژیر ده زانی، مه که وه شوین قسه ی ئه هریمه ن، وه سه رکیشی مه که، دوژمن
 که ی له دهستی دوژمن رزگار ده بی، ترس و ئومید بکه درو شمی خۆت و له گه ل پیاوانی
 خراپدا هاو نشینی مه که و له گه ل چا کاندایه به هاوه ل، وه خووی چاکیان بگره، چونکه
 پیاوی خراپ خراپ ده کا و جلو به رگی پارێزگاریت ده داته دم ئاوی نیله وه، هانات لی
 ده کات که له گه ل چا کاندایه له سو که وت هه بی تا له ئه هریمه ن شکست نه خۆی، پیاوانی
 پارێزگار له گونا هه وورن هاواریان «الله اکبر» ه، وه کاریان په رستنی خوا به و ناکامیان

کامه و قهلايان خواپهرستییه و پم و نيزهيان پارانهويه و زرتيان هينانی ناوی خوايه و شمشيريان يه کتاپهرستییه، وه ئەگەر هاوئشینیی ئەم چەشنە کەسانە نەبێتە بەشت، کەوابوو گۆشەگیری کەو له کونجیکدا گۆشەگیر به.

مەلا پەرتشان له پێکخستنی وشە و گونجاندنی مانادا بۆ وێنە بووه و کەمتر هۆنەریک توانیویەتی کە مەبەستێک له تاکە هۆنراوهیهکدا بگونجێت، کەچی ئەگەر بەتەواوی له هۆنراوهکانی مەلا ورد بینەوه دەبینن کە هەمووی له ئەوپەڕی جوانی و شیرینی و پاراوییهوهن. مەلا له پارچە هەلبەستێکیدا کارەساتی کەربەلامان دەخاتەوه بێر و بەم چەشنە ئەو پرووداوهمان بۆ دەگیرێتەوه و دەلێ:

ژ کوفتەیی پاسان شنهفتم نهويد

کوشتەیی عەشق ئەو شەهیدەن شەهید

تۆ کە دەسپرسی بوینی وه چەم

بۆ سەر و سەردار نه سەحراي ستم

سەران وه نێزەیی ئەعدا بۆ بەدەن

تەنان نه سەحراي میحەن بۆ کەفەن

ژ خوون ویشان پەنگین پاو دەست

خەزماب مەدھۆش ژ بادەیی ئەلەست

عەجەب عەشقیان پەرۆردە خاسان

نامششان نەمەبۆ بەری و ئاسان

دوشمەن ئەفکەنان وه بازوویەلی

شێران بێشەیی مورتەزا عەلی

نیکوو قامەتان گۆل پرووی بۆی وەک موشک

ترنجەبین لەب ژ تەشنەگی خوشک

هاشمی ئەسلان ژ تەسل حەیدەر

پەیی مەیدان سەبەقەت وه یەک دیگەر کەر

بۆ نەوا سەران نەینەوا مەدفعەن

یوسف سوورەتان، گۆلگۆن پیراهەن

نه مەعرەکەیی عەشق ژ سان گوزەشتن

ژ گیان شیرین ئاسان گوزەشتن

چونکه وهسل دۆس مه‌نزوورشان بئ
 سه‌ر و گيان باختنه‌ن ده‌ستوورشان بئ
 ئەي شه‌مسولزو حار ژ ته‌شنه‌گي زه‌رد
 ئەي گولگون قه‌باي مه‌عه‌ره‌كه‌ي نه‌به‌رد
 ئەي ثابت قه‌ده‌م شو‌ج‌اع رۆي ره‌زم
 سه‌روه‌ر مه‌ردان شير ساحي‌ب عه‌زم
 كه‌س چون تو‌ سابر وه به‌لا نه‌وي
 مو‌بته‌لا وه ده‌شت كه‌ربه‌لا نه‌وي
 جه‌دد تو‌ خه‌ليل ره‌ه‌به‌ر ئەنام
 يه‌ك قورباني كه‌رد ئەويش ناتمام
 هه‌فتادو دووته‌ن قورباني كه‌رد
 حه‌ققا نه‌ را‌ي حه‌ق مه‌رداني كه‌رد

واته: له‌ چاكانه‌وه ئەم مزگينيه‌م بيه‌ست كه‌ هافي حوسين له‌ پتي ئەويندا كوژراوه، كه‌وابوو ئەو له‌ پتي خوادا كوژراوه، جا تو‌ كه‌ نه‌توانيوه كه‌ربه‌لا ببيني تا ئەوينداران و گراوانت چاو پي‌ بكه‌وي، ده‌بي ئەوه بزاني سه‌ري كوژراواني پتي خوا به‌ني‌زه‌ي دوژمن په‌ري و له‌شي ئەو خواپه‌رستانه‌ له‌ ده‌شتي كه‌ربه‌لادا بي‌ كفن مايه‌وه، وه به‌خويني خويان ده‌ست و پتيان ره‌نگين بوو، به‌راستي ئەوان گراوبوون و ناويان هه‌تاهه‌تايه‌ ده‌ميتته‌وه، ئەو دوژمن شكينانه و ئەو شيرانه‌ له‌ بيتشه‌ي هافي عه‌ليدا، له‌ مه‌يدان و گو‌ره‌پاني شه‌ردا به‌جو‌ري شه‌ريان ده‌كرد كه‌ هه‌ر كام ده‌يانويست بخه‌نه‌ پيش يه‌كتره‌وه، به‌راستي ئەو يوسف روومه‌تانه‌ له‌ شه‌ر و په‌يكاري ئەويندا له‌ سان تي‌ په‌رين و له‌ گياني شيرين به‌ئاساني بووردن، چونكه‌ مه‌به‌ستيان ئەوه بوو كه‌ به‌يار بگن، بۆيه سه‌ر و گيانيان له‌ پتي ياردا به‌خت كرد، ئەي سه‌رومري پياوان و ئەي شيري مه‌ردان كه‌س وه‌كو تو‌ ئوقره‌گر نه‌بوو، وه كه‌س وه‌كو تو‌ له‌ ده‌شتي كه‌ربه‌لادا گرفتار نه‌بوو، باپيره‌ي تو‌ ئيبراهيمي خه‌ليل كه‌ ريبه‌ري خه‌لك بوو، قوربانيه‌كي كرد، ئەويش ناته‌واو مايه‌وه، به‌لام تو‌ حه‌فتا دوو كه‌ست كرده‌ قورباني و به‌راستي له‌ پتي خوادا ئەويني خوتت سه‌لماند.

مه‌لا په‌ريشان پارچه‌ هه‌لبه‌ستيه‌كي هه‌يه به‌ناوي: (ساقى نامه) كه‌ به‌راستي ده‌توانين به‌شاكاريكي ويژه‌يي داينين، وه مه‌لا له‌م پارچه‌ هه‌لبه‌سته‌دا زاراوه‌گه‌لي باده و مه‌بي زۆر به‌كار بردوه، وه به‌پتي بيروراي ئەو بۆ گه‌يشتن به‌ده‌رگاي خواي دلاوا كه‌ مه‌يخانه‌ي راسته‌قينيه‌، ده‌بي خواناسان ئەوه‌نده باده‌ي يه‌زداني بخۆنه‌وه تا مه‌ست و سه‌رخۆش بن،

جا له م ريگه دا دهبي گه لي ئه رک و رهنج و سه خله تي بکيښن تا به نيازى خويان بگهن، وهکو دهلي:

ساقى باوهره جامي پهي مه ستي
سوودم مه ستي يهن زيان ژ هه ستي
جامي که مه غزم باوهرؤ وه جوښ
دنيا و مافيها بکه م فه راموښ
نه ژهو باده ي به زم حه ريفان رهد
مه نه ي من الله موظلل خره د
مه ستان مه جاز ديوهن مه س نييهن
هه واپه رستان حه ق په ره س نييهن
ژهو باده ي بي غه ش خومخانه ي ديترين
شير مه رد ئه فکه ن ته لځ له ب شيرين
بدهر تا يه کجا پاک ژ گونا بووم
مه ستي باوهرؤ فه نا فيلا بووم
موسلmani که ر من ته شنه کام
کافر زوهدم موريد جام
فيدات بام ساقى، ته ي زوانم که ي
من دهرده دارم ده وای گيانم که ي
ژ جام ته وحييد يه کجا مه ستم که ي
زه ري نابوودم به لکم هه ستم که ي
بدهر بنوښم وه ياد مه ستان
په نجه ي ئيبليس پيچ هه واپه ره ستان
ساقى پر بکه جام يه ک مه ني
به لکه بگزه رم ژ ماو مه ني
تا که بنوښم وه ياد که سى
که هه ستي مه رگه ن بي ئه و نه فه سى
يه ک نه فه س وه ئه و گه ر پروه پروه
کافر م نه گه ر جوياي مينو بووم

چ حاجت وه خولد حوور و قوسوورهن
 من خودپهرهس نیم دۆسم مهنزوورهن
 زاهد تۆ و حوور و بههشت بهرین
 من و خاک کۆی دلروباي دیرین
 من وه ئاو عهشق خاکم سرشتهن
 یهک جهفاش وهلام چون ههشت بههشتهن
 هر تیری ژ شهست ساف دلبرهن
 زهرهیش ژ میوهی تووبا خوهشتهرهن
 بی زخم خهدهنگ موژهی دلارام
 نهنگهن پانیان وه صحرای قیام
 دهرهین مهستیم بهلکم یاریم کهین
 نهوا بلهغزم نگههداریم کهین

واته: ئهی مهیگیر! جامی بادهم بۆ بیته تاکو مهست و سهرخۆش بم، چونکه سوودم له
 مهستییه و زیانم له بوون، جامیک که میشکم بهیتته جۆش تا جیهان بهجاری له بیر
 بهرمهوه، نه لهو مهیهی که خوا قهدهغهی کردووه و ئاوهر تیک دهدا، مهستانی ئهو بادهیه
 دیو خوون و مهست نین، ههواپهرستهکان خواپهرست نین، لهو بادهی بی خهوشی کۆنه که
 زۆر بهکهک و پیاوشکین و شیرینه، جامیکم پی بده تا بهجاریک له گوناها پاکو بمهوه و
 ئوسا مهست و نابووتم، موسلمانانی بکه که من تینووم و کافری پارێزگاریم و دهرویشی
 جامی بادهم، بهقوربانتم بم ئهی مهیگیر، زمانم ته بکه، من نهخۆشم و دهردهکم چارهسه
 بکه، له جامی یهکتاپهرستی بهجاری مهستم بکه، بهلکو بهو باده زیندووم بکهیتتهوه، بده تا
 بهیادی مهستان بیخۆمهوه، بهیادی دهست و پهنجهی ئههریمهن پێچان و ههواپهرستان،
 ئهی مهیگیر، جامی یهک مهنیم بۆ پر بکه، پهنگه له ئارهزووهکانی جیهانی لادهم تا که
 بهیادی کهستیک بیخۆمهوه که ژیان بهبی ئهو مهرگه، ماوهیهک ئهگهر بهبی ئهو پروویهرو بم،
 کافریم ئهگهر بهدووی بهههشتدا بم، من چ پێویستیهم بهپهری و کۆشک و تهلار هیه، خۆ
 خۆپهرست نیم، یارم دهوئ، ئهی پارێزگار تۆ و پهڕیهکان بهههشتی بهرین و من و خاکی
 یاری دیرین، ئهز بهئای ئهوین خاکم شیلراوه، وه ستهمی ئهو لهلای من وهکو ههشت
 بهههشت وایه، هر تیریک له دهست و پهنجهی دلبر دهریچی، زههری له میوهی بهههشت
 خۆشتهر، وه بهبی برینی تیری برژانگی یاری دلارام، پی نیان بهدهشتی روژی پهسلان
 نهنگه، له کاتی مهستیمدا بهلکو یارمهتیم بدهی، نهوا بخلیسکیم رام گره.

مه‌لا پەڕیشان وەکو دەلێن گەلێ ھۆنراو و نووسراوی بەزمانی کوردی و عەرەبی ھەبوو، بەلام لەبەرئەوێ کۆنەکراوەتەو، جگە لە پەڕیشاننامەکەیی ئەوانی تری دەست بەدەست کەوتوون و تیاچوون. پەڕیشاننامەکەیی لە ساڵی ١٢٣٥ی ھەتاوی لە کرماشان لەسەر ئەرکی فەتالیی ھەیدەریی زیباچویی لە چاپ دراو، کۆکەرەوێ دیوانەکەیی مه‌لا پەڕیشان لەبەرئەوێ شارەزایییەکی تەواو لە زاراوێ گۆزانی نەبوو، گەلێ ھەلەیی تێدایە و جگە لەوێش بەشیوێ کۆن لە چاپ دراو.

سەرچاوەکان

- ١- دیوان ملا پریشان کورد گرد آورده: فتح علی حیدری زیباچوئی - کرمانشاھ ١٣٣٥.
- ٢- سرایندگان کرد - نوشته نگارنده - تهران ١٣٤٥ (خطی).
- ٣- رۆژنامەیی کوردستان (مه‌لا پەڕیشان) بەپێنوسی دوکتۆر موفتی زاده.
- ٤- کەشکۆڵێکی کۆن کە نزیکەیی دووسەد ساڵ لەمەوپێش نووسراو.
- ٥- پەڕیشاننامە ھۆنراوێ مه‌لا پەڕیشانی کورد [دەستنووس].
- ٦- ساقی نامە ھۆنراوێ مه‌لا پەڕیشانی کورد [دەستنووس].

شاوھیس قولی

... - ٨١٠

ئەم ھۆنەرە بەپێی پەراوی (دەورەیی قەرمزی) کۆری بیر قەنبەری شاھۆییە و نازناوی قەرمزییە و لە ساڵی ٨١٠ی کۆچی لە دێی دەرزیانی شاھۆدا لە دایک بوو و ئێتر لە بارەیی چۆنییەتی ژیانییەو ناگەدارییەکمان بەدەستەو نییە و ژیانی زۆر تاریکە و ئەوێش کە مابێتەو دەم بەدەم گیراویانەتەو.

لە پەراوی (برھان الحق) دا نووسراو کە شاوھیس قولی لە دێی دەرزیانی شاھۆ لە مائی کوێخا قەنبەری دەرزیانی سەری ھەلداو و ھەر لەوێشدا پێ گەشتوو و لە پاشا بنەمالەیکەیی بەناوی بنەمالەیی شا میوان پێک ھێناو، ناوی ھەندێ لە یارەکانی کە ھاوێز و ھاویری بوون ئەمانەن: «پیر قەنبەر، کاکە عەرەب، کاکە پەحمان، کاکە پیرە، خاتوون زەربانق». مێژووی لە دایکبوون و مردنی پوون نییە، بەلام ھەندێک دەلێن لە ساڵی ٨١٠ی کۆچی لە دایک بوو.

لە شاوھیس قولییەو ھەندێ ھۆنراو بەیادگار ماوەتەو و ھۆنراوەکانی ئەو و یارەکانی لە پەراوێکدا بەناوی (دەورەیی قەرمزی) کۆکراوەتەو. ئەمەش چەند ھۆنراوێکی ئەم ھۆنەرە کە دەلێ:

ئەسلىمەن جە كورد، ئەسلىمەن جە كورد   بابۆم كوردەنان ئەسلىمەن جە كورد
 من ئەو شىرەنان چەنى دەستەى گورد   سىلسەى سپاى زوچاك كەردم هورد
 واتە: ئەگەر لە بنەچەكە و پەگەزم دەپرسن، بابم كوردە و لە پەسەنى كوردم. من ئەو
 شىرەمە كە لەگەڵ كۆمەلىكدا، لەشكرى زوچاكم لەناوبرد.

قرمزی لەم ھۆنراوانەدا دیاردی دەكاته سەر پووداوى كاوهی ئاسنگەر و ئەژى دەهاك و
 خۆی بە نەو و نەتەوہی كاوه دادەنئى كە بەیارمەتیی خەلك ئەو پادشا ملھوړ و ستەمكارەى
 لەناوبردووه و ئیتر خەلك لە پەتەرى ئەو زۆر كارە رزگاریان بووه.

سەرچاوهكان

۱- برهان الحق تألیف نور علی الهی.

۲- دەورەى قرمزی [دەستنوس].

۳- سەرئەنجام [دەستنوس].

خاتوون زەربانوی دەرزیانی

۸۴۵ - ...

ئەم ھۆنەرە بەپیتی پەراوی (دەورەى قرمزی) كچى یوسف بەگى دەرزیانی و دایكى شاوھیس
 قولییە كە لە ئاخر و ئۆخرى سەدەى ھەشتەم لە دیتی دەرزیاندا لە دایك بووه و ھەر
 لەوێشدا پى گەشتووه و پاشان مامۆستای بۆ گیراوه و خەرىكى خوێندن بووه و لە پاشا
 كاتى خۆى بەخوێندنەوہى پەراوى سەرئەنجام و دیوانى ھۆنەرانى كورد بردووته سەر،
 بەجۆرى كە لە پاش ماوہیەك خۆى ھۆنراوى ھۆنیوہتەوہ و نازناوى (خاتوون)ى بۆ خۆى
 داناوه. وەكو دەلێن زۆر بەخشندە و بەبەزەبى و میھرەبان بووه و ھەموو دەم پێتوتینی
 ژنانى كردووه.

خاتوون جگە لە ھۆنەوہى ھۆنراو لە تەنبوور لێدانیشدا دەستىكى بەرز و بالاى ھەبووه
 و وەكو دەلێن لە سالى ۸۴۵ى كۆچیدا بادەى مەرگى لە مەگىگىرى گەردوون وەرگرتووه و
 خواردوویەتەوہ. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرمان كە دەلئى:

گرد بییەن رزوان، گرد بییەن رزوان   كارخانەى خواجەم گرد بییەن رزوان

ئید ئەو سوارەن شیتش كەرد خەزان   نە پردیوہردا وست وە كەس نەزان

واتە: ھەمووی یاران و ھاوہلەن لە دەورى خواجە و سەرۆكەدا كۆبوونەتەوہ. ئەو ئەو
 شاسوارەى كە دایە خەزانى شیت كرد، وە لە پردیوہردا بزر و پێوار بوو.

خاتون له هونراوانه دا دياردي دهكاته سهر بابو ناووسى جاف كه سهره تا دايه خهزان له بهراره ريبه وه راوه ستا و بهر بهر هكانتي له گه لدا كرد و پاشان پي و چكه كى وهرگرت و چوه ريزى لايه نگران و په يره وانى. جا هه نديك ده لين كه نهو بوقه پهندي خه لك، دايه خه زانى شيت كردووه و پاشان به هوى پارانه ودى خو ش بووه ته وه و نهو يش چوه ته ريزى لايه نگراني.

سهر چاوه كان

۱- سهر نه نجام [دهستنوس].

۲- دهره ي قرمى [دهستنوس].

۳- دهفته رى پرديوهر [دهستنوس].

كاكه عه ره بى هه ورامى

۸۱۴ - ...

ئهم هونه ره مان به پتي په راوى دهره ي قرمى، ناوى عه ره ب و كورى بارامى هه وراميه و له سالى ۸۱۴ى كوچى له دهره ي كوى شاه ودا له دايك بووه و هر له و تشدا پي گه يشتووه و خه ريكى خو يندن بووه و له تافى جوانيدا رويشتووه دتي دهرزيان و ماوه يه ك له لاي شاوه يس قوليدا ماوه ته وه تا خه رقه ي وهرگرتووه و نهو سا خه ريكى رينو يني خه لك بووه و به جو ري كه نوو سيويانه له ناخر و نوخرى سه ده ي نويه مى كوچيدا كوچى دوايى كردووه و له دتي دهرزياندا نيژ راوه.

له ئهم هونه ره وه هه ندي هونراو به يادگار ماونه ته وه كه له په راوى دهره ي قرمى زيدا تو مار كراون. نه مهش دوو هونراوى ئهم هونه ره كه ده لي:

كه مان و سه ختى، كه مان و سه ختى كه ماندار مه نمو كه مان و سه ختى

غولام نهو كه سه ن بشناسق و مختى خواجه مان ئاما نهو وه سه سه ختى

واته: كه واندار كه وانه كه ي به سه ختى ده كيشي، خولام كه سيكه كه كاتناس بي، ئيستاكه رپهر و خواجه مان سه رى هه لداوه نهو بناسن و سه رى پي بسپيرن.

مه به ست له كه واندار نهو كه سه يه تيروكه وانى هيه و راو ده كا و ئهم نازناوه ش به رپه راني گه وره و خواناسان دهر ي جا لي ره دا كاكه عه ره ب ده لي: كه واندار به سه ختى ده واني له تيروكه وانه كه ي كه لك وهرگري و خه لك بخاته داوى پي و رچه ي خواناسى و ريگه يان پي پيشان بدا، خولام و به ندهش به كه سيكه ده لين كه كات بناسي و له كاتى خويدا

ئەركى خۆى سەبارەت بەرپى و پچەكەى ئەنجام بدا، كەواتە ئىستاكە رېيەرمان سەرى
هەلداو و ئەو بەچاكى بناسن تا لەگەلتاندا سەرسەختى نەكا.

سەرچاوەكان

۱- سەرئەنجام [دەستنووس].

۲- دەورەى قىرمىزى [دەستنووس].

۳- دەفتەرى ساوا [دەستنووس].

كاكە پەحمانى دەرزيانى

سەدەى نۆيەمى كۆچى

ئەم ھۆنەرمان بەپىي پەراوى (دەورەى قىرمىزى)، لە سەدەى نۆيەمى كۆچيدا ژياو و لە تافى
جوانيدا رۆيشتوووتە لای شاوھيس قولى و ماوھەك لە لای ماووتەو تا خەرقەى لى
وەرگرتوو و پاشماوھى ژيانىشى ھەر لەگەل ئەودا رابواردوو و ھەر لەويشدا كۆچى
دوايى كردوو. لە كاكە پەحمانو ھەندى ھۆنراو بەيادگار ماووتەو كە لە پەراوى دەورەى
قىرمىزدا تۆمار كراو. ئەمەش دوو ھۆنراوى ئەم ھۆنەر كە دەلى:

نەگىرۆ پۆزە، نەگىرۆ پۆزە ھەر كەس جە ياران نەگىرۆ پۆزە
سى پۆزە گيران نە ئاتەش سۆزە خواران نە زانان يەكما سى پۆزە

واتە: ھەر كەسەك كە خۆى بەخواناس دادەنى و يارە دەبى سى پۆز رۆزوى تايبەتى
بگرى، وە ئەگەر كەسەك سى پۆز رۆزوى تايبەت نەگرى لەناو ئاگرى دۆزەخدا دەستووتى،
ئەلبەت ئەم سى پۆزە جگە لەو سى پۆزەيە كە خوا داى ناو.

يارىيەكان ھەروا لە پيشا باسما لێو كەرد لە وەرزى زستانا سى پۆز رۆزوى تايبەت
دەگرن و ئەمەش بەھۆى سەرکەوتنى سان سەھاكە بەسەر عىلى چىچەكدا كە ويستان ئەو
و يارەكانى بكۆژن و ئەمەش لە كاتىكدا بوو كە ئەو عىلە كەوتىوونە شوپىيان كە سەھاك و
يارەكانى لە پى چاويان كەوتە ئەشكەوتىك و پەنايان بردە ئەو ئەشكەوتە لەویدا سى پۆز
بەبى ئەو شتى بخۆن مانەو و پاشان كە لە ئەشكەوتەكە ھاتنە دەرەو، سان سەھاك
دەستوورى داىە لايەنگرانى كە ھەموو سالتىك سى پۆز رۆزوى بگرن.

سەرچاوەكان

۱- سەرئەنجام [دەستنووس].

۲- دەورەى قىرمىزى [دەستنووس].

کاکه پیره‌ی دهرزیانی

سه‌دهی نۆیه‌می کۆچی

ئهم هۆنهرمان به‌پێی په‌راوی (ده‌وره‌ی قهرمزى) يه‌كێكه له يارانى شاوه‌يس قولى كه له سه‌ده‌ی نۆیه‌می كۆچیدا ژياوه. و ئيتر سه‌بارت به‌چۆنیه‌تیی ژيانیه‌وه ئاگه‌داریه‌كمان نیه و ههر ئه‌وه نه‌بێ كه له هۆنراودا نازناوی پیره بووه و له تافی جوانیدا چووته لای شاوه‌يس قولى و ماوه‌یه‌ك له‌لای ماوه‌ته‌وه و خه‌رقه‌ی لێ وه‌رگرتوه.

له كاكه پیره‌وه هه‌ندێ هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه كه زۆر ته‌ر و پاراو و په‌وانن. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراویكى ئهم هۆنهره كه ده‌لێ:

كارسان كاران، كارساز كاران   پادشای ئه‌له‌ست كارساز كاران

لوتف و كه‌رم كه‌رد شای كه‌رم‌مداران   ئه‌و پۆ زنده كه‌رد قهرمزى ياران

واته: پادشای پۆزى به‌رين و كارسازى كاره‌كان، به‌زه‌یى پيماندا هات و شاوه‌يس قولى بۆمان هێنا و ئه‌ویش دلى يارانى زیندوو كرده‌وه و شادى پیمان به‌خشى.

٢

دل پر جه ئه‌ندۆ، دل پر جه ئه‌ندۆ   ياشا ئامانه‌ن دل پر جه ئه‌ندۆ

هه‌ر كه‌س پۆچه گرت جه قه‌وم نه‌نۆ   داخڵ وه ميلله‌ت هه‌فتا و دوو گرۆ

واته: ئه‌ی شا ئامان كه دل پر له په‌ژاره و خه‌فه‌ته، هه‌ر كه‌سێك پۆزوو بگرێ له ده‌سته‌ی هه‌فتا و دوو گرۆی ئیسلام دیته ژمار و له ریزی پارێزگاران و خواناسان دایه.

سه‌رچاوه‌كان

١- سه‌ره‌نجام [ده‌ستنووس].

٢- ده‌وره‌ی قهرمزى [ده‌ستنووس].

عالی قه‌له‌ندەر

... - ۸۳۸

ئەم ھۆنەرە بەیئى سەرەتای سەرئەنجامى دەستنوسى كاكايى، لە ساڵى ۸۳۸ى كۆچى لە دەوروپەرى دالاهۆدا لە داىك بوو و ھەر لەوێشدا پى گەشتوو. ئەو ھىشتا منداڵكى سى ساڵە بوو كە باوكى كۆچى دوايى كرد و ئەوسا بەھۆى داىك و خزم و كەسوكارەكەى خەرىكى خويندن بوو، وە لە ماوہیەكى كەمدا ھەموو چەشنە نووسراویكى دەخويندەو و پاشان رۆیشتە دى شىخان و لەلای زانایانى ئەو دێیەدا خەرىكى خويندن پەرتووکی سەرئەنجام و ریزمانى عەرەبى بوو، لە پاشا بەرەو بەغدا كەوتە رى و لەوێدا خەرىكى رینۆینى خەلك بوو، وە ئەم كارەى بوو ھۆى ئەوێ كە ھەندىك لەگەڵیدا دوژمنى بكەن و سەرئەنجام ئەویان كوشت و لایەنگرەكانى ئەویان لەوێدا ناشت.

لە پەراوى (برهان الحق)دا نووسراو كە عالی قه‌له‌ندەر لە دواى سان سەھاك سەرى ھەلداو و پلەویایى ئیوھەتى بوو و دوژمنەكانى ئەویان كوشتوو. لە پاش كوژرانى ئەو، دوو كەس لە یارەكانى بەناوى دەدە عەلى و دەدە حوسەین بنەمالەھىكى ئاینیان بەناوى بنەمالەى عالی قه‌له‌ندەرى پىك ھینا.

لە عالی قه‌له‌ندەرەو گەلى ھۆنراو بەیادگار ماونەتەو كە زۆر تەرى و پاراو و پەوانن. ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

۱

سەر ویم سەندەن، سەر ویم سەندەن	عالییه‌نان عالی سەر ویم سەندەن
پەیکەرەى جامم ھىچ كەس نەوئەندەن	جەمشید بیانی جەم ویم بەندەن

واتە: من ناوم عالییه و سەرمیان سەند، ھىچ كەس پەیکەرەى جامەكەى نەخویندووەتەو، من جەمشید بووم و كۆر و جەمى خۆم پىك ھینا و بەكەیفى خۆم ژيانم پابوارد.

ھۆنەر لەم دوو ھۆنراویدا دیاردى دەكاتە جامى جەم كە بەپى چیرۆكەكانى ئىرانى جامىك بوو كە جەمشید ھەمووى جیھانى لەویدا دەدى، بەپى شانامە، كەیخسەرەو بۆ ئاگەداربوون لە كارى بێژەن، لە دەمەدەمى نەورۆزا تەماشای ئەو جامەى كرد و بێژەنى لەبن چالێك لە تۆراندا دى و ئەوسا پۆستەمى بۆ ئازادكرنى ئەو نارد.

مەست و مەدھۆشۇ، مەست و مەدھۆشۇ
 ئاسمان و زەمىن ۋە ھەم مەخرۇشۇ
 ۋاتە: مەن ناۋم عالييە ۋە سەرەست و مەدھۆشۇم، ئاسمان و زەۋى لەگەل يەكدا
 دەخرۇشۇن، سىاۋەشۇم و خۇيىم دەجۆشۇ.

ھۆنەر لەۋ دوو ھۆنراۋەدا دىاردى دەكاتە چىرۆكى سىاۋش كە بەپىتى شانامە: سىاۋەش
 لە پاش ئەۋەى فېرى ھۆنەرى شەرى بوو، گەراپەۋە لاي باۋكى و ئەۋسا سوۋدابهى باۋەژنى
 دلى دا بەئەۋ، بەلام سىاۋش گۆپى پى نەدا و سوۋدابه پقى ھەستا و مېردەكەى خۆى لى
 بەدبىن كرد، پاشان سىاۋش چوۋە توران و لەلاى ئەفراسىاۋدا مايەۋە و ئەۋىش فەرەنگىسى
 كچى خۆى بۆ مارە برى، بەلام لەۋتېشدا گەرسىۋەز بوۋە دوژمنى و سەرئەنجام ئەفراسىاۋ
 ئەۋى كۈشت و كۈشتىنى ئەۋ بوۋە ھۆى شەۋشۆرى نىۋانى ئىران و توران.

مەست و دىۋانە، مەست و دىۋانە
 پىل ۋە پىل گىلام يانە ۋە يانە
 ۋاتە: مەن عاليم ۋە لە بادەى يەزدانى مەست و دىۋانە بووم، پرد بەپرد و مال بەمال گەرام،
 خۆزگە بەۋ پان و پەۋەكە على شۋانىيەتى.

ئەۋ كۆى سەرەندىل، ئەۋ كۆى سەرەندىل
 قوربانىم كەردەن نەۋانى دەلىل
 ۋاتە: لە كىۋى سەرەندىلدا، لەۋ شۋىنە پىرۆزەدا پلەۋپايەى مەن بەرز بوو، چۈنكە مەن ۋەكو
 ھابىل بۆ ئەۋەى خۆم بەبارەگەى خوا نىزىك كەمەۋە، قوربانىم كرد تا لە دەرگەى خوا پىسا
 نەبم، بەلام قابىل ھىۋا و ئارەزوۋەكانى مەنى دايە با و كۈشتى.

ھۆنەر لەۋ دوو ھۆنراۋەدا دىاردى دەكاتە سەر بەسەرھاتى ھابىل و قابىل كە بەپىتى
 پەراۋەكانى ئىسلامى، كورەكانى ئادەم ھابىل و قابىل ھەر كام بۆ ئەۋەى بەخوا نىزىك
 بىنەۋە، قوربانىيەكىيان سەربرى ۋە لەبەرئەۋەى قوربانىيەكەى ھابىل لە دەرگەى خوا قىۋول
 بوو، قابىل براكەى خۆى كۈشت.

گوردی دوونادوون، گوردی دوونادوون   مەبۆ بوانیم گوردی دوونادوون
 ئامایم دوون وه دوون بگەندیم ئەو شوون   ئیـرهـج بیانم پـوـور فـهـرهـیدوون
 واتە: دەبی چۆنییه تیی دوونادوونی خۆم بۆتان بگێرمه وه، من دوون به دوون هاتم، واتە
 گیانم له له شیکه وه فرییه له شیکێ تر تا ئیستا گەیشتمه ئەم شوینە، وه له رابردوودا
 ئیره جی کوری فەرهیدوون بووم.

سەرچاوهکان

۱- برهان الحق تالیف نور علی لهی.

۲- سەرئەنجام [دەستنووس].

۳- دەرهی پیرعلی [دەستنووس].

سەهێ ئەکابری خامۆش

... - ۸۴۴

ئەم هۆنەرمان بەپێی یادداشتی قەندێ، ناوی ئەکابر و کوری شیخ عەلی و نازناوی
 خامۆشه و له سالێ ۸۴۴ی کۆچی له دێی شیخاندا له دایک بووه و هەر لهوێشدا پێ
 گەیشتووه. له دەوری منداڵیدا خەریکی خوێندن بووه و پاشان پێزمانی عەرەبی و وێژە
 فارسیی خوێندووه و ئەوسا خێی داووته فەلسەفه و خواناسی و لەم بارهوه گەلێ پەرتووکی
 خوێندووتهوه و له پاشا باری کردووته یهکێ له دیکانی ههوارامان و لهویدا نیشتهجێ بووه
 و پاشماوهی ژیاانی بهرینوینیی خه‌لک بردووته سه‌ر و وه‌کو ده‌لێن له ئاخ‌ر و ئۆخ‌ری
 سه‌ده‌ی نۆیه‌می کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردووه.

له نامیلکه دەستنووسه‌کانی تری یاریدا هاتووه که خامۆش له نه‌وه‌کانی سه‌ه‌ی بولولفایه
 و به‌یه‌کێ له پێه‌رانی یاری دێته ژمار که له سه‌ده‌ی نۆیه‌می کۆچیدا ژیاوه و گه‌لێ
 هۆنرای سه‌بارته به‌پێ و پچه‌ی یاری هۆنیووته‌وه که زۆر به‌رز و ته‌پ و پاراون. ئەمه‌ش
 چه‌ند هۆنراویکی ئەم هۆنەر که ده‌لێ:

۱

هه‌رگیز مه‌که‌رن یاران هه‌مرا

په‌ی وێتان په‌یدا پیرێ شاره‌زا

په‌فیقی سفله و هه‌مرا‌یی گومرا

مه‌که‌فن وه شوون کۆر و نا‌ره‌زا

واته: ئەي ياران! لەگەڵ سېلە و گومراڤا ھاوڕێتیتى مەكەن و خۆتان لەم چەشنە كەسانە لادەن، وە مەكەونە شوێن پیاوێ كۆيتر و نااگا و بۆ خۆتان پيرى ژير و ناگا پەيداكەن و پەيرەوى لى بكەن و بەدوویدا بڕۆن.

٢

كوته خشتى بيم جە بنە ديوارى   ناگا بەزبان ئاما وە جارى
واتش ئەمن بيم ديوانەى يارى   ئيسا خامۆشم ھام نە پىوارى

واته: لەبن ديوارى كدا كوته خشتىكم دى كە لەپ ھاتە زوان و وتى: من ديوانە و شەيداي يارىك بووم و ئىستا بى دەنگ و خامۆشم و لەم شوێنەدا ژيان دەبەمە سەر.

خامۆش لەم ھۆنراوانەدا لاى وايە كە جيھان بەھۆى كۆمەلەى گەردیلە ھاتوووتە دى و ئەم گەردیلانە ھەمیشەيىن و لەشى بنیادەمیش و لەم تۆزقارانە پێك ھاتوووە كە لە پاش مەرگ لە قالبەكانى تردا ديسان پەيدا دەبى ھەروەھا كە ئنم گەردیلانە لە خشتى ديوارى مالاھەكان و قورى گۆزەكان و سەوزە زارەكاندا دەبينىن و ھەندى جارىش لەگەڵ ئىمەدا وتووێژ دەكەن.

٣

بينای گشت کاران، بينای گشت کاران   ئازیز ھەر تۆنى بينای گشت کاران
ئەر سیوھیلەنان مەژى نەداران   دلدار مەوێنى سوب و ئىواران

واته: تۆ كە بينای گشت کارەكانى، دلدار و خوشەويستى منى و منیش بەھۆى تۆوە وەكو ئەستىرەى سیوھیل تیشك دەپژێنمە دارەكان و پەرە دەدەمە خووخدەى چاك و ھەموو دەمە بەیان و ئىوارەيەك دلبراو و مايەى ژيانى خۆم دەبينم.

سەرچاوەكان

- ١- سەرئەنجام [دەستنووس].
- ٢- كەلامى سەى خامۆش [دەستنووس].
- ٣- دەفتەرى پردیوەر [دەستنووس].

پوور فەرەیدوونی شیرازی

سەدەى حەوتەم و هەشتەم

ئەم ھۆنەرمان كە ناوى پوور فەرەیدوونی شیرازیە، بەپێى ئەو بەلگانەى كە لە دەست دان لە سەدەى حەوتەم و هەشتەمى كۆچیدا ژیاوه. مامۆستا سەعیدى نەفىى كە لە ژمارەى پانزەیهى گۆڤارى پەيامى نوێدا كە لە ساڵى ۱۳۲۴ى هەتاویا چاپ بووه نەفىسى دەلى: كۆنترین بەلگەى كە لە پوور فەرەیدوون و دووبەیتیەكانى ئەوهوه دواوه، پەراوى (نظم گزیده)ى نووسراوى «محەمەد سادق»ى تەوریزیە. محەمەد سادق كە یەكێ لە ھۆنەرانى سەدەى پانزەیهى كۆچییە، لە ساڵى ۱۰۳۶ى كۆچیدا ئەو پەراویە نووسیوه. پەراوهكە داگرى ھۆنراوى ھۆنەرانى فارسى بێژى ئێرانییە و لە چەند بەشدا دانراوه. لە بەشى ھەولیدا لە بارەى پوور فەرەیدوونەوه دەلى: پوور فەرەیدوون لە كوردەكانى پارێزگەى فارسە، وە بەیەكێ لە ھۆنەرانى دلسووتاوى سەدەى حەوتەم و هەشتەمى كورد دێتە ئەژمار، ھۆنراوەكانى ئەو كە زۆربەیان داگرى دووبەیتین بەزاراوى لورین و گەلى تەپ و پاراو و شیرین.

شوعاعى شیرازییش كە لە نیوہى سەدەى چواردەیهى كۆچیدا ژیاوه، لە پەراوى «تذکره شکرستان پارس»دا لە بارەى پوور فەرەیدوونەوه دەلى: پوور فەرەیدوون یەكێ لە پارێزگاران و خواناسانى كوردی شیرازە، وە گەلى دووبەیتی بەزاراوى لورى داناوه كە بەداخەوه كۆنەكراونەتەوه، وە جگە لە چەند دووبەیتی ئەوانى تری تیاچوون. لە پەراوى «مرآة الفصاحه»یشدا ھاتووه كە پوور فەرەیدوون خواناسێكى رەند و بێ پەروابووه، وە ھەندى دووبەیتی بەزاراوى لورى لى بەجى ماون كە گەلى ناسك و پاراون.

نووسراوى تر كە لە پوور فەرەیدوونەوه دواوه، فەرھەنگى جیھانگیرى كە جەمالودینی حوسینی كورێ فەخردین لە ساڵى ۱۰۰۵ى كۆچیدا نووسیویه، وە لەو فەرھەنگەدا لە ژێر وشەى «لەو»دا كە بەواتای لێوه، بەیتێكى لە پوور فەرەیدوونەوه بۆ بەلگە ھێناوه.

دوكتۆر خانلەریش دیسان لە ژمارەى هەشت و نۆی گۆڤارى پەيامى نوێدا دەلى: بیتگومان پوور فەرەیدوون بەر لە ساڵى ۱۰۰۵ى كۆچیدا ژیاوه، واتە بەر لە نووسینی فەرھەنگى جیھانگیرى. وە لە نێوانى ھۆنەرانى ئێراندا دوو كەس بەناوانى پوور بەھای جامى و پوور حەسەنى ئسفەرایینی دەناسین كە لە نیوہى دووہى سەدەى حەوتەمدا ژیاون و ھەردووکیان خەلكى خوهراسان بوون، وە لێرەدا دیارە كە نازناوى ئەم دوو ھۆنەرە كە بەوشەى پوور دەستى پێ كردووه لە سەدەى حەوتەم و هەشتەمدا باوبوووه و ھەر بەم بۆنەوه پوور فەرەیدوون لە دواى سەدەى حەوتەم و سەرھەتای سەدەى هەشتەمدا ژیاوه. وە لەوہى

که نازمی ته‌وریزی ئه‌وی به‌کورد داناوه دیاره له کورده‌کانی ولاتی فارس بووه، چونکه له سهرده‌مه‌دا کورده‌کان له ناوچه‌کانی جۆر به‌جۆری فارسدا ده‌ژيان.

حاجی لوتف عه‌لی به‌گی ئازهری‌گ دلیش له په‌راوی «ئاته‌شکه‌ده» دا له باره‌ی پوور فه‌ره‌یدوونه‌وه ده‌لی: پوور فه‌ره‌یدوون له ولاتی فارسدا له دایک بووه، وه به‌یه‌کێ له خواناسان و پارێزگاران سهرده‌می خۆی دیته ئه‌ژمار. هۆنراوه‌کانی که زۆربه‌ی دووبه‌یتین به‌زاراوه‌ی لوړی هۆنراونه‌ته‌وه و ئه‌م زاراوه هه‌روه‌ها ده‌زانین یه‌کێ له زاراوه‌کانی کوردیه‌ی. په‌نگه بپرسن که پوور فه‌ره‌یدوون له ولاتی فارسدا سه‌ری هه‌لداوه، چۆن کورد بووه، له وه‌لامدا ده‌بی بلیتین: کورده‌کان هه‌ر له‌مێژوه، له ناوچه‌کانی جۆر به‌جۆری ولاتی فارسدا به‌تابه‌ت له ناوچه‌ی ئاباده و ئیزه‌دخاست و شوانکاره و شاری بابه‌کدا ده‌ژيان، به‌لام نازانین که پوور فه‌ره‌یدوون له کام یه‌ک له ناوچه‌کاندا سه‌ری هه‌لداوه، ئه‌وشمان بۆ ږوونه که زۆربه‌ی کورده‌کانی فارس له سه‌ده‌ی هه‌وته‌م و هه‌شته‌مه‌دا له ناوچه‌ی ئاباده و ئیزه‌دخاستدا ژيان، وه ده‌گونجی پوور فه‌ره‌یدوونیش له یه‌کێ له ناوچه‌کاندا له دایک بووبی. هه‌روه‌ها وتمان زۆربه‌ی هۆنراوه‌کانی پوور فه‌ره‌یدوون دووبه‌یتیه‌ی، وه هه‌ندێ له دووبه‌یتیه‌کانی ئه‌و که‌وتووته ناو دووبه‌یتیه‌کانی بابه تایه‌ره‌وه، ئه‌وا بۆ نموونه هه‌ندێ له دووبه‌یتیه‌کانی ئه‌و دینین:

ئه‌گه‌ر مه‌ستان مه‌ستیم ئه‌ز ته‌ئیمان   وه‌گه‌ر بی پا و ده‌ستیم ئه‌ز ته‌ئیمان
ئه‌گه‌ر گه‌وریم ته‌رسا وه‌ر موسلمان   به‌هه‌ر می‌لله‌ت که هه‌ستیم ئه‌ز ته‌ئیمان

واته: ئه‌ی خوای گه‌وره و گران! ئه‌گه‌ر مه‌ستین و تووشی خۆپه‌سه‌ندی بووین و، له ږووکردن به‌ده‌رگا و ږووکه‌ی تۆ کو‌تاییمان کردووه، له تۆین و به‌نده‌ی خۆتین. ئه‌گه‌ر گه‌وره و فه‌له و موسلمانین. وه یا له ئاین نه‌ته‌وه‌یه‌کی ترین خۆ هه‌ر به‌نده‌ی تۆین و په‌یوه‌ندمان به‌خۆته‌وه هه‌یه، وه جگه له ده‌رگای به‌خشیش و به‌زه‌بی تۆ په‌ناگایه‌کی ترمان نییه. له دوو به‌یتێ تردا ده‌لی:

دیلا تا مه‌ن وه سه‌ه‌رداروم ده‌م ته   نه‌داروم عاله‌می جوز عاله‌م ته
جیهان بشی و دل بشی و جان شی   نه‌شی نه‌شی ژدی‌ل شه‌وق غه‌م ته

واته: ئه‌ی دل تا من ئاخوداخێ تۆم له دلایه، جگه له جیهانی تۆ جیهانی ترم نییه. جیهان ئه‌گه‌ر بږوا، دل و بږوا و گیان له ده‌ست ده‌رچێ تاسه‌ی خه‌م و په‌ژاره‌ی تۆ له دل ده‌رناجێ و هه‌ر ده‌می‌نی. وه له دووبه‌یتیه‌کی تردا ده‌لی:

دیلا جوز شه‌وق تو بازوم نه‌ بازوم   به‌جوز تو وا که‌سی سازوم نه‌ سازوم
توێ ناز و نیاز هه‌ردوو که‌ونوم   به‌جوز وه‌سلت ژحه‌ق خوازوم و نه‌خوازوم

واته: ئەي دَل جگە لە تاسەي تۆ شتێ ترم ناوئ، وه جگە لە تۆ لەگەڵ کەسێکی تردا رێک ناکەوم، چونکە هەر تۆی ئاواتی هەردوو جیهانم، وه جگە لە گەیشتن بەتۆ لە خوا شتێ ترم ناوئ.

سەرچاوهکان

۱- پیام نو - شماره ۱۱ سال ۱۳۲۴ (پور فریدون به قلم سعید نفیسی).

۲- تذکرهء شکرستان، تالیف شعاع شیرازی - تهران ۱۳۳۲.

۳- فرهنگ جهانگیری، تالیف جمال الدین حسین بن فخرالدین - لکنهؤ ۱۲۹۳ هجری.

۴- آتشکده تالیف حاج لطفعلی أذر بیگدلی - بمبئی ۱۲۹۹ هجری.

هۆنەرانی دەورەي ئەرەلانی

۶۱۶-۱۲۸۵

سەبارەت بەدامەزراندنی میرنشیني ئەرەلانی هەر کام لە میژوونووسەکان قسەییەکیان کردووه، میر شەرەفخانێ بتلیسی لە پەراوی شەرەفنامەدا دەلێ: بابە ئەرەلانی کە زۆریەي ژيانی لەناو هۆزەکانی گۆراندای رابواردوووە لە دەوری مەغوولەکان ۶۱۶ - ۷۳۶ی کۆچیدا بەی شەرەشۆر سەری بۆ چەنگیزخان دانەواندوووە و ئەوسا دەستی بەسەر شارەزورا داگرتوووە و میرنشیني ئەرەلانی دامەزراندوووە و لەم میژوووه میرنشیني ئەرەلانی هەندێ جار بەسەرەخۆیی و بری جاریش لە ژێر پکێفی پاشایانی ئێرانیدا بووه و تا سالی ۱۲۸۵ی کۆچی دەولەتەکیان بەردەوام بووه و لە پاشا ناسرەدین شای قاجار بنەمالەي ئەرەلانی هەلداشت و بەم چەشنە میرنشیني ئەرەلانی لە گۆرستانی میژوودا نیژرا.

لە ماوهی ئەم شەش سەد سالەدا والییەکانی ئەرەلانی بۆ پەرەپێدانی خاکەکیان تی کۆشاون و سنوورەکیان گەیاندوووەتە حەریر و کەرکوک و کرماشان و هەمەدان و گۆمی ورمی و لەم ماوه دریژەدا گەلی پرد و کاروانسەرا و مزگەوت و رێ و باخ و خانوویان دروست کردوووە و لە پاشا سلیمان خانی ئەرەلانی ۱۰۴۶ - ۱۰۶۶ی کۆچی پایتەختەکی لە حەسەن ئاواوە گوزاوتوو سەن و لە سەندا زانکۆییەکی ئایینی دامەزراندوووە و ئەم زانکۆییە گەلی زانی پێ گەیاندوووە و وای لی هاتوووە لە تەواوی کوردستانەوه پرویان تی کردوووە.

ئەرەلانیەکان گەلی بایەخیان داوتە زانست و وێژە و هونەر و هۆنەرانیان هان داوه کە هۆنراو بەزاراوهي گۆرانی بهۆننەوه و لەگەڵ ئەوەشدا گەلیک لە والییەکانی ئەرەلانی وهکو

که لّبالی خان و خهسرهوخان و ئەمانولّلا خان خوڤان هۆنەر بوون و دیوانیان له شوێن بهجی ماوه.

له دهوری ئێرده لانهکاندا گهلی هۆنەر و زانا و پیتۆل و هونهرمه‌ند پێ گه‌یشتوون و پاژه و خرمه‌تیان به‌زمان و وێژه‌ی کوردی کردووه که هه‌ندیکیان بریتین له شیخ شه‌هاوی سووره‌به‌ردی، سه‌یدی یه‌ه‌ورامی، خانای قوبادی، بێسارانی، مه‌لا وه‌له‌د خانی گۆران، مه‌لا خدری روواری، مه‌وله‌وی، ئەحمه‌د به‌گی کۆماسی، مه‌ه‌جووری، مه‌ستووره‌ی کوردستانی، مه‌لا ئەبووبه‌کری موسه‌نیف، وه‌لی دێوانه، شیخ محه‌مه‌دی فه‌خرولعوله‌ما و گه‌لێکی تر که ئەگه‌ر خوا چه‌زکات باسیان لێوه ده‌که‌ین.

شیخ شه‌هاوی سووره‌به‌ردی

٥٣٩ - ٦٣٢

ئهم هۆنهره‌مان ناوی شه‌هابودین و کورێ عه‌بدوّلّلا و نازناوی «شه‌هاب» و به‌شیخ شه‌هاوی سووره‌به‌ردی به‌ناویانگه. به‌پێی ئەو به‌لگانه‌ی که که‌وتوونه‌ته ده‌ستمان له سالی ٥٣٩ی کۆچی له دێی سووره‌به‌ردی گه‌روس پێی ناوه‌ته مه‌یدانی ژيانه‌وه. هه‌ر له منداڵیه‌وه خه‌ریکی خوێندن بووه و له پاشا چوو‌ه‌ته هوجره‌ی فه‌قیان و بۆ خوێندن هه‌مووی شاره‌زوور گه‌راوه و ئەوسا چوو‌ه‌ته به‌غدا و له‌لای ئەبوو نه‌جیبی مامی خه‌ریکی خوێندن بووه و هه‌ر له‌لای ئەو که‌وتووه‌ته داوی ته‌ریقه‌ته‌وه و خه‌رقه‌شی له ئەو وهرگرتووه و ماوه‌یه‌کیش له‌لای شیخ عه‌بدولقادری گه‌یلانی و شیخ نه‌جمه‌دینی کوپرا، فێری زانست و خواناسی بووه و له پاشا هه‌ر له به‌غدا ماوه‌ته‌وه و ئیتر پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌وانه و تنه‌وه و رێنۆینی خه‌لک بردووه‌ته سه‌ر تا سالی ٦٣٢ له ته‌مه‌نی نه‌وه‌د و سێ سالی‌دا کۆچی دوا‌یی کردووه و له گۆرستانی داروسه‌لامی به‌غدادا نێژراوه.

شیخ شه‌هاو به‌یه‌کی له زانایان و خواناسانی گه‌وره‌ی کورد دێته ژمار و گه‌لی له زانایان و هۆنهران له‌لای ئەو وانه‌یان خوێندووه که یه‌کی له‌وانه سه‌ع‌دی شیرازییه ئەو پێ و پچه‌یه‌کی تایبه‌تی به‌ناوی: «سوهروره‌دی» یه‌ دا‌ه‌ینا و گه‌لی شاگردی پێ گه‌یان‌د پێ و پچه‌که‌ی له‌گه‌لی وڵاته ئیسلامیه‌یه‌کاندا په‌ره‌ی سه‌ند. له‌گه‌ل ئەوه‌شدا گه‌لی په‌راوی به‌که‌لکی به‌زمانی عه‌ره‌بی نووسیه‌وه که زۆربه‌یان له چاپ درا‌ون.

شیخ شه‌هاو گه‌لی هۆنراوی به‌عه‌ره‌بی و فارسی و کوردی هۆنیوه‌ته‌وه، هۆنراوه عه‌ره‌بی و فارسییه‌کانی گه‌رچی که‌من، له‌ناو په‌راوه‌کانی می‌ژوو‌ی فارسی و عه‌ره‌بیدا نووسرا‌ون، به‌لام هۆنراوه کوردیه‌یه‌کانی له‌م دوا‌یه‌دا که‌وتنه ده‌ستمان و له‌ناو به‌یازه‌کانی ده‌روبه‌ری

هه‌وشار و گه‌رووسدا نووسراون و وا دیاره ئه‌و هۆنراوانه‌ی له تافی جوانیدا هۆنیوه‌ته‌وه
که ئه‌وا لیڤه‌دا هه‌ندیکی دینین:

گشت پێغه‌مبه‌ران، گشت پێغه‌مبه‌ران
یا نوور دیده‌ی گشت پێغه‌مبه‌ران
په‌سوول په‌هه‌به‌ر په‌ی را گوم که‌ران
باش مورسه‌لان په‌یغام ئاوه‌ران
هه‌بیب دانای مه‌عبوود بێ غه‌م
به‌تۆش دان خه‌لات شه‌فیعوولئومه‌م
له‌ولاک له‌ولاک به‌تۆ واچیـــــــــــــــــان
به‌تۆ بێ مه‌نسبه‌ خه‌تمولئه‌نبیان
تۆ سه‌ر دای جه‌ شه‌مس نه‌ برج مه‌که‌که
وه نه‌قد ئیسلام تۆ پێکای سکه‌که
تۆ دات به‌حه‌یده‌ر شی که‌ندش خه‌یه‌به‌ر
به‌نگوشت شاده‌ت شه‌ق که‌ردی قه‌مه‌ر
نمانات ئیعجاز به‌قه‌وم کوففار
په‌یدات که‌رد جه‌ سه‌نگ دار پر ئه‌سمار
موعجزه‌ی تۆ په‌ی خه‌تمولئه‌نبیان
بوزغاله‌ی بریان زه‌هرش که‌رد عیان
ئه‌ر تۆ نه‌به‌ی سه‌ـــــــــــــــــه‌ردار ئومه‌ت
جه‌ کو مه‌به‌ی عه‌رش دنیا و قیامه‌ت
په‌ی چی‌شش مه‌که‌رد ئی ملّک ئافاق
په‌ی کێ هۆرمه‌دا ئی چه‌طر هه‌فت تاق
زه‌مین و زه‌مان سه‌مای لاجیوهر
گشت جه‌ بۆنه‌ی تۆ ئافه‌ریده‌ش که‌رد
جه‌ شه‌وق تۆ بی مه‌حبووب مه‌عبوود
کولل کائنات ئاوه‌رد وه‌ وجوود
جـــــــــــــــــه‌ لای نام ویش نام تۆش وانا
په‌وکه‌ قورئانش په‌ی تۆ کیانا

جه مهرکه زه ی ئهرز نامت محمهده
 جه ههفت ئاسمان مهوانات ئهممهده
 هه ور و ههوا و مانگ، شه مس و هه ساران
 به حر و بهر و ئهرز، گولزار و ساران
 باغات و بوستان پهنگ پهنگ نه باتات
 ئه شجار و ئه سمار، رزق مه خلوقات
 جه یومن توبی نه پهرده ی عهدهم
 ئاوهرده به وچووود جن چه نی ئادهم
 وه حی ی په بیانی ویش په ی تو کیاست
 بنممانی بالش چه نی راه راست
 بوراق، جبره ئیل په ی تو کیانا
 تو شان تا به عه رش کورسی په سانا
 بوراق جبره ئیل مهندهن وه بی بال
 هه نیچ نه بینان نه قووه نه حال
 چادر دیت لوی به جه زبه ی جه لیل
 تار لامه ککان، بی یار و ده لیل
 چون غونچه ی نه ورهس به رئا می جه پو ست
 تا یاوای وه حهده سه راه په رده ی دو ست
 یا هوو نزیکتر جه قاب قه وسه یین
 یا چون سفیدی کنا چله ی عهین
 جه چند جا گه دا لیت کریا سه لام
 ئه ژنه ویت به گۆش بی نوتق و که لام
 تو نه جای سه لام عهرز که رده ی سه نا
 ته حییات وانای په ری په ببه نا
 نه ده رگای داوهر حهل بیت موشکلات
 ئه دای په نج فره زهت کریا وه خه لات
 جه میعراج ئامای به مژده ی نهوی
 هه ژده هه زار سال به نیمه شهوی

ئاۋەردەت بەرات مـــــوتاع شـــــادى
 پەرىتو ئوممەتان خـــــەت ئازادى
 گوشادى كلىد دەروازەى بهشت
 شۆرنای كىتاب پىغەمبەران گشت
 يا رەسووللآ پەنای عاسىيان
 ئومىد ئەرجووى دىن دل سىيان
 جەۋدەم بارگای مەحشەر مەبۇقا
 پەرىت ھۆرمەدان سەيوان خەزرا
 مەۋج مەدق عاسى نەدەشت مەحشەر
 شەرمەندەو خەجلى پا پر جە نىشتەر
 مەغز كەللەشان قول مەدق ۋە جۆش
 وىل وىل مەگىلان عورىان و بىھۆش
 كەس جە حال كەس نەداران خەبەر
 گشت كەرو بى قىچەم ۋە بان سەر
 تەرازو مىزان ماۋەرق نىگار
 مەنەرۋ سرات نە پرووى سىيانار
 نە پاى مىزان كىش عاسى مەنالآ
 شەرى مەبۇق سەنگىن خىر مەشۇبالآ
 ئەسحابولشەمال عوممالان شەرى
 مەرانان عاسى ۋە نار سەققەر
 جەۋ دەمدا مەشى ۋە قاپى پەرحمەت
 مەۋانى پەرىتو ئوممەت شەفاعەت
 عومر ئۆمەتان گشت بەفەدەت بۇ
 جەۋ دەم وىرو فكر (شەھاب) با پەت بۇ

واتە: ئەى سۆمى چاۋى ھەموو پىغەمبەران! تۆ خۆشەيىستى خاۋى مەزنى ۋە لە دۋاى
 ھەموو پىغەمبەرەكانەۋە بۇ رىئوئىنى خەلگ ھەلبىزىراۋى ۋە لە دۋاى تۆ پىغەمبەرىكى تر
 ناىە. تۆ بوۋىت كە پەرەت داىە ئاينى پىروۋى ئىسلام ۋە بۇ يەكەمىن جار ئالائى ئىسلامەت
 جىھاندا شەكاندەۋە، ۋە ھەر تۆ بوۋىت كە بەقامك مانگت كەردە دوو لەتەۋە، ۋە ھەر لەبەر تۆ

بوو که خوا ئه‌م بوونه‌وه‌ریه داهینا و قورئانی به‌خه‌لات بۆت نارد، وه خوا جبره‌ئیلی نارد
لات تا برۆیته سه‌ره‌وه و به‌م چه‌شنه چوویته میعراج و به‌خوا نزیک بوویته‌وه‌و له نزیکه‌وه
سلّوت لی کرد و ئه‌وسا پینج‌ه‌ره‌زی نوێژی بۆ خۆت و ئۆمه‌تت به‌خه‌لات پی دا، که له
میعراج گه‌رایته‌وه شادی و ئازادیت بۆ خه‌لک هینا. ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام! تۆ
په‌ناگی گونا‌ه‌کارانی، له‌و کاته‌دا که رۆژی په‌سلان دیته دی و ته‌واوی خه‌لک بۆ
لیپرسینه‌وه زیندوو ده‌بنه‌وه، هه‌موو به‌رووتوووتی راده‌وه‌ستن و ته‌رازوو داده‌نری کرده‌وه‌ی
خه‌لک له‌ویدا هه‌لده‌سه‌نگینری، ئه‌وه‌ی گونا‌ه‌کار بی ده‌خړینه ناو دۆزه‌خ و ئه‌وه‌ی بی گونا‌ه
و پاک بی ده‌رۆنه به‌هه‌شت و تۆش له‌و کاته‌دا لای خوا بۆ ئۆمه‌تت تکا ده‌که‌یت تا رزگار بن.
ده‌سا هه‌موو خه‌لک به‌قوربانت بی، له‌و کاته‌دا (شه‌هاب) یشت له‌بیر بی.

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- عوارف المعارف تالیف: شیخ شهاب الدین سه‌هروردی- تهران ۱۳۳۰.
- ۲- به‌یازیکی کۆن که دووسه‌د ساڵ له‌مه‌ویش نووسراوه.
- ۳- که‌شکۆلیکی کۆن که هه‌ندێ هۆنراوه‌ی شیخ شه‌هاوی تیدا نووسراوه.

شیخ سه‌فیه‌دینی ئارده‌وێلی

۷۳۵-۶۵۰

ئه‌م هه‌ستیاره به‌هه‌سته‌مان که پیریکی خواپه‌رسته، ناوی شیخ سه‌فیه‌دین کوری شیخ
ئه‌مینه‌دینی جبره‌ئیل که به‌چهند پشت ده‌چیته‌وه سه‌ر فه‌یرۆز شای زه‌پین کلاوی سنجاری
که به‌پیتی په‌راوی (صَفْوَةُ الصِّفَا) له‌ ساڵی ۶۵۰ی کۆچی له‌ دیتی سه‌نجاندا له‌دایک بووه.
دیتی سه‌نجان که‌وتووته چهند کیلۆمه‌تری شاری ئارده‌وێله‌وه.

هه‌ر له‌و په‌راوه‌دا نووسراوه که باوو‌باپیری شیخ سه‌فی له‌ کورده‌کانی شافعی مه‌زه‌وی
سنجار بوون. مامۆستا موحیتی ته‌باته‌بابی له‌ وتاریکدا ده‌لی: باوو‌باپیری شیخ سه‌فیه‌دین
له‌ بنه‌ره‌تا کورد بوون و شیخ سه‌فی خۆی هه‌ر به‌زمانی کوردی ده‌دا و له‌سه‌ر ری و ڤچه‌ی
شافعی ده‌رۆیش و زنجیره‌ی سه‌فه‌ویه که له‌ ساڵی ۹۵۷ تا ۱۱۴۵ی کۆچی له‌ ئێراندا
پاشایه‌تی کردوه له‌و که‌وتووته‌وه، به‌لام پاشان بوونه‌ته شیعه و به‌ره‌ به‌ره‌ زمانه‌که‌شیان
گۆراوه به‌زمانی تورکی دواون.

شیخ سه‌فی هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه خه‌ریکی خویندن بووه و پاشان چووته حوجره‌ی فه‌قییان
و بۆ خویندن گه‌لی شوین گه‌راوه له‌ پاشا بووه‌ته ده‌رویشی شیخ زاهیدی گیلانی و

کچه که شی خواستوو و بوو ته زاوای، که له سالی ۷۰۰ ی کۆچی شیخ زاهید دنیای به جی هیشتوو، بوو ته جینشینى ئو ئوسا خه ریکی پینونینى خه لک بوو له هه موو لایه که وه پوویان کردوو ته خانه قاکه ی و ته نانه ت پاشاکان و فه رمانره وایانی ولاته ئیسلامیه کان هاتوو ته خانه قاکه ی و پیت و پیزیان لى وه رگرتوو و ژيانى بهم چه شنه بر دوو ته سه ر تا له سالی ۷۲۵ له ته مه نی هه شتا و پینچ سالی دا کۆچی دوا یی کردوو و له ته نیشت خانه قاکه ی دا نیژرا وه.

شیخ سه فیه دین ده رویشیکى په ند و خواناس و بی په روا بوو و به یه کی له زانایانی هه ره به رزی سه رده می خو ی دیته ژمار، له شیخه وه گه لی هۆنرا و به زاراوه ی لوړی به یادگار ماونه ته وه که هه ندیک به شیوه ی نازهری داویانه ته قه له م.

ماموستا سه ی ئه حمه دی که سه روه ی له په راوه که ی دا ده لی: له شیخ سه فیه دینی ئارده و پللیه وه هه ندی هۆنرا و به جی ماون که له سه ر شیوه ی دوو به یتیه کانی باب ته تیه ری هه مه دانی هۆنرا و نه ته وه، وه له میژوه ئه م چه شنه دوو به یتیه انیان به فه هله ویات داناوه که له نازهر بایجان و شوینه کانی تر دا باوه. ئه مه ش چه ند دوو به یتیه کی ئه م هۆنره که ده لی:

دیره کین سه ر به سه ودای ته گیتی   دیره کین چه ش چو خوینین ئه سه ره ریجی
دیره سه ر به ئاستانه ئه چ ته داروم   خود نه وچی کو وه به ختی چو گیتی

واته: ده میکه که سه رم له ئوین و سه ودای تۆدا گیتزه، ده میکه که چاوم فرمیسک و ده سیری خوینین ده ریژى، ده میکه که سه رم داناوه ته سه ر ئاستانه که ت تا تۆ نه لیتی که چ به ختیکی گیتز و ویتزه. له دوو به یتیه کی تر دا ده لی:

به من جانی بده ئه ز جانه وهر بووم   به من نوتقی بده تا ده ماوه ر بووم
به من گوشتی بده ئار چه شنه وا بووم   هه ر ئانکه وانکه بوو ئه ز ئاخه به ر بووم

واته: ئه ی خوا ی گه وره! به من گیانیک ببه خشه که دلم به تیشکی زانیاری و خواناسی زیندوو بیته وه وه به من زمان و دوانیک بده تا ده مه وه ر بم، وه به من گویتی بده که ته واو سه روشتی جیهانی نادیار بیسم و له هه موو شتیک ئاگه دار بم. دیسان ده لی:

سوخنه ئه هل دلان دوری به گوشوم   دوو کاتب نشته دايم به دوشوم
سه وگه ندم هورده به دل چو مهردان   به غه یره ز توو به جای چه ش نه روشوم

واته: قسه ی خاوه ن دلان وه کو دوریکه له گویدا، وه من هه میشه چاودیری له و قسه و په ندانه ده کم، چونکه دوو فریشته هان له سه ر شانفه وه که نو سه ری کردار و کرده وه من، وه وه کو پیاوانی خوا سویندم خوار دوه که جگه له خوا ی گه وره چاوم، به که سی تر وه نه بی.

سەرچاوه‌كان

- ۱- انزری تالیف احمد کسروی- تهران ۱۳۵۵
- ۲- یک دو بیتى از شیخ صفی الدین اردبیلی- یحیی نکا در مجله دانش سال سوم شماره ۷.
- ۳- صفوه الصفاء تالیف ابن بزان (دهستنوس)
- ۴- روزنامه سحر شماره ۲۵۷- ۱۳۴۰- سرنوشت کردهای ترکیه نوشته محیط طباطبائی.

سهیدی هه‌ورامی (یه‌که‌م)

۹۱۸-۸۵۰.

ئەم ھۆنەرمان ناوی سەى حەمە سادق كۆپى سەى عەلىی ھەورامى و نازناوى (سەیدی)یە كە بە پیتی ئەو بەلگانهی كەوتوووتە دەستمان لە سالی ۸۵۰ی كۆچی لە دێی رەزاو پیتی ناوتە مەیدانی ژیانەو و ھەر لەوێشدا پیتی گەشتوو، لە منداڵیدا خەریكى خۆیندن بوو و بۆ خۆیندن زۆربەى ناوچەكانى ھەورامان گەراو و سەر ئەنجام لە لای مەلا جەلالی گەورە لە خۆرمالدا خۆیندەكەى تەواو كردوو و گەراوتەو و زێد و مەلەندەكەى خۆی و پاشماوێى ژيانى بەوانە وتەو و پیتی خەلك بردوووتە سەر، تا لە سالی ۹۱۸دا، كۆچی دواى كردوو و لەوێدا نێژراو.

مامۆستا حەمەومینی كاردۆخى كە دیوانەكەى سەیدەى كۆكردوووتەو و لە چاپى دانە بەداخو و تووشى ھەلە بوو و ھۆنراوكانى سەیدى ھەولێ بەھى سەیدى دووھم دانائى لای وایە كە ھەر سەیدییەك بوو و ئەویش لە سەدەى یانزەمى كۆچیدا ژیاو، كەچى ھۆنراوكانى سەیدى ھەول بەشیوێ زۆر كۆن ھۆنراونەتەو و لەگەڵ ھۆنراوكانى سەیدى دووھمدا زۆر تۆفیریان ھەبە و ھەر كەسێك كە بەزاراوى ھەورامى ئاشناپەتیی ھەبى و چاویك بە ھۆنراوكانى سەیدى ھەول و دووھمدا بخشێنێت ئەمەى بۆ روون دەبێتەو.

مامۆستا محەمەد ساحیب لە پەراوى (پیرشالیار)دا دەلی: سەیدی كە ناوی سەى حەمە سادەق و كۆپى سەى عەلییە لە سەدەى دەیەمدا واتە لە ۹۴۰ی كۆچیدا ناویانگى دەرکردوو و بیروباوەر و جۆرى ھۆنراوكانى ئاوێنەپەكن بۆ ھۆنراوى ئەو سەردەمە كە باسى سروش و ھەوارگە پەنگینەكانى ئەم ناوچە، ھەر ھەلا لە پیاھەلدان و ستایشى ئاینى و چۆنییەتى ژيانى ئەو سەردەمە روون دەكاتەو كە تێیدا ژیاو.

لە پۆزنامەى ژینیشدا وتاریك سەبارەت بە سەیدەى ھەول لە ژێر ناوی ھۆنراو و ھۆنەرماناندا لە چاپ دراو كە زۆر سەرنجراكتێشەر و لەم وتارەدا ھاتوو كە سەیدی لە

سالى ۹۲۰ى كۆچىدا جيهانى بهجى ھىشتووه و له دېي رەزاودا نىژراوه كه ئەم ميژووه لهگەل، ئەو ميژووهى وا كهوتووه ته دەستى ئىخمه يەك دەگرىتەوه.

سەيدى جگە له ھۆنینهوھى ھۆنراو، له ھونەرى پزىشكىشدا دەستىكى بەرز و بالاي ھەبووه و ھەكو دەلێن: له گولێ ھەنوشەو ھىندى گژوگىاي كوێستانى ناوچەى ھەورامان دەوايەكى دروست كردووه كه بەو ھەخۆشیی پەشە گرانهتاي چارەسەر كردووه.

ھۆنراوھەكانى سەيدى كه زۆربەيان دلدارين، زۆر تەپو پاراو و شيرين و پەوانن و زۆربەيان لەسەر شىوھى كۆن ھۆندراو ھەتەو، ئەوا چەند ھۆنراوێكى ئەم ھۆنەرە دێنن كه دەلێ:

دلبەر دل ئەستانای جە من، شەرت ئى دلستانى نيۆ
جەورش مەدەى رەنجش مەكەر، خۆ كافەرستانى نيۆ
شەرتەن بکێشۆ دل جەفات، با يادگار مانۆ جە لات
تۆ بۆت نە دل خۆفى خودات خۆ كافەرستانى نيۆ
ئامام رات پى جەستەو، گیرەم سلۆم چیت نەستەو
پى حالى جەستەى خەستەو، خۆ كافەرستانى نيۆ
ھەى نەو ھەمامى باغى دل، پەى تۆ سىيان بەيداخى دل
سا مەرھەمى پەى داخى دل، خۆ كافەرستانى نيۆ
ھەى پەندى توحفى نازەنن، خالت جە عەنەبەر گول جەمەين
سا مەرھەمى دەر پەى برين، خۆ كافەرستانى نيۆ
بیمار تۆم خۆرو پەرى، ئەر خواھيشەن ئەر سەر سەرى
شەرتەن عەيادەتمان كەرى، خۆ كافەرستانى نيۆ
دادەم پەنە چلێو پێون، قىمەتشەنە سۆنەم گيۆن
چى مامەلە مەگنەم زێون، خۆ كافەرستانى نيۆ
وێل وێل مەگيلام كۆ بەكۆ، دەرەم گران بى رۆ بە رۆ
سا حالو دەرەم پەرسە تۆ، خو كافەرستانى نيۆ
تەرك و ولاتيت كەردەمۆ، ژاراو دووريت وەردەمۆ
پەرسە بە حالى دەرەمۆ، خۆ كافەرستانى نيۆ
عورىيان و كەلپۆس پێلەنۆ، شەيداو بىابان گيلەنۆ
داپەرسە پەى كى وێلەنۆ، خۆ كافەرستانى نيۆ

ئەرشەت و بەینت و یرتەن، خۆف و خواو پیرتەن
 بۆ لام ئەگەر چی دیرتەن، خۆ کافرستانی نیۆ
 یام بارە تەشریف یانەمو، یا دوورو پەرسە حالمۆ
 تەرسە ھەناسە ی کالمۆ، خۆ کافرستانی نیۆ
 قەومان خۆیشان ھامسەران، لۆمە و مەنامان چی کەران؟
 خاسەن تەئەسوفمان وەرەن، خۆ کافرستانی نیۆ
 (سەیدى) گرانو ئەلویداش، ھیجران مەدۆ ھەردەم جەفاش

ھە ی پە ی خوا ی بەیدۆ وەلاش، خۆ کافرستانی نیۆ

واتە: ئە ی خۆشەویستەکەم! دلت لى سەندم و ئەمەش دروست نییە کە دل برەنجینی و
 ئازاری بەدە، ئەوا دلەکەم لەلای تۆ بەجی دێلم، تۆش ترسی خوات لە دلای بێ. ئە ی
 نەونەمامی باخی دلەکەم! ئالای سپی دلەم بۆ تۆ رەش بوو، دەسا مەلەمێکم بەدەری تا
 برینەکانی ساریژ بێتەو، ئە ی نازەنینەکەم! خالی سەر گۆنات عەنبەرە و پرومەتت گولە،
 بۆیە من بيمارى تۆم، دەسا وەرە لام و ھەوالێکم بپرسە.

ماوەیەک بەشاخ و داخا دەگەرەم و دەردم پۆژ بەپۆژ گرانتر دەبوو، خۆ تۆ کاریکت پێم
 کرد کە ولاتەکەم بەجی بێلم و ژاری دووریم خواردەو و کەلپۆسم کردە کۆل و بۆ تۆ کەوتە
 دەشت و بیاوان، دەسا ئەگەر ترسی خوات لە دلایە وەرە لام خۆ کافرستانی نییە.

لە پارچە ھەلبەستێکی تریدا پروو دەکاتە ریحانی خۆشەویستی و پیتی دەلی:

پیۆن، داخوۆ بالا تەفـ ھەزار یۆ، دەرەدارەنۆ

گرد کوشتەو ئا دیدەتەنۆ، تەدیدەت جادووکارەنۆ

بالات نەمامی نەوہەرۆ، مەمیت مەرەجیو نارەنۆ

کولمیت ساقو، دلی دەرۆ، مەمیت مەرە جیو نارەنۆ

زولفیت گرنج و خاوەنۆ، سەرلوولەنۆ سیاوہنۆ

چنوورو پاگا و کاوہنۆ، کەمەندە یا شامارەنۆ

گەر لۆمەنۆ، ئەگەر مەنۆ، ئەز عاشقو، بالاوتەنۆ

پی دینە، با تەپلم ژەنۆ، وەس نیا خاسم یارەنۆ

ئەشکت پێسەش وستەن کەلیم، بییەن بایس یە ی خجلنیم

سەر تاوار و نەتۆو دلیم، حەرفی تمیت دیارەنۆ

بۆ مێر غوزار دونیا تەمۆم، چەنی ئافو ھەرسو چەمۆم

کە ی مەینەتۆ، یاگوۆ خەمۆم دیدە ی من ئینزارەنۆ

زَندِم چۆلۆ، ماوام بەرۆ، بيمۆ نومۆ، پەي تە ھەرۆ
 تاکەي ئەفدال مسيۆ بەرۆ، بەر گولەشيم دەورانى
 تالەم کەمۆ، خەمىم فرۆ، پەي تەم پۆشان، بەرگ و کوفۆ
 من ئادوو بەينم ھەر يوقۆ، بەلام تە مۆلەت دارەنى
 ئەزمەجنوون و وێل و تەنۆ، شىت و ئەراگيل و تەنۆ
 دايم چەنى، خيلئى تەنۆ، کۆمىم چنيم بىدارەنى
 تۆنى حەيات و نەفەسم، ساسى مەنام کەراکەسم
 کەلاموللا و بابۆيم قەسەم، من ھەر ئىدەم گوشتارەنى
 ساوھس چەنيم توندی کەرە، دالۆوھ خەمخواريم کەرە
 بافتەن کەرۆ، راتنە سەرە، ئەر تە قسيت ھەموارەنى
 ئەگەر تە، قەولت سادقۆ، پيسە و ياران موافقۆ
 وەس دەر جەفاو عاشقۆ، فەقيرەنى، ھەزارەنى
 (سەيدى) فديو سيمين لە شۆن، گرفتار و بالان وەشۆن
 خەيالئيش لاو، ديدە پەشۆن، چەم سياوئيش، دەرکارەنى

واتە: ئەي خۆشەويستەكەم! لە داخ قەد و بالاي تۆ ھەزار كەس دەر دەدارە و ھەموويان
 كۆژراوى چاوھ جوانەكانى تۆن، چونكە چاوھكانت ئەفسوون و بالات نەمامى تازە بەرە و
 چاويشت نەرگسە و كۆلميشت سىوى ناو باخە و مەكيشت ھەنارە و زولفەكانيشت گرنج
 و خاون، ئەگەر لۆمەم كەن و ئەگەر بەرم بگرن، من ھەر سەوداسەرى بالاي تۆم، خەم و
 پەژارەم زۆرە و ئەوا لە داخا كفنم پۆشيوھ و وەكو مەجنوون وێل و دەر بەدەر بووم، دەسا
 كەم ئازارم بدە و وەرە لام و بندوقنە، خۆ بۆ تۆ دلم خويئە.

سەيدى ئەو پەردانە دادەداتەوھ و سەبارەت بەبى ئەمەگيى جىھان دەكەويئە و تەوويژ و
 پەندى خەلك دادەدا و دەلئى:

ياران ديوانە، ياران ديوانە
 ئەبلە كەسيوھن شىت و ديوانە
 چى دونياى فانى بسازۆ يانە
 بەئاوايش وانۆ مـاـواى ويرانە
 دونيا مەنزائين ويرانە فانى
 يانەش نەدان ساز كەس جە ويرانى

ياران ھەر مەسكەن ويرانە زىد بۆ
 ئەبلە ئەو كەسەن بەوش ئومىد بۆ
 ھەر كەس عاقل بۆ چەنەش چى نىشۆ
 رەنجى بىي حاسل، پەي دونىاي كىشۆ
 ھەر ئىد خاستەرەن بگنۆ نەراي
 تا ياوۆ وە لاي ئەبەد مــــاواي
 عاقلاننى دەور قەدىم ئەيامان
 يانەي دونياشان وینەي پول فامان
 ھەرچەند بمانى نەو راگــــوزەردا
 حاسلش ئىدەن بشىش وە سەردا
 ئەر كەسى و نەبۆ، وىل و ديوانە
 وە بانى پۆلدا كەي كەرەدن يانە
 دونيا شارپوھن چوون قەدىم شاران
 ساكنەن تىششدا ھەزار ھەزاران
 وەلى كەس جاويد چەنەش نەمەندەن
 ھەر پەنج رۆ، كەسىق چاگەنە بەندەن
 نە ئارامى ھەن، نە ھۆ قــــەرارى
 جەي شار بەرمەشان، ھەرۆ ھەزارى
 مەويەران بەجەخت ياران بەپۆلدا
 گىشت مەبان پىوار جە خاك و خوڭدا
 پەياپەي مەششان ياران بەو پاوہ
 يەككى نمارۆ ســــەر بەدومــــاوہ
 عەقل تۆ پىسەن، ئى دونىاي فانى
 كەس تىش نەمەندەن تۆ چەنەش مانى
 مەشغوول بەكاوگل يانە مەسازى
 سەفەرئى سەختەن دوورو درازى
 شىتە فەكر و تۆ خەيالت پووچەن
 خەيال ھەر سەفەر كارسازى كووچەن

وەس لیباس شوغل دۆنیایی پۆشه
 پای سەفەر دوورەن پەیدا کەر تۆشه
 گا نەفەر حەرس جەمعی مالاڵەنی
 گا پەری مەنسەب نە خەیاڵەنی
 گا چەنی فەرزەند شادی و زەوقتەن
 گا پەری دیدار یاران شەوقتەن
 کەللەیی سەر جە کار دۆنیا کەر خالی
 کاتی مەزانی شادی بەتالی
 ئەوسا مەزانی ئەجەل تۆش داگیر
 پاش نیای نەدام سەلسەو زەنجیر
 دەروون پر حەسرەت خاتەر پەڕیشان
 دوور کەفتی جە ئەهل جەقەوم و خویشان
 نە مال نە فەرزەند ناما بەکارت
 تۆ مەندی نە قەبر کۆی عۆسیان بارت
 ئەوسا جەو دوما وا حەسرەتا بۆ
 تا یاگەیی نیشستەیی نەبەر ئامات بۆ
 کەردەیی زشتی ویت وەنەت بی دوچار
 یا واردیش چون وەرگ یا گەستیش چون مار
 گیر وەردەیی کردار فعل زشت ویت
 بی تۆشەو بی زاد خال مەشت ویت
 عاسی و پووسی گوناھکار ویت
 گرفتار قەبر، تەنگ و تار ویت
 غەرق گێج بەحر، سیاسەت ویت
 شەرمەندەو پوو زەرد قیامەت ویت
 (یاغافر الذنب) سەرپۆش سەتتار
 بویەر جە جورم (سەیدی) خەتاکار

واتە: ئەی یاران! بی ئاوەز و گەوج ئەو کەسەییە کە لەم جیهانەدا خانوو دروست بکات و
 ئەم کەلاوە کۆنە بەهی خۆی بزانی، ئەم جیهانە وەک وێرانە و کەلاوە کۆن وایەو سەرئەنجام

لهناو دهچیت، هیچ کهس له ویرانه خانوو دروست ناکا، وه ئهو کهسهی که بهبوونی ئهم جیهانه هیوادار بیت شیتته، ههر کهسیک تۆژی ژیر بی، رهنج بۆ ئهم جیهانه ناکیشی، پیاوانی دهوری کۆن جیهانیان بهپردیک داناهه که دهبی هممو بهسهر ئهو پردهدا تی پهرین، جیهان زۆر کۆنه و بهکهس ئهمهگی نهواندوه، ههر کهسه چهند رۆژیک تیتیدا ژیاوه و پاشان باروبنهی پتچاوهتهوه، وه کهس ئیتر ناگه پتتهوه، جا دهبی بهبیری خۆتهوه بی و تۆیشووبهره بۆ رۆژی دواپی کۆکه پتهوه، چونکه لهو رۆژه نهمال و نه منداڵ بهکارت نایه و تهنیا کردهوهی چاکه که بهکه لکت دئ و دهگاته فریات و، ئهگهر کردهوهت لهم جیهانهدا خراپ بی، ئهو کردهوه له رۆژی دواپیدا ده پتته قوورت و دهچیتته ملت، دهسا ههتا دهتوانی چاکه بکهو له چهوت و چهوتلی و فروفیل لادهو پهشیمان بهروهه و پوو له خوی تاقانه بکه.

سه رچاوهکان

- ۱- دیوانی سهیدی- کۆکردنهوهی محهمه دهئمین کاردۆخی- سلیمانی ۱۹۷۱.
- ۲- کهشکۆلێکی کۆن که کورتهی ژیان و ههندی هۆنراوهی سهیدی تیا نووسراوه.
- ۳- پیر شالیاری زهردهشتی- محهمد بهاءالدین صاحب- بهغدا ۱۹۶۸.
- ۴- یادداشتهکانی خۆم سهبارهت به سهیدی.

بابه جه لیلی دهودانی

... - ۸۸۳

بابه جهلیل که کورپی میر جهوزی دهودانییه، به پیتی یادداشتی کاکارپایی له سالی ۸۸۳ی کۆچی له دیتی دهوداندا له دایک بووه، وهکو دهلی:

وه سه نهی ههشت سهده ههشتا و سیتی شهعبان

جهلیل جه دهودان ئاما وه جیهان

واته: له سالی ههشت سهده و ههشتا و سیتی شهعباندا، جهلیل له دیتی دهودان پیتی نایه مهیدانی ژیا نهوه.

بابه جهلیل ههر له ویدا پی گهیشته و خهریکی خویندن بوو، وه له تافی جوانیدا خهریکی گهشت و گیل بوو، وه گهلی دئ و شار و شارۆچکهی کوردستان گهرا و له گهل زانیان و خواناسان و پارێزگاراندا وتووێژی کرد و سه ره نهجام گهراپه وه زید و مهلبه نه کهی خوی و خهریکی رینوینیی خه لک بوو، وه گهلی لایهنگری پهیدا کرد.

له پهراوی (دهورهی بابه جهلیل) دا نووسراوه که بابه جهلیل پیاویتی خواناس و پارێزگار

بوو، وه له گه‌ل زۆربه‌ی پیاوه گه‌وره‌کانی ئه‌و ده‌وره حه‌زیان ده‌کرد که له‌گه‌لیا پراوێژکه‌ن، به‌لام ئه‌و که‌متر ده‌هاته ناو خه‌لک و که‌متر ده‌داو زۆربه‌ی کاتی خۆی له‌گه‌ل یارانیا پاده‌بوارد و ئه‌وانی پینۆینی ده‌کرد.

له‌ په‌راوی (برهان الحق) دا هاتوه: که‌ باب‌ه‌ جه‌لیل له‌پاش شاوه‌یس قو‌لی و به‌ر له‌ ئاته‌ش به‌گ و شاه‌پاز سه‌ری هه‌ل‌داوه و یه‌کتکه‌ له‌ شا می‌وانه‌کان، به‌لام به‌ماله‌یه‌کی پێک نه‌هێناوه و پۆژگاریکی کورت له‌گه‌ل هه‌ندێ له‌ یارانیدا ژیاوه و پتر گۆشه‌گیر بووه و له‌ گۆشه‌گیریدا ژیا‌نی بر‌دووه‌ته سه‌ر. ناوی هه‌ندێ له‌ یارا‌نی به‌م چه‌شنه‌یه:

میر عه‌تار، میر هه‌یاس، میر جه‌وزی، ده‌ده به‌گتر، میرزا قو‌لی، سه‌مه‌ن، (سای‌ی) له‌ باب‌ه‌ جه‌لیل و یاره‌کانییه‌وه گه‌لی هۆنراو به‌یادگار ماونه‌ته‌وه که‌ له‌ په‌راوێکدا ناوی (ده‌وره‌ی باب‌ه‌ جه‌لیل) تو‌مار کراوه. ئه‌مه‌ش چه‌ند هۆنراوێکی ئه‌م هۆنه‌ره که‌ ده‌لی:

ئه‌جرما عه‌زیم، ئه‌جرما عه‌زیم   ئه‌ز وزورگه‌نان ئه‌جرما عه‌زیم
خو‌ف غو‌لامان هه‌یج نیان په‌ریم   په‌نه‌م مه‌واچان جه‌لیل په‌حیم

واته: پاداش و مزی کارم زۆر گه‌وره‌یه، من گه‌ورهم و ترسیکم له‌ خو‌لامه‌کان نییه و ده‌زانم که‌ به‌قسه‌م ده‌که‌ن، به‌من ده‌لێن به‌خشینه‌ر، چونکه‌ ئه‌وه‌ی وا خوا پێمی داوه به‌خه‌لکی ده‌به‌خشم و خواش خو‌شمی ده‌وی.

٢

ریازه‌ت کێشم، ریازه‌ت کێشم   ئازیزم په‌ی تو‌ریازه‌ت کێشم
بزی کهر وه حال ده‌روون پێشم   گو‌لم وه ده‌سته‌ن په‌ی چێشه‌ن بێشم

واته: ئه‌ی یار! من نه‌وسی خو‌م ده‌کوژم و بۆ خو‌ووخده‌ی باش و ئاکاری جوان به‌رگه‌ی ئه‌م هه‌موو په‌نج و سه‌خه‌تیه‌ ده‌گرم، وه ئه‌م هه‌موو په‌نج و سه‌خه‌تیه‌ بۆ به‌ده‌ست هه‌ینانی په‌زای تو‌یه، ده‌سا به‌زه‌ییته‌ حا‌لی زار و ده‌روونی پێشم، چونکه‌ من شو‌ینه‌واری ئه‌و په‌نجه‌ که‌ گو‌له‌ له‌ ده‌ستم دایه، که‌وابوو ئه‌و هه‌موو ده‌رد و په‌نجه‌ت له‌به‌ر چیه‌؟

سه‌رچاوه‌کان

١- سه‌ره‌ئه‌نجام (ده‌ست‌نووس).

٢- یادداشته‌ی کاکارداپی (ده‌ست‌نووس).

٣- ده‌وره‌ی باب‌ه‌ جه‌لیل (ده‌ست‌نووس).

٤- برهان الحق تالیف نور علی الهی.

دهده به گتری دهودانی

... - ۸۸۶

ئەم ھۆنەرمان بە پیتی پەراوی (دەورەى بابە جەلیل)، لە ساڵى ۸۸۶ى كۆچى لە دىي دەوداندا لە داىك بوو و ھەر لەوێشدا پىگەشتوو و خەرىكى خويندن بوو، وە بۆ خويندن زۆربەى ھەورامان گەراو و لە دىي شىخان و سازان و ھاوار ماوہىەكى زۆر ماوہتەو و پەراوى سەرئەنجامى بەتەواوى خويندوو و پاشان چووہتە لای بابە جەلیل و ماوہىەك لە لای ماوہتەو تا خەرقەى وەرگرتوو و ئەوسا پۆشستووہتە دىيەكانى ھەورامان و خەرىكى ریتونىيى خەلك بوو و پاشماوہى ژيانى بەم چەشنە بردووہتە سەر تا كۆچى دوايدى كرددوہ.

لە دەدە بە گترەو ھەندى ھۆنراو بەيادگار ماوہتەو كە لە پەراوى (دەورى بابە جەلیل)دا نووسراون. ئەمەش دوو ھۆنراوى ئەو كە دەلى:

ئەى پىر پىشەوا، ئەى پىر پىشەوا ئەز چەنى تۆمەن ئەى پىر پىشەوا

وہ دەست تۆوہن كلىد و دەرگا سا نازى بۆزە تا بەيۆ خواجا

واتە: ئەى پىرى پىشەوا! من لەگەڵ تۆمە، وە كلىلى دەرگای رازى خوايى بە دەستى تۆيە، كەوا بوو نازى بكە و بپارەو تا ریتەر و خواجەم سەرھەلدا و خۆى دەرخوا.

سەرچاوەكان

۱- دەورەى بابە جلیل (دەستنووس).

۲- سەرئەنجام (دەستنووس).

میرزا قولی دەودانی

... - ۸۹۱

ئەم ھۆنەرمان بە پیتی پەراوى (دەورەى بابە جەلیل) لە ساڵى ۸۹۱ى كۆچى لە دىي دەوداندا لە داىك بوو و ھەر لەسەردەمى منداڵى لەوێدا خەرىكى خويندن بوو و لە تافى جوانیدا كەوتووہتە گەشت و گىل و بۆ خويندن زۆربەى مەلەبەندەكانى ھەورامان گەراو و لە پاشا گەراوہتەو زىد و مەلەبەندەكەى خۆى و چووہتە لای بابە جەلیل و لە پاش ماوہىەك خەرقەى لى وەرگرتوو و ئەوسا پۆشستووہتە ھەورامان و پاشماوہى ژيانى بە ریتونىيى خەلك بردووہتە سەر تا كۆچى دوايى كرددوہ.

له میرزا قولیییه وه هه ندی هۆنراو به یادگار ماونه ته وه که له په راوی (دهوره ی بابه جهلیل) دا تۆمار کراون. ئەمەش دوو هۆنراوه ی ئەم هۆنەر که ده لێ:

وستهن ئەو دمشقی، وستهن ئەو دمشقی زهماو زهماوهند وستهن ئەو دمشقی
وه دهست غولامیک جه م بی وه فهرشقی وهشله وا جهسته ی شام مهبی په شقی
واته زهماوهند و گوهند و شایی کهوته شاری دمشقی، وه به دهستی خولامیکی زیرهک و
وشیار جه میک پیک هات. خۆزگه شام به زهیی پیاماندا دهات و سه ری هه لدها و خۆی
دهرده خست و دهاته ناومان تا به دیداری شاد ده بووین.

سه رچاوه کان

۱- سه رئه نجام (دهستنووس).

۲- دهوره ی بابه جهلیل (دهستنووس).

سه مه ن خانمی ده ودانی

سه ده ی نۆه م

ئەم هۆنەر به پیتی په راوی (دهوره ی بابه جهلیل) له سه ده ی نۆه می کۆچیدا ژیاوه و به یه کی
له یارانی بابه جهلیلی ده ودانی دیته ژمار و ئیتر سه بهاره ت به چۆنییه تی ژیاوی
ئاگه داریه کمان نییه و هه ر ئەوه نه بی که نووسراوه له سالی ۹۳۶ ی کۆچیدا بابه جهلیلی
دیوه و شهیدیای زانست و پارێزگاریی ئەو بووه و ئیتر وازی له خۆشییهکانی جیهان هیناوه
و پاشماوه ی ژیاوی به خواپهرستی و کوشتنی نهوسی خۆی بردووه ته سه ر تا کۆچی دوا یی
کردووه. له سه مه ن خانمه وه هه ندی هۆنراو به یادگار ماونه ته وه که له په راوی (دهوره ی بابه
جهلیل) دا تۆمار کراوه. ئەمەش دوو هۆنراوی ئەم هۆنەر که ده لێ:

یا دۆلدۆل سوار، یا دۆلدۆل سوار ئامانه ئامان ساحیب زولفه قار

وه ناز ئەو وهقت تۆشیت نه جه بهار بنمانه په مزنی باقی ئاشکار

واته: ئەی خاوه ن زولفه قار و ئەی دۆلدۆل سوار له تۆ داوا ی زینههار و ئامان ده که م و
سویندت ده ده مه پۆژی به رین که نو قمی ناز بوویت، رازی یاریمان پی بلی و خۆت
ئاشکراکه و سه ره لده تا به دینت شاد بین.

سه رچاوه کان

۱- سه رئه نجام (دهستنووس).

۲- دهوره ی بابه جهلیل (دهستنووس).

عیل به گی جاف

۸۹۸-۹۶۱

ئەم ھۆنەرمان بە پیتی دیوانیکی دەستنوس که کهوتووته دەستمان، له ساڵی ۸۹۸ی کۆچی له شارەزوردا پیتی ناوێتی مەیدانی ژێنەوێ و له ساڵی ۹۶۱ی کۆچی له تەمەنی شەست و سێ ساڵیدا کۆچی دواویی کردووه. مامۆستا عەلانی دینی سەجادی له (مێژووی ئەدەبی کوردی) دا دەڵێ: وەکو وادەڵێن عیڵ بە گی چوارسەد ساڵی لە مەوێش ژیاوه. فەتالی حەیدەریش له سەرەتای (دیوانی مەلا پەریشان) دا دەڵێ: عیڵ بە گی گەلی بەر له خول و پۆژگاری نادرشادا ژیاوه.

بە پیتی بە لێکەکانی دەستنوسی گۆرانی که کهوتووته دەستمان، عیڵ بە گی له شارەزوردا لە دایک بووه و ھەر لەوێشدا پیتی گەشتووه و، خەریکی خوێندن بووه و پاشان بە فەقییەتی زۆربەیی شارەکانی کوردستان گەراوه و ماوێهەکی زۆریش له ھەرێمان بووه و له پاشا له بەغدا خوێندەنەکی تەواو کردووه و گەراوێتەوێ بۆ شارەزور و له پاش ماوێهەکی لەوێوێ چووێتە ھەرێمان و پاشماوێ ژێانی بەرینوێنی خەلک و وانە و تەنەوێ بردووه تە سەر تا له تەمەنی شەست و سێ ساڵیدا مائاواویی له جیھان خواستووه و لەوێدا نێژراوه.

ئەوێ که زۆر سەرنجراکێشە بۆ ئێمە ئەوێهە که لەسەردەمی عیڵ بە گدا زۆربەیی ھۆنەرمان ھۆنراویان بەزاراوهی گۆرانی ھۆنیووتەوێ کەچی ئەو بەزاراوهی کرمانجی باشووری یا سۆرانی ھۆنراوێکانی خۆی ھۆنیووتەوێ، ئەلبەت ناتوانین ئەوێش بڵێین که ئەو ئەم پێچەیی شکاندووه، چونکە بەر له ئەو گەلی له ھۆنەرانی شارەزور بەسۆرانی ھۆنراویان ھۆنیووتەوێ، لەگەڵ ئەوێشدا زاراوهی گۆرانییان بەزاراوهیەکی پیرۆز دانائە.

له عیڵ بە گییەوێ دیوانێک بەیادگار ماووتەوێ که زۆربەیی ئەو ھۆنراوانە سەبارەت بە پێشگۆتن و لەم ھۆنراوانەدا بە پاشایەتی نادرشا و زەندییەکان و قاجارییەکان و رژیمی پەهلەوی و کۆماری دیاردیی کردووه و ھەرێمەکان بە دیھاتی فرۆکە و ماشین و برووسکە و شەپەکانی جیھانی و پرووداوە تازەکان گەلی شتی نادیار و شاراوێ که لەمەولا پەنگە پێنەدی دیاردییەکی کردووه.

ئەوێش دەبێ بڵێن که پێشگۆتن و پێش بینی ھەر له مێژووە لەناو ئێرانییەکاندا باو

بووهو بهشی له وێژەى زەردەشتى بریتىیه له پێشبینى و پێشگوتن بەتایبەت پەرتووکی (زەند و هوومەن یەسن) و (دینکەرد) و (بوندەهشن) و (زەردەشت نامە) و پەرتووکی (جاماسپنامە) پڕە لە پێشگوتن و پێشبینى.

ئەوا هەندێ لە هۆنراوەکانى ئەم هۆنەرە دێنن و لێى دەکۆڵێنەو و لەگەڵ ڕووداوەکانى میژوودا پێکیان دەگرن:

١

من به قەوڵى گۆزان دەکەم   قسە لە ژێر هەوران دەکەم
 هەمووی لە بۆ سۆزان دەکەم   ئیتاعەتى دەوران دەکەم
 هەروا بووهو هەروا دەبێ

واتە من بەپێى فەرمانى گۆزان ڕەفتار دەکەم و بەپێى قسەى پیاوێ گەرەکانى ئەم عێلە ڕازى نەیتى و شاراوێ ئاشکرا دەکەم تا ببیتە پەند و ئامۆژگارى بۆ کوردەکانى سۆزان و کەلک و سوودی لێ وەرگرن و ئەم ڕەوشتە بەر لە ئێمە بەم جۆرە بووه و دواى ئێمەش هەر بەم چەشنە دەبێ.

گۆزان کە لە خەشتەکى یەکەمدا دیاردى پێ کراو، بریتىیه لە عێلى گۆزان کە لە خۆڕئاوای کرماشان و شوێنەکانى تری کوردستاندا نیشتهجێن و زۆربەیان پەپڕە و لایەنگرى پێ و پچەى یارین کە لە ئایى کۆنەکانى ئێران سەرچاوەى گرتووه، بەلام پاشا بڵاوبوونەوێ ئایى پیرۆزى ئىسلام، ڕەنگ و بۆى ئىسلامى گرتووته خۆى.

سۆزان کە لە خەشتەکى سێیەمدا هاتوو بریتىیه لە عێلى سۆزان کە هەر لە میژووه لە دەوروبەرى هەولێر و هەریر و ڕەواندز و شەقلاو و هەندێ شوێنى تری کوردستاندا دەژيان و پاشان ئەم هۆزە دەوڵەتێکیان بەناوى سۆزان پێک هێنا. میژوونوسان دەلێن کە کەوڵۆس ناوێک لە سەدهى نۆیەمى کۆچیدا هاتووته هەولێر و لە ناوچەى ئاواندا ناوبانگى دەرکردوو و یەکێ لە کورپەکانى بەناوى عیسا لە هەرایه کدا سەرکەوتوو و بووهته سەردار و سەرۆک و بەناوى جێگای شەرکە ناوبانگى (سۆزان)ى بۆ ماوتهوه. جا دەوڵەتى سۆزان ئەم عیسا داى مەزراندوو بەلام وشەى سۆزان زۆر لەوه کۆنتره. لە دەورى سلێمان بەگى سۆزاند خەلک لە ئەوپەرى خۆشى و هێمنیدا ژيان و وێژە و زمانى کوردی پەرهى سەندوو و پاشان خانزادى خوشکى ولاتى سۆزانى بەرپۆه بردوو و دواى میرى سۆزان حەمە پاشا کوێرهى ڕەواندوزه کە تا سالى ١٢٥٣ى کۆچى فەرمانڕهوايهتى کردوو و بەگەرەوترین میرى سۆزان دێتە ژمار.

خاسان وه بئی وهتهن دهبی
مورغان دوور له چهمن دهبی
شاهان وه بئی کسهفن دهبی
دهوران وه کامی زهن دهبی
ههروا بووه و ههروا دهبی

واته: پیاوچاکان و خاسان ئاواره و دربهدر دهبن و بهبی نیشتمان و مهلبه‌ند ده‌میننه‌وه و په‌له‌وه‌ران و بالنده‌کان له میترگ و چیمهن دوور دهبنه‌وه و فرمانیه‌وایان و شایان بهبی کفن دهنیژرین و ئه‌وسا چه‌رخ به‌کامی بنه‌ماله‌ی زهند ده‌سووریتته‌وه.
عیل به‌گی له‌م به‌نده‌دا دیاردی ئەکاته سه‌ر فرمانیه‌وایه‌تی زهند که له‌ سالی ۱۱۷۲ تا ۱۲۰۹ی کۆچی له‌ ئیراندا فرمانیه‌وایه‌تی کردووه و دامه‌زرینه‌ری ئەم زنجیره‌یه‌ که‌ریم خانی زنده که‌ پیاویتی دلپاک و دادگەر و ژیر و وریا و خواناس و له‌ خواترس بووه و هه‌ر له‌ به‌رئه‌مه‌ ناوی خو‌ ناوه (وکیل الرعایا) و پاشان شاری شیرازی کردووه‌ پایته‌خت و له‌ ده‌وری ئه‌وا ولات به‌جاری ئاوه‌دان بووه‌ته‌وه و خه‌لک له‌ ئه‌وپه‌ری خو‌شی و هیمنیدا ژیاون و ئەم پیاوه‌ گه‌وره‌یه‌ له‌ سالی ۱۱۹۱ی کۆچی له‌ ته‌مه‌نی هه‌شتا سالی‌دا کۆچی دوا‌یی کردووه و له‌ پاش ئه‌و چه‌ند پاشای تر له‌ بنه‌ماله‌ی زهند پادشایه‌تیان کردووه و سه‌رئه‌نجام قاجاریه‌کان زنجیره‌که‌یان پوچ کردووه‌ته‌وه.

شو‌رش له‌ ئی‌سرانی ده‌بی
سه‌رئ جۆش و گرانی ده‌بی
گه‌لئ مه‌ردان فانی ده‌بی
رفی دۆستی، گیانی ده‌بی
هه‌روا بووه‌و هه‌روا ده‌بی

واته: له‌ ئیراندا شو‌رش و بزووتنه‌وه دیته‌دی و هه‌مووی خه‌لک یه‌ک ده‌گرن و ئه‌و شو‌رشه‌ پێک دێن و له‌م شو‌رشه‌ گه‌لئ که‌س ده‌کوژرئ و له‌ پاشا ده‌بیته‌ قاتی و قری و دۆستی گیانی رفی دۆستی خو‌ی ده‌کا.

عیل به‌گی له‌م به‌نده‌دا دیاردی ده‌کاته شو‌رشی نه‌ته‌وه‌یی ئی‌ران که‌ له‌ زه‌مانی موزه‌فه‌ردین شا ۱۳۱۳ - ۱۳۲۴ی کۆچیدا به‌هۆی سه‌تارخان و هاوه‌لانییه‌وه‌ پرووی دا و سه‌ره‌تا له‌ ئازهریایجان و زۆربه‌ی شاره‌کانی تری ئیراندا ئەم بزووتنه‌ ده‌ستی پئ کرد و سه‌رئه‌نجام شا به‌ناچاری فه‌رمانی مه‌شرووته‌ی مو‌ر کرد. میرزا مه‌حموودخان له‌ یاداشته‌کانی خو‌یدا ده‌لئ: له‌م پو‌ژگارده‌دا ولاتی ئی‌ران که‌وته‌ ناو قاتی و قری و شه‌روشو‌ر، به‌جۆرئ خه‌لک ده‌رژانه‌ سه‌ر که‌لاکی تو‌پیو و ده‌یانخوارد.

مەردان مەردى گەزاف دەكەن   ھەم بەراستى خەلاف دەكەن
 قسان بەتير قەلاف دەكەن   بەرپىگەى دوور مەساف دەكەن
 ھەروا بوو ھەروا دەبى

واتە: مەردان و پياوان درۆ و گەزاف دەكەن و لە رپىگەى راست لادەدەن و قسان بەھۆى
 تەلەو لە رپىگەى دوور بەيەك دەگەيەنن و ئەوسا راميارى و شەرۆشۆر لەناو و لاتدا
 بلاودەبىتەو.

ھۆنەر لەم بەندەدا دياردى دەكاتە بى تەل و تەلەفۆن و تەلگراف كە خەلك بەھۆى
 ئەمانەو لە رپىگەى دوورەو قسەى خۆيان بەيەكتەر دەگەيەنن. لە دەورى كۆن لە ئيراندا
 خەلك بەھۆى ئاوركدنەو ھەواليان بەيەكتەر دەگەياندا. لە ھەندى و لاتى تریشدا بەھۆى
 كۆترى نامەبەرەو ئەم كارەيان دەكرد تاكەود شاپ لە سالى ١٧٩٤ى زاینیدا تەلگرافى
 ھەوايى داھينا و پاشان كۆك ھەر لەو سالەدا بەھۆى ئەلكترىستەى ئاسن رڤىتەو پەيامى
 لە شوينىكەو دەگەياندا شوينىكى تر، بەلام سامويل مۆرس لە سالى ١٨٣٢ تەلگرافى
 بەجەشنىكى تر داھيناو. پاش ئەو گراھام بيل تەلەفۆنى بەدى ھيناو لە سالى
 ١٩٣٠يشدا ماركونى دەستگای بى تەلى داھيناو بەم چەشنە بى تەل و تەلەفۆن و تەلگراف
 لە جياھاندا بلاو بوونەو و لە رۆژگارى قاجارىيەكاندا تەلگراف ھاتە ئيران و كەلك و
 سووديان لى وەرگرت.

تەيرى وەك پەعد و بەرق دەبى   گوچكەى لە دووكەل غەرق دەبى
 دەشت و دەرى پى لەق دەبى   بەرووى ھەوا مۆلەق دەبى
 ھەروا بوو ھەروا دەبى

واتە: پەلەورىك وەكو برووسكە دەبرووسكىنى و لە گوپەو دووكەل ھەل دەستى و خەلك
 دەشت و كىوى پى دەبرن و ئەو پەلەوەرە بەرووى ھەواشدا رادەووستى و مۆلەق دەبى.
 ھۆنەر لەم بەندەدا دياردى كردووەتە سەر بەدبھاتنى فرۆكە و مووشەك و ئەم جۆرە
 شتەنە. كەلكەلەى فرين بەئاسمانەكاندا ھەر لە مێژەو لە مېشك و دلى ئادەمیزاددا بوو و
 مرۆ وىستوويەتى لە زەوييەو وەكو پەلەوەر بڤرپتە ئاسمان. لە ئەفسانەكانى يونان و چين و
 ئيراندا ئەم ھەويایە دەبىنرى و لە ئەفسانەكانى كوردیشدا ھاتوو كە يەكى لە

سەردارەکانی کورد سواری چەرخ و فەلەک بوو و ئاسمانی پێ بڕیو.

لئۆناردۆ داوینچی لە یەکێ لە پەرتووکهکانی خۆیدا دەڵێ: مرق سەرئەنجام بەهۆی بآلی بزۆینه رهوه دهتوانی وەکو پەلهوهران بفریتە ئاسمان وە هەر ئەم زانیایە لە ساڵی ۱۵۰۰ی زایندا دەزگایەکی دروست کرد کە ماوێهک فرییه ئاسمان و لە شوێنێکدا نیشتەو. لە ساڵی ۱۶۷۸دا فەرەنسەوییهکان دەستگایەکیان داھێنا کە بآلەکانی ئەو دەزگایە بەهۆی مرقۆ دەجووڵایەو و تا لە ساڵی ۱۹۰۳دا برایانی رایت لە ئەمەریکادا فرۆکەیهکیان داھێنا کە بەهۆی ماتۆری نەوتییەو و کەوتە فرین و بۆ یەکهمین جار مرقۆ توانیی بفریتە ئاسمان و بەفرۆکە شار بەشار بکاو پاشان چەشنەکانی فرۆکە ھاتەدی.

۶

گەلی دلم بەتەنگ دەبی سەدای تۆپ و تفەنگ دەبی

شەری سەرباز بەشەنگ دەبی ئێران دیلی فەرەنگ دەبی

ھەروا بوو و ھەروا دەبی

واتە: دلم زۆر تەنگ دەبی و دلتەنگ و زویر دەبم، چونکە دەنگی تۆپ و تفەنگ لە ھەموو لایەکەو ھەڵدەسێ و ئەوسا سەرباز بەفیشەک شەڕ دەکا و جیھان بەجاری ئەکەوێتە ناو ھەراو ئاژاوو و ئێرانیش دیلی فەرەنگ دەبی و دەکەوێتە ژێر دەسەلاتی ئەوانەو.

ھۆنەر لەم بەندەدا دیاردی ئەکاتە شەری یەکەمی جیھانی کە فەرەنگەکان ئێرانیان پێشیل کرد. شەری یەکەمی جیھانی کە لە ساڵانی ۱۹۱۴-۱۹۱۸ی زاینیدا رووی داو، بلیۆن و نیویک کەوتووونەتە ناو شەڕ و ھەنگامە. لەم شەڕەدا ۳۴۰ ملیۆن لە ھاوپیما ھەکان چوونە گز ۱۶۰ ملیۆن ئەلمانی و نەمسەوی و مەجەری و تورکیدا. لەم شەڕەدا شەست ملیۆن کەس لە ژێر چەکا بوون و ھەشت ملیۆنیان لە پێناو چلێسی چەند کەسیکدا کوژران و ھەژدە ملیۆنیش بریندار کەوتە ناو جیھانەو، وە دواي شەڕەکش ھەقدە ملیۆن کەس بەبرسیەتی و دەربەدەری و نەخۆشی و یشانەو و پەرتشانییەو مردن کەواتە چل و سێ ملیۆن کەس لە شەری یەکەمی جیھانیدا بوون بەگاووگەردوونی چەند کەسیک.

بناغەي ئەم شەڕەش ئەو بوو کە فرەنسیس شای سوریا لە گەل ژنەکیدە لەناو دروشکەدا بوون و لە لایەن چەند کەسیکەو تیرۆز کران و ئیتر ئەمە بوو ھۆی ھەلگیرسانی ئەو شەڕ و ئاژاوێیە کە سەری ئەو ھەموو خەلکەي تیا برد.

واته: عیڻ بهگی زویر و دلگیر و خهفته بار دهی، چونکه فهرنگستان وهکو زنجیر دهلی
بهیه کهوه و فهرنگه کان بۆ گرتنی ولاته ئیسلامیه کان یه که دهست دهبن و ئوسا ئیران و
رۆم به دهستی ئهوان دهگیرئ و له پاشا ئاسمانه کان به دهستی مروؤ ئه گیرئین.

مروؤ هر له میژوهه که لکه لهی په رواز له ئاسمانه کان و گرتنی ئه سئیره کان و مانگی
له سهردا بووه و به هیوای ئه و پۆژه بووه که بتوانی له ناو مانگ و ئه سئیره کاندا دابه زئ و له
ناویدا بگه رئ و سهر له چۆنییه تی مانگ و ئه سئیره کان ده ریئنی و ئه م هه ویایه ش له ناو
ئه فسانه کانی گه لانی جیهاندا ده بیئرئ. هه روه ها ده زانین که پروسه کان له سالی ۱۹۶۱
گاگارینیان بۆ گه ران به ده وری گوؤ زه ویدا نارو به م چه شنه رپی گرتنی ئاسمانیان بۆ
بنیاده م کرده وه و سه ره ئه نجام له سالی ۱۹۶۹دا ئابۆلؤی یانزه و دوانزه له گوؤ مانگدا
دابه زین و سه ر نشینه کانی گه لی ئاگه دارییان له باره ی مانگه وه به ده ست هینا پاشان
زانایانی جیهان که وتنه بیرى ئه وه ی که له ئه سئیره گه رۆکه کانیش زانیاری به ده ست بیتن و
ئوسا ولاته گه وره کانی جیهان گه لی که شتی ئاسمانیان نارده ئه ستره کانی برجیس و
بارام و که یوان و به م جوړه پتی مروؤ له فه زادا کرایه وه.

واته... پرستنی خوا به زوره ملی به خه لک نه نجام دهد ری و خه لک به زور ناچار ده کن که نویژ بکن، ئوسا بازار پر له دهری بلور و چینی ده بی و دنگی کو ماری له هه موو شوینیکدا بلاو ده بیتنه وه و رژیمی ولات له پاشایه تییه وه ده گوریتنه کو ماری.

وشه ی کو ماری یا جمهورری هر له میژوه له ناو گه لاند باو بووه. ئه فلاتون په راویکی به ناوی کو ماری یا جه مهوور نووسیوه و له م په راوه دا ده لی: ئه و که سانه ی که له باری خو و ره وشت و بیرری به رزه وه بالادستن هه یه، ده بی له لایه نی خه لکه وه هه لئیریتن تا ریتنه رایه تی

[illegible]

ديوانه ڪهي عيّل به ڳي له لايهن دانهره وه
له سالي ۱۳۶۰ بڻ جاري يه ڪم له چاپ
دراوه ڪه ده توانن بروننه نهو به راوه دا.

نمونه‌ی لاپه‌ره‌ی دوايي ده‌ست‌خه‌تي‌کي ديواني
عيل به‌گي که له سالي ۱۲۷۱ي کوجيدا
نووسراوه‌ته‌وه.

- 420

شیخ شه‌هاوی کاکۆ زه‌که‌ریایی

۱۰۷۲-۱۰۰۳

ئهم زانا هه‌ره‌به‌رزه ناوی شیخ شه‌ها‌به‌دین و کوری شیخ ره‌زییه‌دینی کاکۆ زه‌که‌ریاییه و به‌پیتی په‌راوی (نور الانوار) له‌ سالی ۱۰۰۳ی کۆچی له‌ دیتی کاکۆ زه‌که‌ریا پیتی ناوه‌ته مه‌یدانی ژیا‌نه‌وه و هه‌ر له‌ویشدا پتی گه‌یشتووه. هه‌ر له‌ منداڵیدا له‌ لای باوکی خه‌ریکی خۆ‌ئێ‌دن بووه و له‌ حه‌فده سالی‌دا له‌سه‌ر ده‌ستی باوکی خۆ‌ئێ‌دنی ته‌واو کردووه و له‌ بیست و دوو سالی‌دا ده‌ستی کردووه‌ته پێ‌نموونی و پتی پیشاندانی خه‌لک و له‌سه‌ر پتی و شوینی پتی و چهی نه‌قشبه‌ندی چوووه و ئیتر پاشماوه‌ی ژیا‌نی به‌پینۆینی خه‌لک و وانه و تنه‌وه بردووه‌ته سه‌ر تا له‌ سالی ۱۰۷۲ له‌ ته‌مه‌نی شه‌ست و نۆ سالی‌دا له‌ دێیه‌که‌ی خۆیدا کۆچی دوا‌یی کردووه و هه‌رله‌وی نۆ‌ژاوه.

شیخ شه‌هاو خواناس و زانایه‌کی هه‌ره به‌رز بووه و خه‌لک زۆر پزیزان گرتووه و مه‌ولانا عه‌بدو‌رحممانی بانه‌یی پارچه هه‌لبه‌ستیکێ ته‌ر و پاراوی له ستایشی شیخ شه‌هاودا هۆ‌نیوه‌ته‌وه و تیا‌یا باسی خواناسی و زاناییی ئه‌وی کردووه. خاوه‌ن په‌راوی (نور الانوار) ده‌لی: کاتی له‌شکری سه‌فه‌وی هاته سه‌ر مه‌ریوان و له‌ دیتی کاکۆ زه‌که‌ریا، خه‌ریکی تالان و چه‌پاو و کوشته و کوشتاری خه‌لک بوون و ئه‌وسا شیخ له‌ خوا پارایه‌وه که به‌سزایان بگه‌ینی و ده‌لێن که ئه‌و له‌شکری له‌ پاش پارانه‌وه‌که‌ی شیخ نزیکه‌ی دوو هه‌زار که‌سیان تووشی ده‌رد و نه‌خۆشی بوون و مه‌ردن و ئه‌وانه‌ش وا مابوون له‌ گه‌رانه‌وه‌دا به‌ده‌رده‌وه له‌ناو‌چوون. ده‌لێن کاتی له‌شکری سه‌فه‌وی که‌وته تالان و چه‌پاو کوشته‌و‌کوشتاری خه‌لک، شیخ شه‌هاو ئه‌م پارچه هه‌لبه‌سته‌ی هۆ‌نیوه‌ته‌وه که ده‌لی:

پیر یونس هانا، پیر یونس هانا	مه‌ز‌لوومان دا‌یم لای تو‌شه‌ن هانا
نه‌بیره‌ی ئه‌که‌رم شاه مه‌ردانی	فه‌رزه‌ند د‌لبه‌ند شیخ زه‌که‌ریانی
به‌ی وایه مه‌ندان عه‌جبه‌ ده‌ریانی	چون ش‌یر که‌مین حازر مه‌یدانی
ئینتقام جا‌گه‌ی بابای ئه‌که‌رمه‌ت	به‌شه‌پۆل کین قه‌لب قولزه‌مت
به‌ستان جه‌ له‌شکری دوشمن بی ئه‌ندیش	نمازی په‌کی بشۆ وه‌ جای ویش

واته: ئه‌ی پیر یونس هانا! سه‌ته‌ملیکراوان هانا د‌ینه‌ به‌ر تو، چونکه تو نه‌وه‌ی شای مه‌ردانی و کور و جگه‌رگۆشه‌ی شیخ زه‌که‌ریایت، وه‌ وه‌کو ش‌یر له‌ په‌نادای، ده‌سا هانا‌یه که تو‌له‌ی ئی‌مه له‌ له‌شکری دو‌ژمن به‌ستینه‌وه مه‌ه‌یله‌ تا‌قیان ده‌رچن. (شه‌هاب) هه‌رچی بی وه‌چی پی‌غه‌مه‌بری گه‌وره‌ی ئی‌سلامه و نه‌وه‌ی پاک‌ی عه‌لی و به‌تووله.

شیخ شهاب کاتی گیشته وه باره گای بهرز و پاکخواینی پیغه مبهری گه وری ئیسلام، ئەم پارچه ههلبهستهی له ستایشی پیغه مبهری گه وری ئیسلام دروودی خوی له سهر بی، هۆنیوه ته وه که ده لی:

جه مآلئوهم دینه یاران ته عالا سونع ره بانی
مه لایک یا په ریزادهن به وینهی شکل ئینسانی
یه دهینش چوون یه به یزا، دوو ئه برۆش نه قش بیسمیلا
دوو دیدهش نه رگس شه هلا، (ومازاغ البصر) خوانی
به عاریز مه شعهل نوورهن، به بالآ شمع کافوورهن
جه بینش مه تلعه نوورهن، په ری ئه فواج نوورانی
به گۆنا یوسف چاههن، به خهت خزروبه روو ماههن
به لهب عیسای مه سیحاههن، مه به خشو ئاو حه یوانی
به دندنان شه ککه رو قه ندهن، به بالآ شوخ و دل به ندهن
هزار دل په ییش ئه رامه ندهن، په کئی چون پیر که نغانی
جه دهفته رخانهی شاهین هزاران سهه هزارانهن
نییهن مه یلش جه کهس په رسق عیراقی یا خوهراسانی
دوو موشکین قه وس ئه برۆشن، په وایی دل به ریش دۆشن
(شه هاب) ش په ی سیا پۆشن، خودا وینۆش به ئاسانی

واته: ئە یاران! جوانی که سیکم دیوه که خوی مه زن ئه جوانییهی پی به خشیوه، نازانم بلیم فریشتهیه یا په ریزادهیه؟ ههر چی هیه له په یکه ره و لهش بنیاده مه دهسته کانی وهکو دهستی سپی هافی مووسایه و برۆکانی نه خشی (بسم الله) یه.

چاوه کانی وهکو نیرگسهو کو لمه کانی وهکو تیشکهو بالآی وهکو شه مه و ته وێلی ده لێی تیشکی خۆره که هه لێی و گۆنا ده لێ یوسف له ناو چالدا و لێوی وهکو عیسایه و ئاوی ژبان به مرۆ ده به خشی و ددانه کانی شه کر و قه ندهو بالآی بهرز و شوخ و دلگیره وه هزار دل ئه رامه ندهو سه رگه ردانییه، وه له دهفته رخانهی شاییی ئه ودا هزار هزار کهس راوه ستاوه بۆ دیتنی، برۆکانی موشکینی وهکو که وانه و شه هابیش بۆی قه لاخیه که به لکو به ئاسانی چاوی پی بکه وێ.

به داخه وه هۆنراوه کانی شیخ شه هاو کوژنه کراونه ته وه و ئه دوو پارچه ههلبهستهش که لێره دا هیناماننه وه له په راوی (نورالانوار) دا نووسراون.

- ١- بنه‌ماله‌ی زانیاران- دانراوی مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌ریس- به‌غدا ١٩٨٤
- ٢- چه‌مکیکی میژووی هه‌ورامان و مه‌ریوان، وه‌رگێراوی همه‌ی مه‌لا که‌ریم به‌غدا ١٩٧٠
- ٣- نورالانوار تالیف، سید عبدالصمد توداری که‌ له‌ سالی ١٠٩٩ کۆچی نووسراوه‌.
- ٤- به‌یازیکی کۆن که‌ سه‌د سال له‌مه‌وێتش نووسراوه‌.

که‌لبالی خانی ئه‌رده‌لان

١٠٨٩ - ٠٠٠٠

که‌لبالی خان، کورێ سلێمان خانی ئه‌رده‌لان، به‌پیتی ئه‌و زانیاریانه‌ی که‌ که‌وتوو نه‌ته‌ ده‌ستمان له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی یازده‌یه‌می کۆچی له‌ دێی سه‌هن ئاواي سنه‌دا له‌دایکبووه‌ و هه‌ر له‌وێشدا له‌ لای زانیان خه‌ریکی خۆێندن بووه‌ و له‌ سالی ١٠٦٨ ی کۆچی به‌فه‌رمانی شا عه‌باسی دووهم (١٠٥٢-١٠٧٧ ی کۆچی) که‌راوه‌ته‌ والیی ئه‌رده‌لان و له‌ سه‌ره‌تای ده‌سه‌لاتدارییه‌ته‌که‌یدا خه‌لکی خووزستان را په‌رین و ئه‌ویش به‌له‌شکریکه‌وه‌ هێرشی برده‌ سه‌ریان و سه‌ره‌ئه‌نجام هه‌یژه‌ و ته‌واوی ناوچه‌کانی تری خووزستانی داگیر کرد و سه‌رکێشه‌کانیشی به‌سزای خۆیان گه‌یاند و گه‌رايه‌وه‌. وه‌کو ده‌لێن که‌لبالی خان بۆ ئاوه‌دانی و هێمنیی خه‌لکی کوردستان زۆر تێ کۆشا و گه‌لێکیش به‌خشنده‌ و جوامێر بووه‌ و نزیکه‌ی بیست و دوو سال والیه‌تییه‌ی کردووه‌ و سالی ١٠٨٩ کۆچی کردووه‌ و ته‌رمه‌که‌ی له‌ دێی سه‌هن ئاوا دا نێژراوه‌.

مه‌ستووهری کوردستانی له‌ میژووی ئه‌رده‌لاندا سه‌باره‌ت به‌که‌لبالی خان ده‌لێ: ئه‌و پیاویکی به‌خشنده‌ و دادگه‌ر و دلپاک و به‌به‌زه‌یی بووه‌، زۆر چه‌زی له‌ ئاوه‌دانی و په‌ره‌پێدانی کشتوکاڵ و زانیاری کردووه‌ و گه‌لێ پرده‌ و مزگه‌وت و گه‌رماو و پێ و باخ و بێستانی له‌ کوردستاندا دروست کردوون، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا زۆر چه‌زی به‌کۆبوونه‌وه‌ له‌گه‌ڵ هه‌نه‌ران و زانیانی کورد کردووه‌ و هه‌نه‌رانی هان داوه‌ که‌ به‌کوردی هه‌نراو به‌هه‌ڵه‌وه‌و خۆیشی له‌ هه‌نینه‌وه‌ی هه‌نراوا ده‌ستێکی به‌رز و بالا‌ی هه‌بووه‌ و گه‌لێ هه‌نراوی هه‌نیوه‌ته‌وه‌ که‌ هه‌ندیکی له‌ شوێن به‌یادگار ماوه‌ته‌وه‌، ئه‌مه‌ش پارچه‌ هه‌لبه‌ستێکی ئه‌م والیه‌یه‌ که‌ ده‌لێ:

بینایی دیده، بینایی دیسده	پۆشنیی نوور به‌خش بینایی دیده
بالا سپی سه‌وڵ شا په‌سه‌ندیده	فریشته‌ی شه‌ریف حق ئافه‌ریده
دیده ئاهووی وه‌خش بیابان وه‌ته‌ن	سونبوڵ نه‌وره‌س په‌وێله‌ی خوته‌ن
له‌ب جام یاقووت پر چه‌ مروری	ده‌نگ پێزه‌ی شه‌ربه‌ت شه‌فای بیماری

بیان به سوورته فهرهاد کهنده سەنگ
 ئەندامت راستەن بالا شوخوشەنگ
 (کەلب عەلی) حەیران زولف وەشبۆتەن پێکیای خەدەنگ موژو ئەبرۆتەن
 واتە: ئەی بینایی دیدە و ئەی پووناکی دەری چاوەکانم! ئەی بالا سپی سەوڵی شاپەسەند
 و ئەی فریشتەیی جوان که خوا بەم جوانییە خولقاندووتی، ئەی ئاسکی دەشت و لاسکی
 تازەروای خوتەن، لێوت وەکو یاقووت و مرواری وایە و دەنگت دەردی دەردەدار چارەسەر
 دەکا، ئەوا من وەکو فهرهادی بەردتاش مات و سەرگەردانی ئەندامی راست و بالای
 شوخوشەنگت بووم، کەلبالی سەرسامی زولفی بوخۆش و پێکاوێ تیری برژانگ و برۆتە.

سەرچاوەکان

- ۱- تاریخ مردوخ (ج ۲) تالیف آیت الله مردوخ- تهران ۱۳۲۴.
- ۲- تاریخ اردلان اثر مستورء کردستانی به اهتمام ناسر آزاد پور- سنندج ۱۹۴۶.
- ۳- شرفنامه تالیف امیر شرفخان بتلیسی به تمام محمد عباسی تهران ۱۳۵۶.
- ۴- شهره فنامەیی شهره فخانێ بتلیسی وەرگیراوی هەزار- تاران ۱۹۸۱.
- ۵- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بە کەلبالی خانی ئەردەلان.

شیخ ئەحمەدی تەختەیی

۱۱۳۴ - ۱۰۲۶

ئەم ھۆنەرمان ناوی ئەحمەد و کۆری شیخ مستەفای تەختەیییە و بەپێی ئەو بەلگانییە کە
 کەوتوونەتە دەستمان، لە ساڵی ۱۰۲۶ی کۆچی لە دێی تەختە لەدایک بوو و ھەر لەوێشدا
 پێ گەیشتوو. ھەر لە منداڵیدا لەلای باوکی خەریکی خوێندن بوو و لە پاشا چوووتە
 حوجرەیی فەقییان و بۆ خوێندن زۆربەیی شوێنەکانی ھەورامان گەراو.

ماوەیەک لە نۆدشە بوو و ماوەیەکیشت لە بیارە خوێندووێتی و سەرئەنجام لە سنەدا
 خوێندنەکی تەواوکردوو و گەراوتەوێ زێد و مەلەبەندەکی خۆی و پاشماوەی ژیاانی
 بەوانەوتنەو و پێنوێنیی خەلک بردووتە سەر تا لە ساڵی ۱۱۳۴ لە تەمەنی سەدوھەشت
 سالیدا کۆچی دوایی کردوو و نێژراو.

مەلا ئیساھاقی تەختەیی لە پارچە ھەلبەستێکی فارسیدا ئەوی لاواندووتەو و داخ و
 موخابانی بۆی خواردوو و دەلی: کە ھەموو کەسێ خۆشی دەویست و بەھۆی مردنەو،
 جیھانێک کەوتە ناو خەم و پەژارو و لە پاشا میژووی مردنی دیاری دەکا کە دەکاتە ساڵی
 ھەزار و سەد و سی و چواری کۆچی، وەکو دەلی:

دریغا احمد اُن شیخ زمانه   برون رفت از جهان بگذاشت منزل
قبول خاص و عام خلق می بود   به پیش جمله عالم بود مقبل
ز فوت او جهانی گشت غمگین   از اُن تاریخ مرگش شد (غمین دل)

شیخ ئەحمەد بەیەکی لە زاناکانی ھەربەرزی کورد دیتە ژمار و گەلی ودمی داوھتە
فەقییان و وەکو دەلێن ھەموو ھەوتەیکە دووجار بۆ خەلک داوھ و خەلکی ریتۆینی کردووە
و لە ماوھێ تەمەنی خۆیدا گەلی پەراو و نامیلکەیی بەزمانی فارسی و ەھرەبی سەبارەت
بەئاینی پیرۆزی ئیسلام نووسیوە و ھەروەھا لە ھۆننەوھێ ھۆنراویشدا دەستیکی بەرز و
بالۆ ھەبوو و گەلی ھۆنراوی بەفارسی و ەھرەبی و کوردی ھۆنیوھتەوھ کە بەداخەوھ
ھێشتا لە چاپ نەدراون. ئەمەش پارچە ھەلبەستیکی ئەم ھۆنەرمان دەلی:

دیدەم لـواوھ دیدەمی مـن دیا
دیدەم دیدەش کەرد جە دیدەم جیا
دل شی وە دومای دیدەو گیانم
مەر پەرسۆ ھەوال دیدەمی دیدانم
بەلی ھەوال دا، دل وەلای گیانم
وا کە بی دیدە چۆنشەن ژیان
بەبۆ بەخەر و، قاعدە ئیدەن
چۆن دیدەم دیان دیدە و دیدەن
گیان کە ئەژنیش واتەمی دیدەو دل
بەرشێ جەلای مـن شی وە دمای دل
بەھیمەت یاریان خویش و بێگانان
پاکیان لوا کرد وە لای گیانیان
مـن مام چەنی چەور سەخت تەنیایی
پوو بە پوو بـریای پۆی ئەلوەدایی

سەرچاوەکان

١ - یاداشتەکانی خۆم سەبارەت بەھۆنەرانی کورد

٢ - بەیازیکی کۆن کە نزیکەیی سەد سال لەمەوپێش سنووسراوە.

بیسارانی

۱۰۵۳-۱۱۱۴

ئەم ھۆنەرە پایەبەرزە كە يەككى لە ئەستیرەكانى ھەرە
بەرزى ئاسمانى كوردەوارىيە ناوى (مەلا مستەفا) و كورپى
(مەلا قوتبەدين)ى بيسارانييە. بەپيى ئەو بەلگەنى كە لە
دەستدايە، بيسارانى لە سالى ۱۰۵۳ى كۆچى لە دىيى
بيساران پيى ناوئەتە مەيدانى ژيانەو. بيساران يەككى لە
دييەكانى ناوچەى ژاوەرۆيە كە كەوتووئە لاى خۆرئاواى
ھەورامانەو.

بیسارانی ھەر لە سەردەمى مندالیدا خەريكى خويندن
بوو و سەرھتا پەراوھەكانى فارسىي وەكو: (گولستان) و

(بووستان)ى خويندوون و لە پاشا بۆ خويندن ھەموو شوئەكانى ھەورامان گەراوھ و لە
نۆدشە و پايلەلان و شارى سنە فەقئىيەتيى کردوو و ھەر لە سنەش خويندەكەى تەواو
کردوو و ودى مەلایەتيى وەرگرتوو و گەراوھتەو بۆ بيساران و لەويدا خەريكى
رێنموونيى خەلک و وانە و تەنەو بوو و گەلێ ودى بەفەقئيان داوھ و ژيانى بەم چەشنە
پاواردوو تا لە سالى ۱۱۱۴ى كۆچى لە تەمەنى ۶۱ ساڵیدا ھەر لە دىيى بيساران كۆچى
دوايى کردوو و بەپيى ئەسپاردەى خۆى لە گۆرستانى (پیرە ھەژار)دا نيزراوھ.

بەپيى (شەجەرنامە)يەك كە مەلا محەمەدى قازىي جوانرۆ نووسيوئەتى، بەرەى قازى
دەچيئەو سەر نەتەوئەى مەلا مستەفاى بيسارانى و، شەجەرنامەيە بەم جۆرە نووسراوھ:
مەلا محەمەدى قازى، كورپى مەلا محموود، كورپى مەلا مەھدى كورپى مەلا ھادى كورپى
مەلا قاسم، كورپى مەلا مستەفاى بيسارانى، كورپى مەلا قوتبەدين كورپى مەلا شەمسەدينە،
كە بەپيى ئەم رەگەزنامەيە قازى لە دەوروبەرى سالى ۱۲۹۰ى كۆچى لە ژياندا بوو و ھەر
بەپيى ئەو بەلگەش ئەو چەند پشتە كە تا مەلا مستەفاى بيسارانى ھاتووئەتە خواروھ
نزيكەى ۱۸۰ سالى خاياندوو و ئەگەر ئەو ماوھ لەم ميژووھ كەم بكریت سالى ۱۱۱۰ى
كۆچى پيک ديت كە لەگەل سالى لەدايكبوون و مردنى بيسارانيدا پيک دەكەوئە كەواوو
بيسارانى لە سەدەى يازدە و دوازەدى كۆچيدا ژياوھ.

مامۆستا (عەلەدين سەجادی)يش لە پەراوى (ميژووى ئەدەبى كوردى)دا دەلێ:
بیسارانی لە سالى ۱۰۵۲ى كۆچيدا لە دىيى بيساران ھاتووئەتە دنياوھ و لە سالى ۱۱۱۳ى

كۆچى له تەمەنى ۶۱ سالىدا كۆچى دوايى كردوو و له گۆرستانكهى بهىنى دوورو و
 رەزاو و تەراخاناوادا نىژراوه. پروفیسۆر مینۆرسكیش لای وایه كه بێسارانى له سالى
 ۱۱۷۱ى كۆچیدا مردوو و دیاره له دایكبوونیشى بهقسەى ئەو دواتر كەوتوو كه ئەمەش
 هەلەیه و دروست نییه.

بێسارانى وەكو زۆربەى ھۆنەرانی ترى كورد شەیدای سروشتە جوانەكهى كوردستان
 بوو و دیاره دیمەن و چاوەندازی زێد و مەلەبەندەكهى دەرگای ھۆنراوى بۆ كردوو تەو و
 وەكو بۆلبۆلى سەرچۆلى دارانى بێساران كەوتوو تە نەواخوانى و له پال ئەمەش وە
 شۆخوشەنگى یارە خۆشەویستەكهى ئەوئەندەى تر ئاگرى كورتژمى خۆش كردوو.

دەگێرنەو و دەلێن كه بێسارانى له تافى جوانى و لاوتى له دى پایگەلاند كراوى
 ئامینە ناویك بوو و شۆخوشەنگى ئەم كچە بەجاری كاری كردوو تە سەرى و ئیتر
 بەجاری سەرچاوى ھۆنراوى ھەلقۆلیو و دەستى كردوو تە ھۆنراو ھۆننەو.

دەلێن جارتیکیان بێسارانى له دى پایگەلاند دەچیتە سەربانى مزگەوتەكه كه چاوى
 بەیارە خۆشەویستەكهى بكەوێ، بەلام دارتوویەك له ھەوشەكەدا دەبێ و لەبەرئەو
 لقوێى بەناوى ھەوشەكەدا بلاو بووبوو، بێسارانى نەیتوانى بەئاواتى دلێ بگا و ئەمەش
 بوو ھۆى پەژارە و خەفەتێكى قورس بۆ ئەو و ئەوسا له كانى دلەو ئەم ھۆنراوانى
 ھۆننەو:

چۆ چۆن رەقیب مەدران جە پەنا	چۆ جە پەنا، چۆ جە پەنا
مەر باد قودرەت بدەرۆش فەنا	ھۆرئامان مەدران نە رووى تەمەننا
نمازۆ بالای قیبلەم دیار بۆ	وہ باد قودرەت لەتار لەتار بۆ
ریشەش جە زەمین بەربارۆ وە بەر	بسوچۆ باھیر بازەدەى سەحەر
بوینووش وە چەم جە بەرزە بانان	تا بالای قیبلەم چۆن شەم خانان

واتە: چۆ و لقێك له پەناو وەكو میمل و ملۆزم دیارە و خۆى داوہ بەسەر
 خۆشەویستەكەدا و ناھێلێ چاوم پێى بكەوێ و بالۆ و بەژنى جوانى ببینم. مەگەر باى
 قۆردەتى خواى لى بدا و بەجاری له ناوى بەرێ و، بەھۆى ئەو پایەو لەت و پەت و پارچە
 پارچە بێ، چونكە ناھێلێ بەژن و بالۆ یارە خۆشەویستەكەم دیار بێ. یاخو بەو پایە كه
 له بەرەبەیاندا ھەلەكا بسووتى و بگەشیتەو و بنج و ریشەكەیشى له زەوى دەربینێ تا
 بەژن و بالۆ یارە شۆخوشەنگەكەم وەكو شەمى مالا گەورەكان بەچاوى خۆم له سەر بانە
 بەرزەكانوہ ببینم.

بێسارانى لەگەڵ یارەكەیدا دەكەوتتە راز و نیاز و گەلو سكالۆ كردن و پێى دەلێ: ئەى

خۆشه‌ويسته‌كه‌م! ئەگەر ساتى له تۆ دوور كه‌ومه‌وه، يا خوا نه‌مىنم كه ئه‌و پۆژه ببىنم، كه‌لكه‌له‌ وه‌كو نه‌شته‌ر دلم له‌ت ده‌كا و، دل رقى خۆى به‌چاوان ده‌پژژى و لافاوى زووخ و كىم ده‌خاته رى، به‌م چه‌شنه‌ چاوانم سۆما و بيناييان تىدا نامىنى و، دنيا له‌به‌رجاوم تاريك ده‌بى، ده‌سا بىكه‌ به‌خاترى شای شايان ئه‌ى خۆشه‌ويسته‌كه‌م له‌ناو چاواندا دانىشه، چونكه‌ بينايى چاوانم تۆيت:

چراغ ئه‌ر ساتى، دوور گنوون چه‌تۆ	نه‌مانوون شه‌للآ، بوينوون ئه‌و رۆ
خه‌يال چون نه‌شته‌ر، دل مه‌كاوئۆ	دل جه‌ دىده‌م سه‌يل زووخ مه‌تاوئۆ
دىده‌م بينايى تيش نه‌مانۆ	په‌روبال نه‌ ده‌ور زولمات مه‌شانۆ
به‌شق شای شاهان، هه‌ى به‌رگوزىده	بينايىم تۆنى بۆ شووم نه‌ دىده

بىسارانى به‌پچه‌وانه‌ى ئاوات و ئاره‌زووى خۆى له‌ ياره‌ خۆشه‌ويسته‌كه‌ى دوور ده‌كه‌وتته‌وه و، له‌ دوورى ياره‌كه‌ى ژيانى به‌جارى لى تال ده‌بى و هه‌موو ده‌م فرمىسك ده‌پژژىنى ئەله‌ى دىتنى ئه‌و ده‌كا و به‌م چه‌ند هۆنراوه‌ يادى ده‌كا:

چراخ نه‌ جه‌رگ، چراخ نه‌ جه‌رگ	هيجران دووريت چنگ پىكان نه‌ جه‌رگ
سه‌رتاپا سىا قه‌لاخيمه‌ن به‌رگ	هه‌ر رۆ مه‌وازوون سه‌د ئاوات به‌مه‌رگ
دىده‌م بى نوورهن جه‌ تاو ئەسرين	هه‌وون جىش مه‌تكىچ چون سفته‌ى برين
جه‌وساوه‌ دىده‌م دوور كه‌فته‌ن جه‌ تۆ	ليلاويش لىلن لىلاوتر مه‌بۆ
پۆشنى بسات لىم بيه‌ن به‌تار	زىنده‌گىم تالهن وىنه‌ى ژار مار
كه‌سى كه‌ به‌ى ته‌ور حال و جه‌سته‌ش بۆ	پىسه‌ جۆياى وه‌سل ئاوات وه‌سته‌ش بۆ
خاسش هه‌ر ئىده‌ن مه‌رگش ميمان بۆ	مه‌گه‌ر ئه‌و به‌ مه‌رگ ده‌ردش ده‌رمان بۆ

واته: ئه‌ى خۆشه‌ويسته‌كه‌م، دووريت چنگى له‌ دل و جه‌رگم هه‌لپىكاوه و ئه‌وا منىش به‌رگى رهم بۆى له‌به‌ر كردوه و هه‌موو پۆژژى سه‌د جار به‌ئاواتى مه‌رگم. له‌و پۆژه‌وه‌ كه‌ چاوم له‌ تۆ براه و له‌ تۆ دوور كه‌وتووومه‌ته‌وه‌ چاوم پرى بووه‌ له‌ فرمىسك و به‌جۆرئ كه‌ خوڤنى تى زاوه و پووناكى تىدا نه‌ماوه و، پووناكى ژيانم لى تاريك بووه و ئه‌وه‌ته‌ ژيانم وه‌كو ژارى مار لى تال بووه. كه‌سىك كه‌ ژيانى به‌م چه‌شنه‌ رابوژرئ و بيه‌وئ به‌خۆشه‌ويسته‌كه‌ى بگات، باشتر وايه‌ مه‌رگ ببىته‌ ميانى، چونكه‌ هه‌ر به‌هۆى مه‌رگه‌وه ده‌توانى چاره و ده‌رمانى ده‌ردى خۆى بكات.

بىسارانى گراو و سه‌وداسه‌رى سروشت و جوانيه و، به‌قوولئى سه‌رنجى سروشت ده‌دا و پىيدا هه‌لده‌لى، ئه‌و زۆرتر له‌ راسته‌قىنه‌ دواوه و ئه‌وه‌ى به‌چاو كه‌ بينوييه له‌ هۆنراوه‌كانيا پىشاني داوه و، له‌ كه‌لكه‌له‌ و خه‌يالئىش به‌هه‌رى وه‌رگرتووه. ئه‌و گراوى ديمه‌نه‌ جوانه‌كان و

کټیوه بهرزهکان و فله‌بزهکان و باخ و گولزاره پهن‌گینه‌کانی هه‌ورامانه و باسی دیمه‌نی جوانی هه‌ورامانی به‌وشه‌ی جوان و ساکاری کوردی له‌هۆنراوه‌کانیدا کردووه و دیاره هۆنراوه‌کانی ئه‌و له‌سه‌رچاوه‌ی ژبانی کورده‌واریه‌وه هه‌لقولێون. له‌م پارچه‌هه‌لبه‌سته‌یدا باسی سروشتمان بۆ ده‌کا و ده‌لێ:

چراغ وه‌نه‌وشه‌، چنووڕ چه‌نی گول	عه‌زم پاری و سال تۆشان ها نه‌ دل
چنووڕ جه‌ سه‌رکۆ، وه‌نه‌وشه‌ جه‌ چه‌م	گول جه‌ گولستان وه‌ هه‌م بیه‌ن جه‌م
واتشان به‌من به‌نده‌ی فلانی	چۆن حال زانه‌نی به‌حال مه‌زانی،
بۆ نه‌ پاری ئه‌للا بکه‌ره‌ کارێ	بیاموی به‌وه‌سل ئه‌و دل‌به‌ر جارێ
چراغ یا هه‌ر سیم به‌ستنه‌ به‌ده‌سته‌	جه‌ ده‌سته‌، ده‌سته‌ی زگاران به‌سته‌
هه‌ر سیم یا ئاوهرد چون خاکساران	هه‌ر یه‌ک وایه‌ی وی وه‌ چه‌م مه‌داران
چنووڕ به‌ی زولفت په‌شیو حالشه‌ن	وه‌نه‌وشه‌ سه‌ودای خال‌خه‌یالشه‌ن
گول به‌ی جه‌مینت مه‌سوچۆ چون شه‌م	جه‌ دووریست نشته‌ن نه‌ پاش خار خه‌م
ساحیب مایه‌نی بلند بۆ پایه‌ت	باوایه‌ گیران هه‌ر مایۆ جه‌ مایه‌ت

واته‌: ئه‌ی خۆشه‌ویسته‌که‌م، وه‌نه‌وشه‌ و چنووڕ له‌گه‌ڵ گولدا سه‌ودای دیتنی تۆیان که‌وته‌ دل، چنووڕ له‌سه‌ر کټیو و وه‌نه‌وشه‌ش له‌ چه‌م و گولیش له‌ گولستان یه‌کیان گرت و کۆبوونه‌وه‌ و، هه‌ر سیکیان شه‌یدای تۆ بوون و ده‌یان‌ه‌وێ بینه‌ لات و تیر تیر سه‌یرکه‌ن بالای ئالات، ئه‌وا هه‌ر سیکیانم به‌دلی زویر و ده‌ستی به‌سته‌وه‌ هینایه‌ لات، چنووڕ بۆ زولفت حالی په‌شیوه‌ و وه‌نه‌وشه‌ش به‌هیوای خالانتو گولیش بۆ ناوچه‌وانت وه‌کو شه‌م ده‌سووتی و به‌هۆی دووریته‌وه‌ دلی پر له‌ په‌زاره‌یه‌، ده‌سا تۆ که‌ پایه‌به‌رز و خاوه‌ن مایه‌ی، ئه‌وا ئه‌وان هاتنه‌ لات تا به‌ئاوات بگه‌ن.

بێسارانی پۆژگار به‌سه‌ریا تێ ئه‌په‌رێ و که‌م که‌م پ‌دینی سپی ده‌بی و داخ و موخابنی ده‌وری مندالی خۆی ده‌خوا و ده‌لێ: ئاخ و داخ بۆ خولی مندالی، چونکه‌ له‌و ده‌مه‌دا دل‌م له‌ خه‌م و په‌ژاره‌ خالی بوو، گویم به‌هیچ چه‌شنه‌ تانه‌ و خۆشی و ناخۆشییه‌ک نه‌ده‌دا و، له‌گه‌ڵ یاراندا هه‌ر گه‌مه‌ و یاریم ده‌کرد و ده‌چوومه‌ باوه‌شی نازک نازداران و ئه‌وان له‌و کاته‌دا ئیتر شه‌رمیان لێم نه‌ده‌کرد و خۆیان دانه‌ده‌پۆشی و منیش سه‌یری زولفی بۆنخۆشیانم ده‌کرد، ئیستا که‌ به‌داخه‌وه‌ زهمانه‌ پ‌ووی لێم وه‌رگیراوه‌ و ناسک نازدارانیش که‌ چاویان پێم ده‌که‌وێ سل‌م لێ ده‌که‌ن:

ئاخ پەي مندالى، ئاخ پەي مندالى
گۆشەي خاترم جە خەم بى خالى
ھەر بازىم مەكەرد من چەنى ياران
نازاران جەمىن لىم نەپۇشان
ئىسە جە شوومىي زەمانەي باتل

ئاخ وا درىغا پەي مندالى
لاقەيد بىم جە تەعن بە وەشى و تالى
مەشىم وە باوش نازك نازاران
مەكەردم سەيران زولف وەشبۇشان
نازاران يەك يەك لىم مەكەران سل

بىسارانى لە پارچە ھەلبەستىكىا بەياران و ھاوەلانى رانەسپىرى كە كاتى مرد، لەناو
دارستانى رەز و مېودا بەخاكي بسپىرن، دەلى لە نزيك تاڭگە و قەلبەزىكەوە بمسپىرنە
خاك كە پرشنگى ئەو قەلبەزە لىم بدا، با خاكي گلگۆكەم تىكەلاو بى لگەل گەلاي خەزانى
دارەكاندا، بەجۆرى كە خاكي گۆرەكەم خاكي كۆنەي سەد سالا بى، بەلكو خۆشەويستەكەم
لە پرىتكدا بەبۆنەي راوموۋە جارىتكيان بەسەر گۆرەكەمدا تى پەرى و نەزانى ئەمە گۆرە و
پىتەك بنى بەپىما، تاكوو بەم چەشنە دەرەكەم داساكي، ئەگىنا بەردى گۆرەكەمىش
بەھۆي ئاخ و داخمەوۋە ئەسووتى:

چراخ رەزان بۆ، چراخ رەزان بۆ
نزيك وە پرشنگ پاى قەلوۋەزان بۆ
با خاك گلگۆم خاك نۆنەبۆ
بەلكە قىبەلەي وىم جە ناكام جارى
نابەلەد بنىوۋا وە گلگۆم دا
ئا جە ژىر سەنگ ساكن بۆ دەرەم

خاس ئىدەن گلگۆم نە پاى رەزان بۆ
ئامىتەي خاك وەلگ خەران بۆ
با يەكجار كۆنەي سەد سالا كۆنە بۆ
بەيۋ وە سەيران عەزم شكارى
وە قەبر تازەي تەنىيائى نۆم دا
نەبا سەنگ سۆچۈ بە ئاھ سەردم

بىسارانى سەرى كىشاۋەتە دەرگاي ھەموو چەشنە ھۆنراۋەيەك. دلدارىتى، كۆمەلايەتى،
ئايىنى. لە بارى كۆمەلايەتتەوۋە گەلى ھۆنراۋى ھەيە كە زۆربەي پەندە و ئامۆزگارى خەلكى
كردوۋە، ھەندى جارىش مەبەستىكى كۆمەلايەتتى دەربرپوۋە و لەسەرى رۆيشتوۋە. لە پارچە
ھەلبەستىكىدا داوا لە خەلك دەكا كە ئەو كەسانەي وا لە زىد و مەلبەندى خويان دوور
كەوتوۋنەتەوۋە و ھاتوۋنەتە ناويان رىزيان بگرن و ئازاريان نەدەن و قسەي خراپيان پى
نەلەن و نەيانرەنجىن، چونكە خوا خۆشى لەو چەشنە كەسانە نايىت كە غەرىب برەنجىن:

چراخ نە دلەن، چراخ نە دلەن
دلەي غەربان چون پەرەي گولەن
گول ئەر بنىشۋش خارى نە پوخسار
غەرىب ئەر پەنەش بواچان سەردى

ھەر كەس غەرىبەن ھەر داخ نە دلەن
گول خار تىش نىشۋ خەلى موشكەلەن
جە زەخم ئەو خار زايىف مەبۇزار
ھەر سەردى پەرىش مەبۇ بەگەردى

کافر ٿو ڪه سڻ غريب ٺاڙاڙو	دل ٿي غريبان ميسلي گول ڌارو
داغ غريبيم ڇه حد بهرشيئن	ملڪ غريبيم بي حساو دين
بيشڪ خوداوهن لئش مهبڙ پاڙي	هر ڪس مهڪه رڻ غريب نهواڙي
پهي وئش مهساڙو جائي نه جهننهت	هر ڪس مهگيرڻ غريبان عزت

واٽه: هر ڪهسي له زيڊ و مهلبه ندي خوي دورور بکه ويٽه وه داخي له دلدايه، دلي ٿو
 چشنه ڪه سانه وهڪو پهري گول، ٺهگر گول چقل و دروي تي چهي زور سهخته، ٺهگر
 درڪيڪ بجه قيت پهري گوليڪ. جتي ٿو زام و برينه ساريڙ نايٽه وه و ٺو گولش
 هه موودم زهر و زايڻ دهبي. ٺهگر قسهيه ڪي سارد به غريبڪ بلين، ٺو قسه وهڪو
 نه شترڪ دهجه قيت دلي، دلي ٿو ڪه سانه وهڪو پهري گول و ناخا و بي پروا ٿو
 ڪه سيه ڪه دلي غريب برهنجيني و ٺاڙاري بدا. من گهلي غريبيم ديوه و داخي غريبيم
 چه شتووه، هر ڪه سيڪ غريبي خوش بويت و پاي گري بي گومان خوي لي خوش ٿي
 و، هر ڪه سيڪ پڙيان بگري ٿو جيگهي بهه شته و خوا بهوه پاداشتي دهاته وه.

بيساراني ٿو پهردانه دادهاته وه و خوي دهخاته جيهانتي ترهوه و ٺيتر پاش ٿو وه
 هوڙاوي له رتي خواناسيدا وتووه، وهڪو له پارچه ههلبه ستهيدا ٺوهمان بڙ دهر ٺهڪوي:

شيرين شهرم نيين، شيرين شهرم نيين	شيرين پهي خاسان ٺانه شهرم نيين
پهي چي مهواچان حجاب خاس نيين	جه ٺافتاو خاسته ڪهسي ڪهي ديين
ٺهگر پهي خاسان حجاب خاس مهي	ٺافتاو و مهتاو ڪهي جودا مهي
ڪهسي ويٺي تو شوق بڙ جه مينش	لازم پهروانان مهيان وه دينش
ٺيمه يچ پهروانهي شه م شناسانيم	پهري بال سفتهي دين خاسانيم
ميلهت پاک دين پيغهمبه رانيم	نهڪ جه تايغه ڪم نه زهرانيم
بنممانه جه مين نوور پاکتهن	ٺهر تو پاکهني جه ڪي باکتهن

واٽه: ٺهي شيرين پروبهند شتيڪي چاڪه نيهه و بڙ تو ڪه شوخوشهنگي ٺوه شهرم نيهه،
 ٺهگر پروبهند چاڪ بووايه، خور و مانگ له يهڪ جوئي نهدهبونهوه، ڪه سيڪ ڪه وهڪو تو
 ناوچهواني بدرهوشيته وه بي گومان پهپولهڪان دينه ديتني، ٺيمهش ٺو پهپولانهين ڪه
 شه م دناسين و بهدهوريا دهسوويٽه وه، چونڪه پهري بال ڪوئراوي ديني پياوچاڪانين و
 ٺيمهش وهڪو پهپولهڪان لي دي و بويهش وامانه لي دي پهپرهوي له ديني پاڪي پيغهمبه ران
 دهڪين و دواين پيغهمبه ريش پيغهمبه ري گورهدي ٺيسلامه ڪه ٺيمه لايهنگري ٺووين
 ڪهوابو تو ش ناوچهواني پاڪي خوت دهرخه و ٺهگر پاڪي ٺيتر باڪت له ڪتيه؟

بیتسارانى لىترەدا دىياردى دەكاته سەر ئايەتى (ان الدين عبدالله الاسلام) واتە: دىن لە لای خوا ھەر دىنى ئىسلامە.

دىوانەكەى بیتسارانى كە نىزىكەى دوو ھەزار ھۆنراوئىك دەبىي بەھۆى مەوہ لەم دوايىيە لە چاپ دراوہ و لە پىشيشا ھەندئى لە ھۆنراوہكانى لە لايەن كەيومەرس نىك رەفتارەوہ كۆكرائەتەوہ لە چاپ دراوہ بەلام گەلىك لەو ھۆنراوانەش ھى بیتسارانى نىيە و بەناوى ئەوہو تۆمار كراون.

سەرچاوەكان

۱- مێژووى ئەدەبى كوردى- عەلەئەدين سەجەدى - بەغدا ۱۳۷۱ى كۆچى.

۲- دىوانى بیتسارانى - كۆكردنەوہى كەيومەرس نىك رەفتار - بەغدا ۱۳۶۰ى ھەتاوى.

۳- دىوانى بیتسارانى - كۆكردنەوہى مامۆستا سەيد تايەرى ھاشمى - كرماشان ۱۳۲۱ى ھەتاوى. (دەستنووسە).

۵- ياداشتەكانى خۆم سەبارەت بەبیتسارانى.

شیخ حەسەنى مەھولانئاوا

۱۰۷۰ - ۱۱۳۶

ئەم ھۆنەرە پایەبەرزە كە ناوى حەسەن و كورپى شىخ موحسین و نازناوى سادق و ناوبانگى زاھدە، بەپىي ئەو بەلگانەى كە كەوتوووتە دەستمان، لە سالى ۱۰۷۰ى كۆچى لە دىي خورخورەى سەقزدا پىي ناوتە مەيدانى ژيانەوہ، سەرەتا لە لای باوكى خەرىكى خويندن ئەبى و پاشان لە لای مەلا عەبدولكەرىمى مودەرپىس خەرىكى خويندن قورئان و گولستان و پەراوہ وردەلەكانى فارسى و پىزمانى عەرەبى دەبى و ئەوسا بەفەقىيەتى بەزۆربەى شار و ناوچەكانى كوردستاندا دەگەرپى و لە سەردەمى لاويەتى و جوانيدا دەرواتە مىسر و لەويدا خەرىكى خويندننى فقهى ئىسلامى دەبى و ھەر لەويدا ودى مەلايەتى لە زانايانى ئايىنى ئەو و لاتە وەردەگرپى و دەرواتە شام و لە شاميشدا ماوہىك دەمىتتەوہ و لەويتە دەرواتە عىراق و ئەوسا دەگەرپتەوہ زىد و مەلەبەندەكەى خۆى و دەرواتە دىي مەولان ئاوا و پاشماوہى ژيانى خۆى بەپىنموونىي خەلك و وانە و تنەوہ و پەراونووسىن و ھۆنەوہى ھۆنراو تەرخان دەكا تا لە سالى ۱۱۳۶ى كۆچى لە تەمەنى شەست و شەش سالىدا شەرابى مەرگ لە مەيگىرپى گەردوون وەردەگرپى و دەيخواتەوہ و بەپىي ئەسپاردەى خۆى لە گۆرستانى دىي مەولان ئاواى خوڤ خورەدا دەپىنژن.

(شىخ حسن حق) مێژووى سالى مردنى كە بەپىي ژمارەى ئەبجدە دەكاته ۱۱۳۶ى كۆچى.

نایه‌توللای مه‌ردووخ له لاپه‌په‌ی ٨٨ ی په‌راوی. (میژووی کوردستان) دا له باره‌ی شیخ
 حه‌سه‌نه‌وه ده‌لی: شیخ حه‌سه‌ن پارێزگاریکی بی وینه و خواناسیکی گه‌وره‌بووه، دایکیشی
 پارێزگاریکی به‌رز بووه و، وه‌کو ده‌لێن به‌بی ده‌ستنوێژ هیچ کاتێ شیرێ به‌حسه‌نی کوری
 نه‌داوه و، له پارێزگاری و خواناسیدا بی هاوتای رۆژگاری خۆی بووه و، هه‌ر له‌به‌رئه‌وه‌یه
 که زیاره‌تکه‌ران سه‌ره‌تا ئه‌چنه زیاره‌تی ئارماگاکه‌ی دایکی و پاشان زیاره‌تی گۆپه‌که‌ی
 شیخ حه‌سه‌ن ده‌که‌ن و به‌مرازی دلایان ده‌که‌ن.

شیخ حه‌سه‌نی مه‌ولان ئاوا به‌یه‌کی له زانایان و هۆنه‌رانی خواناسی گه‌وره‌ی کورد
 ده‌ژمێرری، ئه‌م زانا هه‌ره‌به‌رزه‌ گه‌لی په‌رتووک و نامیلکه‌ی به‌زمانی عه‌ره‌بی و فارسی
 نووسیون که به‌داخه‌وه هیچکامیان تا ئیستا له چاپ نه‌دراون، دیوانیکی به‌رز و نایابیشی
 به‌کوردی هه‌یه که هێشتا بلاو نه‌کراوته‌وه، چهن په‌راو و نامیلکه‌شی به‌خه‌تی خۆی
 نووسیوته‌وه که به‌یادگار ماونه‌ته‌وه. قورئانیکیشی به‌خه‌ته جوانه‌که‌ی خۆی نووسیوته‌وه
 که له جیهاندا بی هاوتا و بی وینه‌یه و له‌سه‌ر بارگاکه‌یدا دانراوه.

هۆنراوه‌کانی شیخ حه‌سه‌ن گه‌لی به‌رز و ناسک و ساده و په‌وانن و، زۆربه‌ی
 هۆنراوه‌کانی دلداری و ئاینین. شیخ حه‌سه‌ن وه‌کو گه‌لیکی تر له بوێژ و هۆنه‌ره‌کانی
 کورده‌واری له سه‌ره‌تاوه کورژمی هه‌لبه‌سته‌ی له ئاوینه‌ی پرومه‌تی په‌ری پروه‌کانه‌وه
 وه‌رگرتوه و، وا دیاره هه‌موو بیر و هۆشیکێ به‌لای دلداره‌که‌یه‌وه بووه، بۆیه دل و ده‌روونی
 بریندار و زامدار بووه و خۆینی تی زاوه و، تک تکی زووخاو له زامه‌کانیه‌وه تکاوه و، خه‌و
 و خۆراکی بووته‌شین و گریان و بی ئارام بووه و ئه‌وسا ناگری ئه‌وینی دلی گری گرتوه و
 ته‌نافی خپه‌وتی وه‌قره و ئارامیه‌تی سووتاندوه و له پاشا ئاره‌زووی دیتنی یاره‌که‌ی
 کردوه، به‌لام نه‌یتوانیوه ببینی، چونکه لێ دوور که‌وتوته‌وه، ئیتیر چاره‌یه‌کی نه‌بووه،
 جگه له‌وه‌ی دانیشی و په‌ژاره‌ی دوریی یاری بخوا و، ساتیکی به‌سالی لێ چووته‌سه‌ر و
 تاسه‌ی یاره‌که‌ی ئارامی لێ برپوه، بۆیه ده‌لی:

دایم خه‌یاالم فکر ده‌روونه‌ن	جه‌فکر دوریت دل پر جه‌ هوونه‌ن
تک تک مه‌تکیۆ زووخ نه‌ زامانم	چون جه‌یحوون جه‌م بی نه‌ پای دامانم
خه‌و و خه‌وراکم شین و زاری یه‌ن	مه‌تای مایه‌که‌م بی قه‌راریه‌ن
گره‌ی نار عه‌شق بلیسه‌ی دوری	مه‌سووچنا ته‌ناف خه‌یمه‌ی سه‌بووری
ئاره‌زووی دیدار یارام که‌رده‌ن	هه‌وای سه‌هیرانم وه‌ دل ئساوه‌رده‌ن
به‌لام چیش که‌روون که‌ردش چه‌پگه‌رد	دوری وه‌ مسابه‌ین من و تو ئاوه‌رد
کار که‌ردوونه‌ن ئازیز گیان تو	وه‌رنه‌ من جه‌ کو دوریی تو جه‌ کو؟

دهروونم دايم جه هوون كهيل تون   حهياتم وه شهوق ههواي مهيل تون
ساتي وه سالي جه لام ويهردهن   فهراوان خهيلي تاسهي توم كهردهن

شيخ حهسهن پهردهي دلداريهتي دادهداتهوه و دهكهويته كوري مهينوشاني مهخانهي
ئاينهوه و، له جوښي كورهي دروونكي پر له سوز و جوش و خروشوه سويند بؤ ياره
راستهقينهكهي دهخوا و پي دهلي: نهگر فرشتهي مهرگ نامهي مهرگم بخويتهوه و بيته
سهر تهختي سينهم و گياني شيرينم بكيشي، توم لهو كاتهده لهبير ناچيتهوه، نهوساكه
كهسوكارانم بهپي ناي و رهوشي خويي بهئاو نهمشون و لهناو كفنده نه مپچنهوه و
نهدهنه سهر خويانده و شين و شيوهم بؤ دهكهن تا له گورستانيكده لهناو گوريكي تهنگ و
تاريكده دهمنيژن، شهرت بي توم لهو دهمده لهبير نهچيتهوه. جا با هم ههسته پاك و
خاويتهي ههستيارانه له زماني خويوه بيبسين كه نهفهرموي:

چراغم وه باد، چراغم وه باد   قوربان عومرهكه تهمام شي وه باد
ههردهم جه تاو دهردهم كهرووم فهر ياد   شهرت بؤ جهو دهم دا توم نهشو جه ياد

***

عزرائيل نامهي مهوتم مهوانو   مهلايك پهي قهبخ روجم مهكيانو
مهيؤ نه سهر تهخت سينهم مهنيشو   بهچهند سياست گيانم مهكيشو
خويشان پهي فهوتم گشت مهبان ناشاد   شهرت بؤ جهو دهمدا توم نهشو جه ياد

***

مهريزان وه ناو جه سهر تا وه پا   به قانون شهرغ فهرموودهي خودا
نهو وهخته روجم بهرمهشو جه تهن   ماوهراو مه لا شوشتشوم مهكهن
كهس نمهتاو دهردم كهرو داد   شهرت بؤ جهو دهمدا توم نهشو جه ياد

***

نهو وهخته پهريم كهفن مهدوزان   مهدهن به سهرده جهرگهي دلسوزان
قامهتم نه توي كهفن مهپوشان   ياران به زاري پهريم مهجوښان
سهرگزهشتهي من باوهراو جه ياد   شهرت بؤ جهو دهمدا توم نهشو جه ياد

***

نهساسهي مهوتم مهگيران وه جهخت   گشت حازر مهبان پهي نهوړاگهي سهخت
مهنيو وه زهمين سي جار وه تاقت   نهو داگهي پر بيم پر جه شهفاعت
تا عهفووم كهرو شاي موشكل گوشاد   شهرت بؤ جهو دهمدا توم نهشو جه ياد

***

ئەو ۋەخت مەزارم مەكەران تەمام
جەو دەمدا مەلا چەنى گشت ياران
تەمام وارسان مەكەران فەرياد

***

مەنیشق جە دەور تەمام خاس و عام
لاشەم نە دلەي تابوت ھۆرداران
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

ئەو ۋەختە لاشەم ماوەران ۋە پيش
سەنگى ئەلەدم مەكەران موچكەم
نەو قەبر تاريك جاي تازە ئىيجاد

***

مەنپەيران نەو جاي راگەي پې ئەنديش
تەلقىن ۋ پەندم مەوانان دەم دەم
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

مەلەكان مەيۆن جە قەبرمەۋە
جە پرخۇفي گورز مەواچۆم ھەي داد

***

مەپرسان چەنيم جواب دەمەۋە
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

ئەو ۋەختە راھى مەكەران پەي شام
بە چەندى حساب خىر ۋ شەپ يەكسەر
جەرگەي بى گوناھ مەويەران ۋە شاد

***

منيش جە راۋە خاتەر پې جە خام
مەبۆ گشت جەراي سرات كەين گوزەر
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

ھەر كەسى چون من ساحىب گونا بۆ
ئەو ۋەخت پادشاي كەرەم بى پايان
قايى رەحمەتش مەكەرۆ گوشاد
خوداۋەند ۋە لوتف رەحم كا ليتمان
پەي پەي جەو دەمدا شەرەت كەۋتەر
جە ئىلتاف ۋ لوتف گشت مەبن دلشاد

***

مەبۆ ئەو بەناز دۆزەخ فەنا بۆ
بزانق گىردىن ۋە پاداش نادان
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد
جايتى نە جەننەت عەتا كا پيمان
مەۋەران جەمىع مؤمنان يەكسەر
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

ئەر تۆ نە بەھەشت نەۋىنم ۋە چەم
نەنیشۆم تپدا ۋە كامەرانى
پەي پەي نەدينت مەواچۆم ھەي داد

***

حەرام بۆ تەمام ئەو جاگەي بى غەم
نەو جاگەي پې ساف بە جاويدانى
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

ئەر حۆريان چون ھەزاران ھەزار
حەرام بۆ بى تۆ رەغبەت كەم پيشان
نە خوانم ليشان من ۋە خاترشاد

ببەخشق پيمان ھەي جىھاندار
ۋە مەيل كامىل نەزەر كەم ليشان
شەرت بۆ جەو دەمدا تۆم نەشق جە ياد

شیخ حەسەن دیسان ڕوو دەکاتە یارەکی و پێی دەلی: ئەی خوشەوێستەکم! من لە
 بادهی ئەوینت بەبێ مەی مەست و سەرخۆشم، نەک مەستیکی وا که لەتر بدهم و دەستم
 بگرن، بەلکو سەرمەستی بادهی ڕۆژی ئەلەستم، هەر لەبەر ئەوەیە که بەبێ پەرەوایی
 دەگەرێم، بۆیە ئاگری ئەوینم بەجۆرێ بەرزبووەتەو که شا و گەدایەکم لە لا وەک یەک
 وایە و، ئەگەر تەواوی شیخەکان بێن و بەنۆرە تۆبەم دابەن، ساتیک لە سەودات دڵسارد
 نابمەو، چونکه سەودات مایەیی زیندەگانیمە:

قیبلەم مەستەنان، قیبلەم مەستان	بێ مەی جە بادهی عەشقت مەستەنان
نەک مەست مەخمور دەست بەدەستەنان	سەرشار سەرمەست ڕۆی ئەلەستەنان
هەر دەم مەگێڵۆن چون لائوبالی	خاتر جە پەغنهیی پەقیبان خالی
شۆر شەیداییم یاوا وە جایی	جە لام فەرق نییەن شا جە گەدایی
ئەر شیخان عەسر نۆبە بە نۆبە	بەهران تۆبەیی «حەسەن» جە تۆبە
ساتی جە سەودات دڵسەرد نەبۆ	دەمێ جە عەشقت بێ دەرد نەبۆ
سەودات سەرمایەیی زیندەگانیمەن	نوسخەیی ئازادیت بەندەگانیمەن

شیخ حەسەن دیوانیکی بەرز و نایابی هەیه که بەداخووە هیشتا لە چاپ نەدراوە.

سەرچاوەکان

- ۱- نامەیهکی شیخ مەلا نەوێ شیخ حەسەن لە قادرئاوای هەوێتوو.
- ۲- میژووی کوردستان - نووسراوی مەردۆخ - تاران ۱۳۲۴.
- ۳- بەیازیکی کۆن که سەد ساڵ لەمەو پیش نووسراوە.
- ۴- یاداشتهکانی خۆم سەبارەت بەشیخ حەسەنی مەولاناوا.

خانای قوبادی

۱۰۸۲ - ۱۱۶۸

خانای قوبادی ئەو ئەستێره گەشەیی که له ئاسمانی وێژەیی کوردەواریدا درەوشاوەتەوه و دەرەوشیتەوه، بەپێی بەیازێکی کۆن که کهوتوووە دەستمان له ساڵی ۱۰۸۲ی کۆچی له دایک بووه و له ساڵی ۱۱۶۸ی کۆچیدا کۆچی دواویی کردوو. خاوەنی ئەم بەسەرھاتە بەپێی ئەو بەلگانەی که له لامانە، له بنەمالەییەکی خۆیندەوار و مەلای ھۆزی قوبادی بووه و لەسەر پەپرەوی خۆیندنی ئەو خول و پۆژگارە بەمنداڵی خراوتە بەر خۆیندن و پەراوه وردەلەکانی ئەو دەمه که زۆربەیان فارسی بوونە له لای مەلاکانی ھەورامان

خۆیندوو و پاشان سەرتیکی داوه له سنه و لەویدا خەریکی خۆیندنی فقهی ئیسلامی بووه و له پاشا پەرەوازه بووه و بەھەموو ناوچەکانی کوردستاندا گەراوه و لەھەر کوێ مەلایەکی بینیوه لەلای ماوہتەوه و وانە و دەرزی لەلای خۆیندوو و سەرئەنجام گەراوتەوه ناو ھۆزەکی خۆی و پاشماوہی ژیاانی بەوانە وتنەوه و رینوینی خەلک و ھۆننەوہی ھۆنراو بردووہ سەر تا له ساڵی ۱۱۶۸ی کۆچی له تەمەنی ھەشتا و پینج سالیدا کۆچی دواویی کردوو.

مامۆستا عەلایەدین سەجادی له پەراوی: میژووی ئەدەبی کوردی له بەشی باخی ھۆنەراندایە: خانای قوبادی له سالانی ۱۱۲۰ تا ۱۱۷۹ی کۆچیدا ژیاوه و دیارە ئەم میژووہش ھەلەیه.

کاک حەمە عەلی سۆلتانی له پەراوی (حەدیقە سۆلتانی) دا بەبێ ئەوہی دیاردی بکاتە سەرچاوەیەک دەلی: خانا له ساڵی ۱۱۱۶ی کۆچی له دەرئیدا له دایک بووه و له ساڵی ۱۱۹۲ له تەمەنی ھەفتا و شەش ساڵی له تەمەنی ھەفتا و شەش ساڵی له ولاتی باباندا کۆچی دواویی کردوو و دیارە ئەم میژووہش ھەلەیه، چونکە خانا ئەگەر تا ئەو میژووہ زیندوو بمایە، گەلی شوینەواری بەنرخێ تریشی دادەنا.

ئەوہی که پروون و ئاشکرایە خانا چەند چیرۆکی ھۆنیوہتەوه که له ھەندیکیان دیاردی بەمیژووی دانانی ئەو چیرۆکانە کردوو. بۆ وینە پەراوی خەسەر و شیرینی له ساڵی ۱۱۵۳ی کۆچی داناو و پەراوی لەیلا و مەجنوونەکی له ساڵی ۱۱۵۴ ھۆنیوہتەوه، وەکو خۆی دەلی:

غەين و قاف و نوون، دال ئەبجەدى   حساب كەرۇ حەرف وئەنى عەسجەدى
 ھەزار و يەكسەد پەنجا و چوارەن   رۆشتنەر جە سۆى شۆلەى نەھارەن
 خانە بەپتە پارچە ھەلبەستىكى كە سكالاً و گلە لە پىرىيەتتەى خۆى دەكا، دياردى
 بەمىژووى ھۆننەوھى ئەو ھۆنراوانەى كردووە و دەلئى: بۆ مىژووى تەمەنم گەرام و ئىستە
 سالى ۱۱۶۰ى كۆچىيە و ئەواپىرى بەبى دەنگ و لە ناومى برد و ديارە كە زۆر پىر بووہ
 بۆيە دەلئى:

پەى سەنەى سالى، پەى سەنەى سالى   ديام وە تارىخ پەى سەنەى سالى
 يە سەد و شەستەن ھەرەس وە مالى   پىرى وە بى دەنگ بى وە زەوالى
 خانە يەكئە لە ھۆنەرانى بەرزى كورد دىتە ئەژمار و، لە شىوھى ھۆنراوى گۆرانىدا
 مامۆستا بووہ و سەرى كىشاوھتە دەرگاى ھەموو جۆرە ھۆنراوىكەوہ، دلدارى، ئاينى،
 ھەلگوتن. خانە گەلئە پەراو و نامىلكەى داناون، بەلام بەداخوہ جگە لە چەند پەراوى نەبئە
 ھەموو تياچوون. ئەو پەراوانەى كە ماونەتەوہ برىتين لە: خەسرەو و شىرىن، يوسف و
 زلخا، لەيلا و مەجنون، ئەسكەندەر نامە، حەوت بەندى خانە، ديوانى خانە. جگە لەم
 پەراوانە كە ناومان برد، دەلئەن قورئانى پىرۆزىشى بەھۆنراوى گۆرانى لە چەند بەرگدا
 لىكداوھتەوہ، كە بەداخوہ ئەم شوئەوارە گرنگەشى تيا چووہ و تەنيا چەند بەندى لئە
 بەجئە ماوہ ئەوھش دەم بەدەم دەيگىرنەوہ.

لە حەوت بەندەكەيدا دەرئەكەوئە كە خانە مەلەيكەى زانا و شارەزا بووہ و بەدووى
 راستيدا گەراوہ و، ھەر بەپتە ئەم نامىلكەى دەتوانىن خانە بەيەكئە لە پىتۆلان و
 فەيلەسووفانى كورد بەئىنە ئەژمار.

نەك ھەر حەوت بەندەكەى، بەلكو پەراوى «خەسرەو و شىرىن» يىشى لە بارەى
 روونكردنەوھى پاىەى زانستى خاناوہ، گەلئە شتمان بۆ روون دەكاتوہ. خانە ھەرەھا
 وتمان پەراوى خەسرەو و شىرىن لە سالى ۱۱۵۳ى كۆچى داناوہ، وەكو دەلئە:

تارىخ ھجرەت (ختم المرسلين)   موتيع ديوان شەرح شەرع دين
 رۆى دووشمەمە بئە (ذى حجە الحرام)   ھەزار و پەنجا يەكسەد سئە تەمام

لە خەسرەو و شىرىنەكەيدا گەلئە بابەتى وامان دەكەونە بەرچاو كە بىروباوہرى خانامان
 لە بارەى گەلئە رووى ژيانەوہ بۆ دەرەكەوئە، ئەوھى كە ئەو پەراوہ ئەخوئەتتەوہ لە ھەستى
 شانازى خانە بەخۆى، بەكورد، بەكوردستان ئاگەدار دەبئە. خانە شانازى بەكورد و زمانى
 كوردى دەكا و دەلئە: ھەرچەندە دەلئەن كە فارسى وەك شەكر واىە و شىرىنە، بەلام كوردى

له فارسی شیرینتره و، پټویسته له م جیهانه دا هر که س زمانی خوئی که خوا پټی داوه بهکاری بټنئ و به زمانه که ی خوئی وانه بخوټنئ:

راسته ن مه و اچان فارسی شه که رهن	کوردی جه فارسی بهل شیرین ته رهن
په ی چټش؟ نه دهوران ئی دنیای به دکتش	مه علومهن هر که س به زبان وټش
مه علومهن هر که س به هر زبانئ	بواچو نه زمئ جه هر مه کانئ،
وینه ی عهرووسان زټبای موشک چین	مه که روش جه حوسن عیاره ت شیرین
خارج جه مه عنی نه بؤ مه زمونش	گؤیا بؤ چون شیعر (جامی) مه وزوونش
جه لای خیره مند دل په سهند مه بؤ	شیرین ته ر جه شه هد شیرهی قهند مه بؤ
جه عرصه ی دنیای دوون به دفرجام	به ده ستوور نه زم (نظامی) مه مقام
له له فر کوردی کوردستان ته مام	پټش بووان مه حرووز باقی وه سه لام

خانا له خول و سه رده می سه فه و بیه کاند ا ژیاوه و، له بهرئه وه ی دیلی و که نه فتنی پوژه رهشی و چه وساوه یی که له که ی خوئی به ده ست کار به ده ستانی سته مکاری پوژیمی بؤ که نی پاشایه تییه وه دیوه، له تاقیکردنه وه ی ژیانیدا که یشتوو ته ئه و ئه نجامه که پوژیمی سته م، جیهان به پوژه ده با و، داد و دادپهروهی مانایه کی نییه، به لام نائومی دیش نه بووه و ئاره زووی رټبه رټیکی دادپهروهی بؤ که ل و کو مه ل کردووه و ده لی: ئه که ر پوژیمی کو مه لایه تی پوژیمی بی بؤ سوودی کو مه لانی خه لک، زهوی ده بی به به هشت، به پټچه وانه شه وه ئه که ر پوژیم پوژیمکی سته مکار بی و بیر له سوودی گشتی نه کاته وه، ولات وټران ده بی و خه لک خه سانه وه به چاوی خوټان نابین:

خانا بؤ وه سه ن زبان درازی	کون ئه و ساحټب عه دل تو پټش بنازی
کو تا که ر ئی حه رف به ده وان ده و	ویر ده ر به فه رمان دلگیر خه سه ره و
به لی جه خانای عوتارد خامه	مونشی وه سف وزلف عه نه به ر شه مامه
به سه مع شه ریف بشنه و حیکایه ت	ئه ر قه سدش خیره ن والیی ولایه ت،
به جای گول زه مین ماوه ر قه وه ره	سه نگ مه بؤ به لال، خاکش به عه نه به ر
ئه ر والی بی عه دل، شه راره ت پټشه ن	به دجنس به دکار، دوور جه ئه ندیشه ن
ولکئی مه مله که ت که ی مه عمور مه بؤ؟	ئیمنی و پاره ت جه خه لق دوور مه بؤ؟

شټوه ی ولاتداری و چارکردنی گیر و گرفتاری ولاتی، به پرس و پاوټز و شورای خه لک زانیوه و، لای وابووه ته نیا به لی کو لینه وه و پاوټزکردن و به یکه کردنی که ل و کو مه ل کار ئه نجام ده درئ و، بیرری تاقه که س با ئه و که سه ش که لی وریا و ژیر و خاوه ن بیر بی ناگاته ئه نجام:

به‌لّی ده‌ستورن نه عهرسه‌ی ده‌وران
 وه‌ختی کارئ سه‌خت پروودۆ نه ئینسان
 ئەر چون ئەفلاتوون مووشکا و مه‌بۆ
 فرئ پئیش خه‌ریک هه‌م خه‌رکا و مه‌بۆ؟
 خه‌سره‌و که‌رد به‌هۆش رۆشنی زه‌میر
 ئی کاره‌ به‌ده‌ست روجووع ته‌دبیر
 په‌ی چئیش؟ مه‌واجان په‌ند پیره‌ن
 ته‌حلیل مووشکۆل هه‌ر به‌ته‌دبیره‌ن

خانا یه‌کئ له‌ هۆنه‌رانی ئازادیخوازی کورد دیته‌ ئەژمار و، ئەم هه‌سته‌ی له‌ هۆنراوه‌کانی خۆیا ده‌ربریوه، له‌ تاکه‌ هۆنراوه‌یه‌کی‌دا دیاردی ده‌کاته (عماده‌دینی نه‌سیمی) هۆنه‌ری ئازادیخوازی تورکی ئازهربایجانی که‌ له‌ سال‌ی ۷۷۱ی کۆچی تا ۸۲۰ دا ژیاوه و، وه‌کو ده‌زانین ئەم هۆنه‌ر به‌هۆی ئازادیخوازییه‌وه له‌ لایه‌ن کۆنه‌په‌رستانه‌وه پێستیانی گرت‌وه خانا له‌ تاقه‌ هۆنراویه‌کی‌دا ناوی ئەو ده‌هینئ وه‌ک که‌سێک له‌ بیروباوه‌ری خۆی پاشگه‌ز نه‌بیت‌وه یادی ئەو ده‌کا و ده‌لئ: ئەگه‌ر وه‌کو نه‌سیمی پێستم بگرنه‌وه، سویندت بۆ ده‌خۆم هه‌تاکو زیندووم تۆ له‌بیر نه‌به‌مه‌وه و، هه‌ر تۆ دۆستی منی:

ئەر چون نه‌سیمی مه‌که‌نان پۆسم
 هه‌ر تا زینده‌نان هه‌ر تۆنی دۆسم
 ئەم تاقه‌ هۆنراوه‌ی خانا که‌ دیاردیه‌ی به‌هۆنه‌ری ئازادیخوازی ئازهربایجانی، عماده‌دینی نه‌سیمی کرد‌وه ئەوه‌مان بۆ ده‌رده‌خا که‌ بیرى شۆرشگێڕانه و ئازادیخوازی له‌و سه‌رده‌مه‌دا له‌ کوردستاندا ب‌لا‌پووه‌ته‌وه و، دیاره‌ خه‌لکی کوردستانیش له‌و سه‌رده‌مه‌شدا، واته‌ له‌ تاریکاییی سه‌ده‌کانی ناوه‌راستدا له‌ بیرى ئازادیخوازی بئ به‌ش نه‌بوون و، له‌گه‌ڵ پ‌ژیمى بۆگه‌نى پادشایه‌تیدا بێگومان به‌ربه‌ره‌کاننیشان کرد‌وه و، به‌لگه‌مان بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ میت‌زوی گه‌له‌که‌مانه‌.

وا دیاره‌ خانا له‌ مۆسیقاشدا شاره‌زایییه‌کی به‌رزى هه‌بووه، چونکه‌ له‌ چه‌ند شوینى «خه‌سره‌و و شیرین» که‌یدا ناوی هه‌وا و مه‌قام و په‌رده‌کانى مۆسیقا که‌ له‌ رابردودا له‌ناو کورده‌کانى به‌ر له‌ ئیسلامدا باو بووه ده‌هینئ. بۆ نموونه ناوی هه‌ندئ په‌رده‌ی کوردی به‌م چه‌شنه‌ هیناوه:

«عێراقی، حیجان، گه‌وره‌ شاناز، گه‌نجی باهیتنه‌ر، گاگه‌نج، گه‌نج سووتاو، شادروان مرواری، ته‌ختی تاقیدیسى، نا‌قووسى، کاوسى، مووشک دانه، هه‌تاوی رازاوه، نیوه‌رۆ، کلیلی رۆمى، سه‌ولستان، سه‌ولئى سه‌هئى، نۆشین باده، مووشکمالئ، دلخوازی شه‌ودیز، شه‌وى پیرۆز، رۆژئ پیرۆز، خونه‌جئ خاسه‌که‌و، نه‌چیره‌وان، کینى سیاوه‌حش، کینى ئیره‌ج، باخى شیرین، نه‌ورۆز، ئەوینداران، ماهوور، تیشکاو».

هه‌روه‌ها خانا ناوی گه‌لئ له‌ ئامرازه‌کانى مۆسیقاشى وه‌کو: ساز، چه‌نگ، شمشال، ته‌مبوور، سه‌متوور، ده‌ف، تار، قانون-ئى هیناوه:

ئاما بارەبەد چون بلبىل سەرمەست
 لەب خەندان چون گول بەربەتتى بەدەست
 نشت نە پای سەرىر خەسرەو بە ئەعزاز
 جە سى دەستان ساز لەحن وەش ئاواز
 گوزین کەرد پەى شای لال پۆش مەى نۆش
 گاهى دڵ مەبەرد گا مەستانا هۆش
 گاهى بە نەواى «گەنج باد ئاوەرد»
 ئارامش جە دڵ عاشقان مەبەرد
 گا جە «گاوغەنج» مەبى نەغمەسەنج
 زەمین جە شادى هۆرمەشانان گەنج
 جە «گەنج سووختە» چون نەواى بلبىل
 مەشکاو غونچەى دڵ چون دەستەى گول
 ھەم بە «شادوروان مروارى» دلبەر
 پرمەکەرد بسات پەرویز جە گەوھەر
 «تەخت تاقىسى» چون مەکەردش ساز
 مورغ خەستەى دڵ ماوەرد نە پەرواز
 نەغمەى «ناقووسى» و «ئەورەنگى» نەگۆش
 مەبەردش جە دڵ سەبر و جە سەر هۆش
 جە «حوقەى کاوس» چون قەند مەببىزا
 شەکەر شیرەى ویش دەرلاد مەخىزا
 چە ئاوازەى وەش «ماھ بەرکۆھان»
 مەشکاو چون گول پۆج و دڵ و گيان
 وەختى کە مەژەند ساز «موشکدانە»
 مەکەردش خوتەن، جە بۆى موشک يانە
 تا جە ئارایش خورشید مەدا دەم
 مەگوربزا سپای سەرھەنگان خەم
 مەنوازا ئاھەنگ «نیمەرۆ» چون ساز
 ماوەردش بە رەقس زوھرە بە ئاواز

چون «سەبىز دەرسەبىز» مەژەند بە ئاھەنگ
 سەدای تەئسىرش مەتاونا سەنگ
 جە «قفل رۆمى» دل مەكەرد گوشاد
 كۆكۆ كۆگای غەم ھەر مەدا وە باد
 ھەرگا بە ئاھەنگ «سەرۆستان» مەژەند
 بەزم شا مەكەرد پر جە شیرەى قەند
 ئەر «سەرۆ سەھى» مەنواز بە زەوق
 عاشقان تەمام مەست مەبىن جە شەوق

خانا لە پەراوى «خەسرەو و شیرین» ەكەيدا بەجوانترین شێوە باسى ئەوینی خەسرەو و شیرینی کردوو، لەو دوانەدا بارەبەد لە زمانى خەسرەو و نەکیسا لە زمانى شیرینەو دەدوین و، پارزى دلى یەكتر دەردەخەن، لە پارچە ھەلبەستىكدە بارەبەد بەزمانى خەسرەو دەلى: ئەى شەمى شەو ئەفرۆز و پروناكى من! و ئەى شابازى شەشدانگى دلپاكى من، ئەگەر بەتیرى برژانەكانت نەپىكریم و زیندوو بمینم، ئەمجارە لە فەرمانت دەرناچم و پەنات بۆ دینم، سەرئى كە لە رینگى تۆدا تى نەكۆشئ و چاوى كە نەبیتە خاكى بەر پیت، ئەو سەرە یاخو لە لەش جوئ بیتەو و، ئەو چاوەش لە خوام دەوئ كە لە ھەردوو جیھاندا كوێر بئ. بەراستى من ھەر چەند تى كۆشام كە ئەوینی تۆ لەبیر بەرمەو، نەمتوانى بەسەر ھەست و مەبەستى خۆما زال بم، ئیستا پەشیمانم و پەنام بەتۆ ھیناوە، چونكە دلم بۆ تۆ سووتاوە، تۆش بەزەبیت بیتە منى دلسووتاودا:

بارەبەد ھۆرگەرت بەرەت بەئاواز
 بەى تەر بەئاھەنگ «عیراقى» و «حیجاز»
 وات: ئەرئى ھەى شەم شەوئەفروز من
 شاباز شەشدانگ نەچىردۆز من
 ئەر تیغ غەمزەت لیم مەستانۆ سەر
 ئەمجار جە ئەمرت نەمەشوون وە بەر
 سەرئى بە ئیخلاى پاك نە رات نەبۆ
 چەمى تووتیاش خاك پات نەبۆ
 ئەو سەر سەرنگوون جە تەن كنىبا بۆ
 ئەو چەم نابینای ھەر دوو دنیا بۆ

بەراس من ھەي شۆخ جورەي شەربەت نۆش
 زوحاک پىرزۆر، موشکىن مار بەدۆش
 ھەرچەند کەکۆشام مەر بەرشى نەدل
 بەرنەشیت ئاخىر فیشتەر بىم خەج
 ئیسە پەشىمان کۆگای خەم بەکۆم
 پەشىوتەر جە زولف پى پەشىوتۆم
 ئەر مەشوون بەشام، ئەر بەخوهراسان
 نەبۆ جە تۆ دلم ھەراسان
 جەوساوە کەفتم من جە بالات دور
 بىنايى دیدەم تیش نەمەندەن نور
 سەوگەند بەزولفت زامم خەتەرەن
 جە دىردىنى تۆ، مەردەن وەشتەرەن
 ئەر بگنیم وە دەس شەکەر پىزەي پاز
 شۆخ شیرین پەنگ، نازک غەمزە و ناز
 تەخت خەسەرەویم یاگەي نازتەن
 تاج و تۆم ———— پايەندازتەن
 ساچون جە پای لوطف بوزورگی کەردى
 دەر دەسەر کیشای قەدەم ئاوەردى
 تۆ چون شا، من چون بەندەي بى نیاز
 با بەپاڤۆست ببوون سەرفراز
 تاکسەي بويىنى ئى بار لى ————
 ئى حال خەستەي تەمام پەشىتۆم
 ئىد وات و کیشا بەوینەي قەقنەس
 ئاھى ئاھرىن، جە پەردەي نەفسەس
 جەو ئاھە دەروون شیرین دل بەر
 گر سەند چون شۆلەي نائیرەي سەقەر

خانانە ھۆننەوھەي ھۆنراوی ئاینیشدا دەستیکى بەرز و بالای ھەبوو و، لە ھۆنراو
 ئاینیەکانیدا دەرەکەوئى کە پتوھندیەکی زۆری بەئاینەو ھەبوو، لە «میعراج نامە» کەیدا

که به‌شیکه له چیرۆکی خه‌سره‌و و شیرین، له باره‌ی «میعراج»ی پێغه‌مبه‌ری که‌وره‌ی ئیسلامه‌وه درودی خوای له‌سه‌ر بێ که به‌جوانترین شیوه‌ی باسی کردووه ده‌لی: شه‌ویکیان که سه‌راسه‌ری زه‌وی پووناک و پۆشن بوو، جبرئه‌ئیل له لایه‌ن خوای مه‌زنه‌وه هاته لای پێغه‌مبه‌ر و پێی وت: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خۆشه‌ویست، خوا داوای لێت کردووه که بجیته میعراج و، پێغه‌مبه‌ر له‌گه‌ڵ جیره‌ئیلدا به‌سواریی بوراق که‌وته پێ و پاش ماوه‌یه‌ک که‌یشته «مسجد الاقصی» و له پاش دیتنی ئه‌و مزگه‌وته دیسانه‌وه سواری بوراق بووه‌وه و به‌ره‌و باره‌گای خوایی که‌وته پێ و، له پاش برینی جه‌وت نه‌ومی ئاسمان که‌یشته باره‌گای به‌رزی خوایی و، خوای مه‌زن ئه‌و شه‌وه پێغه‌مبه‌ری که‌یانه‌وه پله‌وپایه‌یه‌کی به‌رز و پاشان به‌فه‌رمانی خوا که‌راپه‌وه زه‌وی:

جـ بـ ر ه ئـ یـ ل چـ عـ نـ ی مـ ه لـ ا یـ ک بـ ه د ه و
 ر ا هـ ی بـ یـ ن و ه ر ا ئ ا مـ ا ن بـ ه یـ هـ ک شـ و
 بـ ه تـ ه کـ بـ یـ ر گـ و یـ ا ن و ه ر جـ ه سـ و ب شـ ه فـ ه ق
 شـ یـ ن و ه پـ ا ی سـ ه ر یـ ر ر ه سـ و و ل بـ ه ر حـ ق
 ئه‌و شه‌و جـ ه جـ و جـ ر ه ی جـ ا ی ئـ و م م هـ ا نـ ی
 مـ ی ه مـ ا ن بـ ی ر ه سـ و و ل حـ ی سـ و ی حـ ا نـ ی
 ئـ ا خـ ر بـ ه سـ ه د عـ ز بـ ه سـ ه د ئـ ی حـ تـ ر ا م
 مـ بـ لـ غ الـ و حـ ی عـ لـ یـ ه السـ لـ ا م
 جـ ه مـ ه ر و ه حـ ی بـ ا ل قـ و ر س بـ و عـ نـ بـ ه ر
 بـ ی تـ د ا ر کـ ه ر د جـ ه خـ ا و سـ ا ل ا ر مـ ه حـ شـ ه ر
 و ا تـ ش یـ ا سـ ی د لـ عـ مـ ر ک^(۱) مـ قـ ا م
 تـ ه لـ ه بـ کـ ا ر تـ و ن حـ ه ی لـ ا یـ ه نـ ا م
 پـ ه ر ی سـ و و ا ر ی ت بـ و ر ا ق ی جـ ه نـ و و ر
 کـ یـ ا سـ تـ ه ن جـ ه نـ ا ب پـ ا شـ ا ی غـ ه فـ و و ر
 ئـ ی د کـ ه شـ نـ فـ تـ ش شـ ا ی بـ د ر ا ل د جـ ا
 بـ ه سـ ه د شـ ا د ی و ز ه و ق هـ و ر ی ز ا و ه پـ ا

(۱) لعمرک: مه‌به‌ست له ئایه‌تی: (لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ لَيَعْمَهُونَ) ه که خوا سویندی تیا ده‌خوا به‌کیانی پێغه‌مبه‌ر و ده‌فه‌رموو: به‌کیانی تو که‌سه‌م ئه‌وان له گومرایی خۆیاندا سه‌ریان لێ شتواوه.

قه‌بوول کهرد به‌ناز پت‌غهم‌بهر ئه‌و راز
 سوار بی وه ئه‌سپ‌حه‌ی بی نیاز
 ئیسرافیل چه‌نی مه‌لایک به‌ده‌و
 گرتشان پکاب هومایوون ئه‌و
 وینه‌ی غولامان هه‌لقه‌ی دور نه‌ گوشت
 کیشاشان قودسی غاشیه‌ش به‌دوش
 زومره‌ی سه‌بووچی یه‌کسه‌ر به‌ته‌مام
 به‌ وینه‌ی مه‌شعه‌ل شاهان جه‌م جام
 رۆح هومایوون ذه‌نبییا و ئاده‌م
 ئامان وه‌ پتیشواز سه‌یید خاته‌م
 ره‌سوول نه‌ ئه‌و شه‌و بی وه‌ پتیشواشان
 ساتی نشت وه‌ عه‌یش عشره‌ت جه‌لاشان
 دیسان سوار بی وه‌ پشت بوراق
 یاوا به‌ئهیوان گهردوون شه‌ش‌تاق
 سه‌بعه‌ی سه‌ییاره‌ چه‌نی مانگ و خوهر
 کهردشان پابۆس سه‌یید سه‌روه‌ر
 برجیس و ناهید، که‌یوان و به‌هرام
 به‌خه‌ت شه‌ریف عوتارد ته‌مام
 سه‌په‌ردن به‌ئو بوزورگی و نامی
 به‌ چه‌ند ئیحترام نامی و گرامی
 مریخ پکابش بو‌سا به‌ئعزاز
 په‌ی نه‌سرش هم نه‌سر تایر کهرد په‌روان
 سا وه‌ختی ته‌ی کهرد به‌فه‌زل بی‌ چوون
 سه‌تخ هه‌فت ئه‌وره‌نگ چه‌رخ بی‌ ستوون
 به‌ ته‌ئید‌حه‌ی زات بی‌ هه‌متا
 ته‌شریف به‌رد وه‌ سه‌در سدرالمنته‌ا
 جبره‌ئیل چۆگه‌ به‌خاتره‌ مه‌لول
 عه‌رز کهرد وه‌ پایه‌ی سه‌ره‌یر ره‌سوول

وات: ئەر من چەنى تۆببـوون راھى
 مەسـووجوون بەنوور ذات ئىسلاھى
 ئاخىر كە سەيىد رەسوول سەرور
 جە سەواد ەرش ەزىم كەرد گوزەر
 مەھرەمان غەيب گشت مننەت بەردن
 رەفرەفى جە نوور پەرىش ئاوردن
 سوار بى چۆگە بەرەرفە ەى كەرد
 راگەى پانسەد سالى لامەكان تەى كەرد
 ئامان ئىدا لىش نە بەردەى ئەسرار
 واتن: (لاتخف) سەيىد موختار
 رەسوول بەجەناب صەنعت ساز فەرد
 ەرجى بى مەطلب سەراسەر ەرض كەرد
 شای كەسیروللف بى ەمتای وەھهاب
 جە راى مەرحەمەت كەردش موستەجاب
 ەم ئەو شەوقەيىوم فەرد بى ئەندىش
 ياوناىش دەرسات بەمەقام وىش
 ئومىد بەزات بەخشەندەى داوەر
 (خانا)ى خەم خەيال زام دل خەتەر
 ببەخشۆ گوناىش جە ەرسەى مەحشەر
 بەو شەمع مىحراى رەسوول سەرور

ەروەھا وتمان خانا بەدووى راستىدا گەراو و، لە ەندى ھۆنراوەكانىدا وا دەردەكەوى
 كە رىگای پرس و تۆزىنەو و گومانى گرتووتە بەر و، ەر بەم بۆنەو دوكتور سەعید خانى
 كوردستانى لە پەراوى (نزانى، مزگانى)دا لە بارەى خاناو دەلى: خانا يەكى لە ھۆنەران و
 پىتۆلانى كورد دىتە ژمار و، بەوینەى خەپام خاوەن بىرىكى فەلسەفى بوو و ئەم
 ەلبەستانىشە لە بارەىو و توو:

مەبەر بە وینەى خانای قوبادى	شەیت و ئەراگىل بەى دىناى بادى
شەمشەلە كۆرەى ئاسىاو كۆنە	جە خودا دوور و جە خەلك بى گۆنە
و فەلسەفەى ویش، ویش وستش ئەو تۆر	ەر وا كۆر ئاما و كۆرىچ شى نەگۆر

خانا له «حهوت بهند» كهيدا مهسه لهی «جبر و اختیار» مان بۆ دهردهخا كه موغته زيله كان
 لايان وابوو مروۆ خوۆی دروستكهری كاری خوۆیه تی و، جه بریه كانیش بریویان له سه ره ئه وه
 بوو هه ره كاری كه به سه ره بنیاده ما بی له لایه ن خوایه وهیه و، له به ندی یه كه می هه وت
 به نده كهیدا له م باره وه ده لی: ئه ی خوای تاق و ته نیا و بی وینه و بی هاویه ش، هه ره تۆ
 شادی و خوۆشی به دلان ده به خشی و دیاره بی باك و بی په روایت و له هیچ ناله خشی، هه ره
 خوۆت گه وه و به خشنده و یه كتای، هه میشه زیندوو و بی هه متای، خوایا هه ره خوۆت
 به نده كانت سرشت كردوو، یه ك یه كی ئه و انت بۆ لای خوۆت بردوو، ئه و خانا ی قوبادی
 تاوانبار و گونا هكاره، فریوی ئه هریمه نی خواردوو له م پۆژگاره، خوایا ده سا بۆ خاتری
 پیغه مبه ری گه وه ی ئیسلام، ئه و له ئاشوۆی شه ی تان لاده و دلی به وه شاده كه تۆ
 شه ره زاری لای خوۆتی نه كه ی و به زه ییت پییدا بی، وه گه ره به شان و شكۆ و گه وه ییت
 قه سه م، له پۆژی په سلاندا به لای خوۆته وه شكات له خوۆت ئه كه م:

قه دهیم مو تله ق، قه دهیم مو تله ق

یا قایم به زات قه دهیم مو تله ق

حه ی بی زه وال قه ییووم به رحه ق

نیگار نه ده ی نه قش نو تاق ئه ز ره ق

لاهووت بی شه ریك بینای بی مانه ند

یه كتای بی نه ظیر بی میسل و په یوه ند

واجب الوجود لائوحصا نه ا

مونه زه جه عه یب عاری جه مه نا

مونشی ره قه م سه نج ئینشای شادی و ذهوق

بی په روا جه طه عن ئه شیای ته حت و فهوق

به خشنده ی بوزورگ بی باك جه طانه

نازكیش زومره ی خویش و بیگانه

بۆ به شق ئه و شا، بی حه د صفاته ن

باعث ئیجاد گشت مه خلوقاته ن

باجستی سه یید ختم المرسلین

شای قاب قه وه سین رب العالمین

به حه ق ئه رباب شه و زینده داران

به ئیخلاص پاک طاعه ت گوزاران

خانای قویادی مه عصبیهت بارهن
 فریفتهی شهیطان شووم بهدکارهن
 جهفتنهی شهیطان شهیطهت پیتشه
 جه شوومی ئی نهفس دوور جهئندیتشه
 تا یوم الممات نگهداریش کهر
 علاج دهردان شهرمساریش کهر
 بهی چیش نافهرمان شیت مهغروورهن
 چون بیّ دهولّهتان جهطاعهت دوورهن
 مهگهر هم بهرهم چون تو رحیمی
 عمیم الاحسان عطا عظیمی
 بیۆ به ئیخلاص گوناکاری ئهو
 ئی کهم خزمهتی و شهرمساری ئهو
 وهرنه به ذاتت جه لای ذات تو
 مهکهروون پۆی حهشر من شکات تو

خانا له بهندی دووهمی (حهوت بهند) هکهیدا دهلی: خویا تو ههر خۆت بههانای خه لکدا
 ئهگهی و تو ههر خۆت دل له خه دههئهکهی و، تو ههر خۆت بهزهییت بهخه لکدا دی، گهلی
 بهخشنده و گهوره و مهزنی و، بیگانه و خویش ئومیدی بهتۆیه، ئهوهی ناوی تۆی له دلا
 نهبی رهنجه پۆیه، ئومید و هیوام ئهوهیه که تا زیندووم و بهسهر بساتهوه ماوم، ناوت
 هه میسه له بیر نه بهمهوه تا له دل دهرچی زووخاوم، ئهی خاوهنی ههر دوو جیهان، بههانای
 خانا بگه و دهوای دهردی که، وهگهر نه بهشان و شکۆ و گهوهییت قهسه م، له پۆژی
 بهسلاندا به لای خۆتهوه شکاتت ئهکه م:

یا حهی کهس چون تو پهری کهس نییهن
 کهس چون تو بهداد مؤمن رهسهن نییهن
 کهس چون تو کهریم کهرهمدار نییهن
 کهس چون تو غهفوور هم غهفکار نییهن
 لوتفت بیّ شمار غهفوت غهزیمهن
 رحمت بیّ پایان عهتات غهمیمهت
 جه قاف تا به قاف مهعنی شکاوان
 کهس عهقلش به کونه زاتت نهیاوان

بى شېھ و شەرىك تاك تەنيانى
 نەقش شېھەند ئوزاع دەور دنيانى
 بوزورگى و بەخشش خەتمەن بەنامت
 سەرسامەن شاھان جىھان جە سامت
 قاھران دەور جە قەھرەت ماتەن
 وەسف عەزىمەت بى حەد سفاتەن
 عەفوت جاي ئومىد بىگانە و خویشەن
 لوتفت دىنەواز گەدا و دەرویشەن
 ئومىد ئىدەن لا شەرىك بى باک
 بەشق شاي ئەورەنگ و ما ارسلناک
 جە عەرسەى مەحشەر مەکەر تەرىقم
 بە جەزبەى تەوفىق بدەر تەوفىقم
 ھەر تاکە زىندەم مەوجود مۆتلەق
 قەيىووم قائىم، قەدیم، بەرحەق
 زبەنم جە زکەر ویت مەکەر خاموش
 نامت با جە لام نەبۇ فەرەراموش
 جىھان ئافەرین بەخشندەى ئەکبەر
 «خانا» بىچارەن فەرياد رەسىش کەر
 وەرەنە بەزاتت جە لای زات تو
 مەکەر وون پۆى حەشر من شکات تو

خانا لە بەندى سىيەمدا دەلى: ئەى خوايا من بەندەى نافەرمانى تۆم و، لە گۆمى گوناھ و
 تاواندا نوقمەم بۇ خۆم، دەسا ئەوا چون گوناھکارم و تۆش بەخشندە و بەبەزەيىت، دەبى
 بىەخشى و لە تاوانم ببورى، سۆيىندم بەگەرەيىت، گونا و تاوانم لە ئەندازە بەدەرە، تۆش
 ديارە بەخشندەيىت بى ژمارە، منىش ئومىد بەتۆيە، خانا بەھيوای ئەو پۆژەيە کە دلى
 شاد کەى و لە پۆژى پەسلاندا ئەو ئازاد کەى، وەگەرەنە بەشان و شکۆ و گەرەيىت قەسەم،
 لەو پۆژەدا بەلای خۆتەو شکاتت لى دەکەم:

يا رەب من بەندەى نافەرمان تۆم
 بى پەرەوا جە فيعل عيسىيان بى شۆم

ھەي لا شھريک فەرد فەرياد پەس
 کەريم کارساز پەي بۆ کەسان کەس
 چون من گونابار مەينەت وە کۆيى
 چون تۆ بەخشندەي کەرەم بۆ شوۆيى
 چون من شەرمسار شووم بەدکاری
 چون تۆ کەرەمدار نیکوو کرداری
 چون من نافەرمان خەتا عەزیمی
 چون تۆ ساحیب پەحم فرە پەحیمی
 چون من پرووسیای جە تاعەت دووری
 چون تۆ پادشای فەرد غەفووری
 سەوگەند بە ذاتت یەکتای یەگانە
 نییەن نە عەرەسەي دەور زەمانە
 مەعلوومەن جە لات ھەي تەوانا
 قەییوم قائم، قەدیم دانا
 جەو پەي جە عیسیان دلیریم کەردەن
 تەقسیرم جە ھەد حیساب ویەردەن
 ئەرۆ فییدات بام نامت غەففارەن
 بەخشەندەگی و عەفو تۆ بۆ شمارەن
 يا عظیم العفو لا احسی سنا
 ئەر تۆ بە تاعەت ببەخشی گونا
 ئەمرت مۆتاعەن ھوکم ھەر ھوکم تۆن
 بە ئۆ فییدات بام ساعەتای تۆ کۆن
 من ئۆمیدم ھەن جە تاممەي کویرا
 بە ئەلتاف ویت بۆ بەیع و شەرا
 خانای خەم خەیاڵ خاتر شاد کەری
 جە عەرەسەي مەحشەر سەر ئازاد کەری
 وەرنە بە زاتت جە لای زات تۆ
 مەکەرەون روۆی ھەشر من شکات تۆ

خانا له بهندی چوارهمدا ده لئى: خوايه ئه گهر به دخوو بم يا پاكيزه خوو، گوناھى من
چييه؟ بهندهى خوتم. سويندم به گوره ييت ئه گهر لهو رۆژهدا من دسه لاتيتكم بووايه كاريتكم
ده كرد كه ئهم جيهانه پروبوو چه م به چاو نه ديايه، ئيستاكه كه وايه به گوره يي و شكوى خوتم
بمبه خشه و، له پيت و پتيزى خوتم بپهريم نه كهى، وه گهر نه به شان و شك و مه زنييت
قه سه م، له رۆژى په سلاندا به لاي خوتم وه شكات لئى ده كه م:

يا حه ي ئه ر به دخوتم، ئه ر پاكيزه خوتم
گوناي من چيشه ن ئافه ريده ي توتم
شه لّلا روى ئه زه لّ ئه ر نه بيا وه جه و
نه كيشاي ته سوير هه ستى من وه يته و
ساكه كي شانت به ناي بالا ده س
من هه ر سونه توتم ئه ر خاسم ئه ر كه س
حاكمى توتم هه م ویت كه ر به قاضى
كه س به سونه ویت چوّن نه ن رازى
سونه توتم به ده ست ویت ئافه ريده ن
ئه ر نه بوّت په سه ند كى په سه نديده ن
به لّئى هه ي عه ليم ئاگاي سرپر غه يپ
مو به ررا جه شرک عارى جه هه ر عه يپ
ئهو رۆكه هه ستى منت كه رد ره قه م
«والله و بالله» به ذات قه سه م،
ئه ر مه بى وه ده س من ئيختياري
منيش جه و ده مدا مه كه رد م كاري
دنياي بي وه فاي توتم نه ديام به چه م
وه ي ته و نه كه فتام نه گيچا و غه م
ئيسه چونكه توتم عه ليم دانا
بي ته عليم علم دانا و ته وانا
ناره زه به ستى ئه جزاي ته ركيبم
عه زاب دنيات كه رد وه نه سيبم
بو به شق پاكي پير ته ريقه ت
به روكن ئه حكام كولل شه ريعه ت

به قهییوومی ویت یا قایم به ذات
 خانا جه دیوان عه رسهی عه رسات،
 نه کهری جه فهیز فەزل ویت مه حرووم
 نه نویسیش جه ئەهل مه خزوولان شووم
 وهرنه به زانتت جـــــه لای زات تۆ
 مه کهروون پۆی هه شر من شکات تۆ

خانا له بهندی پێنجهمدا ده‌ڵێ: ئەهی خواهی گه‌وره و توانا که ئاو و ئاور و با و خاکت
 به‌دی هێناوه و مرو‌قه‌لکی لێ وهرده‌گری و که‌چی پێگی راستیش نابری، منیش به‌نده‌ی
 زه‌بوون و دیوانه‌ی تۆم و له‌ هیچ بابه‌تیک به‌هانه‌ مه‌گه‌ره، چونکه‌ هه‌موو کاریکم له‌ ژێر
 فه‌رمانی تۆیه و، من هیچ ده‌سه‌لاتیکم نییه، به‌لکو هه‌موو که‌سیک چ شیخ بی، چ سو‌فی و
 چ زانا و چ نه‌زان هه‌مووی به‌فه‌رمانی تۆ ده‌پوا، شه‌یتان له‌ به‌ره‌وه‌ی نافه‌رمانیتی کرد،
 ته‌وقی نه‌فرین چووه‌ ملی تا پۆژی په‌سلان به‌و ده‌رده‌وه ده‌بی بتلیته‌وه جا ئەگه‌ر خانا له
 پۆژی په‌سلاندا نه‌به‌خشی کاری زاره و هیوا‌ی هه‌ر به‌تۆیه، وه‌گه‌رنه به‌شان و شکۆ و
 گه‌وره‌ییته‌ قه‌سم، له‌ پۆژی په‌سلاندا به‌لای خۆته‌وه شکات لێ ده‌که‌م:

پادشای شاهان ئیقلیم هه‌ستی
 نه‌ققاش ته‌سویر ب‌لندی و په‌ستی
 میعمار ته‌رکیب ده‌وران دل‌کەش
 ده‌فته‌ربه‌ند نه‌وع هه‌فت و چار و شه‌ش
 بۆ به‌شق قـــــودره‌ت لاتنه‌اهی ویت
 به‌ شکۆی عه‌ظیم پادشاهی ویت
 جه‌ی به‌نده‌ی عاجز شیت دیتوانه
 نه‌ هیچ بابه‌تی مه‌گیڕ به‌هانه
 په‌ی چیش لایه‌زال بی شبه و مانه‌ند
 مونه‌ززه‌ جه‌ قه‌ید چوون و چرا و چهند
 غه‌یر جه‌ زات تۆ نه‌داروون ئەندیش
 هیچ ئەمری نییه‌ن که‌س به‌ده‌ست ویش
 مه‌رکین ئیختیار وه‌ ده‌ست ویشه‌ن
 سا خورده‌گیری و به‌هانه‌ چیشه‌ن

ئەر شېخ كوپرا ئەر سوڧى سافەن
 ئەر دانا و نادان ئەر مووشكافەن
 بى جەزبەى تەوفىق چون تۆ فەريادىرەس
 هيچ كەس نەبەردەن پەى بە مەقسەد كەس
 كەسى جە ئېلىس ساعى تەر نەبى
 چون جەزبەى تەوفىق تۆ ياور نەبى
 بە عەبەس بەرشى جەفا بەردەنش
 تەوقى جە لەعنەت شى نە گەردەنش
 بە سەعى و كۆشش ئەر نمەبى شووم
 بەرسيىساي عابد كەى مەبى مەحروروم
 «خاناي» خاتر تەنگ جەعەرسەى مەحشەر
 ئەگەر نەبەخشيش دەهەندەى داوەر
 وەر نە بە زانت جـــــە لای زات تۆ
 مەكەررون رۆى حەشر من شكات تۆ

خانا لە بەندى شەشەمدا دەلى: ئەى خواى گەورە و گران! تۆ تەنيا و بى ھاوتا و بى ھاوبەشى و، داهىنەرى زەوى و ئاسمان و ھەموو گيانلەبەرانى و، لە ھەموو شتىكەوھە ناگەدارى و ناديارى، بە لām چەند پرسىيارىكم ھەيە لە تۆ و، ئەوھش ئەمەيە: بەندەكانت تاوانيان چيىە كە شەيتانت بەسەرياندا زال كر دووھ و تووشى گونا و سەرىچىيان دەكا و، چەندىن گونايان ئەكەوئتە ئەستۆ و سەرنجام خوئشت بەئاگرى دۆزەخ سزايان دەدەى و، ديارە ھەر چارەنووسى كە تووشى مرؤفبى لە لايەن تۆيەوھە و، لە لايى تریشەوھە دوزانم كە هيچ كەس ناتوانى بەبى دەسلەت و فەرمانى تۆ كاريك بكا و، منيش بەھيو و ئومئيدى بەخشندەيى تۆوھ ئەم پرسىيارەم لىت كرد و، ھيوايە لىم بپوورى و، وەگەر نە بەشان و شكۆ و گەورەيىت قەسەم، لە رۆژى پەسلاندا بە لایى خۆتەوھە شكات لى دەكەم:

كەرىم كار ساز بەخشندەى داوەر
 پەونەق بەخش سەتەح پەواق شەشەدەر
 تەمام قادرى بە دەست قودرەت
 بى ئىمداغ غەيب، بەى تەرز و سوورەت

بى گونیا و خەت بى شەبەكە و سىم
 بى خشت و ستوون ئوستاد و تەعلیم

بئى فەلە و بئى پەنگ، بئى خامە و شەنگەرف
 بە مەحز ئىزھار ئىشارەى دوو حەرف
 سىماب گۆن سەقف نە سپەر بەرز
 سەتەح سەرزەمین بە تەركىب و تەرز
 جىھان ئافەرىن جىھان دار فەرد،
 نە عەرز شەش پۇ ئافەرىدەت كەرد
 بنازوون بەى سونە بەى جىھان سازىت
 بەى بەخشەندەگى و چىپەرە پەردازىت
 تەعالا، نىيەن كەس بە سىفات
 عارىيەن جە عەيب بوزورگى ذات
 بەلئى ھەى عەلىم ئاگای سىرر غەيب
 گۆيای كەلىمەى بورھان لارەيب
 «خانا» جە دەرگای زات بئى زەوال
 جە پووى گوستاخى مە پەرسۆ ھەوال
 سا جە بەندەگان كئى تەقسىرشەن؟
 كئى ساحىب قەزا و كئى تەقدىرشەن؟
 گا شەيتان گا نەفس شووم شەرىئەنگىز
 مەكەرى پىشان تۆ بەدەست ئاویز
 مەنیەى نە گەردەن چەندىن گوناشان
 باھر دۆزەخ مەدەى سىزاشان
 ھەر چە پەضلاتەن مەكەرى تەقدىر
 گشت كەردەى ویتەن كئىن ساحىب تەقسىر
 چونكە بەى تەورەن، ئومىدەم ھەن پىت
 ببەخشەم وە عەشق بئى پەروايى ویت
 وەرەنە بەزاتت جە لای زات تۆ
 مەكەروو پۆى حەشر مەن شكات تۆ

خانانە بەندى ھەوتەمدا دەلئى: ئەى خوای تاق و تەنیا و بئى ویتە، ھەرچەندە ئەمەن
 گوناھكار و تاوانبارم، بەلام ھەمووى ئەو گوناھانەم بەھۆى ئەھرىمەنەوھىيە و، مەن

دهسه لاتیکم نییه و هر خۆت فه رمانه وای و فه رمانت به یۆیه ده بری، هه رچهنده ئهم قسه م
له شتوازه وه دووره، به لام سویندم به شان و شکۆ و گه ره ییت که هه مووی کرده ی خۆته و
خه خۆتیش به خشینه ری گوناھی، که وابوو بۆ خاتری پدغه مبه ری گه ره ی ئیسلام من له
بوومه له ره ی پۆزی په سلان بپاریزی و به زه ییت پیدما بی، وه گه رنه به شان و شکۆ و
گه ره ییت قه سه م، له پۆزی په سلان به لای خۆته وه شکات له خۆت ده که م:

یا قایم به زات قه دیدم قه ییووم
هه ر چه ند که ج په فتار هه م بی ئابروو
قه سه م به زاتت یا گه ی ئومیدهن
ئه ر مه که یم وه سه نگ راستش هه ر ئیدهن
نه زه ری گونای نه فس ئه ماره ن
نه فتنه ی شه ییتان شووم به دکاره ن
هه رچی مه که ریو به ئیراده ی تۆن
که سی چ کاره ن ساحیب و جوود کۆن
ئه مر ت مو تاعه ن مه شو وه راوه
نیه نی وه ته نگ شا و گه داوه
هه ر چه ند ئی هه رفه جه ئه ده ب دووره ن
خارج رای شه رع ئه هل شه ووره ن
قه سه م وه زاتت گشت که رده ی ویته ن
گونای که س نییه ن بنیاده م شیته ن
چونکه تۆ به ی ته ور ساحیب هیمه ته ی
(شدیدالعقاب) والا شه وکه ته ی
به عه شق په سوول سه یید سه ره ره
جه زه لزه له ی سه خت هایل ه ی مه حشه ر
په بیا، بی شه ری که فه ریاده ی سه یم که ر
یا په حیم په حمی وه بی که سه یم که ر
وه رنه به زاتت جه لای زات تۆ
مه که روون پۆی جه شر من شکات تۆ

هۆنراوه دلدارییه‌کانی خانا گه‌لی پاراو و دل‌رفین و شیرین، له پارچه هۆنراویه‌کیدا پروو ده‌کاته دل‌خوازەکه‌ی و ده‌لی: ئه‌ی دل‌خوازەکه‌م، من له‌گه‌ل تۆمه‌، وهره‌ خه‌لکیش به‌یینه‌ و جهرگم تۆ تۆ و به‌ند به‌ند بگه‌ری پێیدا، ئه‌گه‌ر بێجگه‌ له‌ خۆشه‌ویستی تۆ هیچی که‌ی تیا بوو به‌نوکی ئه‌لماس ده‌ری بێنه‌ و هه‌ک زۆر جار ده‌رت هێناوه‌:

من چه‌نی تۆما تۆم بۆ چه‌نی عام   تۆ، تۆ تۆی جهرگم جیاکه‌ر جه‌ هام
تۆ تۆ به‌ند وه‌ به‌ند بگه‌ل‌ه‌ش پێدا   گه‌ر تۆ دیت تۆی غه‌یر جه‌ تۆ تێدا
ئه‌وسا ویت ئاسا باوهره‌ش وه‌ به‌ر   وه‌ مه‌ودای ئه‌لماس پاره‌ پاره‌ش که‌ر
خانا سووتاوی ئه‌وین بووه‌، ئه‌وینکی پاک و خاوین، ئه‌وینکی خوایی که‌ له‌ دلی هه‌موو
خواپهرستی‌کدا تیشک ده‌داته‌وه‌ و، ئه‌گه‌ر بێت و تیشکی ئه‌و ئه‌وینه‌ بدا له‌ کێوی قه‌زآله‌^(۲)
به‌جاری ئه‌یسووتینی و، وه‌ک بوول و خۆله‌که‌وه‌ی سه‌د ساڵ له‌مه‌وبه‌ری لی ده‌کا:

به‌رق، سه‌یف ناز ئه‌برۆ خه‌مینان   عه‌کس ماوی خال خورشید جه‌مینان
ئه‌ر بگنۆ وه‌ کۆی قوله‌ی قه‌زآله‌   مه‌که‌رۆش وه‌ بوول سفته‌ی سه‌د ساڵه‌

سه‌رچاوه‌کان

- ۱- خسرو و شیرین خانای قبادی ویراسته‌ی اورنگ با همکاری سدیق صفی زاده (بوره‌که‌یی) تهران ۱۳۴۸.
- ۲- شیرین و خسرو و شاکاری خانای قبادی ساغ کردنه‌وه‌ی محهمه‌دی مه‌لا که‌ریم به‌غدا ۱۹۷۵.
- ۳- خه‌سره‌ و شیرینی خانای قبادی - ساغ کردنه‌وه‌ی سدیق بۆره‌که‌یی تاران ۱۳۶۱.
- ۴- پیر شالیاری زهرده‌شتی دانه‌ری محهمه‌د به‌هائیدین ساحب به‌غدا ۱۹۶۸.
- ۵- دیوانی مه‌وله‌وی کۆکردنه‌وه‌ی مه‌لا عه‌بدولکه‌ریمی موده‌رریس به‌غدا ۱۹۶۱.
- ۶- ته‌لای ده‌سته‌وشار - نووسراوی سدیق بۆره‌که‌یی (ده‌ستنووسه‌)
- ۷- هه‌وت به‌ندی خانا (ده‌ستنووسه‌)
- ۸- به‌یازیکی ده‌ستنووس که‌ له‌ ساڵی ۱۳۰۵ی کۆچیدا نووسراوه‌.
- ۹- حدیقه‌ سلطانی تالیف محمد علی سلطانی - باختران ۱۳۶۴.
- ۱۰- یاداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌خانای قبادی.
- ۱۱- نزانی، مزگانی - دکتەر سعید خان کردستانی - تهران ۱۳۰۹.

(۲) قه‌زآله‌ یام قه‌زآله‌ ناوی لووتکه‌یه‌کی به‌رزه‌ له‌ کێوی ئاته‌شگا به‌رانبه‌ری شاری پاوه‌ که‌ ده‌لین ئه‌و لووتکه‌ له‌ پۆزگارانێ زوودا ئاورپۆین بووه‌.

شیخ شەھابی لەوێ

۱۱۱۲-۱۱۸۵

ئەم ھۆنەرەمان ناوی شەھاب و کوری شیخ ئەمینی لەوێیە و بەپێی بەیازنکی کۆن کە کەوتوووە دەستمان لە ساڵی ۱۱۱۲ی کۆچی لە لەوێدا لەدایک بوو. ھەر لە منداڵییەوە خەریکی خوێندن بوو و لە پاشا چوووەتە حوجرەی فەقییان و بۆ خوێندن زۆربەی مەلەبەندەکانی ھەورامان گەراو و ماوہیەکیش لە سلیمانی خەریکی خوێندن بوو و سەرئەنجام لە سنەدا خوێندنەکەی تەواو کردوو و گەراوہتەوێد و مەلەبەندەکەی خۆی و پاشماوہی ژبانی بەوانە وتەو و پێنۆینی خەلک بردوووە سەر تا لە ساڵی ۱۱۸۵ لە تەمەنی حەفتا و سێ ساڵیدا کۆچی دوایی کردوو و نۆژراو.

شیخ شەھاب بەپێی تاقە ھۆنراویکی کە دەلی: «ئێد مەوانان نە بەزم نەووەھاری نادری» ھاوچەرخێ نادرشای ھەوشار (۱۱۴۸-۱۱۶۰)ی کۆچی بوو، وەکو دەم بەدەم دەگێڕنەو نادری چەند خەلاتیکیشی بۆ ناردوو.

شیخ لە ھۆنەرەوێ ھۆنراو دەستیکی بەرز و بالایی ھەبوو و ھۆنراوەکانی زۆر تەپ و پاراو و شیرین و پەوانن. بەداخووە ھۆنراوەکانی کۆنەکراوہتەو و زۆربەی دەست بەدەست کەوتوون و لەناوچوون، ئەوێش کە مابیتەو لەناو کەشکۆل و بەیازەکاندا نووسراون و بەیادگار ماوہتەو.

شیخ شەھاب بڕە ھۆنراویکی سەبارەت بەسروشت و بەھار ھۆنیوہتەو کە بەراستی لە ستایشی بەھار و سروشتدا بێ وێنەن و لەم ھۆنراوانەدا وەرزی بەھار و سروشتی ئەو دەمەمان بۆ دەخاتە بەرچاو و دەلی:

گولانی جۆر بەجۆر لە دەشت و بیوانەکاندا پراون و وەکو پرایەخ ھەموو جێ و شوێنیکیان داپۆشیو و تیپ تیپی کەوھکان و بۆلبۆلان و قومرییان و قولنگان و تاووسان پریزان بەستوو و نەواخوانی دەکەن و لەم چلەو بۆ ئەو چل دەفین و، نێرگسان وەکو دلبەرائی مانگ روو داوینی کوێستانەکانیان داگرتوو و لە ھەر گۆشە و کەناریکەو نەوای چەنگ و چەقانە و ساز و نەو دیتە گۆی و دلبەرائیش ناز و لەنجە دەفرۆشن و لاوانیش گەلی دلخۆشن و مەگێڕان بەپیاڵە زێڕین مەی دەگێڕن و خەم و پەژارە دڵ دەبن. بەھار جوانە و بۆلبۆلیش بەھیوای بەھارە تاکو چاوی بکەوێتە گۆل، بەلام چ سوود کە (شەھاب) بەھیوای دیداری یارە و لە دووری ئەوا. ژبان دەباتە سەر و دلی کەوتوووە ناو کەسەر، وەکو دەلی:

دیده گریان، جا بیابان همچو قهیس عامری
 گول ههنا، لهولاو و پهچان، شهست پهر و گول جه عفه ری
 بوی گیسووی قورنفل مهره می دهر دلان
 ویش په ریشان، زولف داران، عاشقان را خون خوهری
 زولف عهرووس و تاج خورووس و زه عفه رانی گول وههار
 پوژپه رست و دیده مهست و لاله های دوخته ری
 چند هزاران پهنه شکوفته تهوق توحفه ری خواهران
 هر چلای که رهن به سهره دا چند گولای بوئه سفه ری
 سهه هزاران گول هزاران پهنه چون بازار چین
 شهوق مه دق یک یک نه دل چون مانگ و زوهره و موشته ری
 نیم بییهن هیران خار و نیم بییهن هیران دار
 نیم بهر نامان نه شکاف سهنگ خارا و مهره ری
 تیپ به تیپ، تهوق تهوق که بک جهم به جهم سان دا وههار
 سهف به سهف، سهف سهف، سهفن سهف سهف دان سهر عهسکه ری
 زومره زومره گول به قوشه ن بهر په ریش نهو پای کووب
 شای وههار به خشا به خه شخاش تهوق توحفه ری نه حمه ری
 چاوشان قازلاخ دهنه دا نه هفت نهو پهنه فله که
 شاهی نادر نهو وههاران نشته تهخت نه خزه ری
 عهنده لیب و بولبول و قومری و هزاردهستان نه باغ
 فاخسته و تووتی و ته زهروو تاوس و که بک دهری
 چه هچه هه ری بولبول نه باغ و هووی قومری نه باغ
 قه هقه هه ری که بکان نه داغ و دل به سهه جوش نازهری
 باقی شنقار و وهش و تهیر و تاوس تهیار
 هر یه کی دهنگی به پهنگی خووش نهوا نه لکان که ری
 هر یه کی با ساز و ناز و بهر بهت و چهنه و غه زهل
 گرد مهوانان به نه زم نهو وههاری نادی
 فهرش عه نه بهر، تهخت تاوس، گول جه کاوس تاجدار
 پر حویوور و پر تووور و پر فرشته ری په پهری

سەير دەستان، بەزم مەستان، حوور پەرستان سەد ھەزار
 ناز پەرستان، گول بەدەستان، دەست پر ئەنگوشتەری
 فەسل ساز و فەسل ناز و فەسل غەمزە و فەسل پاز
 عیشووە سازیی، بۆسە بازی، سەرفرازی، یاوەری
 فەسل جۆش و فەسل نۆش و فەسل ھۆش و غەم خەمۆش
 دەس نە دۆش و دوپ نە گۆش و نازفروشان پەری
 فەسل چەنگ و فەسل دەنگ و فەسل پەنگ و فەسل مەی
 فەسل ھەیی و فەسل نەیی و فەسل مەیی و مەی خوەری
 فەسل شورب و فەسل شەھد و فەسل قورب و فەسل بوعد
 چەم بە ئیما، روح بە سیمما، لەب عەقیق و ئەحمەری
 فەسل وەسلەن، ھەر کە ئەسلەن، سەعی و کۆشش نۆش مەی
 عەیش و شەوقەن، وەقت زەوقەن، ماچ و مۆچ و یاوەری
 ئەسففەھانی بێخ کاوان، ئەرغەوانی بانەوی
 وەش نەوازی، نەغمەساز، پاز شیرین شەککەری
 عەزیزم تۆنی گول خاستەر جە گولزار وەھار
 دل مۆنەووەر بی بە دینت ھەمچو شەمس خواوەری
 ئارەزووی بولبول وەھاردن پەنگ گول وینۆ وە چەم
 ئارەزووی من تۆنی دلبر ھەر چون جە ئینان وەرتی
 بۆ (شەھاب) بۆ سەراپات فیدا ئەی نازەنین
 فەسل سەیر و نەو وەھاران تۆ جە گولھا خاستەری
 بەراستی ئەم ھۆنراوانەئە شیخ شەھاب نمونەییەکی بەرز ن لە وێژەئە کوردیدا و کەمتر
 ھۆنەرێک توانیویەتی بەم چەشنە بەسروش و بەھاردا ھەلبەئە و بەھار بەجوانییەکی ئەوتۆ
 برازینتیو و پەلەوھاران ریز ببەستن و کیژان و کوپان پراوەستن و گولان بەدەم سروھەئە با
 بشەکتیو و قولنگان لە گەرمیان بەرھە کوستان بێنەو و بکەونە نەواخوانی.
 شیخ شەھاب لە بازاری دلداریشدا خۆی نواندوو و لەپەرئەوئەئە دلبرەکەئە دلی
 پفاندوو و ئاگری دلی گەشاندووئەوئە، دینێ بەو جۆرە گلە و گازندە و سکالا لە دلبرەکەئە
 دەکا و دەلێ:

جە تۆ عەفوئە، جە من تاوان جە تۆ فیشتەر بەکی نازم
 فیدات بام شوخ شیرین وەش، ئەنیس مەھرەم پازم

ۋەشى و شادى و دل و ديدەم، ھەيات و قوۋەت و پۈچم
 خودا ئاگاھەن ئەي دلبەر يەقىن گىشت سەر
 زەئىف و زەرد و زارم و ۋىم پەريو يەك نىم نىگاھ تۆ
 بوئنى قىالب مەردىم، بوانى پۈچ پەروازم
 نەدارق قوۋەت چەندەن، بېيچۆن سەر جە عومر تۆ
 بە ھەر جاينى تۆ واچى شۆ، جەۋەردابىت مەيۈن عازم
 نىيەن مەيلىت بەمەن ئەسلەن عەجەب بى مەيلەنى سەد ھەيف
 كەمى ناماي بەدى مەلھەم پەريو ئى زام مارگازم
 نىيەن شەرت بوزورگىيى تۆ پەنەم دەي مننەت چەندەن
 پەري چى قاعىدەت پاسەن، بەلى منت نىيەن لازم
 خودا زانان نە عالەم دا نە مەندەن زەرپەيۋ شادىم
 بەلى جەۋ ساۋە تۆ پۆشان دەرۋ گۆشت جە ئاۋازم
 فەلەك كەي بى، جە نالىنم، زەمىن تەي بى بە ئەسرىنم
 جە تاۋ ھەيىبەت دورىت، بولەند بى سۆز و ئاۋازم
 (شەھاب) ت پرخەم و خەستەن، زەئىف و زار و ناچەستەن
 سىيا ھەيتار تۆ گەستەن، ئەرى ھەي شاي شەكەرپازم

ۋاتە: ئەي خۇشەۋىستەكەم! ئەگەر مەن تاۋانىكىم بى، دەبى تۆ بمبەخشى و ئىتر مەن جگە
 لە تۆ بەكى بنازم؟ بە قوربانىت مە ئەي شۇخوشەنگەكەم و ئەي ھاۋپازى پازم، تۆ مايەي
 خۇشى و شادى دلى و تۆ بينايىي چاۋ و ژيان و ھىز و گىيانمى، خوا خۇي ئەزانى كە
 ئامادەم خۆم بەكەمە قوربانىت و، بۆ دىتنى تۆ لاۋاز و پەنگ زەردم، ئەۋەندە خەم و پەژارەي
 تۆم خواردوۋە كە ھىزىكى وام نەماۋە و نازانم چۆن دەتوانم ژيان بەرمە سەر؟ بۆ ھەر كۆي
 بلىيى دەكەۋمە بەرتەۋە و لەگەلتدا دىم، ديارە تۆش خۇشت لە مەن نايە، چونكە نەھاتى
 مەلھەم بەدى لە بىرىنەكانم، لەبەرچى پەۋشنت وايە؟ بەلى ديارە منت ناۋى. خوا خۇي
 دەزانى كە تۆزقائىك شادى لە دلىدا نەماۋە، خۆ چەرخ لە نالىنم كەي بوو و، زەۋى
 بەھۋى فرمىسكى چاۋانمەۋە تەي بوو و، لە تاۋى دورىت، سۆزى دەرۋونم بەرز بوۋەۋە،
 (شەھاب) دلى پىر لە خەم و پەژارەيە و بەتەۋاۋى لاۋاز بوۋە، چونكە پەلەكە پەشەكانى تۆ كە
 ۋەكو مار وايە، دلى گەستوۋە و بەتەۋاۋى بىرىندارە و دەبى ھەر خۆت بىرىنەكانى سارىژ
 كەيتەۋە.

۱- مجمع البيان بهيازىكى كۆنه كه له سالى ۱۲۶۳ى كۆچيدا نووسراوه.

۲- تهلاى دستهوشار يا ميژووى بوژانى ههوشار (دهستنوسه).

۳- چامهسرايان كرد نوشته: صديق صفى زاده (بورهكهئى).

۴- ياداشتەكانى خۆم سهبارهت بهشيخ شههاوى لهۆنى.

مه لا وهلهد خانى گۆران

۱۱۲۷-۱۱۹۰

ئەم ھۆنەرمان ناوی مه لا وهلهدخان و کۆری مه لا شههاوی گۆزانه و بهپیتی ئەو بهلگانهی که کهوتونهته دهستمان له سالی ۱۱۲۷ی کۆچی له زههاودا پیتی ناوته مهیدانی ژيانهوه و ھەر لهویشدا پیتی گهیشتووه. مه لا وهلهدخان لهبهڕئوه مهلازاده بووه سههرتا له لای باوکی خهريکی خویندن بووه و له پاشا چوووته حوجرهی فقهییان و خهريکی خویندنی فقهی ئیسلامی بووه و بۆ خویندن زۆربهی شوینهکانی کوردستان گهراوه. ماوهیهک له دینهوه و بووه و له پاشا له بهغدا خویندنهکەى تهواو کردووه و گهراوتهوه زید و مهلبهندهکەى خۆی و پاشماوهی ژيانی بهوانه وتنهوه و پینوینیی خهلك رابواردووه تا له سالی ۱۱۹۰ی کۆچیدا له تهمەنى شهست و سێ سالیدا کۆچی دوايی کردووه.

مه لا وهلهد خان له ھۆنیهوهی ھۆنراودا دهستیکی بهرز و بالای ههبووه و ھۆنراوهکانی زۆر تهی و پاراو و شیرین و پهوانن. له ماوهی تهمهنا چهند چیرۆکی جوانی دلداریی بهھۆنراو ھۆنیوتهوه که بریتین له: «شیرین و فهراھاد» و «یوسف و زلیخا» و «لهیلا و مهجنون». مه لا وهلهدخان هاوچهرخى نادر شای ههوشار (۱۱۶۸-۱۱۶۰ی کۆچی) بووه و له ههندی ھۆنراویدا دیاردیی بهنادرشا کردووه.

مه لا وهلهد خان پهراوی شیرین و فهراھادی له سالی ۱۱۵۰ی کۆچیدا ھۆنیوتهوه، وهکو خۆی دهلی:

غەین و قاف و نوون جەم کەر وە حەساو   لێش مەبۆ پۆشن چون قورس ئافتاو
ئەمەش چەند ھۆنراویک لە پەراوی «شیرین و فهراھاد» که دهلی:

کۆتەل گیرانی شیرین بۆ فهراھاد

فەراھاد فیدای زام سەخت تازەت بام

فیدای پەنج بەردەى بێ ئەندازەت بام

فیدای داخ و دهر دسه سرتانت بام
 فیدای زهریدی رهنگ جه هیجرانت بام
 فیدای زام سهخت بی دهرمانت بام
 فیدای بهرگ سوور هوون نه فشانت بام
 فیدای بی دهنگی، کش و ماتت بام
 فیدای تهی که ردهی رای نه هانت بام
 فیدای په یاپه ی قولنگ شانانت بام
 فیدای ئیش زام کهس نه زانانت بام
 فیدای سهنگ سهر نه بالینت بام
 فیدای دهر سهخت شه و نا ئینت بام
 فیدای باهوو بال شو خوشه نگت بام
 فیدای چاره ی چهفت بهخت له نگت بام
 فیدای زهمزهمه ی شار چینت بام
 فیدای قه سر و تاق بلورینت بام
 فیدای ته مته راق پای ته لارت بام
 فیدای شانشین میناکارت بام
 فیدای نادیارایی خزم و خویشت بام
 فیدای زووخ و زام جهرگ ریشت بام
 فیدای سپا و سان پشت سهرت بام
 فیدای خو لآمان تن په روهرت بام
 فیدای ساقییان دهست وه بادهت بام
 فیدای ره قاسان ساوا و سادتهت بام
 فیدای که و که بهی شه و دیوانت بام
 فیدای به زم ئارای مهی نوشانت بام
 فیدای نازاران ترمه پوشت بام
 فیدای چاوشان پر فروشت بام
 فیدای جقه ی تاج دانه بندت بام
 فیدای نه ساسه ی وه جامه بندت بام

فیدای تهخت عوود زهړنیکاب ت بام
 فیدای شاتران پای ړکاب ت بام
 فیدای مهړکسه بان بازی باز ت بام
 فیدای به حریییان وه بی ناز ت بام
 فیدای که نیزان ئه تل هس پوشت بام
 فیدای مهړه مان دوړ نه گوشت بام
 فیدای دهر وون پر جه خارت بام
 فیدای خاموښ رای مه زارت بام
 سهر گهر د سامان که س نه دین ت بام
 فیدای فهرمایش شار چین ت بام
 بیدار بهر نه خاو فیدای خاوت بام
 فیدای زه بوونی کو و کاوت بام
 فیدای قار و قین جوښ و جه نگ ت بام
 فیدای قهست قه تل گه را ره نگ ت بام
 کو که نه به فیدای لاشه ی هره د ت بام
 فیدای بی نازی بی که س مه رده ت بام
 فیدای نگوونی خاک و خوونت بام
 فیدای بی که سی بی ستوونت بام
 فیدای نه عش خاک وه بی خه وشت بام
 فیدای شانازی قه سر و هه وشت بام
 فیدای سه نگ تاشی بازوونت بام
 فیدای ده ستکاری تاقه و سانت بام
 فیدای دهر د سهخت که س نه زانات بام
 فیدای په پابه ی قولنگ شانات بام
 فیدای شو جاعه ت زور و زات ت بام
 فیدای دل ه ی ته نگ پر ئاوات ت بام
 فیدای مه ل و موړ دهر و بهر ت بام
 فیدای زام سهخت فهرق سه رت بام

فیدای خەفت و خیز نە ی جای چۆلت بام

فیدای هەوارگە ی وە ی وە کۆلت بام

واتە: ئە ی فەرهاد! بەقوربانی برینی سەختی تازەت بام و بەقوربانی رەنجی زۆر و رەنگ زەردی و دووری و دەردی بێ دەرمەنت بام، بەقوربانی بازووی مەردانە و خزم و کەس و کار و سەپاوسان و خولامەکانت بام، بەقوربانی دەروونی پێ لە پەژارە و بێ دەنگی گۆکۆکەت بام، دەسا لە خەو پاپەرە بەقوربانی خەوت بام، ئە ی کۆکەن بەقوربانی لاشە ی خویناوی و بێ کەسی و بیستوونت بام، بەقوربانی نەبەزی و دلی تەنگ و ئاواتی ئەو دڵەت بام کە بۆ من گیانی خۆت لە دەست دا و لەم هەوارگە یەدا بەبێ کەس سەرت نایەوێ.

مە لا وە لەد خان جگە لەو چیرۆکە دلداریانە کە بەیادگار بۆمانی بەجێ هێشتوون، گەلێ هۆنراوی دلداری و ئاینی کۆمەلایەتیشی لێ بەجێ ماون کە بەداخوێ هێشتا بەتەواوی کۆ نەکراونەتەوێ و لەناو کەشکۆل و بەیازەکاندا نووسراون، ئەمەش پارچە هەلبەستێکی تری ئەم هۆنەرە کە دەلی:

بەدەن سیم ساف سەدەف رەنگ چون بەت	سفیدتەر نە پەر بەتان سەر شەت
دەستە ی شاماران سیای حەنایی	چین وەردە ی پای خال گەردەن رەعنایی
سەراویژ وە پای کە چ کولای کەچدا	شیوێ لول قەزح قازاخی پێچ دا
سەیر و رەشە ی نەقش وەنەوشە خالان	شەونم پەر وەردە ی گۆنای نەوہالان
تەماشای ئالای دوگمە ی دوێ نە دەم	زەرە ی دەسبازی قوفل یەخە و مەم
«مە لا» تەجرەبە ی خال لەیلش بی	مەجنوون بەرنشین کۆ ی دوجەیلش بی

واتە: لەشی یارە خۆشەوێستەکەم وەکو بەت سپییە و تەنانەت لە بەتانی کەناری پرووباری سپیتەر، پەلکەکانی کە وەکو شامار وایە بەسەر خالی گەردنیا چینیان خواردووەتەوێ و لە ژێر شەدە ی لاریدا سەراویژی کردوونەتەوێ و خالەکانی سەر گۆنای وەکو وەنەوشە کە شەونمی پێدا بپێژ ديارن و، کاتێ دوگمە ی سەر سینگی لادا، مەمانی دەردەکەوێ و، مە لا وەکو مەجنوون ئاوارە و دەربەدەری دەشت و کێو دەبێ.

سەراوەکان

۱- شیرین و فەرهاد - مە لا وە لەدخان - لەسەر ئەرکی حوزنی موکریان - بەغدا ۱۹۴۶.

۲- شیرین و فەرهاد - لەسەر ئەرکی دوکتور سدیق موفتی زادە - تاران ۱۳۳۸.

۳- بەیازێکی کۆن کە سەد سال لەمەوێش نووسراوێ.

۴- یاداشتەکانی خۆم سەبارەت بەهۆنەرانێ کورد.

مه لا خدری رواری

۱۱۴۷-۱۲۱۰

ئەم ھۆنەرە پایەبەرزە کە وەکو ئەستیرەھیکە گەش لە ئاسمانی وێژە کوردەواریدا دەدرەوشیتەو، بەپیتی ئەو بەلگەنە کە کەوتوووتە دەستمان، ناوی خدر (خضر) و کوپی مەلا ئەحمەدە و لە دیتی رواری ھەوراماندا پیتی ناوتە مەیدانی ژیانەو، سەبارەت بەمیژووی لەدایک بوونی مەلا خدر جیاوازی ھەیە. مامۆستا عەلانی سەجادی لە گۆشە باخی ھۆنەراندای سالی ۱۱۴۵ی کۆچی بۆ لەدایکبوونی و سالی ۱۲۱۰ی بۆ مردنی داناو. مامۆستا محەمەد ساحیبیش لە پەراوی (پیرشالیاری زەردەشتی) دا ھەر ئەو میژووی بۆ داناو. مامۆستا محەمەدی سەراجودینی لە پەراوی (رۆڵە بزانی) دا سالی ۱۱۴۹ی کۆچی بۆ لەدایک بوونی و سالی ۱۲۱۰ی بۆ مردنی داناو. مامۆستا مەلا کەرمی مودەرپس لە پەراوی : (علماونا) دا سالی ۱۱۴۰ی کۆچی بۆ لەدایکبوونی داناو و لای وایە کە لە پاش سالی ۱۲۰۰ی کۆچیدا لە جیھان مائناوایی خواستوو و ھەر ھە نووسیویەتی کە نامیلکە (رۆڵە بزانی) لە سالی ۱۱۹۷ی کۆچیدا داناو و ئەمەش بەپیتی ئاخیری (دەولەتنامە) کەبە کە مەلا خدر لەویدا دەلی:

تاریخ نەزمش بایەد شەنەفتەن   ھەزار و یەک سەد نەو و ھەفتەن
مانگ پەمەزان شەھر مبارەک   ئی نەزمە پەیی خەیر دریا تەدارەک

بەپیتی کەشکۆلێکی کۆن کە کەوتوووتە دەستمان و ھەندێ لە ھۆنراوەکانی مەلا خدری تیدا نووسراون، سالی لەدایکبوونی ۱۱۴۷ی کۆچی دانراو، بەلام سالی مردنەکەیی نەنووسراو.

مەلا خدر بەپیتی ئەو بەلگەنە کە باسما لێوەکردن، لە سالی ۱۱۴۷ی کۆچی لە دیتی روار پیتی ناوتە مەیدانی ژیانەو و سەرەتا لە لای باوکی دەستی کردوووتە خوێندن و پاشان چوووتە حوجرە فەقییان و لە پاشا بەفەقییەتی بەزۆربەیی شارەکانی کوردستاندا گەراو و سەرەنجام چوووتە قەلاچولان و لە لای شیخ محەمەد وەسیم فەقی ئیسلامی خوێندوو و ئەوسا وەدی مەلایەتی لێ وەرگرتوو و گەراووتە زید و مەلایەندەکی خۆی و پاشماووی ژبانی لەویدا بەوانە و تنەو و پێنموونی خەلک بەسەر بردوو تا لە سالی ۱۲۱۰ لە تەمەنی شەست و سێ سالییدا کۆچی دوایی کردوو و تەرمەکەیی لە گۆرستانەکەیی رواردا نێزراو.

مەلا خدر بەپیتی ئەو شوێنەوارانە کە لە شوێنی بەجی ماو، لە زانیارییەکانی ئیسلامی

به تاييهت له ليكدانه وهی قورئان و پڙماني عه ره بی و میژووی ئیسلام و ویتړی کورد و
 عه ره پیدا شاره زایه کی زوری هه بووه و، زۆربه ی هونراوه کانی پښ له زاروی خواناسی و
 زانستی. هونراوه کانی زور جوان و شیرین و دلگړ و تهړ و پاراون. هونری نهمر حاجی
 قادری کوی له باره یوه دهلی:

وهک مه لا خضری روؤدباری نییه   شیعیری ئاوی حه یاته تالی نییه

مه لا خدر وا دیاره گه لی هونراوی دلداری و خواناسی و کومه لایه تیی به زماني کوردی و
 عه ره بی هه بووه، به لام به داخه وه زۆربه ی هونراوه کانی دهست به دهست که وتوون و
 له ناوچوون و جگه له کومه له هونراویکی که به ناوی دیوانی مه لا خدری رواری کوکراوه ته وه،
 دوو نامیلکه شی به ناوه کانی (پۆله بزانی) و (دهولت نامه) لی به جی ماون که پله و پایه ی
 زانستی ئه ومان بۆ درده خن،

مه لا خدر له پارچه هه لبه ستيکيدا پهندي خه لک ددها و دهلی: ئه م جیهانه پښ و پووجه و
 ئه گهر بنیادم شا بی یا گه دا، دهولمه ند بی یا هه ژار، ناشیرین بیت یا جوان، سه ره ئه نجام
 ده مریت و ده چته ژیر خاک. نادرستی و نارهبایی په ره ی سه ندووه و راستی له ناو چووه،
 که وابوو وریا بنه وه، جیهان ئه وهنده ی نه ماوه، جا ئه گهر که یخه سه ره و جه مشید بی و، یا
 وهکو قه یسه ری پۆم خاوه ن سپاوسان بی و، ئه گهر وهکو که یکاوس و ئه فاسیاب بی و، یا
 وهکو سلیمان و ئه سکه ندر و خاقانی چین و سه نجه ر بی و، یا وهکو زانایان بی و، یا
 هه زار که س پشتیوانت بی و یا وهکو یوسف جوان بی و، یا وهکو قارو و زانایان و دارا و
 هه بی و، یا وهکو پۆسته م خاوه ن زور و سام بی، سه ره نجام ده بی به خضاک و، له ده مریت
 ئاده مه وه تا پیغه مبه ری گه وه ی ئیسلام هه ر که سیک پۆژیک له دایک بووه و پۆژیکیش
 مردووه. که وابوو که میک بیرکه ره وه و پښی راستی خوایی بگه ره به ر، چونکه ئه م جیهانه
 پوونه ت لی تاریک ده بی:

زهمانه ی ئه نده ن، زهمانه ی ئه نده ن	قاپی سه ره گوشاد ده ر خیر به نده ن
ئی دوو پۆژ عومر باقیات مه نده ن	ئه ویچ فانییه ن ئاخۆ تا چه نده ن
ته ور ده ست ده ور جه پیشه ش که نده ن	های بیت دارۆ بن ئانده ش نه مه نده ن
ئه گهر که یخه سه ره و جه مشید جام بی	چون قه یسه ر پۆم خاوه ن سپا بی
ئه گهر پادشای عالی جه نابی	ئه گهر که یکاوس، ئه فراسیابی
ئه گهر سلیمان ئه ر ئه سکه نده ری	ئه ر خاقان چین، ئه گهر سه نجه ری
ئه ر چون هه کیما ن خاوه ن ده ورانی	ئه گهر پادشای فه رمانه روانی
ئه ر چون شای مه ردان فه تحت به ده سه ن	ئه ر پشتیوانت سه د هه زار که سه ن

ئەر يوسفەنى بە حوسن و جەمال
 ئەگەر پوستەمى سەھمەت سەھمناك
 ئەگەر قاروونى خاوەن گەنج و مال
 ئەسلىت جە خاكەن ھەم مەبى بە خاك
 ئادەم تا خاتەم جەى دنياى پر دەرد
 فامپوھ كەردى كۆ بى كۆ نەمەرد
 ئى دنياى پۇشن لىتان بۆ تاريك
 فامپوھ كەردى بە فكر باريك

مەلا خدر برۋانامەيەكى ھەيە بەناوى «پۆلە بزانى» كە وا ديارە بۆ كۆرەكەى
 ھۆنىوھەتەوھ و لە قالبىكى پىكوپىك و لە ئەوپەرى سادەيى و پەوانىدا داى ناوھ و
 بەچەشنىكى جوان، مەبەستەكانى لە چوارچىوھى ھۆنراوھدا جى كىر دووھتەوھ بەبى ئەوھ
 نارىكىتىكان تيا ھەيىت.

مەلا خدر لەم برۋانامەدا سەبارەت بەخوايەتتى خاى مەزن و پىغەمبەريەتتى پىغەمبەرى
 كەورەى ئىسلام دروودى خاى لەسەر بى باس دەكات و پى و پەوشتەكانى ئاينى پىرۋزى
 ئىسلام بە ھۆنراوى جوان و سادە شى دەكاتەوھ، وەكو دەلىت:

پۆلە بزانى، پۆلە بزانى

فەرزەن وەر جە گشت مەبۆ بزانى

ئەسل و فەرە دىن چەنى ئەركانى

چەنى ئەحكامان پەى موسلمانى

مەبۆ بزانى ھەر يۆ پەنجەنى

ئەر چە پەنجەنى ئەمما گەنجەنى

ئەسل دىنمان زاتەن و سىفات

مەبدەء و مەعاد، پەنجەم نوپبوات

فەرە دىنمان نمانە و پۆچى

زەكات، حەج، غەزا، بزائە تۆچى

پوكنىو دىنمان ئەووەل شەھادەت

سەلات، سەوم زەكات، حەج ئىستتاعەت

ھوكمپو ئىسلامى واجب و ھەرام

سوننەت و مەكرووھ، موباح وەسسلام

ذات يانئ خوداى زاتش بە ھەقەن

(واجب الوجود) فەرد موتلەقەن

سىفاتش يانئ قەدىمىيەنى

چەنى و زات وئش ئەزەل بىيەنى

پيسه ش فه رماوان ياگه و گرد كه سيم
 ئوستادى شىخى محمه د وه سيم
 خودا به جه ققهن زينده و دانا
 بينا و شنه وا، گـوـيا و ته وانا
 ساحيب ئيرادهن، باقيهن دايم
 بهى ههشت سفاتة دلت بق قايم
 مه بده يانئى هاى ئيمه نه بيه نمى
 ئيمه و گرد عالهم خوداى كه رده نمى
 مه عاد يانئى هاى گردى مه شمپوه
 هه شرممان مه بق زينده مه بمپوه
 مه عاد يانئى هاى گردى مه شمپوه
 هه شرممان مه بق زينده مه بمپوه
 نو بووهت يانئى بكه ردى باوه ر
 خوداى كياستهن پيمان پيغه مبه ر
 سه د و بيست و چوار هزار پيغه مبه ر
 خودا كياستهن پهى مه خلوق په هبه ر
 سيئسه د و سيئزده په سوول مورسه ل
 محمه د په سوول جه گردين ئه فزه ل
 مورسه ل يانئى هاى خاوهنى ئوممه ت
 جه لاي خوداوهند مه ئموور به په حممه ت
 روكنيما شه شه نه بزانه ته مام
 هه وه ل خوداوهند داناي لايه نام
 (واجب الوجود) قهديم مو تله ق
 حازر لامه كان قادر به رحه ق
 دوهم فريشتان ته مام به رحه ق
 گرد به ندهى خوداى فهر د مو تله ق
 مه لايك فريتن حسابش بي هه
 كه سئ مه زانو به غه ير ئه هه

سټههه قورئانهن خودای کياستهه
 پټغهمبهه رانی گرد بیهه راستهه
 سهه و چوار کتاب کياستهه جه سهه
 باخیک سوحوفهه، باخیکی فیشتهه
 دهپهپی ئادهه، پهنجاهه پی شیس
 جه و دما ئاما سی پهپی ئیدریس
 دهپهپی ئیبراهیم، تهورات پهپی موسا
 زهبور پهپی داوود، ئینجیل پهپی عیسا
 فورقانهه پهپی (ختم المرسلین)
 ئی چوار کتیبه گهرهه جه گردین
 جه گرد شیرنیتتر قورئان مویین
 مانای گردیشان تیدا هه یهقین
 فورقان، قورئانهه تا (یوم المحشر)
 باقییهه پهپی رانمای بهشهه
 چوارهمین گردین پټغهمبهه رانهه
 گرد خاس مهقبول خودای مهنانهه
 پهجهمینشان فهردای قیامت
 هوشت بۆ سوودش نییهه نه دامهه
 شهشهه هر کارئ جه خیر و جه شهه
 خودا به قودرهه که ردهه موقهدهه
 عیلنه چون درهخت، عه مهل سهمه رنه
 عیلم بئ عه مهل باغ بئ به رنه
 عیلم و عه مهل و عومرت بۆ زیاده
 عیلمت بئ عه مهل نه ده ری وه باد
 هر چی و زایع بۆ پهرتش هه نه به دهل
 ئیلا بئ به دهل، عومرهه وه عه مهل
 هه یفهه عومر ویت بدهی به زایه
 جه دنیا به رشی بئ دایه و مایه

واته: پۆله دهبی بزانی که ئاینی پیروزی ئیسلام چیه و له بهرچی هاتوه. دهبی بزانی که ئاینی پیروزی ئیسلام له سهر پینج شت دانراوه که هر کام له م پینجه وهکو گهنجیک وان و، ئەم پینجه بریتین له: تاق و ته نیایی خوی مهزن به (زات) و (سیفات) یهوه و، سهرهتا و گهراوه و همان بۆ پۆزی پهسلان و پیغه مبهریه تی پیغه مبهریی گه و ره ی ئیسلام، فهرعی دینیش پینجن و بریتین له: نوێژ و پۆژوو و زهکات و چهچ و خهزا. پوکنی دین یه کهم بپروا هیتان به خوا و پیغه مبهر و ئەوسا نوێژ و پۆژوو و زهکات و چهچه ئەگه دهست بدا. ذات یانی خوا تاق و ته نیا و بی هاوتایه، سفاتیش یانی خوا کۆنه و هر له میژوه بووه و هر هیه و زیندوو و مردنی بۆ نییه، وه های فهرمووه ئەو که سه ی کهوا له جیگه ی هه موو که سیکم دایه، واته مامۆستا و شیخم شیخ محهمه وه سیم، خوا زیندوو و به هه موو شتیکم ناگه داره و بینهر و بیسه ر و گۆیا و توانا و خاوهن دهسه لاته و هر گیز نامری، هه مووی ئیمه خوا دروستمانی کردوو و له پۆزی دوا بيشدا هه موو زیندوو ده بینه وه بۆ لپرسینه وه، ههروه ها دهبی هه موو پرومان به پیغه مبهری خوا بی، چونکه خوا ئەوی بۆ پینموونی ئیمه هه ناردوو و، ئەم پیغه مبهرا نه بریتین له سه د و بیست و چوار هه زار که سیسه د و سیزده پیغه مبهریان نیراوی خوان که یه کێ له وانه پیغه مبهری گه و ره ی ئیسلامه، هه ستوونه کانی دینیش شه شن که دهبی پرومان پتیا ن بی، یه کهم خوا ناخه وێ و خه و ی بۆ نییه و له هه موو جییه کدا هیه، دووهم فریشه کانی خواجه و ئەوانیش بهنده ی خوان و زۆر و زه بهند و بی ئەژمارن، سێیم قورئانه که خوا بۆ پیغه مبهری ناردوو و جگه له قورئان خوا سه د و چوار په راوی تری ناردوو بۆ پیغه مبهران که هه ندیک له وانه نامه یه که ده ی بۆ ئاده م و په نجای بۆ شیس و ده ی بۆ ئیبراهیم و ههروه ها ته وراتی بۆ موسا و زه بووری بۆ داود و ئنجیلی بۆ عیسا و قورئانی بۆ پیغه مبهری گه و ره ی ئیسلام ناردوو و ئەم چوار په راوه که ناومان برد له وانی تر گه و ره ترن و، له هه مووی پیروژتر و شیرینتر قورئانه، کۆله که ی چواره م له دیندا پیغه مبهره کانه که هه موویان هه لپژاردی خوی مه زن و، ئەستوونی پینجه م پۆزی په سلانه و ئەبی له م جیهانه دا هۆشت، به خۆته وه بی که سه ره نجام په شیمان نه بیته وه، چونکه ئیتر په شیمانی سوودیکی نییه. هه ستوونی شه شه م چاکه و خرا په یه که خوی مه زن هر له پۆزی به رینه وه ئەندازه ی بۆ داناوه و به ده سه لات ی خۆ پاداشتی کاری چاک ده داده وه و سزای ئەو که سه ی که کاری خرا پی کردوو ده دا. جا دهبی ئەوه بزانی که زانست وهکو دار و درهخت وایه و کردهوش وهکو بهر و میوه ی ئەو درهخته یه و، زانستی بی کردهوه، وهکو باخیکی بی بهر وایه و یا خوا زانست و کردهوی چاک و ته مهنت درێژ بی و، زانستت به بی کردهوه نه دیته با دا، دهبی ئەوهش بزانی که هر چی له ناوچی، دهتوانی وینه ی ئەوه پهیدا که ی، به لام ته مه ن و کات و کردهوه له دهست ده چی، که واته حیفه ته مه نی خۆت به هیچه

به‌فیرۆ بدهی و له جیهاندا به‌بێ مایه و بێ سوود دهرچی، واته. ته‌مه‌نت به‌کرده‌وه‌ی چاک به‌سه‌ر تا ببێته‌ توێشووێ ڕۆژی په‌سلان.

له‌م هۆنراوانه‌ ئه‌وه‌مان بۆ دهرکه‌وت که مه‌لا خدر به‌چه‌شنیکی ساده و ڕه‌وان مه‌به‌ستی خواناسی و برۆا به‌خوای تاق و ته‌نیا و پێغه‌مبه‌ره‌کان و فریشته‌کان و په‌راوه‌کانی ئاسمانی له‌ قالبیکی جواندا جێ کردووه‌ته‌وه و به‌پێی به‌لگه‌و ده‌ستاویز به‌کورتی ڕازاندووێه‌ته‌وه.

هۆنهر له‌ پاش ئه‌وه‌ی که به‌پێی به‌لگه‌ باسی یه‌کێتی و گه‌وره‌یی خوای تاق و ته‌نیا ده‌کا، ئه‌وسا ده‌ست ده‌کا به‌هه‌ڵدانی به‌شی دوهم که بریتیه‌ی له‌ پێغه‌مبه‌رایه‌تی پێغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام دروودی خوای له‌سه‌ر بێ، وه‌ها که ده‌لێ:

هه‌وه‌ڵ خوداوهند و هه‌م پێغه‌مبه‌ری	ڕۆڵه‌ بشناسه‌ جه‌ گرد وهرت‌ری
بشناسه‌ چه‌نی باب‌ه و ئه‌دایه‌ش	پێغه‌مبه‌ریمان ئه‌دا و بابایه‌ش
عه‌بدولـوتته‌لب هاشم چاگه‌ولا	وێش محه‌مه‌ده‌ن باب‌ه‌ش عه‌بدولـا
کلاب و مه‌رره، که‌عه‌بن و لوئه‌ی	عه‌دوله‌نافه‌ن چاگه‌ولا قوسه‌ی
نه‌زر و که‌ه‌نانه، چه‌نی خوزه‌یمه‌ی	غالب و فه‌هر و مالکه‌ن ساده‌ی
معه‌دد و عه‌دنان بگێـره قه‌رار	مودره‌که و ئلیاس، موزه‌ر و نه‌زار
چاگه‌ولا و اچان ئه‌مما که‌زافه‌ن	ویست و یه‌ک پشته‌ن به‌بێ خیلافه‌ن
به‌ له‌فظ گۆران ماچان هه‌مینه‌ی	پێغه‌مبه‌ریمان ئه‌داش ئامینه‌ی
عه‌بدولـنافه‌ن زوه‌ره و کلابی	باب‌ه‌ش وه‌ هه‌به‌ن ئه‌گه‌ر په‌رسا بی
جه‌ کلابه‌یۆ نه‌پۆشـۆ ئه‌و تو	هه‌ر دووی په‌شتی میاوان به‌یۆ
شیس و ئیدریس و نوح و واچه‌ یه‌رێ	بابایه‌ش هه‌نی په‌نج پێغه‌مبه‌ری
جه‌ عه‌دنان وهرت‌ر به‌بێ قال و قیل	ئیبراهیم چوار، په‌نجه‌م ئیسماعیل
سابتـش که‌رده‌ن په‌ی پێغه‌مبه‌ری	جه‌ هه‌فت کتیب و ئیبنی حه‌جه‌ری
به‌پاک ئامیـنێ و به‌پاک شیه‌نی	ئه‌دا و بابایه‌ش کافر نه‌بینی
دین و وه‌رین ره‌سـۆلولـالـله‌ه‌ن	دینشان دینیۆ خه‌لیلـولـلـاه‌ه‌ن
هه‌ر پاسه‌ خه‌لق و مه‌که‌ی شه‌ریفی	واچینش په‌نه‌ دینو حه‌نیفی
عه‌مر ئیبن لوحه‌ی ئاوه‌رد وه‌ مه‌که‌	هه‌ر تاکو بتش جه‌ شام بێ شکه‌
ئه‌جداد و پاکش جه‌ دین نه‌ شیه‌نی	غالب و مه‌که‌ کافر بیـه‌نی

واته: ئه‌ی ڕۆڵه‌، به‌ر له‌ هه‌موو شتیک ده‌بێ برۆات به‌خوا و پێغه‌مبه‌ر بێ و ئه‌وسا دایک و

باوکی پیځه مېر بناسه، ناوی پیرۆزی محمه ده و باوکی عه بدوللایه و ئه ویش کورې عه بدولوتته لېبه و باپیره گه وړه ی عه دنانه که بیست و یه که مین پشتم پیځه مېرې گه وړه ی ئیسلامه، ناوی داکی پیځه مېر نامینه یه که کچی وهه به و وهه بېش کورې عه بدوله نافه که له چوار پشته وه باب و دایکی له کلابه وه ده گنه یه ک و له یه ک بنه مالهن. له باو و باپیری پیځه مېر دا پینچ پیځه مېر سهریان هه لداوه که ئه وانه بریتین له: شیس و ئیدریس و نوح و ئیبراهیم و ئیسماعیل و، ئیبنی حه جهر له حه وت په راودا ئه مه ی سه لماندوه، دایک و باوکی پیځه مېر بی پروا نه بوون و به پاکی هاتوون و به پاکی چوون و، له سهر ئاینی ئیبراهیم رږیشتوون که ئاینی حه نیفه و، خه لکی مه کهش ههر له سهر ئه م ئاینه بوون تاکو عه مری کورې لوحه ی بتی هوبه لی له شامه وه هئنا یه مه که و داوای له خه لک کرد که ئه و بته بیه رستن، به لام ئه و بانگیشتنه کاری نه کرده سهر باو و باپیری پیځه مېر و ئه وان ههر له سهر دینه که ی خوځیان مانه وه و، پیځه مېریش له ده وری منداللی و تافی جوانیدا له سهر ئاینی حه نیف بوو.

مه لا خدر پاش هه لدانی چه ند پشتم پیځه مېر و سه لماندنې ئه وه ی که بنه مالهی پیځه مېر پشتم به پشتم له سهر ئاینی ئیبراهیم رږیشتوون و بتیان نه په رستوه، دپته سهر باسی هه ندی ره وشتی پیځه مېر و ده للی:

نه ک به جا هلی تیــــدا بمانی
 په سوول ئومی حای شادی و وهشی
 چون مانگ چارده دره خشان جه دور
 ئه برق که شیده و ددان نوورانی
 ریشش سیا و شیرین و په ری بی
 مووی چهره ی ریشش ویست نه یاوایی
 مؤر و نوبوه ت جه شانیش ه وه
 اَنْلَكَ لَعَلِّیْ خُلُقٍ عَظِیْمٍ
 جه کو په یدا بی جه کو بی فانی
 جه چل سالده بی وه پیځه مېر
 به ردشان میعراج مه رته به ی زهریف
 جه مه که که به ند بی به هه زار حاللی
 هیجره تش که رده ن لوان مه دینه
 هم جه مه دینه به په حمه مت شییه ن

نیمې صفه تش مه بق بزانی
 حه زره ت عه ره به ن مه ککی و قوره شی
 نور نورین بی به رهنک و چهره و سوور
 ئاو و رهنک شیرین گوشاد پشتمانی
 لامل بناگوش چون نوقره ی ته ری بی
 ئایشه خاتوونی هور شمارا بی
 نور و حیکمه تی پشتمانی ش ه وه
 وه سه ن په ی وه سفش قورئانی که ریم
 یا گو حه زره تی مه بق بزانی
 مه که که په یدا بی په سوول سهر وره
 په ی چل و په نجی جه مه که که ی شه ریف
 دماو چل ساللی، دوازه ساللی
 دماو دوازه سالل په ری ئه م دینه
 یازده ساللی تر چا که به ند بییه ن

عومر شەریفش شەست و سى سالىن
 ھا جە مەدینە رەوزەى مـونەوەر
 فەرزەند جەلای من وەتۆ وەسیەت بۆ
 ھەرگیز جە سەلوات غافل مەنبەشە

زیادتر واجیان قال و مەقالەن
 جە لای پایگاش بووبەکر و عومەر
 زیاد جە وەسیەت ھەم نەسیحەت بۆ
 دايم سەلوات دای بـکەرە پيشە

واتە: پىويستە ھەندى لە نيشانەکانى پىغەمبەرى گەرەى ئىسلام بزانی، نەوا بەنەزانی
 بمىنیتەو، پىغەمبەر عەرەبە و خەلکى مەکەيە و لە ھۆزى قورەيشە و نەخویندەوار بوو و،
 پرومەتى وەکو مانگی چوارە درەوشاوەتەو و ڕدینى ڕەش بوو و تەوتلى ڕەشنگى لى
 باریو و ھەر ئەو بەسە کە قورئان سەبارەت بەئەو دەلى: ئەى پىغەمبەر تۆ خواھنى خو و
 خدەيەکی بەرزیت، پىغەمبەر لە مەکەدا لە دایک بوو و لە تەمەنى چل سالىدا لە لایەن
 خواو بەپىغەمبەرى ھەلبژێراو و، لە چل و پىنج سالىدا چووتە ميعراج و پاشان لەبەر
 پەرسەندنى ئاینى پیرۆزى ئىسلام کۆچى کردووتە مەدینە و لە تەمەنى شەصت و سى
 سالىدا ھەر لە مەدینە کۆچى دوايى کردو و نىژراو و لە تەنیشەت بارەگاکیەو
 ئەبووبەکر و عومەریش خاویان لى ڕازى بى نىژراون، ئەى ڕۆلە ئەمە ئەسپاردەى منە و
 پەندىکە بۆ تۆ کە دەبى ل بىرت نەچى و ھەموودەم (سەلوات) بەدیاری پىغەمبەرى گەرەى
 ئىسلام بنىرى تا خوا بەزەيى پىتدا بى.

بروانامەکەى مەلا خدر لە ھەر بابەتیکەو ڕیکوپىک و جوان و بى وینەيە و ئەگەر بەوردى
 لى ورد بىنەو بۆمان دەرەکەوئى کە خواھنى ئەم باوەرنامەيە لە ھۆنراو و ھۆنەريدا بى
 ھاوتا بوو و سەر و پاشلى ھۆنراوەکان بەچەشنىکى مامۆستايانە بەجۆرێکى سادە و
 ڕەوان بۆ خەلک شى کردووتەو کە ھەر کەسێک بىخوینیتەو و، با ببیسى لى تۆ دەگا و
 ئەمەش بۆ خۆى بەلگەيەکی گەرەيە بۆ پلەوپايەى زانیاریى ئەم ھۆنەرمان.

بەپىتى قەسەى مامۆستا مەلا کەرىم، مەلا خدر لە دەورى ئەحمەدسانى ڕواریدا ژیاو و لە
 پاش ئەو وەى وەمى مەلایەتییى لە شىخ محەمەد قەسىم وەرگرتوو، گەر اووتەو زىد و
 مەلەندەکەى خۆى و بووتە مامۆستا و ڕاویژکاری ئەحمەد سان و چەند جاریش لە دەورى
 کەرىم خانى زەند (١١٧٢-١١٩٢ى کۆچى) دا لەگەڵ ئەحمەد ساندای بۆ کاروبارى ناوچەکە
 ڕۆیشتووتە شیراز، لەگەڵ ئەو دا زانا و ھۆنەر بوو، لە خەتخۆشى و نووسەریشدا
 دەستىکى بالای ھەبوو و چەند پەراوێکى ئاینى بەخەتە خۆشەکەى خۆى نووسیوتەو.

سەرچاوەکان

١- ڕۆلە بزانی ھۆنراوێى مەلا خدرى ڕواری - لەسەر ئەركى صدیق وەزیری تاران ١٣٥٢.

- ۲- پۆله بزانی - شیکردنه وهی محهمه سراجهدین - تاران ۱۳۰۵.
- ۳- پیر شالیاری زهردهشتی نووسینی محهمه بههائهدین مهلا صاحب - بهغدا ۱۹۶۸.
- ۴- بنه ماله‌ی زانیاران - دانهر مهلا عهبدولکه‌ریمی موده‌ریس - بهغدا ۱۹۸۴.
- ۵- میژووی ئەدهبی کوردی - علائهدین سهجادی بهغدا ۱۹۵۲.
- ۶- علماغا فی خدمه العلم والدین تألیف عبدالکریم محمد المدرس - بغداد ۱۹۸۳.
- ۷- که شکۆلێکی کۆنی دهستنوس.
- ۸- یادداشته‌کانی خۆم سه‌بارهت به‌مه‌لا خدری رواری.

شیخ حه‌مه شه‌ریفی خاکی

۱۲۲۲-۱۱۵۲

ئهم هۆنهره‌مان ناوی حه‌مه شه‌ریف و کورپی مه‌لا مسته‌فای شیخولئیسلام و نازناوی هۆنراوی (خاکی) و نا‌تۆره‌ی (قازی)یه. به‌پیتی ئهو به‌لگانه‌ی که که‌وتووته ده‌ستمان له سالی ۱۱۵۲ی کۆچی له دێی حه‌سه‌ن ئاوادا له دایک بووه. حه‌سه‌ن ئاوا گوندیکه له چه‌ند کیلۆمه‌تری شاری سنه‌دا.

شیخ حه‌مه شه‌ریف له بنه‌ماله‌ی مه‌والی سنه‌یه و مه‌والیه‌کان به‌تایبه‌ت له مه‌لا حوسه‌ین به‌داوه لانکی زانست و خاوه‌نی زانیاری بوون و له سنه‌دا پیاوی وه‌کو عه‌بدولله‌تیفی قازی و مه‌لا یه‌عقوب و مه‌لا عه‌باس و مه‌لا خه‌لیل و مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم و مه‌لا مسته‌فایان لێ هه‌لکه‌وتوو که پشت به‌پشت تا شیخ حه‌مه شه‌ریف هه‌موویان قازی و زانا بوون و په‌وره‌یه‌ی زانستی ئهو ده‌وره‌یان به‌ده‌سته‌وه بووه.

شیخ حه‌مه شه‌ریف هه‌ر له منداڵیه‌وه له‌لای باوکی خه‌ریکی خویندن بووه و له زمان و پێزمانی فارسی و عه‌ره‌بی ماوه‌یه‌کی باش رویشتوووه و له پاشا چووته حوگره‌ی فه‌قیان و بۆ خویندن زۆربه‌ی شوێنه‌کانی هه‌ورامان گه‌راوه و ماوه‌یه‌ک له نۆدشه بووه و ماوه‌یه‌کی زۆریش له بیاره خویندوو‌یه‌تی و له پاشا چووته سنه و له‌وێدا خویندنه‌که‌ی ته‌واو کردوووه و هه‌ر له‌وێدا ماوه‌ته‌وه و پاشماوه‌ی ژبانی به‌وانه و تنه‌وه و پێنۆینی خه‌لک بردووته سه‌ر و هه‌روه‌ها له جێی باوکیشی دانیشتوووه و بووته قازی و خه‌ریکی داوه‌ری خه‌لک بووه و ژبانی به‌م چه‌شنه رابواردوووه تا له سالی ۱۱۵۲ی کۆچیدا باده‌ی مه‌رگی خواردووته‌وه و به‌پیتی ئەسپارده‌ی خۆی ته‌رمه‌که‌ی له دێی حه‌سه‌ن ئاوادا نێژراوه.

سه‌بارهت به‌مه‌رگی ئهو خواجه سادق له پارچه هه‌لبه‌ستیکدا ده‌لێ:

بگفتا بتاریخ او هاتفی شد از جنس آدم محمد شه‌ریف

که خشتی دوهم به پیتی ژمارهی ئه بجهد ده کاته سالی ۱۱۵۲ ی کۆچی.

مامۆستا شیخ محهمهد مهردووخ له بهرگی یه که می میژوو ده کهیدا ده لی: شیخ حه مه
شهریف کوری مه لا مسته فای شیخولئیسلا مه که پشت به پشت قازی بوون و پیاویکی زانا
و هۆنهر و وێژه وان و خو شنوو س بووه و له ئه ستیره ناسی و میژوودا زانیارییه کی زۆری
هه بووه.

خاکی له هۆنینه وه ی هۆنراوی کوردی و فارسیدا دهستیکی بهرز و بالای هه بووه و
هۆنراوه کانی زۆر ته ی و پاراو و شیرین و ره وانن. زۆربه ی هۆنراوه کانی له ناو که شکۆل و
به یازه کاندانوو سراوه و به یادگار ماوه ته وه. ئه مه ش چه ند هۆنراویکی ئه م هۆنهره که ده لی:

وه نه وشه ی وه شبۆ که چ که رده ن که رده ن

ئامووخته ن به تۆ ذکر حه ق که رده ن

ئه ی سالک پا وه نه وشه وار به

تارک ئه غیار تالب یار به

نه ک غافلانه که رده ن که چ که ری

بی به هره و نه سیب سوو دیو نه به ری

جه ته ئسیر دهم مه سیحای مه ریهم

زینده مه بۆ بال بالی پرهمهم

جه جه ذبه ی بی وه قه ت زولمه ت مه خیزۆ

بی شک جه مورید موراد مه گوریزۆ

جازه ب باقی کهر کی شۆ باله

مه جزووب به تاقی وه ش مه بۆ حاله

پیسه ش فه رماوان پیر خه رابه

نه یۆ به کار که شف و کرامه

چونکه ها نه راته وه ره ی بی حساب

کرامه ت په ریت مه بۆ به حجاب

نه میاوی به که شف کناره ی نه جاته

ئه و کۆ ئید جه کۆ هه یهاته هه یهاته

ئه کهر که شف بۆ بکه ریش ئیزه ار

که شف وار مه بی جه ی پای ناهه موار

کهشف و رەفت جە کو مەنزل ھا جەکو
 رابەیی دشواری ھەییھوون ھەییھو
 خوسووسەن ئیدراک زکر ماسەوا
 جاھل و عالم فی ننوکری سەوا
 ئەگەر جە ئایەیی (لا تفقھون)
 تغلیبن لکن لایفقھون
 گۆش دەر بە واتەیی دنیای کوهەن سال
 ئید مەواچۆ پیت بە زبان حال:
 ئەجرام گشت مەشعوول زکر مەعبوودەن
 جە فەنای موتلق رەزام مەقسوودەن
 چون دنیای فانی سا تۆیج فانی بە
 جە رەضای مەقسوود جاویدانی بە
 تۆبە کەر جە جورم کەردەیی مامەضی
 وەل مەردەیی نامەرد ھەول دەر پەیی رەزی
 جە تەریق حەق نەبوت کۆتاهی
 تا داخل مەبی فیفای ئاگاہی
 واچە ئیلاھی مەقسوود رەزاتەن
 ئەر رەزات نەبۆ چیش دەستەلاتەن
 (خاکی) خاک بەسەر جەو بەیدای بی دەر
 خاکت بەرباد بو فانی بە یەکسەر

واتە: وەنەوشەیی بۆنخۆش بەو جوانییە ملی لارکردوووەتووە و دەیهوئی تۆ فیری
 خواپەرستی بکا، دەسا ئەی راپەر تۆ ئەگەر دەتەوئی خوا بپەرستی وەکو وەنەوشە بەو واز
 لە بێگانە بێنە و لە دووی یار پرۆ، نەکو بەسستیپەووە ملت لار کەیتەووە و لەم رێگەووە بی
 بەھرە بیت و سوودیک نەبەیی، بەھۆی ھەناسەیی مەسیحای مریەم، ئیسقانی رزیو بەناوی
 خوا زیندوو دەبیتەووە، لە جەزبەیی بی وەختا تاریکی دیتە دی و بی شک لەم کاتەدا سوۆفی لە
 شپخەکەیی ھەلدی و لەلای نامیتیتەووە، پیری خەراپات راستی وتوووە کە: کەشف و کرامات
 بەکار نایە، چونکە گێزاویکی زۆر لە ریتدایە و لێرەدا کرامەتت بو دەبیتە پەردە، کەشف و
 رەفت لە کوئی و مالی دواپیت لە کوئی؟ کوئی بدە بەقسەیی جیھانی کۆن کە بەزمانی خوئی

دهلئ: ئەوھى كە لەناو ئەم جىھانە و ئاسماندايە، شەو و ڕۆژ خەريكى كرنۆشى خوايە و، ھەموو بۆ ڕەزامەنديى خوا لەناو دەچن، دەسا تۆيش وەكو ئەم جىھانە نابووت ببە بۆ ڕەزاي خوا. جاويدانى بەو، لە كردهوھى خراپت پەشيمان بەرەوھە و بۆ ڕەزامەنديى خوا تى كۆشە و ژارى لەسەر بنۆشە، لە ړيى خوا كۆتايى مەكە تاكو بجيتە ړيزى پياوچاكان و بلي: خوايا مەبەستم ھەر ڕەزاي تۆيە، ئەي (خاكى) لەم دەشت و بياواندا خاك بكە بەسەر خۆتدا و خۆت بۆ ڕەزاي خوا نابووت كە.

خاکی له پارچه هه لږه سستی کی ترډا خوږی سه رزه نشت ده کا و ده لی:

پروسیای بی شہرم تا کہی بی باکی

بیّ خہ بہر جہ شورب شہراب، تاکی

ساقی تا به کھی مهست و بی باکم

تا کھی تا به کھی جه تا کھیلاکم

بیّ مہی غہمناکم وہختہن سہریاکم

بـسـۆزۆ بـە سـۆز سـىنـەى چاك چاكـم

نه گوداخته‌ن مس، ئامیخته‌ن ئیکسیر

پیسہ شان واتھن نہ دارو تہئیر

فیدای دہمت بام عیسا دہم سادہم

بہ تاو بدؤ تاو ک۔۔۔ وورہی دل دھم دھم

سسوزان دهی بهو تهور ئهنگشت بتاوه

تھنگوشت گھران کھی پھی دھم کاوہ

به عشق پیران مایه‌ی فوتوحم

فیدات بام قیبلہم بتاونه رۆحم

جھو ئيڪسير فھيز شَيخان جھ لاتھن

بریزه نه تۆش پۆحم فیـدا تهن

بہلکہ جہ تہئسیر شیووخ کیبار

جہ رُوح پھیدا بۆتہ لای دەستە وشار

خاکی دهی سادهی جهی سه‌روخت دهی

گران کهر جهستهی چون زنج بهستهی نهی

چون فـرۆزینـه هـەر فـرۆزـان به

تا زهري مانو سينه سوزان به

واته: ئه‌ی پووره‌شی به‌شهرم! تۆ تاکه‌ی بئی باکی و له‌ خواردنه‌وه‌ی باده‌ی یه‌زدانی بئی ناگایت، ئه‌ی مه‌یگێژ! من ده‌بئی تاکه‌ی مه‌ست و بئی باک بم، چونکه‌ به‌بئی خواردنه‌وه‌ی مه‌ی خه‌مبارم، ده‌سا پیاڵه‌ی مه‌یم پئی بده‌ تا دڵ و ده‌روونم به‌جاری بسووتی. راستیان وتوووه‌ که‌ توانه‌وه‌ی مس و ئاوێته‌کردنی ئیکسیر هیچ کاریگر نییه‌ به‌قوربانی ده‌مت بم ئه‌ی عیسا‌ی کوپری مریه‌م. کووره‌ی دڵ و ده‌روونم به‌ده‌م و هه‌ناسه‌ی خۆت تاو بده‌ و بیهێنه‌ جۆش و، وه‌کو‌خه‌لۆوز ره‌شی که‌ره‌وه‌، ئه‌ی خۆشه‌وێسته‌که‌م! تۆش وه‌ره‌ گیانم بتاوێنه‌وه‌ به‌هۆی ئیکسیری پرپیستی پیران و شێخان که‌ له‌ لات، بیریژینه‌ ناو دڵم، تا‌کو له‌ گیانمدا ته‌لای ده‌سته‌وشار په‌یدا بئی. ئه‌ی خاکی له‌م زستانه‌دا له‌شی خۆت گری بده‌ و وه‌کو‌ چێو و چیلکه‌ بۆ خۆت بسووته‌ و سینگت گری بده‌ تا‌کو بلێسه‌ت به‌جاری به‌رز بێته‌وه‌.

له‌ پارچه‌ هه‌لبه‌ستیکێ تردا له‌م باره‌وه‌ ده‌لی:

مامۆ قانۆونه‌ قانۆون بزانه‌	حال و مه‌قامم په‌ی شێخ بوانه‌
به‌دوعای شه‌ریف سووب سه‌حه‌رگاه‌ی	جه‌ به‌ند جه‌هلم زوو که‌رۆ راه‌ی
سا تۆیچ مه‌علوومه‌ن نه‌تیجه‌ی پاکی	دوعاکه‌ر په‌رئ شه‌ریف خاکی
تا ته‌ریق حه‌ق به‌که‌رۆ په‌ونه‌ق	هه‌ر که‌س مونکر بۆ بواجۆ سه‌ده‌ق

واته: ئه‌ی مامه‌! ئه‌مه‌ قانۆون و ده‌ستووره‌ و ده‌بئی بیزانی و، پله‌وپایه‌ و بارودۆخی من بۆ شێخ بگێره‌وه‌، به‌نزایه‌کی باش که‌ له‌ ده‌مه‌ده‌می به‌یانیدا به‌جی بیتی، له‌ نه‌زانی ده‌رده‌چم، تۆیش دیاره‌ پاکی و نزا بکه‌ بۆ شه‌ریفی خاکی، تا‌کو رێ و په‌هوشتی خوایی په‌ره‌بستینی و هه‌ر که‌سیش له‌ لاری‌وه‌ بپوا، بێته‌ سه‌ر رێی خوایی و بپوا بیتی.

سه‌رچاوه‌کان

۱- مجمع‌البیان به‌یازیکێ کۆن که‌ له‌ سالێ ۱۲۶۳ی کۆچیدا نووسراوه‌.

۲- تاریخ مردوخ جلد دوم تالیف، آیه‌ الله‌ مردوخ - ته‌هران ۱۳۲۴.

۳- یاداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌شێخ حه‌مه‌ شه‌ریفی خاکی.

وهلی دیتوانه

۱۲۱۶-۱۱۵۸

وهلی دیتوانه که یه کئی له ئهستیره ههره گهشهکانی ئاسمانی ویزه‌ی کورده‌واریه ناوی ره‌زا و کوری کویتخا همه‌ی جافه. سالی له‌دایک بوون و مردنی وهلی دیتوانه به‌ته‌واوی نازانری و ههر که‌سیک قسه‌یه‌کی لیتوه کردووه و ئیمه ئه‌و قسانه دینن و له سه‌ری ده‌کۆلینه‌وه و ئه‌وسا بیر و بروای خویشان ده‌لێن تا راستیه‌که‌مان بۆ ده‌رکه‌وی.

مامۆستا عه‌له‌ئەدین سه‌جادی له‌ په‌راوی (میژووی ئه‌ده‌بی کوردی) دا ده‌لی: وهلی دیتوانه‌ی که‌مه‌له‌یی له‌ سالی ۱۲۴۷ی کۆچی له‌ دایک بووه و له‌ سالی ۱۳۰۲ دا مردووه. مامۆستا س.ع. شادمان له‌ سه‌ره‌تای (دیوانی وهلی دیتوانه) دا ده‌لی: وهلی دیتوانه له‌ سالی ۱۱۶۰ی کۆچی پیتی ناوته مه‌یدانی ژيانه‌وه و له‌ سالی ۱۲۱۳ دا کۆچی دوا‌یی کردووه. کاک پازی که‌ هۆنراوه‌کانی وهلی دیتوانه‌ی گۆراوته سه‌ر شتیه‌ی سوورانی ده‌لی: وهلی دیتوانه‌ی که‌مه‌له‌یی له‌ سالی ۱۱۸۰ی کۆچیدا له‌ دایک بووه، به‌لام سالی مردنه‌که‌ی نه‌نوسیه‌وه.

له‌ به‌یازتکی کۆن که‌ له‌م دوا‌یییه‌دا که‌وته ده‌ستمان، سه‌بارت به‌وه‌لی دیتوانه نووسراوه. ره‌زای کوری کویتخا همه‌ که‌ به‌وه‌لی دیتوانه به‌ناوبانگه له‌ سالی ۱۱۵۸ی کۆچیدا له‌ وڵکه‌ی ئه‌رده‌لان له‌ دایک بووه و له‌ سالی ۱۲۱۶ له‌ ته‌مه‌نی ۵۸ سالی له‌ باکووری هه‌ریمی گۆباندای کۆچی دوا‌یی کردووه و له‌ گۆرستانی (داری ئیمام عه‌لی) که‌ ئیستاکه به‌داری خه‌له به‌ناوبانگه نێژراوه.

وهلی دیتوانه هاوچه‌رخ‌ی که‌یخه‌سره‌و به‌گی جاف بووه و له‌ ئاخ‌ر و ئۆخ‌ری ته‌مه‌نیدا پارچه‌ هه‌لبه‌ستیک‌ی هۆنیوه‌ته‌وه و بۆ که‌یخه‌سره‌و به‌گی نار‌دووه و له‌م پارچه‌ هه‌لبه‌سته‌دا داوای له‌ که‌یخه‌سره‌و به‌گ کردووه که‌ به‌سامان یا به‌زۆر شه‌می بۆ خ‌وازیبێنی بکا و به‌ئاواتی بگه‌یه‌نێ. که‌یخه‌سره‌و به‌گ که‌ هاوچه‌رخ‌ی فه‌تالی شای قاجار (۱۲۱۱-۱۲۵۰ی کۆچی) بووه، له‌ سالی ۱۲۴۴ی کۆچیدا کۆچی دوا‌یی کردووه و ریج ئه‌وی له‌ سالی ۱۲۴۰ دا چاوپێ که‌وتووه و له‌ گه‌شت نامه‌که‌یدا یادیک‌ی کردووه.

وهلی دیتوانه به‌پیتی ئه‌و به‌لگانه‌ی که‌ باس‌مان لیتوه‌کردن، له‌ سالی ۱۱۵۸ی کۆچی له‌ دیتی شیروانه‌دا پیتی ناوته مه‌یدانی ژيانه‌وه و ههر له‌وێش‌دا پێ گه‌یشتووه و پاشان باوکی نار‌دوویه‌ته‌ خویندن و ره‌زا له‌ ته‌مه‌نی مندالیدا زیره‌کی و لیته‌اتووایی خ‌وی ده‌نوینتی و له‌ خویندندا سه‌ر ده‌که‌وی و، به‌جۆری دم به‌دم ده‌یگێرنه‌وه، له‌و کاته‌دا کچیک به‌ناوی شه‌م له‌ قوتابخانه‌که‌دا له‌گه‌ڵ وه‌لی و شاگرده‌کانی تر وانه و ده‌رس ده‌خوینتی و وه‌لی که‌ گه‌وره

دەبىي كەم كەم ئەوينى ئۇ كچە ئەچىتە دلى و ئەويندار دەبىي و ئىتر دەكە وىتە ناو بىر و كەلگەلە و سەوداي ئۇ كچە كارىك لە وەلى دەكا كە بگە وىتە ھۆنراو ھۆننەو، ئۇو بوو كە باوكى وەلى، شەمى بۆ خوازىبىنى كرد و برىار وابوو كە لە پاش سالىك شەم بۆ وەلى بگوزنەو، بەلام لەم ماوودا نىوانى ھەردوو ھۆزەكە تىك چوو و، ئىتر وەلى نەيتوانى دەزگىرانەكەى بىنى و دايە كەژ و كىو و ئىتر ھەرگىز نەگەرايەو ناو ھۆزەكەى خۆى تا سەرئەنجام لە سالى ۱۲۱۶ى كۆچىدا بەداخ و پەژارەى شەمەو گىانى بەگىان ئافەرىن ئەسپارد.

مامۇستا شادمان لە سەرەتاي دىوانەكەى وەلى دىوانەدا دەلى: وەلى ھەر لە مندالىيەو ھەر ھەژارى و بىدەسەلاتى بوو بەشوان و سەوداي ئووين و دەشت و كىوەكانى كوردستان بوو، لە دواى جۆشى پەرەسەندنى ھەرزەكارىدا سەوداي ئووينى كچى سەرەكى عىلى جاف بوو كە ناوى شەم بوو، وە لە نىوانى ئىلاخ و ئىلاخاندا گەرمىيان و كوستانىيان كردوو و ئىتر وەلى دەكە وىتە جىھانى خەيال و بىر كەردنەو و لە ئاواتى و مەبەستى دور و نزىكى لە خەيالى تەماوى لە نوپنەرى جوانى شەم، وە ئەگەر بىتو بچووايە بۆ كوستان ئىتر ئەم لە تارىكايى ژياندا پەلەقاژى دەكرد و دەكەوتە دانانى ھۆنراو، لە ئەنجامدا بەدلىسكاوى و بەئاهى شەمەو لەو كەژ و كىوانە سەرى نايەو، ئۇ ئەوينە پاكە و بەسۆزى لەگەل خۆيدا برەد گۆرەو و لە كوستانى سەيد سادق ناشتيان.

مامۇستا سەيد تاپەرى ھاشمى سەبارەت بەو وەلى دىوانە دەلى: وەلى دىوانە لە ھۆزى شىخ سەمەلىيە و گراوى كىژىك بوو بەناوى شەم و سەرەنجام وەكو مەجنون، ئاوارەى كىو و دەشت و دەر بوو، گەرچى بى سەواد و نەخويندەوار بوو، بەلام بەھۆى ئەوينەو تەوانىو بەشتىن ھۆنراو بەھۆننەو. لە پىاويكى خاوەن بىروا و راست بىژ بىستم كە دەيوت: ھەفتا سالى لەمە وىش دلىخاوەكەى وەلى واتە شەمەى دى كە تەمەنى لەو كاتەدا ھەفتا سالى بوو. مەولەوى تاوگۆزى ئەوى بەشىت و دىوانەى شەم دانائە و تاقە ھۆنراوئىكى وەلى دىوانەى لەناو پارچە ھەلبەستىكىدا ھىناو.

تا ئىستا سى چوار جار دىوانەكەى وەلى دىوانە لە چاپ دراو و گەلى شت لەسەرى نووسراو، بەلام زۆرەى ئۇ ھۆنراوانەى كە بەناوى وەلىيەو چاپ كراو ھى ئۇ نىن، جگە لەو ھەش گەلى ھۆنراو بەشىو ھى سۆرانى بەناوى وەلىيەو لە چاپ دراو كەچى وەلى دىوانە تاقە ھۆنراوئىكى بەشىو ھى سۆرانى نەھۆننەو، بەلكو ھەمووى ھۆنراوكانى بەزاراوى گۆرانى يا ھەورامىيە. لەم دوايىيەدا دىوانەكى دەستتووسى وەلى بەخەتى (سالى سنە) كەوتە دەستمان كە لەگەل دىوانە چاپكراوكاندا جىاوازيكى زۆرى ھەيە.

مه لا عومهرى رهنجورى كه هاوچه رخی وهلى دىوانه بووه، له شيوهن و لاواندنه وهى وهلى دىوانه دا پارچه ههلبه سستىكى هۆنيوه ته وه، كه رچى سالى مردنى دانه ناوه، به لام له تاكه هۆنراوه يه كيدا دهلى: وهلى دىوانه له هۆزى گيژ بوو، به لام ئه و گيژ نه بوو، بهلكو خوش ربهفتار و خوش تهرز بوو و، سه رى هۆزه كه يشى بهرز كرد بووه وه.

وهلى دىوانه يه كى له هۆنه رانى هه ره به رزى كورده و وهكو ئه سستى ره يه كى گهش له ئاسمانى ويژهى كورده واريدا دهره وشي ته وه، زۆربهى هۆنراوه كانى وهلى دلدارين و، له هۆنيه وهى هۆنراودا ده سستىكى بهرز و بالاي هه بووه.

وهلى دىوانه وهكو زۆربهى هۆنه رانى ترى كورد سه رها شهيداى ديمه نى ئىلاخان بووه، چونكه زۆربهى ته مه نى له ئىلاخاندا بر دوه ته سه ر، له پال ئه مه شه وه شۆخوشه نكي شه مى خوشه ويستى ئه وه نه دهى تر كارى كردوه ته سه ر هه ستي بۆيه به دلىكى پر له ئاگرينه وه به سروشتدا هه لده لى و ده لى:

گوله ن چه مه نه ن، گوله ن چه مه نه ن	وه مه يلت ديدم گوله ن چه مه نه ن
وه هاره ن سه وزه ن، ئاوه ن پاى كاوه ن	هاژهى وه فراوه ن شاخهى شه تاوه ن
ته مه ن دوو كه له ن، كه رده ن غوباره ن	فرميسكه ن، چه مه ن، سه يله ن فوواره ن
سه نكه ن، كو ساره ن، سه ركۆهه ن، هه رده ن	وه نه وه شه ن، شه ويۆن، گوله ن، باوه رده ن
سه رعيه ن، شه يدان، نه جده ن، مه جنونه ن	فراقه ن، وه سله ن، يا ماله ن، هونه ن

ئه وهى كه پروون و ئاشكرايه هۆى هه لقو ليى سه رچا وهى هۆنراوى وهلى دىوانه، شه مى دلخوازى بووه كه به راستى به جۆرى له هۆنراوه كانيدا دهره كه وي به ته واوى دلى وهلى پروكاندوه وه هۆش و بيري لى سه ندوه، به جۆرى كه داويه ته كه ژ و كىوا و ئه وسا بهم جۆره له كه ليدا كه وتوه ته راز و نياز:

قيبله م شه م مه بق، قيبله م شه م مه بق

مه ر هه ر كه س چون تو نامش شه م مه بق

جه مينش چون بهر دوو هه فته مه بق

به ورانه ش خهريك خار خه م مه بق

مه ر هه ر كه س بالاش سه ول ساف مه بق

گيسووش پر جه عه تر مو شك ناف مه بق

سه ردار رهندان ئيل جاف مه بق

چون تو بى مروهت بى ئينساف مه بق

چون تۆشەكەر لەب غونچە دەم مەبۆ
 پەرۋانەش خەرىك خار خەم مەبۆ
 مەر ھەركەس ئەبرۆش چون كەمان مەبۆ
 زولف و خال سىۋەنگ چەم قەتران مەبۆ
 وىنەى تۆ فەستەنى روى زەمان مەبۆ
 وىنەى تۆ بى رەحم بى ئەمان مەبۆ
 بى شەرت و بى بەين مۆبەت كەم مەبۆ
 پەرۋانەش خەرىك خار خەم مەبۆ
 ھەر كەس پىشانىش پىر جە نوور مەبۆ
 ساق گەردنش چون بلوور مەبۆ
 مەلايك تەلەت نەسل حوور مەبۆ
 بى پەرۋا جە راي خودا دوور مەبۆ
 چون تۆ دەلىلە لۋاى رەم مەبۆ
 پەرۋانەش خەرىك خار خەم مەبۆ
 مەر ھەر كەس چون تۆ لىمۆش كال مەبۆ
 سىنەى سەدەف تا بووم لال مەبۆ
 ناف ناف غەزال خوتەن مال مەبۆ
 نازار باوان چاردە سال مەبۆ
 چون تۆ مۆيەتش مەردوم كەم مەبۆ
 پەرۋانەش خەرىك خار خەم مەبۆ
 مەر ھەر كەس ۋەشبۆش سا چون لەيل مەبۆ
 موزانش نە گەرد سورمە كەيل مەبۆ
 ھەزار كەس نەراش سەرتوفەيل مەبۆ
 ناشى و نەزانحال ھەر بى مەيل مەبۆ
 شەۋقش بە وىنەى سىپى شەم مەبۆ
 پەرۋانەش خەرىك خار خەم مەبۆ

واتە: ئەى خۆشەويستەكەم! مەگەر ھەر كەسك كە ۋەكو تۆ ناۋى شەم بى و تەۋىلى ۋەك
 مانگى چۈرۈدە بىرەۋىشەتەۋە، دەبى دلى بىيادەم زۋىر بكا. مەگەر ھەر كەسك بەژن و بالاي

به‌وینه‌ی سه‌ول بئی و، په‌لکه‌کانی بۆنی خوۆشی لی بئی و، سه‌رۆکی په‌ندانی عیلى جاف بئی و، لیوی وه‌کو شه‌کر و غونچه‌ده‌م بئی، ده‌بئی وه‌کو تو بیداد بئی؟ که‌سیک زولف و خالی په‌ش و سیوه‌نگ بئی، ده‌بئی وه‌ک تو له‌ رووی زه‌ماندا ئازاوه‌ بنیتته‌وه‌ و، بئی به‌زه‌یی و بئی به‌لین و بئی په‌یمان بئی و دلی مرۆ زویر کا؟ بۆ هه‌ر که‌سیک ته‌ویژ و هه‌نیه‌ی پر له‌ تیشک بئی و، ئه‌ستۆی وه‌کو بلوور بئی و، وه‌کو فریشته‌ بئی، ده‌بئی بئی په‌روا بئی و له‌ خوا دوور بئی و دلی بنیاده‌م زویر بکا؟ مه‌گه‌ر هه‌ر که‌سیک وه‌ک تو لیمۆکانی کال بئی و ناوکی وه‌کو ناوکی ئاسک بۆنخۆش بئی و نازاری چواره‌ سال بئی، ده‌بئی وه‌کو تو مۆبه‌تی که‌م بئی؟ مه‌گه‌ر هه‌ر که‌سیک وه‌کو له‌یل بئی و، هه‌زار که‌س له‌ ریتیدا ببیتته‌ سه‌رگه‌ردی، بۆ ده‌بئی ببیتته‌ هۆی زویری دلی مرۆ؟

وه‌لی که‌ شیت و شه‌یدای ئه‌وینی شه‌م بووه‌، ئیتر ناو ئاوی لی بیزاوه‌ و پووی کردووه‌ته‌ ده‌شت و بیدی و ئه‌وسا له‌ناو خه‌لکدا به‌ (وه‌لی دێوانه‌) ناسراو و ئه‌وه‌ بوو له‌ شه‌رما نه‌یده‌توانی بگه‌ریتته‌وه‌ زید و مه‌لبه‌نده‌که‌ی خووی و ناچار شه‌مالی کرده‌ پراویار و به‌م چه‌شنه‌ پرسپاری لی کرد:

ده‌لیل شه‌م نه‌دیت، ده‌لیل شه‌م نه‌دیت؟
 جه‌ لیلخ ئامای سپی شه‌م نه‌دیت؟
 ئاهووی سه‌ر قه‌تار نه‌وای په‌م نه‌دیت؟
 نوور بینایی هه‌ر دوو چه‌م نه‌دیت؟
 سه‌ر سه‌وز و بۆرچین گولوان نه‌دیت؟
 نازداران نه‌ پای وه‌فـراوان نه‌دیت؟
 وه‌نه‌وشه‌ی بئی خه‌وش سۆسه‌ن گول نه‌دیت؟
 ده‌وای بیـماران، ده‌وای دل نه‌دیت؟
 نیلوفه‌ر نه‌ مه‌وج گولوان نه‌دیت؟
 نه‌سـرین نه‌ پایه‌ی شه‌وتوان نه‌دیت؟
 سه‌ر قه‌تار په‌م ئاهووی چین نه‌دیت؟
 غه‌زاله‌ی خوته‌ن نه‌ ماچین نه‌دیت؟
 شاباز شاهین شیروانی نه‌دیت؟
 سوراحیی بئی گه‌رد دیوانی نه‌دیت؟
 گوله‌ندام شیـوه‌ی له‌یلا ته‌رز نه‌دیت؟
 سه‌ه‌ردار په‌ندان بالا به‌رز نه‌دیت؟

شای که مهند وه پیل عزرا تهور نه دیت؟
 هلال کامل گۆشه ی ههور نه دیت؟
 دهلیل ئامانهن قیبله ی من نه دیت؟
 هم رۆح هم ئیمان دنیا و دین نه دیت؟
 دهلیل ئامانهن ئامای جه لیلاخ
 قیبله کهم نه دیت به یۆ بئی دهماخ
 دهلیل ئامانهن مژده بدر پیم
 حالات قیبله م ئیزهار ببۆ لیم
 بزانتۆم قیبله م وه شادی نشتهن
 سهرتاپاش وه نوور نهو سوهیل پرشتهن
 مهیل من پیشه ن ئه و شیرین شیوه
 وهی تهور من په ی ئه و شیت بووگم لیوه
 یام خو نامه که ی بئی شهرتی وهندن
 وه ته حقیق دوندان دۆستیش کهندن
 سهریدی ئیلاخان مه یلش کهردن سهرد
 سهردش جهو ئیقرار چهنی ئیمهش کهرد
 به شق رای پاسان دهلیل یه راسه ن
 ئهر راسه ن جه من بیزاریش واسه ن
 راس بواچه پیم تا دلنی با م
 قه یس ئاسا عه و دال دهور دنیا با م
 ئه گهر بزانتۆم جه من وه یه رده ن
 ئیقرار کهرده ی ویش به جا ناوهرده ن
 منیش وه ته حقیق مهویه رووم جه ئه و
 ده می شیم نه خا و ئه ووم دی نه خه و
 به لکم جه ئه لتاف جه مین جامش
 جه بیخ شه و به ند خه یاته ی خامش
 (رهزای) بیچاره ی دیوانه ی دلریش
 خه لاس بو جه دهست جه فای ئیش نیش

واته: ئەي شەمال کاتى لە لايلاخەوه دەهاتى سىي شەمت نەدى؟ توخوا پىم بلئى ئاسک و سۆمى چاوان و سەرسەوز و بۆر چىنى گۆلاوان و وەنەوشەي پى خەوش و گۆلى سۆسەن و دەواي دەردى نەخۆشان و دەواي دلت نەدى؟ نىلووفەري سەر شەپۆلى ئاوي گۆلاوان و نەسرینی پای شەتاوان و بەرمەزاي سەرشاخان و ئاسكى خوتەن و ماچين و شاباز و گۆلەندام شىو و لەيلا وینە و سەردارى پەندان و بالابەرز و مانگی يەکشەوہى منت نەدى؟ شەمال توخوا کاتى کہ لە لايلاخەوه دەهاتى يارەکەمت بەبى دەماخى نەدى، توخوا مزگىنيم پى بدە با لىم روون بىتەوہ بزنام کہ يارەکەم شادمانە و ھەر دلئى پىمەوہیە کہ بۆي شىت و شەيدا بووم؟ يا کو نىوانى خۆشەويستى تىک داوہ و ساردیي ئىلاخەکان ويستى گۆپاوە و مەيلى سارد کردووەتەوہ، توخوا شەمال راستم پى بلئى ئايا لە من بىزارە، راستم پى بلئى تا دلتيا بم و، وەکو قەيس عەودالى دەورى دنيا بم، ئەگەر بزنام کہ دلئى لە من ساردبووەتەوہ و، بەلئىن و پەيمانى خۆي بەجى نەهيتناوہ، ديارە منيش سارد دەبمەوہ تاكو بەھۆي مېھرەبانىي خۆيەوہ، رەزاي بىچارەي ديوانەي دل بريندار، لە دەستى سزاي پۆزگار رىزگارى بى.

وەکو دەلئىن وەلى ديوانە ماوہیەكى زۆر بەکەژ و کىوانەوہ ژيانى بردووەتە سەر، ئەويش لە ئەويەري خەم و پەژارە و تالپيەوہ و، ساتىک ژيانى بەخۆشى نەبردووەتە سەر و ھەر لە پەژارەي شەمدا بوو. بۆيە لەم برە ھۆنراوہدا داخ و پەژارە و کەسەري دلئى خۆي دەردەبرئى و بەسۆزىکەوہ دەلئى:

ھەر من ناشادم، ھەر من ناشادم
گشت عالەم شادن، ھەر من ناشادم
ھەر من نەياوان وە لای حەق دادم
ھەر من نا ئوميد قايبى مرادم
ھەر من بازى باز نەردەن نە بارەم
ھەر من راى شەشدر بەندنە چارەم
ھەر من ناسزان فەلەک وە بەختم
ھەر من گىرۆدەي ئازار سەختم
ھەر من چەرخ چەپ وەنەم نە قىنەن
ھەر من تالەم پەست خاک زەمىنەن
ھەر من ستارەم سىيا بى نە سەر
ھەر من فرشتەم کەفتەن دەربەدەر

هەر من ئىقبال خاویز خەفتەن
 هەر من نە پرووی ئەر ز پای راسم چەفتەن
 هەر من خەمیدەى دەور گەردوونم
 هەر من جورعەنۆش جام مەجنوونم
 هەر من پەروانەى پەشتیو حال جەستم
 هەر من پەرسفتەى خەمناک خەستم
 هەر من چون بولبول یەک فەسلەم وەسلەن
 هەر من سى فەسل عومرم بى ئەسلەن
 هەر من پۆی پۆشن وەدیدەم تارەن
 هەر من زیندەگیم چون ژار مارەن
 هەر من گەرفتار جەور و عەزاوم
 هەر من پەرى دۆس دیدە لىلاوم
 هەر من سزاکیش دەرد و داخانم
 هەر من چەمەپای پای لىلاخانم
 هەر من چەپەى دۆس لىلاخنشینم
 ها وەختەن بەرشۆ گیان شیرینم
 تا ئەو پۆکە خیل شیان وە دامان
 من هام نە سزای جەور بى سامان
 مەر موشکل گوشا بدق مرادم
 وەرنە تا مەردەن خاتەر ناشادم

واتە: ھەموو کەسیک شادە و ھەر من ناشادم، ھەر من دادم ناگاتە لای خودا و ھەر من نائۆمیدی دەرگای مرادم، ھەر من شەش دەری نەردم گیراوە و ھەر من چەرخى چەپ چەوتە لە بەختم و، ھەر من گیرۆدەى ئازارى سەختم، ھەر من فریشتەى بەختم تۆراوە، ھەر من بەختەکەم خەوالووە و خەوتوو، ھەر من پێی راستم لە پرووی زەوی چەوت بوو، ھەر من پۆزى پروونم تاریک بوو و ژیانم وەکو ژاری مەر و گیرۆدەى دەرد و ئازارم، ھەر من سزاکیشى دەرد و زووخوا و ئاخ و داخ، ھەر من چاوەرێتى پێگای لىلاخەکانم، ھەر من لەبەر دۆست بوومەتە لىلاخ نشین و نزیکە گیانى شیرینم دەرچى، لە ئەو پۆژەووە کە خیل چوو داینى کىو، من ھەر لە سزادام، مەگەر خواى مەزن مرادم بدا، ئەگینا تا پۆزى مردن ھەر دلم ناشادە.

وهلی دټوانه که ئیتر ژبانی بهجاری لى تال بوو بوو و، له دهشت و کټوا دهژیا و، له دووری شهمی خوشهویستیا دهینالاند، نهوهبوو خه لک هاتنه سهر نهوهی که داوا له سهرهک هوزی جاف بکن، به لکو شهم و وهلی بگهینټه یهک و نهوسا وهلیش که نه مهی بیست پارچه هه لبه سټیکی هونیه وه و دایه دهستی خه لکه که که بیدهن به که یخه سهره به گی جاف تا به هیواى دلی بگهینى.

خه لکه که نامه که یان دایه که یخه سهره به گ داویان لى کرد که یان به سامان و دارایی و، یان به تکا شهم بۆ وهلی خوازینى بکا، به لام له بهر ناکوکیى هوزی شهم و وهلی، که یخه سهره به گیش نهیتوانی کاریک بکا و نهوه بوو وهلی به تهواوی نا ئومید بوو. نه مهش پارچه هه لبه سټه که ی وهلی که بۆ که یخه سهره به گی هونیه ته وه.

خه سهره خه یالى، خه سهره خه یالى

ناخ په ی خان خاس، خه سهره خه یالى

ساحیب سپاوسان دارا ئیقبالى

موهه ییا نه گهنج خه زینه و مالى

به خشنده ی بیباک کو ی که رهم به یا

ساحیب شهوق و زهوق دل بی غم به یا

بامما وه شکار سه ره دیاراندا

وه ماواى مه جنوون پوزگاراندا

بدیا وه جهسته ی خهم پی وارامدا

وه کو مهى دیوان وه حشى سارامدا

وه سهیل نه سرین دیده ی تارمدا

وه دهر دهر وون نه ندوبارمدا

وه عوریانی تهن ته نیای تاکمدا

وه سهنگ بالین خه فته ی خاکمدا

وه سهرگه ردانیی سارای چۆلمدا

وه عاسا و که شکۆل پۆس کو لمددا

وه ئاه و ناله ی شهوان تا پۆمدا

وه زایه لهى سهخت شین بی شو مدا

وه په شیویى بهخت شوومى چاره مدا

وه زوخاو زام جهرگ پاره مدا

وه بَلّيسه‌ی به‌رزگري تّی به‌سته‌مدا
 وه‌خه‌سته‌ی خاتر خار جه‌سته‌مدا
 به‌زه‌ییش باما وه جه‌سته‌ی حالّم
 بزناش کوشته‌ی کامین نه‌وهاّلّم
 جه کي‌وهن خاتر خه‌سته‌م گرته خه‌م
 سفته‌ی سۆزانم چون په‌روانه‌ی شه‌م
 سه‌رمایه‌ی عه‌قلّم کي که‌رده‌ن غاره‌ت
 کام دلّ‌بهر به‌رده‌ن وه‌یه‌ک ئيشاره‌ت
 په‌ی ئه‌و خه‌یه‌یالّ نوفلّ نه‌ دلّ به‌رد
 گیان ویش هلاک ژار قاتلّ که‌رد
 نه‌که‌رده‌دا ئه‌و فکر ناوه‌ردا نه‌ دلّ
 نه‌شیا نه‌ سه‌ودای خه‌یالّ باتلّ
 یا وه گه‌نج و مالّ یا وه‌زۆر ویش
 شاد که‌ردا خاتر ديوانه‌ی دلّ‌پیش
 بکه‌ردا هيممه‌ت چون خان حاته‌م
 شه‌م واسلّ وه من، من واسلّ وه شه‌م
 هه‌ر چه‌ند مه‌وينوون نه‌ی پۆزگاران
 که‌س نییه‌ن دلّ‌سۆز سیا ستاران
 مه‌ره‌م خوداوه‌ند گوشایه‌نده‌ی به‌خت
 ره‌ها بدۆ به‌خت من نه‌ی به‌ند سه‌خت
 وه‌رنه‌ ئی به‌نده‌ زنجی‌یر پامه‌ن
 تا مه‌رده‌ن چون قه‌یس وا هه‌سره‌تامه‌ن

واته: ئه‌ی خه‌سره‌و خاوه‌ن سپا و سان، تقّ به‌به‌خشینه‌ر له‌ناو خه‌لکدا ناسراوی، به‌لام وا
 دیاره‌ بۆ رای و نیچیری سه‌ر کیتوان نه‌هاتووی تا له‌شی خه‌مبارم ببینی و بزانی که‌ له‌گه‌لّ
 ولساتی کي‌ویدا ژيان ده‌به‌مه‌ سه‌ر و فرمی‌سک به‌خوړ له‌ چاوانمه‌وه دئ و دلّ و ده‌روونم پره
 له‌ خه‌م و په‌ژاره‌ و، له‌م ده‌شت و کي‌وه‌دا پرووت و قووتم و به‌شه‌وا به‌ردئ ده‌که‌مه‌ ژي‌ر سه‌رینم
 و ده‌خه‌وم و به‌رۆژیشدا ئاواره‌ و ده‌ربه‌ده‌ری ده‌شت و کي‌وم و به‌نالّه‌ و شین و زاری ژيان
 ده‌به‌مه‌سه‌ر و، وه‌کو به‌پووله‌ به‌هيوای بالای شه‌مم، چونکه‌ ئه‌و ئاوه‌ن و هو‌شمی به‌تالان

بردووه، دهما به لکو به گنج و سامان و، یا به ژور من و شهم بگه یه نیتته یهک و به یهک شادمان که یته وه، هر چه نده ده زانم که که سیکش دلسوزیم بۆ ناکا، مه گهر هر خوا به زهیی پیامدا بۆ و به کامم بگه یه نۆ، ئەگینا تا مردن ده بۆ وهکو قه یس هر ئاخ هه لکیشم و ئاواره و دهر به دهر بم.

وهلی کاتۆ بۆی دهر ده که وۆی که ناتوانی به ئاواتی دلی بگا، ئیتتر به جاری نائومید ده بۆ و له گه ل دلی خۆیدا ده که ویتته وتووێژ و پیتی ده لۆ: ئەهی دل بۆ که سیک ئاخ و داخ بخۆ که ئه ویش وهکو تۆ خه مبار بۆ، به جۆری که تۆ وهکو په پووله و ئه ویش وهکو شهم بۆ، بۆ که سیک جه رگت له داخا که یل بۆ، که تۆ وهک مه جنوون و ئه ویش وهکو له یلا بۆ، داخ بۆ که سیک هه لکیشه که ئه ویش داخ بۆ هه لکیشی و، تا سه ر خه مخورا بۆ، نهک وهکو شهم نه ترس و ناخوابی، ئەهه رچی له قسلاخدا بۆ یا له لایلاخدا، چونکه ئه و هیچ به بیرته وه نییه، ئیتتر واز بینه و کهم سزا بکیشه. با له زمانی خۆیه وه ببیسین که ده لۆ:

دلّه مـاتـهـم بۆ، دلّه مـاتـهـم بۆ

ده روونت وه دهر د که سۆ مـاتـهـم بۆ

تۆ مه یه نه ت کیش بی، ئەهیچ وه خه م بۆ

تۆ چون په روانه ئه و وینه ی شهم بۆ

په ی که سۆ جه رگت جه داخان که یل بۆ

تۆ مه جنوون خه یال ئه و وینه ی له یل بۆ

داخ په ی که سۆ کیش داخمان دیار بۆ

غه مـخـوار و دلسوز تا وه سه ر یار بۆ

نهک چون شهم بۆ خۆف بۆ خودا و بۆ پیر

ئهر ها جه لایلاخ ئهر جه گهرمه سیر

هیچ نییه ن وه قهید جه فا و جه ور تۆ

جه فا به رده ی سهخت سزای دهر تۆ

دلّه ئامانت ده ستم وه دامان

به یۆ مه کیشه جه فای بۆ سامان

وهلی دتوانه له که ژ و کتوا کاری هر هۆنینه وهی هۆنراو بووه و به م چه شنه ویستویه تی دهر دی دلی خۆی به بادا و په ژاره ی دلی بره وینته وه و خه لک له رازی دلی خۆی ئاگه دار بکا، ئەوه بوو که به شهوا چاری ده برییه ئەستیره کان و به رۆژدا له گه ل په له وهران و ولساتی

کټویدا دېووه هاوډم و له نهجامدا که ئومېدی نهما بهم چهشنه دوا راسپاردې خوی بۆ
 شه می دلخوازی به هونراو هونینه وه که له وهدا داوا له شه می خوښه ویستی دهکا له کاتی
 گیان دانیدا بټه سهرینی و به بې شهرم و ترس سوورې یاسینی بخوینې و نهوسا دهلې:
 نه گهرچی فریشته ی گیان کیشهر سزام بدا، چونکه تۆ له سر سهرینمه وهی نه و گیان
 کیشانه پې خوښه و، نه گهر بهو چهشنه گیانم دهرچې، به خوا نه و هم پې ئاسانه، ناخ
 چنده خوښه که له خاکی بهری پې تۆدا گیانم دهرچې، نه گهرچی گونا هکارم، خوا
 حه زکات به هه شت جیمه، با له زمانی خوښه و بېسین که دهلې:

قیبله مـهردهنم، قیبله مـهردهنم
 ئامانت فـهرزن واده ی مـهردهنم

نه حالات وخت و سیه ت کهردهنم
 نه ئاکام سهخت گیان سپهردهنم
 وهسیه تم ئیدهن شای شه م روخساران
 بې وهبـالینم چون بهینه تداران

بې خوږ و نه دیش جهکس نه که ی شهرم
 هورداره پهرده ی حیـجابت به نهرم
 نه پوښی جه مین شه مس خواوهری
 بۆ وه زانؤدا چون نه سـمـای پهری

بنیـشه وه بان بالینم وه ناز
 بوانه ســـــوورې یاسین وه ئاواز
 زوان به پیزه ی شه که هر پازوه
 په نگ وه سه دای خاس وهش ئاوازوه

جه مین وه عهره ق بۆ گـولـاوه وه
 گؤنا و نه گریجه و زولف خواوه وه
 جهو عهره ق نه دهوړ گؤنای مه پاره
 جه سه ر بـتـکیـق بگنؤ وه چاره

تا گـوـش وه سه دای پیزه ی پازت بۆ
 بهو سـوـوـره ی شه ریف وهش ئاوازت بۆ
 نه ر سه دجار قابز سزا بدق پیم
 هه نی نیم وه ته نگ گیان کیشان ویم

ئەگەر بەو تەور بۆ پۆخ پەوانم

بىلا ۋە ئاسان بەرمەشۆ گىيانم

ھاي چ ۋەش مەيۆ عومر و زىندەگىم

نە خاكاك پاي تۆ بىكەردام تەسلىم

ئەگەر ۋە تەحقيق سەد كۆ گونامەن

ئىنشاللا بەھەشت ھەشتەمىن جامەن

دىۋانە دەستنۈوسەكەي ۋەلى دىۋانە نىزىكەي ھەزار ھۆنراۋىك دەبىي ۋە ئۇەي كە پرونە،
ۋەلى كەلى ھۆنراۋى ھەبۈۋە كە بەداخەۋە زۆربەي دەست بەدەست كەۋتۈۋە ۋە لەناۋچۈۋە.

سەرچاۋەكان

۱- دىۋانى ۋەلى دىۋانە كۆكردنەۋەي مەحمۇد خاكاكى - سەلىمانى ۱۹۸۳.

۲- دىۋانى ۋەلى دىۋانە لەسەر ئەركى پارزى - بەغدا ۱۹۷۹.

۳- دىۋانى ۋەلى دىۋانە بەخەتى سالى سەنە - سەنە (دەستنۈوسە)

۴- عىلى جاف - نووسراۋى مستەفا بەگى جاف - ۋەرگىتراۋى: سىدىق بۆرەكەي.

۵- مېژۋى ئەدەبى كوردى - ئەلەددىن سەجادى - بەغدا ۱۹۵۲.

۶- رحلە رىچ فى العراق تاليف: كلودىوس رىچ - ترجمه بهاءالدين نورى بغداد ۱۹۵۶.

۷- دىۋانى رەنجۋورى - لىكۆلىنەۋەي مەھمەد ەلى قەرەداغى - بەغدا ۱۹۸۳.

۸- ياداشتەكانى خۆم سەبارەت بە ۋەلى دىۋانە.

مىرزا شوكروللاى دىناۋەردى فەلىلى

۱۲۵۹-۱۱۶۴

ئەم ھۆنەرمان ناۋى شوكروللا ۋە كورى ئەحمەدى دىناۋەردى ۋە لە ھۆزى فەلىلىيە ۋە بەپىتى
ئەۋ بەلگانەي كە كەۋتۈۋەتە دەستمان لە سالى ۱۱۶۴ى كۆچى لە پشتكۆدا لە داىك بوۋە ۋە
ھەر لەۋىشدا پى گەشىستۈۋە. ھەر لە مندالىدا لەسەر پەپرەۋى خويىندى ئەۋ مەلبەندە
خەرىكى خويىندىن بوۋە ۋە لە ماۋەبەكى كەما فېرى زمان ۋە رىزمانى فارسى ۋە ەربى بوۋە ۋە
لە پاشا چۈۋەتە كرماشان ۋە لەۋىدا گولستان ۋە بۆدستانىشى خويىندۈۋىن ۋە فېرى خەتخۆشى
ۋە وىنەكىشانىش بوۋە ۋە ھەر لەم كاتەدا ھەۋەسىكى زۆرى كەۋتۈۋەتە سەر ھۆنراۋ ۋە
خەرىكى ھۆنىنەۋەي ھۆنراۋى فارسى بوۋە ۋە ئوسا گەراۋەتەۋە زىد ۋە مەلبەندەكەي خۆى ۋە
پاشماۋەي ژيانى بەمىرزاىەتى ۋە كارى كشتوكال رابواردۈۋە تا لە سالى ۱۲۵۹ لە تەمەنى
نەۋەد ۋە پىنچ سالىدا كۆچى دوايىي كردۈۋە ۋە ھەر لە پشتكۆدا نىژراۋە.

میرزا شوکروڻا بهرتر هونريکي ٿو رڳوڳارهي پشتڪو و پشتڪو ٻووه و له سهر شيوهي
 لهکي هونراوي هونيوه ته وه و له هونيوه وي هونراودا وهکو دهڻن سهری کيشاوه ته دهرگاي
 هه موو جوړه وٽنيکه وه. دلداري، ٺايني، سروسشتي، به لام ٺيمه هر ته نيا پارچه
 هه لڀه ستيکي ٺم هونره مان که وٽووه ته دهست ٺویش له گوڙاري دهنکي گيتي تازهدا له
 چاپ دراوه. ٺه مش پارچه هه لڀه سته که ي که له سهرديري پيري هونيويه ته وه که دهلي:

دلا ها گوزدهشت، دلا ها گوزدهشت

خوهشي و شادي و زهوق سالان ها گوزدهشت

ماجه راي پيري ديت چه رهنکي رهشت؟

کالام بي وه بهرگ خهزان که رده نهشت

سپيده پوش بييهن سهرتاپاي بالام

ناپه سهند بييهن قوماش ٺالام

ٺهلف قامه تم چون دال وهردن خهم

ديدهي دوربينم پوشاش په ردهي ته م

عهقل و هوش و فام له لام بييهن که م

که له لم چون که شتي ها له حال ته م

هانا جواني بق وه دم اوه

تا گلهي پيريت بکه م وه لاوه

پيري هاتي ته وه پيريمه وه

تهک داي وه بان گشت دلگيريمه وه

پيري بي وه تهوق کهفت نه گهردهنم

له وير نمه چو حاشا که ردهنم

ٺه گهر بواچووم قسسسه وه بي تو

وهنهم مه وچن لي وه و خهرف گو

دي نه من تاقهت تواناي پيريم

به لکه م خوداوهند بدهي صه بيريم

هر تا جوانيم ماوهرووم ٺه وير

ڙه وٽنه ي خونچير مه پيکوم وه تير

سه يياد ته ردهست چابوک تون رهو

بهرق چه خماخم چون شه هاب شهو

سەدای ماردەمم وە کلاوانە وە
 کووان گشت وەک هەور مەلاوانە وە
 باریک بێم چون مار، ساف چون شۆلە وەر
 دینانە وە سەر کێشیام ئەو وەر
 خڕە وە خاک پای وێم نامام وە گوێش
 وەحشیان کو مەکردم خاموێش
 لە سەیر و سەیران کووان کەفتەنم
 نزیکەن سەفەر یەکجار پەفتەنم
 ئیسا خالخانسان لێم مەدەن تانە
 بێمە وە تەمەل قاپی دەرگانه
 خاسە نازاران ئەوسا منەت بار
 ئیسا لە روخسار پیریم بێزار
 هەر کام کە دارۆن نیشانە وە لەیل
 ناھێ مەکیشتن مەکن حەیف و مەیل
 هەر کام عەقل و هۆش لە لاشان دویرە
 لەو خەندە مەکن (شوکروللا) پیرە

واتە: ئەو دڵ: خوێشی و شادی ئەوا تێ پەری و دیت کە بەسەرھات و سەرگوروشتە و
 پیری چ پەنگێکی پێژ، وە کالای جوانیمی کردە گەلای خەزان، ئەوا سەرتاپای بالام سپی
 بوو و پارچە بەرگی لەشم لە لای خەلک ناپەسەند بوو و بالام جەماوەتە وە تەم بان
 چوانمی گرتوو و ئاوەز و هۆش و فامم کەم بوووەتە وە. ئەو جوانی! هانا وەرە وە تا گلە و
 پیریت بۆ بکەم. ئەو پیری هاتی بەپیریمە وە وەتەکت دا بەبان گشت دڵگیریمە وە. پیری بوو
 تەو قێک و چوو مەلم و ئیتر ناتوانم خۆم لێ لادەم، ئیتر تاقەتەم نەماوە، مەگەر خوای مەزن
 بەزەیی پێمدا بێ و جوانیم بۆ بکەم پیری خۆم کە لەو دەمدا خەریکی راو و شکار بووم و
 دەنگی ماردەمم (تفەنگم) لە کێوانە وە دەھات، و، کێوەکان وەکو هەور برووسکەیان لێوە
 دەھات، ئیستا ئیتر لە سەیر و سەیرانی کێوەکان کەوتوو و نزیکە گیانی شیرینم دەرچێ
 و، خالخانسان و نازاران تانەم لێ دەدەن و لێم بێزارن و پێم دەکەن و دەلێن (شوکروللا)
 پیرە.

سەرچاوهكان

- ۱- گۆفاری دهنگی گیتی تازه - ژماره ۵ سالی ۱۹۴۵.
- ۲- بهیازتیکی کۆن که نزیکهی سهد سال له مهویش نووسراوه.
- ۳- یاداشتهکانی خۆم سهبارته به میرزا شوکرو لای دیناومردی.

میرزا شهفیع مامیزکی

۱۱۶۹-۱۲۳۸

ئهم هۆنهره پایه بهرزه که ناوی شهفیع و کوری ئهممهده، له دینی مامیزکدا له دایک بووه. سهبارته به میژووی له دایکبوون و مردنی میرزا شهفیع جیاوازیی بۆچوون ههیه.

ماموستا مهردوخ له (میژووی کوردستان) دا ئهوی له ریزی ویزهوانانی سهدهی سیزدهمی کۆچی کوردستاندا هیناوهته ژمار، ماموستا سهی تایهری هاشمی دهلی: میرزا شهفیع له سالی ۱۲۱۰ی کۆچیدا له پارچه ههلبهستی کدا خهسرهو خانی ئهردهلانی ستایش کردووه. جا بۆ ئهم مهبهسته دهبی بهسهرتاسهری هۆنراوهکانیدا بچین تا گۆشهیهک له چۆنییهتی ژبانی ئهم هۆنهرمان بۆ ده رکهوی، بهتایبهت که سالی له دایکبوونمان بۆ دهر دهخا، وهک له (نوفل نامه) کهیدا دهلی:

ئێ سال که ئی فیکر کهردم پهری توو	عومرم یاوا بی من وه سی و دوو
لیقای بی زهوال عومر خهسرهو بۆ	بهری جه ئاسیب چهرخ کهچره و بۆ
تاریخ ههقییر عهبد جهفاکیش	گهدهای خۆشهچین ئهربابان پیش
ناپوختهی ناچیز بی ئهجزا و نمهک	جه سهنهی ههزار دووسهه چهنی یهک

واته: ئه و سالهی که بیرى دانانى ئهم چیرۆکه مه بۆ تۆ کهوته سهر، تهمنم سی و دوو سال بوو، یا خوا تهمنی خهسرهوی ئهردهلان له دهرد و بهلای چهرخى کهچره و دوو بی. میژووی دانانی ئهم پهرتوکه له سالی ۱۲۰۱ی کۆچیدا بووه. که له مهوه میژووی له دایکبوونی میرزا شهفیعمان بۆ دهردهکهوی.

بهلام بۆ سالی مردنه کهی که دیاره خۆی نهیتوانیوه دیاردی پی بکا و ئهمه ی زۆر تاریک بوو که خۆشبهختانه لهم دواپییدا بهیازیکمان کهوته دهست که له خوار هۆنراوهکانیدا نووسرابوو، ئهمه بوو هۆنراوهکانی میرزا شهفیع که له سالی ۱۲۳۸ی کۆچیدا له جیهان مائاواپی خواستوو و، بهم چهشنه سالی له دایکبوون و مردنی میرزا شهفیع بهتواوی روون بووهوه.

میرزا شەفیع بە پیتی ئو بەلگانە کە باسماڤ لێووە کرد، لە ساڵی ۱۱۶۹ی کۆچی لە دێی مامیزک پیتی ناوێتە مەیدانی ژیاڤەو و لە منداڵیدا هەر لەو دێیە خەریکی خوێندن بوو و پاشان بەفەقییەتی بەزۆریی شارەکانی کوردستاندا گەراو و لە پاو و سنە و قەرەداخ خوێندوویتی و عەرەبی و فارسی و کوردیی بەباشی زانیو و ھۆنراوی پتی گوتوون و لە پاشا ماوێھەک ڕۆیشتوووە سنە و لەویدا ژیاو و ئەوسا گەراوێتەو زێدەکەیی خۆی و پاشماوێ ژیاڤی لەویدا بەرێنموونی خەلک و وانە و تنەو و ھۆنراو ھۆنێنەو بردوووە سەر تا لە ساڵی ۱۲۲۸ لە تەمەنی شەست و نۆ ساڵیدا کۆچی دوایی کردوو.

میرزا شەفیع یەکی لە ھۆنەرانی ھەربەرزی کورد و گەلی ھۆنراوی بەکوردی و فارسی و عەرەبی ھۆنێووە، بەلام بەداخووە زۆریی ھۆنراوێکانی بلۆو و ھەر چەند پارچە ھەلبەستێکی لە بیازیک و کەشکۆلیکدا نووسراو و گەلی ھۆنراویشی دەست بەدەست کەوتوون و لەناو چوون، جگە لە دیوانەکەیی کە دانەر کۆی کردوووە، سێ پەراوی تریشی بەناوی، (نۆفل نامە) و (درەخت نامە) و (شەمال و زەلان) بەھۆنراو ھەییە کە ھێشتا لە چاپ نەدراون.

وھکو دەلێن میرزا شەفیع زۆر گەراو و زۆر حەزی لە گەراڤ و سەیران کردوو و، زۆر حەزی لە تیکەل بوون و دانیشتنی زانا و ھۆنەرەکانی کوردی کردوو و پەيوەندیی لەگەڵیان بوو، یەکیک لە ھاوڵەکانی میرزا شەفیع، ئەماس خانی کوردستانییە کە گواہ پێکەو خوێندووێانە، پاشان کە ئەلاماس خان لە لایەن فەتالی شای قاجار (۱۲۱۱-۱۲۵۰ی کۆچی) گیراو و براووە تاران، لە پێگەیی نامووە بەھۆنراو پەيوەندیان بەردەوام بوو.

وھکو لە ھۆنراوێکانیدا دەرەکەوئ، میرزا شەفیع لە زۆریی زانستەکانی دەوری خۆی وھکو: ئاین و پێزمان و پیتۆلی و مێژوو و شارەزا بوو و وا دیارە زۆر حەزی لە شانامە کردوو و، ھۆنراوێکانی زۆر جوان و پاراو و شیرین و دلگرن.

جا بۆ ئەوێ پلەوپیایە میرزا شەفیعمان لە مەیدانی وێژەدا بۆ دەرکەوئ، ئەوا ھەندێ لە ھۆنراوێکانی دێنن و دەیانخەینە بەر باس و لیکۆلێنەو. میرزا شەفیع وا دیارە لە سەرەتای لایوہتیدا گراو و سەوداسەری کێژیکێ پەری پەیکەر بوو بۆیە بەم چەشنە ڕووی تێ دەکا و پێیدا ھەلەلێ و بەسۆزیکەو دەلێ:

چراخم بەندەن، چراخم بەندەن	ریشەیی دل بەتای زولف تۆ بەندەن
نە خاوە خۆراک نە تاقەت مەندەن	نیم نیگای دیدەت تـوانام سەندەن
دێوانەم کەردەن مەجنوونی ئاسا	دیدەم نە دیدار یاران تواسا
خەیاڵ ھەر نەفیکر شۆلەیی خاڵ تۆن	دل پێکیای پەیکان دیدەیی کال تۆن

ئەلماس دیدەت وینەى تیر خار
تەمام سەرتاپام ئالوودەى زامەن
سەد لوقمان بەیۆ نە شارانەوہ
بیللا نەبۆ شەفای زامانم
یەک یەک نە پێشەى جەرگم کەردەن کار
هەر شەو نە مەردەن بەدەتەر سزامەن
بە داو و دەرمان عەتارانەوہ
ساکن نەبۆ شەوان ئامانم

واتە: ئەى خۆشەویستە کەم! پێشەى دڵ بەھەودای زولفە کەتەوہ بەندە و، لەو کاتەوہ کە تۆم چاوپێ کەوتووہ، خەو و خۆراک و توانام نەماوہ، نیو نیگات بەجاری ھێز و توانای لێم سەندووہ و وەکو مەجنون شێت و دیوانەمى کردووہ و بەجاری لە دیداری یاران دڵسارد بوومەتەوہ، چونکە بیرم ھەر ھا بەلای شۆلەى خالەکانتەوہ و دڵ بەتیری چاوی کالت پێکراوہ، ئەلماسى برژانگەکانت وەکو درک کاریان لە پێشەى جەرگم کردووہ و تەواری لەشم بریندار بووہ و ھەر شەو لە مردن خراپتر سزا دەکێشم، ئەگەر سەد بژیشکى وەکو لوقمان لە شارەکانەوہ بەداوودەرمانەوہ بێنە لام، بەخوا برینەکانم چارەسەر ناکەن و ئێشەکەى داناساکێ.

میرزا شەفیعی لە ھۆننەوہى ھۆنراوی دلداریدا گەرچى ھەندێ جار پەپەرھەیی لە ھۆنەرەکانى پێشوو کردووہ و لەسەر پێ و شوێنى ئەوانەوہ رویشتووہ، بەلام گەلێ شتى تازەشى داھێناوہ و، زۆربەى ھۆنراوہ کوردییەکانى لەسەر کێشى ھىجا ھۆنیوہتەوہ. بۆ وینە: زولفی یارەکەى بەپێتخان و گۆناى بەگۆل و لێوى بەھەنار چوواندووہ، وەکو دەلى:

نەواتەن شیرین، نەواتەن شیرین
دەھەن چەشمەى ساف حەیاتەن شیرین
ھەى ھەى نە کەمەند قەترانى شیرین
غەضەب ھا نە بەین دوو ئەبرۆى شیرین
زولف دەستەى پێتخان ئەشەدبۆ شیرین
گۆنا گۆل وەرەق و ھارەن شیرین
لەو لەل یاقووت پۆمانی شیرین
زەرەخەنەى خاس ژێر لەب شیرین
ساف گەردەن بلوور مینای مەى شیرین
ساف گەردەن بلوور مینای مەى شیرین
جفتى شەکەر سێف گۆل وەدەم شیرین
کەمەرگا بى عەیب ھەوز ناف شیرین
شەرت بۆ تا (شەفیعی) بمانۆ شیرین
پێزەى پارووناز نەواتەن شیرین
سینە لەوح سیم فەتاتەن شیرین
وہى وہى نە پرشنگ پێشانى شیرین
پۆ پۆ نەزان خەدەنگ جۆى شیرین
ھىچ بەندەى نەدیم وینەى تۆ شیرین
پاگەى گۆل ەەرەق پێوارەن شیرین
نازک چون قیترتاس مەرجانى شیرین
زەنەخ زەنەخدان چای غەبغەب شیرین
مادام نەکەردش بەزم کەى شیرین
مودام نەگەردش بەزم کەى شیرین
ورشەى ماوى خال ناو مەم شیرین
گەنجوور کۆى گەنج قولەى قاف شیرین
تەعریف شۆخیت بوانۆ شیرین

واته: ئەي شيرين! پټيزەي پاز و نازت وەکو نەوات وایە و شیرینە، دەمت سەرچاوەی
 ژيانە و سینگت ئارامیی گیانە، تەوێلت پووناکە و پرشنگی لی دەباری و رق و قین ها له
 نێوانی هەردوو ئەبرۆکاندا و کاتی رقت هەلسی، تیری ناز و غەمەزەت دەبارینێتە سەرما و
 تیرەکانی ناز و لەنجەت ئیتر پۆرۆ نازانن و گوێ بەهیچی نادەن، زولفت وەکو دەستەي
 پیتانە و، من هیچ بەندەیهکم بەشۆخی و جوانیی تو نەدیوه، گووناکانت وەکو گۆلی
 بەهارییه و لیوت وەکو یاقووت و هەنارە و بەوینەي قاقەز نازکە، کاتی بزە بگریتهوه،
 ئەستۆت وەکو پەیمانەي مەي دەدرەوشیتەوه و، خالی سەر مەمانت ورشەي دی و سەرتاپای
 بەژن و بالات بی وینەيه. بەلین بی تا (شەفیع) بمینی بەجیهانەوه، بەشۆخوشەنگی تۆدا
 هەلبلی.

میرزا شەفیع پەردەي دلداری دادەداتەوه و دەکەوێتە کۆری مەي نۆشانی خواپەرست،
 بەم چەشنە دەست دەکاتە پاز و نیاز و دەلی:

تا ک تـوانا، تا ک تـوانا

ئەللا لاش—هـریک تا ک توانا

عەلیم حەلیم، حەلیم دانا

بەستەر زەمیر نیک و بەد زانا

فەرمان فەرماي مولک دوو هەفتەم تەبەق

بی میسل مەعبود بی چوون موتهلەق

زات بی زەوال پشت پەردەي غەیب

بوحران جاری ساز جە لیکای بی عەیب

دەهەندەي نزام سەبەعی ستاران

دانندەي حساو قەترەي ئەمتاران

مەعسیەت ئاموز پەند بادەنۆش

بە تاعەت مەغزووب جامەي ریاپۆش

یەکتای لایەنام بینای لایەمووت

میزان و ساعەت حەمەل تا وه حووت

قەسیم نەعیم، جان ئەفزای شەمیم

ئەحیا ساز عەزم، عیزام رەمیم

شاهان ئیخراج کەر نه تهخت شاهی

ئاگا جە ئەحوال مەه تا بەماهی

شهوق ئه فزای گولان فہسل پره بیعی
 به موفلسان به خش پایہی پره بیعی
 قادر به ئیعجاز شوئلہی نوور توور
 سامع به ئاوان شنوی ریجل موور
 به فہرموودہی ویت نہ ماوای عہدہم
 به مولک وجوود نیانم قہدہم
 جہو دوما شہ باب جو شا و خرؤشا
 تہن جامہی شہریر شہیتانی پؤشا
 سہر بی ئیختیار جہ ہواو ہہوہس
 تہن وینہی تہررار شار بی عہسہس
 ہہر ئہمرئ خیلاف شہر ع ئہنوہربئ
 تہقــــــــــــــــالام پہریش توواناتہر بی
 کالای ہہر عیسیان شہیتان پہسہندہن
 جہ کارخانہی شووم شہیتانم سہندہن
 بہسا بہند بار عیسیانم بہستہن
 تہناف نیکیم جہ ہم گوسہستہن
 ئیسہ چون مہستان مہی زہدہی قہہہار
 جہ خاوغہفلت بیہنان بیدار
 نامہی دہست راست نیگام کہرد پیدہا
 حہرف خیر تہحریر ہیچ نہوی تیدہا
 ئی نامہی ئہعمال خیر تو تیشہن
 سہرتاپا نہ پہنگ سفیدی ویشہن
 ئیسہ ئہز زانام دنیا بی وہفان
 بازار بی سوود پری جہور و جہفان
 مہعلوومہن ہہر کار حسابی دارؤ
 ہہر تہقسیراتی عہزابی دارؤ
 قادر به ئیعجاز زات قہدیمت
 نہ نوور حیجاب عہرش عہزیمت

به نالهي غهريپ موبته لا جه دهر د
 به ئاه مه زلووم وهخت شهوق زهر د
 به تاو ئه سرين ديده ي ئه سيران
 به نازكي تهبع وجوود پيران
 به ياهوو ياهووي ئه بدالان چول
 تن لوخت و عوريان يه كتاي لونگ وهكول
 به حاجه تي قهر قورب گرديشان
 ته قسير «شه فيع» ببه خشي پيشان
 ئه و ساحيب ته قسير تو پادشاهي
 پاي عهرزش بريا جه رووسياهي
 غهرقن نه عيسان جه پاي به دنه خشي
 مه غفيره ت جه تون مه بق ببه خشي
 ئوميد نه دهرگات په ي خه لاسييه ن
 ئافه ريده ي تون ئه رسه د عاسييه ن

واته: ئه ي خواي تاك و ته نيا، تو بي هاوتا و بي هاوبه شي، زانا و گه وره و مه زني و
 ئه وه ي له چاكه و خراپه كه له دلدا تي ده په ري تو پتي ده زاني و ههستي بي ئه كه ي و
 فه رمان ي ته واي ئاسمانه كان و زه ويش به ده سته وهيه و تو بي ويته و بي هاوتاي و،
 پي كخه ري هه ر هه و ئه ستي ره كان ي و له هه موو شتيك ئاگه داري و ته نانه ت هه ساوي
 دلوي باران ده زاني، يه كتا و زيندوو و، نه مري و، خو ت گيان به مرو ده به خشي و پوزي
 به ش ده كه ي و ئيسكي رزيو زيندوو ده كه ي ته وه و، شاكان له سه ر ته خت ده رنه كه ي و، له
 وه رزي به هارا گولان ئه رويني و هه ژاران ده گه يني ته پله وپايه يه كي به رز و، كيوي توور
 ده سووتيني و ته نانه ت خشه ي پتي ميرووله ده بيسي. خوايا من به فه رمان ي خو ت پيم نايه
 ئه م جيهانه وه و، له تافي جواني و لويه تيدا ئه هر يمه ن فريومي دا و كه و تمه ناو هه وا و
 هه وه سه وه و، هه ر فه رمانتيك كه به پيچه وانه ي ئاين بوو ئه نجام دا، باري ئافه رمانيم
 به سته وه و ته نافي چاكه م پچرا، كه چي ئيستاكه وه كو سه رخوشان له خه و وريا بوومه ته وه
 و تازه زانيومه كه جيهان بي ئه مه گه، ده سا سويندت ده ده مه ئاخ و داخي هه ژاران و ده ردي
 ده رده داران و سته م ليكر اوان، ديسان سويندت ده ده مه پيران و عه و دالاني ده شت و چول كه
 گونا ه ي (شه فيع) ببه خشي، چونكه ئه و ئوميدي به دهرگاي تويه و ئه گه ر نه ييه خشي
 ره نجه رويه.

میرزا شەفیع ئەم پەردەش دادەداتەووە و دەکەوتتە بیرى پتیشینیان و لە چاوتیکی پیتۆلییەو بەبیریکی جوان و ورد باسی میژووی زەمان دینیتتەووە یاد و دەلی:

هامسەران وە یاد، هامسەران وە یاد
هەر جە شای مەردان تا وەکەى قوباد
نەکەردن دەوران دنیا تەمامە
میرزام گیلای دەور دنیای تۆ کامە؟

واتە: ئەى هاوەلان! وەرن با پتیشینیان بخەینەووە بیرى خۆمان و لێى ورد بینەووە، هەر لە شای مێردانەووە تا دەگاتە کەى قوباد، تەنانەت نمرود و فیرعەون تا شەداد و عاد کە ستەمکار بوون بخەینە بیرى خۆمان، بەراستی ئەمانە دەورانیان، بەکامى دلی خۆیان نەبردە سەر، ئەى میرزا! ئەى گەڕانى دەورى دنیای تۆ کامە؟

شای مەردان بەو دەست خەیبەر کەندەووە
بەو بەند دەریای دوجەیل بەندەووە
نەکەردن دەوران دنیا تەمامە
میرزام گیلای دەور دنیای تۆ کامە؟

واتە: شای مێردان یانێ عەلى کورێ ئەبوو تالب خوای لێ رازی بێ، قەلاى خەیبەرى گرت، ئەو بەشمشیرەکەى کە پرشنگى لێ دەبارى بت پەرستەکانى کوشت و هەژاران و ستەم لێکراوانى لە دەست ستەمکار سەندەووە، ئەو نەیتوانى دەوران دنیای دلی بباتە سەر، ئەى میرزا! ئەى گەڕانى دەورى دنیای تۆ کامە؟

داوود وە حیکمەت زړى گەریووە
ئەسکەندەر بەو تەپل ئەسکەندەریووە
نەکەردن دەوران دنیا تەمامە
میرزام گیلای دەور دنیای تۆ کامە؟

واتە: داوود بەکارى زړى گەرییەووە و، سلیمان بەسانى دێو و پەرییەووە و، ئەسکەندەر بەتەپلی پادشایەتییەووە و، فیردەوسى بەهۆنەریتییەووە، ئەمانە هەموویان نەیتوانى دەورانیان بەکامى دلی خۆیان ببەنە سەر، ئەى میرزا، ئەى گەڕانى چەرخى دنیای تۆ کامە و ئەو بزانە کە ئەم چەرخە و بەرچاوت دەکەوێ ژۆر کورتە:

هۆشەنگ شا بەو جاو بەو جەلالەووە
سەئسالى بەو تەلسم بەستەى دالەووە
نەکەردن دەوران دنیا تەمامە
میرزام گیلای دەور دنیای تۆ کامە؟

واتە: هۆشەنگ شا بەو فەر و شکۆیەووە و، قاروون بەو هەموو سامان و دارایییەووە و، سەئسالى دێو بەو جادوو و، تەلسمەووە و، ئەژى دەهاک بەهەزار سال پادشایەتییەووە،

نەيانتوانى دەوران بەكامى دلى خويان بېنە سەر، ئىتر ئى مىرزا! تۆ چۆن دەتوانى دەوران بەكام بېيەتە سەر؟

فەرەيدوون بەو زۆر بەو گشت فەرەو	جەمشيد شا وە بەزم و جام زەرەو
مەجنوون وە ساراي بېدى و بەرەو	قوباد وە جوقەى تاوس پەرەو
مىرزىام گىلىيى دەر دىيى تۆ كامە؟	نەكەردن دەوران دنيا تەمامە

واتە: جەمشيد شا بەبەزم و پيالەى زېرەو، فەرەيدوون بەو ھەموو زۆرە و بەو گشت فەرەو، قوباد بەجوقەى تاوس پەرەو، مەجنوون بەدەشت و چۆلەو، ئەمانە نەيانتوانى دەوران بەكامى دلىان بېنە سەر، ئىتر ئى مىرزا تۆ چۆن دەتوانى دەوران بەكام بېيەتە سەر؟

ئىرەج وە سپاي سەلم و تورەو	بارام بەو كەمەند چەرم گۆرەو
چەنگىز وە شاھى مىر تەيمورەو	قارەمان وە زۆر كۆى بلورەو
مىرزىام گىلىيى دەر دىيى تۆ كامە؟	نەكەردن دەوران دنيا تەمامە

واتە: بارامى گۆر بەكەمەندى چەرمينەو، ئىرەج بەسپاي سەلم و تورەو، قارەمان بەزۆرى كۆى بلورەو، چەنگىز بەشاھى مىر تەيمورەو، نەيانتوانى دەوران بەكامى دلى بېنە سەر ئىتر مىرزا! تۆ چۆن دەتوانى دەوران بەكامى دلى بېيەتە سەر؟

باجش نە دەرياي عوممان سەندەو	ئەسكەندەر بەو سەد يەئجوج بەندەو
پىران وەيسە بەو گشت فەندەو	شاى ئەفراسياب بەو كەمەندەو
مىرزىام گىلىيى دەر دىيى تۆ كامە؟	نەكەردن دەوران دنيا تەمامە

واتە: ئەسكەندەر كە دىواری چىنى دروست كرد بۆ ئەو بەرى يەئجوج و مەئجوج بگرى و، باجى لە خەلكى كەنارى دەرياي عوممان سەند و، شاى ئەفراسياب بەو ھەموو فەر و شكۆيە و، پىرانى وەيسە بەو ھەموو فروفیلە، نەيانتوانى دەوران بەكامى دلى بېنە سەر، ئىتر ئى مىرزا! تۆ چۆن دەتوانى دەوران بەكامى دلى بېيەتە سەر؟

رۆستەم بەو گشت زۆر كۆل پەخشەو	وە برزو و، زۆراب جىهان بەخشەو
رۆبىتەن وە تەير زەدەى تەخشەو	كەيخەسرەو وە ھوون سیاوەخشەو
نەكەردن دەوران دنيا تەمامە	مىرزىام گىلىيى دەر دىيى تۆ كامە؟

واتە: رۆستەم بەو ھەموو زۆرەو چووە كۆلى پەخشەو و، خوا برزو و، زۆراب و جىهان بەخشى پى بەخشى، رۆبىتەن كە نازناوى ئەسفەنديارە سەرەنجام بەتيرى رۆستەم كۆزرا و، كەيخەسرەو سەرەنجام تۆلەى خويىنى باوكى سیاوەشى سەندەو، ئەمانە نەيانتوانى

دهوران بهكامى دل ببهنه سهر، ئيتىر ئهئى مىرزا! تو چۆن دهتوانى دهوران بهكامى دل ببهيته سهر؟

گودهرز بهو هفتا و هفت فهرزندهوه	بيژهن وه زينــــدان قهيد بهندهوه
گيو وه پيازهت خهسرهو سندهوه	دارا وه شاهى پهى نهمندهوه
نهكهردن دهوران دنيا تهمامه	ميرزام گيلياى دهور دنياى تو كامه؟

واته: گودهرز بههفتاوهفت كورپهوه و، بيژهن بهزيندان و بهندهوه و، گيو بهسهختى خهسرهوى سندهوه و، دارا بهپادشايهتى چهندين سالهوه، نهياتنوانى دهوران بهكامى دل ببهينهسهر، ئيتىر تو چۆن دهتوانى دهوران بهكامى خۆت ببهيته سهر؟

سيمرغ بهو بال و بهو پرشستهوه	گهرشاسب بهو زۆر و بهو برشتهوه
شاهان وه شاهى پشتهلپشتهوه	نادر وه قۆشهـن ئيران گشتهوه
نهكهردن دهوران دنيا تهمامه	ميرزام گيلياى دهور دنياى تو كامه؟

واته: سيمرغ بههيزى باليهوه توانى زال له كيوى ئهلبورز ههـلگرى و بهخيوكا و، گهرشاسب بهو ههموو زۆر و برشتيهوه و، پاشاكان بهپاشايهتى پشت بهپشتيانهوه و، نادر بهههمووى لهشكرى ئيرانهوه، نهياتنوانى دهوران بهكامى دل ببهينه سهر، ئيتىر ئهئى مىرزا! تو چۆن دهتوانى دهوران بهكامى دل ببهيته سهر؟

پايى وه سپاي كهيوومهـسهوه	ئهفلاتوون وه حوكم فهيلهقووسهوه
نۆزهـر به سهـداى تهپـل كووسهوه	زهـرينه كهوشان گشت به تووسهوه
نهكهردن دهوران دنيا تهـمانه	ميرزام گيلياى دهور دنياى تو كامه؟

واته: پايى بهلهشكرى كهيوومهـسهوه و، ئهفلاتوون بهفهـرمانى فهيلهقووسهوه، نۆزهـر بهدهنگى تهپـل و كووسهوه، زهـرينهكهوشان كه له رهـچهلهكى تووسن، نهياتنوانى دهوران بهكامى دل ببهينه سهر، ئيتىر ئهئى مىرزا! تو چۆن دهتوانى دهوران بهكامى دل ببهيته سهر؟

وهى كاله و پيتاو گيوهى پاتهوه	وهى شان و كوژ دهست وه عهـساتهوه
وهى سـمـيـل چـهـفت لاوهـلاتهوه	تو مهـشى وه را كـهـس نههـاتهوه
عالم نه جهورش تهمام سهـرسامه	ميرزام گيلياى دهور دنياى تو كامه؟

واته: بهم كاله و پيتاوى كلاشى پيتهوه، بهم شان و كوژ و دهست بهگۆچانتهوه، بهم سميلى لارى لا بهلاتهوه، تو ههر دهـرۆيته پتوه و كهـسيش له مردووان نههـاتهوه، خهـلكى جيهان له ستمى ئهـم چهـرخه سهـريان سوـرماوه، ئهئى مىرزا، ئيتىر تو چۆن دهتوانى دهوران بهكامى دل ببهيته سهر؟

میرازم نه سیحەت حاجی پەی تۆشەن   ئەرسەد خوداوەند پەردە ی سەرپۆشەن
 ھەر کەس نه سیحەت حاجی نه گۆشەن   زبانی شش نه زکر یاهۆ یاهۆشەن
 (شەفیع) ھۆر گیلە نهی کار خامە   میرزام گیلای دەور دنیای تۆ کامە؟

واتە: ئەی میرزام! پەندەکانی حاجی بۆ تۆیە، ئەگەرچی خوا پەردە ی پاز پۆشە و پازی
 کەس ناخاتە دەر و، ھەر کەسێک پەندی حاجی لە گۆی بێ، ھەموو دەم لە بیری خوادایە و
 زمانی بەیاهوو خوی گرتوو. ئەی (شەفیع) لەم کارە ناپەوایە بگە پێرەو و خۆت لێی لادە،
 تۆ چۆن دەتوانی دەوران بە کامی دڵ ببەیتە سەر؟

میرزا شەفیع وا دیارە لە ئاخر و ئۆخری تەمەنیدا چەرمە سەری و سەختیی زۆری دیو،
 بۆیە ژبانی لێ بیتزاو و لە گەڵ خەم و پەژاردە بوو تە ئاوەڵ و ھاو دەم و ئەوسا لە گەڵ
 چەرخدا دەکەوێتە وتووێژ و دەلی:

میرزام جە دەرد بیم، میرزام جە دەرد بیم
 نه تفلای شاگرد کارخانە ی دەرد بیم
 نەک جە وینە ی پەنگ خەزان ئەز زەرد بیم
 سفتە ی سیادی ز ھەناسە ی سەرد بیم
 پۆسە راست و یم جە چەپ شناختەن
 فەلەک نەرد راست چەنیم نه باختەن
 گشت عالەم نهی عەھد ئەمن ئامانەن
 من شادیم غارەت خان خەمانەن
 بۆی عەترم نه بۆی زوخ زامەتەن
 پۆژ پاحەتم پۆی قیامەتەن
 گۆشەم نەشنەفتەن سەدای پێزە ی پاز
 مەر نه پێشە ی دڵ کزە ی گیر و گاز
 پەنجەم کار کەردەن چەم وە خواو ھو
 پەنجە ی و یم دیبەن وە زووخاو ھو
 سەیر سواریم سای سەنگ سەردەن
 نەشنەم چون مەجنوون نه بیتدی ھەردەن
 (شەفیع) نه پای سەخت سزاوارشەن
 بزانی میرزام ئینە کارشەن

تۆ ھەر سات شادیت نه ئەندازە بۆ
 من ھەر رو پەریم دەردی تازە بۆ
 تۆ وینەیی بۆلبول مەست ھەوای گول
 من چون مایەیی مس چەنی نەوای دل
 پەرئ تۆ راحەت پەرئ من زامەت
 ھەر تۆ سلامەت تا پۆی قیامەت

واتە: ھەر لە منداڵییەوێ من بوومە شاگردی خەم و پەژارە، نەوێکو بەوینەیی خەزان زەرد
 بووم، بەلکو بەجۆرئ سووتام کە رەش ھەلگەرامووە و بەجاری ھەناسەسارد بووم، لە
 پۆژیکەوێ کە راستم لە چەپەوێ ناسیوێ چەرخێ گەردوون نەردیکی راستی پێم نەدۆرانوو،
 ھەمووی خەلک لەم دەورەدا لە ھێمنی دان، کەچی خانی پەژارە شادیی منی بەتالان
 بردوو، بۆنی خۆشم بۆنی زوخی برینەکانمە و پۆژی ھێمنیم پۆژی دواییی، ھیچ کاتئ
 خۆشیم نەدیوێ و بنچینەیی شادیم روخواو، و ھەکو مەجنوون کەوتوو مەتە چۆل و دەشت و
 بیاوان و، خەم و پەژارە پشتمی چەماندوو مەتەو و بەجاری لە ژین بێزارمی کردوو، مەگەر
 لە پۆژی پەسلاندا خۆشی ببینم.

میرزا شەفیعی کە ماوێھەک ژیان بەخەم و پەژارە دەباتە سەر، بەرە بەرە تەمەنی دەچیتە
 بان و پیر دەبێ و ئەوسا تەماشای ئاوینە دەکا و بەم چەشنە بەپیریەتی خۆیدا ھەلەلێ:

نیگای جامم کەرد، نیگای جامم کەرد
 یەک پۆ جە تەقدیر نیگای جامم کەرد
 سییای و چەرمەم شناسامووە
 شیم وە تاس مەرگ ھەم ئامامووە
 نە دل ھۆرکیشام ھەناسان سەرد
 موو چون ماران گاز نە کەللەم باد بەرد
 پەرسام ئەر ھەیی تار بێ وادەیی رەشتە
 ھەوای سەرد و گەرم روزگار نەچەشتە
 پەیی چیش تۆ جە خۆف ھەق نەترسی
 ھەیمای خۆق سەالت نەیاوان بەسی
 تار وات ئەحوال سەفیدی رەنگم
 مەر من جە تۆ نیم جە سییا سەنگم

ئەوسا تۆكەمال شایى و زەوقت بى
 پوجە روئامای نیشتنەر شەوقت بى
 قولەى قەلاى دىل نەگرتەبیش تەم
 رۆشن بى چون جام جیهان نماى جەم
 فەلەك پەى خەمان من پەسەند کەردەن
 سەرتاپای تەنم وە خەم پەرورەردەن
 غەم شییەن نە تۆى مەنزلگەى شادیم
 ھەر غەمەن مەيۆ موبارەک بادیم
 دىل بى وە بۆتەى مەنزلخانەى خەم
 سەد قافلەى خەمان تیدا گرتەن جەم
 ریشەى مووچەنى ریشەى دىل بەندەن
 پۆچى میسکەم دان کافوورم سەندەن
 (شەفیعی) مووی سفید روو سفیدیتەن
 ھەر چەند نیشانەى ناؤمیدیتەن

واتە: رۆژتکیان کوت و پرتەماشای ناوینەم کرد و دیم دانامەم کەوتوو و مووی پەش و سپیم ناسییەو، ھەناسەییەکی ساردەم ھەلکیشا و ئەوسا لە مووھکەم پرسى لەبەرچى وا بەم زووھ سپی بووی؟ ئەویش لە وەلامدا وتى: ئەوکاتەى لە کامەرانى و خۆشیدا سەر لووتکەى دلت تەم نەيگرتبوو، بەلام ئیستاکە خەم رووی تیت کردوو و ئیتر بەتەمای چیت؟ ئەى چەرخی تۆ بۆ بارى خەم منت پەسەند کردوو و بەخەم من پەرورەردە دەکەى. ریشەى مووم بەریشەى دلەو بەندە، بۆیە مووی پەشم کە وەک موشک بوو، داومە بەکافوورى سپی کە پەنگى تازەى ریدینە. ئەى (شەفیعی) مووی سپی رووسپیەتیتە، ھەر چەندە کە نیشانەى ناؤمیدیتە.

سەرچاوەکان

- ۱- دیوانى میرزا شەفیعی کولایى کۆکردنەوێ سدیق بۆرەکەبى ۱۳۴۸.
- ۲- نوفل نامە - ھۆنراوێ میرزا شەفیعی کولایى کۆکردنەوێ سدیق بۆرەکەبى.
- ۳- درەخت نامە- ھۆنراوێ میرزا شەفیعی کولایى - کۆکردنەوێ بۆرەکەبى.
- ۴- پیر شالیارى زەردەشتى - دانەر محەمەد بەھائەدین ساحیب - بەغدا ۱۹۶۸.
- ۵- مێژووێ ئەدەبى کوردى - عەلەدین سەجادی - بەغدا ۱۹۵۲.
- ۶- مێژووێ کوردستان - نووسراوێ مەردووخ - تاران ۱۳۲۴.
- ۷- مناجاتهای جاویدان ادب کردی - باھتەم محمد علی سلطانی - تهران ۱۳۶۲.

سەيدىي دووھەم

۱۲۷۱-۱۱۸۹

ئەم ھۆنەرەمان ناۋى محەمەد سەلىمان و كۆپى حاجى سەي مەحمۇود و نازناۋى (سەيدى) يە و بەپىي ئەو بەلگەنى كە كەتۈنەتە دەستمان لە سالى ۱۱۸۹ى كۆچى لە دىي خانەگى نىكى پاۋە لە دايك بوۋە و ھەر لەۋىشدا پى گەشتوۋە، ھەر لە مندالىدا خەرىكى خويىندن بوۋە و پاشان بەفەقىيەتى گەلى شوپىي ھەورامان گەراۋە و ماۋەيەك لە بنارى شارەزۋور بوۋە و ماۋەيەكيش لە پاىگەلاندا خويىندوۋىيەتى و سەرەنجام لە بيارەدا خويىندەكەي تەۋاۋ كىردوۋە و گەراۋەتەۋە زىد و مەلبەندەكەي خۆي و لە پاشا چوۋەتە ھەورامانى تەخت و لەۋىدا نىشتەجى بوۋە و ئىتر پاشماۋەي ژيانى بەۋانە و تەۋە و پىنۋىنى خەلك و كارى كشتوكال بىردوۋەتە سەر تا لە سالى ۱۲۷۱ى كۆچىدا لە تەمەنى ھەشتا و دوو سالىدا كۆچى دوايى كىردوۋە و نىژراۋە، مامۇستا كاردۇخى كە ھۆنراۋەكانى سەيدى دووھەم و سەيدى يەكەمى كۆكردوۋەتەۋە و بەناۋى ديۋانى سەيدى كە مەبەستى سەيدى دووھەم لە چاپى داۋن، لاي وايە كە ھەر يەك سەيدى بوۋە و ئەۋىش لە سالانى (۱۱۶۵-۱۱۹۵ى كۆچى) بوۋە و لە ھەورامانى تەخت جىگىر بوۋە و ھەر لەۋىشدا كۆچى دوايى كىردوۋە، بەداخوۋە مامۇستا عەلئەدىن سەجادى و مامۇستا موخەمەدى مەلا ساحبىش توۋشى ھەل بوۋن و ھۆنراۋەكانى سەيدى دووھەمىيان بەھۆنراۋى سەيدى يەكەم زانىۋە كەچى ھۆنراۋى سەيدى يەكەم بەشىۋەي كۆنى ھەورامىيە و ھۆنراۋەكانى سەيدى دووھەم بەشىۋەي تازەيە ئەمەش بۆ ھەموو كەستىك روۋن و ئاشكرايە.

سەيدى دووھەم لە ھۆنەرەۋەي ھۆنراۋا دەستىكى بەرز و بالاي ھەبوۋە و زۆربەي ھۆنراۋەكانى دلدارين، سەبارەت بەئايىن و سىروشتە جوانەكەي ھەورامانىش گەلى ھۆنراۋى ھۆنەرەۋەكە زۆر تەپ و پاراۋ و شىرىن و پەۋانن، ئەمەش چەند پارچە ھەلبەستىكى ئەم ھۆنەرە كە دەلى:

ھارە سەختەنى، ھارە سەختەنى

تو خۆكەم قىمەت سەنگ سەختەنى

جاي بولند ئىقبال ساحب بەختەنى

يار ئامان ۋەلات جەھد و جەختەنى

تراشىدەي دەست سەر ئۆستادى باش

جەستەي پىر زەخم قولنگەي سەنگتاش

يادگار ئۆساي قەدىم زەمانان
 دەس ئاس دەس كېش خەياتى خامان
 چىمان تاشىي تېشەي فەرھاد بى
 دەستت جە نەمام دار شمشاد بى
 ئارۇ قىيىبلەي من بە لەنجە و لارە
 تەشـرىفش وەلاي تۆ ئامان ھارە
 دىم شىيرىن نىشتەن دانە مەدۇ پېش
 ھارەش ھار كەردەن دەور مەدۇ نە وېش
 مەگىلۇ بە دەو چون چەرخ چەپگەرد
 ھەياھووش گەرمەن مەنالۇ جە دەرد
 دوو لىمۇي وەش بۆش تەرخ شەمامە
 جمە چىشانانە يەخەي جامە
 كەس چون تۆ ئازىز جە لاي يار نەبى
 ھارە جەي وەشى سا چى ھار مەبى
 دەخىلەن دەستت بە دەست يارەن
 پەنجەش پېش نەبۇ ھارە ھاوارەن
 شىيرىن بە سەد ناز مەكىشۇ دەستە
 دانە مەدۇ پېت چون ئاوات وەستە
 دانەش مەسانى چون ستەمكاران
 مەكەرىش وە گەرد توتىي شاران
 طاقەت شى جە لام واتم ئەي ھارە
 بە مەوداي ئەلماس باي پارە پارە
 تۆ دەست شىيرىن دەستە كېشتەن
 ئاواتت بېيان نالەي چىشتەن؟
 با من بنالوو پۇان تا شەوان
 زەدەي ھىجـرانم دەردم بى دەوان
 ھارەي ھەراسان ھەردەي ھەردەگىل
 وەس دەور دە نە وېت چون دىوانەي وېل

ئانه شيرينه دلبەر دڵستان
 دڵ چیت مهسانۆ مهكهروۆت داستان
 چهنى كهس تا سهر ههركيز يار نييه
 يار ساحیب شهرت وهفادار نييه
 ههر كاتیت زانا هۆريزا به قهس
 چون بى بهينهتان جه تۆش كيشا دهس
 شى به ماواى ویش تهشريف بهردهوه
 تۆش ئاسستى وه لای داخ و دهردهوه
 کوتايیى سههرا و نهعهرهته و دهنگت
 بى قيمهت گناى كهساس بى سهنگت
 به دلهى پى سۆز مهينهت بارهوه
 پىچياى به دهرد دوورى يارهوه
 ئهوسا چهنى زام بى دهواى خهتهر
 مات مهبى، بى دهنگ جه (سهيدى) بهتهر

واته: ئهى هاره! تو بهردىكى سهرسهختى و ئىستاكه وا بهخت پووتى تى كردووه و يار
 هاتووته لات، دهسا بۆچى خۆت پهشيو و پەريشان ئهكهى و يار بهجى دههیلێ؟ و كاتى
 دیتته لات وهكو ستهمكاران دانهى لى وهردهگرى و وردى دهكهى. كهچى من شهو و رۆژ بۆ
 يار دهناڵينم، بهلام با ئهوهشت پى بلّيم بهپهيمان و بهلّينى ئهو ياره دهستخهرو مهبه، چونكه
 ئهمهگى نييه و ئازارىكى زۆرت دهدات. هاره له وهلامدا وتى: من بهوه دهزانم بهلام دهست
 خۆم نييه و كاتى كه يار دیتته لام شیت و هاردبم ئهوهش دهزانم كه بهجيم ديلى و ئازارم
 دهدا.

له پارچه ههلبهستىكى تردا دهلێ:

دله زوخال باى، دله زوخال باى
 به ئاه قورهت به كووى زوخال باى
 چهنى غهم خهريك شادى بهتال باى
 چون مورغ بى په شكسته بال باى
 يا خوا جه ئاسمان غهزهب وارۆ لیت
 بهتۆ كهردهن پيم، نهژنهواى سهرشیت

چەند واتم بە عەشق بارگەى ئىمامان
 مەگنە وە سەوداى نەوتوول نەمامان
 بى سەودەن سەوداى عەشق نازداران
 نازداران تا سەر وەفا نەداران
 ئەر تۆ بکیشى سەد سالا جەفاشان
 تا سەر چەنى کەس نىيەن وەفاشان
 نە شەنەواى پەندەم چون نا پەسەندان
 تا کەفتى چون سەيد نە دام رەندان
 تا پىچىاي بە قەيد بەند دامەوہ
 تەن بە ئیش و دەرد زووخ و زامەوہ
 نە بە شەوقەرار، نە رۆخاوت بى
 پەى دووربى دلبەر گلاروت بى
 دلە ھەر شەيدا و وىل و نەفام بى
 جەفای يار کیشای سا وەفاش کام بى؟
 ئاخىر جە لای يار خو کەفتى وە بىز
 پارە پارە باى دەک وە تىغ تىز
 نارەوا و کەساس، کەس نەسەندەى وىت
 چەقىاي ھەرگا و ئەرەمەندەى وىت
 بەدەشنەى قەسا و بکیشا قىمەت
 تۆ (سەيدى) ت کەردەن پوولى بى قىمەت

واتە: ئەى دل! يا خوا شەرمەزار و پورەش بى وەکو خەلووز و بەئاخى منەوہ بسووتى
 و، لەگەل خەم و پەژارەدا ھاوبەش و ھاودەم بى و، وەکو پەلەوہرى پەر و بال شكاوت لى بى
 و ياخوا لە ئاسمانەوہ بەلات بەسەرا دابارى، ئەمەش تۆ پىت کردەم، من چەند جار پىتم و ت
 کە نەکەویتە دووى ئەوينى نازدارانەوہ، چونکە نازاران بى ئەمەگن، کەچى تۆيش لە چاوى
 يار کەوتى و ئىستاکە کەساس و کلۆلى و خوا بکا کە ھىچ کات شادى نەبينى و بەو
 دەردەوہ بتلەيتەوہ.

سەيدى ئەو پەردانە دادەداتەوہ و دەکەویتە ستايشى سىروشت و سەبارەت بەھاتنى
 بەھار و روانى گولانى نەورۆزىيەوہ دەلى:

نه ورۆز گول خيزان، نه ورۆز گول خيزان
 وادهي وهارهه نه ورۆز گول خيزان
 به دهه كافووران خال خورده پيزان
 پوڤشان مايهي عهتر بوي عهنبهر پيزان
 نه ورۆز گول جاسووس گولان تازهن
 وههار كيــــــــــــــــانان نزانى وازهن
 بافتنه پهي زينته رهندان دلبهر
 چون جوقهه تاووس بيټكان وه سهه
 خاسهه نه ورۆزان نه پاي ههردهوه
 يهك يهك بهرئامان نه توي پهردهوه
 هيما خو زمسان ته شريف نه بهردهن
 نه ورۆز گول موژدهي وههار ئاوهردهن
 نزانى مه دو زمستان ويهره
 تهخت يهخ بهندش ههوا دا به گهره
 به ئي جارچيان نه ورۆز جار مه دان
 جار پادشاي نه وههار مه دان
 باد وادهي وهشت جه كووسار مه يو
 ياران نزانى نه وههار مه يو
 پادشاي وههار وادهي وهختشه
 به ته عجيل مه يو ئاماي جهختشه
 وهخته شاي وههار بنيشو نه دهوهر
 جار بكي شو رهعه ته و تل و ههوهر
 وهخته بگيرق روي دهشت و سارا
 كه وكه بهي وههار وي نه شي دارا
 وهخته به يو بهر ئوردوي گوللان
 گيران دهر و دهشت چون ههرده سالان
 وهخته برؤسان گولان هزار رهنه
 چه رمه و زهره و سوور چون ديباي فرهنگ
 وهخته شاي وههار بكيانو خه لات
 سه وزه ئه تلّه سه رهنه پهي روي سه ربسات

وهختن شه قايق سهر بارۆ وه بهر
 هوردۆ ئالای سوور جه بالای كه مهر
 وهختن بولبولان جه شیرین خاودا
 بیداربان جه ملک خاسهی زه هاودا
 وهختن ساریژ بۆ خاترشان جه داخ
 لهت بینان به عزم گولگهشت لیلاخ
 فهصل نه وههار وهخت گولگهشتهن
 سه رزمین به رهنگ سارای بههشتهن
 وهخت شادی و عهیش، ئه ییام سهیره
 به نهش دلشادهن، ئهر وهحش و تهیره
 ئه گهر خاتریو ناچاخهه زویر
 وههار بۆ كه یفیش مه بهرۆ جه ویر
 چونكه شای وههار شادی مه وازۆ
 هیچ كهسی غه مناك مه لوول نمازۆ
 (سهیدی) چون مه لوول هجران یارهن
 فیشتهر غه مناكیش وسل وههارهن

واته: گولی نه ورۆز پواوه و ئهوا وه رزی به هاره و نازاران خویان پازاندووه ته وه و نه ورۆز
 گول زیرهوانی گولانی تازیه و بۆ ئه وه پواوه كه هه والی گولانی تر بداته خه لك، ده گهرچی
 ساردیی ههوا گیان و لهش ده ته زینتی، بای فینك له كو ساره وه دیت و مژده ی به هاری تازه
 ده دات و، گولان ئالای سوور و سپی هه لده كهه و، دهشت بهرگی سهوز و شینی له بهر
 كردووه و واده ی خووشی و شادی و سهیرانه و، زهوی وهكو بههه شتی لی هاتووه و
 بولبولهكان له خهوی شیرین هه ستاون و بۆ گول ده چریكین و، هه موو كه سیک كه یف خووش
 و شادمانه، به لام من له دووری یار خه مگین و په ریشانم.

سه رچاوهكان

- ١- دیوانی سهیدی هه ورامی - كاردۆخی - بهغدا ١٩٤٦.
- ٢- میژووی ئهدهبی كوردی - عه لئه دین سه جادی - بهغدا ١٩٥٢.
- ٣- پیر شالیاری هه ورامی - محهمه دی مه لا صاحب - بهغدا ١٩٦٥.
- ٤- یاداشتهكانی خۆم سه بارهت به سهیدی دوهم.

مهلا قاسمی پایگه لانی

۱۲۵۹-۱۱۹۷

ئەم ھۆنەرمان ناوی قاسم و كورپی عەبدولھەقی پایگەلانییە و بەپیتی بەیازتیکى كۆن كە كەوتووھتە دەستمان لە ساڵى ۱۱۹۷ى كۆچى لە دىي پایگەلانى ژاوەرۆ لە دایك بوو و ھەر لەوێشدا پى گەیشتووھ. لە سەردەمى منداڵیدا لە لاى باوكى خەرىكى خویندن بوو و لە پاشا چووھتە حوجرەى فەقییان و بۆ خویندن زۆربەى ناوچە و دىكانى ھەورامان گەراو و سەرنجام لە سنە و دمی مەلایەتیی وەرگرتوو و گەراوھتوو زىد و مەلەندەكەى خۆى و پاشماوھى ژيانى بەوانە و تنەو و پىنوونى خەلك بردووھتە سەر تا لە ساڵى ۱۲۵۹ى كۆچى لە تەمەنى پەنجا و ھەشت ساڵیدا كۆچى دوايى كردوو و ھەرلەوێ نىژراوھ.

مەلا قاسم بەھەكێ لە زانایان و ھۆنەرانى ھەرە بەرزى كورد دىتە ژمار و وەكو دەلێن زۆر خەت خوێش بوو و گەلێ پەرتووکی نووسىوھتەو كە ھەندىكیان بەیادگار ماوھتەوھ. مەلا قاسم لە ھۆنەنەوھى ھۆنراوى كوردی و عەرەبىشدا دەستىكى بەرز و بالاى ھەبوو و ھۆنراوھەكانى زۆر تەپ و پاراو و شیرین و پەوانن، ئەمەش چەند ھۆنراوێكى ئەم ھۆنەرە كە دەلێ:

ھەرگا من پىكياى پەيكەن لەیل وام   جە بى مەیلی لەیل وەتەن دوجەیل وام
چ باك بەدى بەدكارانمەن   چ پەروای تانەى ئەغیارانمەن
واتە: ھەر كاتى كە من پىكراوى تیرى لەیل بم و لەبەر روو تى نەكردنى لەیل مەلەندم
كیوى دوجەیل بى، ئیتر باكم چىیە لە خرابى و بەدىی ئەو كەسانەى خراپەم دەلێن و، لە
كوئى ماوھى خەمخۆرى كردنم ھەبە بەتانە و تەشەرى بىگانە؟

سەرچاوەكان

- ۱- بەیازتیکى كۆن كە سەد ساڵ لەمەوێش نووسراوھ.
- ۲- یادداشتهكانى خۆم سەبارەت بەمەلا قاسمى پایگەلانى.

سليمان به گي زهنگه نه

۱۲۱۹-۱۱۶۱

نهم هونهره مان ناوی سليمان و کورې مهحمود به گي زهنگه نه و نازناوی زهبوونيه و به پيې ئو به لگانه ی که که وتوونه ته دهستان له سالی ۱۱۶۱ ی کوچی له کرماشاندا له دایک بووه و هر له ویشدا پی گه یشتووه. هر له سهردهمی مندالیدا خریکی خویندن بووه و له پاشا له لای ماموستای تایبه تی ویزه و زمانی فارسی و عهره بیی خویندووه و بو خویندن ماویه کیش چووه ته به غدا و له پاشا گه راووته وه زید و مهلبه نده که ی خوی و پاشماوه ی ژیا نی به کاری کشتوکال و ملکداریه وه بردووه ته سهر تا له سالی ۱۲۱۹ له ته مهنی په نجا و هشت سالیدا له دپی قهیتول کوچی دواپی کردووه و نیژراوه.

زه بوونی له هونینه وه ی هونراوی کوردیدا دهستیکی بهرز و بالای هه بووه و هونراوه کانی زور تهر و پاراو و شیرین و رهوان. وه کو دهلین هونراویکی زوری بووه که به داخه وه هیشتا کو نه کراونه ته وه و ئه ویش که که وتووه ته دهستی نیمه پارچه ههلبهستیکیه تی به ناوی (خوهر نه و مزان) واته: ئو شوینه ی که له سیبه ردا بی و تیشکی هه تاوی پی نه گات. ئه مهش پارچه ههلبهسته که ی:

هامسه ران پوئی، هامسه ران پوئی

پوئی جه ته قدیر جه پوان پوئی

غاریک دیم نه چاک دامان کوئی

چهنی به گلهران، خه سره وان کوئی

چ غار؟ به وینه ی که لله بی کو قاف

فهرقش چهنی فهرق قاف مه دا که زاف

ئیسیم مه عروفش خوهر نه وه زانه

به هه شتهن ماچی جه ئی جه هانه

باغاتهن وه دهور حاشیه ی دهر بن

هه یوان و سه یوان سهیر سای سه من

سهیل به فراوان سهر تاف کهلبه ز

مه واران جه و تاق بهرز هه زار که ز

به رها جه رووی تاش وهرمه غار

په راویز چون زولف مه یاش جه روخسار

نم نم واران مهيا جه رووی تاش
 عهتر وهرکه مهتر جه تاش مهيو پاش
 تهکيه گايي ديم جه پای نهو شاخدا
 جه ساي نهو شاخ بوله ند دهماخدا
 نه غمه ي قومريان جای قووشخانه و باز
 نهوای دلنیشین بولبول وهش ئاواز
 په رسام نهی جه ننهت بیستوون میسال
 ئافه ریده ی سسونع بینای لایه زال
 به شق شای نهو کهس ته رحت نهواخته ن
 ئی جای به زمگا کی جه سات ساختهن؟
 ئامما وه جو او چون دهرده داران
 نالهش چه نی ئاه پژی پوزگارارن
 واتش هه ی دهر دین رهنج ویه رده
 خار غهم چون من جگر ریش کهرده
 نه گهر مه پرسی شه رحی جه ی گوزهر
 په ریت مه واپو جه پا تا وه سه ر
 «ئه حمه د به گ» نامی جه نه وه ی شیران
 سه ردار سپای عیل زهنگ زوان
 ئه حمه د به گ نامی جه نه وه ی ئه لقاس
 نمق چه نی کهس بکریو نهو باس
 خولاسه ی یه ک رهنگ خاس خه یالان بی
 سه ردار سپا و سیامالان بی
 وهخت به زم و ره زم خه سه ره که ی بی
 به سه خا و به خشش حاته م ته ی بی
 ههر وهختی مه کهر د عه زم باز شکار
 مه خیزا جه بورج قه لای خورمادار
 مه نیشتن نه کوئل نه سپان راهره و
 بای چوست و چاپوک به ده وان تیژ ره و

جە تاو پرتاف تازی ترمەپۆش
 مەکیشان وە جەنگ جەیران و خەرگۆش
 دەنگ قەواقیوی شکارەوانان
 مەنیشت نەجەبەل کۆ و سەربانان
 وە پۆ راو مەکەرد تا خوەر مەوی گەرم
 ئامما وە سایی من پەیی مەزاق وەرم
 جە سەلاخوودین هەتا وەیی دەورە
 نەدیم بەگلەری وەیی تەرز و تەورە
 وەختی ھۆرگیلا چەرخ چەپ پەوشت
 میر و بەگلەر و ساقی و مونشی گشت
 یەکیەک خەلتان خاک سارا کەرد
 چون خەیاڵ خا و ئامما و زوو و یەرد
 منیش ھا عومرم پادا وە پەنجە
 دونیام وە میزان عەقل و یم سەنجە
 منیش و ینەیی جوغد و یرانەیی ھەردە
 پۆ پۆمەن پەیی عومر گەنج باد بەردە

واتە: ئەیی ھاوہلانی! پۆژتیکیان چوومە سەیران و پیم کەوتە ئەشکەوتیک کە لە داوینیی
 کیتیۆکدا بوو و ئەم ئەشکەوتەش ناوی خوەر نەوہزان بوو کە وەکو بەھەشت و ابوو، باخ و
 باخات دەورەیی ئەشکەوتەکەیی دابوو و بەفراو لەسەر کیتیۆکەوہ دەپزایە ناو قەلبەزمەکانەوہ و
 بەپزە لەسەر بەردەکانی ئەشکەوتەکەوہ پوابوو و، وەکو زولفی یار پزابووہ سەر پوومەتی
 کیتیۆکەوہ، نەم نەمی بارانیش دەیدایە سەر بەردەکان و بۆنی خوشی گۆلی وەرکەمەر بەھەموو
 شوینتیک بلۆ بووبووہوہ و، قومرییەکان بەکووکوو نەوایان دەخویند، بۆلبولیش بۆ گۆل
 دەچریکاند. لە کیتیۆکەم پرسیی توخوا پیم بلۆ کە ئەم بەزمگایە کۆ دروستی کردووہ و کۆ
 سازی داوہ؟ لە پڕ وەکو دەردەدارەکان ھاتەوہ لام و بەنالەوہ وتی: ئەیی ھەژاری خەفەتبار!
 ئەم شوینە ئەحمەد بەگ ناوی سازی داوہ کە سەرۆکی عێلی زەنگەنەییە لە نەوہی ئەلقاسە و
 زۆر بەخشنەد و جوامپەر و نەبەزە و، ھەر کاتێ کە لە برج و قەلای دیتی خورمادار^(۱) پۆ راو
 و شکار دەردەچوو، گەلی سوارەیی تر بەبازو و قووشەوہ لەگەڵیدا دەپویشتن و جیھانیان

(۱) دیتی خورمادار ناوی پیتشووی دیتی قەیتوولە کە لە چەند کیلۆمەتری شاری کەرکوک دایە و بنگەیی
 فەرمانرەوایی میر ئەحمەدی زەنگەنە بووہ و سلیمان بەگیش ھەر لە بنەمالەیی ئەو بووہ.

دهكرده تېپ و تۆز و ئوسا بهخوشبیهوه دهگهړانهوه لام، له دهوری سهلاحه دینهوه تا ئیستا پیاوړکی وامه نه دیوه و ئیتر له دوی ئه و منیش شادیم نه ماوه و خه م دهروونی داگرتووه.

سه رچاوه کان

۱- گۆفاری دهنگی (گیتی تازه) ژماره ۵ سالی ۱۹۴۶.

۲- به یازتکی کۆن که سه د سال له مه و پش نووسراوه.

۳- یاداشته کانی خوم سه بهارت به سلیمان به گی زهنگه نه.

میرزا مسته فا دلّ دلّی

سه دهی سیزدهم

ئهم هونه رهمان ناوی مسته فا و کوری ئهمه ده و به میرزا مسته فا دلّ دلّی به ناوبانگه. به پتی ئه و زانیاریانیهی که که وتونوته دهستان له ئاخو و ئوخری سه دهی دوازدهمی کۆچی له دتی دهده له دایک بووه. هر له مندا لییه وه خه ریکی خویندن بووه و له پاشا هندی زانستی ئیسلامییهی له حوچره ی فقه تیاند خویندووه و ئوسا فتری خه ت خویشی بووه و پاشان چووته سنه و بووته میرزای یه کی له والیه کانی ئه رده لان و ئیتر پاشماوی ژیا نی به میرزایه تی و هونینه وهی هونرا و بردووته سه ر تا له ویدا کۆچی دوا یی کردووه و تهرمه که ی به پتی ئه سپارده ی خوی له دهده نیژراوه.

میرزا مسته فا به یه کی له هونه رانی هه ره برزی کورد دیته ژمار و ئه و له به ره وهی گه لی هزی له میژووی کۆنی گه له که مان کردووه، هندی له شانامه ی له زمانی فارسییه وه وه رگیزا وه ته سه ر زارا وهی گورانی که به راستی زور به رز و دلگر و شیرین.

یه کی له چیرۆکه کانی شانامه، چیرۆکی که یخه سه ره و شای که یانییه که به فه رمانی سه رووش له پاشایه تی ده چته کناره وه و ده روا ته کیوی ده ما وه ند و له ویدا پیوار ده بی. ئهم چیرۆکه به خه ودیتنی که یخه سه ره وه ده ست پی ده کا و ده لی:

یه ک شه و که یخه سه ره و زاده ی که ی که یان

شه خسی نه خا و دی وه نه ش که رد عه یان

واتش که یخه سه ره و وه نه ت عه یان بۆ

باقی عوممرت ه ن بوا چون وه تۆ

ستانای قساس بابۆت ژ تورکان

ئاوه ردی وه ده ست هوون موشرکان

شای ئەفراسیاو نمانای هیلاک
 بەی تەنخوای بابۆت کەردی جگەر چاک
 بەردی وە تووران کـاـوـیـانی درەوش
 پـوـخـسـار تووران تەمام بی بەنەوش
 هەفت ئیقلم تەمام هیند و سند و چین
 ژ قاف تا وە قاف تا بەر بەر زەمین
 دیتوان جادوو تەمام دای شکەست
 چەند نامی نامدار ئاوەردی وە دەست
 حوکم کردگار وەی تەرە بیەن
 سەحەر پەوان بەر جای مەدار نییەن
 مەبۆ نەمانی جەیی دنیای پرفەن
 تەشـرـیف بوەری پەڕی دەماوەن
 چوونا ژ ئەزەل بەی طەور بی نازل
 نە ئەو سەرزەمین بکەری مەنزل
 بشی بەو ماوای شار خامۆشان
 بکەری مەسکەن وینەیی مەدھۆشان

واتە: پوژتکیان کە یخەسەرەو شای کە یانی، سرووشی لە خەودا دی و پیتی وت: ئەی
 کە یخەسەرەو! ئەوا تەمەنت روو لە ئاوابوونە و دەبی لەم جیهانە مائناوایی بکەیی. تۆلەیی
 باوکەت لە تورکەکان سەندەو و ئەفراسیاو شات لەناو برد و درەوشی کاویانیت برده
 تووران و هند و سند و چینت داگیر کرد و تەواوی دیوێکان شکست دا و دەبی سبەینی لە
 بەرەبەیاندا بەرەو کتوی دەماوەن بکەویتە ری و بچیتە شاری خامۆشان و لەویدا نیشتهجی
 بی دیسان لەم بارەو دەلی:

سەحەر هۆرێزا نە کەردش مەدار	کە یخەسەرەو شەفت ژ هاتف گوفتار
بانۆ بانوان بالا نەو نەمام	تەلەب کەرد نەوەر موشکۆیان تەمام
گێسوو کە مەندان نەو بەر نەمامان	کە نیشان تەمام چەنی غولامان
دەست وە رووی سینە بەرەبەر مەدران	تەمام سوجدەدان وە شاھ کەیان
خاتەر ئازیزان نازاران مـن	واتش مەحبوبیان کە نیشان مـن
مەبۆ مـن بچـم پەـڕی دەـماوەـن	بکەن حەلالەم وە لای خوداوەن

هاتف شهو وه من دادهنش خه بهر مه بوق غايب بم نه ئه و كوى خه تهر
 مه حبووبان چهنى كه نيزان شا خو لآمان خاس گوزيدهى دهرگا
 ساكه شنه فتن جه خه سره و خه بهر كهردن شوپ و شين به هوون جگر
 به شين و شيوهن خاك كهردن وه سره بى وه ريمستاخيز چون روق مه حشر
 شيوهن كهر دشان هرتا كه تاوان سهنگ سه رزمين كوآن مه تاوان
 واتن كه يخه سره و لال به خش لال پوش مه شيون شادى بانوى باده نوش
 بانوى نيك بهى چون نازى نه جا؟ چيش مه كهى چهنى شيران ههيجا؟

واته: كه يخه سره و كاتى ئه مه به له سرووش بيست، له بهر به ياندا هه لسا و ته واوى ژنان
 و خو لآمان و كه نيزانى بانگ كرده لاي كوى و پتيانى وت: هه مووتان ده بى، كهر دنم نازاد
 بكهن، چونكه من به فهرمانى سرووش ده بى به ره و كيوى دهماوهن بكه و مه رى و له ويدا پيوار
 بم. نازداران و كه نيزان كاتى ئه م هه والهيان بيست دايانه سر خو ياندا و ده ستيان كرده
 شين و شيوهن و وتيان: ئه ي كه يخه سره و! شادى و خوشيمان مه شيوينه و به بى تو ژيان بو
 ئيمه ناكري. ديسان ده لى:

واته ش قسمه تن ژ لاي كردگار
 مه بوق فه نا بم جه و كوق و كو سار
 ههنى مه كه كهرن شين و زه لالت
 يه كيا يه ك پيشان بدا ده لالت
 جاپدا وه ئيران ته مام سه راسه ر
 سان سه رداران دليران ژهى وهر
 بهگ و به گله ران شاه كه مه ر لال
 گرد ئه ولاد سام پوسته م چهنى زال
 گو دهرز دليران ئه ولاد ميلاد
 نه وزه رى نه ژاد ته مام فه روخزاد
 يه كسه ر خه وهر كهر د ئيران سه راسه ر
 ئامان وه پابوس شاه دلاوهر
 گرديان جه م بين نه دهر گاي خه سره و
 كه فتن نه رووى خاك مه دران وه ئه ده و
 شا واتش پيشان به لى سه رداران
 كهر دن نازاد كه نه ياران يا وهران

ئەر خاس ئەر ناخاس چەنیتان کەردم
 ئیسە ژەى دنیای فانی ویرەم
 بەلى ویرەم ژەى دنیای پىر فەن
 مەبۇق راھى بىم پەرى دەمـاوەن
 چوونا یەقسەمت حوکم یەزدانەن
 مەبۇق راھى بىم وەنەم عەیانەن
 ساکە ئیدش وات ئو شای کەمەر لال
 پرو کەرد وە پوستەم بە خاتەر مەلال
 ھەم واتش وەزال شاھ دال نەجۆش
 ئامانت ئیدەن نەکەن فەرماوۆش
 لوھراسپ فەرزنەند نوور دیدەى من
 فەرزنەند عەزیز بەرگوزیدەى من
 ئامانەت ئو مەدەرم پیتان
 ئیووە مەندەنین وە بەخت ویتان
 بنەرۆن وە تەخت فەرزنەند دلپیش
 پادشاهیى من بدەرن وە پیش
 تاج شاھىى من بنەرۆن بەسەر
 حوکمش رەوان بۆ چون شاھان ژەى وەر
 ھەر تەورى ژەى وەر پەرى من کەردەن
 دلپىرى ویتان بە جا ئاوەردەن
 سەد بالا بکەن نە بارەى لوھراسپ
 وەشحال بۆ ژ دەست نەوادەى گەرشاسپ

واتە: کەيخەسرە وى: ئەمە فەرمانى خواى مەزنە کە دەبى لەو کتوودا لەناو چى، ئيتىر
 ئيوەش شين مەگەن و ئەوسا فەرمانى دا کە بەناو ولاتدا جاپ بکيشن کە تەواوى سەرۆکان
 و پالەوانان و بەگ و بەگلەران و نەوى سام و رۆستەم و زال و گۆدەرز ھەموويان کۆبنەو
 و بگەنە خزمەتى کەيخەسرە شا، کە لە ماوەيەكى کەمدا ھەموويان کۆبوونەو و شا پرووى
 کردە خەلکەکە و وى: ئەى سەرۆکان و خۆشەويستەکانم ئەوا من دەمەوى بروجم و دەبى
 گەردنم ئازاد کەن، ھەر کە شا ئەمەى وى: ھەموو دەستيان کردە گريان و شيوەن، ئەوسا

پووی کرده پۆسته‌م و زال و وتی: ئەوا لوهراسپی کوریم سپارده ئێوه که ده‌بی بیننه سەر ته‌ختی پادشاهی‌تی و تاجه‌که‌ی من بننه سهری و له‌گه‌ڵیدا بن. دیسان ده‌لی:

ساکه پیلته‌ن شنه‌فتش ئەحوال	ده‌ست که‌رد وه زاری پۆسته‌م چه‌نی زال
گه‌روان وه سۆز وه زاری و گرین	پێزان جه‌ چه‌مدا سی‌لاو ئەسرین
ته‌مام ئێرانی سه‌رداران سەر	شین وشۆر که‌ردن چون پۆژ مه‌حشهر
واتن فیداتیم شاه که‌یانی	دومات چون که‌ریم ئێمه‌ی ئێرانی
شاهی وێنه‌ی تۆ که‌ی مه‌بۆ په‌یدا؟	ئێمه‌ جه‌ دووریت شیت مه‌ویم شه‌یدا
بویه‌ر جه‌ی پاگه‌ی پر خۆف و خه‌ته‌ر	ئێ خه‌یالاته‌ وه نه‌زه‌ر ماوه‌ر
که‌یخه‌سه‌ره‌و بدا پێشان ده‌لاله‌ت	هه‌نه‌ی نه‌که‌رن شین و زه‌لاله‌ت
یه په‌زای حه‌قن مه‌که‌رن زاری	په‌نا به‌ن وه زات په‌روه‌ردگاری
وه‌ی ته‌ور حوکم بییه‌ن وه په‌زای یه‌زدان	په‌رئ ده‌ماوه‌ن مه‌بۆ بم په‌وان
ساکه ئێدش وات سوار بی وه زین	په‌وانه‌ی پا بی وه دیده‌ی ئەسرین
ده‌ست که‌رد وه گه‌رده‌ن یه‌کا یه‌ک وه زار	واتش ئە‌ی ئێران خودا نیگه‌هدار

واته: پۆسته‌م دیسان ده‌ستی کرده‌ گریان و سه‌رۆکه‌کانی سپاش گریان و وتیان ئە‌ی شای که‌یانی له‌ دوا‌ی تۆ ئێمه‌ چی بکه‌ین. که‌ی شایه‌کی وه‌کو تۆ په‌یدا ده‌بی؟ وه‌ره ئە‌م بیره له‌سه‌رت ده‌رکه‌. که‌یخه‌سه‌ره‌و وتی: ئە‌مه فه‌رمانی خوایه و هه‌مووتان په‌نا به‌نه‌ ئە‌و و من ده‌بی برۆمه ده‌ماوه‌ن و له‌وێدا پێوار بم. ئە‌وسا سواری ئە‌سپه‌که‌ی بوو و ده‌ستی کرده‌ ملی یه‌ک یه‌کی سه‌رۆکه‌کان و وتی: ئە‌ی ئێران خوا بته‌پاریزی و پۆیشت.

سه‌رچاوه‌کان

۱- حه‌وت په‌زم وه‌رگێراوی میرزا مسته‌فا دلی دلی (ده‌ست‌نووس)

۲- به‌یازتکی کۆن که‌ نزیکه‌ی سه‌د ساڵ له‌مه‌وپه‌ش نووسراوه‌.

۳- یاداشته‌کانی خۆم سه‌باره‌ت به‌ میرزا مسته‌فا دلی دلی.

سەى حەمە سادقى سەفاخانەيى

۱۲۱۲-۱۲۸۰

ئەم ھۆنەرەمان ناوى محەمەد سادق و لە سەيدەكانى سەفاخانەى ھەوشارە و بەپىي ئەو زانباريانەى كە كەوتوونەتە دەستمان لە سالى ۱۲۱۲ى كۆچى لە دىي سەفاخانەدا لە دايك بوو. ھەر لە مندالىيەو ھەريكى خويندن بوو و لە پاشا چوووتە حوجرەى فەقييان، بۆ خويندن گەلى شوپنى ھەورامان گەراو و سەرەنجام لە شارى سەندا خويندەكەى تەواو كردوو و گەراوتەو زىد و مەلبەندەكەى خۆى و لە پاش ماوھەك كەوتووتە گەشت و گىل و چەند سالىك لە دىي كوچك چەرمگ و باينچوو گەونتوو بوو و پاشان گەراوتەو دىي سەفاخانە و لەویشەو چوووتە دىي تىلەكۆ و پاشماوھى ژيانى بەوانە وتەو و پىنوئىي خەلك بردووتە سەر تا لە سالى ۱۲۸۰ى كۆچى لە تەمەنى شەست و ھەشت سالىدا كۆچى دوايى كردوو و لەویدا نىژاوە.

سەى حەمە سادق وەكو دەگىرنەو زۆر جوان و پىكەوتوو بوو و ھەروھەا لە دەنگخۆشى و سوارچاكى و راو و شكارىشدا بى وىنە بوو و لە تافى جوانيدا دلى چوو لە كچىك بەناوى سوراحى و لە پاش مارەبرىن ئەو كچە مردوو و ئەویش لە داخان سەرى خۆى ھەلگرتوو و بەدەشت و كىودا وىل بوو و ئەوسا خزم و كەسوكارەكەى دەچنە شوپنىا و دەيبەنە دىي تەوئلە و داوا لە شىخ عوسمانى سىراجەدىن دەكەن كە لە خوا بۆى بپارێتەو تا بىتەو سەر خۆى و سەى حەمە سادق لەبەرئەوھى چاوى بەرايى نادا بپرواتەو سەفاخانە، لەوێو دەرواتە دىي كوچك چەرمگ و لەویدا سەى حەمە سەعیدی كوچك چەرمگى شەيداي جوانى و پياوھتى و زانايى دەبى و جىھان ئاراي كچى خۆى بۆ مارە دەبى كەچى جىھان ئاراش بەر لە گویزانەوھى تووشى نەخۆشى دەبى و دەمرى و سەى حەمە سادق نىتر بەجارى شىت و لىو دەبى و لەو كاتەدا ئەم پارچە ھەلبەستە دەھۆنیتەو:

تالەى شوومە خووم، تالەى شوومە خووم

ھانا ھامسەران تالەى شوومە خووم

زىد و مەسكەن نامە علوومە خووم

غەرىب و بى كەس وىنەى پوومە خووم

دوور جە قەوم و خویش بىگانانە خووم

وئل و ئەراگىل دىوانانە خووم

بە سەوداي لەيل رسوا بووگە خووم

عەقل و فام و ھۆش كول دەرچوگە خووم

وه سپای مهینهت دهور دریاگه خوهم
 دهستاخ و قهلاخ وا کریاگه خوهم
 کـوور ئاواره ویل نادیاره خوهم
 ویل تهوئلـه پای بیـاره خوهم
 دهور کـهفتهی وهتن کوور ئاواره خوهم
 دل وه سهر مهودای هیجران یاره خوهم
 زدهدی شهست زام ههورامانه خوهم
 هوون ئالوودهی زام بی سامانه خوهم
 سهراو سهـرچهشمهی ئیقبال لیلـه خوهم
 پیکیاگهی خهـدنگ سهر رهوئلـه خوهم
 مهـرووم بالای چهـم مهـستانه خوهم
 کوشتهی شیوهی رهند ههورامانه خوهم
 نهـعزای شکستهی بی جـهراحه خوهم
 بی جیهان ئارا و بی سوراحه خوهم
 هیجران بهـدبخت سیاتاله خوهم
 بی سوراح، بی مهی، بی پیاله خوهم
 ناهووی مهست جه کول من بریاگه خوهم
 کوورهی دل وه جوش نار گریاگه خوهم
 «صادق» تا مهـردن واچه ئاخـه خوهم
 بی پرداخ داخ بی دهـماخـه خوهم

واته: ئەهی یاران! بهختم رهشه و زید و مهلبهـندم نادیاره و بیکهس و بی وهر وهکو
 بایهقوش ماومهتهوه و ویل و دهربهـدەر و دیوانه بووم بۆ یار ریسوا بووم و ئاووز و هوشم
 بهجاری له دهست دهرچووه و لهشکری مهینهت و پهژاره گهـمارۆمی داوه و دهستاخ و قهلاخ
 کراوم و بهجاری کوور بووم و ئاوارهی دیتی تهوئلـه و بیاره بووم و له زید و مهلبهـندی خۆم
 دهور کهوتوومهتهوه و بهتیری ئهـوینی یار پیکراوم و ئازای لهشم شکاوه و جیهان ئارا و
 سوراحیم له دهست داوه و کوورهی دلم بلێسهی بهرن بووهتهوه، ئەهی (صادق) تا مردن ههر
 ئاخ ههـلکێشه و بۆ مهـرگی یارهکـت ههر بنالێنه. سهی حهـمه سادق له هۆنینهوهی هۆنراوی
 دلداریدا دهستیکـی بهرن و بالای ههـبووه و هۆنراوهکانی زۆر تهـر و پاراو و شیرین و
 رهوانن، ئەوا چهـند هۆنراویکی ئەم هۆنهره لێرهـدا دینن:

وه نالآنه وه، وه نالآنه وه
 شیم نه ویر فکر هر سالآنه وه
 پای هسرهت پیچام وه دامانه وه
 ئه سره وون به رووی گریبانه وه
 په نجه م جه زانق وه نارانه وه
 دیو یاکم جه دهر د وه سواسانه وه
 قه یس ئاسا قه دیم وه کاوانه وه
 داخو شه هبازم کس ناسانه وه
 گوژشان وه تانه ی به دکاران وه
 یاران، هامسهران گشت بیان وه
 دل پیچام وه پیچ شاماران وه
 شه فام ها به لای زولف خامانه وه
 «ساق» بی بیدار سه ره برزانه وه
 تهک دام وه سه نگی وه نالآنه وه
 دل زده ی هیجران خال لالآنه وه
 په نجه ی غم مالام و زامانه وه
 کس ناما وه دهنک غه ریپانه وه
 ناما ئه حوالی نه یاران وه
 سوچیا کم جه سوژ ه ناسانه وه
 ئیمشه و نالهم سهنگ مه تاوانه وه
 جه سه ییاد ویش تواسانه وه
 نه مه دهن وه مهیل هر جارانه وه
 ئیمشه و بار غم سر لیم دانه وه
 نمهک دام وه زام بیمارانه وه
 وه نه سیم عه تر شه مامانه وه
 وه لگ دل وه سوژ غم له رزانه وه

واته: ئه ی یاران! به نالآنه وه تهکم دایه تاشه به ریکه وه و ئه وسا که و تمه ناو بیرى سالانى
 پیشو وه که گراو و سه و داسه رى پرومته ئالیک بووم. له پاشا په نجه ی خهم ساویه
 برینه کانم و فرمیسی خوینن له چاوانمه وه دهات و که چی هیچ هوالیکم له یاران وه پی
 نه گه یشت، ئه وه بوو به جارئ شیت و لئوه بووم و ئیستا وه کو قه یس که و توومه ته دهشت و
 کیو و ئه و! ئه مشر نالهم بهرد ده تاوینتیه وه. ئه ی یاران ئه مشه و باری خهم سه رى لیم داوه
 و دهرمانی دهردم ها به لای یاره وه و چاریکم بکه ن.

سه ی حهمه ساق له پارچه هه لبه ستیکی تر دا پروو ده کاته یاره راسته قینه که ی که
 پیغه مبه رى گه و ره ی ئیسلامه و ده لئ:

قیبلهم جه مالت، قیبلهم جه مالت
 ماشه لالا جه شه وق شو له ی جه مالت

جه سورخی عه قیق له بان لالت

جه دهسته ی هه ی تار زولف زوخالت

جه صوراحی صاف به یضای گه ردهنت

گو جه سه ره مهیدان خاسان به ردهنت

جه بالای عه رعه ر تووبا کردارت

جه خو لق عه زیم نیکی ره فتارت

جە ئىنس و جە جن جە مەلايكان
 مەخلوق نەكەردەن حەق چون تۆ ئىنسان
 چون جە لای خالق عززەت بى شۆنى
 وە تەحقيق شەفیع پۆى مەحشەر تۆنى
 چون بەتۆ ماچان سەردار ئوممەت
 تۆنى سزاوار پەرى شەفاعەت
 قىبلەم بەشق حەق مەزانى چىشەن
 ھەر كەسئ ھەولش پەى سەرفەى ویشەن
 ئەرسەد رووسىيام حەبیب دانا
 بە ئۆمەت تۆ نامم مەوانا
 چون عەرەب دەخىل دەسم وە دامان
 جەو دەم عاسيان مەبان سەرگەردان
 گومان مەبەرە كەسىم تر پیر بۆ
 بە بوزرگى ویت منت جە ویر بۆ
 ئەر سەد خائنان گوناشان بى شۆن
 قائم ئومىدشان بە سەردارى تۆن
 «سادق» ئىخلاسمەند ئال پەسوولەن
 ئىنشاللا جە لاش عەرزىم قەبوولەن

واتە: ئەى يارە خوشەويستەكەم! روومەتى تۆ وەكو ھەتاو دەدرەوشیتەو، لیوانت سوور و
 ئالە وگەردنت سپییه وگۆلە مەیداندا لە پیاوچاكان دەباتەو، خوو و خەدت زۆر بەرز و
 گەورەیه و لەناو ئادەمیزاد و فریشتەكان خوا كەسى وەكو تۆى نەخولقاندوو، تۆلە پۆزى
 پەسلاندا تەكا بۆ ھەموو خەلك دەكەى، ئەى خوشەويستەكەم ئەگەرچى من روورەش و
 گوناھكارم، بەلام لە ریزی پەیرەوانى تۆم و وەكو عەرەب دەسەودامیتنت دەبم و گومان مەكە
 كە جگە لە تۆ كەسىكى ترم بیر بى، بەگەورەییى خۆت منت لە بیر بى و «سادق» لە ریزی
 بنەمالەى تۆیه و خوا حەزكات نیازم لە لات قبول دەبى.

لە پارچە ھەلبەستىكى تردا دەكەویتە پەندادانى دل و بەم چەشنە ئامۆزگارىی دەكا و
 دەلى:

دلە بەشق حەق وەس خەيالان كەر
 ساتى سەر نە تۆى يانەى دەروون بەر

بزانه را گهت چهنده دشوارهن
 مه نزلت به عید گرانته بارهن
 رهن یقان بلان تو وه جا مانی
 مه بو چونت بوئو زینده گانی
 بی ئاو و توشه په هزن نه پات بو
 وه مه نزل یاوای چیش ته مه ننا ت بو
 سه هلهن به هر رهنگ یاوی وه مه نزل
 په ی بهدی مه نزل وه سه ردا کهر گل
 بی توشه و چرا سه وقعات ناوهرده
 یانه وهی کهم خهلق موبته نه کهرده
 ئای جه کهردهی ویت چیش بیت وه سه ر
 مهر هر هر پی می تا وه پوی مه حشره
 وهی بو میهمانه یانه ویش به میتر
 نه وچو په نهش وهش نامای به خیر
 هر دوو وه سه ردا مهر ئو میهمانه
 مه بو چیش وینو وهشی جه یانه
 «سادیق» ئهر دارق پیریت پیمای هر
 سا هر هر پی می مه هر وه بان سه ر

واته: ئهی دل به سه ئیتر کهم بکه وه ناو و توویره ساتیک سه ر بکه ناو خانوی بهرووندا و
 بزانه ریگا کهت چهنده سهخت و چه توونه و باریشت گران و قورسه، هاوه لانت برۆن تو
 بهجی ده مینی و ئیتر چۆن ده توانی زیان بهیته سه ر؟ نه ئاوت هیه و نه تویشوو به رهو
 چهنده قوناخیش ده بی ری ببری، مه گهر هه رگ بکهیته سه رتا، نه توشهت هیه و نه چرا،
 ئاخو چیت بیته سه را و مه گهر قور بیئوی تا رۆزی دواپی و خوت بخهیته ناو لیل.

سه رچاوه کان

- ۱- دیوانی سهی حه مه سادیقی سه فاخانه یی (ده ستنوووس).
- ۲- به یازیکی کۆن که نزیکه ی سه ر سال له مه و پیش نوو سه راوه.
- ۳- یاداشته کانی خۆم سه بارهت به سهی حه مه سادیقی سه فاخانه یی.

مهلا ئهحمدهدى عارف

۱۲۰۶-۱۲۶۳

ئەم ھۆنەرمان ناوى ئەحمەد و كورپى مهلا سەئید و نازناوى ھۆنراوى (عارف)ە. بەپێى ئەو زانیارییانە كە كەوتووئەتە دەستمان لە سالى ۱۲۰۶ى كۆچى لە يەكئى لە دێیەكانى تىكانتەپەى ھەوشارا پێى ناوئەتە مەيدانى ژيانەو. ھەر لە منداڵییەو خەرىكى خويندن بوو و لە پاشا چووئەتە حوجرەى فەقەتيان و بۆ خويندن زۆربەى شوئەنەكانى ھەورامان و موكریان گەراو و سەرەنجام لە سنەدا خويندەكەى تەواو كردوو و ودى مەلایەتیی وەرگرتوو و گەراوئەتەو زید و مەلەندەكەى خۆى و پاشماوئەى ژيانى بەوانە و تنەو و پێنموونى خەلك بردووئەتە سەر تا لە سالى ۱۲۶۳ لە تەمەنى پەنجا و ھەوت سالیدا كۆچى دوايى كردوو.

عارف لە ھۆنەرمانەو ھۆنراوى ھەورامى و موكریدا دەستیكى بەرز و بالای ھەبوو و ھۆنراوەكانى زۆر تەرى و پاراو و شیرین و پەوانن، وا دیارە عارف وەكو زۆربەى ھۆنەرمانى تر سەرھەتا گراو و سەوداسەرى پەرى پەیکەرێك بوو، بۆیە سەرچاوەى ھۆنراوى ھەلقولبۆو و كەوتووئەتە ھۆنراو ھۆنەرمانەو، بەجۆرێ لەگەڵ دلخوازەكەیا كەوتووئەتە پاز و نیاز و دەلى:

دیدە بێ جەلای سورمەى دیدەكەت

دل بێ یاد گول ئەو دەمی دەكەت

ئەر ئەو خواوش بۆ گلاراوش بۆ

ئەر ئێد تاوش بۆ زوخاوش ئاوش بۆ

خەيال ئەر بێ نەقش خالت مەشعوول بۆ

دنیا ئەر بێ دین دیدەت مەقبوول بۆ

یا خوا ئەو یاگەى پەژارە و غەم بۆ

یا شا ئێد ماواى شین و ماتەم بۆ

تاقەت ئەر بێ تاق ئەبرۆت باقى بۆ

گیان ئەر نە سەرگەرد جیلوئەى ساقى بۆ

ئەو مەحكووك بەلەوح ھەستى پەقم بۆ

ئێد مەسلووك نە سلک رشتەى عەدەم بۆ

زبان ئەر بێ زكـ نامت ناتق بۆ

لەبان ئەر بێ فكر خامەت شایق بۆ

ٺه لال ٻو نه بهخت نهحوالات وٽس
 ٺٻڌ نه نؤشوق نٽس بي غه مفه زاي نٽس
 مه ڀخانه بي مهى له عمل مهى بارت
 خانه قا بي شهوق جيلوهى ديدارت
 ٺه هر خه رابات وٽرانه جا ٻو
 ٺٻڌ خالي نه فگر ذگر ٺه لا ٻو
 «عارف» ٺه ر بي وهسل ٺا زيز رازى ٻو
 حالش موسته قبل ٺه ر سه د مازى ٻو
 ٺه مه هجوور نه جه م زومرهى ياران ٻو
 سه رتوغراى دهفته ر سياكاران ٻو

واته: چاوٽڪ كه نه پوانٽه چاوى كله ڪيشاوت و دلٽى يادى گولٽى پوومهت نه ڪا، ٺه و چاوه
 ياخوا گلاروى بي و ٺه و دلش ياخوا زوخواو بيٽه ٺاوى، خه يال ٺه گهر به بي نه خشى
 خاله ڪهت خه ريك بي و، دنيا ٺه گهر به بي ديتنى چاوه ڪانت په سهند بي، ياخوا ٺه و بيٽه
 جيگه پهازه و خهم و ٺه ميس هر له شين و شيوهندا بي، تاقهت ٺه گهر به بي تاقى بروٽ
 بمٽيه ٺه و، گيان ٺه گهر نه بيٽه سه رمه شڪانهى مه يگير، يا خوا ٺه و له سه ر پووى پوژگار
 پاڪ بيٽه ٺه و ٺه ميس به ڪشته ڪى نه بوون سه ره وٽر بي، زمان ٺه گهر به بي يادى ناوت بيٽه
 قسه و لٽو ٺه گهر به بي بيرى زولفه ڪانت ٺاره زومهند بي، ياخوا ٺه و لال بي و ٺه ميس به بي
 نٽس نه توانى بيزوى، مه ڀخانه به بي بادهى لٽوى مهى بارت و خانه قا به بي شهوقى ديدارت،
 ياخوا ٺه و ڪاول بي و ٺه ميس له به زه ييى خوا دوور بي. «عارف» ٺه گهر به بي ديتنى يار
 رازى بي، له خوام دهوى له جه مى ياران دوور ڪه وٽه وه و ناوى له ريزى گونا هڪاران
 بنووسرى.

عارف ٺه و په رده داده داته وه و ده ڪه وٽه ڪورى مهى نؤشانى خواناسيه وه و ڊٽنى
 به ورده ڪارى و پٽڪه ستنى وشهى جوان و پهنگين باسى مهى و مه يگير و مه ڀخانه ده ڪا كه
 ٺه مانه زار او هگهلى خواناسين وه ڪو ده لٽى:

ساقى وهره قوربانى مهى و جامى مه ييت بم
 قوربانى قه دى هر وه ڪو نه وروسته نه ييت بم
 له م دايره دا مه ركه زى زومرهى عوره فايى
 مهى بيٽه فيداى جه لقه يى مه ستانى حه ييت بم

موټرې به هه وای جیلوهی یار لی ده هه وای
 قوربانی دهف و بهریت و تهنبوور و نهییت بم
 جانا وهره پوحمی له گهل ئەم مهسته گه دایه
 قوربانی شکو و سهلته نهت و به زمی که ییت بم
 دونیا وهکو فیتردهوس له بهری جه مالت
 قوربانی گول و سونبول و نه سرین و نه ییت بم
 بهو لهشکری خوینرپیژی موژت (عارف) ه مه قتوول
 که یخه سرهوی، قوربانی سپای مولکی ره ییت بم
 ئەو له علی رهوان به خشی تو ئارامی دلانه
 حاتهم نه سه بی خوم به فیدای جوود و ماتهییت بم

واته: ئەی مه یگنیر! وهره به قوربانی مهی و جامی مهی و قهدی ههروهکو تازهر وای
 نهیجهت بم، لهم چه مه رهدا که چه قی پۆلی خواناسانه، مهی بینه تا کو هه موو مهست و
 سه رخووش بن، ئەی چاو هوش! دهسا تووش به هه وای خوئواندنی یار هه وایهک لی ده،
 به قوربانی دهف و بهریت و تهنبوور و شمشالت بم، گیانه وهره به زهییت بهم مهسته گه دایه
 بیت، جیهان به هوی جوانیته وه بوو ته باخی به ههشت، به قوربانی گول و نه سرین و گولانی
 جوړ به جوړت بم. "عارف" به هوی لهشکری خوینرپیژی برژانگه کانت کوژراوه، به قوربانی ئەو
 سپایهت بم که وهکو که یخه سره و خوټ دهنوینی. لالی لیوه کانت ئارام به خشی دل و تووش
 وهکو حاتهم به خشندهیت و منیش به هیوای به خشی تووم.

سهرچاو هکان

۱- به یازیک کی کۆن که نزیکه ی سهد سال له مه و پیش نووسراوه.

۲- یادداشت هکانی خوم سه بارهت به مه لا ئەحمه دی عارف.

ئەحمەد بەگى كۆمىسى

۱۲۹۶-۱۲۱۳

ئەم ھۆنەرمان ناۋى ئەحمەد بەگ و لە ھۆزى كوماسىيە و بەپىي ئو بەلگانى كە كەوتۈنەتە دەستمان لە سالى ۱۲۱۳ى كۆچى لە دىي بەردەسپى مەريوان لە دايك بوو و ھەر لە وئىشدا پى گەشتوو، ھەر لە مندالىيە ۋە خەرىكى خويندن بوو و پاشان چووتە حوجرەى فەقىيان و ئەوسا بۆ خويندن گەلى شوين گەراۋە و ماۋەيكە لە سەدا بوو و لە پاشا گەراۋەتە ۋە زىد و مەلبەندەكەى خۆى و پاشماۋەى ژيانى بەكارى كشتوكال و كاروبارى مەكدارىيە ۋە بردوۋتە سەر تا لە سالى ۱۲۹۶ لە تەمەنى ھەشتا و سى سالى كۆچى دوايى كردوو و لە گۆرستانى دىيەكەى خۇيدا نىژراۋە.

ئەحمەد بەگ گەرچى خويندنى بەرزى نەبوو، بەلام بەھۆى خويندەۋەى دىۋانى ھۆنەرمان و سروسىتە جوانەكەى كوردستان توانىۋى ھۆنراۋى جوان بھۆنيتتەۋە.

ئەحمەد بەگ و مەۋلەۋى گەلى جار بەھۆنراۋ نامەيان بۆ يەكتر نووسىۋە و مەۋلەۋى گەلى جار ھۆنراۋەكانى ئەحمەد بەگى خستووۋە ناۋ ھەلبەستەكانىيەۋە، ۋەك ئەۋە كە دەلى:

بولند كەر مەقام دلسۆز راسى   تەنزىلەش فەردگەل خالۋى كۆمىسى

”پۆى ۋەسلت ھەر بىم ئەى پروو پىم بى   جەۋ بۆنۆ دايم پۆ پۆ خدىم بى“

ئەحمەد بەگ ۋەكو زۆرەى ھۆنەرمانى تر شەيداي دىمەنى جوانى كوردستان بوو و سروسىتە جوانەكەى كوردستان دەرگاي ھۆنراۋى بۆ كردوۋەتەۋە لە پال ئەمەش شۆخوشەنگى و جوانىي يارە خۆشەۋىستەكەى ئەۋەندەى تر ئاۋرى كورتژمەكەى خۆش كردوو، لە تافى جوانىدا چوۋە لە شىرىن ناۋىك و شىرىن بەشىرىنى خۆى دلى ئەۋى بردوو و ئىتر سەرچاۋەى ھۆنراۋى ھەلقولايە ۋە كەۋتوۋتە ھۆنراۋ ھۆننەۋە، بۆيە پرو دەكاتە يارەكەى و پىي دەلى:

چراخم شەۋبۆ، چراخم شەۋبۆ   شەۋبۆ جە شەۋان چراخم شەۋبۆ

ھەراس بىم جە داخ شەۋبۆى زولف تۆ   نا عىلاج چنىم دەسەى شەۋبۆى كۆ

تاكە بۆى زولفت كەمى بەيۆ لىش   بەلكەم زامانم كەمتر كەرۆ ئىش

چەند ۋە دل نىام ئەۋ بۆيى شەۋبۆ   بۆ مەدا ئەمما نەك چون زولف تۆ

فەيداي ئەۋ دەس بام تۆش ئىجاد كەردەن   زولفانت گەرۋ نە شەۋبۆ بەردەن

ئەر شەۋبۆى زولفت بدەم ۋە شەۋبۆ   دەيرى بىۋىن نە جەمە دەيرىمان كۆ

”ئەحمەد“ تا زىندەن ھەر سەرگەردانەن   پەى شەۋبۆى زولفت وئىل ھەردانەن

واته: ئەى خوښه ويسته كه! شه وٽكيان له داخى زولفى شه وټوى تودا كه هه راسان بووم، سه رى خۆم هه لگرت و چوومه هه رد و كى و چه پكيك شه وټوم چنى تا وهكو بۆنى زولفى تۆى ليوه بى و برينه كانم كه متر بېته ئيش، وه ماوه يه كه به دل بۆنى ئەو دهسكه شه وټوهم كرد، بۆنى بوو، به لام بۆنى زولفى تۆ نه بوو، به قوربانى ئەو كه سه به كه تۆى بهدى هينا، زولفه كانته به راستى گرهويان له شه وټو بر دوه ته وه، ئەگه شه وټوى زولفه كانته بدهم به شه وټو، يا خوا شىت و ليوه به. "ئهحمه د" تاكو زيندوه هه سه رگهردان و ده ربه ده رى تۆيه، وه بۆ زولفى شه وټو وٽى ههردانه.

له پارچه هه لبه ستىكى تر دا ده لئى:

يار هه ره ئەو خاسه ن تا وه سه ر يار بۆ	تا وه سه ر يار بۆ، تا وه سه ر يار بۆ
دوورى يار په ريش چون ژار مار بۆ	مه يلىش وه وٽنه ي سه يل وه هار بۆ
وه بى يار نه شۆ شه وه نه ديد هه ش خاو	چون كووره ي ئاهير بجۆشۆ وه تاو
بى ژار بۆ چه و جا يار نه بۆ تى دا	ئاه سه رد كيشۆ شه وان جه جى دا

واته: يارى چا كه كه هه تا سه ر ئەمه گى بى و مه يلى وهكو لافاوى به هار بى و دوورى يارى له لا وهكو ژارى مار بى و وهكو كووره ي ئاگر بلئسه ي به رز بى، وه به بى يار خه و نه چيته چاوى، وه له ناو جى دا ئاخى سارد هه لكيشى، وه له و جى و شوينه بى ژار بى كه يارى تى دا نيه.

له پارچه هه لبه ستىكى ترى دا سه باره ت به ياره كه ي ده لئى:

به ختم بى دار بى، ئاماي نه خاوم	ئازيز نه خاوم، ئازيز خاوم
وه دلە سووچىاي وٽنه ي كه واوم	دىاي وه سينه ي پر نه زوخاوم
ئازارش چي شهن ده وا نمـاناي	وٽنه ي ئەفلاتوون نه زمته گرت زاناي
مه بۆ به ي ته وه عىلاجش كه رده ن:	واته هه كه سى ده رده ش ئى ده رده ن
دوو سىف گؤنا، قه تره ي ئاو ده م	دوو عووناب له بان، دوو بادام چه م
جه سايه ي گه رده ن په ي په ي بوه ران	جه پىاله ي غه بغه ب سافش بكه ران
په ي ساكنى دل بۆ كه ره به يان	جه و دما نه باغ پادشاي هه ييان
من گى ليام جه لاي گردين عه تاران	ئيسه ئازيزم شوخ نازاران
ئختيار به تۆن به فه ريام په س	هه چ كام جه ي ده وا نمه گنۆ به ده س
من نه راگه ي تۆ چه ندى جه فام به رد	هه نى چيش واچۆن نه زان حال ده رد

واته: ئەى خوښه ويسته كه! كاتى هاتيه ته خه وم به ختم وريا بووه وه، چونكه به سه ر

سینه‌ی پر له زووخواومدا تّی پهریت و به‌دهوری دلی سووتاومدا گه‌رای و وه‌کو ئه‌فلاتون
 نه‌زمی ده‌ستمت گرت و زانیت نه‌خوشیم چیه و ده‌رمانت بۆ نواند، وه‌ وتت هر که‌سیک
 ئه‌مه‌ ده‌ردی بی‌ ده‌بی به‌م جوړه‌ چاره‌ی بکړی، دوو لیمو‌ی عونابی و دوو چاوی بادامی و
 دوو سیوی گؤنا له‌ ناو پیاله‌ی تینیدا تیکه‌لاو بکړی و له‌ سیبهری گه‌رده‌ندا له‌سه‌ر یه‌ک
 بخوریت. له‌ پاشا ده‌ردی دلی خوټ هه‌لبريژه، وه‌ من له‌ لای هه‌موو ده‌رمان فروشه‌کان
 گه‌رام، هیچکام له‌م ده‌رمانانه‌م ده‌ست نه‌که‌وت، جگه‌ له‌ لای تو‌ نه‌بی، ئیتر توچی ده‌لیی که
 ئه‌م هه‌موو ئازارم له‌ ریتی تو‌دا کیشا.

ده‌گتړنه‌وه و ده‌لین: ئه‌حمده‌ به‌گ له‌ پاش خواستنی شیرینی خوشه‌ویستی ماوه‌یه‌ک
 له‌گه‌لیدا ژباوه و له‌ پاشا مردووه و به‌جاری داخدا‌ری کردووه و ئه‌ویش به‌م جوړه‌ هاوسه‌ری
 ژبانی خو‌ی لاواندووه‌ته‌وه که‌ ده‌لی:

گلکوی تازه‌ی له‌یل، گلکوی تازه‌ی له‌یل

ئارو شیم وه‌ سه‌یر گلکوی تازه‌ی له‌یل

نه‌ پایه‌ی مه‌زار ئه‌و له‌یل پر مه‌یل

نه‌ دیدم وارا ئه‌سرینان چون سه‌یل

شیم وه‌ سه‌رینش وه‌ دل‌ی پر جو‌ش

سه‌نگ مه‌زارش گرتم نه‌ ئاغوش

واتم: ئه‌ی دلسؤز قه‌یس لونگ نه‌ کو‌ل

مباره‌کت بۆ یانه‌ی ته‌نیای چو‌ل

سه‌ره‌ودار نه‌ خاک سه‌و‌ل خه‌رامان

من مه‌جنوون تو‌م وه‌ی ته‌ور پی‌م ئامان

کو‌چ بی‌ واده‌ت کارئ پی‌م که‌رده‌ن

بی‌زارم جه‌ گیان، پازیم وه‌مه‌رده‌ن

گه‌ره‌ی نار عه‌شق دووری بال‌ی تو‌

کارئ پی‌م که‌رده‌ن نه‌ونه‌مام نو‌

وه‌خته‌ن چون قه‌قنه‌س ببوون وه‌ زوخال

شاد بۆ وه‌ گه‌ردم زه‌لان و شه‌مال

سه‌وگه‌ند به‌و خالان فیروزه‌ی شه‌وره‌نگ

به‌و ده‌سته‌ی زولفان په‌شتیویای پای سه‌نگ

جەوساۋە گەردش چەرخ پىستەم
 من و تۆش ۋەى تەور جياكەرد جە ھەم
 تۆ بەردەن ۋە خاك سىيائى تەنگ و تار
 من مام پەى سزا و جەفائى پۆزگار
 ھەر پۆ چون مەجنوون خاترجەخەم كەيل
 ھەر لەيل لەيلمەن نە ھەردەى دوجەيل
 خەم و پەژارە رەفلىق پامەن
 چەنى جەفا و جەور دايم سەودامەن
 سپاى خەم ۋەى تەور ھجووم ئاۋەردەن
 قافلەى فامم ۋە تاراج بەردەن^(۱)

واتە: ئەمىر چوومە سەيرى گلگۆى يارەكەم و لەبەردەمىدا راۋەستام و لە چاۋم فرمىسك
 ۋەكو باران بارى و دەستم كرده گريان و ئەوسا چوومە ژورور سەريەۋە و بەردى گۆرەكەيم
 گرته باۋەش و وتم: ئەى دلسۆزى قەيسى پىست لە كۆل، ئەم مالىت پىرۆز بى، بلىسەى
 ئاورى ئەوينى دورىيى تۆ كارىكى واى پى كىردم كە نە بەرۆز ئارامم ھىيە و نە بەشەو خەوم
 پىادەكەۋى، ۋە لەو كاتەۋە كە چەرخى چەپكەرد من و تۆى لە يەك جياكەردەى، تۆى پىرە ئاۋ
 خاكى رەش و منى بۆ ئازار و دەردى پۆزگار ھىشتەۋە، ھەموو پۆزى پىست مەجنوون لەسە
 ھەرد و كىودا لەيل لەيلمە و سپاۋ لەشكرى خەم بەو جۆرە ھىرشى سەۋەب ۋە باۋە و كارى
 فام و ھۆشمى بەتالان بردوۋە.

ئەحمەد بەگ لە پارچە ھەلبەستىكىدا باسى پىربوونى خۆى دەكات و دەلىل:
 راستە كە من بادەم لە ناۋ مزگەۋتدا خواردوۋەتەۋە و چوومەتە سەر رىتبارى فەلە و
 خەرقەى قەشەكانم كىردوۋتە بەر و گسكى بىتخانەم داۋە، ئەمانە ھەموۋى لە كاتى نەزانىمدا
 بوۋە كە دەورى سەرمەستى و جوانىم بوۋە، كەچى ئىستا لەى كىردەۋانەدا پەشىمانم و
 ئىستا ۋادەى پىرىمە و جوانىم تى پەريۋە و نۆرەى تويەمە و ھىوادارم كە خوا لە
 گوناھەكانم ببورى. ۋەكو دەلىل:

فەلەك بەردەنم، فەلەك بەردەنم	راسەن سوجدەى دەير تەرسا بەردەنم
مەى نە پاى مىحراب مەسجد ۋەردەنم	تەھىدىد مەزھەب عىسا كەردەنم
گرتەنم نە دۆش خەرقەى رۋەبانان	كىشانم جارۋى فەرش بىتخانان
فتۋاى بەرەھمەن گرتەنم نە گۆش	دىنم دان ۋە مەى جە لای مەى فرۆش

(۱) ئەم پارچە ھەلبەستەى ئەحمەد بەگ زۆر درىژە و ئىمە چەند ھۆنراۋەبەكمان لى ھەلبۇارد.

ئانە گشت جە وەخت نادانیم بییەن   فەسل سەر مەستی و جوانیم بییەن
ئیسە ها جە گشت پەشیمانیم بەرد   وادە ی پیریمەن جوانیم و بەرد
وادە ی پیریمەن یوانم نۆبە   نۆبە ی تۆبە مەن کەرەمدار تۆبە
ئۆمێدیم ئێدەن وەنەم نەگیری   بویەری نە جورم وادە ی کەم ویری
دیوانە کە ی ئەحمەد بەگ کە نزیکە ی سێ هەزار هۆنراویک دەبی هێشتا لە چاپ نەدراوە.

سەرچاوەکان

١- دیوانی ئەحمەد بەگی کۆماسی کە لە ساڵی ١٣٠٨ ی کۆچیدا نووسراوە.

٢- دیوانی مەولەوی کە لە ساڵی ١٣٠٤ ی کۆچیدا نووسراوە.

٣- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بە ئەحمەد بەگی کۆماسی.

مەستورە ی کوردستانی

١٢٦٣-١٢١٩

ئەم هۆنەرەمان کە وەکو ئەستێرە یەکێ گەش و ترووسکەدار لە ئاسمانی وێژە ی کوردەواریدا دەدرەوشیتەو ناوی ماشەرەف خانم و کچی ئەبولحەسەن بەگی قادری و نازناوی هۆنراوی "مەستورە" یە، بە پیتی ئەو بەلگانهی کە لە دەست دایە، مەستورە لە ساڵی ١٢١٩ ی کۆچی لە شاری سنەدا پیتی ناوەتە مەیدانی ژيانەو و لە ساڵی ١٢٦٣ لە تەمەنی چل و چوار ساڵی لە شاری سلێمانی کۆچی دوايي کردوو لە گۆرستانی گردی سەیان نێژراوە.

رەزا قوڵی خانی هیدایەت لە بەرگی دووهمی پەرتووکی (مجمع الفصحاء) لە لاپەرە ی ٤٥٦ دا لە بارە ی مەستورە دەڵێ: "مەستورە ی کوردستانی کچی ئەبولحەسەن بەگ و خێزانی خەسرەوخانی والی سنە بوو کە یەکێ لە ژانە ی بەشەرم و داوین پاکی ناودار و بەناوبانگە، وە لە خەت خوێشی و جوانی و جوامێریدا بی وێنە بوو. ئەم ژنە بەناوبانگە لە ساڵی ١٢٦٣ ی کۆچیدا دنیای بەجێ هێشتوو".

میرزا عەلی ئەکبەری سادقوولولک کە میژووی کوردستانی لە ژێر ناوی (حديقة مصریه) دا نووسیو، لە بارە ی مەستورە دەڵێ: «لە بنە ماله ی ئێمەدا کچیکمان لی هەلکەوتوو کە نامزای منە و ناوی ماشەرەف خانم و نازناوی هۆنراوی مەستورە یە و لە زانست و هۆنەری خەت خوێشی و خوێش نووسی و هۆنراو هۆنینه وەدا بی وێنە و بی هاوتایە و دتوانم بائیم کە بلبمەتیکە و ئیم پرووێنە کە میژوونوسان لە داهاتوردا ناوی ئەو

له میژوووهکهی خۆیاندا تۆمار دهکەن و ڕووپەڕیک بۆ خۆی تەرخان دەکا. نزیکەیی بیست هەزار هۆنراوەی هۆنیووتەوه که یەک له یەک جوانتر و تەڕ و پاراو و ڕهوان و دلڕفیتترین. ئەو کێژە داوێن پاکە له پاش چل و چوار سال ژیانی ئابروومەندانەدا له سالی ١٢٦٤ چاوی له دنیا پۆشی و لهو جیهانە کەوتە خۆشییهوه. ئەم ئامۆزای منە ژنی خەسرەوخانی کوردستان بووه که بهخەسرەوخانی ناکام بەناویانگ بووه».

ئایەتوللای مەردووخێ کوردستانی له میژوووهکهی خۆیدا دەلێ: مەستووره کچی ئەبولحەسەن بەگە و ناوی بنەمالەکیان قادرییه که خەزم و کەسوکاری مەستووره زۆربەیان له دیوانی فەرمانڕه‌وایه‌تیی ئەردەلاندا کاربەدەست بوون. مەستووره یه‌کێ له هۆنەرانی هەره‌هرزی کوردە که دیوانیکی به‌هرزی لێ به‌جێ ماوه و له چاپ دراوه.

مەوله‌ویی تاوه‌گۆزی که ئالا هەلگری هۆنەرانی کۆن و نوێیه. و ناوی ئەو مایه‌ی شانازی هەموو کورد زمانیکه، جوانی و زانایی مەستووره‌ی ستایش کردووه و بەدوو تاکه هۆنراو پەسنی جوانی و بیرتیزی و زانستی ئەوی داوه و دەلێ: ئەو هەتاوه که بەناز و له‌نجەیه و سەرده‌سته‌ی ته‌واوی نازدارانه، له خانووی ئابروودا دانیشتووه و به‌هەموو لایه‌کدا تیشکی زانست ئەپۆینتی، وه‌کو که دەلێ:

خوڕشیده‌که‌ی ناز ئەوج بورج سه‌ور   سه‌رتوغرای ده‌فته‌ر مه‌حبوبیان ده‌ور
ها نه‌ یانه‌که‌ی بورج شه‌ره‌فدا   نوور ئەفشانی‌شه‌ن وه‌ هەر ته‌ره‌فدا

مەستووره به‌پیتی داب و دەستووری ئەو پۆژگا‌ره، هەر له‌ مندا‌لییه‌وه خەریکی خۆیندن بووه و له‌ ناو خێزانی خۆیدا به‌لای مامۆستا‌کانییه‌وه وێژە‌ی فارسی و عەرەبی و فقه‌ی ئیسلامی خۆیندووه تا گە‌یشتووه‌ته دوا‌پله‌ی شاره‌زایی و له‌به‌رئەوه‌ مرخ‌یکی سروشتی و ڕه‌وانی هەبووه، که‌وتووه‌ته سه‌ر ڕێبازی هۆنراو و هۆنه‌ری و پاش چەند سال‌یک مەستووره له‌ ڕێگای زانیاری و هۆنه‌ری و خۆشنووسی و جوانی و پاک‌ییه‌وه ناویانگی ده‌رکردووه له‌ هەر کۆ‌ر و کۆمه‌ڵیکی زانیاری و وێژه‌ییدا، ستایش و تاریفی له‌ سه‌ره‌تای هەموو با‌سیکه‌وه بووه.

مەستووره له‌ په‌راوی (میژووی ئەردەلاندا) دەلێ: له‌ سالی هەزار و دووسه‌د و چل و شه‌شی کۆچیدا نه‌خۆشیی چاو قوولکه‌ و ڕشانه‌وه که‌وته ناو سنه‌وه و گە‌لێ له‌ پیاوه گه‌ره‌کانی شاری سنه‌ی له‌ناو‌برد، وه‌ له‌ پاش سال‌یک ئەو نه‌خۆشییه‌ نه‌ما و ئەوانه‌ی که له‌ ترسی ئەو نه‌خۆشییه‌دا هە‌لات‌بوون، دیسان گه‌رانه‌وه بۆ ناو شاری سنه. له‌م کاته‌دا ده‌وله‌تی ڕووس که‌وت‌بووه ته‌مای داگیرکردنی ئێران و به‌شیک له‌ مه‌ڵبەندی ئازەربایجانی گر‌تبووه ژێ‌رده‌ست و هەندی له‌ سه‌رۆ‌کانی کوردستان که له‌ لایه‌ن خەسرەوخانه‌وه خرابوونه

سەر کار، له ژیرهوه له گهڵ فهرماندهره سوپاییه کانی رووسدا یهکیان گرتبوو، وه حوسهین قولى خانى خالۆى باوکم که فهرمانرهوايه تیی ئه سفه ند ئاواى لى سه نرابوووه، باوکمى هه لئه تان که له گه لئاندا هاوکارى بکات، وه باوکم له و کاته دا خه زانه دارى والى بوو، پاش چهند رۆژ خه سرهوخانى والى به و پیلانه ی زانى و هه موو پیلانگێره کانی گرت و خستنه به ندیخانه وه، هه ندیکبان به سزای کرده وى خۆیان گه یشتن و باوکم و مامه کانم که بى تاوان بوون له لایه ن خه سرهوخانه وه ئازاد کران و خه لاتیان پێدرا، وه بۆ ئه وه والى دلپاکى خۆى سه به رت به بنه ماله ی ئیمه به سه لێنى، منى خوازینى کرد و پاشان به فیه ر و شکۆیه کی زۆره وه زه ماوه نیان کردم بۆ خه سرهوخان و به م چه شنه چوو مه ریزی ئه و بنه ماله گه وره یه .

وه کو ده گێر نه وه، ئه وینی خه سره و خان و مه ستوره سه به رت به یه کتر گه یشتبووه پاده یه ک که نازانری به کامیان بوتری دلبر و به کامیان بوتری دلبراو، به لکو هه ریه که یان له چاوی و یستنی یه کتره وه هه م دلبر بوون و هه م دلبراو.

چونکه خه سره و خانى مێردى مه ستوره ش هۆنه ر و بوێژ بووه و گه لى هۆنراوه ی فارسیی له شوین به جى ماون و دیاره پێکه وه هۆنراوه یان گۆراوه ته وه، وه کو ده گێر نه وه خۆشه و یستنی مه ستوره بۆ خه سره و خان پتر له به رئه وه بووه که ئه ویش هۆنه ر و بوێژ بووه و هه موو ده م به یه که وه هۆنراویان وتوو، وێژه دۆستیی خه سره و خان بووه ته هۆی ئه وه که مه ستوره له هه لومه رچیکی ئه و رۆژگا ره دا که بۆ چینی ئافره ت هه بووه، بگاته پله ویا یه یه کی وه ها به رزی هۆنه ری و زانیاری که له هه موو لایه کدا ناویانگی ده بیسترا و هۆنراوی ده خوێنرا یه وه، به جۆری که بووه تاقه گوڵی هه میشه گه ش و بۆنخۆشی باغچه ی وێژه ی کورده واری.

مه ستوره ی کورده ستانی به یه کی له هۆنه ران و مێژوونووسانی بلیمه تی کورد دێته ژماره .
ئه و به ره مه مانه ی که له مه ستوره به جى ماون بریتین له :

۱- دیوانی مه ستوره : که به شایه تیی میرزا عه لی ئه کبه ر بریتی بووه له بیست هه زار هۆنراوه که زۆربه یان به زاراوه ی گۆرانی و به شتیه ی سۆرانی بوون که چی ته نیا توێژیک له هۆنراوه فارسییه کانی به ناوی دیوانی مه ستوره له چاپ دراوه .

۲- مێژووی ئه رده لان : که مێژووی بنه ماله ی ئه رده لانه کانه و به زمانی فارسی نووسراوه و له ساڵی ۱۳۳۸ ی هه تاوی به ته قه لای ناسری ئازاد پوور له گه ل سه ره تیه کدا له شاری سنه له چاپ دراوه .

۳- ناملیکه ی (عقايد و شرعيات). که له باره ی رێ و ره وشتی ئیسلامه تی و خواناسی و خواپه رستییه وه که به زمانی فارسی نووسیویه تی و به داخه وه هێشتا له چاپ نه دراوه .

مەستوورە كە بەيەككى لە ھۆنەرانى ھەر بەرزى دەورى خۆى دىتە ژمار، وەكو دەگىرنەو
لەگەل ھۆنەرانى ئەو سەردەمدا وەكو: نالى و يەغمای جوندەقيدا راز و نيازى ھەلبەستى
بوو و نالى لە ئاخىر و ئۆخرى تەمەنىدا پارچە ھەلبەستىكى توانج ئاوى سەبارەت
بەمەستوورە ھۆنىوئەو و ئەو پارچە ھەلبەستە بەم تاقە ھۆنراوئە دەست پى دەكا كە
دەلى:

مەستوورە كە ھەسنا و ئەدىبە بەھىسابى

ھاتە خەوم ئەمشەو بە چ نازىك و عىتابى

زۆربەى ھۆنراوەكانى مەستوورە كە كەوتووتە دەستمان لە لاواندەوئەى خەسرەوخانى
ئەردەلانيدا وىژاون، وە شىوئەى ھۆنراوئەى مەستوورە لە ھۆنراوى كوردیدا شىوئەى خانای
قوبادى و مىرزا شەفىع بوو، وە لە مانا و ناوئەوئەى كە لە ھۆنەرە ناسراوەكانى شىوئەى كوردى
گۆرانى پەيرەوى كردوو، بەچەشنىكى وەھا كە ئەگەر ھۆنراوەكانى لە رىزى ھۆنراوەكانى
ھۆنەرانى بەرزى كورد وەكو مىرزا شەفىع و خانا و ئەلماس خاندان دابىن، بى گومان
ھۆنراوەكانى مەستوورە ئەگەر رىكۆپىكتەر و پىر مانا و قوولتر نەبن، كەموكورپىيەكيان
نەبە، ئەمەش پارچە ھەلبەستىكى ئەم ھۆنەرە كە لە لاواندەوئەى خەسرەو خاندان
ھۆنىوئەوئە:

يا شا نەبۆو، ئىمسال نەوئەو
نەكەرۆ درەخت شكۆفە تىزھار
ھەنى نەنىشوق ژالە نە رووى گول
جە رووى گول سورخ نەكىشو كولاو
تا قام قىيام بەرنەپاى جە كۆ
ھەنى سەوز نەپان چەنى سۆز و دەرد
شەقايق رەنگ زەرد جە پر ھوون بان
نەشانق شەونم وە رووى نەستەرەن
نەروپان جە خاك چەنى ناخ و داخ
ياشا كەس نەركەس نەكەرۆ وە بو
وئىنەنى نىش خار بىكۆش نە دل
نە رەنگ گول بو، نە بەزم كولاو
رەنگ سەوز نەكەرۆ بەرك نەوئەو

خەسرەوم وەھار، خەسرەوم وەھار
بەر نەپان وە بەر گولان جە گولزار
نە سەحن چەمەن نەوانۆ بولبول
نیلووفەر تا ھەر بەر نەپۆ جە ئاو
وئەوشە و سونبول، نەسرىن و شەوئۆ
سۆسەن و لالە، رەنا و گولە زەرد
سپاى گوللان خوار و نگوون بان
نەسىم سەبا نەپۆ وە چەمەن
جەغفەرى و سەمەن، پىچان و بەيداخ
ئاغە! دوماى مەرگ دیدەى شەھلاى تۆ
بگىرۆ وە دەس ھەر كەس دەسەى گول
قەھقەھەى كەبكان نەپۆ نە كۆسار
بەرەزۆ سوزەيل ئىمسال چوون سالان

په ی چي، خه سره وپه ند نه تو ی مه زارهن
 واته: ئه ی خه سره و! یاخوا ئیمسال به هار نه یته وه و دار و درخت نه پشکو ی، بولبول له
 چیمهن و میړکدا نه چریکین ی و ئیتر له لای گولدا نه نیشیتته وه و لیلوی په تا روژی په سلان له
 ناو ئاودا درنه یی و ونه وشه و نه سرین و شه و بو هه سوز نه بن و له یووی گولی سووردا
 کولاو نه گرن، با له شکر و سپای گوله کان په ست بن و له ناوچن و هه لالهش با هه رهنګ
 زهر د بی و دلی پر بی له خوین، با هه رهنه ی بای شه مال له ناو چیمه ندا هه لنه کا و شه ونم
 نه پرژینته یووی نه سته رهندا، وه گولی جه عفهری و سه من و ریحان و بهیداخ له گهل ئاخ و
 داخدا نه روی. ئه ی گهره م! له پاش مهرگی تو له پاش چاوپوشینت له جیهان، یاخوا هیچ
 که سی بونی نیرګس نه کا، ئه گهر هه رکه سیګ ده ستیه ی گول بگریته ده ستیه وه، وه کو درک
 بجه قیته دلیدا و بیپکی. با قاسپه قاسپی که وان له کویتنه کاندان دهنګ نه داته وه، نه گول
 رهنکی بی ونه به زمی گولزار بی. له بهرچی خه سره و له ناو گلکودا به ند بووه و (مه ستوره)
 له سهیر و ته ماشای به هار بزار بووه؟ سویندم به خوا ی تاق و ته نیا، ئم چهنه روژی
 ته منم تا کاتی مردن، له دوی خه سره و سهیری دهشت و چول و ئاره زووی چیمهن و
 کهشت به ناو کول و گولزار و ته ماشای گولان و شه مامه و شه و بو له جیهانه پر فریفته لدا
 له من حه رام بی.

۲

خه سره و وه هارهن، خه سره و وه هارن
 کوړ بام جه دیده، فه سل وه هارن
 مه وسم جلوس گول گولزارهن
 واده ی ته ماشای سهیر و شکارهن
 یه وهخت ته فریح قه لب ده ماغه ن
 فه سل ئاره زووی گولگهشت باغه ن
 قه هقه هه ی که بکه ن نه سهر کلوان
 فه زای چه منهن، شاخه ی شه تاوان
 نه و دل خه یه ی، نه لوان گولهن
 نیبته دای سوزش ناله ی بولبولهن
 سه حرا و باغ خه لات رهنګا ورهنګ پو شان
 عهنده لیب باده ی عه شق گول نو شان

غونچه‌ی گول سورخ نه سه‌حن چه مهن
 وه خهنده‌ی غوروور واز که‌ردن ده‌هن
 دیده‌ی نه‌رگسان پر جه خومارهن
 زینت ئارای به‌زم خـان وه‌هارن
 موسه‌لسه‌ل گیسووی پر جه‌عد سونبل
 لهرزانه‌ن به ناز پهری دام دل
 شه‌ویق، کو‌ساران که‌ردن موعتته‌ر
 سه‌ف پیکان نه پای سپای سیس عنبه‌ر
 هه‌ر یه‌ک وه ره‌نگی به‌رئامان وه به‌ر
 خودسازی که‌ردن په‌ی ته‌ماشاکه‌ر
 زومروود گوون که‌ردن به‌رگ درختان
 په‌ی کو‌ریی دیده‌ی قه‌لاخی ره‌ختان
 ئهرچه‌مهن، وه‌رباغ، وه‌ر سه‌حراو ده‌شته‌ن
 ماچی نمونه‌ی سه‌حرای به‌هه‌شته‌ن
 بول‌بول وه ئاواز غهم زدای دل
 مه‌وانق وه عیشق دیدار گل
 قومری وه‌ش ده‌ماخ فه‌سل سه‌روانه‌ن
 چنار فاخ‌ته‌ش په‌ی نه‌واخوانه‌ن
 به‌ی ته‌وره ئاین به‌زم وه‌هارهن
 ویس‌ال موراغان که‌بک و هه‌زارهن
 ئه‌مما به‌گیانت شای لال که‌مه‌رم
 جه‌ی ده‌مدا بی تو ویم زام خه‌ته‌رم
 کو‌ربام جه دیده فه‌ره‌یدوون فه‌ر
 ئیم‌سال کی که‌رو سه‌یر ده‌شت و ده‌ر؟
 کی مه‌شغوول وه سه‌یر کو و سه‌حرا بو؟
 کی سه‌راپه‌رده‌ی عه‌یشش وه پا بو؟
 ناله‌ی نه‌وای کی به‌یق نه باخـان؟
 کی که‌رو نه سه‌حن چه‌مهن چراخان؟

كى نۆشۈنەپاي درخت گۈل مەي؟
 كى گۈشۈش بەدەر و بەئاهەنگ نەي؟
 پەي تەماشاي باخ كى بکەر و عەزم
 نە (خەسرەو ئاوا) كى بگىرۋ بەزم؟
 مۆتريب پەرى كى بنوازۋ سەازان
 كى بەدەرۋ فەيكر بەپىزەي رازان؟
 گۈلۈن وەھار كى بکەرۋ بۆ؟
 ھانا وە بەخەتم وەي وەيانەم رۆ؟
 نالەي بەزم كى گۈشۈش بکەرۋ كەر
 كى نیشۈنە توي خەلوەت مەنزەر؟
 كى نە (فیردەوس)ى سپا و سانش بۆ
 كى زەمزمەي عەيش نە دەورانىش بۆ
 كى بەزم شادى نە (كارىز)ش بۆ؟
 كى ھەواي گۈل گەشت (باوەرىز)ش بۆ؟
 ئۆمىد وە ھەزەت داناي بى چوون بۆ
 پەرى ناكامىت دنيا نگوون بۆ
 (مەستورە)! كۆر باي خەيالت خامەن
 خەسرەوت دەستاخ وە بەند و دامەن

واتە: ئەي خەسرەو! ياخو چاوەكانم كۆپىر بى كە تۆ لىرەدا نىت، ئەوا وەرزى بەھارە و
 كاتى دانىشتنى گۈل لە گۈلزارە و وادەي تەماشاي سەير و شكارە، ئەمە وەخت وادەي
 رابواردنى دىل و مېشكە و وەرزى ئارەزووى گەشت و سەيران لە باخ دايە، قاسپە قاسپى
 كەوان لەسەر لووتكەي كۆلەكانى كۆمەدە دى و چىمەن و مېرگ بەجارى پازاوەتەو و ئاوى
 شەتاوەكان ھازەي دى، سەرەتاي خىوئەي گۈلانى پەنگاوپەنگە و سەرەتاي كزەي نالەي
 بولبولە، دەشت و باخ بەگۈلى پەنگاوپەنگ داپۆشراو و، بولبول بەدەي ئەوينى گۈلى
 خواردووتەو، وە غونچەي گۈلى سوور لە ناو چىمەندا بەپىكەننەو دەمى كردووتەو،
 نىرگسان چاويان پىر لە خومارە و بەھاريان بەجارى پازاندووتەو، رۆك و گياكان بەدەم
 شەنەي باوہ ئەلەرىنەو و بۆ داواي دىل ناز دەكەن. كى لە (فیردەوس)دا سپا و سانى بى و
 كى لە دەوراندا رابوورى و كى لە (كارىز)دا شادى بكا و كى بىھوئى لە داواي تۆ لە

(باوهریز) دا خەریکی گەشت بێ، ئومێدەم بەخوای گەورە و کران کە بۆ ناکامیت دنیا لە ناوچێ. ئەی (مەستوورە)! کوێر بێ، خەیاڵت خاوە و خەسرەوت ئیستا لە گۆردا بەند کراوە و لە داوە.

ئەو ھۆنراوانەیی مەستوورە با وەکو لە پوڵەتدا لە لاواندنەو و شینی خەسرەو خانی مێردیدا وێژراون، بەلام ئەگەر چاک ورد بینەو لە راستەقینەدا پارچە بەھارییەکی جوان و دلپەینە کە بێگومان کەمتر کەسی لە ھۆنەرە پایەبەرزەکانی کورد توانیویە پارچە ھۆنراویکی بەھار بەو جوانییە بەھۆنیتەو.

مەستوورە بەشیوێی سۆرانیش ھۆنراوەی ھۆنیتەو، بەلام ئیمە ھەر تەنیا پارچە ھەلبەستێکمان بەم شیوێی دەست کەوتوو کە بەراستی زۆر تەو و پاراو و شیرین و پەوانە. ئەمەش ئەو پارچە ھەلبەستە کە دەلی:

گرفتارم بەنازی چاوەکانی مەستی فەتانت
بریندارم بەتیری سینهسۆزی نیشی موژگان
بە زولف و پەرچەم و ئەگریجەکانت غارەت کردم
دلێکم بوو ئەویشت خستە ناو چاهی زەنەخدانت
جەنابا عاشقان ئەمڕۆ ھەموو ھاتوونە پابۆست
منیش ھاتم بفرموو بمکوژن بمکەن بەقوربانت
تەشەککۆر واجبە بۆ من ئەگەر بمرم بەزەخمی تۆ
بە شەرتی کفەنەکەم بدووری بەتای زولفی پەڕیشانت
لە کوشتن گەردنت ئازاد دەکەم گەر بێتە سەر قەبرم
بە رۆژی جومعە بمیژی لە لای جەمعی شەھیدانت
کەسی تۆ کوشتبیت رۆژی لە حەشرا زەحمەتی نادەن
ئەگەر وەک من لە ئەم دنیاوە سووتابی لە ھیجرانت
ھەمیشە سوچدەگام خاکی بەر دەرگانی کەسی تۆیە
رەقیب پروی رەش بێ نایەلی بکا دەستم بەرامانت
لە شەرت و ھەم وەفاداری خۆ تۆ مەشھووری نافاقی
فیدای شەرت و وەفات بم، چی بەسەرھات مەبلی جارانت؟
ئەم ئەمڕۆ ئەمەلکی عاشفییدا! نادەری دەمرم
بە دەستی بەندەکی عاشق ھەموو ھاتوونە دیوانت

برۆ (مەستوورە) شوکری که له دەرگای پادشای داوەر
 که شۆلە ی پۆژی پووی والی دەگاتە کۆشک و ئەیوانت
 دیوانە کوردییەکی مەستوورە بەتەقەلا و کۆششی نووسەرەو کۆکراوەتەو پاقە ی
 کراوە، بەلام هێشتا له چاپ نه دراوه.

سەرچاوەکان

- ۱- دیوانی ماه شرف خانم کردستانی باهتمام معرفت سنندج ۱۳۲۴.
- ۲- مجمع الفصحاء تالیف رضا قلی خان هدایت - تهران ۱۳۳۶.
- ۳- حقیقة ناصریه تالیف میرزا علی اکبر صادق الملک (دەستنوس).
- ۴- تاریخ مردوخ تالیف ایه الله مردوخ - تهران ۱۳۲۵.
- ۵- تاریخ اردلان تالیف مستوره کردستانی به اهتمام ناصر آزادپور - سنندج ۱۳۳۸.
- ۶- دیوانی مەولەوی (دەستنوس).
- ۷- دیوانی نالی (دەستنوس)
- ۸- دیوانی مەستوورە ی ئەرەلان (دەستنوس).
- ۹- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بە مەستوورە ی کوردستانی.

مەولەوی

۱۳۰۰ - ۱۲۲۱

ئەم ھۆنەرە پایەبەرزە کە پیغەمبەری ھۆنراوی
 گۆرانی بوو، پیری ھۆنەرەن و سەردەفتەری
 وێژەوانان و شەیدای دەرۆیشان و خەرقەپۆشی
 ئاھەنگی مە ی نۆشان بوو ناوی (عبدولرەحیم)
 و کوری (مەلاسەعید) و نازناوی (مەعدووم) و
 ناوبانگی (مەولەوی) و بەشەش پشت دەچیتەو
 سەر (مەلا ئەبویەکری موسەنیف) خاوەنی
 پەرتووکی (الوضوح)، وە لە بنەمالە ی (سەید
 پیر خدری شاھۆ) یە.

بەپیتی ئەو بەلگانیە ی کە لە دەست دایە، مەولەوی لە سالی ۱۲۲۱ ی کۆچی لە دێی
 (یاقشلۆخ) ی سەرشاتە لە ناوچە ی (تاوہگۆزی) پیتی ناوہتە مەیدانی ژیانەو، ھەر لە

سهردهمی منداآیدا مائی باوکی کۆچی کردووهته دئی (بیژاوه)، وه لهویدا له لای باوکی قورئانی پیرۆزی دوابی هیناوه، پاشان ورده پهراوه سهرهتاییهکانی فارسی و ریزمانی عهرهیی خویندووه، دواي ئهوه بهپیتی رهوشی فهقیکانی کوردستان بۆ خویندن گهراوه و چووهته (پاوه) له ناوچهی ههرامانی لهۆن، وه پاش ماوهیهک لهوێهه رۆیشتووهته (چۆر) له مهربوان، وه لهوێشهوه چووهته (بانه) و پاش ئهوهی رۆیشتووته (سلیمانی) و له (مزگهوتی گهره) دا دامهزراوه که لهو کاته دا. (شیخ مافی ئۆدۆ) مامۆستای بووه، پاشان چووهته (ههلهبجه) و له (مزگهوتی جامع) له لای (مهلا سادقی تهوێلهیی) و (شیخ عهبدوڵلای خهرپانی) خویندوویهتی، ئهجا چووهته (قهلای جوانرۆ) و له لای (مهلا محهمهدی قازی) دا خویندوویهتی و لهوێشهوه بۆ جاری دووم له سهردهمی (رهزا قولی خانی والی) دا چووتهوه بۆ (سنه) و له مزگهوتی (دار الاحسان) دامهزراوه، وه ماوهیهکی زیاتر له جاری پێشوو لهوێ ماوهتهوه، پاشان گهراوتهوه بۆ (سلیمانی) و له لای (مهلا عهبدوڵرهمانی نۆدشهیی) کۆتایی بهخویندنهکهی هیناوه و ودم و ئیجازهی مهلایهتی وهرگرتووه.

مامۆستا مهلا عهبدوڵکهیمی مودهريس له سهرهتای دیوانهکهی مهولهویدا دهلی: ئهوهی که ههندی دهلین: مهولهوی له زهمانی (رهزا قولی خانی والی) دا له مزگهوتی (دار الاحسان) ی سنه له لای (حاجی مهلا ئهحمهدی نۆدشهیی) ودمی وهرگرتووه، راست نییه. چونکه حاجی مهلا ئهحمهد له دهورهی رهزا قولی خاندانهاتهوهته سنه، جگه لهوش مهولهوی بهتەمەن ههشت ساڵ له حاجی مهلا ئهحمهد گهرهتر بووه.

وهک لهم هۆنراوه فارسییهوه دهردهکهوێ که میژووی له دایکبوونی حاجی مهلا ئهحمهد دهکاته ۱۲۲۹ ی کۆچی وهکو دهلی:

هاتفی از سر الهام بتاریخش گفت:

بودا احمد خلف امجد عبدالرحمن

مهولهوی پاش کۆتاییهتێنان بهخویندنهکهی گهراوتهوه بۆ زید و مهلبهندهکهی خۆی و له دئی (چروستانه) دا دامهزراوه و دهستی کردووهته وانه وتنهوه و رینموونی خهک و پاشان ههواي خهرقهپۆشی و دهروێشی دهکهوێته سهری و سۆزی رایهلی (شیخ وهسمانی تهوێلهیی) رایدهکێشی بۆ لای خۆی و ئهبی بهپهپوولهی پهروبال سووتاوی دهوری شیخ سیراجه دین و پلهوپایهی (خهلیفه) یی لی وهردهگری، وه پاشماوهی ژبانی بهوانه وتنهوه و رینۆینی خهک دهباته سهر تا له سالی ۱۳۰۰ ی کۆچی له (سهرشاته) له تهمهنی ۷۹ سالی دا کۆچی دوابی دهکا و لهویدا دهنیژرێ، وه گۆرهکهی ئیستاش جیی راز و نیازی خهباران و دلسوتاوانه.

بېگومان مەۋلەۋى لە ھۆنەرانى ھەر بەرزى سەدەى سىزدەمى كۆچىيە، نازكى بىرۋاۋەر
و جوانىي وشە و پاكىشانى دڭ بەرستەى جوان و رەنگىنى كوردى مەگەر ھەر لە دەست
ئەۋ ھاتىي.

مامۇستا (علادين سجادى) لە پەراۋى (مىژۋى ئەدەبى كوردى) دا لە بارەى مەۋلەۋىيەۋە
دەلى: بەبى شك مەۋلەۋى بەرزترىن ھۆنەرى سەدەى سىزدەمى كوردە و تا ئەم مىژۋە و
بگرە ھى پىشەۋەش نەۋەك ھەر ئەۋەندە بەلگە ئەگەر بەراوردى كەلگەلە و خەيالى ھۆنراۋى
مەۋلەۋى لەگەل ھۆنەرەكانى سەدەى سىزدەمى غەيرى كورددا بكرى ھەموو زمان و
پىنۋوسىك دان بەۋەدا دەنى كە بىرى بەرزى مەۋلەۋى لەسەر ھەمويانەۋىيە، نازكىي
خەيال، بىرى تىژ و وردى و مانا و جوانى وشە و پاكىشانى دڭ بەدەستەۋاژەى رەنگىن
بزۋاندەۋەى تەلى دلنەۋايى مەگەر ھەر لە دەست مەۋلەۋى ھاتىي، ياخود مەگەر ھەر خاتۋو
عەنەر توانىيىتى لە پەردەيەكى نەپتىيەۋە خۆى بنوئىتى بۆ مەۋلەۋى بۆ ئەۋەى دەرگاي
ھۆنراۋى بۆ بكرىتەۋە و ببى بەۋ مەۋلەۋىيە كە پىنۋوس لە باسى ھۆنراۋىدا كۆلە.

مەۋلەۋى پايەيەكى بلىدى لە ناۋ زاناکانى كورددا ھەيە، بەتايبەت لە (علم الكلام) دا
دەستىكى بەرزى ھەبۋە، ئەۋ نووسراۋانەى كە لە ئەۋەۋە ماۋنەتەۋە ھەموو لەم زانستەدان
و برىتىن لەم پەرتۈۋكانە:

۱- ئەلفەزىلە: كە داگرى ۲۰۲۱ ھۆنراۋەى عەرەبىيە و لە سالى ۱۲۸۵ى كۆچى داي ناۋە و
بەھۆى مامۇستا مەلا عەبدولكەرىمى مودەررىسەۋە بەزمانى عەرەبى راڤە كراۋە و لە
سالى ۱۳۹۲ى كۆچى لە چاپ دراۋە. ئەم پەراۋە بەم جۆرە دەست پى دەكات:

بسم الله الرحمن الرحيم   من تاه فيه نهيه الحكيم
معطي جلائل العطايا والنعمة   مظلوي دقائق المزايا والكرم

۲- العەقىدە تولەرزىيە: كە داگرى ۲۴۵۲ ھۆنراۋى كوردىيە و لە سالى ۱۳۵۲ى كۆچى لە
لايەن مامۇستا (محيەدين سەبرى) يەۋە لە چاپ دراۋە. يەكەمىن ھۆنراۋى ئەم پەرتۈۋكە
بەم جۆرەيە:

زۈيدەى عەقىدە و خولاسەى كەلام   ھەر لە تۆ بۆتۆس ھەمد و سەناى تام

۳- ئەلفۋائىح: كە داگرى ۵۲۷ ھۆنراۋى فارسىيە لەگەل پەرتۈۋكى (ئەلەقىدە ئەلەرزىيە) لە
چاپ دراۋە و يەكەم ھەلەستى ئەم نووسراۋە بەم جۆرەيە:

جو خود بينم از بس روسياھى   ننگجداى الھى يا الھى

۴- دىۋانى مەۋلەۋى: كە داگرى ھۆنراۋەكانىيەتى و لە سالى ۱۲۸۰ى كۆچى لە لايەن مەلا
عەبدولكەرىمى مودەررىسەۋە كۆكراۋەتەۋە و لە چاپ دراۋە. شايانى باسە كە مامۇستا

مودەدریس گەلئى تى كۆشاوه كه هۆنراوهكانى مەولهوى كۆيكاتهوه و راڤەيان بكاته سەر زاراوهى كرمانجى باشوورى (سۆرانى)، بەلام لەبەرئەوهى دىوانەكەى مەولهوى بەتەواوى نەكەوتۆتە دەستى، ئەوهى كه گەلئى جىاوازى و ئالۆزى لە هۆنراوهكانى ئەبىنریت، لەم دوايىیدا نوسخەىكى دەستنووس لە دىوانەكەى مەولهوى لە زانكۆى تاران دۆزرايهوه كه بەپى ئەو دىوانە وا دەردەكەوتى گەلئى لە هۆنراوهكانى مەولهوى لە دىوانە چاپكراوهكەدا بەش بەش بوونە و بەپرشیولای و ئالۆزى لە چاپ دراون و هەندى هۆنراوىشى ئاویتە و تىكەلئى يەكتر بوون.

جگە لە مانەش نامىلكەىكى بەفارسی، هەيه كه باسى چۆنىيەتى پچەى نەقشبەندى دەكات و، هەندى نامەيشى بەخەتى خۆى لە شوێن بەجئ ماوه كه بۆ دۆستان و هاوهلانى نووسيون.

مەولهوى لە ژێر پەردەى پیتۆلئى و وردەكارى و لێكۆلینەوهدا دەستىك بۆ ئەو دیوى پەردەى سروشت درێژ دەكا و وەكو وێنەگرىكى مامۆستا تابلۆیەكى راستەقینەى سروشت بەئیمە پیشان دەدا و دەلئى:

ئەوا زستان بەتۆف و سەرمايهوه كەوتە گەردوونهوه و، جیهانى بەجۆرئ پركرد كه كلیلهى بەفرى كێوهكان گێژ و لولیانە، وەستای قەلاى شاخە بەرزەكان كه دەستى هێز و توانای خوايه، دەرگای ئەشكەوتەكانى سپی كارى كردووه، تۆفى هەواى سارد بوو بەزێرنگەر و گوارە و زێوهرى گەوهەرى بەنرخى لە سەهۆل بۆ گوێى شاخەكانیدا دروست كردووه و نەونەمامەكانى بەو خەشڵ و خاوه، رازاندنەوه. تۆفى زستان بۆ تەماشاكردنى بالای نەونەمامى دلدار، لە باتى ئاوینە سەهۆلئى بۆ گرتووه و تەمى بۆى كردووتە چارشێو. ئەم دلدارە جوانە و ئەم غار و ئەشكەوتە سپی كارى كراوه بۆ بەزمى مەگێر و كۆرى مەى خواردنەوه دەنالن.

ئەى مەگێر، زووكە دەست كه بەمەگێران، ترست لە سەرماى مانگی دەى نەبئ، چونكه نەشەى مەى خواردنەوهى تاقمەكانى پێش ئیمە هەوايان خۆش كردووه، وە ئیمە ئەبئ لەسەر ئەو پتچەكى ئەوانە بێن، سەیركه چونكه مەزەى مەى لە دلایانایە و لە گۆرا بەتۆى كفنئى رادەبویرن، مادام كه ئەوان مردوون و ئیمەش بەرپێگەوهین، با زمانى سۆزى خۆشەویستى بەزەبى بێتە ئەوان و دەستى نالە، پیاڵەى مەى برێژیتە دەمى ئەوانەى چاوهروانن. ئەى مەگێر، زووكە با ئیمەش بەم رێ گوزەرەى ژيانەدا پیاڵەیهك بگرین بەدەستمانەوه، وە خۆمان بەدەین بەدەست مەرگەوه:

زووسانهن وهی رهنګ وه گهردوون یاوان
 گیتجای گیتج لوول کلّیلّهی کاوان
 بهنا باشی بورج بهرزه دیاران
 سفید کاری کهرد تاقچهی مه غاران
 چ شیرین زه پګر هه وای توف سهرد
 گۆشواره نه گۆش نه ونه مامان کهرد
 پهی نیگای بالای نه مام بی گهرد
 یه خ ناینه گرت، ته م چارشیتو ئاوهرد
 ئهی مه حبوب خاس، ئهی بنای ته مام
 مه نالۆ پهی به زم ساقی و شیشه و جام
 ساقی، باک نییهن جه سهردی دهی، دهی
 هه ووا وهش کهردن نه شئهی نو شای مهی
 ئاخر سهرمه شقهن پهری مهی خواران
 واردهی ویهرده ویهاردهی یاران
 چون نه دلّ شنوی مه زهی مهی داران
 بدیه چوون وه توئی لۆنگی مه ویاران
 زوانه کهی سوژ ده سه کهی ناله
 بیکانو، پیزۆ، پهحمهت پیاله
 پهحمهت وه پرووی خاک پهستگاراندا
 پیاله وه دهم ئینت زاراندا
 دیرهن با ئیمه یچ نهی گوزهره وه
 جامی وه دهم نیم دهم وه سهره وه
 مهوله وی به بی پهره و ده که ویتته کوپری پیتۆلی و فهلسه فه وه و به بیرکی ورد و تیژ له م
 جیهاندا ورد ده بیتته وه و لاپه ره میژووی پۆژگار دینیتته بهرچاو و پیشانی ده دا:
 هه ر ئه و دهورهن چهرخ تا ئاوهرد و بهرد
 دهم ئه و دهم نګین تا خاتهم ئاوهرد
 دا به زم خه سره و شیرین وه ههم دا
 جام دا وه سه رجه م، جه م وه سه ر جه م دا

شوهرهت نامه‌ی نام حاتهمش که‌رد ته‌ی
 که‌رد وه کاسه‌که‌ل کاسه‌ی که‌لله‌ی که‌ی
 ساقی، گهره‌د ئارد یاران هام فه‌رد
 مه‌دام نه ده‌ماخ ئاسیای چه‌پگه‌رد
 سه‌دای ئاسا‌وچی مه‌یۆ په‌یاپه‌ی
 ئاساو خالییه‌ن نه‌وبه‌ته‌ن ساده‌ی
 هر کاتای زانای چه‌رخ‌ی وه‌رده‌وه
 چون یاران دانه‌ی ئی‌مه‌یچ هه‌پده‌وه
 نه‌هر سه‌رده‌شتی کشتی کریا بۆ
 وه‌ جو‌ی چه‌مه‌ی چه‌م ئاو نه‌دریا بۆ
 نه‌یاوا بۆ خاس دانه‌ش به‌و ئاو
 لایق نین به‌ردیش به‌و ئاسی‌او
 فیدات بوون ئامان سا هۆرکه‌ر باب‌ه‌ی
 وه‌سه‌ر کشتما په‌ی په‌ی جه‌و جو‌ی مه‌ی،
 ئه‌ر سه‌د کشته‌که‌م ئاخ‌ر کارشه‌ن
 هه‌فته‌که‌ی ئاخ‌ر نه‌و وه‌هارشه‌ن
 به‌لام به‌ل ته‌ل ته‌ل که‌شه‌یوه‌ که‌رۆ
 نه‌ی ئاخ‌ر—ره‌وه‌ داناوی وه‌رۆ
 چه‌یفه‌ن تو‌میراو سه‌رجو‌ی باده‌ بی
 وه‌هر که‌س به‌قه‌د که‌فاف داده‌ بی
 من کشتم روو زه‌رد هام فه‌ردانش بۆ
 دانه‌م رووس‌یای هام ده‌ردانش بۆ

واته: چه‌رخ هه‌ر ئه‌و چه‌رخه‌یه که‌ چه‌ند جو‌ر گو‌را و چه‌ند رۆژگاری هه‌تایه‌ پێشه‌وه،
 وه‌نگینی پێغه‌مبه‌ریه‌تی ده‌ست به‌ده‌ست له‌ ناو پێغه‌مبه‌راندا گه‌ی‌را تا گه‌یان‌دیه‌ سه‌ر
 پێغه‌مبه‌ری گه‌وره‌ی ئیسلام که‌ سه‌رکه‌وره و ئاخ‌ری پێغه‌مبه‌رانه، ئه‌م چه‌رخه‌ به‌زمی
 خه‌سره‌و شیرینی دا به‌یه‌کدا و جامی دا به‌سه‌ر جه‌مشیدا و کوشتی و جه‌مشیدیشی
 کوتا به‌سه‌ر خه‌لکدا و له‌ناوی برد. ئه‌م چه‌رخه‌ هه‌ر ئه‌و چه‌رخه‌یه که‌ ناویانگی حاته‌می

پېچاوه ته وه، وه کاسه ی سهری که یخه سره وی کرد به کاسه که ل. ئە ی میگیږ، ئەم چهرخه که وهکو ناش دسوورپتته وه هاوسه ران و نه ونه مامانی وهک دانه ویلته کرد به ئارد و تۆز و گهردی ئەوانیدا به لووتی ئیمه دا، جا ههر ئەوه ندهت زانی ئەو ئاشه سوورپکی تری خوارد و ئیمه شی وهکو دانه ویلته هاری و کردینی به گهر د. ده ی ئەوهش بزانیته که له ههر دهشت و درتکدا ههر کشتوکالیک کرابی، ئەگهر به جوگه له ی باده ی ئەوین و خوښه ویستی ئاو نه درابی، وه دانه کانی به و ئاو تیراو نه بووی، ئەو هیشتا به که لکی ئەو ناییت که بکریته به گه پرووی ئەو ئاشه دا، دهستم به دامینت ئە ی میگیږ، جوگه ی شه رابی خوښه ویستی هه لکه، با په ی دهر په ی به سهر کشتوکالی مندا بی، با وهکو ئاخر و ئوخریه تی و دوا هه فته ی به هاری ته مه نیه ته ی لقه کانی هه لچن و له م دوا ییانه دا له ئاوی خوښه ویستی تیراو بن، چونکه هه یفه تۆ میراوی جوگه ی مه ی بی، وه به گویره ی پتوویستی و نیاز به ههر که س باده ی خوښه ویستیت به خشی بی، که چی کشتوکالی له و باده ی خوښه ویستییه بی بهش که ی و دانه ویلته که م له ئاستی دانه ویلته ی خه لک پوچ و ره شه و بووی.

مه وله وی له ئاخر و ئوخری ته مه نیدا تووشی گه لی پرودا و کاره ساتی ناخۆش بووه، وهکو ده لێن په رتوو کخانه که ی که داگری سه دان په رتووکی کوردی و عه ره بی و فارسی بووه سووتاوه و ئەوسا عه نبه ر خاتوونی خیزانی که زۆر خوښی ویستوو کۆچی دوا یی کردوو و به م جوړه له دوا ی ساله کانی ژیانیدا تووشی ئەم هه موو پروداوه ناخۆشانه بووه، جا مه وله وی به م جوړه عه نبه ر خاتوونی خیزانی ده لاوینتته وه.

شوورای عاشوورا دیسان به زمش به ست
موحه رهم ئاما مه حره م شی نه ده ست

ئەو خه ریک نه چۆل شام عه ده مدا

من نه که ره به لای سارای ماته مدا

ئەو یه زید مه رگ وه ئەس سیر به رده

من زاده ی زیاد خه م یه قیر که رده

بازارهن، واده ی مامه له ن، ساقی

هه ی بگره فنانی، وه ی بده ر باقی

ئەو، حوسه ین ئاسا فه ردا که پۆ بۆ

داخۆ سه ر جه کۆ، لاشه جه کۆ بۆ

ئیمسال نه ووه هار چون خه زان دهر د

به رگ وه رد باغ (مه عدووم) به رد ئەو هه رد

مشیو تالهی من خیلان ئهنگیز بۆ
 وهرنه، کهی، کی دی، به هار گول پیز بۆ
 دل وه که چبازی چه پگهرد بازیش وهرد
 جفت ئارهزوو کهرد، چه پگهرد تاق ئا وهرد
 بۆی (عهنبر) نه تۆی دهماخم دور کهرد
 فرسه تش ئا وهرد ههوا ی وهبا ی دهرد
 نهچی! وه بی بهزم یاران جانی
 کام سهفا مهندهن په ی زنده گانی؟
 چون مه زاق تالهن جه گردين لاهه
 بۆ وه شیی رینی یه که دوو نه واهه.
 یه کی یه کجاری تا ونۆمه وه
 ئه و یه که لا ونۆم، یا ونۆم وه

واته: رۆژی دهیه مینی مانگی موحه رهم دیسان به زمی خو ی گتیا، وه من له مانگهدا
 خیزانه که ی خو م له دست دا. عه نبر خاتوونی خیزانم له دهشتی چۆلی شاری نه بوونیدا
 داماهه، منیش له که ره لای دهشتی خه فته و په ژاره دا که وتووم. ئه و یه زیدی مهرگ هات و
 به دیل بردی و منیش خه م و که سه رگیری پی دام. ئه ی مه یگتیا! ئه مه بازای سه ودا و
 مامه له یه، ده سا وهره و گیانم بستینه و ژیا نی هه می شه ییم پی بده. هه ی رۆ، سو زی که رۆژ
 بووه وه داخو منیش سه ر و لاشه م بکه ویتته کو ی و چیم به سه ردا بی. ئیمسال به هاری نو ی
 وه کو پایز و خه زانی لی هاتووه به جو ری که گه لای گولی باخی (مه عدوومی) وهراند و بۆ
 که ژ و کتوی برد، ده بی به ختم هه لگه رانی بی، ئه گینا کی دیویه که له وهرزی به هاردا گول
 بوهری؟ دل به کجبازی چه رخی چه پگهرد هه لخه لته، ئه م جووتی ئه ویست، که چی ئه و تاقی
 هیتا. ره شه با ی نه خو ش ی ئه مه ی به هه ل و ده رفه ت زانی و خیرا هات و بۆنی (عه نبر) ی
 له سه ر و می شکم دور خسته وه. ئه ی برای شم شال ژهن ئه م نه وایه چیه که به بی به زمی
 یارانی گیانی له تۆوه دی، ئیتر چ شای و خو شیه که له دلدا ماهه که تو شم شال لی بده ی؟
 ده سا له به ره وه ی ژیا نم تال و ناخو شه وهره یه که دوو هه وام به شم شاله که ت بۆ لی ده،
 به جو ری که یه کیکیان به ته وای بمتوینتته وه و ئه وه ی تریان به جار ی بملاوینتته وه و وه کو
 رۆژی په سلان زیندووم بکاته وه.

مه وله یی له پاش ئه م هه مو ناخو ش ی و کویره وهریه که له ژیا نیا ده بی نی پیریش رووی
 تی ده کا و ئه ندام و قه دی به ره به ره خه م ده بیتته وه و به م چه شنه پیری دیتته پیریه وه و

دەزانى كە نۆرەى كۆچى دوايىيە بۆيە بەم جۆرە سكاللا لە دەست پىرى دەكا:

پيششانيەم هەوەس زانوو جازمەن

تەعزىم جەناب پىرى لازمەن

بالا كەردەوە مەيل ئەو لای پەستى

وردىكلانەن دەروازەى هەستى

(مەعدوومى)! كەردەى بەدىيە هەزار تەرز

زانووى ئومىدەت ناوەرۆ ئەو لەرز

ئەو كەس مەزانۆ سەتتارەن ئارۆ

جەو بوزورگتەرەن، صوب ئەو پروت نارۆ

سيفدیت قەلخان پەى پرووى سيات بۆ

كەمانىت شەفیع تىر ديات بۆ

نەبۆ پىرى تەن ناتوانىت

وەى دوو فەردەوە، ئەو دەس جوانىت:

عەزانم ئەر سەد جە حەد بەرشيەن

جە رووسىايىم گرانتهر نىيەن

من كە خەجالەت خەزمەت ئاما پىم

جەهەننەم سەد سال دۆزەخ بۆ وە جىم

موتريب! بۆ وە داد دلگىرىمەوە

(پىرى) ها ئاما وە پىرىمەوە

نەوات وىترانەى دل كەرو ئاوا

چەنى بەستەى فەرد (بىيساران) ماوا:

ئىسە ها جەگرد پەشىمانىم بەرد

وادەى پىرىمەن جوانىم و بىەرد

ئانە گشت جە فەسل نادانىم بىيەن

وادەى سەرمەستى و جوانىم بىيەن

وادەى پىرىمەن ياوانم نۆبە

نۆبەى نۆبەمەن كەرەمدار نۆبە!

واتە: ناوچەوانم هيو و ئارەزووى ئەوێه كە هيزى راكيشەرى ئەژنۆم راى كيشى بۆ لای

[illegible]

هام سهران ئامان ئەر ئەمەندەن ھۆشم
 سەدای وەشیوون، مەیق نە گۆشم
 چىمان زىلەى زەنگ زەوارى مەیق
 زىنگەى قافلەى وەھارى مەیق
 ھانا قافلەچى، دادەن دەخىلەن
 بنەكدار خەم خەیلئى زەلەلەن
 نە پرای توجارەت ئەمىر وەلى
 تۆ مایەى پەواج عەباس و عەلى
 ساتئى قافلەكەت ساكن نە سەیر بۆ
 يەك ەرزئى داروون، ئۆخىرت خەیر بۆ
 گىچ زىتوار ەرسىم مەوچ وەردەن
 سارای مەريوان تەمام ەپ كەردەن
 بازى ەناسەم سەوب وەنەش دەرق
 يەخ كەپق قەتار ئاسان بويەرق
 ئەمجار وە سۆزەن موژەى جۆش وەردەم
 سەرنووك قەلەم ئاخ سوراخ كەردەم
 وە بەند دووباد مەینەتیی جگەر
 بوورازە تاتای جەوالان يەكسەر
 قەياسەى قايش پۆسەكەى جەستەم
 حەلقەى قەلەمەى پىشەى شكەستەم
 مەدەد يا عەلى پەى سەفەر كەر مەیل
 مەنزىل ئەو مەنزىل تا مەنزىلگەى لەیل
 وزان نە گەردەن بەرز پىشەشاهەنگ
 بشوق بدوق دەنگ فرسەنگ ئەو فرسەنگ
 بەلام ەەر خاكئى جەو ئاسانەكن
 گەرد سفتەى گيان ەراسانەكن
 رەحمت بۆ وادەى وستەى بارەكەت
 نەبۆ وە پاشىل پاي قەتارەكەت

جه زيلهي ئو زهنگ چون خه بهردارهن
 مهيو مهشناسوش ئاخو ديارهن
 مهپهرسو ئازيز پي وهفا و بهينهت
 كوئن تو جارباشي سهرقافلهي مهينهت
 واچه مهر نهديت نهمام بي گهرد
 چيگه پارچهي گيان پايه نداشت كهرد
 ياد پايه نداشت سهوداي سههرش بي
 مامهلهي پارچهي گيانبوته رهش بي
 بهلام جه تهئسیر جووش بوتهي دل
 ده مهيه ههناسهي دهروون پرچل
 سيم قال ههس شهوان بيداريش
 نههرهفيي پاك تاو رهنگ روخساريش
 پووكهش بي وه كفت هوون گولناري
 وه مس مهنمانا جه لاي بازاری
 بازارش كهساد، راي بهندهرش بهند
 كهس نهواچو سهرمایهت وه چهند
 وه بازاردا وه بانگ بي شهم
 مهگيلا و مهوات وه زايهلهي گهرم:
 مهايهم ناپرهواج، دهروونم تهنگهن
 قافلهم تا قام قيامهت لهنگهن

واته: ئهي هاودهردان، دهنگيكي خووش ديته گويم. وهك بلئي دهنگي زهنگي كاروانتيكي
 بههارييه، هانائهي كاروانچي ئهن ليرهدا لهسر خهم و كهسر و پهژاره دانيشتووم و
 گهلي پهشو كاوم، سويندت ددهم بهوهي كه سويند بههافي (عهباس) و (هلي) دهخوي،
 ساتي كاروانه كهت ليرهدا راوهستينه، قسهيه كم ههيه پيتي دهليم و ئهوسا برؤ. زرتواري
 فرمي سكم شهپولي داوه و دهشتي مهريواني بهتهواوي پي كردوهته قور، ئيستاكه مهرؤ تا
 بای ههناسهي ساردم كه وهكو بای بهر بهيان وایه بدا لهو دهشته و كزري كاتهوه و یا ببی
 بهسههول و ئهوسا كاروانه كهت بهسهریدا تی پهري. ئهمجا بهسووزنی برژانگی جووش
 خواردووم كه بهنووكي قهلهمي ئاخ و داخ كون كراوه، وه بهبهني دوولوي مهينهت و پهژاره

که بهندی جه رگمه، جه واله کانت بهیه که وه بدووره وه، ئهوسا پیستی له شمشیش بکه به قایش
 بوقه یاسه و ئیسقانی شکاویشم وهک ئهلقه بکه بهچه له مه و بیکه ملی پیشهنگ و بهرزه
 و لاخی سه رقافلکه تا هر بهریدا پروا و فرسهنگ به فرسهنگ دهنگ بداته وه. ئه مجاره
 هاواری له هافی عهلی بکه و داوای یارمهتی لی بکه و بکه وه پئی و قوناخ به قوناخ برق تا
 دهگه یته ههوارگه ی یار. به لام هر خاک و خۆلی که له بهردهرگای یاردا بی ئه وه خاک و
 خۆلی له شی سووتای دلداره له گیان بیزاره کانه، جا له کاتی بارخستندا بهزه ییت یته دلا
 و ئه وه خاک و خۆله که دهکویته ژیر پئی و لاخه کانت پیشیل نه کرین. له بهرئه وه ی هوی
 زایه له و زهنگی ئه و زهنگه و لپی ئاگاداره، دیت بق لاتان و ههوالی سهر بازرگانه که که منم
 دهبرسی و دهلی له کوئییه؟ تویش له وه لامدا پئی بلای بچی مه گهر نه تدی له شوینه دا
 گیانی خوی خسته بهر پیت؟ ئه و شور و سه و دایهش که وتبووه سهری که گیانیکی تریش
 پهیدا بکا له پیتا بهختی کا. به لام به هوی توانه وه ی بوته ی دل و فرمیسکی شه و نخوونی و
 زیری بی گهردی پوو مه تی، روکه شی بووه گفتی و له لا بازارییه کان وهکو گولنار به مس
 دهینواند و لایان وابوو زیر نییه و مسه، وه که وتبووه که ساسی، ئه ویش له داخا به بازاردا
 دهگه را و به سوژه وه دهیوت. سه رمایه که م بره وه ی نییه و دل و دهروونم تهنگه و کاروانه که م
 لهنگه و تا ههستانی پوژی پهسلان راست نابیته وه و پهکی که وتوووه.

سه رچاوه کان

- ۱- دیوانی مهولهوی - کۆکردنه وه ی مه لا عه بدولکه ریمی موده ریس - به غدا ۱۳۸۰ ی کۆچی.
- ۲- میژووی ئه ده بی کوردی - نووسراوی. عه لئه ددینی سه جادی - به غدا ۱۳۷۱ ی کۆچی.
- ۳- العقیده المرضیه تألیف. عبدالرحیم المولوی- مصر ۱۳۵۲ هـ
- ۴- الوسيله فی شرح الفضيله، تألیف السید عبدالرحیم المولوی- بغداد ۱۳۹۲ هـ.
- ۵- پارسی گویان کرد تألیف. صدیق صفی زاده (بۆره که ئی) تهران ۱۳۶۱ خورشیدی.
- ۶- دیوانی دهستنووسی مهولهوی- زانکۆی تاران.
- ۷- به یازیکی کۆن که نزیکه ی په نجا سال له مه ویش نووسراوه.

شیخ عەبدوللای داخی

۱۲۲۴-۱۳۰۵

ئەم ھۆنەرەمان ناوی عەبدوللای و کۆری شیخ مەحمود و نازناوی داخییە^(۱) و بەپێی کەشکۆلیکی کۆن کە ھەتووھتە دەستمان، لە ساڵی ۱۲۲۴ی کۆچی لە دێی قەلاتەبزاند لە دایک بوو و ھەر لەوێشدا پێ گەیشتوو. ھەر لە منداڵیدا لە لای باوکی خەریکی خۆیندن بوو و ئەوسا چووھتە حوجرە ی فەقییان و بۆ خۆیندن زۆربە ی ناوچەکانی کوردستان گەراو و سەرەنجام وەمە لایەتیی لە سنە وەرگرتوو و گەراوھتوو زێد و مەلەبەندەکی خۆی و پاشماوێ ژیاڵی بەوانە و تەنھە و پێنۆینی خەلک بردووھتە سەر تا لە ساڵی ۱۳۰۵ لە تەمەنی ھەشتا و یەک ساڵیدا کۆچی دوایی کردوو.

داخی یەکی لە ھۆنەران ی ھەرەبەری کوردە و یەکی لە یاران و ھاوھەلانی مەولەوی بوو، بەپێی ئەو ھۆنراوانە ی وا لە نێوانی ئەو و مەولەویدا بۆ یەکتریان ناردوون، وا دەرەکەوی کە بەیەکەو و وانەیان خۆیندوو. ھۆنراوێکانی داخی گەلی تەپ و پاراو و شیرین و ڕەوان و بەرز، ئەو ناماژە بە چەند ھۆنراویکی ئەم ھۆنەرە دەکەین کە دەلی:

لەیل وە نیگاو، لەیل وە نیگاو

دیدی فیتنەجۆش ھا وە نیگاو

پێل وە حەیتاران ئەفەعی نماو

مەرکەمەند وە شان فەرەیدوون شاو

حاجب وە ھەیبەت قەوس قەزاو

مەر قەوس و قەزەح وە ڕووی سەماو

بینی وەو شەمیم، ڕەمیم ئیحیاو

ئێجازە دارق جە مەسیحاو

لەب گول غونچە ی باخ، وە نەو شکاو

خال وەنەوشە ی دیز پای ھەردی کاو

تۆپ تەلای زنج سەیقەل ئەیساو

یا نارنج باغ خاسە ی دالتاو

(۱) مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس لە پەراوی یادی مەردان دەلی. وای بۆ دەجم شیخ عەبدوللای مرادوەیس کە لە ساڵی ۱۳۱۲ی کۆچی لە کێوھریدا مردوو، ھەر شیخ عەبدوللای داخی بی، بەلام بەباشی بۆم ساغ نەبووتوو.

دانه‌ی خال وه جید جهیران ئاساوه
 مه‌نمانۆ چون نه‌قش وه پرۆوی میناوه
 مه‌م وه ته‌خت سهر پر جه سه‌فاوه
 سه‌مه‌ره‌ی سیدره‌ن وه مونته‌هاوه
 نه‌رمیی لیف وه پرۆوی کافور نماوه
 مه‌ر قاقوم وه پرۆوی کاتب شاوه
 یران وه ره‌وانی ره‌وان ئه‌فـــــــــــــزاه
 ساق سفید چون سه‌لج پای هه‌رده‌ی کاوه
 یا شا تا زمین ها وه پشت گاه
 بمانۆ وه حـــــــــــــوسن نازدار باوه
 (داخی) ها جه داخ ئه‌و په‌نجه و پاوه
 سهر نیا وه سهر ئه‌لحه‌د سهر اوه

واته: چاوه‌کانی یاره خو‌شه‌ویسته‌که‌م ئازاوه ده‌نینه‌وه و، دوو ره‌شمار به‌سهر
 شانه‌کانیه‌وه‌یه و وه‌کو که‌مندی فه‌ره‌یدوون شا وایه، وه برۆکانی وه‌کو که‌وان وانه و ده‌لێی
 که په‌لکه‌ره‌نگینه‌ن به‌ئاسمانه‌وه، لووتی که مشه‌ی دێ مشه‌که‌ی ئیسکی پزیو زیندوو
 ده‌کاته‌وه، چونکه ودمی له مه‌سیح وه‌رگرتوو، لیوه‌کانی وه‌کو خونچه‌ی باخه و خاله‌که‌ی
 سه‌رگۆنای وه‌کو وه‌نه‌وشه‌ی سه‌رکلاوه‌ی هه‌ردوکاوه، مه‌مه‌کانی له‌سهر سینگییه‌وه
 راوه‌ستاون و ده‌لێی به‌ردی سیدره، پێکانی ئه‌وه‌نده سپیه‌ که ده‌لێی به‌فری که‌ژ و کێوه،
 یاخوا ئه‌و نازداره هه‌میشه به‌و جوانی و شو‌خوشه‌نگیه‌وه بمێنێته‌وه، چونکه داخی
 ئه‌وه‌نده‌ی نه‌ماوه که له داخی ئه‌و نازداره سهر بنێته‌وه ناو گلکۆ.

ئهمه‌ش پارچه هه‌لبه‌ستێکی تری داخی که سه‌باره‌ت به‌مه‌رگی مه‌وله‌وی هۆنیویه‌ته‌وه که
 ده‌لێ:

دله‌ با وه‌س بۆ، دله‌ با وه‌س بۆ
 هوشیار به‌ر، واده‌ی مه‌ستیت با وه‌س بۆ
 زه‌مـــــــــــــامت با وه‌س وه‌ دوس هه‌وه‌س بۆ
 وه‌س فامت نه‌ فکرکه‌رده‌ی عه‌به‌س بۆ
 با وه‌س خه‌یالته‌ خه‌یال خال بۆ
 وه‌س حالته‌ په‌ی زولف زوخال به‌دحال بۆ

وهس وه تهـمـای وهسل نازک نهـهـالان
 سهـرمایهـی عومـرت بدەر وه تالان
 وهس جوئیای دیدار دیدهی خاسان بهر
 وهس مهـدح جهـمال مودبر باسان کهر
 بدیه هام فهردان، هام دهر، هام مهـشق
 نازک خهـیالان، دهروون دهريای عهـشق
 گردین وهو خهـیال نازک کهـرده وه
 وه بار فـــــراق نهـندۆو دهـرده وه
 ههـر یهـک وه تهـمـای نهـهـاولیکه وه
 وه پهـژارهـی خـــــال بووم لالیکه وه
 مهـزهـی بادهـی ناب حهـقیقهـت چهـشتن
 نهـی وارگهـی پریشۆر وه ناکام وهشتن
 خالی بی یاگهـی نازک خهـیالان
 بی مهـدداح مهـندن نهـو نوختهـی خالان
 مهـیخانه خالی، مهـی خوهران بی شهـوق
 بادهـکهـش ماتهـم، بادهـنۆش بی زهـوق
 زیاد جهـ گردین شای سینهـسافان
 مهـخدوومی (مهـعدووم) مهـولهـوی جافان
 جادار پهـویهـی (بیـسارانی) وی
 صاحب تهـریکهـی (هادی) و (سانی) وی
 نهـبیات (یوسف)، نهـشعار (خانا)
 جهـ خهـیال خاسیش وه هیهـچ مهـنمانا
 فهـرد وهـش مهـزموون مهـلاکهـی گۆران
 نهـبیات (تورکهـی) مهـدداح بۆران
 دانهـی (داخی) وهـند، (خانهـی) داخهـمین
 فهـرموودهـی (شهـفیع) دهروون ماتهـمین
 نهـفکار نهـبکار (سـالهی) کهـرده
 نهـبیات بهـنات (نهـجهـف) پهـروهـرده

ئەشعار پەنگین (دېوانە) كەي شەم
 واتەي (پەنجووری) دەروون دەریای خەم
 بۆ خود جە لای خەيال خاسیش بۆ
 بۆ وجود جە فكر خاسان باسیش بۆ
 وادەي موناچات (قازی ئەلحاجات)
 وە كزەي دەروون سەدق دڵ ھەر ستان
 ئی دانەي نەفیس شەفافەتەر جە لال
 مەسفت و قەلەم سەر نووك خەيال.
 یا جە گۆنای من كەرەم ئاوان تەر
 پەحمەت جە تاوان من فراوان تەر
 ھەر تۆنی وە تاق دانا و توانا
 تۆم ھەنی، ھەنی وە كۆییم بۆ ھانا
 نە فەسل فراق بەسەد زاری و دەرد
 ئی لافە نە گەنج خاطر بەرماو ەرد.
 وە وردە زامدا دڵ تاقەت بێزا
 ھەرچی بێم یەكسەر وە چەمدا پێزا
 تاقەت بی وە ھوون جە سەختی زامان
 تەك تەك چەنی ھەرس پێزا وە دامان

واتە: ئەي دڵ! وریا بەرەو ەكەم مەست و سەرخۆش بە، لە ھەوا و ھەوەس لادە، وە لە پێی
 پرۆپوچ خۆت بپاریزە، ئیتر كەم لە بیری خەيال و زولفی یاربە، وە كەم بکەو ە بیری
 گەشتن بەیار و سەرمایەي تەمەنت بەتالان مەدە، كەم بکەو ە شوینی خالخاسان و كەم
 بەجوانی جوانان و شوخۆشەنگاندا ھەلبۆی، سەرنج دە كە ھۆنەرانی ھاو دەرد و ھاو پارت
 ھەموویان كەوتنە ناو خەم و پەژارە، وە مەزەي بادەي بۆ خەوشی راستەقینەیان چێشت،
 ئیتر شوینی نازك خەيالان خالی بوو، ئیتر كەسێك نییە كە یار ستایش بكە، مەخانی
 خالییە و بادە خۆران بۆ ئارام، چونكە مەولەوی كۆچی دوایی كردووە، ئەو مەولەوییە كە
 چێشینەي بێسارانی و ھادی و سانی و یوسف یاسكە و خاناً و مەلا وەلدەخانی گۆران و
 خانە و شەفیق و نەجەف خان و ھەلی دېوانە و پەنجووی و توركە بوو.

ھۆنراوەكانی داخی بەداخەو ە كۆنەكراو نەتەو، بەلام لە زۆربەي بەیاز و كەشكۆلەكاندا
 تۆمار كراون.

سەرچاوهكان

۱- يادى مهردان- مه‌لالا!! عه‌بدولكه‌رىمى موده‌ررىس- به‌غدا ۱۹۸۳.

۲- ديوانى مه‌وله‌وى (ده‌ستىووس).

۳- به‌يازىكى كۆن كه‌ نزىكه‌ى سه‌ر سال له‌مه‌وېش نووسراوه.

۴- يادداشته‌كانى خۆم سه‌باره‌ت به‌داخى.

مه‌ه‌جوورى

۱۲۲۹-۱۳۰۴

ئهم هۆنه‌ره‌مان ناوى عه‌بدولحه‌كىم و كورى سه‌يد عه‌بدوهره‌حيمه و له‌ چىنى سه‌يد ميرزايبه و به‌چه‌ند پشت ده‌چىته‌وه سه‌ر سه‌يد ئه‌حمه‌دى باينچۆ كه‌ له‌ نه‌ته‌وه‌ى سه‌يد مه‌مه‌د زاھيدى پير خدرى شاهۆيه و نازناوى هۆنراوى مه‌ه‌جووريبه.

ئهم هۆنه‌ره به‌پى ئه‌و به‌لگانه‌ى كه‌ كه‌وتووته ده‌ستمان له‌ سالى ۱۲۲۹ى كۆچى له‌ دىى گه‌ون تووى سه‌ر به‌باينچوى لای سنه له‌ داىك بووه و هه‌ر له‌وېشدا پى گه‌يشتوو. هه‌ر له‌ مندالى له‌ لای باوكى خه‌رىكى خويندن بووه و له‌ پاشان چووته حوگره‌ى فه‌قىيان و بۆ خويندن زۆربه‌ى مه‌لبه‌نده‌كانى كوردستان گه‌راوه پاشان له‌ سلېمانى له‌ مزگه‌وتى گه‌وره له‌ لای شېخ مه‌عرووفى نۆدى خويندنه‌كه‌ى ته‌واو كردوو و دىمى مه‌لايه‌تى وه‌رگرتوو و له‌وېوه چووته خانه‌قاي مه‌ولانا خال و له‌ لای مه‌ولانا ئه‌حمه‌ددا ماوه‌يه‌ك ماوه‌ته‌وه تا خه‌رقه‌ى وه‌رگرتوو و ئه‌وسا گه‌راوه‌ته‌وه زىد و مه‌لبه‌نده‌كه‌ى خۆى و پاشماوه‌ى ژيانى به‌وانه و تنه‌وه و پىنووينى خه‌لك بردووته سه‌ر تا سالى ۱۳۰۴ له‌ ته‌مه‌نى هه‌فتا و پىنج سالى دنياى به‌جى هېشتوو و له‌ زانا هه‌ره به‌رزه‌كانى ئه‌و رۆژگارەى كوردستان دىته ژمار و له‌ هۆننه‌وه‌ى هۆنراوېشدا ده‌ستىكى به‌رز و بالاى بووه و گه‌لى هۆنراوه‌ى به‌يادگار له‌ شوين به‌جى ماوه كه‌ زۆر ته‌ر و پاراو و شيرين و په‌وان.

وه‌كو ده‌لېن ناميله‌كه‌يشى به‌وى بېوانامه هه‌يه كه‌ به‌داخه‌وه هېشتا نه‌كه‌وتووته ده‌ستمان. ئه‌وا چه‌ند هه‌لبه‌ستىكى ئهم هۆنه‌ره دىنين كه‌ ده‌لې:

ئازىزم مـاتـهـن، ئازىزم مـاتـهـن

دل نه‌ ده‌رووندا په‌ى نامات مـاتـهـن

چه‌مم چه‌مه‌پاي گه‌رد پالاته‌ن

سا رۆحى مه‌ه‌رووق به‌ژن بالاته‌ن

قەدەم رەنجه كەر قىيام كەر قامەت
 پا بنیهەر نه چەم پەى شەفای زامەت
 پەرى يانەى دڭ رەنجه كەر قەدەم
 ئەر دڭ تاريكه ن سساكن بەر نه چەم
 تا موژەى چەمان كەروو پەرچىنت
 كەرووش بەفیدای زولف پەرچىنت
 بەل ئەو گەردەكەى نال پالاكەت
 راستى چون ئەلف قەد و بالاكەت
 جاگىر بۆ چون نوور جە دیدەى بى نوور
 ميل بۆ سورمه بۆ پەى دیدەى (مەهجوور)
 واتە: ئەى خوڤشەويستەكەم! دڭ بۆ نه هانتنت ماته و چاوم چاوه پىتى بەژن و بالا تە، دەسا
 وەرە با بەژن و بالا ت ببىنم چونكه گيانم لە دوورى بالا تەو ئەسووتى، بۆ چاره سەر كردنى
 برىنه كانم پى بنى سەرچاوم، وەرە هەنگاو بنە ناو دڭم، وە ئەگەر دىت كە دڭ تاريكه بچۆ ناو
 چاوم تاكو برژانگى چاوه كانم ببىتە پەرچىنت و، ببىتە قوربانى زولفى پى چىنت، و تۆزى
 كەوشەكانت با لە جياتى تىشك لە چاومدا جىگىر بى ببىتە ميل و كل بۆ چاوى (مەهجوور).

۲

ئەرى سىيا بەخت مەجنوونى شىپو
 مەجنوون كەى چون تۆ شىت بىيەن لىو
 ئەو يا دۆست يا دۆست شوغل كارش بۆ
 وىرد ئەورادش زكـــــــــــــر يارش بى
 نوورى نه دەروون پەيدا كـــــــــــــەردە بى
 غەير نام لەلى گشت گوم كەردە بى
 پەرى مەجازى بەو تەور غەيوور بى
 شەو و رو هامپاز وەحش و تويوور بى
 تۆ ماچى عەباى عەشقم ها نه دۆش
 نه مەجنوونەنى نه مەست نه مەدھۆش
 ماشەللا جە قەيس لىوہى وىلەكە
 وامەندەى مەدھۆش يۆرت خىلەكە

بهو تهوړ سالک بى نه پاي موسته قىم
 بهله يلى له يلى گيانش بى ته سليم
 سا تو (مه جوړى) دل بى وهجده که
 با ئوستات بق قهيس نهجده که
 بهلکه جه ئلتاف (رحمن الرحيم)
 چهنى ئىسم زات گيانش بق ته سليم

واته: ئهړئ ئهى بهد بهختى مهجنوونى شپوه! مهجنوون کهى وهکو تو شيت و ليوه بوو؟
 نهو هممودهم هاوارى له دوستى دهکرد و يارى له بيرا بوو و، تيشکىکى له دهر ووندا پيدا
 کرد بوو و، خوى بهو تيشکه وه شيت و شهيدا کردبوو، وه جگه له ناوى لهيلا هممو شتىکى
 ون کردبوو و، شهو و پژ هاواراز و هاوپتى په له وهران و ولسات بوو. تو دهلتى عباى
 ئهوينم له کوټه، که چى نه مهجنوونى و نه سرخوش و نه بى هوشى، ماشه لالا له قهيسى
 ليوه که داموى خيله، بى بهو چهشنه روو بکه خوا و له پتى راسته وه پرؤ که بهله يلا لهيلا
 گيانى سپارد، سا تو ئهى (مه جوړى) با قهيس ببيتته مامؤستات، باناوى يارت هر له
 بيرت بى و شهو و پژ ناوى خوا له سهر زمانندا بى، بهلکو به هوى خواى بهخشندهى
 دلاواوه، گيانت بهئاسانى بهيته دهست.

۳

دلّه مه زانى پاگهت چهند دوورن
 تاريخش جه ړنگ شهو دهيجوورن
 خواهى نهخواهى چون پاي عوبوورن
 دهستته چراوى پهى تو زهروورن
 سا تو بق به سوز ټاه نيمه شهو
 وه سهيل ديددهى شهو توږياى له خه
 چهنى فتيلهى پتچ ناشهى سهرد
 چرا روشن کهر پهى ماواى پردرد
 بهل نهو چراوه ئاشوفتهى سهر شيت
 نهو پاي زولمانى شهووق بدق نهريت
 جه پول سبرات نه ماناى ناکام
 توفهيل خاسان کارت بو ته مام

واته: ئەي دل! دەزانی پێگەت چەندە دوورە؟ تاریکە و وەکو شەوێ زەنگە، بتهوێ و نەتهوێ
 پێی بواره و دەبی بەسەریدا تێ پەری، لەوێدا دەستە چرایەک بۆ تۆ پێویستە، سا تۆ بێ
 بەسۆزی ناھی نیوێشەو، بەلافاوی دیدە شەوتوریای لە خەو، لەگەڵ فتیلەیکدا چرا روشن
 بکە بۆ پێگەکەت، تاكو ئەو پێی تاریکت بۆ روون بکاتەوێ، لە پردی سێراتدا ناکام
 نەمبینی تاكو کارت یەكسەر بێ.

٤

دەرمان دەردم محەمەد نامەن
 عەكس روخسارێ بەدر تەمامەن
 ماواي شەریفش خاك حەجازەن
 ئەو خاكە دەرمان دیدەي ناسازەن
 ئیستدەعام ئێدەن ئەوێ نەمەردام
 زیارەت پەوزەي پاكش بکەردام
 خاك ئاسانەش مالاام نە دیدەم
 بۆ بنیام نە بۆی ئەو بەرگوزیدەم
 مەرهم کەم خاكش پەي شەفای زامەت
 نە پای هەر ستوون قیام کەم قامەت
 سەیر قەندیلان نوورینش کەردام
 شادیەن ئەو وەخت ئەگەر بمەردام
 چونکە پێم مەدان خەت ئازادی
 نا مەرد بۆ بەو مەرگ نەکەدۆ شادی
 چ خەیاڵیوێن جە دانش دووری
 تۆ کۆ؟ پەوزە کۆ؟ لیوێ (مەهجووری)

واته: دەرمانی دەردم پێغەمبەری گەورەي ئیسلام هافی محەمەدە و، وێنەي روومەتی
 وەکو مانگی یەکشەوێ و، زیدی پیروزی خاکی حەجازە و ئەو خاكە دەرمانی دیدەي ناسازە.
 تکام ئەوێه تاكو نەمردووم، بارگاکی بێنیم و خاکی بەر دەرگاکی بساویمە چاویدا و، دەم
 بێنیم سەر بارگەکەي و خاکەکەي بکەمە مەلهم بۆ چارەسەرکردنی برینەکانم، وە لە پای
 هەر کۆلەکەیکیدا هەلسمە سەرپێوێ و تەماشای قەندیلە رووناکەکانی بکەم، ئەو کاتە

ئەگەر بىر مەن شادىيە، چونكى رېئى ئازادىم پى دەدەن، نامەرد بى ئەو كەسەى بەو
مەرگە شادى نەكا. ئەمە چ خەيالىكى خاوە ئەى مەھجورى؟ تۆ لە كۆى و بارگای پاكى
پىغەمبەر لە كۆى؟

۵

ساقى بزانان بلىسىم بەرزەن
ئىمشەو نالەكەم جە ھەزار تەرزەن
گرەى نار عەشق بەو تەور گرتەن تاو
خاموشىش نىيەن بەسەد كوزەى ئاو
فرە مەترسوون جەى سۆز نارە
جەى نالەى پرسۆز ھاوار ھاوارە
زەمىن نارىن بۆ چون كوزەى ئەخگەر
وھشىان جە كۆرەم كەران يەكسەر
سا جامى بەعەشق پىر مەيخانە
بدە پەى تەسكىن شەيدای زەمانە
تا رۆج جە بەدەن (مەھجور) بۆ باقى
بىو بە فیدای جىلوھكەى ساقى

واتە: ئەى مەيگىر! ئىمشەو نالەكەم لە ھەزار چەشنەو گرەى ئاورى ئەوينم بەجۆرى بەرز
بووتەو، كە بەسەد گۆزەى ئاو ناكۆيتەو، لەم ئاگرە زۆرە دەرسم، زەوى وەكو كوزەى
ئاگر بەھۆى بلىسىم دەروونمەو گرەى گرتو، بەجۆرى كە ولسات لە كەژ و كىوا رەم
دەكەن، دەسا بەئەوينى پىرى مەيخانە جامىك پى بدە، تا بلىسىم دۆ و دەروونم داساكىنى
و، تا گيان لە لەشى (مەھجور) دا بىتىنى، دەبىتە قوربانى لار و لەنجەى مەيگىر.
دىوانەكەى مەھجورى بەھۆى نووسەرەو كۆكرائەتەو، بەلام ھىشتا لە چاپ نەدراو.

سەرچاوەكان

- ۱- دىوانى مەھجورى (دەستنوس).
- ۲- بەيازىكى كۆن كە نىكەى سەد سال لەمەوپىش نووسراو.
- ۳- يادداشتەكانى خۆم سەبارەت بەمەھجورى.

ئەحمەد پرىسى

۱۲۳۳-۱۳۰۷

ئەم ھۆنەرمان ناۋى ئەحمەد و كۆپى خەسرەو چاۋەش و لە خىلى مىكايلى جافە و بەپىي ئەو بەلگەنى كە كەتتوتتە دەستمان لە سالى ۱۲۳۳ى كۆچى لە دىي پرىس لە دايك بوو و ھەر لەۋىشدا پى گەشتوو و ھەر لە مندالىيەو خەرىكى خويندن بوو و لە پاشا چوۋەتە حوجرەى فەقىيان و بۆ خويندن زۆربەى ناۋچەكانى ھەورامان گەراۋە، ماۋەيكە لە تەۋىلە بوو و لە پاشا لە نۆدشە خويندەكەى تەۋاۋ كر دوو و گەراۋەتەۋە زىد و مەلبەندەكەى خۆى پاشماۋەى ژيانى بەۋانە و تەۋە و پىنوينىي خەلك بردوۋەتە سەر تا لە سالى ۱۳۰۷ كۆچى لە تەمەنى ھەفتا و چوار سالى دىيائى بەجى ھىشتوو و لە گۆرستانى ملەى مزيارى (پرىس)دا نىژراۋە.

مامۇستا عەلادىن سجادى لە بەشى (باخى شاعىرانى) پەراۋى مېژوۋى ئەدەبى كوردىدا دەلى. ئەحمەد پرىسى لە سالى ۱۲۳۳ى كۆچى لە دايك بوو و لە سالى ۱۳۰۰دا كۆچى دوايى كر دوو.

ئەحمەد پرىسى يەككە لە ھۆنەر ھەرە بەرزەكانى كورد و ھۆنراۋەكانى گەلى شىرىن و تەپ و پاراۋن. ئەم ھۆنەرمان يەككى لە دۆستانى مەۋلەۋى بوو و گەلى ھۆنراۋەيان بەيەكەۋە ئالوگۆر كر دوو.

مامۇستا مەلا عەبدولكەرىمى مودەپرىس لە پەراۋى (يادى مەردان)دا دەلى:

«لە شىخ عەلئوددىنم بىست گىراپەۋە وتى ئەحمەد پرىسى لە تەمەنى چوارە سالىدا لەگەل عەبدوللاى مرادۋەيس بەفەقىيەتى دەچن بۆ نۆدشە، لە پىگەدا لە تەۋىلە لائەدەن، لەۋى شەۋ ئەچنە ناۋ ھەلقەى دەرۋىشەكانى شىخ سىراجوددىنەۋە، ئەۋانىش بەبىيانۋى ئەۋە كە مندا لى ئەيانكەنە دەرۋە، ئەمانىش ۋاز ناھىن، ۋە ھەر بەۋ شەۋە خەلىفەيىك ئەۋزەنەۋە و تەرىقەتى لەسەر دەستا ۋەرئەگرن و ئەچنەۋە ناۋ ھەلقەى دەرۋىشەكان و ئەۋەندەى پى ناچى ئەحمەد بۆ يەكەم جار جەزبە ئەيگىرئ و ئىتر ۋردە ۋردە بەجۆرئ لە سۆفىيەتدا پىش ئەكەۋى و دەلىن گەشتووۋەتە رىزى پىاۋانى خواناس كە لەم بارەۋە مەۋلەۋى دەلى:

برىا ۋە بالاي كالاى رەئىسى (رجال الغيب) ئەحمەد پرىسى

ئەحمەدى پرىسى گەلى جار لەگەل مەۋلەۋى بەھۆنراۋ پىلەبازى و بەربەرەكانى كر دوو، جار پىكيان مەۋلەۋى لە لاۋاندەۋە و شىنى سەى سەمەدى خانەگايدا كە مار پىۋەى دابو،

پارچه ههلبهستیکی هۆنییهوه که له تاقه هۆنراویکیدا دهلی:

گول عادهتشه بئ خاڤ نمهبۆ گهڤج پهویهشه بئ مار نمه بۆ
که له پاش خویندنهوهی هۆنراوهکانی خیرا ئهحمه دی پریمی دهلی:
نه نه ئه و ماره هه مار غار بئ پهی پابۆس پاش وه ئینتزار بئ
ئه و چهند هۆنراویکی ئه م هۆنه ره دینین که دهلی:

نه سه ره دیاری، نه سه ره دیاری
ئارۆ شه خسی دیم نه سه ره دیاری
چون چهشمه ی حه یات خال زه نه خداری
چه رخ چه م چون باز که توون مه ی تاری
شه ونم نه پووی بهرگ گول باغ به هاری
سه ییاد سه یدان چون من هه زاری

جه سه فحه ی جه بین ساکار سامانی
مه کتووب بی وه ئه مر شای لامه کانی
سه ره عیل په ویل زولف کلافانی
شه م شیوه شیرین نه سل جافانی

دیم دهس وه سه ره سه ره که مان گرت
کیشا تا سه ره سه ره کیش سه ردان
خه میا و هه وادا عه له م که رد قامه ت
شه ست نه وکه مان په ی که رده ی زامه ت

سه را سه ره سارای ته ن وه هووناو وه رد
په ره په ره ی جه ره گ پران پران که رد
تا چه رخ چه پگه رد مه دران وه پاوه
گل مه دون وه زام ناسه زور نماوه

مه ج ذووبم جه زه ل هه ره دوور نه شادیم
کوشته ی سه ره په ویل عیل مرادیم

واته: ئه مرۆ له شویتیک کیژیکی شوخوشه نگم دی که چالی تینی وه کو سه رچاوه ی ناوی
ژیانه، وه شه ونم ده رژیته سه ره که لای گولی روخساری، هه زار راوچی وه کو من ده که ونه
داوی زولفه کانییه وه، شیوه ی شیرین و جوانه و له ترومی جافه. بالای وه کو ئالا هه لکرد، وه

سهراسه‌ری ده‌شتی له‌شی به‌خویناو خواردوهه، بۆیه هه‌مووده‌م به‌زامی ناسۆروهه ده‌گلیمه‌وه و کوژراوی ده‌ستی ئه‌و کێژه‌م که له عیلى مراد جافه.
له پارچه هه‌لبه‌ستیکى تردا ده‌لێ:

عه‌رزه داشت به‌نده‌ی دڵ وه خه‌م خوارت
سه‌ه‌وداییم که‌رده‌ن تاسه‌ی دیدارت

زه‌لم و تانجه‌پۆی دیده‌ی پێ جه هه‌موون
بین وه ره‌شک ئه‌فزای فورات و جه‌یحوون
یانێ ه‌ای دیدهم یه‌ند زۆر ئاوه‌رده‌ن
رای قوفه و که‌شتی و جسرش به‌ند که‌رده‌ن
جه قه‌له‌زه‌ی هوون شه‌هیدان یه‌کسه‌ر
بێ جا کوشته‌ی تیغ نیم نیگای دل‌به‌ر
سارای شاره‌زور ئینه چهن به‌ینه‌ن
وینه‌ی که‌له‌ولای ئیمام حوسه‌ینه‌ن
رای ئاماو ل‌وای قاصد به‌ند بییه‌ن
په‌وکه نامه‌مان ئامشۆش نییه‌ن

واته: ئه‌ی خۆشه‌ویسته‌که‌م! تاسه‌ی دیدارتم کردوهه و زه‌لم و تانجه‌پۆی چاوانی پێ له خویتم، رووباری فورات و جه‌یحوون به‌هیچ ده‌زانن، فرمێسکی چاوانم ئه‌وه‌نده داوه‌ریوه و زۆری هیناوه که به‌ری پێی که‌شتی و پردی گرتوهه، وه هه‌مووی ئه‌مانه بۆ نیونیگای تۆیه، سارا و ده‌شتی شاره‌زور ئه‌مه ماوه‌یه‌که که وه‌کو که‌له‌ولای ئیمام حسێن به‌ری پێی هاتوچۆی نێرراوی به‌ند کردوهه، بۆیه نامه‌مان بۆ یه‌کتر نایێت.

ئهمه‌د پریسی هه‌ندێ چوار خسته‌کیشی له شوێن به‌جێ ماون که زۆر ته‌ر و پاراو و شیرین و به‌رزن. ئه‌مه‌ش چوارینه‌کانی ئه‌م هۆنه‌ره که ده‌لێ:

ئه‌وسا تا چه‌پکه‌رد راست مه‌که‌رد که‌م که‌م ران وه بان ران مه‌نیشتین وه هه‌م ئیسه هه‌ر وه‌ختی تاسه‌ی تۆمانه‌ن وه سه‌ه‌ودای نامه ئامشۆمانه‌ن
واته: ئه‌و کاته‌ی که چه‌رخێ چه‌پکه‌رد راست ئه‌سووپاوهه، له پال یه‌که‌وه داده‌نیشتین و له‌گه‌ڵ یه‌کدا ده‌دوان، به‌لام نێستا هه‌ر کاتێ تاسه‌ی تۆ ئه‌که‌م ده‌بێ به‌هۆی نامه‌وه له هه‌والی یه‌کتر ئاکه‌دار بین، چونکه له من دوور که‌وتووێته‌وه.

هیچ چینه وهشتەر نییه نه ئافاق   وه فتوای جومهوور مه‌عشهری عوششاق
 په‌ی که‌سی وه عشق دل سه‌ودایی بو   دوس نه به‌هانه‌ی خودنماییی بو
 واته: به‌پیتی بریاری کومه‌لی سه‌وداسهران و دلبروان، هیچ شتی له‌وه خوشتر نییه که
 بنیاده‌م دلی پری بی له ئوین و دلداری و هه‌رخه‌ریکی خۆناندن بی و به‌هانه بگری.

ئه‌له‌ه‌ج‌ه‌ب، دیدهم، عه‌جیب‌تر چیشهن   چه‌ند سالهن وه تیر عشق دل ریشهن
 قرچه و چۆقه‌ی جهرگ سه‌نگ نه‌به‌ر تاوان   هیمای پزیسکه‌ش وه تو نه‌یاوان
 واته: ئه‌ی خوشه‌ویسته‌که‌م! سه‌رم سوور ده‌می‌نی که ئه‌من چه‌ند ساله به‌تیری ئه‌وینی تو
 دلم بریندار بووه و قرچه و کرزه‌ی دل و جهرگ به‌ردی کردووه‌ته ئاو و تاوانوویه‌ته‌وه، که‌چی
 هیشتا پریسکه‌ی به‌تو نه‌گه‌یشتووه.
 هۆنه‌ر ئه‌م پارچه هه‌لبه‌سته‌شی له لاوانده‌وه‌ی یه‌کی له پیاوه گه‌وره‌کانی جاف
 هۆنیوه‌ته‌وه که گوايه به‌گولله‌ی وێل کوژراوه، وه‌کو ده‌لی:

فه‌له‌ک وه ناسوور، فه‌له‌ک وه‌ناسوور   ئای چه‌ن زامانت که‌فتن وه ناسوور
 هه‌ر نه‌ پۆی ئه‌له‌ست تا وه نه‌فخ سوور   یانه‌ی کێ وه دس تو نه‌وی خاپوور
 په‌ی وه قو‌ل‌نگ قه‌تل چه‌نی دێوانه   وه‌سل شیرینت که‌رد وه به‌هانه
 ئیسه کاریت که‌رد ئه‌وان شه‌رده‌وه   دیسان که‌لبه‌لات تازه که‌رده‌وه
 ئه‌و سه‌ر عێل خاس جای سه‌رکل‌افان   ئه‌و عێل به‌گی عێل قه‌بیل‌ه‌ی جافان
 ئه‌و سه‌فای خاتر که‌مه‌ند وه پێلان   ئه‌و نازار خاس دوور جه‌ ره‌ویلان
 ئه‌و قه‌لغان ده‌فع پوی قه‌زای ئافاق   ئه‌و پوسته‌م نه‌ به‌ین ئیرانییان تاق
 ئه‌و سه‌عد پۆی به‌در جیهان ئارای نه‌و   ئه‌و هه‌ر خاسه‌ی ئه‌و شه‌و یه‌لغار شه‌و
 تا به‌ردت وه سای سه‌نگ مه‌زاران   شپ‌ونان نازان ره‌عنا ره‌فتاران
 کوژپه ئه‌گر یحسان نازاران چین   ورده پیر‌وزان پوی سه‌فحه‌ی جه‌بین
 ئه‌و پاچیان وه پاچ مه‌ودای دوور تیخ   ئید وه سه‌رف تیخ ناخوون هات جه‌ بیخ
 واته: ئه‌ی چه‌رخ‌ی گه‌ردوون! هه‌ر له‌ پۆی به‌رینه‌وه تا ئیستا مالی چه‌ند که‌ست خاپوور
 کرد؟ فه‌ره‌ادت به‌بۆنه‌ی شیرینه‌وه له ناو‌برد، ئیستا ئاواتی سه‌روک عێلی جافه‌کانت که
 وه‌کو رۆسته‌م پاله‌وان بوو، برده ناو‌گو‌ر و نازت شیان‌دن و شین و شیوه‌نت خسته ناو
 هۆزه‌کانی عێل.

ئەحمەد پرىس بەشىۋەى جاقىيش ھۇنراۋەى ھۇنىۋەتەۋە، ھەندى جار ھەر بەجافى
 ۋەلامى مەۋلەۋى داۋەتەۋە. مامۇستا مەلا عەبدولكەرىمى مودەرىسى لە ديوانى مەۋلەۋىدا
 دەلى: ئەحمەدى پرىسى دوو خوشكى بوۋە بەناۋەكانى لەيلى و بەيجى و (مەۋلەۋى) ىش
 ھەزى لە لەيلى كر دوۋە بىھىتى، بەلام ئەو شوۋى كر دوۋە بەيەككى تر، ئىنجا مەۋلەۋى
 دەيەۋى بەيجى خوشكى بىنى و بۆ خوازىنى ئەم دوو ھۇنراۋە بۆ ئەحمەد ئەنۋوسى و
 دەلى:

قسەى دەكەم بەرى و جى وى   كە لەيلى نەۋ، با بەيجى وى
 واتە: كە لەيلى خوشكىم بۆ نەبو، خوشكەكەى تىرت بەيجىم بدەرى، ئەۋىش لە ۋەلامدا
 بۆى دەنۋوسىتەۋە و دەلى:

قسەى دەكەى بىرى و جى وى   توو كە مەجنونى چۆن بەيجى وى
 واتە: قسەكەت بىرى و جى، تۆكە خۆت بەمەجنون دادەنئى مەجنون دەبى ھەر لەيلا
 بوى و دل بەكەسى تر نەدا، ئىتر تۆ چۆن داۋاى بەيجى دەكەى.
 ئەحمەدى پرىسى وا ديارە رى و رچەى (جەبرى) يەكانىش كارى كر دوۋەتە سەرى،
 چونكە جەبرىيەكان لايان وابو ھەر كارى كە دىتە سەر بنیادەمدا لە لايەن خواۋەيە مرۆ
 لەم بارەۋە ھىچ دەستەلاتىكى نىيە و ئەۋەشمان لەم پارچە ھەلبەستەدا كە بەشىۋەى جافى
 ھۇنىۋەتەۋە بۆ دەرەخا، ۋەكو دەلى:

خوا من و تو با بىيەنە ھەساۋ	ھىچ درۆى نەۋى ۋەى بى چاۋو راۋ
ھەوت سال لەسەر يەك رەمەزانم گرد	لە مالى خەۋما بەربانگم نەگرد
ئەۋساكە لە مال رەزا قولى خان	سەد شەقيان لى دام لەسەر لەتى نان
تو ۋە چاۋە و بوۋى ئەھائىتە جاۋا	ئىسەش پىم ئىزى (ئەحمەد) پياۋ خراۋ
ژىرم خاك دەكەى سەرم سەنگ ئەكەى	كە من دەنگ ناكەم تو بۆ دەنگ ئەكەى

واتە: خوايا ئەمەن ھەوت سال لەسەر يەك لە مانگى رەمەزاندە رۆژووم گرت، بەبى ئەۋەى
 لە مالى خەۋمدا بەربانگم بىكەم، پاشان لە مال رەزا قولى خاندان لەسەر لەتى نان سەد
 شەقيان دا لىم كەچى تۆ ئەمەت دى و ھىچىشت نەۋت، ئىستەش پىم دەلى: پياۋ خراۋ،
 سەرەنجام دەمخەيتە ناۋ خاك و بەردىك دەنئىتە بان سەرم، ئىسا من دەنگ ناكەم تۆ دەنگ
 دەكەى.

كاك ئەحمەد لىرەدا ديارە بەھەلەدا چوۋە، چونكە شەق لىدانى ئەۋنە بەدەستى خوا بوۋە
 نە بەدەستى خۆى، بەلكو ھۆى ئەۋكارە رەنگە كر دەۋەيەكى نالەبار بوۋى كە بوۋە ھۆى

پقی پەزا قولى خان، وه لهبەرئەوهی پەزا قولى خان خاوهن زۆر و دەستەلات بووه ئەویش
پەنگە فەرمانی لێدانی هونەری دەرکردی، ئەگینا ئەم کاره چ پەيوەندییهکی بهخواوه ههیه؟

سەرچاوهکان

- ۱- یادی مەردان- مەلا عەبدولکەریمی مدرس- بەغدا ۱۹۸۳.
- ۲- دیوانی مەولهوی - مەلا عەبدولکەریمی مودەریس - بەغدا ۱۹۶۱.
- ۳- میژووی ئەدەبی کوردی- علاء الدین سجادی- بەغدا ۱۹۵۲.
- ۴- بەیازێکی کۆن که سەد ساڵ لەمەوپێش نووسراوه.
- ۵- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بەئەحمەد پرسی.

غولام شا خانی والی

۱۲۳۹-۱۲۸۴

ئەم ھۆنەرەمان ناوی ئەمانوللا و کۆری خەسرەو خانی ناکامە و لەبەرئەوهی له کۆشکی
فەتالی شای قاجار لە دایک بووه نازناوی (غولام شا)یان پێ داوه و له ھۆنراویشدا والیی
کردووته نازناوی خۆی. بەپێی میژووی مەردووخ، غولام شاخان ھەر لە کۆشکی شادا
گەورە بووه و لەبەرئەوهی نەوهی شا بووه له لای باشترین و گەورەترین زانایانی
ئەوسەرەدەمە خەریکی خۆندن بووه و له سالی ۱۲۶۲ی کۆچی واتە له تەمەنی بیست و سێ
سالاندا بەپێی فەرمانی شا بووته والی و فەرمانرەوای وڵکە ئێردەلان، وه له سالی ۱۲۶۴
بەھۆی پیلانیکەو دەیگرن و دەیتێرنە تاران و له پاشا سالی ۱۲۶۵ بۆ جاری دووھم، دەیتێ
والیی کوردستانی ئێردەلان، بەلام لەم کەرەتەدا لەبەرئەوهی له پێ و چەیی باویا پیری
دەردەچێ و دەیتێ شێخی که رێبازگەیهکی تازە بووه، داوا له له خەلکیش دەکا که ئەو
رێبازگەیه وەرگرن و مەلایان و زانایانیش زۆر تووێ دەبن و گەلیکیان بار ئەکەنە خاکی
عوسمانی و گەلی ئازاوهی تریش له کوردستانی ئێردەلاندا ڕوودەدا و سەرەنجام تووشی
نەخۆشیەک دەبێ و دەپواتە تاران و لەوێدا نەخۆشییەکەیی چارەسەر نابێ تا له سالی
۱۲۸۴ له تەمەنی چل و پێنج سالییدا کۆچی دوایی دەکا و له تاران دەنێژێ.

والی پیاویکی زانا و تیگەیشتوو بووه، وەکو دەلێن زۆر بەشەرم و جوامێر بووه، له دەوری
فەرمانرەوایەتی خۆیدا گەلی کاروانسەرا و مزگەوت و ئارامگای دروست کردووه،
مزگەوتی دارولئەمان که بەمزگەوتی والی ناسراوه شوێنەواری ئەوه، ھەرۆھا
گومەزێکیشی بەسەر گلکۆی پیر عومەرۆه دروست کردووه، ھەرۆھا کەلی حەزی له
کۆکردنەوهی پەراو و نامیلکە کردووه، له پاش مردنی نزیکەیی دوو ھەزار بەرگ پەراو له

پەرتووخانەكەيدا ھەبوو كە زۆربەى كوردى بوو، وە لە ھۆننەوھى ھۆنراوى دلداریدا بى
وینە بوو و زۆربەى ھۆنراھكانى دلدارین و دیوانىكى بەرز و نایابى بەكوردى و فارسى
ھەيە كە نزیكەى ھەزار ھۆنراویك دەبى، ئەمەش چەند ھۆنراویكى ئەم ھۆنەرە كە دەلێ:

میرزام زام ھەى، میرزام زام ھەى
دانایان دەور دانش كـەـرـدە طەى
ئەفلاتوون فامان، ھەكىمان ھەى
پەى ئازار دل نیششان دان دوو بەى
ھۆرێزام دەردەم شاران كەردم تەى
ناگا دیم دوو بەى نەسەر شاخەى نەى
بەى چ بەى؟ سەمەر نەونەمام نەى
خولاسە و خوۆش بو، خوشمەزە چون مەى
نە فەرق بەیدا جفتى سیا ھەى
موسستەحفیز مەدران نە دەوران بەى
تەواسیامەو، مەخفى بيم جە ھەى
تەرسام، نەبەردم دەس پەى بنەى بەى
مەر ھەم باى شەمال بیاوو پەى پەى
جە ھەم جیا كا ھەى و بەى و نەى
وەرەنە ئى تفلە تفل ئاسای خودرەى
پەنجە مەپێكۆ نە قولابەى بەى
ھەى و بەى و نەى جەرگم كەردەن پەى
زیندەگیم پەى چى؟ وەى وەیانەم وەى
قەومان و خویشان كى دیبەن، كى؟ كەى
بەى میوھى نەى بۆ، ھەى نە دەوربەى؟
گیسوو چون عەقرب پێچ پێچەن چون ھەى
لوولەن چون لاو لاو پای نەمام نەى
بە ھوكم قادەر عەلا كۆلل شەى
وہ بەیان بەیان مەقسەد كەردم تەى
(غولام) بەشەق ئەو شا لامەكان كەرد تەى
بى دەرس، علووم حاسل بییەش پەى

وهس بشوؤ نه فکر ئینتزار بهی

سهودای بهی، پهنگت زهرد کهرو چون خوهی

واته: ئه‌ی مه‌ردم! ئه‌ی زانایانی ده‌ور که فیری زانست بوون، یاره خو‌شه‌ویسته‌که‌م دوو به‌هی پتوهیه هه‌روه‌کو باده به‌تامن، که‌لئ پیم بری که ببینم، دیم که دوو ره‌شماری په‌لکه‌ی به‌ده‌وریا ئالون و ناتوانم ده‌ستیان بۆ به‌رم، مه‌گه‌ر بای شه‌مال هه‌لکا و ئه‌و دوو ره‌ش ماره له له‌شی جیاکاته‌وه، چونکه بالا جوان و پیکوپیکه‌که‌ی و قژه ره‌شه‌که‌ی و لار و له‌نجه‌که‌ی دل و جه‌رگی منیان له‌ت کردووه، مه‌گه‌ر بای شه‌مال له یه‌کیان بکاته‌وه. ده‌سا ئه‌ی (غولام) که‌م بچو ناوبیر و سه‌ودای یار، باره‌نگت له‌مه زیاتر زهرد نه‌بی.

له پارچه هه‌لبه‌ستیکێ تردا ده‌لئ:

راس دل مه‌یه‌ژه "والی" ئه‌ر شا بی

واجبه بو دز پا له حاشا بی

به‌ل ئه‌مه خوداس چه‌پس ته‌قدیر بی

ده‌س وه دوو شاخه‌ی زولف زنجیری بی

حوسن بی پایان زولف په‌ریشان

زنجیره‌که‌ی دل، تازیانه‌که‌ی گیان

زولف و کاکوولی دوو ده‌رد ته‌وه‌م

ئه‌م عوقده‌ی موشکل، ئه‌و به‌ند مه‌حکه‌م

شی‌ت به‌به‌و زنجیر، به‌و ده‌شت و ده‌ردا

ئه‌م‌جار نۆبه‌ته‌ بده‌ی وه سه‌ردا

سه‌رتاپام قوربان پا تا سه‌رت بی

ده‌وله‌ته‌که‌ی حوسن هه‌ر تا سه‌رت بی

له‌و باده بده ساقیی بی می‌سال

زه‌وقی وه‌ک هیجران، شه‌وقی وه‌ک وی‌سال

فارغ کا له‌قه‌ید سوود و زیانم

نه سوود و زیان هه‌تتا نه‌زانم

مه‌ستم یا هوشیار، بیدار یا خه‌و

یارم یا ئه‌غیار، من منم یا ئه‌و

ئه‌رزانی بی می‌سر به‌عه‌زیه‌که‌ی

خه‌لاس بیم نه‌ ده‌س توره‌حیه‌که‌ی

یاره ب به یه عقوب، یوسف وه سهیری
 ههقم بسینئ، ههقوسین نه مری
 بهیه کئ وهک خۆی دهسهویه خه ی کا
 نیمه شه و دوچار چغه چغه ی کا
 وهک چاو ئیش هه دار ئیش و گلی بئ
 نه مجاره نۆبه ی تلاوتلی بئ
 به دهردی عیشق و دهوا دهوا کا
 بدا وه سهردا، خودا خودا کا

واته: یاره کهم به زولفه کانییه وه که وهکو زنجیر وانه دل می خستووته بهند و به جارئ
 شیت و شهیدامی کردوه و هوشمی لی بریوه و، له وانهیه که بۆ که ژ و کئو سه ره لگرم و
 بدهمه سه ر خوڤدا، دهسا ئه ی مه یگێر جامئ بادهم پئ بده تا له خه م و په ژاره پرگارم بئ
 با سوود و زیانی خۆم نه زانم و عه زیزی میسر هه رزان بئ و یه عقووبیش چاوه روان بئ،
 نه وسا خوا هه قم بسینئ و با یاریش به و دهرده وه بتلیته وه و بداته سه ر خویدا خودا خودا
 کا.

له پارچه هه لبه ستیکی تردا ده لئ.

ماده موس ته عید وه قت نه شته ره
 وه لیکین خو فئ سه ختم له به ره
 سه را پام مه ملوو له مه یل له یله
 و جو و دم نه جام حه یات که یله
 فه ساد بی خه بهر نه که یین و به یینئ
 ئیش و نیش وه مه یل له یلی نه که یینئ
 له و وه خته نه فه س که وته شو ماره
 دیده وه حه سه سه ره ت نیگای دوباره
 ناله ی بولبـــــولئ بو لائوبالئ
 (والی) نه بولبول خاستر ده نالئ
 وه لاله ی ســـــدقه نه وقاات تاله
 موس یبه ت زه ده ی حالت به دحاله
 له و زه خمه دهرهات وه بن گوچکیدا
 دهرچوو، خاس دهرچوو، وه لای دۆچکیدا

ئەگەر وەك جارەن دەیتلینیتەو
 قەدری وە ئەدەب نەیکولیتینیتەو
 لەبەر ئیش و ئیش خەدیم زارییە
 زەخم ئەورامان خەیلی کارییە
 لەو حالەتەشدا فەرماووش نەبووی
 سەر نیگار دێر بووی، دەم هەڵە نەبووی
 مەوونس و ئەنیس شەوتارم بووی
 گا گۆل، گا بۆلبول، گاھی خارم بووی

واتە: یارەكەم لە كانی دڵەو خۆش ئەوی و دلم پرە لە خۆشەویستی ئەو، لەو وەختەو كە
 چاوم كەوتە ئەو و سەوداسەری بووم وەكو بۆلبۆل بۆ ئەو دەمناڵاند و شەو و رۆژ بێ ئارامی
 بووم، وە لەبەر ئیش و ئازار هەر دەگریام و برینەكانم كاری بوون و لەو حالەتەشدا لە بیر
 نەچوو و هەر لە بیرمدا بوو.

سەرچاوەكان

- ۱- تاریخ مردوخ- تالیف آیت الله مردوخ - تهران ۱۳۲۴.
- ۲- حقیقه امان اللهی تالیف میرزا عبدالله سنندجی، باهتام خیاپور- تهران ۱۳۴۴.
- ۳- بەیازێکی کۆن کە نزیکەی سەد سال لە مەوێش نووسراوە.
- ۴- یادداشتەکانی خۆم سەبارەت بە غولام شاخان.

شیخ محەمەدی فەخرولعولەما

۱۲۵۰-۱۳۰۵

ئەم ھۆنەرە پایەبەرزە کە یەکی لە ئەستێرە ترووسکەدارەکانی ئاسمانی وێژە
 کوردەوارییە، ناوی محەمەد سەلح کوری شیخ ئیمامەدین و نازناوی (فخر العلماء) و
 ناتۆرە (حەیران) و لە بنەمالەیی مەردوخییە. بەپێی ئەو بەلگەنەی کە لە دەستمان دایە،
 فەخرولعولەما لە ساڵی ۱۲۵۰ی کۆچی لە دێی دەژن کە لە نزیک پالنگاندایە، پێی ناوەتە
 مەیدانی ژیانەو و هەر لە سەردەمی منداڵیدا لە لای باوکی خەریکی خۆندن بوو و پەراو
 وردەلەکانی فارسی و بەشی لە قورئانی پیرۆزی خۆندوو و شیخ (امام الدین)ی باوکی کە
 پیاویکی زانا و ټیگەیشتوو بوو، لە لایەن سەردارە گەورەکانی ئێردەلانییەو بانگ دەکری
 بۆ شاری سنە و دەخریتە ریزی زانا پایەبەرەکانی شاری سنەو، شیخ محەمەد سەلحی

كۆپى لەو كاتەدا كە گەنجىكى تازە پىگەشتوو دەبى، لە خۆپىندگەكانى شارى سەندە دەست دەكا بەخویندن و لە پاشا دەرواته مزگەوتى (دار الاحسان) و لەویدا پىزمانى عەرەبى و پەرتووكەكانى فەقى دەخوینى.

شىخ محەمەد گەنجىكى لاچاك و زىرەك و وشيار و وژدەوان و خوین گەرم و نىزىك بەدلى بوو، لەو پۆزگارەدا كە شارى سەنە نىزىكەى ھەزار فەقىتى تىدا بوو، شىخ محەمەد يەك بوو لە فەقى ناسراو و بەناوبانگەكانى ئەو شارە و ھەموو مەلا و فەقىكان خۆشيان وىستوو و پىزيان گرتوو.

شىخ محەمەد باوەكو مرخىكى سىروشتى ھەبوو، لەبەرئەو ھەبوو، ھەبەرئەو ھەبوو و ھۆشى خۆى بەفەربوونى زانىارىيە ئاينىيەكانەو ھەرىك كىردوو، لەو كاتەدا كە مەتر دەستى كىردوو ھە ھۆنراو ھۆننەو. شىخ بەم چەشنە لە خۆپىندگەى گەورەى ئەو سەردەمەدا ناوبانگ دەردەكا و سەرنەجام وەمى مەلایەتى وەردەگرى و لە پاشا لە لاھەن زاناكانى ئەو پۆزگارەو نازناوى (فخر العلماء) ى پى دەدرى و ئىتر ھەموو كەسىك پىزى دەگرى و ئەوسا پاشماو ى ژيانى بەدەرس و تەنەو و پىنموونى خەلك و ھۆنراو ھۆننەو ھەبەتە سەر تا لە سالى ۱۲۰۵ لە تەمەنى پەنجا و پىنچ سالىدا لە شارى سەنە كۆچى دوايى دەكا.

شىخ محەمەد يەك لە ھۆنەران و زانايانى ھەرە بەرزى كورد دىتە ژمار و گەلى ھۆنراوى بەزمانى كوردى و فارسى و عەرەبى ھۆنىو ھەو و ھەمووى ھۆنراو ھەكانى مامۇستايانە و پى مانا و دلپەتىن، ھە ھۆنراو كوردىيەكانى كە بەزاراوى گۆرانىن، لە ئەوپەرى جوانى و شىرىنى و پەوانىدان، ئەویش لە بەرئەمەيە كە پىاو بەزمانى زگماكى خۆى باشتەر دەتوانى ھەستى دەروونى دەربىر و لە وشە و زاراوى ئاسايىدا جىيە بكا ھە.

شىخ محەمەد لە كاتىكدا دەگاتە دوا پەلى فەقىتەتى، سەرجاوى خواپەرسەتى كە زۆرتەر لەو جۆرە كەسانەدا بەھىزترە، دىتە جۆش و خرۆش و مەلى تىزبالى ھەزلىكردن و ئەوینى لە جىھانى بەربلاوى جوان پەرسەتدا دىتەو ھەل و لەناكاو ئەو مەلە دەكەوتە تۆر و داوى جوانى و شىرىنى كچىكى مەسىحیەو، ھە بۆ ھەمیشە لەو تۆر و داویدا كىرۆدە دەبى و دەمىنەتەو، ئىنجا لەو داویدا سەرجاوى ھۆنراو و ھۆنەرىيەتى دىتە جۆش و ناچار بارى دەروونى خۆى لە جىھانى ئەوین و ئەوینداریدا، لە چوارچىو ى ھۆنراوى جوان و پاراو و دلپەتدا دەردەخا كە ھەر يەكەیان نوپىنگەيەكە لەو بارە بۆننىيە و، دەيكاتە ھۆى ئاسوودەيى و پى خۆشبوونى دلى بەدىلكراوى خۆى.

بەلى (فخر العلماء) بەم چەشنە دەكەوتە داوى ئەوین و لە ئاگرى ئەویندا دەسووتى، بەلام دلخوازەكەى گوپى پى نادا و ھەر لاشى لى ناكاتەو و ئەویش لە پارچە ھەلبەستىكىدا بى

نیازی و ههوا و باسه‌ری دل‌به‌ره‌که‌ی پیشان دهدا و جۆش و خرۆشی ده‌روونی خۆیشی
ده‌رده‌بیری و ده‌لی:

نه‌دیم، نه‌شنه‌فتم نه‌پوزگارار
دوو ته‌ن وه‌ک یه‌ک دل ده‌وران بویاران
ئید مه‌یلش وه‌ چه‌پ ئه‌ویه‌ک وه‌راسه‌ن
ئید پاره‌که‌رده‌ن، ئه‌و یه‌ک وراسه‌ن
ئید مه‌یلش پاپیچ ریشه‌که‌ی گیانه‌ن
ئه‌و یه‌ک وه‌ فریو حه‌رف زوانه‌ن
ته‌زه‌روان نه‌ پای سه‌روان مه‌نالان
سه‌روان سه‌ر نه‌ ئه‌وج وه‌ هه‌وای یالان
بولبولان جه‌ داخ نه‌وگولان زارن
گولان هه‌م ئاغۆش سه‌رنیش خارن
موفلیسان په‌ی که‌نج نه‌ ره‌نجدامه‌رده‌ن
که‌نج ده‌س وه‌که‌رده‌ن ئه‌ژده‌ها که‌رده‌ن
فه‌ره‌اد په‌ی شیرین نه‌چه‌م هه‌موون ریزه‌ن
شیرین که‌رم به‌زم عه‌یش په‌رویزه‌ن
مه‌جنوون په‌ی له‌یلی بیزار جه‌ ته‌ره‌ب
له‌یلی نه‌ ته‌ره‌ب سه‌رئیل عه‌ره‌ب
په‌ی ته‌رسا، سه‌نعان دین وه‌ تاراج دا
سکه‌ی نه‌سرانی په‌رسان په‌واج دا
هه‌ر سی وه‌ عه‌شقم مه‌شقشان که‌رده‌ن
هیچ کام په‌ی وه‌ مه‌رز عه‌شقم نه‌به‌رده‌ن
چیش وا چوون ئازیز، من په‌ی توچوونم
سه‌رمه‌شق فه‌ره‌اد شیخ و مه‌جنوونم
جاتۆیج نه‌چون له‌یل، نه‌ وینه‌ی ته‌رسا
نه‌ شیوه‌ی شیرین جه‌ حه‌ق نه‌ته‌رسا
خاترت وه‌ مه‌یل په‌قیبان که‌یل که‌رد
منت سه‌رکه‌ردان سارای دوجه‌یل که‌رد

هەر لالام، نالام، زاریام، پالام
 تا وه دیدهم گهرد رای ره قییب مالام
 ئاخو وه هیچ رهنگ سوودی نه به خشا
 دلت وینهی سهنگ سیاهه له خشا
 نه زه پئی مه یلم نه دلتا جا گهرد
 نه که می مه یلش نه دلتا لا بهرد
 ئازیزم، قوریان، زینده گیم، رۆحم!
 منیچ چی مه یله تۆبهی نه سووحم
 به لام گهر میی تاو کوورهی دهروونم
 سهردیی هه ناسهی جهستهی زه بوونم
 ئه و یه که ره قییب و قه قنهس که رۆ
 ئید گهرد شادیش په رۆ ههر د به رۆ

واته: تا ئیستا نه مدیوه و نه مبیستوو که دوو کهس یه که دڵ و یه که گیان پۆژگار بیه نه
 سه، ئهم هه ز به لای چه پ دهکا و ئه و هه ز به لای راس دهکا و ئهم دپیویه تی و ئه و
 دوو رانوییه تی. ئهم هه ز دهکا که گیان له پیشه وه بپچیتته وه و ئه و هه ز دهکا که به قسه مرۆ
 فریو بدا. کوتره باریکه کان له بهرداره سهوله کان دا هه ر ده نالین، داره سهوله کانیش،
 ئه وهنده به رزن که لام وایه نییه ئه وان پتیا بگه، بۆل بۆله کان له داخی گولان ده گرین و
 گۆله کانیش باوهشیان کردووته دپک و دالان، بۆ پوله کان و هه ژاران بۆ گه نجیش
 دهستیان کردووته ملی ئه ژده هاوه، فه ره هاد بۆ شیرین ئه وهنده گریا که خوین له
 چاوانیه وه هات، که چی شیرینیش له گه ل خه سه ره و په روژا رای بوارد، مه جنوون بۆ له یلا
 له به زم و ئاواز بێزار بوو، که چی له یلا بووه، به زمی سه ر عیلا نی عه ره ب، بۆ که چه فه له یه که
 سه نه ان دین و بریوای خۆی به تالان دا و دراوی فه له کانی باو کرد، که چی هه ر سیی ئه مانه
 به ئه وینی من مه شقیان کردووه، وه هیچ کام په ییان به سنووری ئه وینم نه بر دووه، چی بلیم
 ئه ی خۆشه و یسته که م من بۆ تۆ چۆنم؟ من سه ره مه شقی ئه وینی فه ره هاد و مه جنوونم، جا
 تۆش وه کو له یلا و شیرین منت ئاواره و ده ر به ده ر کرد، هه ر چه ند پارامه وه نالانم و گریام،
 ته نه ات به چاوشم تۆزی پتی خه نیمم پاک کرده وه، به لام هه مووی ئه مانه سوودیکی
 نه به خشی و دلت بۆم نه سووتا ئه ی خۆشه و یسته که م ئه وه بزانه که تین و گهرمای کوورهی
 دهروونم و خه نیمه که ت ده سووتینی و ده یکا ته قه قنهس و ساردیی هه ناسهی، له شی
 زه بوونیشم کاتی که هه لکا، تۆزی شادی و خۆشیت ده باته هه رد.

کارهساتی ئه‌وین و دللاری شیخ محهمه‌دی فه‌خرولعوله‌ما باوه‌کو له‌ پهرتووکیکی جیاواز نه‌وووسراوه، به‌لام له‌به‌ره‌ئه‌و پوو‌داوئیکی جوانی ئه‌وینی بووه، ئیستاکه‌ش زۆریه‌ی بیرمه‌ترده‌کانی شاری سنه، له‌ کۆره‌کان و شه‌ونشینیه‌کاندا دهم به‌ده‌م ده‌یگێڕنه‌وه.

وه‌کو ده‌لێن: شیخ محهمه‌د پاش ئه‌وه‌ که ده‌که‌وێته‌ داوی ئه‌وینی ئه‌و کچه‌ فه‌له‌وه‌ تا ماوه‌یه‌ک پازی ئه‌و ئه‌وینه‌ به‌لامی که‌سه‌وه‌ نادرکێنێ، چونکه‌ ناوبراو زانایه‌کی ئایینی تازه‌ پیگه‌یشتوو و به‌ناوبانگ و له‌ خێزانیکی گه‌وره‌ و ناسراو بووه‌ و کاره‌ساتی ئه‌وین بۆ وه‌ها پیاویک کارێکی نابار و ناجۆر ده‌درێته‌ قه‌لم.

شاردنه‌وه‌ی کاره‌ساتی ئه‌وینی فه‌خرولعوله‌ما ده‌بێته‌ هۆی ئه‌وه‌ که رۆژ به‌رۆژ ده‌ردی دللاری ده‌روونی گرانتر بێ، ئه‌و خۆشه‌ویستییه‌ په‌نامه‌کی به‌رزتر له‌ دلایا کاری بیت، به‌لام بۆ پاراستنی که‌سایه‌تی و ئابرووی کۆمه‌لایه‌تی خۆی تا ئه‌و جیگایه‌ که‌ بۆی کرا ئه‌و کاره‌ساته‌ سه‌خت و دلته‌زێنه‌ی له‌ خه‌لکی ده‌شارده‌وه.

هر له‌و حه‌له‌دا که شیخ محهمه‌د له‌ نه‌تییدا ئاوری ده‌روونی دلداریه‌تی ده‌بژا و ده‌قرا، له‌ لایه‌ن زانایان و فه‌رمانه‌ره‌وا ئه‌رده‌لانییه‌که‌نه‌وه‌ نازناوی (فخر العلماء)ی پێ به‌خشا، وه‌چووهر پیزی زانا به‌ناوبانگه‌کانی ئه‌و ده‌می شاری سنه‌وه. به‌لام فه‌خرولعوله‌ما ته‌نیا خۆی ده‌یزانی که‌ چیی لێ قه‌وماوه‌ و چ ده‌ردێکی که‌سکون پووی تێ کردوو، ده‌ردێکی گران و دلته‌زێن و له‌ راسته‌قینه‌شدا شیرین و دل‌رفێن چ ده‌ردی؟ ده‌ردی ئه‌وین و دللاری، ئه‌و ده‌رده‌ که‌ پێی ده‌وترێ کێشه‌ی گیانی، ئه‌و کێشه‌ی که‌ هه‌موو ئه‌ندامانی ئه‌م جیهانه‌ بێ سه‌روینه‌ی پێکه‌وه‌ نووساندوو، وه‌ هه‌ر یه‌که‌ی له‌ جیگا و پێگایه‌کی دیاریکراودا هه‌تا هه‌تایه‌ هێناوته‌ گه‌ران و سوورانه‌وه.

ئه‌وینی فه‌خرولعوله‌ما سه‌باره‌ت به‌و کچه‌ فه‌له‌ کورده‌ که‌ هه‌ردووکیان دانیشتوو شاری سنه‌ بوون ده‌گاته‌ راده‌یه‌ک، هه‌وساری ویست و شارده‌وه‌ له‌ ئه‌و ده‌ستێنێ و ئیتر فه‌خرولعوله‌ما خۆی ده‌سپێرێته‌ ئه‌و ئه‌وینه‌ ئاورینه‌، وه‌ که‌م که‌م ده‌ردی ده‌روونی خۆی به‌لامی دۆست و ئاشنا و دراوسێوه‌ ده‌درکێنێ، وه‌ هۆنراوه‌ پر سۆزه‌کانی که‌ له‌ باره‌ی چۆنییه‌تی ئه‌وینی دلخوازه‌که‌یه‌وه‌ وتووێه‌تی بۆیان ده‌خوینێته‌وه‌، وه‌ ماوه‌یه‌کی زۆری پێ ناچێ باسی ئه‌وینی ئه‌و له‌ شاری سنه‌دا ده‌نگ ده‌داته‌وه‌، وه‌ به‌پێی مه‌ته‌لێ: پاش پووت کرانه‌وه‌ ته‌شتی ته‌لایی له‌سه‌ر سه‌رتوه‌ دانێ، فه‌خرولعوله‌ما ئارام و وه‌قره‌ی لێ هه‌لده‌گیرێ و، شه‌و و رۆژ بیرێ به‌لامی ئه‌وه‌وه‌ ده‌بێ که‌ له‌ گۆشه‌یه‌که‌وه‌ چاوی به‌ دل‌به‌ره‌که‌ی بکه‌وێ، به‌و چاوپێکه‌وته‌ ناگری تاسه‌ و ئه‌له‌های دلی دامرکێنی و تاویک به‌ئارامی به‌هه‌وێته‌وه‌.

ده‌گێڕنه‌وه‌ که‌ ئه‌وینی ئاگرینی ئه‌و کچه‌ فه‌له‌ کورده‌، به‌چه‌شنێکی وه‌ها له‌ دلی

فه خرولعوله مادا کارى بووه که هؤشى به لای خوځیه وه نه ماوه و هه موو دهم چاوى بریووته
 گه په کی فه له کانی شارى سنه، به لکو جاروبارځ د لخوازه که ی له په نجه ره و کؤلانیکه وه
 دهرکه وئ. به کورتی ده بځ بلځین که فه خرولعوله ما له تاو و گړی ئه وینی ئه و کچه دؤخ و
 بارځکی سهر سورپمانی به سهر هات، ئینجا خزمان و کهس و کار و هاوه له کانی ده که ونه
 راوځر که به هر جورى بووه، ئه و ئه وینه ی له دل دهرکن و لځی دهرځین که بیبه ن بؤ باره گای
 وه بس که له سهر شاخځکی به رزه وه له نزیکی په وانسه ردایه. وا دیاره رڅشته که یان له
 وهرزی به هاردا بووه، چونکه له م پارچه هؤنراوه یه دا باسی جوانی به هار و په ریشانیی
 حالى خوځی ده کات وه ها که ده لځی:

دیار دان وه هار، گولان جهم به ستهن
 دلان په شپوهن، بولبولان مه ستهن
 دیارهن کهم کهم نه توځی دلداران
 نه گؤشه ی دلدا، خاران و یاران
 های جه کزه ی ئیش، ئای جه کزه ی دهر
 ئیش کؤنه زام وه هار تازه که رد
 واچه به گولان به رنه یان جه خاک
 دلای من نیشتهن په ی ویش وه غه مناک
 تلؤع نه شئیه ی باده خوارانه
 سه فای گهرمی به زم دهرده دارانه
 مه ی په نهان نه جام ساف گولاندا
 طلؤع نه شئیه ش نه توځی دلاندا
 شه ونم سوپ نه رووی سه وزه ی دیاران
 چون قه تره ی عهره ق زولف نازاران
 شین شه تاوان شنوځی سه هرکاوان
 چوون خال خال به ور ریشه ی دل کاوان
 های جیلوه ی کؤسار، های سه فای ده شتهن
 ماچی به هه شتهن ئای واده ی گه شتهن
 نازیز جات خالی، گول بځ تق خارهن
 وه هار، وه نه هار نه دیدم تارهن

سه‌سه‌وزه‌ی ساوام نیش نه‌شته‌ره‌ن
 وه بی‌تۆ سارام، سارای مه‌حشه‌ره‌ن
 من سفتته‌ی ئایر دووریی دیدارم
 ته‌ژنه‌ی ئاو ساف ویس‌سال یارم
 شنۆی سه‌رکاوان که‌ی سه‌فا مه‌دۆ؟
 چون نیش نه‌شته‌ر پیم جه‌فا مه‌دۆ
 سه‌وزه‌ چه‌مه‌نان که‌ی ده‌وا مه‌دۆ؟
 هاژه‌ی وه‌فراوان که‌ی ده‌وا مه‌دۆ؟
 من چه‌لای دیدهم به‌و دیداره‌وه‌ن
 سه‌فای خاترم به‌و روخساره‌وه‌ن
 وه‌هارم کام گول؟ خاکم وه‌ سه‌ره‌ن
 وه‌بی‌تۆ سارام، سارای مه‌حشه‌ره‌ن
 کۆساران، ده‌شتان زومرود پۆشه‌ن
 تافان بی‌په‌روا نه‌تۆف جوۆشه‌ن
 واده‌ی سه‌فاو و سه‌یر سه‌ر دیاران‌ه‌ن
 وه‌خت نوۆشانۆش باده‌خوارانه‌ن
 من په‌ی تۆ به‌زم گهرمه‌ی زارییه‌ن
 ناله‌ی نه‌ی کزه‌ی زام کاریه‌ن
 ئارۆ من دهردم سه‌رمه‌شق قه‌یسه‌ن
 نه‌جدم سارای ساف پای قوله‌ی وه‌یسه‌ن
 دووریت زام دل‌خاس کاری که‌رده‌ن
 دیدهم دامانم گولناری که‌رده‌ن؟
 ئازیزیه‌ عومره‌ن، زینده‌گانیه‌ن؟
 به‌عیش و عیشره‌ت کامه‌رانیه‌ن؟
 نه‌ (بالله) مه‌رگه‌ن (بالله) ماته‌مه‌ن
 شینه‌ن، زارییه‌ن، مه‌ینه‌ته‌ن، خه‌مه‌ن
 سپّرم جه‌ه‌زاو، مه‌رده‌ن وه‌شته‌ره‌ن
 وه‌ بی‌تۆ سارام ساری مه‌حشه‌ره‌ن

واته: به هار خوئی دهرخستوه و گوله کان کۆبوونه ته وه و دله کان په شتون و بولبوله کان سه رخوون، دياره له گوښه ی دلی دلداره کاند دپکی خهم و په ژاره پواوه، نای له کزه ی نیش و نای له کزه ی دهر د، به پراستی ئیش و ژانی کۆنه برینی به هاری تازه کړدوه، بلای که گوله کان له خاک نه پون، چونکه دله که م زور په شیو و خه مباره، ئیستا که کاتی بووژانه وهی باده خوړانه، وه خوښی به زمی دهرده دارانه، شه ونمی دهمه دهمی به ره به یانه له سهر سه وزه و شیناوه ردی هه رداندا، وه کو دلوی ئاره قی زولفی نازداران وایه، شین و شیوه نی شه تاوانی سهرکاوان، له خال خالی به فری سهرکتیوه کان دهچی که پیشه ی دل دته زین، نای له جوانی دهشت و کتو که ده لئی به هه شته، به پراستی ئیستا که کاتی سهران و که شته. ئه ی خوښه ویسته که م، چی تو چوله و گول به بی تو له لام وهک دپک وایه و به هار و پوژ له بهر چاوم تاریکه، شیناوه ردی ده شتم له لا وهکو نه شته وایه و به بی تو ده شتم وهکو ده شتی پوژی په سلانه، من له دووری تو دا وهکو ئاور ده سووتم، وه تینووی ئاوی پیگه یشتنی تو م، شنه ی بای کتوه کان که ی دل م پوون ده کاته وه؟ وه سه وزه ی چیمه نه کان که ی ده وای دهر دم ده کن؟ من هه هام به بیر ی پوومه تی جوانی تو وه، چ به هار و چ گولیک ئه ی خاکم به سهر، به بی تو ده شتم وهکو ده شتی پوژی دواپییه، کتو و دهشت و دهر زوموړد پوون و، ئیستا که کاتی خوارده وهی باده یه که چی من خه ریکی گریان و زاریم و دهر دم کارییه، وه وهکو قه یس له ته پوله ی وه یسدا و دووری تو برینی دل می کاری کړدوه. ئه ی خوښه ویسته که م ئایا ئه مه ژيانه؟ ئه مه خوښییه؟ نه به خوا ئه مه مه رکه، ئه مه شیوه نه، ئه مه په ژاریه، مردن بق من باشت و به بی تو ده شتم وهکو ده شتی پوژی واییه.

ده گتړنه وه و ده لین ئه و خانوه که فه خرو لعه لهای تیا بووه، له په نجه ره یه که وه، گه رکی مه سیحیه کانی لیوه دیار بووه، وه فه خرو لعه لهما شه و پوژ ئه و په نجه ره ی گرتو وه گیانه وه و چاوی بریو ته ئه و کولانه که مالی خوښه ویسته که ی تیدا بووه. هه ندی جار گری ئه وین وای لی کړدوه که نیوه شه و له مال دهر چوه و تا به یانی له کولانه کانی گه رکی فه له کاند سووپا وه ته وه. ده لین نیوه شه ویکي زور سارد له شه وه سارده کانی شاری سنه فه خرو لعه لهما ئاره زوی چاوپیکه و تنی دلخوازه که ی ئارام و ئوقره ی لی دهر پو و خیرا له مال دهر ده چی و به ره و گه رکی فه له کان ده که ویتنه پو. ئه وه شه ویکي باراناوی بووه، باران به خوړ دهباری، کاتی ده گاته به رمالی دلخوازه که ی ده بینئ هه موویان خه و توون، وه له وه ناچی که که سی وریا بی، ئینجا بو ئه وه ی نازیزه که ی له خه و پاپه پینئ به شکو له په نجه ره ی ژوره که یه وه سهر بینیتنه دهر و چاوی بی بکه وئ، به و شه وه سارده خوئی ده داته بهر پلوسکی خانوه که یان، به لئ ته نیا هیزی ئه وینه که ده توانی زانا ویزه وانیکي پایه بهرز و

به ناويانگی وا بخاته جيهانیکه وه که جگه له خوشه ويستی دلبهره که ی شتیکی تر ههست
نهکات، وه خۆی له بوونی دلبهره کهیدا گوم بکات بۆیه بهم چهشنه دهلی:

نازک سارا و دهشت، شیرین کۆساری

سه فای به هه شتی تیدا ئه واری

گول شییوهی پوخسار ئازیز دهنوینی

بولبول وه روی دا وهک من دهخوینی

لاله کهم کهم چاو بلاو دهکاتۆ

دهوێژی مهسته و شه راب دهخواتۆ

وه شنۆی نه سیم چنووړ ئه له رزی

دیم او دیم دهکـــــــــــــــــا هه ر ته له وه ته رزی

شه تاو وهک فرمی سک چاوم ئه دا جۆش

گولاو هه ر وهک خوین دل هاتۆ خروش

ناخ بۆ دل خووشی قه راری نه وئ

غوسسه ی بی مهیلی نازداری نه وئ

دهس یهک بگرن هه ر وهک له گه ل یار

سه هیر به هار که نه دیاره و دیار

نهک چون من هه ر یه ند خه م لیم بووگه کۆ

گول فیشته ر زامم ماوه رۆ ئه و سۆ

سا نه یچی ده ی نه ی! سا ده رویش ده فی

قه زای په نجه تان له گیانم که فی

تۆ وه سه ده ای ده ف، ئه و وه ناله ی نه ی

جه رگم له ت له ت که ن، پیشه ی دل که ن په ی

به ل وه ها که مه ی زامم ساکن بۆ

ساتیک یچ دنیا وه کام من بۆ

نه موت بیشه ی عه شق خاری شیر گیره

چله ی چه نگه لی قولا په ی تیـــــره

چنگی له ناو دل هه ر که س مه حکم کرد

ده سی هه لئه گرت پیشه ی ده رهاورد

فەخرولعولەما باوەکو ھۆنراوی فارسی و عەرەبیی زۆری ھۆنیووتەو، بەلام زمان و
 وێژەکەى خۆى بەلاوہ شیرینتر و بەبایى دارتر بوو، وە سۆزى دەروونی و دەرد و پەنجى
 دلداری بەزمانى زکماگى دەربریو، چونکە جوانى وێژەبى ھەر زمانىک تەنیا لەو زمانەدا
 دەردەکەوێ. بۆ وێنە دەزانین ھۆنراوەکانى سەعدى شیرازى لە زمان و وێژەى فارسیدا
 گەشتوونەتە ئەوپەرى پەوانبێژى ئەو زمانەو، وە ئەو کەسانەى کە لە زمانى فارسیدا
 شارەزا بن، کاتى کە ھۆنراوەکانى سەعدى دەخویننەو، تى دەگەن کە ئەو ھۆنراوانەى لە
 ئەوپەرى جوانى و شیرینیدا ھۆنیووتەو، کەوا بوو نووسەر یا ھۆنەریکی کورد ئەگەر بێھوێ
 مەبەستى بنووسى یا ھۆنراویک بەھۆنیتەو، بەزمانەکەى خۆى باشتر دەتوانى ھەستى
 خۆى دەربڕى. ئینجا فەخرولعولەما وەکو تىگەشتووەکانى تری کورد، بەو مەبەستە کە
 باسمان لێوہ کرد ھەستى کردووہ ھۆنراوہ دلدارییەکانى بەزمانى کوردی ھۆنیووتەو تا
 جوانتر ھەستى دەروونی خۆى دەربخا، وە ھۆنراوەکانى باشتر براژینیتەو.

فەخرولعولەما پارچە ھەلبەستىکی قەتارىی ھەيە کە لە ھى قەتارییەکەى مەولەوى دەچى
 و پەنگە لەم پارچە ھەلبەستەدا پەیرەوى لە مەولەوى کردبى، بەلام ئەم پارچە قەتارییە
 بەشیوہى کۆن ھۆنراوہتەو و پارچە قەتارییەکەى مەولەوى بەشیوہى تازەيە. ئەمەش پارچە
 قەتارییەکە کە دەلێ:

ھانا، ھای رەفـیـق زـپـیا وە گـۆـشم

دەنگى جاگیر بى نە کەللەى ھۆشم

زاهر زەمـزەمـەى راي زەوارییەن

زایەلە قەتار ئیش تەھارییەن

ھەى توجارباشى خەیر بۆ ئەمانت

خاس، خاس مەلولم دەسم دامانت

نە راگەى ئیحسان حوسەین مەزڵووم

تو سەرمايەى عەشق ئیمام مەعسووم

بووشە ساکن بۆ، ساتى قەتارت

وازکەن قـوـفـل تەنگ دیارى بارت

تەنورەى گۆماو دل خروشیان

سەرچەشمەى سیروان ھەرسم جۆشیان

سەرزمین جە ئاو تۆفانم ماتەن

خۆف کەر راگەت رای، ھات و نەھاتەن

باز با کورهی مهینهت گیر و تاو
 بهیځ وه ئاخـــر وشکا و هووناو
 جه جۆش بنیشځ بهحر دیدهی تهر
 سارای ژاوهږږ یه کسه ر بځ وه ههر
 ئیمجا وه مژهی سووزن مهودای من
 وه تایی بهند کـــرژ ئاه سیای من
 بفهرما گرږی ئهل یارانت
 بوورازان وه ههم تاتا بارانت
 رهگ جۆش وهردهی جهسته م باوهران
 رهسهن بهوونان باران بارکهران
 کووژه کهی پیشه ی ئه عزای زه بوونم
 که لافهی عه قدهی داخ دهر وونم
 بهران په ی کوپان سه رقه تاره کهت
 لیش بنیان پارچه ی ئیشت هاره کهت
 پیزه ی مـــرواری هه ولهی دهر وونم
 خارای پهرده ی دل رهنگ بهسته ی هوونم
 بنیه ر وه سه ربار پارچه ی دیاری
 زهروورهن پیت بځ په ی یادگـــاری
 مه ده دیا عه لی، په ی سه فهر کهر مهیل
 مه نزل ئه و مه نزل تا مه نزلگهی لهیل
 بدیه ر ههر قه سرتی جه وشاره تاکهن
 گولناری رهنگهن خاکش نمناکهن
 نه پاش ههر تهره ف لافاوهن سه یلهن
 ته حقیق بزانه مه نزلگهی لهیلهن
 مه نزل بگیـــره وه که ناروه
 باران بووناره وه قـــه تاره وه
 سا جیت مه پهرسو شای سه رتوجاران
 کوڼ سه ر قافلله ی گردی خه مباران؟

واچه هیجـرانت زۆر ئاوردە بئی
 دووکـانچە ی زەوقش تالان کەردە بئی
 یەک پارچە گیانی جەلالش مەندە بئی
 ناچار بئی وە دل تەماش کەندە بئی
 زار زار بازارش مەدا وە پاوە
 تا مشتەری مەرگ ئامما وە لاوە
 مەـایە ی ناپەواش دەرلاد نمانا
 وە ھەرزان پێش دا غەنیمەت زانا
 وە دەس خالی، تو بای سەلامەت
 ڕووش کەرد وە مەیدان سارای قیامەت

واتە: ئە ی ھاوڵەکان ھانا دەنگێک زراوە گوێمدا دەنگێکی وەھا کە لە کەللە ی ھۆشما
 جێگیر بوو. لە ڕوای ئەدا دەنگ و ھەرای زەوارەبەک و زایەلە ی قەتاریکی بەناویانگ دیت. ئە ی
 سەرکاروانچی بەخێر بئی، من زۆر زویر و پەڕێشانم دەستم داوینت. لە پتی حسەینی
 ستم لێکراو و، پێشەوای پاکدا، بلی کاروانەکەت ساتی ڕاوەستی و ئارام بگرێ و بلی
 بارەکانت بکەنەو، چونکە تەنووڕی دلم کەوتە خرۆش و سەرچاوە ی سیروانی فرمیسکم
 ھاتە جۆش، وە لە ئاوی تۆفانم سەرزەوی ماتە، دەسا بترسە، چونکە ڕێگاگەت ڕێگای ھات
 و نەھاتە، لێ گەر ئی با کوورە ی زووخوا ی دەروونم تاو بستیتنی و بیتە جۆش، وە وشکاوی
 خوینام بگاتە ئاخر، وە دەستی ژاوەرۆ بەتەواوی بیتە قور، ئەوسا بەبرزانگی وەکو
 سووژنم، وە بەتای بەنی کرژی ئاخ و داخی ڕەشم، بفرموو کە یارەکانت بارەکانیان
 بدوورن، ئەوسا ڕەگی جۆش خواردووی لەشم بھێنن و گورێسی پئی بھۆننەو و بارەکانی پئی
 بارکەن، لە پاشا با کوورەکە ی ئیسقانی ئەندامانی زەبوونم و کلافی گرتی ئاخ و داخی
 دەروونم، ببەن بۆ گۆپانی سەر قەتارەکەت، ئینجا ڕێزە ی مرواری ھەولە ی دەروونم و خارای
 پەردە ی دل کە بەخوینمەو ڕەنگی بەستەو، بخەنە سەرباری قەتارەکەت تا بەیادگاری
 بمینمەو لەگەل ھاوڵەکاندا کە ئەم کارانەت ئەنجام دا، بەمەدە یا عەلی بکەو ڕی و
 قۆناخ بەقۆناخ ڕۆ تا دەگەیتە شوینی لەیل، بەلام ئەو ھوش دەبێ بزانی کە ھەر کۆشکی لەو
 شارەدا تاکەو بەرھەنگی گولنارییە و خاکی نمناکە و لە ھەر لایێکیدا لافاو، ئەو ھەوارگە و
 شوینی لەیلە، واتە. ئەو رەنگە گولنارییە خوینی دلی منە و ئەولافاو فرمیسکی چاومە.
 ئەوسا لە کەنارەو نوان بگرە و بارەکانت داگرە و لە پاشا لیت دەپرسی ئە ی شای
 کاروانچیەکان، کوا سەرکاروانی تەواوی خەمباران؟ بلی دووریەکەت زۆری بۆی ھینا بوو،

و دوکانچه‌ی شایى و خویشی تالانن کردبوو، وه نیوه‌گیانکی له لاما بوو، وه به‌گریانه‌وه
 بازاری دهدا به‌پتوه تاكو كړیاری مهرگ هاته لای و نه‌ویش خیرا سه‌رمایه و کالای ناره‌وای
 خوئی پیشان دا و سه‌ره‌نجام به‌هه‌رزان دایه نه‌و و به‌تالانی زانی، که‌واته سه‌رمایه‌که‌م هیچ
 بره‌ویکی نییه و خویش بی، به‌دهستی به‌تاله‌وه پرووی کرده مه‌یدانی دهستی پوژی دواپی.
 فه‌خرولعوله‌ما له نه‌وینی دلخوازکه‌یدا دهگاته پاده‌ی شه‌یدایی و دیوانه‌یی، به‌جوژی که
 خه‌و و خوړاکی نامینی و وای لی دئی که وه‌کو مه‌جنوون دهشت و بیاوان بگریته به‌ر و بداته
 کیوا، چیرۆکی نه‌وینی فه‌خرولعوله‌ما ده‌بیته شه‌وچه‌ره‌ی مالان و قسه و باسی بازار و
 کوژان، ئینجا خزم و که‌سوکار و هاوه‌له‌کانی نه‌که‌ونه خویان که به‌هه‌ر جوژی بووه، نه‌و
 کچه فه‌له کورده‌ی بۆ بیتن، به‌لام فه‌خرولعوله‌ما له دووری دلخوازکه‌یدا هه‌ر ده‌نالینی،
 ته‌نانه‌ت له یاره‌کان و هاوه‌له‌کانی خوئی دوور ده‌خاته‌وه و ته‌نانه‌ت له ناو خه‌لکدا خوئی
 به‌بیگانه و نامۆ ده‌زانئ بۆیه به‌م جوژه ده‌لی:

منه‌ت باره ویم، منه‌ت باره ویم

ئه‌ی موس‌لمانان منه‌ت باره ویم

زه‌ده‌ی زام سه‌خت تیرخاره ویم

مه‌جرووح بئ هۆش، گرفتاره ویم

هیجری هیجران کیش، هیجران باره ویم

جه یاران بریای بئ قه‌راره ویم

خه‌م کیش خه‌مبار خه‌م خه‌لاته ویم

جه زامن بریای دوورولانه ویم

سه‌رتاپا سفته‌ی کوئی زوخاله ویم

غه‌ریب شاران ویران ماله ویم

ته‌ن پاره‌پاره، له‌ت له‌ت جه‌رگه ویم

بئ واده یاوان واده‌ی مه‌رگه ویم

تا وه پوئی مه‌رده‌ن دل ناشاده ویم

هه‌ی داد هه‌ی بئ داد، ره‌نج وه باده ویم

حه‌سره‌ت یاران نه خاک به‌رده ویم

وێل سه‌رگه‌ردان هه‌رده‌ی هه‌رده ویم

تا (یه‌وموله‌حشه‌ر) گرفتاره ویم

زه‌لیل زه‌بوون بئ غه‌م‌خواره ویم

جه گۆشه‌ی شاران ئه‌رامهنده وێم
 جه لای نازداران ددان کههنده وێم
 شــــاباز بـی په‌، بـی په‌روازه وێم
 بـی کهس، بـی ره‌فـیق، بـی هـامـرازه وێم
 جه دنیای فانی ناوـمـیـده وێم
 مه‌ئـیـووس مه‌جـرووح، دوور جه زیـده وێم
 چه‌یف، سه‌د چه‌یف په‌ی فه‌سل وه‌هاران وێم
 په‌ی سه‌هیر و شکار هر جارـان وێم
 په‌ی گول و گولزار سه‌رمه‌یدان وێم
 په‌ی نیم نیگای یار گشت په‌فـیقـان وێم
 واوه‌یـلا په‌رئـی نوور دیـده‌ی وێم
 په‌ی نوور دیـده‌ی به‌رگـوـزیـده‌ی وێم
 په‌ی فـهـسل هـامـن هـه‌واران وێم
 په‌رئـی نـشـیـنگه‌ی نـازـداران وێم
 په‌ی زه‌وق و زینه‌ت مه‌جـلیـسان وێم
 په‌ی عـیـل و عه‌شه‌ره‌ت گشت کهسان وێم
 په‌ی فـهـسل پـایـز په‌زانان ویم
 په‌رئـی نه‌مـامـان خه‌زانان ویم
 په‌ی شه‌مع فانوس چراخان ویم
 په‌ی زه‌مـزه‌مه‌ی به‌زم دیواخان ویم
 په‌ی شه‌و نشینگه‌ی هـامـسه‌ران ویم
 په‌رئـی په‌فـاقه‌ت دلبه‌ران ویم
 په‌ی سه‌رحه‌دگه‌پی ولاتان ویم
 په‌ی هه‌ی پـۆه‌گه‌ری ولاتان ویم
 یاران، هـامـسه‌ران قه‌ومـان و خویشـان
 سه‌رتاپا ته‌نم لیم بین هه‌راسـان

واته: ئه‌ی موسلمانه‌کان! له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی که برینداری تیری دلخوازه‌که‌م و بـی هۆش و
 گرفتاری ئه‌وم، من به‌مه‌ش هه‌ر به‌ر بارم، له‌ یاران بـراوم و بـی ئارام و خه‌مبار و زویرم و

خەم بووئەتە خەلاتم و دوور لە ولاتم و سەرتاپای لەشم سووتاو و بووئەتە زوخال و مالوێران
 بووم و جەرگم لەت لەت و کاتی مەرگم نزیک بووئەتەو و تاکو مردن هەر ناشادم. هەي داد
 هەي بێداد پەنجم چوو بەددا و ئاوارە و سەرگەردانی هەرد و کێو بووم و تا رۆژی دوایی
 هەر گرفتارم، وە لە گۆشەي شاراندا دامام و بێ کەس و بێ هاوێز و ئاومێدم و لە زێد و
 مەلەبەندی خۆم دوور کەوتووئەتەو، هەزار داخ و موخابن بۆ وەرزی بەهاران، وە بۆ سەیر و
 شکاری جاران، وە بۆ گۆل و گۆلزار و نێونیگای یاران، کە ئیستا بەجاری لە هەموویان
 دوور کەوتووئەتەو، نە بەهاریکم هەبە و نە پایز و هاوینی، وە نە چرا و چراخانی و نە
 بەزمی دیواخانی، وە نە شەو نشینیەک. ئەي یاران، ئەي هاوێلان، ئەي خزمان، خۆم لە
 خۆم بێزار و هەراسانم و هەمووی ئەمانە بەهۆی دووری یارەکمەوئە.

دەگیرنەو دەلێن، کاتی خوازیبێنی ئەو کچە فەلە کوردە بۆ فەخرولعولەما دەکەن، لە
 سەرەتاو دایک و باوکی کچەکە مل بەو کارە نادن، لە دواییدا بەهەر جۆر بووە رازیان
 دەکەن و دەلێن کچەکەش لە دلەوێ حەزی لە فەخرولعولەما کردوو، وە بۆ ئەو ئەو کارە
 سەر بگرێت کچەکە موسلمان دەبێ، پاش ئەو پێکەو زەماوەن دەکەن و فەخرولعولەما
 دەبێتەو پیاوێکەي جاران، بەلام خۆشەویستی ئەو کچە کە بووئەتە هاوێمی هێشتا هەر لە
 دلایا دەمێنێ بۆیە لە پارچە هەلبەستێکیدا دەلێ:

ئازیزم بەستەن، ئازیزم بەستەن

جەو ساوێ نەرات زونارم بەستەن

شیشەي نام و نەنگ تەقوام شکستەن

ئەزەم جە بادەي مەیل تۆ مەستەن

ئەزانم سەدای سەوێدای بالائەن

(قەدقامت)م، زکەر بالای ئالائەن

تا وە زولف و رووی تۆ تەماشامەن

ئەدای نمای فەرز سوێج و عیشامەن

سەجەدەم وە هوون زامت پەنگ کەردەن

سوێجەم وە میحراب ئەبرۆی توێردەن

دەدای زەکاتم نیسار رۆحەن

وێ خاکپای تۆم هەزار فووتوێحەن

حەجم تەوافم ئەر شەوێ ئەر پۆن

هەوای گەشت دەور ئاسانەکەي تۆن

ته پل پسواییم وه هر جا ژهنیا
 نامه ی به دنامیم په ی هر کس وهنیا
 پهرده ی ئاپرووم سهد جار دریاوه
 تاسم نه بازار عاله م زریاوه
 هوونم چ حاکم چ قازی چ شیخ
 واجب مـهـزنان بریزان وه تیخ
 نازیز سا وه پهنم قهول خاس و عام
 جه داخ تانه ی مهردم ئه ییام
 شهرت بۆ، کامین شهرت؟ شهرت هه رجاران
 شهرت عاشقان جان فیدای یاران
 تا زهری جه تن مانوم نه فسه ی
 گوش نه دم وه حرف واته ی هیچ کسه ی
 تا روی ره ستاخیز ساعه تم نه بۆ
 غهیر جه دین تو تاعه تم نه بۆ
 که ی مهیل، که ی مؤبته، که ی سوزش دل
 هر رۆژ زیاد که م تا سای سهرای گل
 هه رفین واتهنم، عه هدین که رده نم
 شهرطه ن وه فای ویم وه گل به رده نم
 ئه ر عاله م ته مام وه نه م به یان جه م
 به ند به ند ئه عزام جیا که ن جه هم
 ره گ ره گ بمپیکان وه قه نهاره وه
 ئاویزانم که ن وه سییـداره وه
 جار بده ن وه ناوکووچه ی شاراندا
 وه عیبره تم که ن وه بازاران دا
 شهرت بۆ هر ساعه ت مه یلت زیاد که م
 خاتر هر وه عه شق بالاکه ت شاد که م
 ته رک وه فا و مهیل جن و به شهر که م
 وه مهیل تووه پروو له مه حشه ر که م

سیاپۆش بن خویشانم تەمام
 شەرت بۆ مەیل تۆ رەد نەبۆ جە لام
 سا ئازیز، قوربان، دیدە و حەیاتم
 بتم، بادەکەم، لاتم، مەناتم
 رۆحەکەم، حورم، باغم، بەهەشتم
 ئارەزووی دنیا و قیامت گەشتم
 قوربان تۆیج بە عەشق ئەوەڵ جارینت
 بەشق سۆز عەشق گەرم پارینت
 بزانی گیان فیدام، ئیمتەحان تاکەئ؟
 وینەئ من عاشق سەگەردان تاکەئ؟
 عاشق جە لای دۆس مەیلش جانی بۆ
 حەیفەن دۆس مەیلش وە زبانی بۆ
 عەرز حەل وە لات ئاوەردەن
 دەرد جە حەکیمان کۆ پەنھان کەردەن
 وەرنە جەفای تۆ و واتەئ بەدکاران
 زوو پێم مەناسان ماواي مەزاران
 نە زووخ زامەت رەنگ گرتەن کەفەن
 تۆیج جوانەئنی سەد ئارەزووت هەن
 سەر حەلقەنشین بەزم مەخانەم
 تەرسا پەرسم، کلیسا یانەم

واتە: لەو ساوێوەوە کە زونارم بەستوو، شووشەئ پارێزگاریم شکاو، و، تەواوی
 ئەندامەکانم لە بادەئ هیواي تۆ مەست و سەرخۆشە، وە بانگم سەدای سەودای بەژن و
 بالاتە، وە هەڵسان و دانیشتم لە نوێژدا یادی بالای ئالائە، هەتاکو زۆلف و روومەتی تۆ
 تەماشای دەکەم، نوێژی بەیانی و خەوتنام بەسەر دەچێ بەرمالەم بەخوێنی برینەکانم رەنگ
 کردوو، وە کێنوش بۆ میجرابی ئەبرۆئ تۆ دەبەم، تەپلای ریسواییم لە هەر جێ و شوێنیکدا
 ژەنیا، وە پەردەئ ئابرووم سەد جار درا ونامەئ بەدناویم بۆ هەر کەسێک خوێنرایەو،
 فەرمانرەوا و قازی و شیخ و مەلا، خوێنم بەپێویست دەزانن کە بەتیغ بیرژن، ئەئ
 خۆشەویستەکەم! دەسا بەکوێراییی داخی تانەئ خەلک، مەرج بێ هەتاکو هەناسەبەکەم

ماوه گوی به قسهی کهس نهدم، وه تا رۆژی پهسلان، جگه له تۆ کهسم له بیر نهبی، پهیمانیکه و بهستوومه ههتاکو بمخه نه ناو گۆر، وه ئهگهر تهواوی ئهندامهکانم لهیهک جیاکه نهوه و بهسه سێداره وه ههلمواسن و جاپ بدهنه ناو کووچه و کۆلانی شارهکاندا و بکه نه پهنی ئهه و ئهه له بازارهکاندا، مهرج بی و بهلێن دهدم که تۆ له یاد نه بهمه وه و دلم به ئه وینی بالاکهت شادکهه، وه به هیوای تووه روو بکه مه دهستی پهسلان. دهسا ئهی خوشه و یسته کهه، ئهی مایه ی ژیانم، ئهی په ریه کهه، ئهی باخ و به ههشت و ئاره زووی، جیهان و رۆژی دوا ییه کهه! ئیتر تاقیکردنه وه و سه رگهردانی تا کهی؟ ئهوا سکا لای خۆمت هتایه لات، تۆیش به زه ییت پێما بی و به هیوام بگهینه و دهردی دلم داسا کێته.

فه خرو لعه له ما هۆنراوی کوردیی زۆری بووه، به لام به داخه وه کۆ نه کراونه ته وه، بی گومان ئهگهر چاوی به به یازه کانی بنه ماله خوێنده واره کانی شاری سنه دا بگێرین، گه لی له هۆنراوه کوردیه کانی فه خرو لعه له مامان دهست ده که ون.

سه رچاوه کان

- ۱- حدیقهء امان اللهی تالیف - میرزا عبدالله سنندجی به کوشش دکتەر خیامپور تبریز ۱۳۴۴.
- ۲- یادى مهردان بهرگی دووهم دانراوی. مه لا کهریمی موده ریس - به غدا ۱۹۸۳.
- ۳- چامه سرايان کرد صديق صفی زاده در سال ۱۳۵۲.
- ۴- به یازیکى کون که نزیکه ی ههشتا سال له مه ویتش نووسراوه.
- ۵- یادداشته کانی خۆم سه بارهت به فه خرو لعه له ما.

گولزارى ھۆنەرانى كورد

ئەۋەي كە پوون و ئاشكرايە لەناو نەتەۋەي و ئىژپەرەۋەي كوردا ھەزاران ھۆنەر و بويژ و ئىژەۋان ھەلگەۋتوون كە زۆربەيان بەزمانى زگماكى خويان ھۆنراويان ھۆنيوئەۋە. ئەم ھۆنەرانە لە ھەر خول و دەۋرىكدا توانيويانە لە گولزارى بۆن خۆشى و ئىژەدا دەست بۆ ھەموو لقوۋىيىكى و ئىژە درىژكەنەۋە، بەلام لەبەرئەۋەي گولزارەكەيان باخەۋاننىكى نەبوۋە و بايەخى پى نەدراۋە، ئەمە بوۋەتە ھۆي ئەۋە كە گەلى لە شوئەنەۋارەكانى و ئىژەيىمان بەھۆي تىيەپىنى زەمانەۋە لەناو بچى، ئەۋەش كە مابىتەۋە بەھۆي ھەندى لە پياۋە ئابىنەكانەۋە پارىژراۋن.

ئەۋا لىرەدا ناۋى ھەندى تر لە ھۆنەرانە كە بەزمانى كوردى ھۆنراويان ھۆنيوئەۋە بەپىي خول و دەۋريان دىنين و خوا ھەزكات لە بەرگەكانى تردا سەبارەت بەچۆنىيەتتى ژيانى ئەم ھۆنەرانەش دەۋوتىن و ھۆنراۋەكانيان دەخەينە بەر باس و لىكۆلىنەۋە. ئەمەش ناو و مېژوۋى لەدايكبوون و مردنى ئەۋ ھۆنەرانەيە كە بەپىي مېژوۋى كۆچى مانگى نووسىومانە:

ئاقەي كورى مەلىك قاسمى كەلھور ۱۱۴۳ - ۱۲۱۰، ئەحمەد بەگى زەۋقى ۱۳۰۵ - ۱۳۴۲، ئەحمەد بەگى نازەيى ۱۲۰۵ - ۱۲۸۸، ئەحمەد فائزى گلەزەردەيى ۱۲۶۲ - ۱۳۳۸، ئەحمەدى كۆرى موكرىيانى ۱۱۹۳ - ۱۲۷۸، ئەحمەدى موخلس ۱۳۰۵ - ۱۳۸۴، ئەحمەد مەلاباتى ۱۱۰۰ - ۱۱۶۸، ئەللامرادى ھەرسىنى ۱۲۲۸ - ۱۲۹۶، ئەلماس خانى كوردستانى ۱۱۶۵ - ۱۲۲۷، ئەلماس خانى كەندولەيى ۱۱۱۸ - ۱۱۹۱، ئەمىن ئاغاي ئەختەر ۱۲۵۹ - ۱۳۰۷، ئەمىن بەگى نازەيى ۱۲۰۵ - ۱۲۸۸، ئەمىن فەيزى بەگ ۱۲۸۳ - ۱۳۴۷، ئەمىن يومنى ۱۲۶۱ - ۱۳۳۹، ئەنۋەر مايى ۱۳۳۲ - ۱۳۸۳، ئەۋرەحمانى سالم ۱۲۲۰ - ۱۲۸۶، ئىسماعىل كرمانج ۱۳۴۸ - ۱۳۹۹، ئىسماعىلى بايەزىدى ۱۰۷۰ - ۱۱۲۵، ئىنجەي گەللى ۱۲۵۲ - ۱۳۱۲، بابەجانى بۆرەكەيى ۱۲۵۶ - ۱۳۳۷، بابە رەسوۋلى عەبابەيلەيى ۱۲۹۸ - ۱۳۵۳، بابە على بىدار خانەقى ۱۳۱۲ - ۱۳۶۹، بەكر بەگى ئەرزى ۱۰۴۷ - ۱۰۸۳، پىر عەباسى كاكەيى ۱۳۰۲ - ۱۳۸۶، پىرۆزى كچى ھەسەن كەنۇش ۱۲۸۶ - ۱۳۳۱، تامازى گاۋارەيى ۱۲۱۸ - ۱۲۶۹، تايەر بەگى جاف ۱۲۹۵ -

۱۳۳۷، تورکەمبەر ... - ۱۲۳۶، جەلالەددینی دەوانی ۸۳۰ - ۹۰۸، جەوادخان ی گەرۆوسی
 ۱۲۵۲ - ۱۳۱۵، جیهان ئارخانم ۱۲۷۵ - ۱۳۲۹، جیهانبەخشی دانیالی ۱۲۸۳ - ۱۳۶۸،
 حاجی توفیقی پیرەمیزد ۱۲۸۷ - ۱۳۷۰، حاجی قادری کۆیی ۱۲۴۰ - ۱۳۱۴، حاجی مەلا
 ئەحمەدی نۆدشی ۱۲۲۸ - ۱۳۰۲، حاجی مەلا رەسوولی دێلێژەیی ۱۲۵۹ - ۱۳۴۹، حاجی
 مەلا عەبدوللای کۆیی ۱۲۵۹ - ۱۳۲۸، حاجی نوورەلی ئیلاهی ۱۳۱۳ - ۱۳۹۲، حاجی
 نیعمەتوللای جەیحوون ئاوی ۱۲۸۸ - ۱۳۳۸، حوسەین باباجان ۱۲۶۸ - ۱۳۲۷،
 حوسەین قولى خانى دیوانبەگى ۱۲۵۰ - ۱۳۰۷، حەسەن کەنۆشی جنووبی ۱۲۶۰ -
 ۱۳۱۴، حەمەئاغای دەرەبەن فەقەرە ۱۲۸۵ - ۱۳۱۸، حەیدەر بەگى بەرازی ۱۳۰۸ - ۱۳۶۸،
 حەیرانەلی شای مایدەشتی ۱۲۵۲ - ۱۳۲۳، حکمەت سەرگەلۆری ۱۳۱۰ - ۱۳۵۵،
 خاتوو خورشیدی کەولووس ۱۳۰۱ - ۱۳۵۱، خالد ئاغا زیتباری ۹۰۵ - ۹۷۴، خان
 ئەلماسی لورستانی ۱۰۷۲ - ۱۱۳۸، خورشید خانمی داواشی ۱۳۲۰ - ۱۳۸۶، خورشید
 خانمی مەریوانی ۱۲۶۰ - ۱۳۱۴، خەسرەوخانی ناکام ۱۲۲۱ - ۱۲۵۰، خەلیفە ئەلماسی
 گەزەردەرەیی ۱۲۲۰ - ۱۳۰۵، دوکتۆر حەمە سیدی موفتی زادە ۱۳۳۹ - ۱۴۰۲، دوکتۆر
 سەعیدخان کوردستانی ۱۲۷۹ - ۱۳۵۸، دەرویش ئەیازی کردی ۱۲۸۶ - ۱۳۹۱،
 دەرویش عەباسی کردی ۱۲۲۱ - ...، دلدەر ۱۳۳۷ - ۱۳۶۸، دەرویش قولى کردی ۱۲۳۶ -
 ۱۳۱۶، دەرویش نەوڕۆزی سۆرانی ۱۲۶۰ - ...، رۆستەمی بابەجانی ۱۲۱۸ - ۱۲۷۶،
 رەئوف سائب ۱۲۷۹ - ۱۳۴۱، رەفیق حیلمی ۱۳۱۸ - ۱۳۸۰، زاهر دێلێژەیی ۱۲۶۲ -
 ۱۳۲۰، زولفەقاری گۆزان ۱۱۷۲ - ...، زەینەلەددینی پالنگانی ۱۱۰۰ - ۱۲۰۰، سالمی سنە
 ۱۲۶۵ - ۱۳۲۹، سری خانمی دیاربەگەری ۱۲۳۴ - ۱۲۸۵، سوارەمی ئیلخانی زادە ۱۳۵۷ -
 ۱۳۹۵، سولتان خانمی ئەردەلان ۱۲۰۳ - ۱۲۵۶، سەعدوللای کەلھوری ۱۲۲۱ - ۱۲۷۲،
 سەلیم خانى موکری ۱۲۵۷ - ۱۳۲۰، سەی ئەحمەدی خانەقا ۱۲۹۰ - ۱۳۷۲، سەی
 ئەحمەدی نەقیب ۱۲۸۰ - ۱۳۲۸، سەی براکە ۱۲۱۰ - ۱۲۹۰، سەی بەها ۱۲۹۳ - ۱۳۶۵،
 سەی حەبیبی روانسەری ۱۳۰۲ - ۱۳۸۵، سەی حەمە سەعیدی کوچک چەرەمگی ۱۲۳۴ -
 ۱۲۸۰، سەی حوسەینی حوزنی ۱۲۹۶ - ۱۳۶۷، سەی رەشیدی شەهید ۱۲۷۱ - ۱۳۵۳،
 سەی شوکرووللای قووجاخی ۱۳۱۸ - ۱۳۹۳، سەی عەبدولخالقی ۱۳۱۰ - ۱۳۸۲،
 سەیفوللای ئەللیار خانى ۱۳۰۹ - ۱۳۹۳، سەی قیداری هاشمی ۱۳۰۰ - ۱۳۶۳، سەی
 محەمەدی خانەگایی ۱۳۴۶ - ۱۳۲۸، سەی مەجیدەددینی هاشمی ۱۳۲۲ - ۱۳۹۹، سەی
 یاقووی مایدەشتی ۱۲۲۹ - ۱۲۹۲، شا پەرتەوی هەکاری ۱۱۹۴ - ۱۲۵۷، شا تەیمووری
 بانیارانی ۱۲۴۶ - ۱۲۷۳، شارقی هەرسینی ۱۲۲۸ - ۱۳۰۵، شاگەهی گەللی ۱۱۹۹ -
 ۱۲۵۸، شامیی هەرسینی ۱۳۲۷ - ۱۴۰۲، شوکری فەزلی ۱۲۹۹ - ۱۳۴۴، شەریف خانى

جوڙه مٽرگي ۱۱.۸ - ۱۱.۶۷، شريف خاني هه کاري ۱۱.۰۹ - ۱۱.۶۸، شيخ نه حمدهي
 بهرزنجي ۱۲۶۳ - ۱۳۴۰، شيخ نه حمدهي خاني ۱.۶۱ - ۱۱۱۹، شيخ نه حمدهي سريلاوه
 ۱۳۲۴ - ۱۳۵۳، شيخ نه حمدهي شيخ نه مين ۱۳۱۰ - ۱۳۷۵، شيخ نه ميني زولهيي ... -
 ۱۱۲۵، شيخ نه ورهعمانی مهولاناوا ۱۲۷۸ - ۱۳۱۳، شيخ نيمامه ديني مهردوخي ۱۲۰۳ -
 ۱۲۶۰، شيخ بابا رهسوولي بيدهني ۱۳۰۳ - ۱۳۶۳، شيخ باباي غهوسابادي ۱۲۶۸ -
 ۱۳۳۶، شيخ تاهر فوئاد ۱۳۱۰ - ۱۳۴۵، شيخ جهلاله ديني دهه شست ۱۲۶۵ - ۱۳۷۳،
 شيخ جهماله ديني مهردوخي ۱۱.۰۸ - ۱۱.۶۹، شيخ حوسهين قازي ۱۲۱۹ - ۱۳۷۰، شيخ
 حوسهيني کاني مشکاني ۱۲۴۴ - ۱۳۰۵، شيخ حهسهني سازاني ۱۲۳۹ - ۱۳۰۶، شيخ
 حهسهوميني کاردوخي ۱۳۳۶ - ۱۴۰۲، شيخ رهزاي تاله باني ۱۲۵۳ - ۱۳۳۸، شيخ
 سه عيدي دولاش ۱۲۶۶ - ۱۳۲۱، شيخ سه عيدي کوري شيخ مهحمودي کلدار ۱۲۸۸ -
 ۱۳۴۵، شيخ سه لام عازه باني ۱۳۱۰ - ۱۳۷۹، شيخ سه ميعي بانهيي ۱۲۶۴ - ۱۳۰۸، شيخ
 سه ميعي بهرزنجي ۱۲۶۳ - ۱۳۴۰، شيخ عسامي عهودالاني ۱۲۸۵ - ۱۳۵۸، شيخ
 عوبهيدوللاي نه هري ۱۲۴۰ - ۱۳۰۸، شيخ عوسماني سيراجه ديني ۱۱۹۵ - ۱۲۸۳، شيخ
 عومهری بياره ۱۲۵۵ - ۱۳۱۸، شيخ عومهری فهوری ۱۲۵۵ - ۱۳۱۸، شيخ عهبدورهحمان
 مهولان ناوايي ۱۲۵۰ - ۱۳۰۶، شيخ عهبدورهحمانی جانه وهره يي ۱۲۵۷ - ۱۳۱۹، شيخ
 عهبدولئه حهه ناکام ۱۳۲۷ - ۱۳۲۳، شيخ عهبدولکهريم خانه گاهي ۱۲۰۷ - ۱۲۷۶، شيخ
 عهبدولکهريم خانه شوري ۱۳۰۳ - ۱۳۶۱، شيخ عهبدولمومني موردوخي ۱۱۵۲ - ۱۲۱۱،
 شيخ مارفی نوڊي ۱۱۶۶ - ۱۲۵۴، شيخ مسته فاي بهرزنجي ۱۲۳۸ - ۱۳۰۵، شيخ
 محهمه به هادي بيهاره ۱۱۳۹ - ۱۱۹۳، شيخ محهمه دي خالس ۱۲۹۰ - ۱۳۴۱، شيخ
 محهمه دي مهردوخي ۱۲۹۷ - ۱۳۹۵، شيخ مهمدوخي بريفکاني ۱۳۳۱ - ۱۳۹۵، شيخ
 نووره ديني بريفکاني ۱۲۰۵ - ۱۲۶۸، شيخ نه جمه ديني سابري ۱۲۰۰ - ۱۳۶۳، شيخ
 نه جمه ي بياره ۱۲۸۲ - ۱۳۳۸، شيخ نه زهره علي جهناب ۱۲۵۱ - ۱۳۲۴، عوسمان پاشاي
 جاف ۱۱۵۲ - ۱۲۱۴، عهبدولسه مهدي بابک ۳۶۲ - ۴۱۰، عهبدوللا بهگي هه وراماني
 ۱۲۹۹ - ۱۳۶۴، عهبدوللا حهسهني ميکايلي ۱۲۵۷ - ۱۳۱۶، عهبدوللا فاته کهي شيخاني
 ۱۲۳۸ - ۱۳۰۵، عهبدوللاي نه قدسه سي ۱۳۴۱ - ۱۴۰۶، عهبدورهحمانی قهرمه سهني ۱۳۱۰ -
 ۱۳۶۵، عهبدوللا بهگي نه ده ب ۱۲۸۲ - ۱۳۳۲، عهبدوللاي نارهناني ۱۲۱۵ - ۱۲۷۰،
 علي بهر ده شاني ۱۱۸۵ - ۱۲۲۸، علي تهرموکي ۱۰۰۰ - ۱۰۶۵، علي که مال باير
 ۱۳۰۵ - ۱۳۹۵، علي لاجين ۱۲۱۵ - ۱۲۶۰، علي نه قبي ده بير ۱۲۹۹ - ۱۳۶۹، عينايتي
 هيديايتي ۱۳۰۱ - ۱۳۷۶، فايهق بي کهس ۱۳۲۵ - ۱۳۶۸، فهريق حاجي مسته فا پاشا
 ۱۲۸۸ - ۱۳۵۶ فقه عومهری جوانرؤيي ۱۲۳۴ - ۱۲۹۶، فقه عهبدورهحمانی جوانرؤيي

۱۲۹۱-۱۲۴۶، فەقئى عەبدىلى بۆرەكەيى ۱۲۴۲-۱۲۷۱، فەقئى قادىرى ھەمەوند ۱۲۴۷-
 ۱۲۰۸، قاسدى تووكانى ۱۲۲۴-....، قانع ۱۲۱۸-۱۲۸۵، كاكە ھەمەي نارى ۱۲۹۴-
 ۱۲۶۴، كامىل ھەسەن ۱۲۹۷-۱۲۴۱، كامەران بەدرخان ۱۲۱۶-۱۲۹۹، كەيفى جوانرۆيى
 ۱۲۳۲-۱۲۰۳، گۆران ۱۲۲۴-۱۲۸۲، مرادخانى بايەزىدى ۱۱۵۶-۱۲۰۳، مستەفا بەگى
 كوردى ۱۲۲۷-۱۲۶۷، مەھمەد ئاغاي غەمناكى ۱۱۰۲-۱۱۹۷، مەھمەد ئەمىن زەكى
 عەبدورەحمان ۱۲۰۰-۱۳۶۸، مەھمەد تۆفيق وردى ۱۳۴۲-۱۳۹۶، مەھمەد رەنجوور
 ۱۲۳۰-۱۲۰۰، مەھمەد سادىق ئالىجانى ۱۲۸۶-۱۳۵۰، مەھمەد مېھرى ۱۲۱۰-۱۳۰۰،
 مەھمەد ۋەھمى ۱۲۸۹-۱۳۲۸، مەھمەد خانى ۱۲۶۱-۱۳۲۲، مەھمەد فېكرى ۱۲۲۷-
 ۱۳۰۵، موفتى زەھاۋى ۱۲۰۸-۱۳۰۸، مەھموود پاشاى جاف ۱۲۵۱-۱۳۲۹، مەھموود
 جەودەت ۱۲۶۱-۱۳۰۹، مەھموودى مەھاك ۱۲۲۵-۱۲۹۵، مەھموورخانى كەلباغى
 ۱۱۸۶-۱۲۵۵، مەلا ئاۋارە ۱۳۵۴-۱۳۸۹، مەلا ئەبۇبەكر مۇسەنەيف ۹۰۹-۹۹۴، مەلا
 ئەبۇبەكرى يۈسۈف ۱۲۲۹-۱۳۰۲، مەلا ئەھمەد شىخولئىسلامىي سەئىيى ۱۲۲۴-۱۲۸۹،
 مەلا ئەھمەد شەفيق ۱۲۹۱-۱۳۴۸، مەلا ئەھمەد قسرت ۱۳۰۹-۱۳۶۵، مەلا ئەھمەد
 كلآشى ۱۲۲۶-۱۲۹۸، مەلا ئەھمەد مەرخوزى ۱۲۷۴-۱۳۵۴، مەلا ئەھمەد ئالبەند
 ۱۳۰۵-۱۳۸۴، مەلا ئەھمەد نەسىرولئىسلامىي سەئىيى ۱۲۵۸-۱۳۱۷، مەلا باقرى
 شىخولئىسلامىي ۱۲۶۳-۱۳۲۳، مەلا بۆرەكەيى ۱۳۴۶-۱۳۹۵، مەلا ھامدى ئالىجانى
 ۱۲۶۵-۱۳۰۹، مەلا ھەسەنى ئىبنولقزلىجى ۱۲۶۳-۱۳۲۸، مەلا ھەسەنى جەۋھەرى ۱۲۹۵-
 ۱۳۷۸، مەلا ھەسەنى شاھق ۱۳۰۳-۱۳۹۲، مەلا ھەمدوونى كوئىر ۱۲۷۸-۱۳۳۶، مەلا
 ھەمەومىنى ئەمىنولئىسلامىي سەئىيى ۱۲۴۴-۱۳۰۳، مەلا ھەمەومىنى مەھسوم ۱۳۰۷-
 ۱۳۵۲، مەلا خالەي موفتى ۱۳۲۳-۱۴۰۰، مەلا خەلىلى داۋدە ۱۲۸۵-۱۳۱۷، مەلا رەسوولى
 ئەدىب ۱۲۹۱-۱۳۵۱، مەلا رەسوولى مەنفى ۱۲۸۳-۱۳۴۱، مەلا سالىھى ئاھى ۱۲۶۲-
 ۱۳۲۴، مەلا سالىھى تەرەمەرى ۱۲۶۵-۱۳۴۰، مەلا سالىھى ھەرىق ۱۲۷۱-۱۳۲۷، مەلا
 سالىھى ھەيدەرى ۱۲۷۱-۱۳۴۰، مەلا سالىھى سورنىج داغى ۱۲۷۲-۱۳۲۰، مەلا سەعدى
 كورى مەلا مۇوسا ۱۲۹۸-۱۳۲۸، مەلا سەعدى ھائىم ۱۲۹۲-۱۳۳۵، مەلا شاۋەبىسى
 كۆشكى ۱۲۲۹-۱۳۰۰، مەلا عارفى سائىب ۱۳۰۹-۱۳۴۳، مەلا عىسامى شەفيعى ۱۳۰۰-
 ۱۳۷۴، مەلا عومەرى رەنجوورى ۱۱۶۴-۱۲۲۵، مەلا عەبدورەحمانى شەيدا ۱۲۷۸-۱۳۱۶،
 مەلا عەبدورەزاقي شىخولئىسلامىي سەئىيى ۱۲۶۹-۱۳۰۹، مەلا عەبدولقادىرى جاف
 ۱۲۶۷-۱۳۲۶، مەلا عەبدولكەرىمى زارى ۱۳۲۹-۱۴۰۲، مەلا عەبدوللآي بېتوۋشى ۱۱۶۱-
 ۱۲۲۱، مەلا عەبدوللآي جەلى زادە ۱۲۵۰-۱۳۲۶، مەلا عەبدوللآي دىشەيى ۱۲۷۵-۱۳۴۲،
 مەلا عەبدوللآي زىيۈر ۱۲۹۵-۱۳۶۸، مەلا عەبدوللآي عىرفانى ۱۲۷۴-۱۳۳۵، مەلا

عەبدوللای موفتی ۱۲۱۳-۱۳۷۲، مەلا عەزیزی موفتیی سەقز ۱۲۷۶-۱۲۴۵، مەلا فەتاحی
وھەبى ۱۲۹۶-۱۳۵۹، مەلا فەرھجى بۆرھەكەيى ۱۲۴۴-۱۲۴۳، مەلا قادری جاف ۱۲۶۷-
۱۳۲۶، مەلا لوتفوللای سنەيى ۱۲۵۵-۱۳۱۶، مەلا مارفى كۆكەيى ۱۲۵۶-۱۳۱۶. مەلا
مستەفای سافى ۱۲۹۳-۱۳۶۱، مەلا محەمەد باقرى مودەرىس ۱۳۱۶-۱۳۹۲، مەلا
محەمەدى سادقى نگلى ۱۳۲۰-۱۳۸۵، مەلا محەمەد سەيىقى مەحمودى ۱۳۵۷-۱۴۰۴،
مەلا محەمەدى بانەيى ۱۲۰۱-۱۲۶۳، مەلا محەمەدى بەھا ۱۲۷۲-۱۳۵۶، مەلا محەمەدى
پىنجوینی ۱۲۸۷-۱۳۵۴، مەلا محەمەدى جەلى زادە ۱۲۹۳-۱۳۶۳، مەلا محەمەدى
چروستانى ۱۳۱۲-۱۳۸۵، مەلا محەمەدى خاكى ۱۲۵۵-۱۳۲۶، مەلا محەمەدى زەلیل
۱۲۳۹-۱۳۰۰، مەلا محەمەدى زەنگەنە ۱۲۳۰-۱۳۰۰، مەلا محەمەدى قوبادى ۱۲۷۷-
۱۳۴۵، مەلا محەمەدى كورى مەلا عەبدوللای كۆيى ۱۳۰۰-۱۳۶۳، مەلا محەمەدى مەھوى
۱۲۴۵-۱۳۲۴، مەلا محەمەدى ھەزارمىردى ۱۱۱۹-۱۱۹۹، مەلا مەحمودى باكى ۱۲۵۵-
۱۳۱۹، مەلا مەحمودى بىخود ۱۲۹۶-۱۳۷۶، مەلا مەنسورى گرگاشى ۱۱۹۷-۱۲۶۲،
مەلا مەنووچپەرى كۆليوھە ۱۰۲۸-۱۰۹۵، مەلا مەھدى ئاغە ۱۲۴۶-۱۳۰۳، مەلا نۆشای
زەنگەنە ۱۲۰۰-۱۲۵۰، مەلاى جەبارى ۱۲۲۶-۱۲۹۶، مەولانا خالد شارەزورى ۱۱۹۳-
۱۲۴۲، مەولانا موحیەدین شاھى ۱۲۲۷-۱۳۱۱، میر ئەحمەد بەگى زەنگەنە ۱۱۰۰-۱۱۷۰،
میر جەلادەت عالی بەدرخان ۱۳۱۷-۱۳۷۱، میرزا حەسەنى سەیفولقوزات ۱۲۹۷-۱۳۶۴، میرزا
حەسەن عەلى غەریب ۱۲۹۹-۱۳۷۰، میرزا حەسەنى سەیفولقوزات ۱۲۹۷-۱۳۶۴، میرزا
خانى ھەرسینی ۱۳۰۰-۱۳۶۰، میرزا خەلووزەيى ۱۲۸۹-۱۳۴۸، میرزا سەلیمى سابلاخی
۱۲۶۱-۱۳۲۷، میرزا شەفیعی جامە ریزی ۱۱۹۰-۱۲۵۲. میرزا تاهر روشدى ۱۳۳۲-
۱۳۹۸، میرزا تاهرى شوشى ۱۳۳۶-۱۳۹۲، میرزا عەبدورەھیمى وەفایى ۱۲۶۴-۱۳۳۴،
میرزا عەبدولقادەر تەویلەيى ۱۲۹۳-۱۳۶۹، میرزا عەبدولقادری پاوہيى ۱۲۶۴-۱۳۲۷، میرزا
عەبدوللای خەيالى ۱۲۱۳-۱۲۹۴، میرزا عەبدولەجیدى مەجدى ۱۲۶۹-۱۳۴۴، میرزا عەلى
خانى حەیدەرى ۱۲۹۰-۱۳۷۳، میرزا عەلى عەباسوھەندى ۱۲۱۳-۱۲۷۶، میرزا غەریب
۱۲۷۵-۱۳۲۳، میرزا غەفوور میرزا ۱۲۸۷-۱۳۵۸، میرزا محەمەدى ھەوشارى ۱۲۴۶-
۱۳۰۴، میرزا مەحمودى زەنگەنە ۱۲۹۵-۰۰۰۰. میرزا مەحمودى سابلاخی ۱۲۷۰-
۱۳۳۵، مېھرەبانى كچى مەلا حەسەنى بەروارى ۱۲۸۷-۱۳۲۵، نالى ۱۲۱۲-۱۲۹۵، نەجەف
خانى بايندور ۱۲۲۷-۱۳۰۰، ھیمن ۱۳۴۱-۱۴۰۶، یوسف یاسكە ۹۹۵-۱۰۴۲.

لێرەشدا ناوی ھەندێ تر لە ھۆنەرانی کورد دێنن کە ھەر تەنیا ناو و ھۆنراوەکانیانمان
کەوتە دەست و ئێتر سەبارەت بە مێژووی لەدایکبوون و مردن و چۆنیەتی ژانیان شتێک

نازانين. ئهلبهت گهليک له م هونه رانه ديوانه که شيان به يادگار ماوه ته وه، به لام له بهر ته وهی به سه ره اتيان له هيچ ناميلکه و په راويکدا نه نووسراوه، نه وهيه که ميژووی ژيانيان بۆ ئيمه نادياره، ئه مه ش ناوه کانيان.

ئوهيس به گي هه ورامی ۱۱۱۸-۱۲۰۷، ئه حمه د هه لوا، ئه لياس به گي گوران ۱۱۱۱-
 ۱۱۹۹، ئه مين به گي دزه بي، بابه جان هه لي، بابه شيخ ئه حمه د، بايندور، به شير به گي
 تورجاني پشتو زهنگه نه، جانگيز به گي وه رمزيار، حاجي هه لي محه مه د به گي تيله کو
 ۱۰۵۶-۱۱۲۴، هه سه ن سووتاو، هه سه ن کور، هه مه به نگينه، هه مه ومين به گي هه ورامی
 ۱۰۷۹-۱۱۶۱، هه مه قولي سلیماني سه ولاوايي ۱۱۰۲-۱۱۶۵ خانه گيايي، خرنال، خهسته،
 په زابه گي هه ورامی، زه نووری، سو فی هه لي که وانی ۹۷۵-۱۰۶۴، شيخ ئه حمه دي جزي ري،
 شيخ ئه حمه دي مووي، شيخ حوسه يني مه ولاناوا، شيخ هه سه ني دهره هه ردي ۱۱۳۱-
 ۱۲۱۵، شيخ شه مسه ديني دهره هه ردي ۱۰۴۸-۱۱۱۷، شيخ عب دوللاي فه يزي، شيخ
 لوتفوللا، شيخ مسته فا ته خته يي، شيخ محه مه دي ئابي، شيخه، شيخ يه عقوقوب خاني جاف
 ۱۱۰۵-۱۱۹۱، عومه ر نزاره بي ۱۱۰۱-۱۱۷۹، عه دي که لاتهرزاني ۱۰۴۳-۱۱۱۸، عب دوللا
 فه يزي مووشي، هه لي به گي تورجاني، هه لي ته رکه مووی، هه لي هه ري ري، هه لي عاشق،
 غولام په زاخاني ته رکه وازی، غه مبار، فه قی ته يران، قادر له وي، قاسمی هه وشاري، قه مه ر
 هه لي. لالو خه سه روي دووه يسي ۱۱۰۱-۱۱۸۹، له شكري، مسته فا به گي باوه جاني،
 محه مه د به گي تيله کو، محه مه د به گي دهره بندي، محه مه د هه زين خالدي، محه مه د فيکري،
 مه لا مسته فاي مه حزووني ۱۰۱۲-۱۰۹۶، مه لا ئيسما عيلي کي نواني، مه لا تاهري
 هه ورامی ۱۰۶۳-۱۱۳۹، مه لا حافز فه رهاد هه شه ميزي ۱۰۱۰-۱۰۹۶، مه لا په سه ول
 فه ريق، مه لا عب دولخالقي پاوه بي، مه لا فه تحوللاي سه ردي، مه لا فه زلوللاي هه ورامی ۱۰۷۱-
 ۱۲۳۳، مه لا قادري شيخ وه ساني، مه لا محه مه دي بانه يي، مه لا مه نسووري بو تاني، مه لا
 يوسفي هه لکاتيني، مه لا يوسفي دووه يسه ۱۱۸۵-۱۱۴۷ مه لکه ي جوانرؤي، مه لکه ي
 مراوهيس، مه ولانا مسته فا، مه ولانا عب دوللاي هه ورامی، مه ولانا فه روخي پالنگاني ۱۰۶۸-
 ۱۱۵۰، مه ولانا قاسم، مه ولانا يوسف گلاني ۱۱۱۱-۱۱۷۴، ميرزا ئيبراھيمي هه ورامی
 ۱۰۵۸-۱۱۱۸، ميرزا مورته زاي قه فلان تووي، ميرزا مووسا، ميرزا ياقووي جاف، ميرزا
 ياقووي مايده شتي، نازبي بستي ۱۰۹۹-۱۱۴۳ وه ستا ميکاييلي زه ناني ۱۱۴۵-۱۲۰۴،
 هه لکه تي، يوسف به گي ئيمامي.

كورد

من كوردم ئەبى بۆ كورد تى كۆشم
پىم خۆشە بۆ كورد بسووتى لەشم
تا بەسووتانم رىي كورد رۆشن بى
تا بە گر جەستەم دوژمن پەرۆش بى

پىم خۆشە ژارى لەسەر بنۆشم
هەر ئەو سووتانە ببىتە بەشم
با بەو ئاگرەش ئەهرىمەن ون بى
با بەتیشكەكەى زەردەشت دلخۆش بى
«بۆرەكەبى»

پێڕست

58	بابه نجوومی لۆپستانی	5	پێشهکی
60	هۆنهرانی دهویری ههستهوییه	7	بنج و بناوانی کورد
61	بابه سههرهنگی دهودانی	9	ناین و بروا له ناو کوردا
64	بابه قهیسهری ههورامی	11	شوێنی کورد
67	بابه سرنجی کهلاتی	12	شوێنی کورد
70	بابه کههرچهکی ههورامی	15	میژووی فههرهنگ و وێژهی کوردی
72	دایه تهوڕیزی ههورامی	16	سههرهتای پهیدابوونی زمان
75	هۆنهرانی دهویری عهییاری	16	سههرهتای پهیدابوونی خهت له ئێراندا
76	شاخوهشینی لۆپستانی	18	ئهلف و بێی پارسی
82	بابه تایهری ههمهدانی	19	خهتی ئافیتستانی
91	جهلاله خانمی لۆپستانی	20	خهتی پههلهوی
94	ڕێحان خانمی لۆپستانی	20	خهتی ماسی سۆراتی
97	فاتمه لۆپهری کۆران	21	خهتی ئیزیدی
99	لزا خانمی جاف	21	بنج و بناوانی زمانهکانی کۆنی ئێرانی
102	خاتوو مهی زهرد	22	زمانی پارسی کۆن
106	پیر شالیاری یهکهه	22	زمانی ئافیتستانی
111	کاکه ڕدای لۆپستانی	24	زمانی پههلهوی
114	سولتان چهلهبی	25	هۆی پسانی زمانی پههلهوی
116	بابه بوزورگی لۆپستانی	26	زاراوهکانی کوردی
118	بابه هندووی ههورامی	27	سههرهتای داهاتنی وێژهی کوردی
120	پیر حهیدهری لۆپستانی	28	پهراوهکانی کوردی
122	بابه ناووسی جاف	32	ئهفسانهی کوردی
125	دایه خهزانی سههرگهتی	33	چیرۆکی کۆن و نوێی کوردی
126	قازی (نهبی)ی سههرگهتی	36	پهندی پێشینانی کوردی
128	ئهحمهدی جاف	37	هۆنراوی کوردی
129	پیر ئهمهدهی کهرکوکی	41	وێژه و فههرهنگی کوردی له پاش ئیسلام
131	فههرمانپهروایانی ئیزیدی	44	ناوهڕۆکی هۆنراوی هۆنهرانی کورد
133	شیخ (ئادی)ی ههکاری	47	هۆنهرانی دهویری بهنی دولهف
136	ئهبولبههرهکاتی ههکاری	47	بالوولی ماهی
143	شیخ ههسهنی ههکاری	52	بابه لۆپهری لۆپستانی
152	هۆنهرانی دهویری ئهتابهکیهتی	54	بابه رجهبی لۆپستانی
154	شیخ عیسانی بهرنجی	56	بابه حاتهمی لۆپستانی

228	پیر شالیاری سټیهم	158	سان سه هاکی بهرنجی
229	پیر سادقی مازندهرانی	163	پیر بنیامینی شاهویی
230	پیر تهیمووری هورامانی	167	پیر داوودی دودانی
222	پیر ئیسماعیلی کولانی	169	پیر مووسای شامی
233	پیر همزه ی بیر شایی	173	مستفا دودان
234	پیر حوسټنی ئهسته موولی	176	خاتوون دایراکی په زیار
236	پیر فیه یوزی هیندی	179	شا ئیبراهیمی ئیووت
237	پیر قانونی شامی	184	بابه یادگار
239	پیر نازدار خاتوونی شیرازی	184	سه ی محمده دی بهرنجی
240	پیر بابا غهیبی هاواری	190	سه ی میر ئهحمده دی میرسوور
241	پیر روکن دینی هورامی	192	سه ی شههابودینی شاره زووری
242	پیر تایه ری ئهسپه هانی	193	سه ی ئهبوله فای شاره زووری
243	پیر شه مسی عهله مه دار	194	سه ی مسته فای شاره زووری
244	پیر که مالی مامولانی	195	حاجی سه ی باوهیسی
245	پیر راستگزی قهره داغی	197	یای حبیبیه ی شاره زووری
246	پیر تهقیی شاهویی	198	پیر قویادی دیوانه
247	پیر نه په بالاموی	200	پیر محمده دی شاره زووری
247	پیر تاجدینی فارس	201	پیر ئهحمده دی لوړستانی
248	پیر حوسټنی کاشانی	202	پیر مالکی کوزان
249	پیر عه بدولعه زیزی به سرائی	203	پیر مه نسووری شووشته ری
250	پیر خالقی ئه رده وټلی	205	پیر ئیبراهیمی جاف
251	پیر سلیمانی سیستانی	206	پیر فه تالیی سه حنه یی
252	پیر عیسا شقاقی	208	پیر تامازی کرمانی
253	پیر حهیده ری کهل مهیدانی	209	پیر حاته می هه مه دانی
254	پیر چه عفه ری کوردستانی	211	پیر خه لیل مووسلی
255	پیر ئه لیا سی موزیاسی	212	پیر حهیده ری لوړستانی
256	پیر هه یاسی مه غری	213	پیر میکائیلی دودانی
257	پیر نیگا دارتانی	215	پیر مه حمودی به غدانی
258	پیر قه مر سه راوقوماشی	216	پیر (نالی) ی موزدینی
259	پیر په حمه تی به مبه یی	218	پیر کازمی که نگاوه ری
260	پیر دانیالی دالاهویی	220	پیر سلیمانی ئه رده لانی
261	پیر سه فه ری قه لاجه یی	222	پیر موسا میانه یی
262	پیر سووره ی هندله یی	223	پیر عیسا بساکانی
263	پیر نیعمه تی ته وهر دار	224	پیر ئهحمده دی به رساهی
264	پیر دلاوه ری دهره شیشی	225	پیر قابیلی سه مه رقه ندی
265	پیر حه یاتی ماچینی	227	پیر ماملی مایده شتی

326	سەيپاد	266	پىر نارىي ھەورامى
327	لامى	267	پىر نەرىمانى شاھۆيى
328	بېشەنگ	270	پىر تەيارى خوراسانى
330	ئەورەنگ	271	پىر عنوانى كەعبەيى
331	خەزاوى	274	پىر ئەحمەدى كەنجەيى
333	عەزاڭىل	275	پىر نادىر قەرەباپقى
334	ئىدراك	276	پىر مەھمودى لوپستانى
336	خوونجى	278	پىر نەجمەدىنى پارسى
337	وردى	279	پىر نەقى توپكانى
338	نىشان	280	پىر ھاشىمى پوژى
339	چەرگا	281	پىرەمىردى ھۆردىنى
340	سەقا	283	پىر شەمسەدىن
342	مەرزى	284	پىر عەزىز ھۆدائە
343	بىا	285	پىر رۆستەمى سۆ
344	تەوار	286	خەلىفە شاشا
346	سەراف	288	خەلىفە عەزىزى سلىمانى
347	سەرور	290	خەلىفە شەھابودىن
348	حەرر	292	خەلىفە باپىر
349	تۆڧىق	294	خەلىفە مەھمەد
351	رەزتاو	296	خەلىفە ئەمىر
352	قەندىل	297	خەلىفە جەبار
354	شەمىل	299	نەركىز خانىمى شارەزوورى
355	شمشال	301	عابدىنى جاف
368	سەيقال	304	دەمام
357	مەستى	305	شەمام
361	مەلا ئەلىياسى شارەزوورى	307	قامووس
363	مەلا جامىيى شارەزوورى	309	ئەژدەر
365	مەلا سوورەي شارەزوورى	310	ئەنۋەر
367	مەلا غەفوورى شارەزوورى	312	كەۋھەر
370	مەلا قودوورى شارەزوورى	314	نگىن
372	مەلا شوكروللاي شارەزوورى	315	مىسكىن
373	مەلا شەفىيى شارەزوورى	317	مۆمىن
375	مەلا پەرىشانى لوپ	320	كەبىر
386	شاۋەيس قولى	321	نارى
387	خاتوون زەربانوى دەرزيانى	323	سابق
388	كاكە عەرەبى ھەورامى	325	قانۇن

461	مه‌لا وه‌له‌د خانی گۆزان
465	مه‌لا خدری روارى
474	شیخ همه‌ شه‌ریفی خاکی
479	وه‌لی دیتوانه
491	میرزا شوکروولای دیناوه‌ردی فه‌یلی
494	میرزا شه‌فیعى مامیزکی
506	سه‌یدی دووه‌م
512	مه‌لا قاسمی پایگه‌لانی
513	سلیمان به‌کی زه‌نگه‌نه
516	میرزا مسته‌فا دلّ دلّی
521	سه‌ی همه‌ سادقی سه‌فاخانه‌یی
526	مه‌لا نه‌حمه‌دی عارف
529	نه‌حمه‌د به‌کی کۆماسی
533	مه‌ستورده‌ی کوردستانی
541	مه‌وله‌وی
554	شیخ عه‌بدوولای داخی
558	مه‌هجووری
563	نه‌حمه‌د پریسی
568	غولام شا خانی والی
572	شیخ محه‌مه‌دی فه‌خرولعوله‌ما
590	گولزاری هۆنه‌رانی کورد

389	کاکه پ‌محمانی ده‌رزانی
390	کاکه پیره‌ی ده‌رزانی
391	عالی قه‌له‌نده‌ر
393	سه‌ی نه‌کابری خاموش
395	پوور فه‌ره‌یدوونی شیرازی
397	هۆنه‌رانی ده‌وره‌ی نه‌رده‌لان
398	شیخ شه‌هاوی سووره‌به‌ردی
402	شیخ سه‌فیه‌دینی ئارده‌وێلی
404	سه‌یدی هه‌ورامی (یه‌که‌م)
410	بابه‌ جه‌لیلی ده‌ودانی
412	ده‌ده به‌گتری ده‌ودانی
412	میرزا قولیی ده‌ودانی
414	سه‌مه‌ن خانمی ده‌ودانی
414	عیل به‌کی جاف
421	شیخ شه‌هاوی کاکۆ زه‌که‌ریایی
423	که‌لبالی خانی نه‌رده‌لان
424	شیخ نه‌حمه‌دی ته‌خته‌یی
425	بیسارانی
432	شیخ حه‌سه‌نی مه‌ولاناوا
437	خانای قوبادی
457	شیخ شه‌هابی له‌وونی